

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

II Міжнародної науково-практичної
конференції

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ДІАЛОГ:
МОЛОДЬ. НАУКА. ІННОВАЦІЇ

ЗАПОРІЖЖЯ, 17 КВІТНЯ 2026 РОКУ

УДК 378.013.32:001.891(477)(062.552)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
(протокол №15 від 13.05.2026 р.)*

Редакційна колегія:

*Фалько Н.М. – докторка психологічних наук, професорка;
Глебова Н.І. – докторка соціологічних наук, професорка;
Полякова Л.І. – кандидатка історичних наук, доцентка;
Гузь Н.В. – кандидатка психологічних наук, доцентка;
Муртазієв Е.Г. – кандидат педагогічних наук, доцент;
Подорожний С.М. – кандидат біологічних наук, доцент;
Проценко А.А. – кандидат педагогічних наук, доцент;
Сіроштан Т.В. – кандидатка філологічних наук, доцентка;
Бєлов О.Р. – голова студентської ради університету;
Кірова Д.О. – перша заступниця голови студентської ради університету.*

Міждисциплінарний діалог: Молодь. Наука. Інновації : збірник матеріалів
II Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя,
17 квітня 2026 р.). – Запоріжжя: Видавництво МДПУ імені Богдана
Хмельницького, 2026. – 721 с.

У збірнику оприлюднено матеріали учасників II Міжнародної науково-
практичної конференції «Міждисциплінарний діалог: Молодь. Наука. Інновації»,
яка відбулася у змішаному форматі 17 квітня 2026 р. у м. Запоріжжі на базі
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана
Хмельницького

*У матеріалах конференції збережено орфографію та пунктуацію авторів.
За достовірність та оригінальність матеріалу відповідальність покладається
на авторів.*

ISBN 978-617-7346-97-4
© Авторський колектив, 2026

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ №1. GLOBAL REMOTE: АРХІТЕКТУРА ЦИФРОВОЇ СВОБОДИ	12
<i>Андрієць Б., Чорна А.</i> Автоматизація відновлення еталонного стану робочих станцій студентів після завершення занять	12
<i>Каркоцький І.</i> Вправи для формування у бакалаврів з професійної освіти навичок розроблення системи оцінювання навчальних тренінгів	16
<i>Карнауха С.</i> Формування у бакалаврів професійної освіти навичок говоріння англійською мовою шляхом моделювання професійних ситуацій з використанням відеоконференцій.....	20
<i>Кравченко Н., Круглик В.</i> Порівняльний аналіз платформ для створення e-portfolio (Google Sites, Wix, Canva, Padlet, Genially) – переваги на недоліки для вчителя-філолога.....	25
<i>Крижановська В., Ібрагімова Л.</i> Огляд веб-сайтів для навчання веб-розробки.....	31
<i>Руднєва В.</i> Імерсивні та гейміфіковані системи як інструмент цифрової свободи	36
<i>Рудомьоткін Є., Круглик В.</i> Проектування системи цифрових освітніх ресурсів з навчальної дисципліни «Управління якістю професійної освіти»	40
<i>Серафимова Т., Устюгова Г.</i> Формування графічних компетентностей учнів закладів професійно-технічної освіти технічного профілю засобами мобільного додатку Autodesk AutoCAD	45
<i>Устюгова Г.</i> Візуальні навчальні матеріали у цифровому освітньому середовищі: відповідь на сучасні виклики професійної підготовки педагогів...	50
<i>Шендецький А., Устюгова Г.</i> Відкриті освітні курси як засіб забезпечення доступності професійно-технічної освіти в цифровому середовищі	55
СЕКЦІЯ №2. ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, ТРЕНДИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	60
<i>Подаков Є.</i> Безбар'єрне середовище як передумова сталого розвитку туризму в Україні: інклюзивні рішення в готельному бізнесі.....	60
СЕКЦІЯ №3. ЛІДЕРСТВО, УПРАВЛІНСЬКІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ В БІЗНЕСІ.....	65
<i>Бєлов О., Муртазієв Е.</i> Органи студентського самоврядування як інструмент ефективного менеджменту в університеті	65
<i>Забаренко Є., Осипенко С.</i> Трансформація управління закладом освіти в умовах децентралізації	69
<i>Зарецький Р., Намлієва Н.</i> Дослідження системи розвитку персоналу в умовах стратегічного управління підприємством.....	73
<i>Макуха Д., Щєбликіна З.</i> HR-маркетинг як інструмент формування бренду роботодавця	76
<i>Маліновська А., Гончарова О.</i> Трансформація зворотного зв'язку в контексті цифровізації формувального оцінювання при вивченні іноземних мов.....	80

Прогонюк Л. Формування лідерських якостей студентської молоді в умовах цифрової трансформації освіти	84
Рибалко М., Чорна А. Огляд платформи Magic School AI: призначення та основні функції	89
Сухомлінова А. Неформальна освіта як драйвер розвитку лідерських компетентностей молоді в умовах цифрової трансформації	93
Фалько О. Формування готовності бакалаврів професійної освіти (цифрові технології) до застосування технологій навчання у співробітництві	97
СЕКЦІЯ №4. ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ТА МАТЕМАТИКА	101
Братченко А. Мікро-PBL: механізм відновлення математичних компетентностей здобувачів базової загальної середньої освіти	101
Дерік Л., Черкашина К. Ігрові технології як засіб зниження математичної тривожності молодших школярів	105
Родін О., Баранцова І. Використання технології мозкового штурму для розвитку навичок іншомовного говоріння старшокласників	110
Терменжи О., Кожевникова А. Безпечне та відповідальне використання штучного інтелекту в освіті: педагогічний дизайн вибіркової дисципліни	114
СЕКЦІЯ №5. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ТА КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРИ: ДОСВІД, ПРАКТИКА, ІННОВАЦІЇ	120
Колісниченко Н., Таран К. Особливості соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами: виклики сучасної інклюзії	120
Бочелюк В. Соціально-психологічний супровід особистості в умовах сучасних соціальних змін	126
Винничук С., Янкович О. Особливості формування рефлексивної компетентності майбутніх учителів початкової школи засобами тренінгу	131
Гончарова О. Розвиток критичного мислення майбутніх учителів початкової школи під час їх навчання в закладах вищої освіти	137
Григор'єва Я., Білецька М. Виховний потенціал української народної казки у процесі формування морально-етичних цінностей молодших школярів	140
Дем'янова А., Батарейна І. Вплив культурно-мистецького середовища на особистісний розвиток через соціально-педагогічний супровід	143
Іванюк С., Мога М. Роль основних рухів у формуванні цілісної праксичної системи в дітей із загальним недорозвитком мовлення	147
Карімова Н., Кожевникова А. Музика, рух і слово: логоритміка у формуванні мовлення дітей молодшого шкільного віку	151
Кириленко А., Доброходова О. Геодезія як простір професійного становлення особистості: соціально-педагогічний аспект	156
Кірова Д., Атрошенко Т. Булінг у підлітковому середовищі: причини, прояви та профілактика засобами арттерапії	160
Коваль А., Черкашина К. Формування емоційного інтелекту молодших школярів як складова соціально-педагогічного супроводу особистості	165

Лопатіна Є., Нижник Т. Інноваційний та творчий підхід у вихованні дітей дошкільного віку (на прикладі польського закладу освіти «Radosne Brzdące»).....	169
Местанко О., Батарейна І. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб	174
Митяй Б., Воровка М. Рефлексивні практики як засіб професійного розвитку студентів	178
Озерян Т., Астремська І. Особливості самооцінки у дітей молодшого шкільного віку.....	183
Переверзєва О. Соціально-педагогічний супровід особистості в освітньому та культурно-мистецькому просторі.....	186
Польщак А., Шевченко Ю. Використання елементів соціально-емоційного навчання в логопедичних заняттях при роботі з казкою	191
Сахацька О., Коноваленко Т. Інтеграція соціально-емоційного навчання (СЕН) та медіаграмотності в освітній простір: теоретико-методологічний аспект	194
Тараненко В., Кучманич І. Науково-теоретичні підходи до вивчення подружніх конфліктів: причини виникнення та психологічні наслідки.....	199
Чернєцова Н., Пихтіна Н. Негативні прояви поведінки дітей дошкільного віку: причини та шляхи корекції.....	203
Чуб А., Кожевнікова А. Педагогіка партнерства у процесі підготовки викладача-стажиста до здійснення патріотичного виховання.....	207
Шершньова О. Мова як чинник національної безпеки та культурної політики	211
СЕКЦІЯ №6. ФІЗИЧНЕ І МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН: АДАПТАЦІЯ, ІННОВАЦІЇ, РОЗВИТОК	216
Бабенко О., Астремська І. Психологічні механізми осмислення травматичного досвіду дорослих у процесі роботи з метафоричними асоціативними картами.....	216
Бессараб О., Варіна Г. Психологічні чинники формування життєстійкості у ветеранів бойових дій	221
Бєлікова Г., Варіна Г. Психологічні особливості соціальної адаптації дітей з розладами аутистичного спектра в умовах реабілітаційного центру	224
Бойко К., Кирієнко О. Використання цифрових технологій у процесі фізичного виховання учнів старших класів закладів загальної середньої освіти	230
Будулуца Г., Кучманич І. Теоретико-методологічні аспекти адаптації фахівців служби зайнятості до сучасних умов обслуговування населення.....	233
Бура В., Шевченко С. Вплив постійної багатозадачності на когнітивну стійкість спеціалістів у сфері "людина-людина".....	238
Буц М., Зарицька В. Феномен «нормативних» страхів у дошкільному віці: функціональне значення та критерії диференціації від патологічних проявів.....	242
Висоцький М., Вакал Ю. Патофізіологічні процеси при запальних захворюваннях пародонту	247

Вороняк Н., Остополец І. Адаптаційний потенціал жінок, які мігрували в Латвію	252
Гасенко О., Астремська І. Психосоціальна підтримка через творчість: шлях від екзистенційної порожнечі до резильєнтності	257
Грицаєнко О., Зарицька В. Роль професійної ідентичності у відновленні після бойового досвіду	261
Дуванов Д., Вакал Ю. Вікові особливості та варіабельність інтервалу QTc за даними 24-годинного холтера у жінок старших вікових категорій	264
Зигало Є., Остополец І. Психологічний потенціал музикотерапії у подоланні негативних емоційних станів у старшому шкільному віці	269
Іордек Є., Варіна Г. Багаторівнева диференційна діагностика фантомного болю у бійців в гострий період після ампутації: клініко-психологічний підхід.....	273
Кабірова Н., Остополец І. Теоретико-методологічні засади психодіагностики індивідуально-психологічних властивостей підлітків у контексті професійного самовизначення.....	277
Коваль Д., Малуєв М., Непша О. Літотерапія як природний засіб підтримки фізичного і ментального здоров'я людини.....	282
Колєсніченко К., Астремська І. Уявлення про розподіл сімейних ролей як передумова виникнення сімейних конфліктів молодого подружжя	285
Кореновська А., Баженов О. Психотерапевтична техніка для інтероцептивного самоприйняття молодих жінок за методом фокусування ...	288
Кравченко Р., Олійник І. Цифрові технології у моніторингу фізичного стану волейболістів як засіб запобігання травматизму в умовах глобальних змін	293
Кульчинська К., Душка А. Копінг-ресурси та стратегії подолання хронічного стресу в родинах, які виховують дітей з особливими освітніми потребами	298
Кучеренко Н. Інноваційні цифрові технології у психологічному відновленні військовослужбовців після участі в бойових діях.....	304
Ланской А., Вакал Ю. Перспективи використання Wearables-пристроїв для верифікації фізіологічної десенсибілізації у ветеранів та цивільних осіб	309
Мельникова О., Христова Т. Інтегрований підхід до фізичного виховання дівчат старшого шкільного віку з надлишковою масою тіла	314
Островецька Ю., Остополец І. Особливості психокорекційної роботи клінічного психолога з психосоматичними пацієнтами з хронічними болями	317
Пащенко А., Кирієнко О. Формування здоров'язбережувальної компетентності учнів в умовах змішаного та дистанційного навчання	322
Рослякова В., Шатохін Д., Фалько Н. Психолого-педагогічні детермінанти формування здорового способу життя старшокласників в умовах воєнного стану та цифровізації освіти	326
Сінаков С., Полтавець Р., Новицький В., Непша О. Українські народні рухливі ігри як засіб фізичного та національно-патріотичного виховання молодших школярів	330

Стеценко С., Косенко Р., Куш Ю. Нейрогуморальні механізми взаємозв'язку між вегетативною дисфункцією, дефіцитом сну та адаптаційними можливостями	334
Сулейманова С., Астремська І. Парадигма емоційного інтелекту в сучасній психології	338
Терлецька М., Астремська І. Особливості соціально-психологічної адаптації українців під час вимушеної міграції	345
Тимар М., Олійник І. Психофізіологічні чинники мотивації старшокласників до занять фізичною культурою	349
Умерова Н., Остополець І. Психологічні механізми детермінації розвитку особистості ранніми ментальними патернами	353
Устюгова Я., Прокоф'єва О. Шкільне середовище як ресурс психологічної підтримки підлітків та формування їхньої Я-концепції в умовах воєнного стану.....	357
Федорчак С., Астремська І. Психологічні особливості переживання розлучення жінками.....	361
Харченко С., Олійник І. Роль фізичної культури в житті учнів середніх шкільних класів (5–9) в умовах війни.....	366
Цуканова К., Варіна Г. Психологічні умови ефективності позитивної психотерапії та арттерапії у процесі психологічної реабілітації особистості ..	369
Шайда О. Особливості підготовки майбутніх педагогів у період дистанційного навчання	374
Шоповалова І., Кучманич І. Розвиток емоційної сфери дітей дошкільного віку	378
Шереметьєва А. Фізична активність як засіб покращення психічного здоров'я учнів.....	382
СЕКЦІЯ №7. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ НАУК.....	385
Бєлов О., Скребовська С. Впровадження європейських стандартів у військове право України.....	385
Бєляєв А., Камишова Т. Офіційна та фанатська локалізація відеоігор: конфлікт перекладацьких стратегій (на матеріалі Baldur's Gate 3)	390
Вільхова Р., Шевченко С. Дослідження впливу стилів прив'язаності на рівень задоволеності стосунками у молоді.....	395
Воробйова О., Батарейна І. Запобігання домашньому насильству щодо людей похилого віку	400
Голуб О., Глазкова І. Імплементация практик соціально-емоційного навчання в освітній процес в умовах глобальних змін	405
Голуб О., Маслова А. Сучасні методичні підходи до формування ціннісних орієнтирів учнівської молоді	409
Горбова О. Етнокультурне розмаїття як чинник європейської ідентичності Північно-Західного Приазов'я (кінець XVIII – середина XIX ст.)	413
Гречуха А., Маслова А. Можливості та виклики використання штучного інтелекту у навчанні іншомовної лексики старшокласників.....	418

Гришина В., Жигоренко І. Прислів'я та приказки: до проблеми визначення	423
Денисенко Т., Полякова Л. Інтеграція елементів козацької педагогіки у сучасний процес національно-патріотичного виховання учнів	428
Дерік Л., Жигоренко І. Формування навичок письма на заняттях з німецької мови	435
Демєнєва О., Камишова Т. Лінгвостилістичні особливості політичних промов.....	440
Доновська М., Крилова А. Морські походи запорізьких козаків	444
Зенкін М., Галь Б. Проблема державності в науковій спадщині В. Липинського	448
Кадуліна І., Камишова Т. Прагматичні аспекти перекладу текстів Європейського Союзу. Юридичний переклад.....	453
Кардашова О., Маслова А. Персоналізація навчання англomовного говоріння за допомогою штучного інтелекту.....	456
Маслова М., Маслова А. Ціннісно-смилова сфера особистості старшокласників: особливості та фактори формування	460
Маслова О., Бурцева О. Профілактичні заходи щодо адиктивної поведінки підлітків	464
Міщенко А., Ситник О. Щодо питання про ідентифікацію Черняхівської археологічної культури як готської	467
Недвиг В., Помазан Д. Формування київського політичного центру у IX–XI ст.: процес консолідації влади.....	471
Остафійчук О., Кучманіч І. Взаємозв'язок Я-концепції та комунікативної успішності особистості.....	475
Панчук С., Астремська І. Психологічні аспекти інтраперсональних конфліктів у діяльності соціальних працівників.....	479
Перкіна А., Хоменко Н. Цифрові технології як засіб організації самостійної роботи учнів під час вивчення англійської мови	484
Поповська К., Маслова А. Використання елементів гейміфікації на уроках англійської мови в старшій школі.....	487
Прудіус О., Помазан Д. «Весна народів» як фактор активізації національного руху в Галичині у XIX столітті	491
Прус В., Помазан Д. Порівняльний аналіз діяльності закладів вищої освіти в Україні та Польщі у сфері громадянської освіти	495
Сєчіна Т., Нищета В. Виразальні мовні засоби в шкільній мовній освіті як філологічні одиниці	498
Слепченко В., Бунчук О. Психолого-педагогічні аспекти подолання комунікативних бар'єрів у міжкультурній взаємодії.....	503
Стародуб А., Камишова Т. Класифікація метафор у перекладній літературі (на матеріалі роману «Незримо життя Адді Лярю» В. Е. Шваб).....	507
Степаненко К., Маслова А. Ефективність використання цифрових освітніх платформ для розвитку англomовного говоріння старшокласників	511

Тахтарова М., Маслова А. Сучасні лінгводидактичні підходи до формування англomовної лексичної компетентності старшокласників 33СО .516	
Удовиченко А., Помазан Д. Еволюція адміністративної системи київської держави: від племінних об'єднань до удільних князівств.....	521
Федюніна О. Організація педагогічного експерименту з формування європейських цінностей у системі філологічної освіти.....	524
Черченко В., Жигоренко І. Біблеїзми у сучасних німецькомовних медіа	527
Чорномурко Є., Галь Б. Усна історія російсько-української війни.....	532
Шевченко В., Шкода Н. Компроміс 1867 року в австрійській імперії: формування дуалістичної монархії.....	537
Шевченко Г., Крилова А. Берестейська унія: між сходом і заходом	540
Avdymyrets N. Psychological and philosophical foundations of personal support in the educational space under conditions of existential uncertainty	546
СЕКЦІЯ №8. СТАЛИЙ РОЗВИТОК І ПРИРОДНИЧІ НАУКИ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ	549
Вакуленко М., Дефорж Г., Дефорж Г. Роль екологічних молодіжних організацій при викладанні теми «Сталий розвиток та раціональне природокористування» в шкільному курсі «Біологія і екологія»	549
Варава М., Дуда Є. Порівняльне обчислення пружних сталей та модуля Юнга методом молекулярної динаміки з використанням різних потенціалів міжатомної взаємодії.....	553
Давидюк А., Солоненко А. Біохімічні механізми мобілізації фосфору фосфат-розчинювальними мікроорганізмами та арбускулярними мікоризними грибами: сучасний стан та перспективи	558
Демешко А., Миргородська О., Дюжиова Т. Музейна педагогіка, як засіб навчання у напрямках природничих наук здобувачів середньої освіти	562
Дроздов І., Заранко О., Сидоренко А. Особливості інтеграції громадянської науки у дослідження біорізноманіття як інструмент сталого розвитку.....	567
Кондратенко І., Романенко Т., Ковальчук О. Вплив варіантів SARS-CoV-2 на рівень смертності та підходи до профілактики COVID-19.....	571
Лаврунова І., Ковальчук О. Клініко-біохімічні показники крові при різних типах інфаркту міокарда.....	575
Мандебура С., Браславська О. Формування географічної компетентності учнів засобами картографічної підготовки.....	579
Подплетьонна О., Ковальчук О. Імунологічні аспекти взаємодії вірусу Епштейна–Барр з організмом імунокомпетентних осіб	584
Радійчук К., Горлов П. Дослідження біохімічної мінливості у генотипів амаранту різного походження	587
Ручій В., Тутова Г. Оцінка впливу морфологічних та функціональних параметрів заплавних водойм на структуру і видове різноманіття макрофітів	590
Стоєв М., Сидоренко А. Антропогенні чинники деградації рослинності та компенсаторні заходи її відновлення (на прикладі Ботіївської ВЕС).....	593
Ступніков Д., Ковальчук О. Визначення кінетики аутоокислення гемоглобіну.....	598

Сухомлінова Ю. Гейміфікація та мобільні додатки у дистанційному навчанні хімії як засіб популяризації екологічних цінностей	602
Ткаченко В., Подорожній С. Роль рослинних угруповань у формуванні екологічного каркасу Солом'янського району, міста Києва.....	606
Фролов С., Романенко Т., Ковальчук О. Сучасні лабораторні методи дослідження менінгіту	611
Шевчук М., Бессараб А., Ковальчук О. Функціональні властивості шкіри та біохімічні показники, що характеризують метаболічні процеси	615
Яценко Б., Торяник В. Зустрічальність підвидів <i>Demodex spp.</i> у дерматологічних пацієнтів різної статі.....	619
Poliakova A. <i>Cannabis sativa</i> L. As a tool for sustainable development: biochemical, ecological, and applied perspectives	623
Lavriva V., Hryhorashchenko V. Scientific and research work in chemistry lessons.....	627
СЕКЦІЯ №9. ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ У ЧАСИ КРИЗИ: АДАПТАЦІЯ, ВІДНОВЛЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ.....	633
Берлименко А., Левада О. Методичні підходи до формування уявлень про глобальні проблеми людства у шкільному курсі географії	633
Бєлов О., Непша О. Формування національної ідентичності студентів засобами географічного краєзнавства.....	638
Бєльчев Р., Мешальников І., Зав'ялова Т. Антропогенна трансформація процесів ґрунтоутворення: виклики, наслідки та напрями оптимізації землекористування.....	642
Бородай М., Арсененко І. Дидактичний потенціал наочних методів викладання у шкільному курсі географії: компетентністний підхід до вивчення розділу «Природа материків» у 7 класі.....	645
Вінніченко О., Цапенко М., Непша О. Сталактитова печера «Дружба» як геологічна пам'ятка природи місцевого значення Тячівського району Закарпатської області.....	651
Врублевська Г., Арсененко І., Донець І. Рекреаційний туризм України в умовах криз: просторово-адаптивні механізми сталого розвитку	655
Гарбарець Е., Браславська О. Стратегії адаптації та напрями розвитку географії і туризму в умовах глобальних кризових викликів.....	661
Дорожко Г., Сапога Л. Роль і значення екскурсій в природу в екологічному вихованні учнів у шкільному курсі географії в умовах НУШ.....	665
Ільченко С., Прохорова Л. Соціально-економічні наслідки великих географічних відкриттів.....	669
Коваль Д., Непша О. Національні природні парки закарпатської області.....	673
Коваль С., Прохорова Л. Передумови та наслідки морської експансії Португалії та Іспанії у XV-XVI ст.....	676
Лисенко І., Арсененко І., Донець І. Резильєнтність як парадигма трансформації туристичних систем в умовах локальних конфліктів: географічний та соціально-економічний вимір.....	680

Молявко Т., Гришко С. Дидактична гра як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках географії.....	687
Полякова А., Арсененко І. Туристична політика резильєнтності туристичних систем: порівняльний аналіз Швейцарії та України.....	692
Романюта Д., Найда В., Арсененко І. Стратегічний розвитку туризму України в умовах глобальних і національних криз: інституційно-економічні детермінанти та імперативи стійкості.....	699
Хомотюк Ю., Кирейко О., Донець І. Інноваційні підходи до вивчення розділу «Населення України і світу» у шкільному курсі географії: компетентнісно-діяльнісна модель в умовах сучасних демографічних викликів	704
Хомотюк Ю., Арсененко І., Донець І. Екологічний туризм як педагогічна технологія та освітньо-інноваційний ресурс сталого розвитку географічної освіти	711
Яковенко О., Браславська О. Шкільний туризм і краєзнавство як чинники відновлення регіональної ідентичності в умовах соціальної кризи	717

GLOBAL REMOTE: АРХІТЕКТУРА ЦИФРОВОЇ СВОБОДИ

Андрієць Богдан Дмитрович

здобувач вищої освіти факультету інформатики, математики та економіки
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Чорна Альона Віталіївна

к.пед.н., доцентка кафедри інформатики і кібернетики
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

АВТОМАТИЗАЦІЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЕТАЛОННОГО СТАНУ РОБОЧИХ СТАНЦІЙ СТУДЕНТІВ ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ ЗАНЯТЬ

Сучасний освітній процес у вищих навчальних закладах передбачає активне використання комп'ютерних лабораторій для проведення практичних і лабораторних занять з інформатики, програмування, комп'ютерних мереж, баз даних та інших дисциплін. Забезпечення стабільного функціонування робочих станцій студентів є однією з ключових задач адміністративного персоналу та викладацького складу. Під час проведення практичних та лабораторних занять часто виникає об'єктивна потреба надавати здобувачам освіти розширені права доступу до операційної системи. Відновлення еталонного стану кожної робочої станції вручну є трудомістким процесом, який вимагає значних витрат часу викладача або системного адміністратора, що особливо загострюється за умов значної кількості комп'ютерів у навчальних аудиторіях.

Аналіз проблеми показує, що типові задачі з підготовки комп'ютерних лабораторій до занять включають: відновлення операційної системи до початкового стану; очищення тимчасових файлів та даних користувачів; перевстановлення або оновлення спеціалізованого програмного забезпечення відповідно до навчальної програми; налаштування мережових параметрів та прав доступу; перевірку працездатності обладнання. За традиційного підходу викладач або лаборант виконує ці операції вручну на кожній робочій станції, що за наявності 15–30 комп'ютерів в аудиторії може займати від кількох годин до

повного робочого дня. Крім того, між різними дисциплінами, які проводяться в одній аудиторії, часто вимагається різний набір програмного забезпечення, що ускладнює задачу.

Огляд сучасних інструментальних засобів свідчить про наявність низки рішень для автоматизації розгортання та відновлення робочих станцій. Серед них можна виокремити кілька основних категорій.

Системи клонування дискових образів, такі як FOG Project [1] та Clonezilla [2], дозволяють створювати повні образи дискових розділів та швидко розгортати їх на велику кількість комп'ютерів через мережу за допомогою протоколу PXE [3]. FOG Project є безкоштовним відкритим рішенням з веб-інтерфейсом, що підтримує масове розгортання образів, управління хостами та планування завдань.

Системи конфігураційного керування, зокрема Ansible [4], Puppet та PowerShell DSC, забезпечують декларативний підхід до налаштування операційних систем і програмного забезпечення. Ansible використовує просту мову опису стану у форматі YAML та не вимагає встановлення свого програмного забезпечення на цільові машини, що спрощує процес конфігурації.

Спеціалізовані рішення для навчальних закладів, такі як SteadyState (колишній продукт Microsoft) та аналогічні програми глибокого заморожування (Deep Freeze) [5], забезпечують повернення системи до еталонного стану після кожного перезавантаження. Проте комерційні рішення цього класу вимагають ліцензійних платежів, що обмежує їхнє впровадження у закладах з обмеженим фінансуванням.

У результаті аналізу було визначено, що найбільш ефективним для умов комп'ютерної лабораторії ВНЗ є комбінований підхід, який поєднує мережеве розгортання дискових образів через PXE-завантаження для повного відновлення системи та інструменти конфігураційного керування для точкового оновлення налаштувань.

Запропонована архітектура системи автоматичного відновлення включає такі компоненти: сервер розгортання на базі FOG Project, що зберігає набір

еталонних образів для різних навчальних дисциплін; сервер конфігураційного керування Ansible для автоматичної доставки налаштувань після розгортання базового образу; механізм PXE-завантаження, що дозволяє ініціювати процес відновлення віддалено без фізичного доступу до робочих станцій; скрипт автоматизації, який інтегрує всі компоненти в єдиний робочий процес і дозволяє викладачу вибирати потрібний еталонний образ через веб-інтерфейс.

Процес відновлення працює за таким алгоритмом. Викладач або адміністратор через веб-панель FOG обирає необхідний еталонний образ та позначає цільові робочі станції. Сервер ініціює перезавантаження обраних станцій через мережеве Wake-on-LAN. Станції завантажуються через PXE, підключаються до сервера FOG і приймають попередньо підготовлений образ диска. Після завершення розгортання образу система автоматично перезавантажується, і Ansible застосовує додаткові конфігурації: налаштовує мережеві параметри, встановлює оновлення безпеки, створює облікові записи студентів. Весь процес відбувається без фізичної присутності технічного персоналу в аудиторії.

Оцінка ефективності запропонованого підходу порівняно з ручним відновленням свідчить про суттєве зменшення витрат часу. Розгортання еталонного образу на 20 робочих станціях за допомогою FOG може відбуватися одночасно, в залежності від обсягу образу системи та швидкості мережі, тоді як ручне відновлення однієї станції потребує приділення часу кожній з робочих станцій лабораторії. Таким чином, економія часу приблизно відповідає відношенню одного комп'ютера до загальної їх кількості у навчальній аудиторії. Крім того, автоматизоване розгортання гарантує однорідність конфігурації всіх робочих станцій, що унеможливить розбіжності в налаштуваннях, які часто стають причиною технічних проблем під час занять.

Таким чином, автоматизація відновлення еталонного стану робочих станцій студентів є доцільною та практично реалізованою задачею, яка дозволяє суттєво зменшити навантаження на викладацький склад та технічний персонал,

гарантувати стабільність навчального середовища та підвищити загальну ефективність використання комп'ютерних лабораторій у навчальному процесі.

Список використаних джерел:

1. FOG Project : A Free Open-Source Cloning Solution. URL: <https://fogproject.org/> (дата звернення: 13.04.2026).
2. Clonezilla – Free and Open-source Disk Cloning and Imaging. URL: <https://clonezilla.org/> (дата звернення: 13.04.2026).
3. Github – Preboot Execution Environment. URL: <https://github.com/tianocore/tianocore.github.io/wiki/PXE> (дата звернення: 13.04.2026)
4. Ansible – Simple IT automation system. URL: <https://www.ansible.com> (дата звернення: 13.04.2026).
5. Faronics Deep Freeze – Enterprise Reboot to Restore Solution. URL: <https://www.faronics.com/products/deep-freeze> (дата звернення: 13.04.2026).

Каркоцький Іван Олексійович
здобувач вищої освіти факультету інформатики, математики та економіки
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ВПРАВИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ У БАКАЛАВРІВ З ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ НАВИЧОК РОЗРОБЛЕННЯ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ТРЕНІНГІВ

Сучасний педагог професійного навчання повинен володіти багатим інструментарієм методів викладання, що дозволить йому варіювати набір методів для досягнення визначених результатів залежно від конкретних обставин. Важливу роль відіграють зокрема методи інтерактивного навчання, спрямовані на організацію якісної та ефективної взаємодії між учасниками освітнього процесу. До їх числа належать тренінгові технології, які є предметом нашого дослідження. З великої кількості видів тренінгів ми виділяємо навчальні, що можуть бути використані для досягнення освітніх цілей.

«Навчальний тренінг розглядають: як активну навчальну діяльність студентів, під час здійснення якої майбутні фахівці виконують тренінгові вправи, адаптовані до майбутньої професійної діяльності під керівництвом викладача-тренера на основі спеціально підготовлених інструктивно-методичних матеріалів, що відповідають сучасним вимогам до професійної діяльності.» [1, с. 126].

Зауважимо, що тренінгова діяльність не є провідною для педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Разом із тим, можуть постати завдання зі проведення профорієнтаційних заходів, позаурочних заходів з професійного розвитку здобувачів освіти та формування в них соціальних навичок або обміну досвідом з колегами, для виконання яких тренінги є зручною формою роботи. Приклади таких тренінгів можна переглянути на сайті НМК ПТО у Кіровоградській області [2].

У зв'язку з цим у межах освітнього компоненту «Методика професійного навчання» для здобувачів вищої освіти (ВО) за освітньою програмою «Професійна освіта. Комп'ютерні технології» першого (бакалаврського) рівня розглядаються питання розробки та проведення навчальних тренінгів.

Розробка навчального тренінгу складається з п'яти основних етапів: цілепокладання; розроблення плану; добір вправ і завдань; організація самостійної роботи учасників; розроблення системи оцінювання [3, с. 26]. З огляду на це для формування у здобувачів ВО здатностей до розроблення таких тренінгів необхідно спроектувати систему вправ для відпрацювання діяльності на кожному з етапів.

У межах даної публікації розглянемо практичні завдання для формування в майбутніх педагогів професійного навчання здатності проєктувати, застосовувати й інтерпретувати інструменти оцінювання, необхідні для аналізу як результатів учасників, так і якості тренінгової взаємодії загалом. Оскільки навчання в МДПУ імені Богдана Хмельницького та багатьох інших університетах України відбувається в дистанційному форматі, то кожна з вправ передбачає використання цифрових технологій. Це важливо ще й з урахуванням того, що тренінги нині часто також проводяться повністю або частково онлайн.

Вправа на розроблення критеріїв оцінювання результатів участі у тренінгу. Студентам пропонується конкретна тема тренінгу, наприклад «Створення інтерактивного онлайн-завдання для здобувачів професійної освіти». Завдання: розробити критерії оцінювання за параметрами: знання, уміння, комунікація, автономність і відповідальність, участь у груповій роботі, якість підсумкового продукту. У дистанційному форматі вправу доцільно реалізовувати за допомогою Google Docs, Microsoft Word Online, Google Sheets, Excel Online, сервісів Miro або Notion, що дає змогу колективно моделювати рубрики й таблиці критеріїв.

Вправа на оцінювання фрагмента тренінгу. Одна група студентів проводить короткий фрагмент тренінгу, наприклад на тему «Використання цифрових опитувальників у навчанні», а інші студенти виступають у ролі

експертів і здійснюють його оцінювання. Для цього пропонується низка критеріїв: логічність структури, чіткість інструкцій, активність учасників, доцільність добору вправ, дотримання регламенту, якість зворотного зв'язку, атмосфера взаємодії. У дистанційному форматі таку вправу доцільно проводити засобами Zoom, Microsoft Teams або Google Meet, а фіксувати результати з використанням Google Forms, Microsoft Forms, Mentimeter, Slido або Padlet.

Вправа на розроблення анкети учасника тренінгу як інструмента збору зворотного зв'язку. Студенти отримують завдання створити коротку анкету для учасників тренінгу, наприклад «Цифрові інструменти для формувального оцінювання», і повинні сформулювати запитання щодо відповідності змісту заявленій темі, корисності практичних вправ, зрозумілості інструкцій, готовності учасників застосовувати здобуте у практиці, а також щодо пропозицій стосовно вдосконалення тренінгу. Для створення анкети варто використовувати Google Forms, Microsoft Forms або модуль «Зворотний зв'язок (Feedback)» у LMS Moodle.

Вправа на конструювання системи накопичення балів. Для цього студентам пропонується тренінг, наприклад на тему «Онлайн-сервіси для створення навчальних тестів», і вони мають розподілити загальну кількість балів між різними видами активності: участю у занятті, виконанням практичних завдань, самостійною роботою, мініпрезентацією результатів та підсумковою рефлексією. Методичне значення цієї вправи полягає у формуванні вміння будувати просту, зрозумілу й прозору систему оцінювання, придатну для практичного застосування під час проведення тренінгу. У дистанційному форматі ця вправа ефективно реалізується з використанням Google Sheets або Excel Online.

Важливо, що в умовах дистанційного навчання оцінювання не повинно зводитися лише до автоматизованого виставлення балів. Цифрові засоби мають підсилювати багатовимірність оцінювання: забезпечувати швидке збирання даних, фіксацію результатів, прозорість критеріїв, зручність самооцінювання, можливість взаємооцінювання та якісний аналіз тренінгової взаємодії. Саме

тому виконання запропонованих вправ передбачає використання сервісів синхронної комунікації, форм онлайн-опитувань, електронних таблиць для підрахунку результатів, спільних документів для створення рубрик і карт самоаналізу, а також інтерактивні дошки для візуалізації експрес-оцінювання.

Отже, запропоновані практичні завдання забезпечують формування в майбутніх бакалаврів з професійної освіти за спеціалізацією «Цифрові технології» умінь проєктувати й застосовувати різні форми оцінювання навчальних тренінгів. Вони представляють собою частину загальної системи вправ, спрямованих на підготовку здобувачів ВО до тренінгової діяльності в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Список використаних джерел:

1. Волкова Н.П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
2. Тренінги, заняття з елементами тренінгу. *Навчально-методичний кабінет професійно-технічної освіти у Кіровоградській області*. URL: <https://www.nmk-pto.kr.ua/proforiientatsiia/treninhy-zaniattia-z-elementamy-treninhu>.
3. Тренінгове навчання в закладі вищої освіти : навчально-методичний посібник [Електронний ресурс] / М.В. Афанасьєв, Г.А. Полякова, Н.Ф. Романова та ін.; за заг. ред. професора М.В. Афанасьєва. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 323 с.

Карнауха Софія Олегівна
здобувачка вищої освіти факультету інформатики, математики та економіки
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ФОРМУВАННЯ У БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ НАВИЧОК ГОВОРІННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ ШЛЯХОМ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ СИТУАЦІЙ З ВИКОРИСТАННЯМ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЙ

Актуальним завданням вищої освіти є формування й розвиток у майбутніх фахівців іншомовної компетентності, частиною якої є навички говоріння. Способи вирішення цього завдання представлено у працях українських науковців [1; 3; 4].

Іншомовна підготовка бакалаврів зі спеціальності «Професійна освіта (Цифрові технології)» потребує таких підходів до навчання англійської мови, що забезпечують не лише засвоєння мовних знань, а й формування здатності до професійної іншомовної взаємодії, зокрема у цифровому середовищі. Особливу актуальність це має в умовах дистанційної професійної комунікації, онлайн-навчання, командної взаємодії за допомогою цифрових платформ.

У зв'язку з цим доцільним є застосування методики формування навичок говоріння англійською мовою шляхом моделювання професійних ситуацій з використанням відеоконференцій. Її сутність полягає у тому, що викладач створює ситуацію, яка може відбуватися у закладі професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О), під час якої здобувачі вищої освіти (ВО) спілкуються виключно англійською мовою у середовищі онлайн-конференції.

Методика спрямована на розв'язання таких завдань: розвиток навичок сприйняття англійського професійно орієнтованого мовлення; формування навичок діалогічного та монологічного мовлення у типових для діяльності педагога професійного навчання ситуаціях; покращання англійської фахової лексики з цифрових технологій та професійної освіти; формування умінь

пояснювати, інструктувати, аргументувати, презентувати, консультувати, уточнювати інформацію та реагувати на репліки співрозмовника; розвиток готовності до використання англійської мови як інструмента професійної комунікації у цифровому освітньому середовищі.

Розроблена методика ґрунтується на положеннях комунікативного, контекстного, компетентнісного та діяльнісного підходів. Змістовою основою методики є моделювання професійних ситуацій, наприклад: проведення онлайн-інструктажу; участь у нараді викладачів; презентація цифрового освітнього продукту; обговорення результатів командного проєкту; проведення фрагмента онлайн-заняття англійською мовою тощо.

Наприклад, моделюється профорієнтаційний захід у форматі відеоконференції у ЗП(ПТ)О. Мета заходу полягає в ознайомленні учнів із можливостями навчання та працевлаштування у сфері інформаційних технологій, формуванні уявлення про сучасні ІТ-професії, вимоги ринку праці та значення професійної освіти для побудови кар'єри. Це штучна професійно-комунікативна ситуація, в якій здобувачі ВО виконують різні соціально-професійні ролі, а саме: викладачів ЗП(ПТ)О, учнів, представників ІТ-підприємств, а також модератора заходу. Такий підхід забезпечує варіативність мовленнєвої поведінки, оскільки кожна роль передбачає власну комунікативну позицію, специфічний набір мовленнєвих функцій, відповідний рівень ініціативності та різний характер взаємодії з іншими учасниками.

Підготовка та проведення такої відеоконференції передбачає поетапне включення студентів у змодельовану ситуацію. На підготовчому етапі викладач окреслює загальний професійний контекст, формулює тему профорієнтаційного заходу, визначає його мету та пропонує студентам систему ролей. Одночасно актуалізується тематична лексика, опрацьовуються типові мовленнєві кліше для привітання, офіційного представлення, інформування, пояснення, аргументації, постановки запитань, реагування на запити та завершення зустрічі. На цьому етапі студенти засвоюють мовний матеріал, а також усвідомлюють логіку поведінки своєї ролі в межах майбутнього заходу.

Наступний етап передбачає розподіл ролей і підготовку змістового наповнення виступів. Здобувачі, які виконують ролі викладачів, готують короткі повідомлення про освітні можливості закладу, професії, особливості організації навчання та формування професійних компетентностей. Учасники, які виконують ролі представників ІТ-підприємств, готують інформацію про діяльність компанії, актуальні ІТ-професії, вимоги до працівників первинного рівня, можливості проходження практики чи стажування, про значення професійної освіти для входження в галузь. Студенти в ролі учнів формують запитання щодо кар'єрних перспектив, вимог роботодавців, практичної підготовки та особливостей професійного зростання. Модератор забезпечує цілісність заходу, регламентує послідовність виступів, надає слово учасникам і координує перехід від одного змістового блоку до іншого.

Проведення відеоконференції доцільно організувати як послідовність взаємопов'язаних комунікативних блоків. Перший блок має вступний характер і включає привітання учасників, представлення теми, окреслення мети заходу та загальне ознайомлення з його структурою. Другий передбачає презентацію закладу освіти, яку виконують студенти у ролі викладачів. Третій присвячений виступам представників ІТ-підприємств. Наступний блок проводиться у форматі діалогу між учнями, представниками закладу освіти та роботодавцями. Цей етап передбачає спонтанне мовленнєве реагування, постановку запитань, надання розгорнутих відповідей, аргументування та висловлення власної позиції. Завершальний блок має підсумковий характер: модератор узагальнює ключові ідеї зустрічі, підкреслює значення свідомого професійного вибору, ролі співпраці між освітою й бізнесом та дякує учасникам за взаємодію.

Для проведення відеоконференції можна використовувати сервіси, порівняльна характеристика яких наведена у табл. 1.

Таблиця 1. Сервіси проведення відеоконференцій

Сервіс	Основні засоби для навчання	Сильні сторони	Обмеження
Zoom	Відеозустрічі, кімнати	Зручний інтерфейс,	У безкоштовному плані

(https://www.zoom.com/)	для обговорень, запис, демонстрація екрана, кімната очікування, опитування	поширеність, добре підходить для рольових взаємодій у малих групах	до 100 учасників і обмеження часу до 40 хвилин; частина розширених функцій залежить від тарифу
Microsoft Teams (https://teams.live.com/free)	Відеозустрічі, кімнати для обговорень, опитування через Microsoft Forms, чат, спільна робота з файлами MS Office	Потужна інтеграція з Word, Excel, PowerPoint, OneDrive; зручно для тривалого навчального курсу й командної роботи	Частина функцій залежить від ліцензії; інтерфейс може бути перевантаженим для початківців
Google Meet (https://meet.google.com/)	Відеозустрічі, кімнати для обговорень, опитування, запис, інтеграція з Google Calendar і Docs	Простота входу, швидкий старт, зручність для користувачів Google Workspace	Запис доступний з комп'ютера; кімнати для обговорень не можна записувати або транслювати; частина функцій залежить від редакції Workspace
BigBlueButton (https://bigbluebutton.org/)	Кімнати для обговорень, опитування, багатокористувацька дошка, спільні нотатки, завантаження презентацій, запис навчальної сесії	Орієнтована на освіту; потужна інтеграція з LMS; ефективні інструменти для викладача	Потребує власного розгортання або хостингу; зручність і продуктивність залежать від налаштування сервера

Укладено на основі джерел [2; 5; 6; 7]

Отже, моделювання професійних ситуацій з використанням відеоконференцій є одним з методів формування навичок говоріння англійською мовою у здобувачів вищої освіти спеціальності «Професійна освіта (Цифрові технології)». Його ефективність зумовлена поєднанням професійної спрямованості, рольової варіативності, інтерактивності, автентичності комунікативних завдань і цифрового формату взаємодії. Така організація навчання забезпечує умови для формування в майбутніх педагогів професійного

навчання здатності до іншомовної професійної комунікації.

Список використаних джерел:

1. Бондар Н. В. Роль цифрових технологій у формуванні професійно орієнтованої іншомовної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Т. 2, Вип. 40. С. 73–77. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.2.13>.
2. Google Meet Довідка. URL: <https://support.google.com/meet/>.
3. Назаренко М.М. Принципи використання проблемно-пошукового методу в процесі вивчення англійської мови здобувачами вищої освіти нефілологічних спеціальностей. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2024. Вип. 22(90). С. 52–54. [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2024-22\(90\)-52-54](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2024-22(90)-52-54).
4. Петрушенко О.О., Фридрих І.І., Калинюк Н.В. Вплив стратегій мікронавчання на динаміку формування іншомовної термінологічної компетенції здобувачів освіти нефілологічних спеціальностей. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2026. № 28. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19177389>.
5. BigBlueButton Tutorial. URL: <https://bigbluebutton.org/tutorials/>.
6. Microsoft Teams: The AI-Powered Platform for Work. URL: <https://www.microsoft.com/en-us/microsoft-teams/group-chat-software>.
7. Zoom Learning Center. URL: <https://learning.zoom.us/learn>.

Кравченко Наталія Сергіївна
здобувачка вищої освіти факультету інформатики, математики та економіки
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Науковий керівник: Круглик Владислав Сергійович
д. пед. н., професор кафедри інформатики та кібернетики
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПЛАТФОРМ ДЛЯ СТВОРЕННЯ E-PORTFOLIO (GOOGLE SITES, WIX, CANVA, PADLET, GENIALLY) – ПЕРЕВАГИ НА НЕДОЛІКИ ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА

Вступ. Вибір оптимальної платформи для створення e-portfolio є важливим завданням для вчителя, адже від цього залежить зручність роботи, можливості інтерактивності, дизайну та організації навчального контенту. Платформи Google Sites, Wix, Canva, Padlet та Genially є популярними інструментами, однак потребують порівняльного аналізу з урахуванням специфіки роботи вчителя-філолога. Це дозволить визначити найбільш доцільні ресурси для освітнього процесу.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю ефективного використання цифрових технологій у педагогічній практиці, зокрема у викладанні філологічних дисциплін.

Метою дослідження є здійснення порівняльного аналізу платформ для створення електронного портфоліо (Google Sites, Wix, Canva, Padlet, Genially) та визначення їхніх переваг і недоліків у контексті використання вчителем-філологом.

Для досягнення поставленої мети було використано такі **методи дослідження**:

- аналіз науково-методичної літератури з проблеми використання e-portfolio в освіті;

- порівняльний аналіз функціональних можливостей платформ (Google Sites, Wix, Canva, Padlet, Genially);
- описовий метод для характеристики переваг і недоліків кожного сервісу.

Результати дослідження. У сучасному освітньому середовищі, що характеризується активною цифровізацією та інтеграцією інформаційно-комунікаційних технологій, особливого значення набувають інструменти, які забезпечують ефективну організацію навчальної діяльності та презентацію результатів навчання. Одним із таких інструментів є електронне портфоліо (e-portfolio), яке виступає засобом фіксації, аналізу та демонстрації навчальних досягнень учнів і професійного розвитку вчителя.

Для вчителя-філолога e-portfolio має особливу цінність, оскільки дозволяє інтегрувати різні види мовленнєвої діяльності (письмо, читання, говоріння), творчі роботи, мультимедійні матеріали та рефлексивні тексти. Використання цифрових платформ для створення e-portfolio відкриває нові можливості для розвитку критичного мислення, творчості та цифрової грамотності учнів [6, с. 363-379].

Разом із тим існує значна кількість онлайн-платформ для створення e-portfolio, серед яких найбільш популярними є Google Sites, Wix, Canva, Padlet та Genially. Кожна з них має свої функціональні особливості, що впливають на ефективність використання в освітньому процесі. Саме тому виникає потреба у їх ґрунтовному порівняльному аналізі.

Google Sites є однією з найпростіших платформ для створення електронного портфоліо, особливо в освітньому середовищі. Основною перевагою цього сервісу є його інтеграція з екосистемою Google (Google Drive, Docs, Classroom), що значно полегшує роботу вчителя-філолога та учнів. Платформа є безкоштовною, автоматично зберігає зміни та підтримує спільну роботу [1, с. 68-73].

Серед переваг також варто відзначити простий інтерфейс, який не потребує спеціальних технічних навичок, та можливість швидкого створення структури

портфоліо. Це робить Google Sites зручним для організації текстових матеріалів, есе, творчих робіт і рефлексій.

Водночас основним недоліком є обмежені можливості дизайну та персоналізації. Платформа не дозволяє створювати складні візуальні рішення, що може бути важливим для творчих дисциплін, зокрема філології.

Wix є більш потужним інструментом для створення вебсайтів і портфоліо, який забезпечує високий рівень візуальної привабливості. Платформа пропонує велику кількість готових шаблонів, що дозволяє створювати професійно оформлені e-portfolio навіть без знання програмування [4, с. 48-53].

Перевагою Wix є гнучкість дизайну, можливість додавання інтерактивних елементів, мультимедіа та індивідуалізації структури. Це особливо важливо для вчителя-філолога, який працює з творчими текстами, презентаціями та візуальними матеріалами.

Однак недоліками є обмеження безкоштовної версії, складність редагування великих сайтів та певна перевантаженість інтерфейсу. Крім того, робота з платформою може вимагати більше часу на освоєння.

Canva є популярним інструментом для створення візуального контенту, який активно використовується в освіті. Версія Canva for Education надає доступ до великої бібліотеки шаблонів, зображень, відео та графічних елементів, що значно розширює можливості створення e-portfolio.

Сильними сторонами Canva є простота використання, автоматичне збереження, велика кількість шаблонів і можливість створення візуально привабливих матеріалів. Платформа також підтримує спільну роботу та інтеграцію з навчальними системами [3].

Проте надмірна кількість інструментів може ускладнювати роботу початківцям, а також Canva більше орієнтована на презентаційний формат, ніж на повноцінні багатосторінкові портфоліо.

Padlet — це онлайн-дошка для спільної роботи, яка дозволяє швидко створювати інтерактивні портфоліо у вигляді колекції матеріалів. Основною

перевагою є простота використання та можливість додавання різних типів контенту (текстів, зображень, відео, посилань) [7].

Платформа сприяє розвитку співпраці, обміну ідеями та організації навчального контенту, що є важливим для роботи вчителя-філолога, особливо при аналізі текстів та колективних завданнях.

Водночас Padlet має обмеження: він більше нагадує дошку оголошень, ніж структурований сайт. При великій кількості матеріалів контент може виглядати перевантаженим і неорганізованим [2, с. 1-2].

Genially – це платформа для створення інтерактивного та анімованого контенту, яка дозволяє створювати динамічні e-portfolio. Вона вирізняється можливістю додавання інтерактивних елементів, анімацій та мультимедіа, що значно підвищує залученість користувачів [5].

Перевагою є високий рівень візуальної привабливості та інтерактивності, що робить платформу ефективною для представлення творчих робіт, презентацій та проєктів. Також Genially сприяє кращому запам'ятовуванню інформації через візуалізацію.

Серед недоліків – складність освоєння для початківців, потреба у часі для створення якісного продукту та можливі обмеження безкоштовної версії.

Проведений аналіз показує, що всі розглянуті платформи мають значний потенціал для створення e-portfolio, однак їх ефективність залежить від цілей використання та рівня цифрової компетентності вчителя.

Google Sites є оптимальним варіантом для початківців і для організації структурованого навчального контенту. Wix забезпечує найвищий рівень дизайну та індивідуалізації, але потребує більше часу на освоєння. Canva є найкращим інструментом для створення візуально привабливих матеріалів і презентацій, проте має обмеження як платформа для комплексного портфоліо.

Padlet доцільно використовувати для колективної роботи та швидкого обміну матеріалами, але він менш ефективний для створення структурованого портфоліо. Genially вирізняється високим рівнем інтерактивності, що робить

його особливо корисним для творчих і мультимедійних проєктів, однак потребує більш високого рівня цифрових навичок.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що для вчителя-філолога доцільно комбінувати декілька платформ залежно від педагогічних завдань: Google Sites – для структури, Canva – для дизайну, Padlet – для взаємодії, Genially – для інтерактивності, Wix – для створення професійного портфоліо. Такий підхід дозволяє максимально ефективно реалізувати потенціал e-portfolio в освітньому процесі.

Висновки. У результаті проведеного порівняльного аналізу встановлено, що кожна з платформ для створення e-portfolio (Google Sites, Wix, Canva, Padlet, Genially) має власні функціональні особливості, які визначають доцільність її використання у професійній діяльності вчителя-філолога. Найбільш універсальним і простим у використанні є Google Sites, тоді як Wix забезпечує ширші можливості дизайну та індивідуалізації. Canva вирізняється зручністю створення візуального контенту, Padlet – ефективністю для організації спільної роботи, а Genially – високим рівнем інтерактивності. Вибір платформи має здійснюватися з урахуванням освітніх цілей, рівня цифрової компетентності педагога та потреб учнів, а оптимальним підходом є комбіноване використання кількох сервісів для досягнення максимальної ефективності навчального процесу.

Список використаних джерел:

1. Вдовичин Т. Я., Білий Р. Т. Цифровий інструмент google sites для створення е-портфоліо. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Технічні науки*, 2024. Том 35 (74) № 4. С. 68-73. URL: https://www.tech.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/4_2024/13.pdf.
2. Лизько В. С. Цифрові технології (Padlet / Google Jamboard / Canva) на уроці «Науково-художня, науково-популярна, навчальна література (загальне ознайомлення)». 2025. С. 1-2. URL: <https://vseosvita.ua/library/tsyfrovi-tekhnohohii->

padlet-google-jamboard-canva-na-urotsi-naukovo-khudozhnia-naukovo-populiarna-navchalna-literatura-zahalne-oznaiomlennia-955242.html.

3. Ляшенко О. 13 освітніх платформ для вчителів. 2025. URL: <https://justclass.com.ua/blog/13-osvitnih-platform-dlya-vchyteliv/>.

4. Марчук Н. А. Цифрові інструменти в професійній освіті України: історія виникнення, особливості впровадження та перспективи. *Професійно-прикладні дидактики*, 2024. № 2. С. 48-53. URL: <https://doi.org/10.37406/2521-6449/2024-2-8>.

5. Compare Genially vs. Padlet. URL: <https://slashdot.org/software/comparison/Genially-vs-Padlet/>.

6. Emma Walland., Stuart Shaw. E-portfolios in teaching, learning and assessment: tensions in theory and praxis. *Praxis*. 2022. P. 363-379. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1475939X.2022.2074087>.

7. Setting up the bones of your website. URL: [HTTPS://SITES.GOOGLE.COM/BIGPICTURE.ORG.AU/PORTFOLIO-BUILDING-TOOLS/BUILDING-YOUR-SITE](https://sites.google.com/bigpicture.org.au/portfolio-building-tools/building-your-site).

Крижановська Валентина Петрівна
здобувачка вищої освіти факультету інформатики, математики та економіки
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Ібрагімова Людмила Анатоліївна
докторка філософії, ст. викладачка кафедри інформатики і кібернетики
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ОГЛЯД ВЕБ-САЙТІВ ДЛЯ НАВЧАННЯ ВЕБ-РОЗРОБКИ

У сучасному світі веб-розробка є однією з найбільш затребуваних сфер діяльності, оскільки розвиток інформаційних технологій зумовлює постійну потребу у створенні та вдосконаленні веб-сайтів і веб-додатків. Саме тому важливого значення набуває доступ до якісних онлайн-ресурсів для навчання веб-розробки. [1, с. 45]. Сьогодні існує велика кількість веб-сайтів, які пропонують навчальні матеріали з програмування, зокрема з HTML, CSS та JavaScript. Серед найбільш популярних платформ для навчання веб-розробки варто виділити такі:

Перш за все, платформа freeCodeCamp пропонує безкоштовні курси з веб-розробки, що включають вивчення HTML, CSS, JavaScript та сучасних бібліотек. Важливою перевагою є наявність великої кількості практичних завдань і проєктів, що сприяє закріпленню знань.

Не менш популярним є сервіс Codecademy, який надає інтерактивні уроки з можливістю виконання коду безпосередньо в браузері. Даний ресурс підходить як для початківців, так і для користувачів із базовими знаннями.

Веб-сайт W3Schools є одним із найзручніших довідкових ресурсів, що містить велику кількість прикладів коду та пояснень. Його перевагою є простота викладення матеріалу та можливість одразу перевіряти код.

Також варто звернути увагу на The Odin Project – безкоштовну платформу, яка пропонує повний курс навчання веб-розробці з нуля до рівня початкового

спеціаліста. Особливістю є орієнтація на практичну діяльність і виконання реальних проєктів.

Окрім цього, важливим ресурсом є MDN Web Docs, що містить офіційну документацію та детальні пояснення технологій веб-розробки. Цей сайт широко використовується як довідник навіть досвідченими розробниками.

Вони відрізняються за структурою, рівнем складності, форматом подачі матеріалу та можливістю практичного застосування знань.

Метою даної доповіді є огляд найбільш популярних і ефективних веб-сайтів для навчання веб-розробки, визначення їхніх основних особливостей, переваг та недоліків.

Платформа freeCodeCamp є безкоштовним освітнім ресурсом, який пропонує інтерактивне навчання через практику. Користувачі виконують завдання безпосередньо в браузері, що сприяє швидкому засвоєнню матеріалу. Особливістю є наявність проєктів, які формують практичні навички [2, с. 78].

Ключові факти:

- Заснована: 2014 рік
- Засновник: Квінсі Ларсон (Quincy Larson)
- Тип: некомерційна освітня платформа
- Формат: онлайн-курси та практичні проєкти
- Мова інтерфейсу: англійська (є переклади від спільноти)

Навчальна структура. Навчальна програма freeCodeCamp поділена на модулі, що охоплюють HTML, CSS, JavaScript, бібліотеки фронтенду (наприклад, React), алгоритми та структури даних, бекенд-розробку на Node.js, а також аналіз даних і машинне навчання на Python. Кожен курс супроводжується завданнями, які виконуються безпосередньо в браузері, та проєктами, що підтверджують практичні навички.

Спільнота та відкритий код freeCodeCamp підтримує одну з найбільших онлайн-спільнот програмістів-самоучок. Його репозиторій на GitHub відкритий для внеску всіх охочих. Користувачі можуть брати участь у розробці сайту,

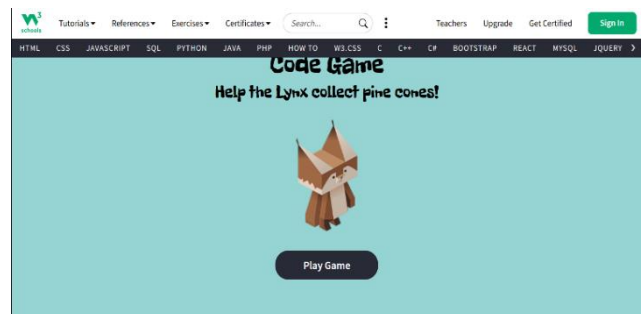
перекладах і створенні навчальних матеріалів. Форум, Discord-сервер і YouTube-канал сприяють обміну досвідом і підтримці новачків.

Вплив і визнання. Платформа використовується мільйонами учнів, а її сертифікати часто зазначаються в резюме початківців-розробників. freeCodeCamp також публікує технічні статті у своєму блозі та видає освітні книги, що робить її одним із найвпливовіших проєктів у сфері відкритої ІТ-освіти.

Один із найкращих ресурсів для початківців, бо навчання відбувається через практику https://qat.com/top-10-websites-to-learn-web-development-in-023/?utm_source=chatgpt.com.

Codecademy є платформою інтерактивного навчання, що дозволяє вивчати різні мови програмування. Вона використовує принцип «навчання через практику», що робить процес ефективним. Платформа також пропонує кар'єрні шляхи та структуровані програми [3, с. 112].

W3Schools є довідковим ресурсом, що містить велику кількість прикладів коду. Користувач може змінювати код і одразу бачити результат, що сприяє кращому розумінню матеріалу.

Інтелект-карта. У сучасному освітньому середовищі важливу роль відіграють цифрові ресурси для навчання веб-розробки. Одним із ефективних способів організації навчального матеріалу є використання інтелект-карт (mind map), які дозволяють візуально структурувати інформацію та встановлювати зв'язки між поняттями.

Інтелект-карта – це схема, що починається з центральної ідеї та розгалужується на підтеми, відображаючи логічні зв'язки між ними. Такий підхід значно спрощує сприйняття складної інформації.

Веб-сайти для навчання веб-розробки все частіше використовують формат mind map для подання матеріалу. Це дозволяє:

- структурувати навчальний контент
- візуалізувати взаємозв'язки між темами
- спростити засвоєння інформації
- підвищити ефективність навчання

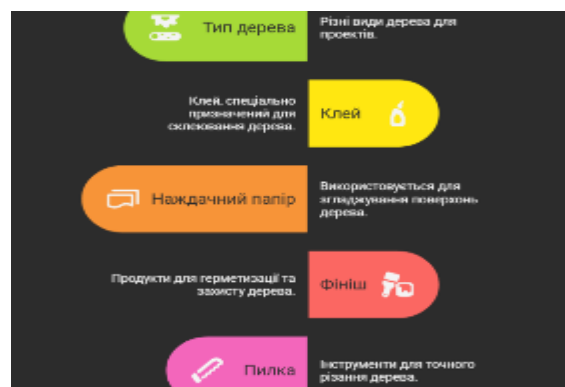
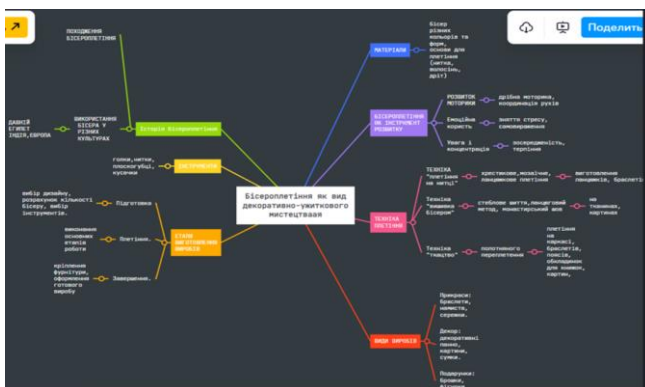
На таких сайтах центральною темою виступає, наприклад, «Веб-розробка», від якої відходять основні гілки:

- HTML
- CSS
- JavaScript
- фронтенд і бекенд технології

Далі кожна з цих гілок деталізується на підрозділи, що дозволяє створити цілісне уявлення про структуру веб-розробки. Подібні карти допомагають зрозуміти ієрархію технологій і їх взаємозв'язки.

Крім того, використання інтелект-карт у навчальних веб-сайтах сприяє:

- розвитку логічного мислення
- кращому запам'ятовуванню матеріалу
- швидкій навігації по темах

Візуальне подання інформації дозволяє перетворити складні теми на зрозумілу структуру, що особливо важливо для початківців у веб-розробці. Таким чином, використання веб-сайтів для навчання у поєднанні з інтелект-картами значно підвищує ефективність освітнього процесу.

Висновок. Сучасні онлайн-платформи є важливим інструментом здобуття знань, а їх поєднання з візуальними методами навчання забезпечує високий рівень засвоєння матеріалу. Інтелект-карти допомагають не лише вивчати окремі теми, але й формувати цілісне розуміння структури веб-розробки, що робить їх важливим елементом сучасних освітніх веб-ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Іваненко І. І. Сучасні технології навчання програмування. Київ: Освіта, 2020.
2. Петренко О. В. Використання інтелект-карт у навчальному процесі. Харків: Ранок, 2019.
3. Smith J. Web Development Learning Strategies. New York: TechPress, 2021.

Руднєва Валерія Вікторівна
здобувачка вищої освіти факультету інформатики, математики та економіки
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ІМЕРСИВНІ ТА ГЕЙМІФІКОВАНІ СИСТЕМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЦИФРОВОЇ СВОБОДИ

Вступ. Сучасна парадигма освіти в умовах «Global Remote» трансформується з індустріальної моделі «навчання як накопичення фактів» у модель «навчання як діяльнісний процес у вільному середовищі». Цифрова свобода в освіті - це не лише відсутність територіальних обмежень, це насамперед звільнення інтелекту студента від застарілих догм та жорстких графіків. Впровадження імерсивних (VR/AR) та гейміфікованих систем створює середовище, де когнітивна активність стимулюється не зовнішнім примусом, а внутрішньою свободою вибору та інтересом. Впровадження новітніх інформаційних технологій (НІТ) створює унікальний академічний простір де активні методи навчання стають фундаментом для розвитку цифрової компетентності в умовах вищої школи [6, с. 25]. Основним результатом дослідження має стати трансформація освітнього простору, де студент стає суб'єктом пізнання, а викладач - архітектором інтелектуальних процесів.

Теоретичні засади імерсивного навчання. Імерсивне навчання базується на концепції «присутності», яка дозволяє долати часові та просторові обмеження аудиторного навчання. У контексті «Global Remote» VR та AR стають засобами розширення когнітивних можливостей. Використання технологій VR та AR у вищій школі дозволяє студентам здійснювати складні віртуальні експедиції або симуляції професійної діяльності:

- віртуальні експедиції забезпечують можливість моделювання складних професійних процесів (інженерних систем, медичних операцій, архітектурного проектування) без прив'язки до фізичних лабораторій.

- когнітивна нейростимуляція дозволяє не просто запам'ятовувати, а «проживати» професійний досвід, що суттєво підвищує рівень засвоєння компетенцій.

Дослідження свідчать, що візуалізація складних систем активує зони мозку, відповідальні за просторову пам'ять, що суттєво полегшує засвоєння складних професійних компетенцій. Зв'язок візуалізації з просторовою пам'яттю науково обґрунтований працями Аллана Пайвіо (теорія подвійного кодування), Річарда Майєра (когнітивна теорія мультимедійного навчання), Джона Свеллера (теорія когнітивного навантаження).

Гейміфікація: від стимулювання до мотивації. Гейміфікація, реалізована через платформи Blooket, Gimkit чи Kahoot, змінює сприйняття оцінювання. Це не лише розвага, це перехід до протоколів зворотного зв'язку, характерних для цифрової свободи. У традиційній системі оцінка є інструментом контролю, що часто породжує «страх помилки». Гейміфіковане середовище перетворює помилку на зворотний зв'язок, необхідний для досягнення нового рівня. Це сприяє розвитку growth mindset [2, с. 88] (мислення, спрямованого на розвиток), де змагальний елемент підтримує залученість студентів, навіть з різним рівнем попередньої підготовки, стимулюючи до самостійного досягнення нових рівнів складності.

Цифровий сторітелінг та розвиток критичного мислення. Створення інтерактивних кейсів або історій за допомогою ШІ-інструментів є формою активного конструювання знань. Це вимагає від студента виконання складних аналітичних операцій: пошуку, синтезу та критичної оцінки інформації:

- аналіз – пошук та верифікація інформації для сценарію,
- синтез – поєднання візуального контенту з логічним викладом,
- рефлексія – оцінка власного медіапродукту.

Таким чином, відбувається перехід від статусу пасивного споживача контенту до статусу автора-дослідника, що є ключовою компетенцією цифрової епохи. Відповідно до Концепції розвитку цифрових компетентностей, розвиток таких навичок є пріоритетним завданням сучасної освіти. Це перетворює

студента з «об'єкта інструктажу» на «автора-дослідника», що є ключовим запитом до фахівця епохи цифрової свободи.

Методологія моніторингу в умовах «Global Remote». Для досягнення об'єктивності результатів, експеримент має бути прозорим та керованим, структурований за етапами, що забезпечують моніторинг динаміки когнітивних змін:

1. Діагностичний етап - формування цифрового профілю через опитування (Google Forms), визначення початкового рівня мотивації. Додаток 1.

2. Експериментальний етап - впровадження методик VR-експедиції, робота зі сторітелінгом, гейміфікація). Важливим є використання сервісів аналітики (Quizizz, Looker Studio) для відстеження залученості в режимі реального часу.

3. Аналітичний етап - використання хмарних сервісів (Looker Studio) [5, с. 210] для візуалізації успішності. Зіставлення результатів «до» і «після» впровадження, аналіз статистичних показників успішності та динаміки психологічного стану дозволяє студенту бачити власний прогрес у реальному часі, що є важливим елементом саморегуляції.

Висновки

Архітектура цифрової свободи у вищій школі неможлива без імерсивних та гейміфікованих технологій. Вони дозволяють підвищити якість засвоєння матеріалу на 25-30% завдяки мультисенсорному залученню. Ми переходимо від навчання-як-контролю до навчання-як-можливості. У цій моделі студент отримує свободу досліджувати, помилятися та професійно зростати.

Список використаних джерел:

1. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. Edmonton: AU Press, Athabasca University, 2021. 350 p.
2. Dweck C. S. Mindset: The New Psychology of Success. New York: Random House, Ballantine Books, 2017. 320 p.
3. Кир'якова А. Цифрова педагогіка: інтерактивні методи та інструменти. Львів: Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2025. 156 с.

4. Ключко В. І. Новітні технології візуалізації навчальної інформації. Вінниця: ВНТУ, 2022. 210 с.
5. Пометун О. Активні та інтерактивні методи навчання в цифрову епоху. Київ: Оріон, 2023. 184 с.
6. Про затвердження Концепції розвитку цифрових компетентностей: розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 167-р. Урядовий кур'єр. 2021. 26 берез. (№ 58).

Рудомьоткін Євген Павлович
здобувач вищої освіти факультету інформатики, математики та економіки
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Науковий керівник: Круглик Владислав Сергійович
д.пед.н., професор кафедри інформатики і кібернетики
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ПРОЄКТУВАННЯ СИСТЕМИ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ»

Згідно з Національною рамкою кваліфікацій (НРК) України у процесі професійної підготовки за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти (ВО), що відповідає шостому рівню НРК, особа має набути здатність керувати складною технічною або професійною діяльністю або проєктами [3]. Для бакалаврів з професійної освіти одним із таких видів діяльності є забезпечення якості освітнього процесу та керування діяльністю закладу освіти, що зокрема зафіксовано у Стандарті вищої освіти України [4].

Дослідження якості професійної освіти є наразі актуальними з урахуванням її ролі для відновлення України. Окремі аспекти цієї проблеми розглянуто у працях С. Кравець [1], М. Хитько та Н. Підлепян [5] та інших науковців.

Якість освіти представляє собою складне поняття, що має філософську основу. Згідно з одним із визначень – «це сукупність властивостей і характеристик освітнього процесу, які надають їм здатність задовольняти освітні потреби споживачів освітніх послуг (особистості, роботодавця, суспільства, держави)» [2, с. 215].

Здатність керувати якістю освіти включає уміння здійснювати її моніторинг, оцінювати ситуацію та її наслідки для закладу освіти, системи освіти, суспільства і держави загалом, інтерпретувати отримані результати, прогнозувати наслідки та моделювати можливі сценарії розвитку подій у

майбутньому з урахуванням всіх чинників впливу, визначати шляхи усунення негативних чинників і розробляти стратегії розвитку освітньої системи або закладу освіти [2, с. 215].

Освітньою програмою «Професійна освіта. Комп'ютерні технології», що реалізується в МДПУ імені Богдана Хмельницького, передбачено вивчення освітнього компоненту «Управління якістю професійної освіти» в останньому семестрі. Він виконує інтегративну функцію в освітній програмі та узагальнює результати опанування психолого-педагогічних і методичних освітніх компонентів (ОК). Його зміст спрямований на формування у здобувачів ВО цілісного уявлення про якість професійної освіти як об'єкт керування, моніторингу, оцінювання та вдосконалення, а також на оволодіння практичним інструментарієм забезпечення якості освіти. Освітній компонент має важливе професійно-прикладне значення, оскільки орієнтує здобувачів ВО на практику моніторингу якості освітнього процесу, використання методів вимірювання, аналізу результатів моніторингу та розроблення корекційних заходів.

Оскільки навчання відбувається у дистанційному режимі, постає завдання розробити систему цифрових освітніх ресурсів для викладання цього ОК, використання яких допоможе більш ефективно пояснювати теоретичні концепції та формувати практичні навички у здобувачів ВО.

Проектування системи цифрових освітніх ресурсів здійснюється на засадах системності, змістової відповідності, функціональної доцільності, інтегрованості та практичної спрямованості. Це означає, що вони мають відповідати змісту окремих тем ОК, забезпечувати логічну послідовність засвоєння матеріалу, підтримувати різні види навчальної діяльності.

Основним елементом системи є електронний навчальний курс, створений у системі керування навчанням Moodle, яка використовується у МДПУ імені Богдана Хмельницького. Його призначення полягає в організації єдиного цифрового простору, де знаходяться навчально-методичні матеріали, завдання для самостійної роботи, засоби поточного і підсумкового контролю, інструкції до виконання практичних робіт, критерії оцінювання та засоби комунікації між

викладачем і здобувачами освіти.

Для засвоєння теоретичних питань управління якістю професійної освіти доцільно використовувати інтерактивний конспект, створений за допомогою сервісів H5P (<https://h5p.org>), Genially (<https://genially.com/>) або NotebookLM (<https://notebooklm.google.com>). Його призначення полягає у структурованому поданні матеріалу за темами, що дозволяє представити значний за обсягом теоретичний матеріал у логічно впорядкованому, візуальному та інтерактивному форматі, що полегшує його сприйняття і засвоєння.

З метою формування стійкого поняттєво-категоріального апарату дисципліни до системи цифрових ресурсів доцільно включити електронний глосарій термінів і понять, створений за допомогою сервісів H5P Glossary, Quizlet (<https://quizlet.com/>), Wordwall (<https://wordwall.net/>) або діяльності «Глосарій» з LMS Moodle. Електронний глосарій може використовуватися як під час аудиторної роботи, так і у процесі самостійного опрацювання навчального матеріалу.

Для візуалізації взаємозв'язків між компонентами змісту доцільно використовувати цифрові схеми, інтелект-карти, порівняльні таблиці, створені засобами сервісів Canva (<https://www.canva.com/>), Miro (<https://miro.com/>), Draw.io (<https://app.diagrams.net/>). Такі ресурси сприяють систематизації навчальної інформації, розвитку аналітичного мислення і полегшують порівняльний аналіз підходів до забезпечення якості професійної освіти.

Важливе значення у системі цифрових освітніх ресурсів мають мультимедійні мінілекції, створені з використанням PowerPoint, Canva, Loom, Zoom або OBS Studio. Їх призначення полягає у поясненні ключових положень ОК у компактному аудіовізуальному форматі. Доцільність їх використання зумовлена тим, що окремі теми курсу містять складні для сприйняття теоретико-методологічні положення, зокрема пов'язані з кваліметричним аналізом, моніторинговими процедурами, системами індикаторів якості. Мультимедійні мінілекції забезпечують гнучкість доступу до навчального матеріалу, підтримують асинхронне навчання та дають змогу здобувачам ВО повертатися

до найбільш складних фрагментів змісту стільки разів, скільки це необхідно для їх засвоєння.

Практичний компонент ОК доцільно реалізовувати з використанням цифрових кейсів, ситуаційних завдань, симуляторів професійних рішень. Вони можуть бути створені у Moodle Lesson або H5P Branching Scenario. Призначення цих ресурсів полягає у формуванні у здобувачів ВО вмінь аналізувати ситуації, пов'язані з оцінюванням якості освітнього процесу в закладах професійної освіти. У межах таких ресурсів студентам пропонується проаналізувати якість матеріально-технічного забезпечення закладу освіти, оцінити рівень організації змішаного навчання, педагогічної діяльності викладачів, навчальної активності здобувачів освіти, а також розробити обґрунтовані корекційні заходи.

Для формування навичок проведення моніторингу якості освіти доцільно використовувати шаблони цифрових інструментів збору й обробки даних. До таких ресурсів належать електронні анкети, форми самооцінювання, експертні аркуші, шаблони узагальнення результатів моніторингу. Засобами їх розробки можуть бути Google Forms, Microsoft Forms, Google Sheets або Excel Online.

Для аналізу результатів моніторингу доцільно використовувати дашборд, створений у Google Looker Studio (<https://lookerstudio.google.com/>) або Microsoft Power BI. Призначення цього ресурсу полягає у візуалізації даних, виявленні динаміки показників, порівнянні результатів окремих груп параметрів та визначенні проблемних компонентів освітнього процесу. Робота з дашбордом сприяє розвитку вмінь інтерпретувати результати моніторингових досліджень, формулювати висновки на основі даних і приймати рішення щодо вдосконалення організації навчання.

Також до складу системи необхідно ввести засоби для формувального та підсумкового оцінювання навчальних досягнень здобувачів ВО. Для їх створення доцільно використовувати види діяльності «Тест» та «H5P» з LMS Moodle.

Таким чином, у процесі проєктування системи цифрових освітніх ресурсів з дисципліни «Управління якістю професійної освіти» враховано її зміст, логіку

формування знань і вмінь, а також специфіку майбутньої діяльності здобувачів ВО у сфері забезпечення якості професійної освіти. Впровадження запропонованої системи сприятиме поєднанню традиційних і цифрових форм навчання, підвищенню рівня наочності, інтерактивності та практичної спрямованості освітнього процесу.

Список використаних джерел:

1. Кравець С. Система забезпечення якості професійної (професійно-технічної) освіти в Україні: суть, підходи та особливості функціонування. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Педагогіка*. 2025. Вип. 20(39). 17 с. [https://doi.org/10.33296/2707-0255-20\(39\)-20](https://doi.org/10.33296/2707-0255-20(39)-20).
2. Лукіна Т.О. Управління якістю загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник. Київ: Педагогічна думка, 2020. 230 с.
3. Національна рамка кваліфікацій. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 р. № 519) (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-п>.
4. Стандарт вищої освіти України перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 – «Освіта / Педагогіка», спеціальність 015 – «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» (затверджено і введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 21.11.2019 р. № 1460). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/015-Profosvita-bakalavr.pdf>.
5. Хитько М., Підлеп'ян Н. Стратегія управління якістю професійної освіти через розвиток людських ресурсів. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. № 2(2). С. 50-55. <https://doi.org/10.54891/2786-698X-2023-2-10>.

Серафимова Тетяна Сергіївна
здобувачка вищої освіти факультету інформатики, математики та економіки
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Устюгова Ганна Едуардівна
викладачка-стажистка кафедри інформатики і кібернетики
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ФОРМУВАННЯ ГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ ЗАСОБАМИ МОБІЛЬНОГО ДОДАТКУ AUTODESK AUTOCAD

Професійно-технічна освіта зазнає змін під впливом цифровізації виробничих і суспільних процесів. Зростає потреба у підготовці фахівців, які володіють сучасними технологіями та здатні адаптуватися до динамічних умов професійної діяльності. У зв'язку з цим оновлюються підходи до організації навчального процесу, зміст підготовки та вимоги до результатів навчання.

Важливим напрямом розвитку є створення цифрового освітнього середовища, що забезпечує більш гнучку організацію навчання та враховує індивідуальні особливості учасників освітнього процесу. Поширюється використання змішаного навчання, дуальної форми підготовки та практикоорієнтованих підходів. Змінюється роль викладача, який спрямовує та координує навчальну діяльність. Це супроводжується підвищенням вимог до рівня його цифрової компетентності, зокрема в частині роботи з онлайн-ресурсами та створення навчального контенту. В умовах воєнного стану впровадження цифрових та мобільних підходів до навчання сприяє забезпеченню безперервності та стабільності освітнього процесу, зокрема в ситуаціях обмеженого доступу до традиційних форм організації навчання [7, с. 23].

Формування графічних компетентностей є важливою складовою підготовки фахівців технічного профілю. Значна частина професійної інформації подається

у візуальній формі, що обумовлює необхідність розвитку вмінь працювати з графічними матеріалами. Креслення, схеми, діаграми та тривимірні моделі забезпечують точність передавання технічної інформації та сприяють ефективній професійній комунікації [4].

Застосування систем автоматизованого проєктування дає змогу виконувати моделювання об'єктів до етапу їх практичної реалізації. У процесі такої діяльності розвивається просторове мислення та формуються навички вирішення професійних завдань. Важливим є також дотримання вимог до оформлення технічної документації відповідно до стандартів. Графічна підготовка учнів закладів професійно-технічної освіти охоплює роботу з растровими і векторними зображеннями, створення макетів та тривимірних моделей [2, с. 33]. Підвищення ефективності навчання у зазначених умовах забезпечується використанням мобільних технологій, які розширюють доступ до навчальних ресурсів і сприяють гнучкій організації освітнього процесу, а також розвитку самостійності здобувачів освіти та їхньої відповідальності за результати навчання [1, с. 58].

Недостатній рівень сформованості графічних компетентностей у здобувачів професійно-технічної освіти технічного профілю ускладнює їхню підготовку до сучасної професійної діяльності. Ослаблення графічної підготовки на попередніх етапах освіти зумовлює труднощі у розвитку просторового мислення, інтерпретації креслень і роботі з технічною інформацією. У результаті здобувачі освіти стикаються з труднощами під час опанування систем автоматизованого проєктування, що знижує ефективність формування професійних умінь [6].

За таких умов особливого значення набуває пошук ефективних засобів формування графічних компетентностей, орієнтованих на практичну діяльність і використання сучасних цифрових інструментів [8]. Мобільні додатки, зокрема Autodesk AutoCAD, розширюють можливості організації навчання, забезпечують доступ до виконання графічних завдань поза межами навчальних аудиторій та сприяють активізації самостійної роботи здобувачів освіти. Їх використання створює умови для поєднання теоретичної підготовки з

практичним застосуванням знань, що є важливим для формування графічних компетентностей у сучасному освітньому середовищі [3, с. 34].

Використання мобільного додатку Autodesk AutoCAD у навчальному процесі розширює можливості формування графічних компетентностей за рахунок поєднання доступності, функціональності та практичної спрямованості. Мобільна версія забезпечує виконання основних операцій з кресленнями у форматі DWG без прив'язки до комп'ютерного класу, що дозволяє організувати безперервну роботу з графічними об'єктами. Застосування інструментів точного креслення, вимірювання, роботи з шарами та анування сприяє формуванню навичок побудови та редагування технічної документації, розвитку просторового мислення та розумінню структури проєктних даних. Особливістю є можливість інтеграції реальних вимірів у цифрове середовище, що наближує навчання до умов професійної діяльності.

Ефективність використання мобільного додатку підвищується за умови впровадження поетапної системи навчальних завдань, яка передбачає поступовий перехід від базових операцій до виконання комплексних проєктів. Хмарні сервіси та інструменти спільної роботи забезпечують оперативний зворотний зв'язок і формують навички командної взаємодії. Участь здобувачів освіти у виконанні практичних завдань із використанням власних мобільних пристроїв сприяє розвитку їхньої цифрової автономії та підвищенню мотивації до навчання. Таким чином, застосування Autodesk AutoCAD у мобільному форматі забезпечує більш тісний зв'язок між теоретичною підготовкою та практичною діяльністю, що позитивно впливає на формування графічних компетентностей учнів закладів професійно-технічної освіти [5, с. 6].

Застосування мобільних додатків у професійній підготовці сприяє підвищенню ефективності виконання навчально-практичних завдань, оскільки наближує освітній процес до реальних умов професійної діяльності. Можливість працювати з графічними матеріалами у мобільному середовищі забезпечує оперативність виконання завдань, гнучкість у прийнятті рішень та формує здатність діяти в умовах змінного робочого середовища. Це сприяє розвитку

практичних умінь, необхідних для виконання професійних функцій у сучасному цифровому просторі.

Отже, використання мобільного додатку Autodesk AutoCAD є доцільним і ефективним засобом формування графічних компетентностей учнів закладів професійно-технічної освіти технічного профілю. Його застосування забезпечує розвиток умінь роботи з кресленнями, підвищує рівень просторового мислення та цифрової грамотності, а також сприяє підготовці здобувачів освіти до продуктивної професійної діяльності в умовах цифровізації.

Список використаних джерел:

1. Anuyahong B., Pucharoen N. Exploring the Effectiveness of Mobile Learning Technologies in Enhancing Student Engagement and Learning Outcomes. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*. 2023. Vol. 18, no. 18. P. 50–63.
2. Koziar M., Hubal H., Burchak I., Botviniev M., Saveliev D. The impact of CAD software on the teaching of engineering graphics: a systematic review. *Periodicals of Engineering and Natural Sciences (PEN)*. 2025. Vol. 13, no. 1. P. 17–39
3. Бажміна Е. А. Використання BYOD технологій в освітньому процесі. Наукові записки БДПУ. Серія: Педагогічні науки. 2020. Вип. 3. С. 27–40.
4. Волошина О. В. Графічна компетентність як складова професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2024. Вип. 12. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14631319>
5. Краснопольський В. Е., Поліщук О. А., Демченко О. М. Інтеграція мобільних додатків у освітній процес: аналіз ефективності та можливостей для здобувачів освіти. *Академічні візії*. 2024. Вип. 32. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11559587>
6. Ніколенко К. В., Корнейко Ю. М., Добростан О. В. Інтерактивні технології та їхнє застосування в мобільному навчанні: відмінності, виклики та

переваги. *Академічні візії*. 2023. Вип. 26. DOI:
<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10370221>

7. Освітня програма з підготовки кваліфікованих робітників. Професія: 4113, 4121 Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення. Київ : КЗ П(ПТ)О «Київський професійний коледж інформаційних технологій та поліграфії», 2023. 76 с..

8. Професійний стандарт «Оператор з обробки інформації та програмного забезпечення» : наказ Міністерства економіки України від 13 січня 2022 р. № 104-22.

Устюгова Ганна Еудуардівна
викладачка-стажистка кафедри інформатики і кібернетики,
аспірантка I року навчання факультету інформатики, математики та економіки
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ВІЗУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ У ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ВІДПОВІДЬ НА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ

Сучасні виклики цифрового освітнього середовища формують нові умови професійної підготовки педагога, у межах яких зростає значення адаптивності, готовності до опосередкованої взаємодії та здатності проєктувати якісний навчальний контент. Поширення дистанційних і змішаних форматів навчання, посилення ролі самостійної роботи здобувачів освіти та ускладнення вимог до організації пізнавальної діяльності актуалізують потребу в розвитку професійно-цифрової компетентності педагога. Її важливими виявами є вміння добирати цифрові засоби, здійснювати педагогічний дизайн і створювати авторські навчальні матеріали для роботи в сучасному цифровому середовищі.

Текстоцентрична модель подання навчального матеріалу не відповідає повною мірою особливостям сучасного цифрового середовища, для якого характерні інформаційна перенасиченість, фрагментарність сприйняття та зростання ролі автономної навчальної діяльності. У зв'язку з цим візуалізація навчального контенту набуває особливої актуальності, оскільки сприяє логічному впорядкуванню інформації, полегшує її сприйняття та підтримує пізнавальну орієнтацію здобувачів освіти. За таких умов візуальні навчальні матеріали постають як ефективний інструмент організації змісту, здатний підвищити зрозумілість і доступність навчання [2].

З огляду на окреслені тенденції, подальший аналіз доцільно зосередити на тих чинниках, які безпосередньо впливають на зміну логіки професійної підготовки педагога в цифровому освітньому середовищі. Йдеться про такі

умови організації навчання, за яких якість освітнього процесу значною мірою визначається способом структурування змісту, формою його подання та можливістю продуктивної взаємодії з навчальним матеріалом у цифровому форматі. У такій перспективі увага зосереджується на тих аспектах підготовки педагога, які забезпечують педагогічно виважене проєктування візуального контенту відповідно до сучасних освітніх запитів [3].

Одним із визначальних чинників виступає просторова розосередженість суб'єктів навчання та опосередкований характер педагогічної взаємодії. Поширення дистанційної та змішаної форм навчання на різних рівнях освіти зумовлює потребу в таких засобах подання навчального матеріалу, які підтримують цілісність сприйняття змісту за умов віддаленої участі. Фізична відстань між викладачем і здобувачем освіти ускладнює своєчасне отримання зворотного зв'язку, виявлення труднощів у розумінні теми та коригування темпу навчання. За таких обставин візуалізація навчального контенту виконує функцію когнітивного орієнтира, що допомагає структурувати послідовність опрацювання матеріалу, окреслити логіку навчальних дій і зробити видимими смислові вузли теми. Додаткові можливості для цього створюють цифрові сервіси інтерактивної взаємодії, зокрема Miro, Padlet та інші інструменти спільної роботи, які підтримують візуальне представлення ідей, колективне моделювання змісту та синхронізацію пізнавальної діяльності в реальному часі [1].

Не менш вагомим викликом є зростання потреби в автономному опрацюванні навчального матеріалу. Цифрове освітнє середовище розширює межі самостійної роботи, тому навчальний контент має характеризуватися внутрішньою завершеністю, зрозумілою структурою та придатністю до індивідуального опрацювання. Це актуалізує вимогу до створення матеріалів, які забезпечують послідовне входження в тему, допомагають утримувати логіку викладу та дають змогу здобувачеві освіти самостійно контролювати просування в навчанні. У цьому аспекті продуктивним є використання принципу поетапного ускладнення, коли візуальні опори задають основу для подальшого поглиблення

змісту. Завдяки такому підходу навчальна інформація набуває більш компактної, впорядкованої й наочної форми, що полегшує її осмислення та сприяє раціональнішому використанню часу в процесі самостійної роботи [4].

Суттєвим викликом у функціонуванні цифрового освітнього середовища є інформаційна перенасиченість і пов'язані з нею труднощі когнітивної навігації. Сучасний учасник освітнього процесу змушений працювати з надмірними обсягами даних, що істотно ускладнює відбір, осмислення й систематизацію навчальної інформації. За таких умов описово перевантажені форми подання змісту втрачають ефективність, оскільки потребують значних часових витрат і високого рівня зосередженості. Перевага візуального представлення полягає в можливості швидше схоплювати смислові зв'язки, виявляти ключові елементи та вибудовувати цілісне уявлення про тему. У педагогічному проектуванні цей аспект має особливе значення, оскільки сучасна аудиторія орієнтується на динамічне, фрагментоване й образно насичене сприйняття інформації. Саме тому навчальний контент потребує такої організації, яка сприяє впорядкуванню пізнавального досвіду та підтримує орієнтацію в складному інформаційному полі [2].

У межах зазначених змін принципово нового змісту набуває готовність педагога до педагогічного дизайну цифрового контенту. Сучасна професійна підготовка передбачає формування здатності проектувати навчальні матеріали відповідно до освітньої мети, особливостей аудиторії та умов цифрової взаємодії, перетворюючи їх на засіб педагогічно доцільного конструювання навчального досвіду. Це стосується створення авторських цифрових продуктів різного типу – відеофрагментів, візуальних кейсів, інформаційних панелей, інтерактивних схем, цифрових карт знань. Така діяльність потребує поєднання методичних знань із розумінням основ композиції, колористики, візуальної ієрархії та когнітивної ергономіки. Унаслідок цього педагог постає як суб'єкт, який моделює навчальний досвід у цифровому просторі, прогнозує пізнавальні труднощі здобувачів освіти та добирає форми подання змісту відповідно до очікуваних результатів навчання [3].

Підготовка майбутнього педагога до професійної діяльності в цифровому освітньому середовищі передбачає формування комплексу вмінь, пов'язаних із педагогічно доцільним проєктуванням візуального контенту. Тому особливу увагу слід зосередити на здатності здійснювати відбір навчального змісту для візуалізації, виокремлювати його ключові смислові компоненти, визначати поняття й процеси, які потребують унаочнення, а також враховувати пізнавальні потреби й досвід здобувачів освіти. Не менш важливим є вміння структурувати інформацію через її логічне впорядкування, смислове групування та композиційне розміщення відповідно до принципів візуальної ієрархії. Це дає змогу подати навчальний матеріал у доступній, цілісній і когнітивно зручній формі [2].

Важливим складником такої підготовки є оволодіння вміннями добирати доречну форму подання змісту відповідно до дидактичного завдання, використовувати сучасні цифрові інструменти для створення інфографіки, схем, інтерактивних дошок, карт знань, відеофрагментів та навчальних візуалізацій, а також оцінювати якість власних освітніх продуктів. Таке оцінювання охоплює аналіз когнітивної доцільності візуалізації, її ергономічних характеристик, дидактичної результативності, валідності використаних джерел і дотримання етичних та авторсько-правових норм. Сукупність зазначених умінь забезпечує перехід від технічного використання цифрових сервісів до усвідомленого педагогічного дизайну навчального контенту.

Отже, сучасні умови функціонування цифрового освітнього середовища актуалізують візуалізацію навчального контенту як педагогічно доцільний засіб оновлення професійної підготовки майбутніх педагогів. Її використання пов'язане з підвищенням доступності та структурованості навчального матеріалу, а також із розвитком умінь педагогічного дизайну й візуального проєктування як важливих складників професійно-цифрової компетентності педагога.

Список використаних джерел:

1. Heaton, R., & Kuan, S. C. L. (2023). A systematic literature review of cognitive exchange in higher degree visual art education. *Arts and Humanities in Higher Education*. <https://doi.org/10.1177/14740222231165907>
2. Грітченко, А. Г., Мартинюк, М. Т., & Шут, М. І. (2020). Сучасні технології візуалізації навчальної інформації у професійній підготовці майбутніх учителів. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна*, (26), 92–101.
3. Гуменний, О. Д. (2025). Професійно-цифрова компетентність викладача професійно-теоретичної підготовки зп(пт)о: теоретичні засади, практичні рішення та виклики цифрової доби. *Педагогічна академія: наукові записки*, (1). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15397556>.
4. Лабенко О. В., Шакур Н. В., Заїка Т. П. Критичне мислення та медіаграмотність у цифрову епоху: виклики та можливості для української освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 12(30). С. 331–345. DOI: 10.52058/2786-4952-2023-12(30)-331-345.

Шендецький Артем Сергійович
здобувач вищої освіти факультету інформатики, математики та економіки
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Устюгова Ганна Едуардівна
викладачка-стажистка кафедри інформатики і кібернетики
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ВІДКРИТІ ОСВІТНІ КУРСИ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Цифровізація освіти змінює способи організації навчання та доступ до освітніх ресурсів, а поширення дистанційних і мобільних форматів робить можливим навчання незалежно від місця перебування та індивідуального темпу. Пандемія COVID-19 і повномасштабна війна в Україні значно посилили значення таких форматів, однак у системі професійно-технічної освіти їх реалізація ускладнюється руйнуванням інфраструктури, вимушеним переміщенням здобувачів освіти і викладачів, обмеженим доступом до цифрових засобів, застарілою матеріально-технічною базою та невідповідністю змісту підготовки сучасним вимогам ринку праці. У таких умовах особливої актуальності набувають підходи, що забезпечують доступність і гнучкість професійного навчання в цифровому середовищі.

Актуальним стає використання відкритих освітніх курсів як одного з інструментів розширення доступу до професійно-технічної освіти. Відкриті освітні курси у системі професійно-технічної освіти – це структуровані навчальні ресурси, розміщені на умовах відкритого доступу або відкритої ліцензії, що дає можливість їх оновлювати, адаптувати та використовувати відповідно до змісту професійної підготовки. Використання цифрових платформ дозволяє організовувати навчання у зручному форматі, з урахуванням індивідуального темпу та рівня підготовки здобувачів освіти [3].

Важливою перевагою відкритих курсів є можливість поєднання теоретичного матеріалу з практичними завданнями та цифровими інструментами, зокрема симуляторами, що має особливе значення для професійної підготовки. Окрему роль відіграє розвиток модульного навчання та мікрокваліфікацій, які дозволяють поступово формувати професійні компетентності та підтверджувати їх результатами навчання.

У контексті забезпечення доступності професійно-технічної освіти важливого значення набуває уточнення змісту цього поняття в умовах цифрового середовища. Доступність у даному випадку доцільно розглядати як комплексну характеристику, що охоплює різні аспекти організації навчання та спрямована на усунення бар'єрів, які перешкоджають здобуттю освіти. Впровадження відкритих освітніх курсів дозволяє по-новому осмислити доступність, розглядаючи її як сукупність взаємопов'язаних складових.

Однією з ключових є територіальна доступність, що пов'язана з можливістю навчання незалежно від місця перебування здобувача освіти. Використання відкритих освітніх курсів створює умови для дистанційного опанування навчального матеріалу, що є особливо важливим в умовах обмеженого фізичного доступу до закладів освіти. Це стосується як регіонів, що постраждали внаслідок військових дій, так і віддалених територій, де можливості для очного навчання є обмеженими. Завдяки цьому відкривається доступ до освітніх ресурсів для ширшого кола здобувачів [2].

Важливим аспектом є організаційна доступність, яка визначає можливості гнучкого планування та реалізації навчального процесу. Відкриті освітні курси дозволяють здобувачам самостійно обирати час і темп навчання, що має значення для тих, хто поєднує навчання з професійною діяльністю або перебуває у складних життєвих обставинах. Асинхронний формат забезпечує можливість опрацювання матеріалів у зручний час, а модульна структура курсів сприяє поетапному засвоєнню змісту. Такий підхід підтримує індивідуалізацію навчання та врахування освітніх потреб кожного здобувача [2].

Окрему увагу слід приділити змістовій доступності, яка визначається якістю та адаптованістю навчальних матеріалів. Відкритий характер курсів створює умови для їх модифікації відповідно до освітніх завдань та вимог ринку праці. Викладач має можливість оновлювати зміст, доповнювати його актуальними прикладами та адаптувати до рівня підготовки здобувачів. Водночас важливим є чітке структурування матеріалів, поділ на змістові модулі та наявність зрозумілої навігації, що забезпечує зручність самостійного навчання. Застосування адаптивних цифрових інструментів дозволяє варіювати складність завдань і підтримувати поступове формування компетентностей.

Не менш значущою є технологічна доступність, яка визначає можливості взаємодії користувача з цифровим освітнім середовищем. Відкриті освітні курси повинні бути доступними з різних типів пристроїв, що забезпечує їх використання в різних умовах. Використання хмарних платформ сприяє зручному доступу до матеріалів та спрощує організацію навчального процесу. Важливим є також дотримання принципів інклюзивності, що передбачає врахування потреб здобувачів з різними можливостями. Додаткову роль відіграє можливість роботи з матеріалами в умовах нестабільного інтернет-з'єднання, що підвищує стійкість освітнього процесу [4].

Проектування відкритого освітнього курсу для системи професійно-технічної освіти передбачає визначення вимог, які забезпечують його цілісність, функціональність і придатність до використання в реальних умовах навчання. Узагальнено вимоги до відкритого освітнього курсу охоплюють три напрями: структурний, функціональний і доступність у цифровому середовищі [1].

Структурні вимоги визначають логіку побудови курсу та послідовність формування професійних компетентностей. Курс доцільно будувати за модульним принципом, де кожен модуль є завершеним змістовим блоком, спрямованим на опанування конкретної професійної навички. Типова структура модуля має охоплювати теоретичний матеріал, практичні завдання та засоби контролю результатів навчання. На початку курсу доцільно розміщувати організаційний блок із метою, структурою, рекомендаціями щодо навчання та

критеріями оцінювання. Для курсів професійного спрямування важливим є поєднання електронного навчального матеріалу, цифрових засобів взаємодії та елементів, пов'язаних із професійною практикою.

Функціональні вимоги стосуються підтримки навчальної діяльності здобувача освіти та взаємодії з викладачем. Зміст і завдання курсу мають бути зорієнтовані на конкретні результати навчання та відображати реальні виробничі ситуації. Важливими є використання інтерактивних інструментів, цифрових тренажерів і симуляторів, наявність засобів зворотного зв'язку, а також сумісність із різними платформами та сервісами. Обов'язковою умовою є відкритий характер контенту, що забезпечує можливість його адаптації та оновлення.

Вимоги до доступності визначають можливість безперешкодного використання курсу різними категоріями здобувачів освіти. Йдеться про технічну придатність до роботи на різних пристроях, підтримку синхронного й асинхронного режимів навчання, можливість завантаження матеріалів для офлайн-опрацювання та відповідність принципам цифрової безбар'єрності. Під час розроблення курсу важливо враховувати потреби осіб з особливими освітніми потребами через використання елементів інклюзивного дизайну.

Дотримання окреслених вимог є важливою передумовою створення відкритого освітнього курсу, який буде придатним до використання в системі професійно-технічної освіти. Саме це забезпечує узгодженість змісту з результатами навчання, можливість практичного застосування курсу в різних умовах освітнього процесу та його адаптацію до потреб здобувачів освіти. Урахування таких вимог підвищує якість курсу, розширює можливості його використання та сприяє більш ефективній організації професійної підготовки в цифровому середовищі.

Отже, відкриті освітні курси є дієвим засобом забезпечення доступності професійно-технічної освіти в цифровому середовищі, оскільки сприяють розширенню доступу до навчання, підвищенню його гнучкості та оновленню змісту відповідно до сучасних професійних вимог. Їх ефективність у системі

ПТО визначається поєднанням модульної структури, практичної спрямованості, функціональної взаємодії та дотримання вимог цифрової доступності. Упровадження таких курсів створює умови для більш адаптивної організації професійної підготовки та розширює можливості здобувачів освіти щодо формування актуальних компетентностей.

Список використаних джерел:

1. UNESCO. Recommendation on Open Educational Resources (OER). UNESCO, 2019. URL <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373755>.
2. Єршова О. Л., Зуєва А. Б., Кручек В. А. та ін. Змішане навчання майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної (професійно-технічної) освіти у воєнний та повоєнний час: метод. посіб. Київ: Ін-т проф. освіти НАПН України, 2023. 186 с.
3. Махинько Л. Відкриті освітні ресурси: подолання викликів дистанційного навчання. Реформи вищої освіти в Україні: виклики, стан та перспектива: колективна монографія. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. С. 234–264. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-360-6-11>.
4. Пригодій М. А., Гуржій А. М., Липська Л. В. та ін. Методичні основи розроблення SMART-комплексів для підготовки кваліфікованих робітників у закладах професійної (професійно-технічної) освіти: метод. посіб. Житомир: Полісся, 2019. 255 с.

ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, ТРЕНДИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ

Є.С. Подаков

к.е.н., доцент кафедри економіки, готельно-ресторанного та
туристичного бізнесу
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

БЕЗБАР'ЄРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ: ІНКЛЮЗИВНІ РІШЕННЯ В ГОТЕЛЬНОМУ БІЗНЕСІ

Сучасне наукове розуміння безбар'єрності ґрунтується на її інтеграції в ширшу парадигму соціальної справедливості. Вона розглядається як системна соціальна практика, що охоплює не лише фізичну доступність об'єктів інфраструктури, а й глибоке визнання людської гідності, права на автономію, мобільність і повноцінну участь у суспільному житті. Значним кроком у цьому напрямі стало започаткування у 2020 році національного проєкту «Без бар'єрів», ініційованого Офісом Першої леді України. У межах цієї ініціативи безбар'єрність визначається як інтегративна платформа, що об'єднує механізми, інституції та практики інклюзії, орієнтовані на повну участь усіх громадян незалежно від віку, стану здоров'я, гендерної ідентичності чи соціального статусу [2].

Впровадження та розвиток інклюзивного середовища, зокрема в туризмі, вимагає модернізації фізичної інфраструктури, впровадження принципів універсального дизайну, перегляду освітніх парадигм для фахівців туристичної галузі, а також адаптації цифрових сервісів до потреб осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп. Така трансформація є не лише питанням дотримання прав людини, а й фундаментом соціальної згуртованості, економічної рівності та стійкості розвитку територій.

Прийняття Кабінетом Міністрів України Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору до 2030 року стало визначальним кроком у формуванні інституційних засад інклюзивної політики. Цей документ окреслює системну рамку державної політики, що спрямована на усунення структурних бар'єрів, забезпечення рівного доступу до ресурсів і створення умов для активної участі кожної особистості в соціальному, культурному та економічному житті [3].

Формування безбар'єрного середовища у туризмі передбачає впровадження системних механізмів, що забезпечують рівний доступ до туристичних ресурсів, послуг і просторових об'єктів для всіх категорій населення, з особливою увагою до потреб людей з обмеженою мобільністю. Такий підхід вимагає інтеграції принципів інклюзії на всіх рівнях - від стратегічного управління туристичними напрямками до просторової організації об'єктів транспортної, житлової, рекреаційної та культурної інфраструктури. Безбар'єрний туризм у цьому контексті набуває значення не лише як інструмент забезпечення фізичної доступності, а й як індикатор ступеня інклюзивності соціуму загалом. Його реалізація базується на застосуванні універсального дизайну, адаптації сервісних практик до потреб різноманітних користувачів, а також на забезпеченні доступності інформаційного супроводу туристичних послуг.

Поняття «гостинність» пов'язується із забезпеченням комфорту та якісного сервісу для широкого кола споживачів. Проте сучасні соціально-економічні та політичні реалії визначають необхідність розглядати цей термін значно ширше – як створення інклюзивного середовища, доступного для всіх категорій населення, зокрема для осіб з інвалідністю.

Особливої гостроти проблема набуває у зв'язку з наслідками повномасштабної війни в Україні. Зокрема, за офіційними даними, починаючи з 2022 року статус особи з інвалідністю отримали понад 3,4 мільйона громадян. Це військовослужбовці, поранені цивільні, а також особи, які зазнали сенсорних та психологічних травм. Зростання кількості людей з особливими потребами

об'єктивно вимагає перегляду підходів до організації сервісу та простору у сфері гостинності.

Інклюзивний готель - це передусім простір, де враховані потреби людей з різними видами порушень. Архітектурні рішення передбачають широкі дверні отвори, просторі коридори та розташування номерів на першому поверсі чи біля ліфтів. Особлива увага приділяється санвузлам: душові мають бути без порогів, у туалеті та душі встановлюють поручні, раковини розташовують на зручній висоті. Важливими деталями є меблі - ліжка з регульованою висотою, розетки та вимикачі, розташовані так, щоб ними було легко користуватися, достатньо місця для зберігання крісла колісного, дзеркала під правильним кутом. Освітлення і контрастні кольори допомагають людям з вадами зору краще орієнтуватися у просторі. Крім фізичних зручностей, важливою складовою інклюзивності є комунікація: навігаційні елементи, таблички шрифтом Брайля, аудіоописи та зрозумілі сигнали для гостей із сенсорними порушеннями.

Згідно з державними будівельними нормами, щонайменше 10% номерів у готелі мають бути пристосовані для людей на кріслах колісних, осіб із вадами зору чи незрячих. Якщо заклад невеликий і має менше десяти номерів, то хоча б один обов'язково повинен бути доступним. Аналогічні вимоги діють і для паркувальних місць: не менше 10% мають бути адаптовані для людей з інвалідністю, зручніше розташовані біля входу та відповідати стандартним розмірам. У реальності ж часто готелі обмежуються лише формальним виконанням норм - встановлюють пандус на вході, але не облаштовують відповідно санвузли чи душові. Інклюзивність виявляється «на папері», а не на практиці.

Разом з тим є і позитивні приклади. У Ribas Hotels Group відмовилися від ідеї створення окремих інклюзивних номерів. Замість цього вони проєктують усі приміщення - від номерів до спільних зон і благоустрою - з урахуванням потреб різних гостей. Архітектурні бюро, що спеціалізуються на безбар'єрності, наголошують: універсальний дизайн вигідний не лише людям з інвалідністю,

а й батькам із дитячими візочками, людям із тимчасовими травмами чи похилого віку [1].

Попри це, бізнес стикається з низкою перешкод. Передусім це додаткові витрати: облаштування інклюзивних номерів вимагає спеціальних меблів, ширших дверей, просторіших санвузлів. За підрахунками, будівництво інклюзивного житла може бути на 10-12% дорожчим. Також часто ігноруються нормативи щодо паркувальних місць - їх роблять замало або розташовують далеко від входу. Ще однією проблемою є недостатня підготовка персоналу: навіть якщо приміщення обладнані, працівники не завжди знають, як правильно взаємодіяти з гостями з особливими потребами.

У результаті проведеного аналізу стає очевидним, що інклюзивність у готельно-ресторанному бізнесі є необхідною умовою сучасного розвитку індустрії гостинності в Україні. Зростання кількості осіб з інвалідністю, зумовлене як соціальними, так і воєнними факторами, підвищує актуальність створення безбар'єрного середовища для всіх категорій населення. Отже, інклюзивність у готельно-ресторанній сфері не є додатковим елементом або опцією - вона стає стратегічним пріоритетом, що відповідає потребам сучасного суспільства та сприяє розвитку як економічного, так і соціального потенціалу України.

Список використаних джерел:

1. Попит на інклюзивні готелі зростає. Як бізнес адаптується до реалій.
[URL:https://invak.info/bezbarernost/popyt-na-inklyuzyvni-goteli-zrostaye-yak-biznes-adaptuyetsya-dorealiy.html](https://invak.info/bezbarernost/popyt-na-inklyuzyvni-goteli-zrostaye-yak-biznes-adaptuyetsya-dorealiy.html).
2. Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні : Указ Президента України від 3.12.2020 р. №533/2020 URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5332020-35809>.
3. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів

України № 366-р від 14 квітня 2021 р. Верховна Рада України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80/conv#Text>.

ЛІДЕРСТВО, УПРАВЛІНСЬКІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ В БІЗНЕСІ

Бєлов Олександр Романович

здобувач вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Науковий керівник: Муртазієв Ернест Гафарович

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математики та фізики
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ОРГАНИ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УНІВЕРСИТЕТІ

Сучасна система вищої освіти України перебуває у стані постійного реформування, що зумовлює необхідність впровадження ефективних управлінських механізмів у діяльність закладів вищої освіти. У цьому контексті особливого значення набувають органи студентського самоврядування (ОСС), які виступають важливим елементом системи управління університетом та сприяють підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», студентське самоврядування є невід'ємною складовою системи управління закладом вищої освіти та передбачає право студентів брати участь у вирішенні питань навчання, побуту та розвитку університетського середовища [1]. Таким чином, ОСС виступають не лише представницькими органами, а й повноцінними суб'єктами управлінської діяльності.

У сучасних умовах органи студентського самоврядування дедалі більше розглядаються як інструмент ефективного менеджменту, який забезпечує комунікацію між адміністрацією закладу освіти та студентською спільнотою. Як зазначається у наукових джерелах, студентське самоврядування є «важливим

елементом демократизації управління закладом вищої освіти» та сприяє залученню студентів до процесів прийняття рішень [2].

Водночас ефективність діяльності органів студентського самоврядування значною мірою залежить від рівня організації їхньої роботи, наявності чіткої структури управління, а також застосування сучасних підходів до менеджменту. У зв'язку з цим актуальним є дослідження ролі ОСС як інструменту ефективного менеджменту в університеті та визначення основних напрямів удосконалення їх діяльності.

Органи студентського самоврядування виконують низку управлінських функцій, серед яких планування, організація, мотивація та контроль діяльності студентської спільноти. У цьому контексті ОСС можна розглядати як окрему управлінську систему в межах закладу вищої освіти, що функціонує на засадах самостійності, відповідальності та партнерства з адміністрацією.

Важливим елементом ефективного менеджменту в діяльності органів студентського самоврядування є лідерство. Керівники ОСС виконують роль організаторів, координаторів та мотиваторів, забезпечуючи реалізацію студентських ініціатив та проєктів. Як зазначає М. Гонтар, сучасне лідерство ґрунтується на відкритості, емпатії та співпраці, що є важливими складовими ефективного управління [3].

Крім того, ефективність діяльності ОСС значною мірою залежить від рівня комунікації між усіма учасниками освітнього процесу. У цьому контексті студентське самоврядування виступає як інструмент налагодження зворотного зв'язку між студентами та адміністрацією, що дозволяє оперативно реагувати на актуальні проблеми та підвищувати якість освітніх послуг. Як підкреслюється у наукових дослідженнях, студентське самоврядування є важливим каналом взаємодії між студентством і керівництвом закладу освіти [2].

Разом із тим, у діяльності органів студентського самоврядування існують певні проблеми, які впливають на ефективність їх функціонування. Зокрема, це недостатній рівень організаційної культури, відсутність стратегічного планування, низька мотивація окремих студентів до участі в управлінській

діяльності. Як зазначає К. Фенинець, студентське самоврядування є важливим простором розвитку лідерських якостей та переходу від самостійності до співуправління [4].

Важливим напрямом підвищення ефективності діяльності ОСС є впровадження сучасних управлінських підходів, зокрема елементів стратегічного менеджменту, проєктного управління та цифрових інструментів комунікації. Це дозволяє підвищити рівень організованості роботи, прозорість прийняття рішень та залученість студентів до управлінських процесів.

Органи студентського самоврядування є важливим інструментом ефективного менеджменту в закладі вищої освіти, що забезпечує залучення студентів до управлінських процесів, підвищення якості освітніх послуг та розвиток університетського середовища. Їх діяльність сприяє формуванню активної громадянської позиції, розвитку лідерських якостей і управлінських компетентностей майбутніх фахівців.

Водночас ефективність функціонування органів студентського самоврядування залежить від належної організації їх діяльності, впровадження сучасних управлінських підходів та рівня взаємодії з адміністрацією закладу освіти. Важливого значення набуває застосування принципів стратегічного менеджменту, прозорості, підзвітності та партнерства, що відповідає сучасним тенденціям розвитку системи вищої освіти.

Отже, подальший розвиток органів студентського самоврядування як інструменту ефективного менеджменту має здійснюватися шляхом удосконалення нормативно-правового забезпечення, підвищення рівня організаційної культури, впровадження інноваційних підходів до управління та активного залучення студентів до прийняття рішень. Це сприятиме підвищенню ефективності функціонування закладів вищої освіти та формуванню конкурентоспроможних фахівців.

Список використаних джерел:

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 №1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 12.04.2026).
2. Кормило М. Публічне управління та лідерство: роль студентського самоврядування у формуванні керівника нового покоління. Сучасний менеджмент: моделі, стратегії, технології : Матеріали XXVI Всеукраїнської щорічної студентської науково-практичної конференції за міжнародною участю, Одеса, 22.04.2025. С. 295–297. URL: <https://lnk.ua/00fROx6S2> (дата звернення: 12.04.2026).
3. Гонтар М. Сучасні тренди лідерства: відкритість, емпатія та співпраця. Universum. 2025. С. 80–85. URL: <https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/2422/2462>
4. Фенинець К. Від самотійності до співуправління: студентське самоврядування як простір розвитку лідерських якостей. «Сучасний освітній простір: актуальні питання теорії та практики», Чортків, 20.05.2025. С. 478–480. URL: <https://chpu.te.ua/wp-content/uploads/2025/05/zbirnyk-konferencziyi-chgpfk.pdf#page=478> (дата звернення: 12.04.2026).

Забаренко Єлизавета Юріївна
здобувачка вищої освіти факультету інформатики, математики і економіки
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Осипенко Світлана Олександрівна
канд. екон. наук, доцентка кафедри управління та адміністрування
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ТРАНСФОРМАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Процес децентралізації влади в Україні, який розпочато у 2014 року, має сприяти подальшому розвитку освітньої галузі. Децентралізація надала територіальним громадам великі можливості для економічного, фінансового, соціального розвитку, а також надала поштовх для розвитку громадської активності. На місцях з'явилась можливість реально покращити систему надання послуг, підвищити їх якість, зробити послуги орієнтованими на конкретного споживача. Разом з можливостями та фінансовими ресурсами прийшла й відповідальність за якісне та ефективне використання тих самих можливостей, які було надано. Весь цей процес має на меті наблизити освітні послуги до громади, але водночас пов'язаний з необхідністю вирішення багатьох проблем та прийняття непопулярних рішень [1, с. 5].

Окрім цього, впровадження реформи децентралізації в Україні супроводжувалося масштабними змінами у різних галузях, зокрема й у сфері освіти. Важливим етапом стало прийняття у 2017 році Закону України «Про освіту» [2], що започаткувало реформу «Нова українська школа». Подальший розвиток цієї реформи посилює вимоги до змістового наповнення та організації загальної середньої освіти, а також зумовлює необхідність підвищення управлінської спроможності органів місцевого самоврядування у сфері освіти.

Якщо раніше управління якістю й розвитком освіти у школах в сільській і селищній місцевості здійснювали районні відділи освіти як інституції

адміністративної вертикалі державної виконавчої влади, то в умовах децентралізації ці повноваження були передані до компетенції органів місцевого самоврядування, що зумовило необхідність формування нових управлінських підходів та механізмів забезпечення освітніх послуг, здатних забезпечити належну якість і рівень доступу до освіти на територіях громад [3, с. 68].

Крім того, у ході реформи децентралізації було розширено та передано закладам освіти низку управлінських функцій і повноважень. Насамперед це стосується посилення фінансової, кадрової, академічної та організаційної автономії закладів загальної середньої освіти. Керівники закладів загальної середньої освіти отримали більше можливостей щодо формування внутрішньої структури управління, організації освітнього процесу, розподілу ресурсів, добору педагогічних кадрів та прийняття оперативних управлінських рішень.

Проте, разом із позитивними змінами заклади загальної середньої освіти зіткнулися з низкою складних проблем. Однією з ключових стала нерівномірна фінансова спроможність територіальних громад. У результаті цього школи в економічно сильних громадах отримали більше можливостей для модернізації матеріально-технічної бази, цифровізації та впровадження інновацій, тоді як заклади у менш фінансово спроможних громадах часто обмежені лише поточним фінансуванням. Це спричинило посилення диспропорцій у доступі учнів до якісної освіти залежно від місця проживання. В умовах повномасштабної війни ця проблема набуває нового змістовного значення і потребує втручання держави з метою вирішення даної проблеми.

Також однією із серйозніших проблем стала недостатня управлінська компетентність окремих органів місцевого самоврядування. Частина громад не мала достатнього досвіду стратегічного управління освітньою мережею, планування бюджету, кадрової політики та контролю якості освіти. Наслідком цього стали несистемні управлінські рішення, затримки у фінансуванні, слабка координація діяльності закладів освіти та труднощі із впровадженням державних реформ.

Відчутним викликом виявилася оптимізація мережі ЗЗСО. Демографічне скорочення населення, міграційні процеси та низька наповнюваність шкіл у сільській місцевості зумовили необхідність реорганізації малокомплектних закладів, створення опорних шкіл та організації підвезення учнів. Такі рішення нерідко супроводжувалися суспільним спротивом, невдоволенням батьківської громадськості та соціальною напругою в громадах.

Окремо слід відзначити кадрові труднощі, з якими зіткнулися ЗЗСО. У багатьох громадах спостерігається дефіцит педагогічних кадрів, старіння вчительського складу, нестача фахівців з окремих предметів, особливо природничо-математичного циклу, а також недостатній рівень цифрових компетентностей частини педагогів. Додатковим навантаженням стало зростання вимог до адміністрації шкіл щодо ведення фінансової, кадрової та звітної документації.

Ще однією проблемою стало обмеження реальної автономії закладів освіти. Попри законодавче розширення повноважень, у багатьох громадах директори шкіл залишаються залежними від рішень місцевих органів влади щодо фінансування, кадрових призначень та господарської діяльності. Це стримує розвиток управлінської ініціативи та знижує оперативність прийняття рішень.

Серед наслідків реформи для ЗЗСО варто виокремити як позитивні, так і суперечливі результати. До позитивних належать: посилення автономії шкіл, наближення управлінських рішень до потреб громади, розширення можливостей для розвитку освітньої інфраструктури, активніше залучення батьків і громадськості до управління школою, а також підвищення відповідальності місцевої влади за якість освітніх послуг.

Водночас негативними наслідками стали посилення міжрегіональної нерівності, скорочення мережі малокомплектних шкіл, кадровий дефіцит, перевантаження керівників закладів освіти додатковими управлінськими функціями та нерівномірне впровадження реформи Нова українська школа у різних громадах. У низці випадків це призвело до зниження доступності освіти

для учнів віддалених населених пунктів та ускладнення організації освітнього процесу.

Таким чином, децентралізація створила нові можливості для розвитку ЗЗСО, однак водночас виявила системні проблеми управління, фінансування та кадрового забезпечення. Подальша ефективність реформи залежить від державної підтримки територіальних громад, розвитку професійної компетентності управлінців, забезпечення справедливого фінансового розподілу ресурсів та створення реальних умов для автономного функціонування закладів загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Трансформація моделей управління освітою в територіальних громадах: стан, проблеми, перспективи: колективна монографія / За заг.ред. Клясен Н. Л., Пушкарьова Т.О., // Київ : ТОВ НВП «Росток А. В. Т.», 2022. 428 с.
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
3. Зоя Бурик, Оксана Пархоменко-Куцевіл, Мирослав Бурик Управління закладами освіти в умовах децентралізації в Україні. *Наукові перспективи*. 2026. № 2 (68). С. 66 – 78. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2\(68\)-66-78](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2(68)-66-78).

Зарецький Родіон Денисович
здобувач вищої освіти факультету інформатики, математики та економіки
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Намлієва Наталя Василівна
доцентка кафедри управління та адміністрування
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У сучасних умовах господарювання ефективність діяльності підприємств значною мірою визначається рівнем розвитку їхнього кадрового потенціалу. Особливої актуальності набуває проблема розвитку персоналу в умовах цифрової трансформації економіки, посилення конкуренції та динамічних змін на ринку праці. Розвиток персоналу розглядається як важливий інструмент забезпечення відповідності професійних компетенцій працівників стратегічним цілям підприємства [1; 2].

Метою дослідження є аналіз системи розвитку персоналу підприємства та обґрунтування напрямів її вдосконалення в умовах стратегічного управління.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності інтеграції системи розвитку персоналу у стратегічне управління підприємством на засадах компетентнісного підходу та безперервного навчання.

Об'єктом дослідження є система розвитку персоналу підприємства.

У процесі дослідження використано методи аналізу та узагальнення для оцінювання існуючих підходів до розвитку персоналу, а також метод порівняння для визначення особливостей організації професійного навчання працівників. Дослідження базується на аналізі практик управління персоналом, форм навчання, а також підходів до формування та розвитку компетенцій працівників.

Результативність діяльності підприємства значною мірою залежить від рівня кваліфікації персоналу, його здатності до адаптації та безперервного

професійного розвитку. У сучасних умовах розвиток персоналу доцільно розглядати як системний і безперервний процес (lifelong learning), спрямований на формування конкурентоспроможного кадрового потенціалу.

Встановлено, що на підприємстві функції управління персоналом покладено на керівника та керівників структурних підрозділів, при цьому основна увага зосереджена на підборі кадрів та виконанні виробничих завдань. Система розвитку персоналу має фрагментарний і неформалізований характер, що проявляється у відсутності чітко визначених програм, регламентів і критеріїв оцінювання ефективності навчання.

Розвиток працівників здійснюється переважно через:

- набуття практичного досвіду у процесі виконання посадових обов'язків;
- самостійне навчання;
- неформальний обмін знаннями між працівниками.

Такий підхід є гнучким, однак він не забезпечує цілеспрямованого формування ключових компетенцій, необхідних для реалізації стратегії підприємства.

Основними напрямками розвитку персоналу є професійне навчання, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів, самоосвіта та обмін досвідом. Переважання неформальних форм навчання є характерним для підприємств із невеликою чисельністю персоналу, проте це обмежує можливості стратегічного управління людськими ресурсами.

У зв'язку з цим обґрунтовано необхідність впровадження системного підходу до розвитку персоналу на основі компетентнісної моделі, що передбачає:

- визначення ключових компетенцій відповідно до стратегії підприємства;
- оцінювання рівня компетенцій працівників;
- формування індивідуальних траєкторій професійного розвитку;
- планування та реалізацію навчальних заходів;
- оцінювання ефективності навчання.

Підвищення ефективності розвитку персоналу можливе за рахунок:

- впровадження цифрових освітніх платформ (e-learning, LMS);
- використання інтерактивних методів навчання;
- розвитку внутрішнього обміну знаннями (mentoring, coaching);
- участі працівників у професійних тренінгах і семінарах;
- впровадження системи оцінювання ефективності навчання (KPI, ROI);
- використання HR-аналітики для прогнозування потреб у навчанні.

Важливим напрямом є формування довгострокових програм розвитку персоналу, що забезпечують узгодження індивідуальних цілей працівників із стратегічними цілями підприємства.

У результаті дослідження встановлено, що система розвитку персоналу підприємства має неформалізований характер і недостатньо інтегрована у стратегічне управління. Доведено, що ефективний розвиток персоналу повинен базуватися на системному, компетентнісному та безперервному підходах.

Запропоновано впровадження комплексної системи розвитку персоналу, яка передбачає планування, організацію та оцінювання навчання з урахуванням стратегічних пріоритетів підприємства.

Реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності підприємства, ефективності використання людського капіталу та забезпеченню його сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Наумова О.О. Стратегії управління персоналом підприємства. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. № 1 (61). С. 137–141.
2. Парій Л.В., Клименко А.Р. Стратегічне управління персоналом підприємств в умовах цифрової трансформації. *Підприємництво та інновації*. 2024. № 32. С. 190–195.

Макуха Дмитро Олександрович
здобувач вищої освіти факультету інформатики, математики та економіки
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Щебликіна Зоя Вікторівна
старша викладачка кафедри управління та адміністрування
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

HR-МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ БРЕНДУ РОБОТОДАВЦЯ

Управління людськими ресурсами зазнає серйозної концептуальної трансформації через виняткову нестабільність сучасного ринку праці та глобальні фінансові потрясіння. Функціональна неспроможність традиційного кадрового адміністрування, яке історично покладалося на суворий директивний контроль, лінійний облік і сприйняття працівника лише як виробничого ресурсу, нині доведена.

Побудова сильного репутаційного бренду стає безальтернативною стратегією виживання бізнесу через гостру конкуренцію за висококваліфіковані інтелектуальні таланти.

В епоху глобальної інформаційної відкритості кандидати взяли на себе ініціативу встановлювати власні умови працевлаштування. Вони вимагають від роботодавців не лише високої грошової компенсації, а й соціальної значущості, психологічного комфорту й гарантій безпеки. Завдяки міграції інструментів маркетингових комунікацій у сферу управління людьми, витрати на працівників перетворюються на вимірюваний інвестиційний актив. [1, с. 19].

В сучасних умовах застосування концепції HR-маркетингу є ключовим інструментом створення унікальної ціннісної пропозиції та потужного бренду роботодавця, здатного гарантувати довгострокову конкурентну перевагу організації на волатильному ринку праці.

Теоретичні основи маркетингу фахівців докорінно змінюють структуру відносин між працівником і компанією. Насамперед це проявляється у перетворенні працівника на стратегічного «внутрішнього клієнта». Трикутна модель маркетингу послуг Філіпа Котлера забезпечує теоретичну основу цього явища, демонструючи, що неможливо завоювати лояльність зовнішніх клієнтів, не задовольнивши спочатку запити внутрішнього персоналу.

Успішне використання персоналу як стратегічного ресурсу вимагає від керівництва не лише визнання цієї ролі, але й створення відповідної організаційної структури та корпоративної культури. Це передбачає глибоке розуміння потреб і потенціалу працівників, формування прозорих кар'єрних треків, впровадження систем мотивації, які ґрунтуються не тільки на матеріальному заохоченні, а й на ціннісній залученості, відчутті значущості власного внеску в спільну справу [3, с. 645].

Таким чином, внутрішні ринкові підходи створюють психологічно сприятливе середовище.

Сучасний HR-маркетинг створює двосторонню комунікацію, що включає зворотний зв'язок, прогностичні пульс-опитування, коучинг, а також проактивне утримання талантів замість масових звільнень.

Психологічна прихильність фахівців успішно трансформується у вимірюваний, потужний нематеріальний актив шляхом стратегічних інвестицій у створення унікального бренду роботодавця.

Завдяки цифровим комунікаційним технологіям забезпечується структурний перехід до діалогу на засадах рівноправного партнерства, що гарантує надійний захист інтелектуального ядра компанії від міграційного відтоку і дозволяє їй встановлювати власні умови на світовому ринку праці.

Визначальною рисою сучасного етапу управління ресурсами стало широке впровадження технологій маркетингових комунікацій в HR-сферу. Найточніше таргетування стає можливим завдяки використанню професійного контенту для створення вакансій, пошуковій оптимізації (SEO), контекстній рекламі, директ-маркетингу і вірусним кампаніям у соціальних мережах. Ці інструменти успішно

залучають пасивних кандидатів, а методи маркетингу відносин створюють емоційну прихильність до організації вже на початковому етапі контакту, перетворюючи нинішніх співробітників на амбасадорів корпоративного бренду [1, с. 20-22].

Важливим елементом репутаційного позиціонування є застосування багаторівневих систем маркетингового управління «7P» та «STAGES». Адаптація комплексу маркетингу відповідно до лінійної моделі «4P» або розширеної версії «7P» змальовує професійний розвиток як конкретний продукт, рівень заробітної плати - як ринкову ціну, робоче місце - як місце дистрибуції, а PR-кампанії використовуються для просування. Натомість підхід «STAGES» (стратегія, таланти, аналіз, орієнтири, оцінка, підтримка) є набагато динамічнішою методологією, запропонованою західними дослідниками Дж. Браттоном і Дж. Голдом. Цей передовий інструментарій змушує компанії розглядати залучення працівників як постійний, циклічний процес управління персоналом, а не як одноразовий акт найму.

Створення бренду роботодавця з метою унікальної ціннісної пропозиції (EVP) є основою проактивної стратегії залучення талантів. Ефективна EVP поєднує реальні винагороди й нематеріальні привілеї (гнучкість графіка, інклюзивна атмосфера) в обмін на виняткові навички фахівця. За визначенням дослідників С. Берроу та Р. Мозлі, брендинг роботодавця - це масштабна стратегія, яка потребує значних ресурсів, але гарантує довгострокову стійкість [2, с. 131-133].

Пліч-о-пліч із практичним впровадженням EVP йде глибока математична сегментація внутрішнього персоналу з жорсткою лінійною категоризацією на рівнях «S» (суперталанти), «A» і «Н», де виняткові особистості отримують ексклюзивну підтримку. Доповнює цю архітектуру прелімінаринг - проактивне залучення обдарованих студентів, що робить організацію відкритою екосистемою.

Таким чином, інноваційні стратегії HR-маркетингу стали безальтернативною платформою для збереження конкурентоспроможності будь-

якої сучасної фірми та потужним прискорювачем зростання інклюзивної економіки. Підприємства повинні кардинально переоцінити власні цілі у світлі глибокого розуміння того, що працівники є найціннішим «внутрішнім клієнтом», а успіх команди - це єдиний спосіб забезпечити лояльність зовнішніх споживачів.

Список використаних джерел:

1. Данилюк Н. Використання маркетингових засобів в HR-менеджменті підприємства. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2022. № 25 (53). С. 18–24.
2. Руденко М. В., Кравченко О. О., Маренич А. І., Лагутін Д. В. Управління маркетингом персоналу підприємств: виклики та перспективи. Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2023. № 26. С. 128–134.
3. Щебликіна І.О., Щебликіна З.В. Персонал як стратегічний ресурс в системі антикризового управління підприємством «Сучасна вища освіта: досягнення, виклики та перспективи розвитку в умовах невизначеності»: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції». (Запоріжжя, 10-11 жовтня 2025 р.) С. 642-646.

Маліновська Ангеліна Петрівна
здобувачка вищої освіти факультету соціально-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Гончарова Ольга Анатоліївна
доцентка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗВОРОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ФОРМУВАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Вступ та актуальність проблеми. Процеси глобалізації та цифровізації освіти зумовили перегляд традиційних підходів до контролю знань. У навчанні іноземних мов особливої гостроти набуває питання переходу від сумативного оцінювання, яке лише фіксує кінцевий результат, до формувального. Останнє розглядається як інтерактивний процес, що супроводжує студента на кожному етапі оволодіння мовленнєвою компетенцією.

Сучасні заклади вищої освіти стикаються з викликом: як забезпечити якісний зворотний зв'язок (фідбек) в умовах великих академічних груп та обмеженого часу контактних годин. Саме тому використання цифрових платформ стає не просто допоміжним елементом, а необхідною умовою індивідуалізації навчання. Як зазначає О. Квасова, стратегія формувального оцінювання дозволяє студенту стати суб'єктом власного навчання, зміщуючи акцент із зовнішнього контролю на внутрішню саморефлексію та корекцію [1].

Теоретичні основи формувального оцінювання в цифровому середовищі.

Формувальне оцінювання (formative assessment) базується на принципі «оцінювання для навчання», а не «оцінювання навчання». Його ключовим компонентом є зворотний зв'язок, який має бути:

Своєчасним: надаватися безпосередньо після виконання завдання;

Конструктивним: містити не лише вказівку на помилку, а й шлях її виправлення;

Діалогічним: передбачати можливість обговорення результатів між викладачем та студентом.

Цифровізація цього процесу дозволяє реалізувати ці принципи через автоматизацію рутинних перевірок та візуалізацію навчальних досягнень. Використання технологій Web 2.0 трансформує роль викладача – він перестає бути єдиним джерелом істини та стає фасилітатором, який налаштовує систему зворотного зв'язку відповідно до індивідуального темпу кожного студента.

Аналіз функціональних можливостей цифрових платформ.

Для ефективного вивчення іноземних мов доцільно класифікувати цифрові інструменти за їхнім методичним призначенням:

Платформи для миттєвого зрізу знань (Quizizz, Kahoot, Socrative). Ці інструменти дозволяють проводити формувальне оцінювання лексичного та граматичного матеріалу в ігровій формі. Основна перевага полягає в отриманні моментальних звітів. Викладач одразу бачить, які питання викликали найбільші труднощі у групи, і може миттєво скоригувати пояснення, не чекаючи перевірки паперових робіт.

Інструменти для оцінювання продуктивних навичок (Flip, Loom, VoiceThread). Оцінювання говоріння завжди було складним аспектом через суб'єктивність та часові витрати. Платформа Flip дозволяє студентам записувати короткі відеовідповіді, на які викладач може надати аудіо- або відеофідбек. Це створює ефект персональної присутності та дозволяє детально опрацювати фонетичні помилки, інтонацію та невербальну комунікацію.

Дошки для спільної роботи та рефлексії (Padlet, Miro). Ці сервіси ідеально підходять для етапу «peer-assessment» (взаємооцінювання). Студенти публікують свої проєкти або есе, а їхні одногрупники залишають коментарі за заданими критеріями. Згідно з дослідженнями Н. Морзе, такий підхід формує в учнів навички критичного мислення та академічної відповідальності [2].

Системи управління навчанням (Google Classroom, Moodle, Canvas). Вони виступають інтеграторами, де накопичується «цифровий слід» студента. Функція «Коментарі» в Google Docs дозволяє викладачеві вести живий діалог зі студентом у процесі написання тексту, виправляючи структуру та стилістику ще до фінальної здачі роботи.

Психологічні та методичні аспекти цифрового фідбеку.

Однією з найвагоміших переваг цифрового фідбеку є зниження рівня «мовної тривожності» (language anxiety). У традиційному класі публічне виправлення помилок часто призводить до психологічного затиску. Натомість отримання автоматичного повідомлення в додатку або приватного коментаря від викладача сприймається студентом менш стресово.

Крім того, цифрові платформи забезпечують регулярність. Дослідники підкреслюють, що інтерактивний фідбек, який повторюється через короткі проміжки часу, сприяє кращому запам'ятовуванню (spaced repetition) та швидшій автоматизації мовленнєвих навичок [4]. Це дозволяє перейти від стратегії «вчити для іспиту» до стратегії «вчити для комунікації».

Виклики та стратегії подолання перешкод.

Попри очевидні переваги, існують певні бар'єри на шляху цифровізації оцінювання:

Технічний розрив: не всі студенти мають однаковий доступ до швидкісного інтернету або сучасних девайсів.

Когнітивне перевантаження: використання занадто великої кількості різних платформ на одному курсі може дезорієнтувати студентів.

Цифрова компетентність викладача: необхідність постійного оновлення знань щодо нових сервісів та алгоритмів їх використання.

Для подолання цих викликів пропонується дотримуватися принципу «методичної доцільності»: обирати лише ті інструменти, які безпосередньо допомагають досягти цілей конкретного уроку. Окрім того, важливо розробляти чіткі рубрики (rubrics) для оцінювання, які мають бути доступні студентам заздалегідь.

Висновки. Цифрові платформи радикально змінюють архітектуру навчального процесу, перетворюючи зворотний зв'язок із формального етапу на динамічний інструмент розвитку. Синергія сучасних технологій та методик формувального оцінювання створює умови для глибокої персоналізації навчання, підвищення автономії студентів та формування якісної іншомовної комунікативної компетентності. Майбутнє іншомовної освіти лежить у площині адаптивних систем оцінювання, де штучний інтелект та цифрові інструменти допомагатимуть викладачеві створювати унікальну освітню траєкторію для кожного здобувача [3].

Список використаних джерел:

1. Квасова О. Г. Основи тестування іншомовної мовленнєвої компетенції: Навч. посібник. Київ: Ленвіт, 2021. 180 с.
2. Морзе Н. В., Барна О. В., Вембер В. П. Формувальне оцінювання: від теорії до практики. Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. 2019. № 6. С. 34–45.
3. Пінчук О. П. Цифрова трансформація освіти: стан, проблеми, перспективи. Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету». 2020. Вип. 9. С. 110–121.
4. Black P., Wiliam D. Classroom Assessment and Pedagogical Theory. Educational Assessment, Evaluation and Accountability. 2018. Vol. 30. No. 1. P. 1–25.
5. Hattie J., Timperley H. The Power of Feedback. Review of Educational Research. 2007. Vol. 77. No. 1. P. 81–112.

Прогонюк Людмила Юріївна
кандидатка юридичних наук, доцентка
кафедри публічного управління та адміністрування і міжнародної економіки
Миколаївський національний аграрний університет, Україна

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ

В умовах сучасних освітніх трансформацій та цифровізації особливої актуальності набуває проблема формування лідерських якостей студентської молоді. Зростання вимог до фахових компетентностей поєднується з необхідністю розвитку м'яких навичок (soft skills), серед яких провідне місце займає лідерство. Цифровізація освітнього середовища відкриває нові можливості для розвитку лідерського потенціалу, водночас висуваючи вимоги до здатності швидко адаптуватися до інноваційних технологій і форм взаємодії. У цьому контексті важливого значення набуває розвиток цифрового лідерства (е-лідерства), що передбачає вміння ефективно використовувати цифрові інструменти, ініціювати зміни та сприяти формуванню цифрової культури в освітньому середовищі. Водночас актуалізується проблема забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів, що впливає на можливості розвитку лідерських якостей студентської молоді.

Аналіз наукових підходів до визначення феномену лідерства свідчить про відсутність єдиної трактовки цього поняття. У соціології лідер розглядається як член групи, здатний організувати її діяльність, впливати на інших і визнається більшістю. У психології лідерство пов'язується з правом прийняття рішень, здатністю їх реалізовувати та впливати на членів групи для досягнення спільної мети [1]. У педагогічному контексті лідер визначається як особистість, яка виявляє ініціативу, бере відповідальність і здійснює вагомий вплив на колектив [2]. Ефективний лідер характеризується здатністю організовувати діяльність групи, впливати на її членів та спрямовувати їх на досягнення

поставлених цілей. Залежно від сфери діяльності виокремлюють політичний, соціальний і побутовий типи лідерства [3].

У сучасних умовах цифрової трансформації освітній процес у закладах вищої освіти дедалі більше набуває гнучкості, забезпечуючи доступ до навчання незалежно від часу та місця. Цифрове освітнє середовище розширює можливості взаємодії, сприяє використанню дистанційних і змішаних форм навчання, а також забезпечує доступ до різноманітних освітніх ресурсів, що підвищує ефективність підготовки здобувачів освіти.

Водночас важливою складовою розвитку освітнього процесу є лідерство, яке в умовах цифровізації трансформується у цифрове лідерство. Воно передбачає здатність ефективно використовувати цифрові технології, організовувати взаємодію в освітньому середовищі та ініціювати інноваційні зміни. У зв'язку з цим зростає потреба у формуванні лідерських якостей студентської молоді як майбутніх фахівців, здатних діяти в умовах цифрового суспільства.

Студент майбутнього педагога повинен орієнтуватися у сучасних тенденціях цифрових технологій та активно розвивати цифрове освітнє середовище в закладі вищої освіти. Він має володіти високим рівнем цифрової компетентності та постійно її удосконалювати, здатен формувати та координувати команди, підтримувати ефективні зв'язки між учасниками освітнього процесу і налагоджувати співпрацю з партнерами, у тому числі зовнішніми. Студент повинен вміти організовувати діяльність для досягнення спільних цілей, долати комунікативні бар'єри, здійснювати професійне спілкування та самопрезентацію, а також розвивати культуру інновацій, дотримуватися етичних стандартів, демонструвати конкурентоздатність, стійкість до ризику і прагнення до постійного професійного розвитку.

Проблему цифрового лідерства у вищій освіті та формування лідерських якостей майбутніх педагогів у контексті постійного розвитку цифрових технологій досліджують М. Сапогов, Я. Гапчук і Р. Салій [4]. Учені визначають ключові компетенції сучасного цифрового лідера: стратегічне мислення,

технологічну грамотність, комунікаційні навички, безпеку, адаптивність, а також здатність до навчання та професійного розвитку. Дослідження цифрового лідерства в освітньому середовищі є актуальними і для міжнародної освітньої спільноти [5]. За даними Н. Гамраві та Р. Тамім, цифрове лідерство у закладах вищої освіти поєднує п'ять основних складових: цифрову компетентність, цифрову культуру, цифрову диференціацію, цифрове управління та цифрову адвокацію.

Дослідник і практик, колишній директор середньої школи Нью-Мілфорда (США) Ерік Шенінгер, фахівець із цифрових технологій та цифрового лідерства в освіті, зазначає, що цифрове лідерство починається з виявлення перешкод для впровадження змін та розробки конкретних рішень для їх подолання, що дозволяє підготувати заклад до викликів цифрової епохи [6]. Шенінгер виокремлює сім основних напрямів цифрового лідерства – «сім стовпів», зміст яких містить практичні настанови для розвитку цифрового лідерства та підготовки ефективних цифрових лідерів, які ми розглянемо детальніше:

- Комунікація – залучення всіх учасників освітнього процесу до ефективного спілкування за допомогою цифрових інструментів, соціальних мереж та простих стратегій впровадження.
- Зв'язки з громадськістю – формування прозорої платформи взаємодії, представлення досягнень закладу, формування позитивного іміджу та залучення зацікавлених сторін.
- Брендинг – використання цифрових технологій для створення позитивної присутності освітнього закладу, підвищення його репутації та престижу серед студентів і громадськості.
- Залучення студентів – інтеграція цифрових інструментів у навчання, розвиток ключових компетентностей: спілкування, співпраця, критичне мислення, творчість, медіаграмотність та відповідальність за власне навчання.

- Професійний розвиток – постійне оновлення знань, використання соціальних мереж для обміну досвідом, формування власної навчальної мережі (PLN) та обговорення практичних проблем у сфері освіти.

- Переосмислення навчального середовища – цифрові лідери формують стратегічне бачення розвитку освітнього простору, впроваджують інноваційні підходи: змішане навчання, перевернуті класи, гейміфікацію, BYOD та віртуальні платформи.

- Можливості та інновації – постійний пошук шляхів удосконалення навчальних програм, ресурсів та професійного розвитку, активне залучення зацікавлених сторін і створення середовища, яке готує студентів до викликів цифрової епохи.

Підхід до цифрового лідерства, запропонований Е. Шенінгером, можна визначити як соціально-орієнтований, що акцентує увагу на комунікації, взаємодії з колегами та експертами, формуванні позитивного іміджу закладу та залученні до професійних мереж. Основними стратегіями цифрового лідерства є розуміння цифрової трансформації та її впливу, інтеграція всіх учасників освітнього процесу у цифрові процеси, розвиток цифрового освітнього середовища та інфраструктури, професійне зростання, цифровий менеджмент, а також цифрова адвокація і формування цифрового громадянства.

Важливим аспектом цифрового лідерства є цифрова етика, яка передбачає дотримання суспільних норм поведінки у цифровому середовищі та професійних стандартів освітньої галузі. Це включає принципи доброчесності, поваги, психологічного комфорту, конфіденційності, безпеки та ефективного використання ресурсів. Проблематика цифрового лідерства та підготовки цифрових лідерів у вищій освіті залишається актуальною і потребує подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Поліщук Н.М. Теоретичні засади формування лідерських якостей студентської молоді. *Актуальні питання в сучасній науці*. № 1 (19) 2024. С. 717-725. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-1\(19\)-717-725](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-1(19)-717-725).

2. Кузьмінський А. І. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. К.: Знання, 2006. 311 с.
3. Алфімов Д. В. Зміст феномену «лідерські якості особистості» / Д. В. Алфімов // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т ; [голова ред. ради: А. О. Монаєнко; редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя, 2010. Вип. 11 (64). С. 44–51.
4. Сапогов М., Гапчук Я., Салій Р. Розвиток лідерських якостей майбутніх педагогів в умовах цифровізації вищої освіти. *Вісник Науки та Освіти*. 2024. № 3(21). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3\(21\)-942-952](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3(21)-942-952).
5. ISTE. National Educational Technology Standards for Administrators 2009. 2009. URL: http://www.iste.org/Libraries/PDFs/NETS_for_Administrators_2009_EN.sflb.ashx (дата звернення: 27.02.2026).
6. Sheninger E. Digital leadership: Changing paradigms for changing times. Thousand Oaks: Corwin, 2019.

Рибалко Марія Максимівна
здобувачка вищої освіти бакалаврського рівня
спеціальності 122 «Комп'ютерні науки»
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Чорна Альона Віталіївна
доцентка кафедри інформатики та кібернетики, кандидатка педагогічних наук
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ОГЛЯД ПЛАТФОРМИ MAGIC SCHOOL AI: ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ

У світі сучасних технологій штучний інтелект стає ключовим елементом у багатьох сферах, включаючи освіту. Застосування штучного інтелекту в освітньому середовищі має великий потенціал для покращення ефективності навчання та персоналізації освітнього процесу [1, с.48]. Сервіс Magic School AI [3] позиціонується як спеціалізований інструмент генеративного штучного інтелекту для освітньої сфери. Тому **мета дослідження** полягає в здійсненні огляду платформи Magic School AI, визначенні її призначення, аналізі основних функціональних можливостей у контексті сучасного освітнього процесу.

Платформа Magic School AI (рис.1) дуже швидко здобула величезну популярність: зараз нею користуються понад 6 млн. викладачів та здобувачів освіти. Вона пропонує понад 80 спеціалізованих інструментів, що охоплюють різні аспекти педагогічної діяльності [2].

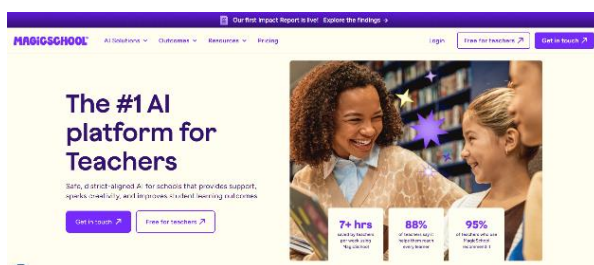

Рис. 1 Головна сторінка платформи Magic School AI

На відміну від багатьох платформ зі штучним інтелектом, орієнтованих на створення освітнього контенту, таких як Canva Classroom Magic, Gemini,

SlidesAI.io, ChatGPT [6], сервіс Magic School AI вирізняється широким спектром інструментів (рис.2) і функціональних можливостей [4]. Педагоги мають можливість органічно впроваджувати матеріали платформи у структуру занять, застосовуючи інтерактивні модулі для пояснення нового навчального матеріалу та розвитку, зокрема, мовленнєвих компетентностей. Використання чат-ботів і AI-асистентів доцільне під час організації групової роботи, коли здобувачі освіти виконують завдання в парах або командах, закріплюючи та застосовуючи набуті знання у взаємодії між собою.

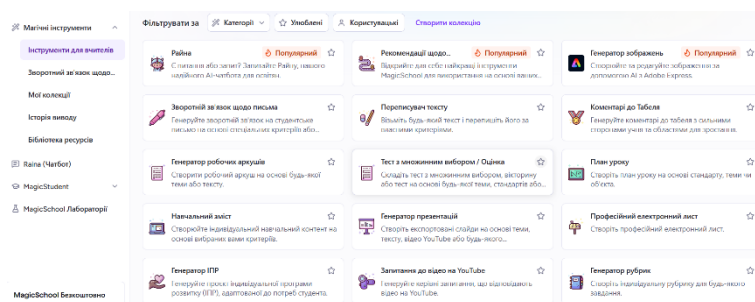

Рис. 2. Приклад інструментів Magic School AI

Окрім цього, Magic School AI враховує різноманіття освітніх стилів і когнітивних особливостей учнів, що надає викладачам можливість варіювати методи навчання відповідно до індивідуальних потреб, інтересів і навчальних стратегій учнів.

Платформа Magic School AI спрямована на:

- удосконалення процесу планування уроків і навчальних курсів;
- оперативне створення структурованого та якісного освітнього контенту;
- диференціацію та адаптацію навчальних матеріалів;
- підтримку формульовального та підсумкового оцінювання;
- зниження адміністративного та організаційного навантаження на педагога.

Сервіс використовує алгоритми обробки природної мови, що дає змогу генерувати навчальні матеріали з урахуванням заданих характеристик - класу, навчальної дисципліни, рівня складності, освітніх стандартів і цілей навчання.

Основні функції платформи:

1. Генерація планів уроків (рис 3). Сервіс створює структуровані плани занять із визначенням мети, очікуваних результатів, етапів уроку та методів

оцінювання. Це дає змогу економити час і забезпечувати методичну логіку побудови заняття [5].

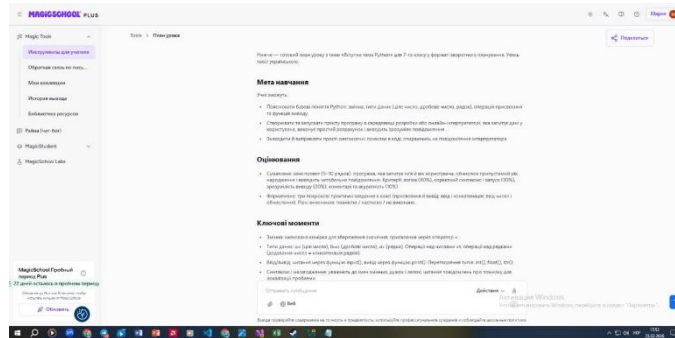

Рис. 3 Приклад створення плану уроку за допомогою Magic School AI

2. Створення навчальних матеріалів (рис.4). Платформа генерує робочі аркуші, тестові завдання, відкриті питання, інтерактивні вправи, тексти для читання та диференційовані завдання для різних рівнів підготовки учнів.

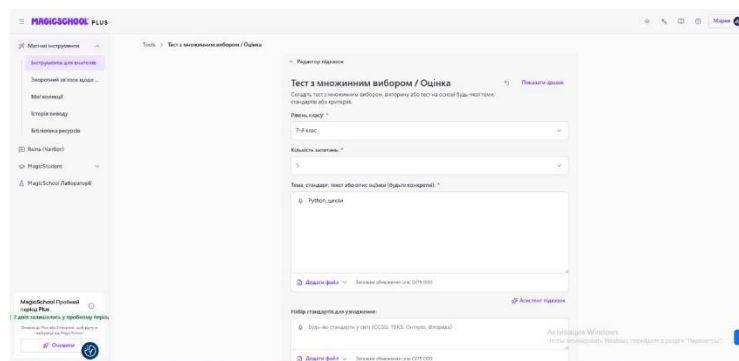

Рис. 4 Приклад створення тесту з множинним вибором за допомогою Magic School AI

3. Адаптація текстів і диференціація [5]. Інструменти дозволяють спрощувати або ускладнювати навчальний матеріал, змінювати стиль подачі, що сприяє реалізації принципів індивідуалізації та інклюзивності.

4. Формування критеріїв оцінювання (rubrics). Magic School AI допомагає створювати чіткі та прозорі критерії оцінювання відповідно до навчальних цілей, що підвищує об'єктивність контролю знань.

5. Підготовка зворотного зв'язку. Система може формувати індивідуалізовані коментарі до робіт учнів, рекомендації щодо покращення результатів та узагальнені звіти про навчальні досягнення.

6. Підтримка комунікації. Платформа генерує шаблони повідомлень для батьків, адміністрації чи колег, що сприяє оптимізації професійної комунікації [5].

7. Педагогічний потенціал. Magic School AI виступає інструментом підсилення педагогічної діяльності, а не її заміни. Платформа дозволяє вчителю зосередитися на стратегічних аспектах навчання – мотивації учнів, розвитку критичного мислення, формуванні компетентностей – делегуючи частину технічної роботи цифровим алгоритмам.

Отже, Magic School AI є прикладом сучасного освітнього сервісу, який поєднує можливості генеративного штучного інтелекту з практичними потребами педагогів, забезпечуючи інноваційний підхід до організації навчального процесу. Завдяки різноманітності запропонованих рішень сервіс є універсальним і може ефективно використовуватися педагогами різних навчальних дисциплін та освітніх рівнів.

Список використаних джерел:

1. Гуназа Л.М. Штучний інтелект в сучасній освіті: трансформація ролі учителя, підвищення якості навчання та нові можливості для учнів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. 2023. Вип. 90. С. 46-53.
2. MagicSchool AI Review: The AI Tool Every Teacher Needs URL: <https://www.unite.ai/magicschool-ai-review/>
3. MagicSchool URL: <https://www.magicschool.ai/>
4. Magic School AI URL: <https://www.futurepedia.io/tool/magic-school-ai>
5. Unlocking Potential: Magic School AI URL: <https://teachnet.ie/unlocking-potential-magic-school-ai/>
6. 12 найкращих інструментів штучного інтелекту для вчителів, які покращать освіту у 2025 році URL: <https://undetactable.ai/blog/uk/ai-%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%B2%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B2/>

Сухомлінова Анастасія Сергіївна
асистентка кафедри початкової і спеціальної освіти
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК ДРАЙВЕР РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МОЛОДІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Неформальна освіта в сучасних умовах цифрової трансформації набуває особливого значення як гнучкий інструмент розвитку лідерських компетентностей молоді. Вона дозволяє оперативно реагувати на зміни соціального, економічного та технологічного середовища, пропонуючи молодим людям такі формати навчання, які наближені до реальних викликів і дають можливість безпосередньо проживати лідерські ролі в безпечному, але водночас достатньо динамічному середовищі. З огляду на швидке оновлення технологій та появу нових форм громадянської участі, неформальна освіта стає простором, де молодь може поєднувати особистісний розвиток, громадянську активність та опанування цифрових навичок.

Сьогодні молодь виступає співтворцем освітнього процесу, має можливість впливати на зміст, формати, інтенсивність та інструменти навчання. Це формує суб'єктну позицію, що є базою лідерства: молоді люди починають усвідомлювати власні цілі, брати відповідальність за навчальну траєкторію, ініціювати зміни й проєкти, які виходять за межі окремих заходів. Саме у форматах тренінгів, проєктних лабораторій, молодіжних шкіл, волонтерських програм та неформальних студій формується та посилюється готовність діяти, приймати рішення, брати на себе публічну роль, а не обмежуватися позицією спостерігача. [1, с. 9].

У структурі лідерських компетентностей, що розвиваються в процесі неформальної освіти, поєднуються особистісні, соціальні та управлінські компоненти. Молодь вчиться планувати й реалізовувати ініціативи, працювати в

команді, делегувати повноваження, презентувати ідеї, вести переговори, конструктивно вирішувати конфлікти. Водночас розвивається критичне мислення, рефлексивність, здатність усвідомлювати власні цінності та мотиви, що є основою етичного лідерства. Неформальна освіта створює умови для повторюваного, циклічного досвіду: від задуму до реалізації, від помилки – до аналізу й удосконалення наступних дій. Такий досвід особливо цінний у контексті нестабільності й невизначеності, коли неможливо діяти за жорстко заданими алгоритмами.

Цифрова трансформація радикально змінює рамки, у яких розгортається молодіжне лідерство. Сьогодні значна частина соціальної взаємодії, навчання, громадянської участі, культурних практик зміщується в онлайн-простір або принаймні відбувається у змішаних форматах. Молодіжний лідер уже не може обмежуватися лише вмінням організувати офлайн-захід чи згуртувати локальну громаду; від нього очікується компетентність у цифрових інструментах, здатність працювати в мережевих спільнотах, ініціювати та підтримувати онлайн-кампанії, взаємодіяти з різними аудиторіями через соціальні мережі та цифрові платформи [2, с. 140].

У цьому контексті особливої ваги набувають цифрові компетентності, які розглядаються як один із базових ресурсів сучасної людини. До них належать уміння шукати, оцінювати й критично інтерпретувати інформацію; використовувати цифрові сервіси для комунікації та співпраці; створювати та поширювати власний цифровий контент; дбати про інформаційну безпеку та захист персональних даних; застосовувати цифрові інструменти для розв'язання практичних і суспільних проблем. Для молодіжного лідера всі ці складові стають необхідною основою для реалізації лідерської ролі у сучасному суспільстві.

Наскрізним завданням стає інтеграція цифрової компоненти без втрати ключових переваг неформальної освіти – діяльності, партисипативності, акценту на досвіді та рефлексії. Ефективні практики поєднують онлайн-інструменти з проєктною роботою, волонтерськими або громадськими ініціативами, де молодь реалізує здобуті знання та навички у своїх громадах.

Наприклад, учасники програм можуть створювати інформаційні кампанії у соціальних мережах, розробляти цифрові сервіси для локальних спільнот, вести блоги на суспільно важливі теми, організовувати змішані (онлайн/офлайн) події. Такі активності дозволяють одночасно розвивати лідерство, медіаграмотність, креативність, навички командної роботи та комунікації.

Не менш важливим є те, що цифрове середовище несе не лише можливості, а й ризики. Молодіжні лідери стикаються зі зростанням інформаційного перевантаження, дезінформації, маніпуляцій, токсичних практик спілкування в мережі. Це підвищує вимоги до їхньої стійкості, етичних орієнтирів, здатності аналізувати джерела інформації, будувати безпечні та підтримувальні онлайн-спільноти. Неформальна освіта, орієнтована на розвиток лідерства, має враховувати ці виклики, інтегруючи модулі медіаграмотності, критичного мислення, цифрової етики, психогігієни та турботи про власні ресурси, у тому числі в контексті тривалої кризи та воєнних подій.

Український контекст додає до загальносвітових тенденцій власні особливості. Масштабна цифровізація публічних послуг, розвиток електронної демократії, активне використання цифрових каналів для самоорганізації громадян створюють умови, в яких молодіжне лідерство все частіше реалізується саме через цифрові інструменти. Петиції, краудфандингові платформи, онлайн-консультації, соціальні мережі, цифрові карти потреб громад – це лише частина інструментарію, з яким працюють молоді лідери. Неформальна освіта допомагає їм освоїти ці інструменти осмислено й відповідально, поєднуючи технічні навички з розумінням правових, соціальних та етичних аспектів участі.

Разом із тим, існує потреба в інституційному закріпленні ролі неформальної освіти у розвитку лідерства та цифрової компетентності молоді. Визнання результатів неформального навчання, їх інтеграція у політики молодіжного розвитку, культури, освіти й зайнятості дозволило б посилити вплив уже наявних практик і надати молоді додаткові стимули до участі. Важливим завданням є розбудова партнерств між державними структурами, місцевими громадами, громадськими організаціями, бізнесом і міжнародними інституціями для

підтримки комплексних програм, які поєднують розвиток лідерства, цифрових навичок і громадянської відповідальності. Такий підхід створює передумови для формування покоління молодих людей, здатних брати на себе відповідальність за розвиток громад і країни в умовах швидких технологічних та соціальних змін.

Таким чином, неформальна освіта в умовах цифрової трансформації є самостійним, потужним ресурсом розвитку лідерських компетентностей молоді. Її сила – у гнучкості, наближеності до реальних викликів, можливості швидко інтегрувати нові цифрові інструменти й формати, а також у здатності формувати ціннісні орієнтири та суб'єктність молоді. Поєднання лідерських і цифрових компетентностей у рамках неформальних програм відкриває перспективи для появи нового типу молодіжних лідерів – компетентних, етичних, стійких та здатних працювати як у локальних, так і в глобальних мережах взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Бескорса О. Цифрова трансформація суспільства та її вплив на розвиток освіти. *Освітньо-науковий простір*. 2022. № 3 (2). С. 7–19.
2. Оксеніч А.В., Костіна В.В. Розвиток соціальності підлітків в умовах неформальної освіти. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях: матеріали Всеукраїнської науковопрактичної конференції, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди, 21.10.2022 р.* Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. С. 139–142.

Фалько Олександр Миколайович
здобувач II рівня вищої освіти
факультету інформатики, математики та економіки
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ (ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ) ДО ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У СПІВРОБІТНИЦТВІ

Сучасна система професійної освіти перебуває в умовах активної цифрової трансформації, що висуває нові вимоги до підготовки майбутніх фахівців. Особливої актуальності набуває проблема формування готовності бакалаврів професійної освіти (спеціалізація «Цифрові технології») до застосування технологій навчання у співробітництві.

З одного боку, цифрові та інтерактивні інструменти відкривають широкі можливості для організації командної діяльності, розвитку комунікативних навичок та формування спільних освітніх продуктів.

З іншого боку, існують суперечності між високим потенціалом сучасних цифрових платформ і недостатнім рівнем методичного забезпечення їх використання у навчанні, між потребою у розвитку навичок співробітництва та переважанням індивідуалізованих форм навчальної діяльності, між швидким оновленням цифрових технологій та готовністю студентів і викладачів до їх ефективного застосування. Саме ці суперечності визначають актуальність дослідження та зумовлюють необхідність розробки методики формування готовності бакалаврів до застосування технологій навчання у співробітництві.

Мета статті – теоретично обґрунтувати сутність методики формування готовності бакалаврів професійної освіти (спеціалізація «Цифрові технології») до застосування технологій навчання у співробітництві, що забезпечує інтеграцію цифрових та інтерактивних інструментів у освітній процес і сприяє

розвитку командної взаємодії, комунікативних та професійних компетентностей майбутніх фахівців.

Дослідження професійної підготовки було актуальним для науковців: Л. Берікова, О. Габорець, А. Гончарук, Л. Дудікова, О. Дудіна, К. Дурай-Новакова, М. Дьяченко, А. Каленський, Л. Кандибович, О. Кириченко, Л. Козак, А. Кушнір, Ю. Лук'янова, Н. Мирончук, С. Михнюк, О. Моренко, Н. Найт, Б. Опальчук, О. Пономаренко, Н. Пономарьова, А. Рудюк, А. Савицька, А. Тарновська, О. Хацаюк та інші; формування готовності фахівців освітньої сфери О. Ліба, О. Сопотницька, О. Юрченко; а формування готовності бакалаврів професійної освіти до застосування технологій навчання – Р. Гуревич, Л. Козак, О. Коновал, О. Пехота ін. та зарубіжні вчені: Р. Баден, Р. Кейс, С. Кларк, Дж. Крістенсен, П. Гріффітс, К. Мейєр, М. Пренскі, К. Роджерс, К. Шваб та ін. [1, 2].

Педагогіка співробітництва та партнерства, як проникаюча технологія була дослідженням вчених – Ш. Амонашвілі, О. Анісімова, І. Волкова, О. Горбатюк, Є. Ільїна, В. Караковського, А. Кожевникова, Л. Кольбіна, В. Сухомлинського, О. Пометун, О. Федоренко, Л. Черниш, С. Човрій, В. Шаталова, О. Яценко та інші [3, 4].

Узагальнення наукових позицій щодо сутності готовності майбутніх професійних фахівців до застосування технологій навчання у співробітництві дозволило нам сформулювати власне авторське бачення методики її формування у бакалаврів професійної освіти (спеціалізація «Цифрові технології»), що інтегрує традиційні педагогічні концепції з інноваційними цифровими та інтерактивними підходами.

Отже, методика формування готовності бакалаврів професійної освіти (Цифрові технології) до застосування технологій навчання у співробітництві є цілісною педагогічною системою, що поєднує теоретичну та практичну підготовку студентів. Вона базується на системному, компетентнісному, діяльнісному та акмеологічному підходах і спрямована на розвиток мотиваційної, когнітивної, діяльнісної та рефлексивної складових готовності.

Основні складові методики:

Інтеграція теорії та практики – поєднання засвоєння знань про технології співробітництва з їх практичним застосуванням у навчальному процесі.

Формування мотивації – використання гейміфікації, інтерактивних методів та цифрових платформ для підвищення інтересу до командної роботи.

Розвиток когнітивної складової – забезпечення знаннями про цифрові та інтерактивні інструменти (Moodle, Google Workspace, Miro, Padlet тощо).

Діяльнісна складова – організація групових проєктів, кооперативного навчання, симуляцій та дискусійних практик.

Рефлексивна складова – застосування інструментів самооцінки, взаємооцінки та електронних портфоліо для розвитку критичного мислення.

Зазначимо, що методика постає не лише як інструмент технологічного забезпечення навчання, а й як стратегія професійної підготовки, що сприяє якісному впровадженню цифрових технологій у педагогічну практику та формуванню культури співпраці в освітньому середовищі.

Формування готовності бакалаврів професійної освіти (спеціалізація «Цифрові технології») до застосування технологій навчання у співробітництві є ключовим завданням сучасної педагогічної науки та практики, що зумовлено викликами цифрової трансформації освіти. Запропонована методика інтегрує традиційні педагогічні концепції з інноваційними цифровими та інтерактивними підходами, забезпечуючи комплексний розвиток мотиваційної, когнітивної, діяльнісної та рефлексивної складових готовності майбутніх фахівців. Її реалізація сприяє підвищенню рівня професійних компетентностей студентів, формуванню культури співпраці, розвитку комунікативних навичок та цифрової грамотності. Таким чином, методика постає не лише як інструмент технологічного забезпечення освітнього процесу, а й як стратегія професійної підготовки, що забезпечує якісне впровадження цифрових технологій у педагогічну практику та створює умови для самореалізації й ефективної діяльності майбутніх викладачів у сучасному освітньому середовищі. Запропонована методика може стати дієвим інструментом для викладачів, які

прагнуть удосконалити освітній процес та інтегрувати цифрові технології у практику співробітництва.

Список використаних джерел:

1. Боярська-Хоменко, А., & Собченко, Т. (2025). Інноваційні методи навчання у професійній освіті. Український Педагогічний журнал, (2), 105–114. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2025-2-105-114>
2. Інноваційні технології навчання в умовах модернізації сучасної освіти : монографія / за наук. ред. д. пед. н., проф. Л. З. Ребухи. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. 143 с. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/41503d50-fc9d-46a6-832a-51a05f7b04d2/content>
3. Педагогіка партнерства: навч. посіб. для студ. ЗВО / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад.: М. І. Гагарін, В. В. Мартинюк. – Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2024. – 216 с.
4. Chovriy, S., Yatsenko, O., Kozhevnikova, A., Anisimova, O., Horbatiuk, O., & Kolbina, L. (2024). The power of partnership in higher education. Amazonia Investiga, 13(83), 157–173. DOI:<https://doi.org/10.34069/AI/2024.83.11.12>

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ТА МАТЕМАТИКА

Братченко Андрій Сергійович

здобувач освіти III (освітньо-наукового) рівня (PhD)

спеціальності А1 «Освітні науки»,

Бердянський державний педагогічний університет, Україна

МІКРО-PBL: МЕХАНІЗМ ВІДНОВЛЕННЯ МАТЕМАТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ БАЗОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У сучасних умовах, коли освітні траєкторії багатьох учнів зазнали порушень через тривалі кризові явища, відновлення математичних компетентностей вимагає не лише інтенсифікації традиційних вправ, а й впровадження методів, що поєднують відпрацювання процедурних навичок із розвитком глибокого концептуального розуміння і вищих форм мислення. Мікро-проектно-орієнтоване навчання (micro-PBL) розглядається як серія коротких, цілеспрямованих проектних модулів із чітко окресленими навчальними цілями, критеріями входу/виходу та вбудованими механізмами оцінювання й диференціації; такий формат поєднує контекстуалізацію математичних понять із систематичною практикою процедур і рефлексією, що робить його особливо придатним для відновного навчання в умовах обмеженого часу й ресурсів [1]. Теоретичні та емпіричні дослідження підтверджують, що PBL у математиці може підвищувати мотивацію й сприяти переносу знань у реальні контексти, водночас вплив на стандартизовані результати варіює залежно від якості дизайну інтервенції, її тривалості та наявності супроводу, а мета-аналізи підкреслюють необхідність поєднання проектних модулів із цілеспрямованою індивідуальною підтримкою для досягнення стійкого приросту навчальних результатів [4].

Аналіз ключових механізмів, що визначають ефективність micro-PBL у відновному навчанні, включає чотири взаємопов'язані компоненти. Перший –

оперативна предметно-специфічна діагностика, яка розрізняє процедурні й концептуальні дефіцити та визначає критерії входу/виходу для модулів; без такої діагностики проєкти ризикують бути загальними і не адресувати корінні прогалини [3]. Другий – модульний дизайн *micro-PBL* з короткими ітераціями, чіткими навчальними цілями та вбудованими рубриками оцінювання, що зменшує часові витрати вчителя й полегшує масштабування. Третій – інтеграція індивідуального тьюторингу або адаптивних вправ для прискорення відновлення процедурних навичок; поєднання проєктної діяльності й індивідуальної підтримки підвищує як швидкість, так і стійкість результатів. Четвертий – підготовка вчителя у форматі «практика-коучинг», що поєднує методичні інструкції з супроводом під час перших циклів впровадження і розвитком цифрово-дидактичних навичок, бо без цього вчитель повертається до традиційних практик або витрачає непропорційно багато часу на підготовку.

Практичні приклади застосування *micro-PBL* у математиці демонструють можливі форми організації предметно-специфічних модулів, які поєднують відпрацювання процедур із контекстуалізованими задачами, водночас їхня дієвість у конкретних умовах потребує емпіричної валідації та чіткої методичної структури. Так, модуль «Бюджет класної поїздки» може поєднувати операції з дробами й відсотками, роботу з таблицями та побудову простих графіків, причому оцінювання фокусується на точності розрахунків, обґрунтуванні вибору й якості представлення даних. Модуль «Аналіз шкільних даних» орієнтований на розвиток статистичної грамотності через збір даних, обчислення середнього й побудову діаграм і інтерпретацію результатів. У нього доцільно вбудувати індивідуальні вправи для відновлення процедурних навичок. Модуль «Міський простір і геометрія» може включати вимірювання площ і периметрів, масштабування планів і роботу з пропорціями, поєднуючи практичну роботу з макетом із короткими вправами на автоматизацію формул. Для здобувачів базової загальної середньої освіти також придатні *micro-PBL*-завдання на приготування рецепту (пропорції й дробы), прості картографічні вправи

(вимірювання відстаней і кутів у масштабі) та ігрові модулі з елементами ймовірності (аналіз шансів у настільній грі).

Наведені приклади репрезентують потенційні форми організації предметно-специфічних micro-PBL-модулів, які теоретично поєднують відпрацювання процедур із контекстуалізованими задачами та рефлексією. У теоретичній перспективі ключовими компонентами кожного модуля є попередня предметно-специфічна діагностика, чіткі критерії входу/виходу, поєднання групової проєктної роботи з індивідуальними вправами та рубрики оцінювання, що розрізняють процедурні й концептуальні результати. Таке концептуальне поєднання дозволяє моделювати одночасний розвиток вищих форм мислення (планування, аргументація, рефлексія) і відновлення автоматизованих навичок, проте його практична дієвість у конкретних умовах має бути підтверджена систематичними емпіричними дослідженнями.

Психолого-педагогічні аспекти також мають пріоритет: учні з підвищеною тривожністю або зниженим рівнем концентрації потребують попередньої роботи над мотивацією і метакогнітивними стратегіями, інакше проєктна діяльність не досягне бажаного ефекту [2]. Тому ефективна програма відновлення має включати короткі модулі з вбудованими SEL-інтервенціями, інструкціями з планування роботи й рефлексії, а також механізмами швидкого зворотного зв'язку.

Таким чином, micro-PBL має потенціал стати ефективним механізмом відновлення математичних компетентностей за умови синхронізованої стратегії, яка поєднує діагностику, модульний дизайн, індивідуальний тьюторинг, коучинг для вчителів і адаптивні технології.

Список використаних джерел:

1. Cruz S., Viseu F., Lencastre J.A. Project-Based Learning Methodology as a Promoter of Learning Math Concepts: A Scoping Review. *Frontiers in Education*. 2022. Vol. 7. DOI: 10.3389/educ.2022.953390.

2. Hera H. J. M., Morales-Rodríguez, F. M., Rodríguez-Gobiet, J. P., Martínez-Ramón, J. P. Attitudes toward mathematics/statistics, anxiety, self-efficacy and academic performance: an artificial neural network. *Frontiers in Psychology*, 2023, Vol 14. DOI: 10.3389/fpsyg.2023.1214892.
3. Rittle-Johnson B., Schneider M. Developing Conceptual and Procedural Knowledge of Mathematics, in Cohen Kadosh R. and Dowker A. (eds). *The Oxford Handbook of Numerical Cognition*. 2015. pp. 1118–1134. Oxford University Press., DOI:[10.1093/oxfordhb/9780199642342.013.014](https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199642342.013.014).
4. Zhang L., Ma Y. A study of the impact of project-based learning on student learning effects: a meta-analysis study. *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. DOI: 10.3389/fpsyg.2023.1202728.

Дерік Лілія Євгенівна
здобувачка вищої освіти факультету соціально-педагогічної та
мистецької освіти

*Мелітопольський державний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Черкашина Крістіна Анатоліївна
асистентка кафедри початкової та спеціальної освіти
*Мелітопольський державний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ЗНИЖЕННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ ТРИВОЖНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У початковій школі вчитель формує в учнів базові математичні знання й уміння, які є основою для подальшого вивчення точних наук. Водночас слід урахувати індивідуальні особливості дітей, адже для частини молодших школярів навчання математики може супроводжуватися труднощами та підвищеним рівнем тривожності, що негативно впливає на їхній психологічний стан.

Емоційний стан дитини суттєво позначається на результативності навчальної діяльності, тому важливим завданням учителя є своєчасна підтримка учнів і створення психологічно комфортного освітнього середовища. Концепція Нової української школи орієнтована на поетапне, доступне й емоційно безпечне вивчення математики з використанням сучасних методів і засобів навчання, зокрема ігрових технологій.

Математична тривожність розглядається як емоційний стан дитини, що виникає під час виконання математичних завдань і проявляється у відчутті напруженості, страху, невпевненості у власних можливостях та труднощах саморегуляції емоцій [1]. Такий стан негативно впливає на пізнавальну активність учнів і знижує результативність навчальної діяльності.

Причинами виникнення математичної тривожності у молодших школярів можуть бути страх припуститися помилки, публічне оцінювання результатів навчання, високий темп виконання завдань, а також попередній негативний

досвід розв'язування математичних вправ. Зокрема, ситуації неспіху або порівняння з іншими учнями можуть спричиняти знецінення дитиною власних досягнень і формування негативного ставлення до математики.

Проявами математичної тривожності у молодшому шкільному віці є уникнення виконання завдань, уповільнення темпу роботи, відмова від відповіді навіть за наявності правильного розв'язку, а також підвищене хвилювання під час уроків математики. У деяких випадках діти заздалегідь очікують труднощів, що призводить до втрати інтересу та зниження навчальної мотивації.

Наслідками математичної тривожності є погіршення навчальних результатів, зниження впевненості у власних силах і формування стійкого негативного ставлення до предмета. Саме тому в початковій школі особливо важливо організовувати навчання математики з урахуванням вікових та психологічних особливостей учнів.

Оскільки для дітей молодшого шкільного віку провідною діяльністю залишається гра, ігрові технології виступають ефективним засобом зниження рівня тривожності [2, с. 12]. Вони дозволяють інтегрувати математичні завдання в знайомі життєві ситуації, сприяють формуванню позитивного емоційного фону, розвитку уяви, дослідницьких умінь та налагодженню взаємодії між учнями і вчителем.

Молодші школярі проходять важливий етап у формуванні психологічної зрілості, під час якого вони стають більш усвідомленими, починають відповідати за свої вчинки, критично мислити та активно розвивають пізнавальні здібності. У цьому віці діти навчаються логічно мислити, аналізувати ситуації та можуть зосереджуватись приблизно 15-20 хвилин, після чого потребують перерви [2, с. 18].

Роль гри у навчанні математики є ключовою, оскільки вона дозволяє організувати навчальний процес з урахуванням вікових особливостей дітей. Під час ігрової діяльності учні занурюються у дослідницьку роботу, опановують нові знання та формують необхідні навички в цікавій і доступній формі.

Ігрові технології - це різновид навчальних ігор, які мають чітку послідовність дій, спрямовані на формування певних навичок учнів та передбачають досягнення конкретного результату. На відміну від окремих ігор, ігрові технології потребують систематичної організації та керівництва з боку вчителя, а також його допомоги у разі непорозуміння завдання. Окремі ігри можуть бути створені самими учнями, не мають обов'язкової структури та кінцевого результату.

Ігрові технології сприяють підтримці позитивного емоційного фону, покращують настрій учнів і стимулюють ефективну групову та індивідуальну роботу. Вони відповідають принципам Нової української школи, передбачаючи активне залучення учнів до навчальної діяльності, розвиток їхньої самостійності та креативності.

У навчанні математики гра може виконувати різні функції: закріплення матеріалу, пояснення нового навчального змісту або організацію навчальної діяльності у звичній для дитини, комфортній атмосфері [3]. Інтеграція гри та навчального завдання передбачає створення практичних вправ у форматі сюжетно-рольової гри, що враховує вікові особливості учнів та сприяє засвоєнню математичних знань у цікавій та доступній формі.

Ігрові технології у навчанні математики можна класифікувати за типами:

Дидактичні математичні ігри. Використовують картки, плакати, декоративні іграшки та предмети для розвитку дрібної моторики. Вони допомагають закріплювати математичні навички у цікавій формі та сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів.

Сюжетно-рольові ігрові ситуації. Приклади: покупки в магазині, збирання овочів чи фруктів, пошуки «скарбів», виготовлення соку. Такі ігри дозволяють інтегрувати математичні завдання у знайомі життєві ситуації та сприяють формуванню практичних умінь.

Рухливі ігри з математичним змістом. Наприклад: рахування кроків, стрибки на скакалці, човниковий біг з математичними завданнями. Вони

стимулюють фізичну активність учнів та одночасно закріплюють математичні знання.

Математичні квести. Комплексні завдання, що передбачають послідовне розв'язування математичних проблем у форматі гри, розвивають логічне мислення та командну взаємодію.

Ігрові вправи з наочністю. Наприклад, створення «магазину» з роздрукованими грошима, де діти умовно купують товари та рахують гроші. Такі вправи допомагають зменшити тривожність, роблять процес навчання цікавим і доступним.

Таким чином, використання різних видів ігрових технологій сприяє активізації пізнавальної діяльності, формує практичні навички та знижує рівень математичної тривожності у молодших школярів.

Ігрові технології у навчанні математики надають такі педагогічні можливості:

- створення ситуації успіху. Діти отримують позитивний досвід виконання завдань, що підвищує впевненість у власних силах.
- зниження страху помилки. Через аналіз помилок та повторне виконання завдань учні розуміють, що помилитися – природна частина навчального процесу, що зменшує рівень тривожності.
- підвищення навчальної мотивації. Активне залучення до ігрових завдань стимулює інтерес до навчання та прагнення досягати успіху.
- розвиток пізнавального інтересу. Ігрові ситуації пробуджують допитливість, спонукають учнів до дослідження та самостійного пошуку розв'язків.
- формування позитивного ставлення до математики. Позитивний емоційний фон уроків з ігровими технологіями сприяє виробленню стійкої прихильності до предмета.

Важливою складовою ефективного використання ігрових технологій є залучення батьків. Домашні побутові ситуації можуть слугувати додатковою

платформою для демонстрації та закріплення шкільних математичних навичок, що посилює результативність навчання та знижує тривожність дітей.

Ігрові технології є ефективним засобом зниження математичної тривожності у молодших школярів, оскільки вони дозволяють створювати позитивний емоційний фон, формувати впевненість у власних силах та активізувати пізнавальну діяльність дітей. Систематичне використання ігрових методів у навчанні математики сприяє закріпленню знань, розвитку логічного мислення та практичних умінь. Учитель відіграє ключову роль у створенні психологічно комфортного середовища, організації ігрових ситуацій та підтримці учнів у процесі навчання. Перспективи подальших досліджень пов'язані з пошуком нових ігрових форм і методів, які дозволяють ще більш ефективно інтегрувати гру у навчальний процес та знижувати рівень математичної тривожності.

Список використаних джерел:

1. Лукомська, С. (2019). Особливості математичної тривожності сучасних школярів. Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 291–293
2. Скворцова С., Слєпкань З., & Тарасенкова Н. (2019) Методика навчання математики у школі: навч. посіб. Київ: Либідь. 264 с.
3. Сударик О.С. Сутність поняття «ігрові технології» та їх класифікація //Формування сучасної науки: методика та практика: матеріали I Міжнародної студентської наукової конференції (Т. 2), м. Кам'янецьПодільський, 29 жовтня, 2021 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2021. С.91–94.

Родін Олексій Миколайович
здобувач вищої освіти факультету соціально-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Баранцова Ірина Олександрівна
доцентка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ МОЗКОВОГО ШТУРМУ ДЛЯ РОЗВИТКУ НАВИЧОК ІНШОМОВНОГО ГОВОРІННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У сучасних умовах глобалізації спостерігається зростання інтересу до розвитку навичок іншомовного говоріння як серед підлітків, так і дорослого населення, що зумовлює необхідність пошуку та впровадження ефективних інноваційних підходів до навчання, які забезпечують не лише засвоєння лексико-граматичного матеріалу, а й формування повноцінної комунікативної компетентності. Одним із таких підходів є технологія «мозкового штурму», що дедалі активніше використовується в освітньому процесі. Метод «мозкового штурму» сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів, стимулює їхню творчу активність та залучає до колективного обговорення теми уроку.

Метод «мозкового штурму», розроблений Алексом Осборном, у педагогічному контексті зазнає певної трансформації відповідно до вікових, психологічних та освітніх особливостей старшокласників. Його адаптація передбачає чітку структурування етапів роботи, визначення комунікативно спрямованих завдань, а також створення сприятливого мовленнєвого середовища, у якому учні не відчувають страху помилки та вільно висловлюють власні думки іноземною мовою [1].

Ключовим аспектом застосування «мозкового штурму» є формування сприятливого психологічного середовища, у якому учасники мають можливість вільно висловлювати власні думки без страху критики чи осуду. Заохочення

навіть на перший погляд нелогічних або малоймовірних ідей сприяє розвитку творчого мислення та підвищує рівень залученості до процесу обговорення. Водночас ефективність методу значною мірою залежить від дотримання чітко визначених правил і принципів організації роботи, які регламентують послідовність етапів, характер взаємодії учасників та процедуру подальшого оцінювання запропонованих ідей [4].

Ефективність використання «мозкового штурму» у навчанні іншомовного говоріння забезпечується за умови дотримання низки дидактичних принципів. По-перше, важливим є добір актуальних і проблемних тем, що відповідають інтересам учнів та стимулюють їх до висловлювання власної позиції. По-друге, необхідно враховувати рівень мовної підготовки старшокласників, пропонуючи завдання, які поєднують репродуктивні та продуктивні види діяльності. По-третє, організація роботи має передбачати поетапність: генерація ідей, їх обговорення, систематизація та подальше використання у мовленнєвій практиці.

У процесі реалізації методу «мозкового штурму» доцільно застосовувати різноманітні форми роботи, зокрема групову та парну взаємодію, що сприяє розвитку навичок співпраці та комунікації. Важливу роль відіграє також функція вчителя як фасилітатора, який спрямовує дискусію, підтримує мовленнєву активність учнів і забезпечує позитивну психологічну атмосферу.

Адаптація методу «мозкового штурму» у процесі активізації мовленнєвих компетентностей старшокласників передбачає удосконалення сучасних підходів до навчання іноземних мов. У старшій школі особливого значення набуває формування іншомовної комунікативної компетентності, що передбачає не лише володіння мовними знаннями, а й здатність ефективно використовувати їх у різноманітних ситуаціях спілкування. Саме тому традиційні методи навчання потребують доповнення інтерактивними технологіями, здатними активізувати мовленнєву діяльність учнів.

Прийоми методу «мозкового штурму» для активізації іншомовного говоріння в учнів старших класів представлено на рис. 1.

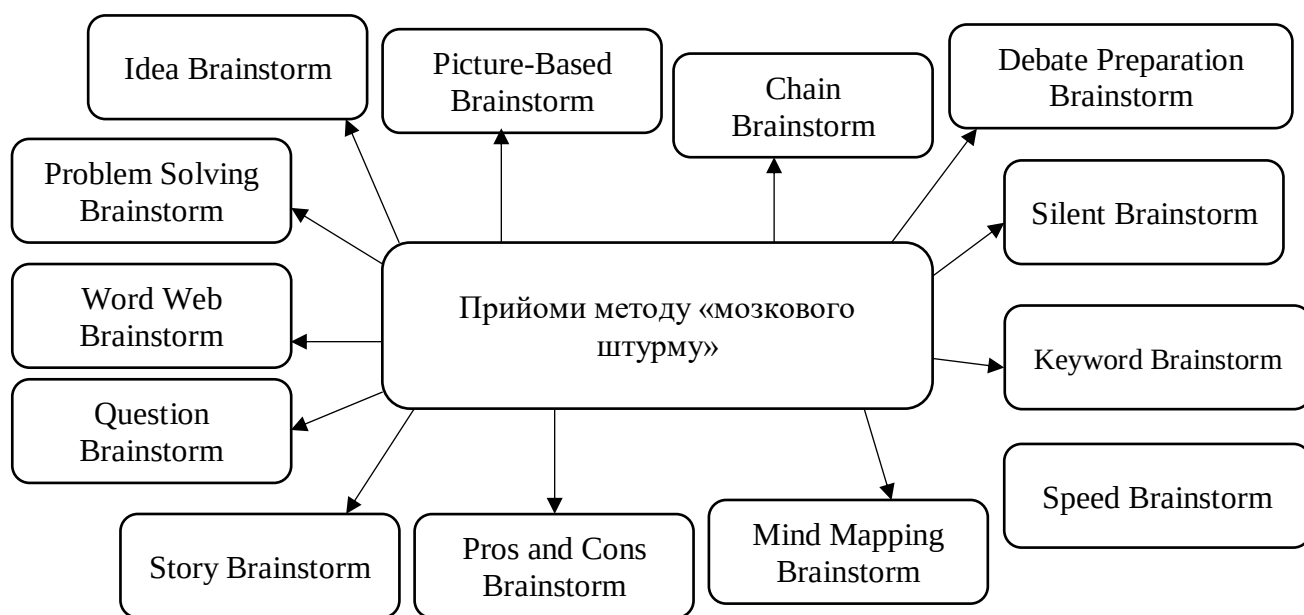

Рис. 1. Прийоми методу «мозкового штурму» для активізації іншомовного говоріння в учнів старших класів

Джерело: складено за [2, 3]

Використання методу «мозкового штурму» у процесі навчання іноземної мови відкриває широкі можливості для реалізації низки важливих дидактичних завдань. Передусім, цей підхід сприяє активізації мовленнєвої діяльності здобувачів освіти, стимулюючи їх до вільного та невимушеного висловлення думок іноземною мовою. Крім того, він забезпечує розширення словникового запасу та вдосконалення граматичних навичок у процесі практичного використання мовного матеріалу.

Не менш важливим є розвиток креативного та критичного мислення учнів, оскільки генерування різноманітних ідей вимагає нестандартного підходу до вирішення комунікативних завдань. Метод «мозкового штурму» також сприяє формуванню навичок співпраці та ефективної взаємодії у групі, що є необхідною складовою сучасної іншомовної комунікативної компетентності.

Окрім цього, застосування «мозкового штурму» дозволяє створити сприятливу психологічну атмосферу на уроці, знижуючи рівень тривожності та

мовного бар'єра, що, у свою чергу, підвищує мотивацію до вивчення іноземної мови.

Таким чином, адаптація методу «мозкового штурму» до умов навчання старшокласників сприяє інтенсифікації процесу формування мовленнєвих компетентностей, розвитку критичного та креативного мислення, а також підвищенню мотивації до вивчення іноземних мов. Інтеграція методу «мозкового штурму» дозволяє наблизити навчальний процес до реальних комунікативних ситуацій, що є ключовим чинником успішного оволодіння іншомовним говорінням.

Список використаних джерел:

1. Гаврилюк Н.М. Роль мозкових штурмів у навчанні іноземним мовам: ефективність та перспективи. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2025. Вип. 76. С. 94-104. DOI: 10.31652/2412-1142-2025-76-94-104.
2. Громов В. 9 найпотужніших методів мозкового штурму. URL: <https://vseosvita.ua/c/pedagogy/post/43142>.
3. Губинський А. 7 інструментів ефективного мозгового штурму. URL: <https://www.craftinnovations.com.ua/post/brainstorm-methods-and-tools>.
4. Панфілова О. П. Мозкові штурми у колективному ухваленні рішень. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/admin,+7384-25711-1-CE.pdf>.

Терменжи Олександр Андрійович
здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти,
кафедра освітології та педагогіки мистецтва,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Наукова керівниця: Кожевникова Алла Власівна
к. пед. н., доцентка кафедри освітології та педагогіки мистецтва
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

БЕЗПЕЧНЕ ТА ВІДПОВІДАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТІ: ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИЗАЙН ВИБІРКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту зумовлює глибоку трансформацію освітніх практик і водночас підвищує вимоги до професійної підготовки педагогічних кадрів. В умовах цифровізації освіти вже недостатньо обмежуватися формуванням базової цифрової грамотності та технічних навичок використання інструментів. Натомість особливої актуальності набуває розвиток III-компетентності (AI competency), яка охоплює етичну рефлексію, критичне мислення, усвідомлення потенційних ризиків і формування відповідального цифрового громадянства.

Аналіз зарубіжного досвіду впровадження технологій штучного інтелекту в освітній процес засвідчує їхній значний потенціал у підвищенні ефективності навчання, індивідуалізації освітніх траєкторій та оптимізації управлінських практик у закладах освіти. Водночас практика провідних країн, зокрема Південної Кореї [2], демонструє, що несистемне та передчасне впровадження III без належної підготовки педагогічних кадрів, апробації цифрових платформ і оцінювання їхнього впливу може спричиняти негативні ефекти, зокрема перевантаження цифровими ресурсами, зниження якості традиційного навчання, а також виникнення етичних і правових ризиків, пов'язаних із захистом персональних даних.

У цьому контексті для України особливої ваги набуває критичне осмислення як успішних практик, так і помилок інших країн у процесі формування стратегії інтеграції ШІ в освіту. Такий підхід забезпечує поетапність і керованість впровадження інновацій, сприяє підготовці педагогів до ефективного використання ШІ-інструментів, збереженню балансу між традиційними та цифровими методами навчання, а також мінімізації потенційних ризиків для всіх учасників освітнього процесу. Отже, лише системна модель, що поєднує аналіз міжнародного досвіду з урахуванням національних освітніх особливостей, може гарантувати ефективну, безпечну та сталу інтеграцію штучного інтелекту в освітній простір України.

В Україні ключові орієнтири щодо використання технологій штучного інтелекту в освітньому процесі визначено у *«Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо використання штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти»* [6], які окреслюють підходи до безпечного, етичного та ефективного впровадження ШІ в освітню практику.

Наше дослідження узгоджується з *Концепцією розвитку штучного інтелекту в Україні* (Кабінет Міністрів, 2020), програмою масштабної трансформації освіти *«Освіта 4.0: український світанок»* (МОН, 2022), проектом *«Інструктивно-методичні рекомендації щодо ШІ в ЗЗСО»* (МОН, 2024), *Концепцією Державної цільової науково-технічної програми з використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки на період до 2026 року* (Кабінет Міністрів, 2024), *Рекомендаціями щодо відповідального впровадження та використання штучного інтелекту в закладах вищої освіти* (МОН, 2025).

Нами було розроблено курс вибіркової дисципліни *«Педагогічні аспекти використання штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти»*, призначеної для студентів спеціальності *«Середня освіта (Математика)»* першого та другого рівнів вищої освіти (3 кредити ЄКТС, 90 годин) у Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького.

Проектування курсу здійснювалося на основі моделі педагогічного дизайну ADDIE [3], яка передбачає поетапне створення освітніх продуктів і включає п'ять ключових етапів, представлених у таблиці 1.

Таб. 1. Етапи проектування курсу «Педагогічні аспекти використання штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти»

Етап	Аналіз (Analysis)	Проектування (Design)	Розробка (Development)	Упровадження (Implementation)	Оцінювання (Evaluation)
Ключові процеси етапу	Попереднє планування, діагностика освітнього середовища, визначення потреб і ресурсного забезпечення	Концептуалізація курсу та деталізація його структури	Створення та інтеграція навчально-методичних матеріалів	Реалізація освітнього процесу в межах курсу	Комплексне оцінювання якості курсу (процесу та результатів)
Практична реалізація	• аналіз ресурсного забезпечення курсу • визначення вимог до здобувачів освіти та характеристика цільової аудиторії • обґрунтування вибору системи управління навчанням (LMS) з урахуванням технічних і функціональних можливостей	• проектування структури курсу • розроблення навчального плану • укладання силабусу • формулювання результатів навчання • добір методів навчання та оцінювання	• структуризація навчального контенту • підготовка навчальних занять • створення мультимедійного супроводу (зокрема відеоматеріалів) • розміщення курсу в LMS	• організація діяльності викладача (тьютора) • проведення навчальних занять • забезпечення педагогічної взаємодії	• реалізація системи оцінювання якості курсу • аналіз результатів навчання • удосконалення змісту та структури курсу

Основною метою цього курсу є розвиток у майбутніх учителів цілісного розуміння педагогічних можливостей, викликів та обмежень використання штучного інтелекту в навчанні математики у закладах загальної середньої освіти

з урахуванням проблематики СЗ – кіберетики, кібербезпеки та кіберзахисності – в цифровому освітньому середовищі, а також формування готовності до використання ІІІ у професійній діяльності на основі розвитку ІІІ-компетентності майбутнього вчителя [4].

Курс ґрунтується на положеннях UNESCO *AI Competency Framework for Teachers (AI CFT)*, рамки *AI Competency for Educators*, а також «Інструктивно-методичних рекомендацій щодо використання штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти», розроблених Міністерством освіти і науки України. Попередню структуру курсу наведено в таблиці 2.

Таб. 2. Структура навчальної дисципліни «Педагогічні аспекти використання штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти»

№	Назва модуля	Год.	Формат
1	Вступ: цифрова трансформація освіти та роль штучного інтелекту	4	Лекції та обговорення
2	Інструменти ІІІ та підходи до роботи	6	Лекції та практичні заняття
3	Підготовка та використання ІІІ на уроці	8	Вебінар + аналіз кейсів
4	Оцінювання в умовах використання ІІІ	4	Лекції та практичні заняття
5	Межі, ризики та політика використання ІІІ	4	Лекції та вебінар
6	Основи кібербезпеки в освітньому середовищі	4	Мініпроекти + симуляції
7	Штучний інтелект у навчанні математики	8	Лекції та практичні заняття
8	Підсумкове заняття: презентації студентських проєктів та рефлексія	2	Презентації

Система оцінювання передбачає поточний контроль (тестування, участь у заняттях, обговорення кейсів), виконання міні-проекту (розроблення уроку із використанням ІІІ-інструментів) та підсумкову презентацію результатів проєктної діяльності.

Курс «Педагогічні аспекти використання штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти» буде інтегровано в систему управління навчанням (LMS) Moodle Мелітопольського державного педагогічного університету імені

Богдана Хмельницького. Як підкреслюють педагоги [5], стратегія оцінювання якості курсу охоплює п'ять ключових компонент (рис.1)

Рис. 1. Стратегія забезпечення та оцінювання якості курсу

Після завершення курсу студентам пропонується пройти тест на визначення рівня грамотності у сфері генеративного штучного інтелекту – *Generative Artificial Intelligence Literacy Test (GLAT)*, розроблений групою австралійських дослідників [1]. Завдання тесту було перекладено українською мовою та адаптовано до національного освітнього контексту. У межах педагогічного експерименту цей інструмент планується використовувати як діагностичний засіб для оцінювання рівня ІІІ-грамотності майбутніх учителів математики, забезпечуючи об'єктивність і надійність вимірювання.

Оцінювання сприйняття курсу здобувачами освіти здійснюватиметься у формі проведення анонімних онлайн-опитувань та інтерв'ю серед слухачів курсу. Окрім цього, до оцінювання якості технологічного забезпечення курсу, його методичного наповнення курсу та ефективності інтерактивної складової курсу планується залучити експертів: педагогів-практиків, які спеціалізуються у сфері застосування ІІІ та розробці курсів в LMS.

До подальших етапів дослідження належить проведення педагогічного експерименту, що передбачає розроблення та впровадження курсу «*Педагогічні аспекти використання штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти*» на основі моделі ADDIE, описаної раніше, подальше оцінювання та удосконалення його змісту й структури, а також експериментальну перевірку ефективності розробленого курсу щодо формування готовності майбутніх

учителів до використання технологій штучного інтелекту у професійній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Jin Y., Martinez-Maldonado R., Gašević D., & Yan L. *GLAT: The generative AI literacy assessment test*. 2024. URL: <https://arxiv.org/abs/2411.00283>.
2. Korean Educational Development Institute (2024) A Study on Monitoring Educational Innovation in Universities. URL: <https://www.kedi.re.kr/eng/kedi/bbs/B0000006/view.do?nttId=3357&menuNo=200014&pageIndex=1>.
3. The ADDIE Learning Design Process for Instructional Designers. URL: <https://www.digitallearninginstitute.com/blog/the-digital-learning-design-process-addie-model-for-instructional-design>.
4. Termenzhy O., Kozhevnikova A., Susukailo V. Preparing pre-service teachers for the digital era: Cyberethics, cybersafety, and cybersecurity skills as a core AI competency // CSDP 2025: Cyber Security and Data Protection 2025.
5. Лосєва Н.М., Ігнатова Л.Б. *Розробка і використання дистанційних курсів у навчальному процесі: методичні рекомендації*. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2016. 88 с.
6. Проект «Інструктивно-методичні рекомендації щодо ШІ в ЗЗСО» Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/05/21/Instruktyvno.metodychni.rekomendatsiyi.shcho.do.SHI.v.ZZSO-22.05.2024.pdf>.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ТА КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРІ: ДОСВІД, ПРАКТИКА, ІННОВАЦІЇ

Колісниченко Наталія Геннадіївна
здобувачка вищої освіти факультету соціально-педагогічної та
мистецької освіти

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Таран Катерина Олександрівна
асистентка кафедри початкової і спеціальної освіти
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ІНКЛЮЗІЇ

Актуальність дослідження. Інклюзивне навчання поступово стає невід'ємною складовою освітнього середовища, однак її впровадження супроводжується низкою труднощів як організаційного, так і соціально-психологічного характеру. У сучасних умовах питання забезпечення соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами набуває особливої значущості у зв'язку з воєнними діями, які суттєво вплинули на життя багатьох українських дітей.

Внаслідок військової агресії Російської Федерації значна кількість учнів була змушена змінити місце проживання, освітній заклад та звичне соціальне середовище. Подібні обставини створюють додаткове психоемоційне навантаження та ускладнюють процес адаптації до навчання. Для дітей з особливими освітніми потребами ці виклики є ще більш відчутними, оскільки вони потребують стабільності, передбачуваності чіткої організації освітнього процесу та системної підтримки дорослих.

Соціально-педагогічний супровід у таких умовах має розглядатися не лише як нормативно визначена діяльність команди психолого-педагогічного супроводу, а як жива, багаторівнева практика підтримки дитини в освітньому просторі. Йдеться не лише про адаптацію навчальної програми чи організацію корекційно-розвиткових занять, а й про створення атмосфери прийняття, психологічної безпеки, довіри та взаємного партнерства. Саме тому проблема соціально-педагогічного супроводу є сьогодні не тільки актуальною, а й суспільно значущою, оскільки без її належного розв'язання неможливо говорити про повноцінне впровадження інклюзивної освіти.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз основних викликів соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в сучасних умовах розвитку інклюзивної освіти та визначення значення цих викликів для подальшого вдосконалення освітньої практики.

В межах дослідження планується виявити, які саме труднощі найбільш відчутно впливають на ефективність інклюзивного навчання та яким чином воєнні події загострюють вже наявні складнощі. Особливий акцент робиться на визначення ролі навчального закладу, родини, педагогів та суспільства у створенні сприятливого середовища для дитини з особливими освітніми потребами.

Результати дослідження. Соціально-педагогічний супровід осіб з особливими освітніми потребами є допомогою у подоланні труднощів у навчанні, вихованні, сприянні соціальній адаптації, реабілітації дитини та її сім'ї. Він має реалізовуватися у тісній взаємодії соціального педагога, психолога, педагогів, дітей, їх батьків. [2, с. 24]

Організація соціально-педагогічного супроводу визначається чинним законодавством, зокрема наказом Міністерства освіти і науки України № 609 від 08.06.2018 року, який регламентує діяльність команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами [1].

Першим і одним із найгостріших викликів сучасної інклюзії є психоемоційний стан дітей в умовах війни. Багато учнів пережили тривожні

події, втрату звичного способу життя, вимушені переїзди, розлуку з близькими, зміну школи та кола спілкування. Усе це впливає на їхню поведінку, рівень тривожності, здатність до взаємодії з оточенням та навчальну мотивацію.

Для дітей з особливими освітніми потребами такі зміни є особливо болісними, адже вони потребують стабільного ритму життя, чіткого алгоритму дій, емоційної передбачуваності. Різка зміна обставин у поєднанні зі стресовими та психотравматичними переживаннями може ускладнювати процес навчання, знижувати відчуття безпеки та викликати труднощі в адаптації до нового середовища. Саме тому соціально-педагогічний супровід у таких умовах має враховувати не лише індивідуальні особливості розвитку дитини, а й загальний психологічний стан всього дитячого колективу.

Доцільно підкреслити, що важливим напрямом роботи в цьому випадку є створення в навчальному закладі безпечного емоційного простору, в якому у дитини зможе поступово відновитися відчуття стабільності. Це потребує проведення позашкільних заходів по підтримці ментального здоров'я учнів, а також використання технік емоційної саморегуляції, які в тому числі мають бути інтегровані командою супроводу в Індивідуальну програму розвитку.

Другим важливим викликом є нестача кваліфікованих фахівців, здатних забезпечити повноцінний соціально-педагогічний та корекційно-розвитковий супровід.

Унаслідок повномасштабної війни частина педагогів, логопедів, дефектологів, психологів була змушена виїхати за кордон або змінити місце проживання. Це призвело до ситуації, коли окремі заклади освіти не мають можливості забезпечити повноцінну підтримку дітей з особливими освітніми потребами.

На практиці це означає, що батьки часто змушені самостійно шукати спеціалістів та користуватися послугами приватних фахівців. Така ситуація створює не лише фінансове, а й емоційне навантаження на сім'ю. Крім того, вона загострює проблему рівного доступу до освіти, адже не всі родини мають однакові можливості для отримання додаткової допомоги.

Отже, проблема кадрового забезпечення виходить за межі проблеми організаційного забезпечення інклюзивного навчання. Вона безпосередньо впливає на якість супроводу дитини, ефективність її адаптації та результати навчання. Розв'язання проблеми кадрового дефіциту потребує не лише кількісного поповнення штату та розширення функцій інклюзивно-ресурсних центрів, а й створення системи державної підтримки, яка б включала соціальні гарантії для фахівців та стимулювала їх до роботи в інклюзивному середовищі.

Третім викликом є соціальне прийняття дитини та ризик прихованого булінгу. Однією з найскладніших проблем інклюзивного навчання є не стільки організація освітнього процесу, скільки реальна інтеграція дитини в колектив. Після переїзду або зміни школи дитині часто доводиться заново будувати взаємини з однолітками, входити в вже сформовану систему спілкування, шукати своє місце в новому середовищі.

Нерідко негативне ставлення не проявляється відкрито, а виявляється у прихованих формах: небажанні працювати разом, відсутності підтримки у групових завданнях, дистанціюванні, ігноруванні. На перший погляд такі ситуації можуть здаватися незначними, однак саме вони формують у дитини відчуття невпевненості, самотності та внутрішнього відчуження. Це, у свою чергу, впливає на самооцінку, мотивацію до навчання та рівень емоційного благополуччя.

Це дає підстави стверджувати, що подібні випадки потребують системної виховної роботи з дитячим колективом. Формування культури взаємоповаги, емпатії та прийняття не відбувається автоматично. Воно має бути результатом цілеспрямованої педагогічної діяльності, в тому числі системної роботи соціального педагога по забезпеченню програм по антидискримінації.

Четвертим викликом виступає вплив батьківського середовища. Ставлення дорослих до інклюзивного навчання часто визначає поведінку учнів. Якщо серед батьків існують страхи, упередження або недовіра до концепції інклюзивного навчання, ці установки можуть передаватися дітям. У результаті формується

негативне ставлення до однокласника з особливими освітніми потребами, яке може проявлятися як відкрито, так і в прихованих формах.

Таким чином, соціально-педагогічний супровід має бути спрямований не лише на дитину, а й на взаємодію з родинami інших учнів. Просвітницька робота з батьками на батьківських зборах та тренінгах, пояснення сутності інклюзивного навчання, обговорення ролі толерантності та взаємопідтримки є важливою складовою ефективної інклюзії.

Варто акцентувати увагу, що саме від позиції дорослих значною мірою залежить, чи стане інклюзивний клас простором підтримки і розвитку, чи навпаки, місцем додаткових бар'єрів для дитини, тому такі заходи мають проводитися систематично і в межах одного класу, і навчального закладу загалом.

П'ятим викликом є неправильне сприйняття ролі асистента дитини (учня) іншими учасниками освітнього процесу. Наявність асистента учня є важливою умовою забезпечення безпеки, повноцінної участі дитини в освітньому процесі та збереження її гідності. Проте в освітньому середовищі присутність помічника може викликати неоднозначну реакцію однолітків. Якщо колектив не підготовлений до сприйняття такої форми підтримки, це може стати причиною непорозумінь або додаткового акцентування уваги на відмінності дитини. Саме тому важливо формувати культуру взаєморозуміння і підтримки, пояснювати, що допомога асистента дитини не є проявом «інакшості», а є засобом забезпечення рівних можливостей.

Варто зазначити, що роль асистента учня повинна бути спрямована не лише на фізичну допомогу, а й на розвиток самостійності дитини, її впевненості у власних силах та поступове розширення можливостей участі в житті колективу.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє констатувати, що соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами є складним багатовимірним процесом, який потребує узгодженої співпраці навчального закладу, сім'ї та суспільства. У сучасних умовах інклюзивна освіта зіштовхується не лише з труднощами, пов'язаними з організацією підтримки

дитини, а й із новими викликами, зумовленими воєнними діями, вимушеною міграцією, психоемоційним виснаженням та соціальними змінами.

Отримані результати свідчать про те, що ефективність інклюзивного навчання визначається не лише наявністю нормативно-правової бази, а насамперед реальним змістом щоденної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Соціально-педагогічний супровід є результативним лише тоді, коли він поєднує професійну компетентність, людяність, партнерство та готовність до системної підтримки дитини.

Для освіти ці результати означають необхідність посилення підготовки фахівців, удосконалення діяльності команди психолого-педагогічного супроводу, розвитку просвітницької роботи з батьками та формування в освітньому середовищі культури прийняття і взаємоповаги.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо вивчення ефективних моделей соціально-педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в умовах соціальних криз і воєнних викликів, а також розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення інклюзивного освітнього середовища.

Список використаної літератури:

1. Про затвердження Положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2017 № 609. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0833-17#Text> (дата звернення: 27.03.2026).

2. Сайко Н. О. Соціально-педагогічний супровід дітей з особливими потребами в закладах позашкільної освіти. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія. 2022. Вип. 5. С. 23–27. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.5.4>.

Бочелюк Віталій Йосипович
доктор психологічних наук, професор
Заслужений працівник освіти України
професор кафедри практичної та соціальної психології
Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується високою динамічністю, нестабільністю та невизначеністю соціальних процесів. Глобалізація, цифровізація, соціально-економічні трансформації, а також воєнні та посткризові явища істотно впливають на психічний стан і поведінку особистості. В таких умовах зростає значущість соціально-психологічного супроводу як системи підтримки, спрямованої на забезпечення адаптації, розвитку та збереження психічного благополуччя особистості.

Соціально-психологічний супровід виступає важливим механізмом гармонізації взаємодії людини із соціальним середовищем, сприяє подоланню кризових станів, формуванню життєстійкості та розвитку адаптаційного потенціалу [1–3].

Соціально-психологічний супровід розглядається як цілісна система професійної діяльності, спрямована на створення сприятливих умов для розвитку особистості, її соціалізації, самореалізації та психологічного благополуччя.

Основні підходи до розуміння супроводу включають:

- гуманістичний підхід (орієнтація на цінність особистості, її внутрішній потенціал);
- системний підхід (розгляд особистості у взаємозв'язку з соціальним середовищем);
- ресурсний підхід (акцент на розвитку внутрішніх і зовнішніх ресурсів);
- екзистенційний підхід (пошук смислу в умовах невизначеності та криз).

Супровід передбачає не лише допомогу у складних ситуаціях, а й профілактику дезадаптації, розвиток особистісних ресурсів і формування здатності до саморегуляції.

Соціально-психологічний супровід має свої особливості. Сучасні соціальні зміни мають комплексний і часто травматичний характер. До ключових факторів належать:

- соціальна нестабільність;
- економічні труднощі;
- міграційні процеси;
- інформаційне перевантаження;
- воєнні дії та поствоєнні наслідки;
- трансформація цінностей і соціальних норм.

Вплив цих факторів проявляється у:

- зростанні рівня тривожності та стресу;
- кризі ідентичності;
- порушенні соціальних зв'язків;
- зниженні рівня психологічної безпеки;
- розвитку дезадаптивних форм поведінки.

Особистість змушена постійно адаптуватися до нових умов, що потребує значних психічних ресурсів. У таких умовах виникає потреба у системній підтримці.

Мета соціально-психологічного супроводу: забезпечення ефективної адаптації особистості до змінного соціального середовища, збереження психічного здоров'я та сприяння її розвитку.

Основні завдання соціально-психологічного супроводу:

- діагностика психоемоційного стану;
- виявлення ризиків дезадаптації;
- надання психологічної допомоги;
- розвиток адаптаційного потенціалу;
- формування навичок саморегуляції;

- підтримка у кризових ситуаціях;
- сприяння соціальній інтеграції.

Функції соціально-психологічного супроводу: діагностична, корекційна, профілактична, розвивальна, консультативна, реабілітаційна.

У сучасних умовах можна виділити наступні основні напрями соціально-психологічного супроводу:

1. Кризовий супровід. Спрямований на допомогу особистості у переживанні кризових ситуацій (втрата, травма, воєнний досвід). Включає: кризове консультування, психологічну підтримку, стабілізацію емоційного стану.

2. Адаптаційний супровід. Забезпечує успішну адаптацію до нових соціальних умов (переселення, зміна середовища, нові соціальні ролі).

3. Реабілітаційний супровід. Орієнтований на відновлення психічного здоров'я та соціального функціонування після травматичних подій.

4. Освітній супровід. Здійснюється у системі освіти та спрямований на підтримку розвитку особистості, формування соціальних і емоційних компетентностей.

5. Професійний супровід. Допомагає у професійному самовизначенні, адаптації до ринку праці та подоланні професійних криз.

Ефективність супроводу забезпечується використанням різноманітних методів: психологічне консультування, психодіагностика, тренінгові технології, коучинг, психотерапевтичні методи, арт-терапія, групова робота, кризові інтервенції. Особливу роль відіграють: розвиток емоційного інтелекту, формування стресостійкості, навчання навичкам саморегуляції, розвиток соціальної підтримки.

Соціальне середовище є важливим фактором ефективності супроводу. Воно включає: сім'ю, освітні установи, професійне середовище, соціальні інститути, громаду.

Підтримуюче середовище сприяє: зниженню рівня стресу, формуванню почуття безпеки, розвитку соціальних зв'язків, підвищенню адаптаційного потенціалу.

В умовах воєнних подій соціально-психологічний супровід набуває особливої актуальності. Основні особливості:

- робота з травматичним досвідом,
- підтримка внутрішньо переміщених осіб,
- відновлення соціальних зв'язків,
- формування життєстійкості,
- профілактика посттравматичних розладів.

Особлива увага приділяється: дітям і молоді, військовослужбовцям, ветеранам, сім'ям постраждалих.

У сучасних умовах визначаються такі перспективи розвитку соціально-психологічного супроводу:

- інтеграція психологічних послуг у всі сфери суспільства;
- розвиток дистанційних форм супроводу;
- впровадження інноваційних психотехнологій;
- підготовка фахівців нового покоління;
- міждисциплінарний підхід;
- розвиток програм психосоціальної підтримки населення.

Соціально-психологічний супровід особистості є необхідною умовою її ефективного функціонування в умовах сучасних соціальних змін. Він забезпечує підтримку адаптації, сприяє розвитку особистісних ресурсів і збереженню психічного здоров'я.

Сучасні виклики, зокрема соціальні трансформації та воєнні події, підсилюють потребу у системному підході до організації супроводу. Важливим є поєднання індивідуальної та соціальної підтримки, розвиток нових технологій допомоги та формування стійкості особистості до змін.

Таким чином, соціально-психологічний супровід виступає не лише засобом подолання криз, а й ресурсом розвитку особистості та суспільства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Вдовіченко О. В., Ніколаєв С.В., Шанюк О.В., Костенко Д. В., Медянова О. В. Вплив військової травматизації на життєстійкість особистості. *Наукові перспективи*. 2023. № 7(37). С. 587–599. DOI: 10.52058/2708-7530-2023-7(37)-587-599.
2. Психологічні технології взаємодії суб'єктів освітнього простору: Методичні рекомендації / за науковою редакцією академіка НАПН України С. Д. Максименка. Київ : Слово, 2020. 48 с.
3. Соціально-психологічний супровід у мегаполісі: колективна монографія / За заг. наук. ред. проф. Резван О. О. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2024. 342 с.

Винничук Сергій Олегович
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
факультету педагогіки і психології
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, Україна
Наукова керівниця: Янкович Олександра Іванівна
докторка педагогічних наук, професорка
кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГУ

Модернізація та реформування вищої освіти актуалізує необхідність організації освітнього процесу на засадах компетентнісного підходу. Сучасні випускники педагогічного університету мають володіти не лише ґрунтовними знаннями, а й умінням самостійно мислити, аналізувати власний досвід, приймати обґрунтовані рішення. З огляду на це, саме рефлексивна компетентність, яка характеризується здатністю усвідомлювати власні дії та думки, стає ключовою компетентністю, що забезпечує особистісний і професійний розвиток.

Вважаємо, що традиційні форми організації освітнього процесу не завжди сприяють ефективному формуванню рефлексивної компетентності, адже орієнтовані переважно на засвоєння та відтворення знань. Підтвердженням цьому є Закон України «Про вищу освіту» в якому окреслюються основні завдання закладу вищої освіти, серед яких відзначається – провадження на високому рівні освітньої діяльності; розвиток вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах; забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності; створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів [7]. Тому, пріоритетного значення надаємо нестандартним

організаційним формам, завдяки яким здійснюється не лише передача знань, а й формування компетентностей, зокрема, й рефлексивної.

Однією з таких ефективних, нестандартних організаційних форм вважаємо тренінг, який забезпечує інтерактивне навчання та створює умови для формування в здобувачів вищої освіти рефлексивних умінь, навичок, розвитку самосвідомості, зворотного зв'язку та осмислення власного досвіду.

Серед науковців, які займалися дослідженням проблеми використання тренінгових технологій в освітньому процесі закладів вищої освіти варто відзначити Л. Зубрицьку, Т. Зубрицьку, І. Лівандовську, І. Осадченко, Т. Перепелюк, О. Поправко, О. Сороку, Г. Тараненко та інших. Зокрема, Л. Зубрицька, Т. Зубрицька в своїх працях розглянули тренінг як метод професійно-орієнтованого навчання. Наукові розвідки Т. Перепелюк, І. Лівандовської, І. Осадченко зосереджувалися на вивченні питання формування мотивації до професійної діяльності здобувачів вищої освіти тренінговими засобами. О. Сорока обґрунтувала теоретико-методичні аспекти використання тренінгових технологій у підготовці майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності. О. Поправко, Г. Тараненко акцентували увагу на особливостях імплементації тренінгових технологій в освітній процес з метою особистісного та професійного зростання здобувачів вищої освіти.

Незважаючи на чимало досліджень, присвячених тренінгу як ефективній формі організації навчання, його потенціал для формування рефлексивної компетентності майбутніх учителів початкової школи розкритий не повною мірою. Лише в працях деяких науковців порушуються окремі аспекти використання тренінгу для розвитку рефлексивних умінь. Так, Н. Деньга обґрунтовує актуальність дослідження тренінгу як засобу розвитку професійної рефлексії. Т. Пернарівська звертає увагу на рефлексивний тренінг як засіб формування в здобувачів вищої освіти готовності до гармонізації міжособистісних відносин.

Мета дослідження полягає у висвітленні особливостей формування рефлексивної компетентності майбутніх учителів початкової школи засобами тренінгу.

Під поняттям «тренінг» О. Сорока розглядає «особливий метод здобуття знань, спеціально створене сприятливе середовище, де кожен може побачити та усвідомити свої позитивні та негативні сторони, зрозуміти, які особистісні якості та професійні навички необхідні для здійснення професійної діяльності» [8, с. 72]. Вважаємо, що краще зрозуміти себе та свої дії, навчитися аналізувати власний досвід, розвивати критичне мислення здобувачі вищої освіти зможуть саме під час рефлексивного тренінгу – спеціально організованої форми групової роботи, спрямованої на розвиток в учасників здатності до рефлексії, усвідомлення, аналізу й оцінювання власних дій, переживань, думок та досвіду.

З метою формування рефлексивної компетентності, на наше переконання, зміст рефлексивного тренінгу має включати вправи на самопізнання (усвідомлення власних цінностей, якостей, установок); аналіз власного досвіду; обговорення та аналіз педагогічних ситуацій (кейсів); завдання на самооцінювання та взаємооцінювання; моделювання педагогічних ситуацій з подальшим рефлексивним аналізом; групові дискусії та зворотний зв'язок. Варто зауважити, що цікавими рефлексивними тренінговими вправами будуть такі: «Я – реальний, я – ідеальний», «Промовець», «Моє професійне кредо», «Я пишаюсь», «Хто Я? Яка Я?», «Мій успіх», «Автопортрет», «Перетворення», «Правила», «Обмін», «Три фрази: я не можу..., я повинен..., я боюся, що...» [3, с. 26-28; 5, с. 180-185].

Зазначимо, що під час проведення рефлексивного тренінгу доречно використовувати інтерактивні технології, зокрема, інтерактивні технології кооперативного (колективного) навчання. Так, для співпраці майбутніх педагогів у групах та парах дієвими для формування рефлексивної компетентності будуть такі рефлексивні завдання та вправи: описати себе незнайомій людині; представити себе у ролі якого-небудь дерева та описати його; намалювати

сходинки, які символізують шлях до успіху, та відзначити місце, на якому перебуває учасник; намалювати сонце та зазначити на промінчиках складові професійного успіху; визначити свої найкращі й найгірші особистісні якості та впорядкувати їх; намалювати квітку й на звороті пелюсток вказати перешкоди, які заважають досягненню успіху [2, с. 81].

Поділяємо думку В. Галузяка щодо ефективності використання під час тренінгової форми роботи інтерактивних технологій опрацювання дискусійних питань. Зокрема, дослідник акцентує увагу на неструктурованих та тематичних групових дискусіях, завдяки яким здобувачі вищої освіти можуть проаналізувати та обговорити педагогічні ситуації, конфлікти. Також науковець підкреслює доцільність застосування сюжетно-рольових ігор проблемного характеру з метою формування вмінь рефлексивного аналізу та самовизначення, які дадуть змогу майбутнім учителям початкової школи краще зрозуміти себе, ситуацію, партнерів [1, с. 52-53].

Важливими для нашого дослідження є рекомендації О. Кравців щодо особливостей проведення тренінгу та рефлексивних дій викладача: посиленість та відповідність стилю навчання, підібраних для здобувачів вищої освіти, рефлексивних вправ; приділення часу та належної уваги на кожному занятті виконанню рефлексивних завдань; чергування вправ від простих до складних; постійне підтримання комунікації та зворотного зв'язку з майбутніми педагогами; фіксація спостережень; визначення зі здобувачами вищої освіти перспективної мети подальшого розвитку та вдосконалення [4, с. 146]. На нашу думку, ефективність тренінгу забезпечується ще й такими умовами: безпечна, комфортна й довірлива атмосфера; активна участь кожного здобувача вищої освіти; поєднання індивідуальної та групової роботи; систематичність і послідовність проведення тренінгових занять.

Акцентуємо увагу й на принципах, запропонованих Т. Пернарівською, які виступають підґрунтям проведення тренінгу:

– створення умов, які сприяють максимальному розкриттю майбутніми педагогами свого внутрішнього світу;

- забезпечення активної участі всіх здобувачів вищої освіти в запропонованих видах діяльності;
- використання широкого спектру рефлексивних технологій і методів;
- організація емоційного проживання майбутніми вчителями початкової школи отриманих знань [6, с. 324].

Отже, застосування тренінгу в освітньому процесі педагогічного закладу вищої освіти активно сприяє формуванню рефлексивної компетентності здобувачів вищої освіти. Тренінгова діяльність створює безпечне середовище для того, щоб майбутні вчителі початкової школи могли вільно висловлювати свої думки, аналізувати інформацію, критично оцінювати її, обговорювати власний досвід та отримувати зворотний зв'язок. Використання інтерактивних технологій, спеціально структурованих рефлексивних вправ та завдань сприяє формуванню вмінь аналізувати власні дії, рішення, усвідомлювати особистий досвід, що підвищує ефективність навчання та стимулює саморозвиток.

Список використаних джерел:

1. Галузяк В. М. Тренінг особистісної зрілості як інноваційна методика професійної підготовки майбутніх учителів. *Авторські педагогічні технології в освітньо-виховному середовищі вищої школи* : колективна монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. С. 44-71.
2. Деньга Н. Тренінг як засіб розвитку професійної рефлексії педагога. *Витоки педагогічної майстерності*. 2016. Вип. 18. С. 79-85.
3. Кондратенко Л. О. Професійна рефлексія як засіб підвищення фахової компетентності педагога та саморозвитку : метод. рек. Суми : НВВ КЗ СОІППО, 2022. 40 с.
4. Кравців О. Рефлексивний тренінг. *Психологія і суспільство*. 2007. № 3. С. 145-148.
5. Марусинець М. М. Рефлексивний тренінг як засіб формування професійних здатностей педагога. *Актуальні проблеми психології* : зб. наукових праць. 2013. Т. 4, Вип. 9. С. 178-190.

6. Пернарівська Т. Рефлексивний тренінг як засіб формування в студентів готовності до гармонізації міжособистісних відносин. *Збірник наукових праць*. 2014. Ч. 1. С. 320-327.

7. Про вищу освіту : Закон України від 01 лип. 2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 23.03.2026).

8. Сорока О. Тренінгові технології у підготовці майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності. *Інновації в освіті: перспективи розвитку* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 20 травня 2022 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2022. С. 70-74.

Гончарова Ольга Анатоліївна
кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ПІД ЧАС ЇХ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Однією з актуальних проблем сучасної педагогічної науки є розвиток гручких навичок (soft skills) випускників закладів вищої освіти (ЗВО). Особливо актуальним це питання є для майбутніх учителів початкової школи, діяльність яких спрямована на формування гармонійної особистості учня. Таким чином, здатність педагога мислити аналітично, приймати виважені рішення й формувати в учнів уміння критично осмислювати інформацію є дуже важливим в умовах функціонування інформаційного суспільства, швидких соціокультурних змін та зростання ролі освіти. **Критичне мислення допомагає** аналізувати інформацію, відрізняти факти від суджень, знаходити причинно-наслідкові зв'язки та робити логічні висновки. Для майбутнього учителя початкової школи критичне мислення означає уміння приймати педагогічні рішення, оцінювати методи навчання та адаптувати їх до потреб учнів.

І. Фаловська вважає, що застосування методів критичного мислення має стати ключовим в процесі підготовки спеціалістів, здатних приймати швидкі й ефективні рішення в умовах постійних змін та із появою нових викликів. Вимогою сучасності є вміння фахівця вирішувати проблемні питання, вимогливо підходити до ситуацій, зіставляти альтернативні погляди, ухвалювати зважені рішення, безперервно саморозвиватися та самовдосконалюватися [2].

К. Музичук, досліджуючи особливості розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти в умовах змішаного навчання, доходить висновку, що одним із шляхів розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти, є використання сучасних інформаційних технологій. Авторка показує на прикладі

електронного навчального курсу, розробленого на платформі Moodle, як можна реалізувати різні педагогічні технології для розвитку критичного мислення [1].

На думку Т. Шанскової, критичне мислення є самостійним, індивідуальним для кожного студента. Викладач допомагає вчитися самостійно аналізувати інформацію, аргументовано доводити власну думку у процесі взаємодії з одногрупниками (групова робота, дебати, дискусії, аналіз письмових робіт та наукових статей тощо). Авторка додає, що розвиток критичного мислення майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки має спиратися на такі наукові підходи, як: системний, компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний, аксіологічний, акмеологічний [3, с.10].

Розвинене критичне мислення майбутнього вчителя початкової школи допомагає уникати стереотипів і шаблонних рішень у педагогічній діяльності, сприяє ефективній роботі з різними джерелами інформації, а також стимулює виховування учнів у дусі самостійності, творчості та усвідомленості. У цьому процесі заклад вищої освіти відіграє не останню роль. Саме педагогічний університет має створити таке освітнє середовище, яке заохочує студентів мислити критично та використовувати сучасні освітні технології та цифрові інструменти у своїй майбутній професії. Педагогічні ЗВО покликані здійснювати ефективну підготовку вчителів початкової школи, здатних організувати навчальний процес як партнерську взаємодію. В результаті такі педагоги мають сформовані вміння аналізу, оцінки та аргументації, достатній рівень професійної автономії та готові формувати критичне мислення вже у власних учнів початкової школи.

Отже, розвиток критичного мислення майбутніх учителів початкової школи є ключовим складником їхньої професійної підготовки в закладах вищої освіти. Він забезпечує не лише формування здатності аналізувати, оцінювати та аргументувати власні педагогічні рішення, а й сприяє професійній автономії та готовності адаптуватися до сучасних викликів. Використання інноваційних педагогічних технологій, інтерактивних методів навчання та цифрових інструментів створює умови для розвитку інтелектуальної гнучкості та

формування вмінь, необхідних для діяльності сучасного вчителя. Таким чином, заклади вищої освіти мають виступати середовищем, яке заохочує студентів до самостійності, рефлексії та пошуку нестандартних рішень, адже саме це дозволить майбутнім педагогам ефективно виховувати молодших школярів як критично мислячих, творчих та відповідальних особистостей.

Список використаних джерел:

1. Музичук, К. Розвиток критичного мислення здобувачів вищої освіти в умовах змішаного навчання. *New Pedagogical Thought*. <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2019-99-3-61-65>
2. Фаловська, І. Розвиток критичного мислення майбутніх педагогів як вимога сучасності. *Актуальні питання у сучасній науці*. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-5\(11\)-356-367](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-5(11)-356-367)
3. Шанскова Т., Розвиток критичного мислення майбутніх вчителів початкових класів Нової української школи у процесі професійної підготовки в ЗВО. *Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи*. Збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції (29 листопада 2022 року) / за заг. ред. І.В. Голубовська – Житомир: ФО-П «Н.М.Левковець», 2022. – С 142-146.

Григор'єва Яна Вікторівна
аспірантка факультету соціально-педагогічної та мистецької освіти
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Білецька Марина Валентинівна
кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри освітології та
педагогіки мистецтва
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Сучасний освітній простір української школи перебуває в умовах трансформації, тому більшої актуальності набуває пошук ефективних засобів формування морально-етичних цінностей молодших школярів. Молодший шкільний вік є найбільш чутливим для засвоєння морально-етичних норм та перетворення їх на внутрішні цінності. Одним із потужних інструментів у цьому процесі є усна народна творчість, в тому числі і усна народна казка.

Формування морально-етичних цінностей є неможливим без емоційного залучення дитини. На відміну від сухих повчань, застосування такого засобу як казка дає молодшим школярам можливість «прожити» морально-етичний вибір разом з героями. Особливої уваги надавав казкам М. Г. Стельмахович: «казка належить до тих засобів, які чи не найкраще настроюють дитину на хвилю самовиховання і водночас роблять її ще піддатливішою до виховного впливу. Виховання, у свою чергу, стимулює самовиховання» [2, с. 65]. Л. Г. Мушкетик зауважує, що «казка є своєрідним світоглядно-естетичним та етичним кодексом народу» [1, с. 7]. Також вона зазначає, що «у структурі морального ідеалу казки найбільш значимим є «ідеологічний аспект», що визначає природу поведінкової нормативності» [1, с. 8].

Казки впливають на різні аспекти формування системи цінностей молодшого школяра в залежності від їхніх жанрових особливостей. Загалом, виділяють три основні види українських народних казок:

1. Казки про тварин – використання цього виду казок дає можливість закласти елементарні уявлення про справедливість, вірність та чесність, водночас з цим відбувається висміювання жадібності та підступності. Наприклад, аналіз української народної казки «Пан Коцький» допомагає дітям розпізнати такі негативні риси, як підступність та хвалькуватість, які показує нам Лисиця, що сприяє усвідомленню такої морально-етичної цінності як чесність у взаємовідносинах.

2. Чарівні казки – спрямовуються на виховання вищих морально-етичних цінностей: відваги, віри у перемогу добра, а також невідворотності покарання зла. У чарівних казках на передній план виходять такі морально-етичні цінності як мужність та родинна єдність. Для молодшого школяра герой стає взірцем безкорисливого добра (наприклад, українська народна казка «Котигорошко»).

3. Соціально-побутові казки – утвердження цінностей працьовитості, поваги до старших та кмітливості як морально-етичної чесноти. Прикладом соціально-побутової казки є «Мудра дівчина», в якій акцентується увага на цінності інтелекту та винахідливості, а також засуджується несправедливість і жадібність.

Слід зауважити, що виховний вплив будь-якої казки варто підсилювати малими фольклорними жанрами: прислів'ями та приказками.

У процесі роботи з українською народною казкою в молодших школярів формуються такі ключові морально-етичні цінності:

1. Гуманізм (чуйність, емпатія).

2. Відповідальність за власні вчинки (аналізуючи наслідки дій казкових героїв).

3. Любов до рідного краю та культури (через національні образи та мову).

Таким чином, усна народна казка є невичерпним джерелом для формування морально-етичних цінностей молодших школярів. Вона м'яко, але при цьому

потужно впливає на свідомість та особистість дитини, перетворюючи загальноприйняті соціальні норми на внутрішні переконання та цінності.

Список використаних джерел:

1. Мушкетик, Леся. Персонажі української народної казки / Л. Г. Мушкетик. – 2014. – К. : Укр. письменник, 2014. – 360 с.
2. Стельмахович М. Г. *Українська народна педагогіка*. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Stelmakhovych_Mykhailo/Ukrainska_narodna_pedagogika.pdf.

Дем'янова Анна Сергіївна
здобувачка вищої освіти факультету соціально-педагогічної та
мистецької освіти

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*
<https://orcid.org/0009-0000-6767-2838>

Наукова керівниця: Батарейна Ірина Олександрівна
старша викладачка кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ВПЛИВ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД

Сучасний соціокультурний простір - цифровізація, кліповість мислення, зниження рівня живого спілкування - формує умови, які ЮНЕСКО класифікує як дефіцит естетичного досвіду [4, с. 12]. Найбільш чутливою до них є група підлітків 12-16 років, оскільки саме в цей період відбувається пошук ідентичності, формування ціннісних орієнтацій та соціалізація [1, с. 45].

Аналіз наукових джерел показує, що уповільнення особистісного розвитку в умовах культурного вакууму не є наслідком «відсутності таланту», а є реакцією на недостатність середовищних стимулів: емпатії, рефлексії, творчої самореалізації [2, с. 67]. Середовище запускає причинно-наслідковий ланцюг, що складається з трьох взаємопов'язаних ланок.

Підліток втрачає «зовнішню опору» у вигляді культурних героїв, що, за Л. Виготським, гальмує перехід від інтерпсихічного до інтрапсихічного. За О. Безкоровайною, в таких умовах мистецтво втрачає функцію дзеркала - його замінює споживацький контент [1, с. 28]. Наслідком є фрагментарність світогляду, де критерієм дії стають: «Чи лайкнуть?», «Чи буде модно?» [3, с. 54].

Відсутність живого культурного досвіду спричиняє емоційну бідність і комунікативні бар'єри [5, с. 19]. У відповідь формується захисний механізм - ізоляція, яка має соціально-психологічну основу (відсутність спільного

переживання) [2, с. 71]. На думку Л. Масол, це не «байдужість», а наслідок відсутності інструментів вираження [5, с. 22]. Емпірично це підтверджує дослідження О. Щолокової: у 72% учнів закладів без мистецького супроводу рівень емоційного інтелекту (за шкалою Майєра) значно нижчий, ніж у контрольній групі [3, с. 88].

Коли прямий контакт з культурою утруднений, педагог перекодовує середовище за принципом: «Мистецтво - що допомагає зрозуміти себе». Це веде до свідомого сприйняття «Я-світ». Як наголошує І. Бех, таке посередництво не є нав'язуванням смаку - це місток в умовах дефіциту комунікації [1, с. 30].

Для подолання цих наслідків нами запропоновано ієрархічну трьохетапну модель супроводу, ґрунтовану на принципі середовищного підходу та концепції артпедагогіки, з урахуванням сучасних культурно-освітніх практик.

Етап 1. Адаптаційний (занурлення у культурний контекст).

Ключові методи: екскурсії, зустрічі з митцями, вправи «Культурна карта», педагог як медіатор (О. Щолокова) [2, с. 102; 3, с. 145]. Мета - зниження рівня опору до рівня, що дозволяє активізувати інтерес.

Етап 2. Інтерактивний (діалог з мистецтвом та іншими).

Використовуються артпрактики (створення «колажів емоцій»), дискусійні клуби типу «Що хотів сказати автор?» (рефлексивне мислення), «Театр тіней» [1, с. 88; 5, с. 119].

Етап 3. Творчо-продуктивний (самореалізація через творчість).

Застосовуються: проєктна діяльність за методом культурних ініціатив, кооперативні виставки («галерея класу»), спільне формулювання «Маніфесту творчості» - для розвитку відчуття власного шляху авторства [3, с. 156].

Аналіз наявних практик дає змогу виокремити, що запропонована модель має емпіричне підґрунтя. У пілотному дослідженні О. Щолокової [3, с. 52] показано, що після 12-тижневого циклу 75% підлітків перейшли з пасивної до активної позиції, рівень тривожності знизився у 80% учасників, а 78% педагогів відзначили підвищення комунікації в групі.

Проте залишаються виклики: нестача матеріально-технічної бази, індивідуальна чутливість до видів мистецтва (залежно від темпераменту, сімейних традицій), а також потреба адаптації моделі під різні типи закладів - зокрема, для шкіл (інтеграція в урок), позашкільля (поглиблена робота) [5].

Перспективними напрямками є:

- розробка національних стандартів мистецької освіти (МОН України, 2025);
- інституціоналізація програми «Артмедіація» для соціальних педагогів;
- наукове обґрунтування цифрових інструментів (VR-екскурсії «Музеї світу») [2].

Отже, коли ми сприймаємо мистецтво як розвагу або додатковий факультатив, ми не просто помиляємось - ми ризикуємо втратити інструмент розвитку особистості, накладаючи на неї шаблони. Культурне середовище не прикрашає життя - воно будує фундамент, на якому формується людина. Тому завдання сучасної соціальної педагогіки - не «навчати малювати», а будувати з дитиною місток до світу: спочатку - інтерес, потім - діалог, і лише потім - творчість. Такий підхід є ієрархічним, науково обґрунтованим, практикоорієнтованим і, головне, гуманним.

Список використаних джерел:

1. Безкоровайна О.П. Застосування ідей Л.С. Виготського у сучасній педагогічній практиці: від теорії до цифрової реальності . Педагогічний процес: теорія і практика, 2022, № 4, с. 23-31.
https://duan.edu.ua/images/Announcements/UA/Departments/Pedagogy_psychology/2023/Tezy_Teor_i_prakt_prof_stanovl_fakhivtsia.pdf.
2. Щолокова О.В. Соціально-педагогічний супровід розвитку особистості засобами мистецтва. Київ: Академперіодика, 2021. 250 с. <https://ispukr.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/.pdf>.
3. Масол Л.М. Артпедагогіка і арттерапія в освіті. Педагогіка і психологія. 2020. № 2. С. 112-120.
https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/Full_issues/Issues/2_20_2020.pdf.

4. Road Map for Arts Education. Lisbon: World Conference on Arts Education, 2006. 24 p. https://www.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2022/12/Lisbon_Roadmap.pdf.

5. Brehm J. The Role of Aesthetic Experience in Personal Development. In: Handbook of Art Therapy. New York: Guilford, 2019. P. 45-60. https://www.researchgate.net/publication/387423497_ESTETICESKIJ_OPYT_KAK_SOSTAVLAUSAA_SAMOREALIZACII_LICNOSTI_AESTHETIC_EXPERIENCE_AS_A_COMPONENT_OF_PERSONAL_SELF-REALIZATION.

Іванюк Сергій Віталійович
здобувач вищої освіти факультету психології та спеціальної освіти
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна
Науковий керівник: Мога Микола Данилович
д. п. н., доцент, професор кафедри педагогіки дошкільної та
спеціальної освіти
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

РОЛЬ ОСНОВНИХ РУХІВ У ФОРМУВАННІ ЦІЛІСНОЇ ПРАКСИЧНОЇ СИСТЕМИ В ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

В складних умовах українського сьогодення, коли на фоні соціальних негараздів тривалої війни збільшується кількість дітей із особливими освітніми потребами, зростає роль досліджень з пошуку ефективних шляхів поліпшення їхнього психофізичного розвитку. Значну частину серед таких дітей мають діти з порушеннями психомовленнєвого розвитку. Недостатньо використаний корекційний потенціал знаходиться в можливостях рухової сфери дітей, яка є базовою в їхньому загальному розвитку.

Праксис (довільні рухи) дитини має декілька основних видів, серед яких першочергове місце займає загальний праксис, який з різних причин не використовується в логопедичній роботі. Саме це і обумовило **актуальність** нашого дослідження.

Подібний парадокс було помічено рядом фахівців, які пропонують розглядати в корекційній роботі логопеда не тільки окремі проблемні види праксису, а завжди сприймати всю систему праксичних функцій в цілому. Так, Єфименко М. М. запропонував в цьому контексті навіть нове поняття – **цілісна праксична система (ЦПС)**, під якою необхідно розуміти всі основні види праксису (загальний праксис, бімануальний праксис, зорово-моторний праксис, артикуляційний праксис, символічний праксис), об'єднані на основі єдиної нейронної мережі, що була створена на платформі рухової діяльності дитини в процесі, головним чином, раннього онтогенезу [2, с. 48, 3, с. 58].

Окремі науковці з галузі логопедії також звертають увагу на те, що в роботі логопеда існує таке поняття, як загальний праксис, який також необхідно досліджувати в дітей із порушеннями психомовленнєвого розвитку на рівні з дослідженнями пальцевого праксису, зорово-моторного праксису та артикуляційного праксису [4, с. 51, 5, с. 32].

Але в цілому, за різних причин логопеди не використовують значних потенційних можливостей загального праксису для отримання позитивних результатів у мовленнєвому розвитку дітей. На нашу думку, саме основні рухи, які самостійно (природно) і штучно (під керівництвом педагога) опановує дитина в перші чотири роки свого життя, і є тим нейрогенним базисом, на основі якого слід системно формувати більш високі за своїм мозковим управлінням види праксису, зокрема, ручний і т. д. Головний мозок дитини – це єдина складна система, в якій все пов'язано зі всім. Дитина не зможе ефективно засвоїти артикуляційний і графічний праксис, якщо у неї своєчасно не будуть сформовані вісім основних рухів: лежання, повзання, сидіння, стояння, ходіння, лазіння, біг та стрибки (рис. 1).

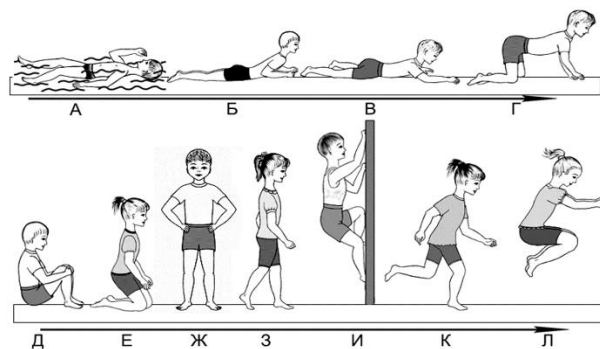

Рис. 1. Послідовність формування загального праксису в дітей раннього й дошкільного віку (за Єфименком М. М., 2014)

Автором ідеї еволюційної гімнастики представлена відповідна програма «Казкова фізкультура», яка нещодавно черговий раз отримала гриф Міністерства освіти та науки України [1]. Нею передбачено саме таку методологічну, структурну й змістовну складову, які дозволяють педагогу в процесі занять із фізичної культури цілеспрямовано, послідовно розвивати в

дитини з порушеннями психомовленнєвого розвитку всі основні рухи загального праксису в їх онтогенетичній послідовності. Особливу увагу, на думку автора програми, слід приділяти основному руху повзанню в його крослатеральному варіанті виконання. Це означає, що при русі вперед правої руки синхронно з нею має рухатися вперед ліва нога і навпаки. Саме ці первинні, достатньо прості й примітивні «тваринні» рухи формують міжпівкульні нейронні утворення головного мозку дитини, будуючи нейрогенну основу для її подальшого успішного психофізичного розвитку.

Висновки:

1. В методологічному плані слід переглянути традиційний в логопедії підхід до розчленування видів праксису (на ручний, зорово-моторний, артикуляційний тощо) на системний підхід, коли всі існуючі в дитини види праксису розглядаються як взаємопов'язані компоненти цілісної праксичної системи.

2. Координаційні (крослатеральні) вправи загального праксису (особливо перші основні рухові режими: лежання, повзання, сидіння, стояння) мають потужний вплив на формування нейронного каркасу мозку дитини й тому їх необхідно систематично використовувати, в тому числі, і на логопедичних заняттях у контексті корекції психомовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвитком мовлення.

Список використаних джерел:

1. Єфименко М. М. (2025). Казкова фізкультура: Парціальна програма з фізичного виховання дітей раннього та до шкільного віку. Видання третє, доповнене та перероблене. Електрон. вид. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ». 56 с.

2. Єфименко М. М. (2025). Формування цілісної праксичної системи в дітей із особливими освітніми потребами в контексті корекції їхнього психомовленнєвого розвитку. Тези за матеріалами 1 всеукраїнської науково-практичної конференції з логопедії 6 березня 2025 року «Українська логопедія в епоху змін». К.-Подільський. С. 43-46.

3. Єфименко М. М. (2025). Цілісна практична система – як її формувати в дітей із особливими освітніми потребами. «Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: психолого-педагогічний, корекційно-реабілітаційний, соціальний і медичний аспекти» : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю, м. Полтава, 1-2 трав. 2025 р. / за заг. ред. Н. Г. Пахомової. Полтава, ПНПУ. С. 55-62.

4. Рібцун Ю. В. (2021). Вивчення практичних функцій молодших школярів з особливими мовленнєвими потребами. *Особлива дитина : навчання і виховання*. №3 (103). С. 49-55.

5. Рібцун Ю. В. (2021). Вивчення практичних функцій молодших школярів з особливими мовленнєвими потребами (продовження). *Особлива дитина : навчання і виховання*. №4 (104). С. 28-45.

Карімова Наталія Юріївна
здобувачка I рівня вищої освіти,
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Кожевникова Алла Власівна
доцентка кафедри освітології та педагогіки мистецтва
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

E-mail: Kozhevnykova_Alla@mspu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6987-0352>

МУЗИКА, РУХ І СЛОВО: ЛОГОРИТМІКА У ФОРМУВАННІ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У сучасній освіті дедалі більше уваги зосереджується на всебічному й гармонійному розвитку дитини, де мовлення розглядається не лише як спосіб комунікації, а й як ключовий інструмент пізнання навколишнього світу. У ранньому віці дитина опановує надзвичайно важливе вміння – мовлення, яке стає головним засобом освоєння навколишнього світу та основою взаємодії дитини з дорослими й однолітками.

Вчасне формування правильного й чіткого мовлення сприяє розвитку впевненості, мислення та ефективних комунікативних умінь.

В наш час, через тривалий карантин під час пандемії COVID-19, коли діти були позбавленні можливості спілкування з однолітками, стрес від масових обстрілів, помітно збільшилася кількість дітей із мовленнєвими труднощами. Водночас у багатьох дітей мовлення формується із запізненням, що може пояснюватися різними причинами: анатомічними особливостями мовленнєвого апарату, функціональною незрілістю мовних центрів мозку, недостатнім розвитком довільної моторики тощо.

Недостатній розвиток мовлення негативно впливає на загальний розвиток дитини – її рухи, силу волі та мислення. У таких дітей часто ще не сформоване логічне мислення, вони менше говорять, мають слабшу пам'ять і швидше втрачають увагу.

У них частіше переважає бажання гратися і спілкуватися, а не вчитися. Тому дітям із ЗНМ (Загальним недорозвиненим мовленням) важко ставити перед собою мету, планувати дії, виконувати завдання і оцінювати свій результат [1].

Одним із дієвих способів розвитку мовлення у молодших школярів є логоритміка – поєднання музики, руху та слова в єдину систему вправ.

Вперше ідею ритмічного виховання розробив швейцарський педагог і музикант Еміль Жак-Далькроз. Суть його методики полягає в тому, що через поєднання музики, ритму та руху формується відчуття ритму. Спочатку цей підхід застосовували у навчанні юних музикантів, а згодом – і для роботи з іншими дітьми, починаючи з дошкільного віку. За допомогою спеціальних вправ Еміль Жак-Далькроз розвивав у дітей музичний слух, пам'ять, увагу, відчуття ритму та виразність рухів [3].

У 1950-1960-х роках на основі ритмічного виховання сформувався окремий напрям – лікувальна ритміка. Психіатр В. Гіляровський рекомендував використовувати її в логопедичній практиці для допомоги дітям із заїканням. Польська дослідниця А. Розенталь також застосовувала елементи ритмопластики в логопедичній роботі. Вона випробувала новий підхід до корекції мовлення – логоритміку, яка базується на поєднанні слова з музичним ритмом [7].

Як зазначають такі науковці як О. Аніщенко, Т. Сидоренко, О. Сагірова, логоритміка – це комплексна методика, яка містить засоби логопедичного, музично-ритмічного й фізичного виховання та сприяє корекції звуковимови та гармонійному розвитку особистості дитини: покращує моторику, увагу, пам'ять, почуття ритму та емоційний стан [2].

Саме слово «логоритміка» складається з двох частин: «лого» – термін грецького походження, що в перекладі означає «виховання правильного мовлення», та «ритміка» – що означає «рівномірний, розмірений» [7].

Логоритміка, як корекційний метод, детально розроблена в межах корекційної педагогіки та спрямована на розвиток мовлення дітей. Водночас вона має великі можливості для загального розвитку дитини, зокрема для

самовираження. Музика допомагає формувати естетичні відчуття, ритмічні вправи розвивають рухливість, а мовлення об'єднує все це в єдину, узгоджену ритмом систему [6, с. 235].

Логоритміка дуже важлива для дітей молодшого шкільного віку, адже саме в цей час активно розвивається мовлення: зростає словниковий запас і вдосконалюється граматики. Завдяки ігровій формі занять дітям легше засвоювати матеріал, бо навчання проходить природно й емоційно. Музика дарує позитивні емоції, рух задовольняє потребу в активності, а слово гармонійно поєднується з цими елементами.

Оскільки логоритміка базується на музично-ритмічному вихованні, вона допомагає покращити дихання, сформувати правильне звучання голосу, розвинути артикуляцію, фонематичний слух, музичну пам'ять, відчуття ритму, а також швидко реагувати на звуки та слова. Крім того, вона сприяє розвитку координації рухів, мислення та соціальних навичок дитини [1].

Під час занять логоритмікою розвивається і дрібна моторика, а також уміння орієнтуватися в просторі. Відчуття музичного ритму допомагає дитині краще зосереджуватися та передавати ритм у рухах і мовленні.

На заняттях із логоритміки застосовують різні методи: словесні, наочні та практичні. Ці методи спрямовані на нормалізацію корекції та темпу мовлення, покращення сприйняття та розвитку емоційно-вольової сфери дитини. Наочні методи дають дитині рухове відчуття, словесні – зрозуміти завдання, а практичні – відчувати рухи через власний досвід.

У початковій школі логоритмічні вправи є особливо корисними. Особливість цих вправ полягає в тому, що вони надають вагомому значення слову. Правильно підібрані вправи позитивно впливають на загальний стан дитини, її моторику і допомагають нормалізації дихання [7].

Логоритмічні заняття проводяться за певними правилами, які допомагають зробити їх ефективними. Насамперед важливо займатися регулярно і послідовно, адже це допомагає краще закріплювати навички та поступово розвивати мовлення і рухи. Завдання повинні ускладнюватися поступово, щоб дитина

могла навчатися у своєму темпі, не втрачала інтерес і не перевтомлювалася. Кожна вправа має поєднувати рух, слово, музику та гру, що робить навчання цілісним і більш зрозумілим для дітей.

Під час планування таких занять потрібно враховувати вік дітей, рівень розвитку мовлення, їхні індивідуальні особливості та емоційний стан. Завдання мають бути різними та гнучкими, щоб кожна дитина могла бути активною, проявляти ініціативу й радіти своїм успіхам. Важливо також створити доброзичливу та комфортну атмосферу, де є гра, творчість і позитивні емоції. Саме такий емоційний стан допомагає дітям краще говорити, знімає напруження і робить навчання цікавим [4].

Більшість логоритмічних ігор супроводжуються музикою або співом. Спів – це не лише процес звукоутворення, а й важлива координація слуху та голосу, тому що елементом пісні є слово. Завдяки синтезу музики та слова дитина вчиться відчувати послідовність звуків і складів, що сприяє подоланню мовленнєвих труднощів і розвитку комунікативних навичок.

Так як, здоров'язбережувальні технології відіграють ключову роль у створенні сприятливого навчального середовища, де фізичне та емоційне благополуччя особистості дитини є пріоритетом. Вони охоплюють методи, спрямовані на зменшення стресу, підтримку здорового способу життя та формування навичок саморегуляції. У той же час, розвиток соціально-емоційної культури сприяє вихованню відповідальності, емпатії та ефективної комунікації, що позитивно впливає на соціальну інтеграцію [5, с. 19].

Саме тому, логоритміка виконує здоров'язбережувальну функцію. Пальчикові ігри, тривалістю 1 – 2 хвилини, допомагають дітям відпочити від менш рухливих занять та сприяють розвитку пам'яті та мислення; артикуляційна гімнастика зміцнює м'язи мовленнєвого апарату та сприяє розвитку мовлення; вправи на розвиток дихання не тільки вчать робити плавний вдих і видих, а й удосконалюють мовленнєве дихання у дітей. Окремо варто згадати спеціальні пісеньки-розспівки, які готують голосові зв'язки до співу, розвивають музичний слух та відчуття ритму [7].

Важливим є також соціальний бік логоритміки. Під час групових логоритмічних вправ та ігор діти вчаться взаємодіяти, слухати одне одного та працювати командою. Це допомагає розвивати комунікативні навички й формує впевненість у собі.

Отже, логоритміка є дієвим способом розвитку мовлення у молодших школярів. Поєднання музики, руху і слова створює умови для розвитку не тільки мовлення, а й особистості дитини загалом. Тому використання логоритміки в освітньому процесі є важливим для якісного навчання та гармонійного розвитку дітей.

Список використаних джерел:

1. Барабаш О.І. Подолання мовленнєвих деструкцій дошкільників з ритмічною системою Еміля Жак-Далькроза. URL: <https://surl.lt/nmxjxj>.
2. Інтернет-джерело: URL: <https://surl.li/scxylw>.
3. Кавиїна Г.К. Навчальне видання, конспект лекцій до навчальної дисципліни «Логоритміка», м. Одеса, 2021 р. URL: <https://surl.li/xbargo>.
4. Карімова Н.Ю., Негрій О.І. «Логоритміка, як засіб формування мовлення дітей засобами музики й рухової активності». Електронний збірник наукових праць ЗОІППО. Випуск 3(61). 2025р. URL: <https://surl.li/jnbwkt>.
5. Кожевникова А.В., Тихонова О.Ю. Роль здоров'язбережувальних технологій та соціально-емоційної культури в процесі розвитку особистості учня. Соціально-емоційна культура учасників і учасниць освітнього процесу : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (4 червня 2025 р.) / за заг. ред. Т. Євтухової. – Слов'янськ–Дніпро : ДВНЗ «ДДПУ». 2025. – 137 с., С. 18-20.
6. Черніченко Л.А. Корекція мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку засобами логоритміки. Acta Paedagogica Volyniensis, вип.1, т. 1, 2022. С. 234-238, DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.37>.

Кириленко Аліна Владиславівна
здобувачка вищої освіти факультету будівельної та цивільної інженерії
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М.Бекетова, Україна

Наукова керівниця: Доброходова Ольга Валеріївна
кандидатка технічних наук, доцентка
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М.Бекетова, Україна

ГЕОДЕЗІЯ ЯК ПРОСТІР ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У роботі здійснено розширений аналіз процесу професійного становлення особистості майбутніх фахівців з геодезії в умовах сучасного освітнього середовища. Обґрунтовано роль соціально-педагогічного супроводу як ключового чинника гармонійного розвитку здобувачів технічної освіти. Розглянуто психологічні, педагогічні та професійні аспекти формування особистості геодезиста, визначено значення розвитку soft skills поряд із фаховими компетентностями. Особливу увагу приділено впливу цифровізації, польових умов діяльності та високої відповідальності професії на психоемоційний стан здобувачів. Доведено доцільність інтеграції психологічних підходів у підготовку майбутніх фахівців як умови формування конкурентоспроможної особистості.

Ключові слова: геодезія, професійне становлення, особистість, соціально-педагогічний супровід, технічна освіта, професійна ідентичність, психологічна стійкість, soft skills.

Постановка проблеми. Сучасні трансформації у сфері освіти, зумовлені цифровізацією, глобалізацією та динамічністю ринку праці, актуалізують необхідність переосмислення підходів до професійної підготовки фахівців технічних спеціальностей. Геодезія як галузь, що інтегрує інженерні, інформаційні та природничі знання, висуває підвищені вимоги не лише до

професійної компетентності, але й до особистісних характеристик майбутнього фахівця.

У цьому контексті особливої значущості набуває проблема формування особистості здобувача освіти, здатної ефективно діяти в умовах невизначеності, високої відповідальності та інтенсивного інформаційного навантаження. Виникає потреба у створенні цілісної системи соціально-педагогічного супроводу, яка забезпечуватиме не лише передачу знань, а й розвиток внутрішніх ресурсів особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика професійного становлення особистості широко представлена у психолого-педагогічній науці. Концептуальні засади розвитку особистості розкрито у працях Лев Виготський, який обґрунтував соціальну природу навчання та роль середовища у формуванні особистості [1]. Гуманістичний підхід Карл Роджерс акцентує увагу на самореалізації та суб'єктності здобувача освіти [2], тоді як теорія психосоціального розвитку Ерік Еріксон визначає професійну ідентичність як ключовий етап розвитку молоді.

У контексті професійної освіти важливими є праці Є. Климова, Е. Зеєра, І. Беха, які розглядають процес професійного самовизначення, особистісно орієнтоване навчання та розвиток суб'єктності [3]. Сучасні дослідження (Felder & Brent, 2016; Gee, 2000) підкреслюють значення інтеграції soft skills у підготовці інженерних кадрів [4, 5].

Попри значну кількість наукових праць, питання соціально-педагогічного супроводу здобувачів саме у галузі геодезії залишається недостатньо дослідженим, що зумовлює актуальність даної роботи.

Мета дослідження. Метою роботи є обґрунтування ролі геодезії як простору професійного становлення особистості та визначення значення соціально-педагогічного супроводу у цьому процесі.

Виклад основного матеріалу. Професійне становлення особистості є складним, багаторівневим процесом, що охоплює формування знань, умінь, цінностей, мотивації та професійної ідентичності. У технічних спеціальностях

цей процес традиційно зосереджений на розвитку hard skills, однак сучасні виклики вимагають зміщення акценту у бік гармонійного розвитку особистості.

Геодезія як професійна діяльність має низку специфічних характеристик, що визначають особливості формування особистості фахівця. По-перше, це висока точність і відповідальність результатів, що формує уважність, дисциплінованість та аналітичне мислення. По-друге, польові умови роботи сприяють розвитку витривалості, адаптивності та здатності до швидкого прийняття рішень. По-третє, активне впровадження цифрових технологій (GNSS, GIS, дистанційне зондування) вимагає постійного саморозвитку та гнучкості мислення.

Водночас ці фактори можуть виступати і як джерела психологічного навантаження. Сучасний студент-геодезист часто стикається з високим рівнем стресу, необхідністю поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю, а також з викликами цифрового середовища. У таких умовах важливо не лише навчити, а й підтримати.

Соціально-педагогічний супровід у цьому контексті виступає як система взаємодії викладача і здобувача, спрямована на створення умов для розвитку особистості. Його ключовими компонентами є:

- педагогічна підтримка;
- психологічний супровід;
- розвиток рефлексії;
- формування мотивації;
- сприяння професійній ідентифікації.

Особливого значення набуває формування професійної ідентичності, яка забезпечує внутрішню цілісність і стійкість особистості. Як зазначає Абрахам Маслоу, реалізація потенціалу є базовою потребою людини, і саме освіта має створювати умови для її досягнення.

Практична реалізація соціально-педагогічного супроводу може включати:

- впровадження кейс-методів і проєктного навчання;
- моделювання професійних ситуацій;
- рефлексивні практики;

- розвиток емоційного інтелекту (Goleman, 1995) [6];
- організацію польових практик як простору особистісного зростання.

Важливою є також гуманізація технічної освіти. За кожною формулою, координатою чи картою стоїть людина, яка вчиться розуміти світ і себе в ньому. Геодезія у цьому сенсі стає не лише наукою про вимірювання Землі, а й своєрідною метафорою пошуку власних координат у професійному та життєвому просторі.

Таким чином, ефективна підготовка майбутніх геодезистів має базуватися на інтеграції технічних знань і психологічної підтримки, що дозволяє формувати не лише фахівця, але й зрілу особистість.

Висновки. Геодезія виступає не лише як технічна дисципліна, а як середовище комплексного розвитку особистості, професійне становлення майбутніх фахівців потребує інтеграції соціально-педагогічного супроводу.

Розвиток soft skills є невід’ємною складовою підготовки сучасного геодезиста. Впровадження психологічних підходів сприяє підвищенню адаптивності, мотивації та конкурентоспроможності здобувачів освіти.

Список використаних джерел:

1. Виготський Л. С. Мислення і мова. Київ : Рад. школа, 1982. 288 с.
2. Роджерс К. Р. Погляд на психотерапію. Становлення людини. Київ : Основи, 2000. 320 с.
3. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
4. Felder R. M., Brent R. Teaching and Learning STEM: A Practical Guide. San Francisco : Jossey-Bass, 2016. 336 p.
5. Gee J. P. Identity as an Analytic Lens for Research in Education. Review of Research in Education. 2000. Vol. 25. P. 99–125.
6. Goleman D. Emotional Intelligence. New York : Bantam Books, 1995. 352 p.

Кірова Дар'я Олексіївна
здобувачка вищої освіти факультету соціально-педагогічної та
мистецької освіти
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Атрошенко Тетяна Юріївна
докторка філософії, доцентка кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

БУЛІНГ У ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПРИЧИНИ, ПРОЯВИ ТА ПРОФІЛАКТИКА ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ

Булінг у підлітковому середовищі постає як складне багатовимірне соціально-педагогічне явище, що відображає як індивідуально-психологічні особливості особистості, так і специфіку міжособистісних відносин у групі, рівень розвитку соціальних норм і загальний стан освітнього середовища. Поширення агресивних форм взаємодії серед підлітків зумовлює актуальність дослідження, оскільки такі прояви негативно впливають на психоемоційний стан, соціалізацію та формування особистості. Булінг сприяє закріпленню деструктивних моделей поведінки та ускладнює процес гармонійного розвитку підлітка.

Відповідно до словника іншомовних слів за редакцією О. Мельничука, булінг (bullying) трактується як систематичне переслідування, залякування та цькування з метою встановлення домінування [9, с. 248]. Наукові підходи акцентують увагу на його тривалому та цілеспрямованому характері. Зокрема, А. Брухлей визначає булінг як процес, що супроводжується формуванням атмосфери страху та психологічного дискомфорту [2, с. 34], тоді як І. Лисенкова, І. Острополець та Л. Патрушева підкреслюють нерівність сторін і використання соціальної або фізичної переваги для приниження іншої особи [4, с. 70]. Отже, булінг можна розглядати як форму деструктивної соціальної взаємодії, що базується на дисбалансі сил та повторюваності агресивних дій.

Особливого значення проблема набуває у підлітковому віці, який характеризується інтенсивними фізіологічними, когнітивними та емоційними трансформаціями [12, с. 85]. Згідно із Законом України «Про охорону дитинства», підлітковий вік охоплює період від 10 до 18 років [8], тоді як відповідно до Конвенції ООН про права дитини – від 10 до 19 років із поділом на ранній та пізній підлітковий вік [3]. У цей період відбувається активне формування ідентичності, переосмислення соціальних ролей та прагнення до самоствердження. Підвищена залежність від оцінки однолітків і потреба у визнанні нерідко зумовлюють використання агресивних моделей поведінки як засобу інтеграції в групу або досягнення статусу.

Фактори виникнення булінгу мають комплексний характер. До індивідуально-психологічних передумов належать емоційна нестабільність, агресивність, недостатній розвиток емпатії, труднощі самоконтролю, а також прагнення до домінування. У свою чергу, підлітки, які зазнають булінгу, можуть відрізнятися підвищеною тривожністю, замкнутістю або соціальною вразливістю. Соціальне середовище також відіграє значну роль: сімейні моделі поведінки, дефіцит емоційної підтримки, а також вплив медіа, що популяризують агресію, сприяють закріпленню насильницьких форм взаємодії. Освітнє середовище, за відсутності системної профілактичної роботи, може опосередковано підтримувати такі прояви.

Прояви булінгу відзначаються різноманітністю форм і системним характером. До них належать фізичні дії (удари, штовхання, пошкодження особистих речей), вербальні впливи (образи, приниження, глузування, погрози), соціальна ізоляція (ігнорування, виключення з колективу, бойкот), а також кібербулінг, що реалізується через цифрові платформи у вигляді принизливих повідомлень або поширення дискредитуючого контенту. Такі дії мають повторюваний характер і спрямовані на підриг психологічного стану жертви. Відповідно до наукових досліджень, ключовими ознаками булінгу є навмисність, тривалість, наявність ролей і дисбаланс сил [6, с. 160; 11, с. 7], що також узгоджується з положеннями Закону України «Про освіту» [7]. Саме через

зазначені характеристики булінг принципово відрізняється від одноразових конфліктних ситуацій.

У контексті профілактики булінгу особливого значення набувають інноваційні соціально-педагогічні підходи, серед яких провідне місце займає арттерапія. За визначенням І. Бабія, арттерапія є методом психологічного впливу, що ґрунтується на використанні різних видів мистецтва для вираження внутрішнього світу особистості [1, с. 4]. Ефективність арттерапевтичних підходів підтверджується дослідженнями, які підкреслюють можливість візуалізації внутрішніх переживань та опрацювання емоційних станів [5, с. 329], а також встановлення зв'язку з глибинними аспектами особистості [10, с. 7].

Сучасна арттерапія представлена широким спектром напрямів, серед яких ізотерапія, музикотерапія, казкотерапія, пісочна терапія, кольоротерапія, драмотерапія, лялькотерапія, фототерапія, танцювально-рухова терапія, маскотерапія та інші. Кожен із цих видів має власний терапевтичний потенціал і може застосовуватися залежно від індивідуальних особливостей підлітка.

Арттерапія функціонує як спеціально організований простір психологічної безпеки, у якому відсутні оцінювальні судження, критика та примус. Саме через створення такого середовища забезпечується можливість вільного самовираження, що має особливе значення для підлітків із досвідом насильницької взаємодії. У таких умовах поступово відновлюється відчуття захищеності, знижується рівень тривожності та внутрішньої напруги.

Суттєвою перевагою арттерапії є її здатність забезпечувати роботу з емоційною сферою на невербальному рівні. Використання образотворчих, музичних, рухових та інших форм діяльності дозволяє опрацьовувати глибинні переживання, які складно виразити словами. Через символізацію внутрішнього досвіду відбувається його усвідомлення, переосмислення та трансформація.

Арттерапевтичні практики сприяють розвитку емоційного інтелекту, формуванню емпатії, здатності до саморегуляції та конструктивної взаємодії. Вони дозволяють знизити рівень агресії, подолати внутрішні конфлікти та

сформувати позитивне ставлення до себе й оточення. Саме через зазначені механізми арттерапія виступає ефективним засобом профілактики булінгу.

Таким чином, арттерапія виступає ефективним інструментом соціально-педагогічної профілактики булінгу, оскільки поєднує можливості емоційної підтримки, розвитку особистості та формування безпечного середовища.

Отже, булінг у підлітковому середовищі є складним соціальним явищем, що виникає під впливом взаємодії численних чинників і має суттєві негативні наслідки для розвитку особистості. Саме тому профілактика цього явища потребує комплексного підходу, спрямованого не лише на подолання наслідків, але й на усунення передумов його виникнення. Арттерапія у цьому контексті демонструє значний потенціал, оскільки забезпечує створення психологічно безпечного простору, сприяє розвитку емоційної компетентності та формуванню конструктивних моделей поведінки. Її впровадження в освітній процес дозволяє підвищити рівень психологічного благополуччя підлітків і сприяє формуванню гуманістично орієнтованого середовища, що мінімізує ризики виникнення булінгу.

Список використаних джерел:

1. Бабій І. В. Теорія і практика арт-терапії: навчально-методичний комплекс. Умань. 2014. 75 с.
2. Брухлей А.М. Булінг у підлітковому середовищі. Психолого-педагогічні координати розвитку особистості: Збірник наукових матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції, Полтава, 1-2 черв. 2023. С. 34–38.
3. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 № 995_021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 30.03.2026).
4. Лисенкова І.П., Острополец І.Ю., Патрушева Л.О. Проблема шкільного булінгу серед підлітків. Ольвійський форум – 2024: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. XXI Міжнародна наукова конференція. Теоретико-методологічні основи розвитку когнітивної та

емоційної сфер як фактор психічного здоров'я особистості, Миколаїв, 23 черв. 2024. С. 69–73.

5. Логвиненко Т. О. Використання засобів арт-педагогіки та арт-терапії у соціально-педагогічній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Наука і техніка сьогодні. 2022. №5(5). с. 327–335.

6. Ожйова О.М. Булінг. Шкільний булінг: поняття та основні форми. Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія». 2009. Т. XV. С. 158–163.

7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 01.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 30.03.2026).

8. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 30.03.2026).

9. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ : Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1974. 776 с.

10. Супрунчук А. В. Арт-терапевтичні технології в соціально-педагогічній роботі. Дипломна робота з соціальної педагогіки. Житомир. 2018. С. 1–12.

11. Шатирко Л.О., Мойзріст О.М. Психологічні засоби запобігання явищам залякування та цькування (булінгу) в шкільному середовищі: практикум за науковою редакцією академіка НАПН України С.Д. Максименка. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 46 с.

12. Kardiana I.G, Westa I.W. Gambaran tingkat depresi terhadap perilaku bullying pada siswa di SMP PGRI 2 Denpasar. E-JurnalMedikaUdayana. 2015. P. 81–92.

Коваль Анастасія Олександрівна
здобувачка вищої освіти факультету соціально-педагогічної та
мистецької освіти

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Черкашина Крістіна Анатоліївна
асистентка кафедри початкової і спеціальної освіти
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК СКЛADOVA СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСОБИСТОСТІ

У сучасному освітньому просторі одним із пріоритетних напрямів є всебічний розвиток особистості дитини, що передбачає не лише формування інтелектуальних умінь, а й розвиток її емоційної сфери. Сучасна педагогіка все частіше підкреслює, що успішна адаптація та соціальна інтеграція школяра багато в чому залежать від його емоційного інтелекту, здатності розпізнавати та керувати власними емоціями, а також усвідомлювати емоційний стан оточення. Формування емоційного інтелекту у молодших школярів набуває особливої актуальності, оскільки саме в початковій школі закладаються основи емоційної культури, співпереживання, здатності до співпраці та конструктивної поведінки [1, с. 45]. Високий рівень емоційного інтелекту дозволяє дитині не лише ефективніше взаємодіяти з оточенням, уникати конфліктів і стресових ситуацій, а й підвищує успішність навчальної діяльності та формує позитивну самооцінку, що є важливим фактором гармонійного розвитку особистості.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку емоційної сфери. У цей період діти активно пізнають власні почуття, вчаться розпізнавати емоції інших людей, будують міжособистісні взаємини, а також формують навички самоконтролю. Проте у багатьох дітей у цьому віці спостерігаються труднощі у вираженні емоцій, прояви імпульсивності та недостатня здатність до конструктивного реагування на конфлікти. Саме тому соціально-педагогічний

супровід у початковій школі має велике значення. Він спрямований на створення умов для психологічного комфорту, розвитку емпатії, формування емоційної стійкості та ефективних комунікативних навичок [2, с. 124–129]. Педагог виступає тут як наставник і партнер, який підтримує дитину, допомагає їй усвідомлювати власні переживання, правильно реагувати на емоційні ситуації, а також навчитися розуміти почуття інших.

Особливо важливою є співпраця вчителя з батьками, оскільки синхронність виховних підходів у школі та родині забезпечує стабільність для дитини та сприяє більш ефективному розвитку емоційного інтелекту. Діти, які відчують підтримку в різних сферах свого життя, легше адаптуються до змін, проявляють менше тривожності та мають вищий рівень самоконтролю. Дослідження свідчать, що взаємодія з дорослими, які демонструють позитивні емоційні моделі, безпосередньо впливає на формування емоційної грамотності та здатності до співпереживання [1, с. 46].

Ефективність формування емоційного інтелекту забезпечується використанням різноманітних педагогічних методів та технологій. До них належать ігрові технології, інтерактивні вправи, групові форми роботи, арт-терапевтичні методики, обговорення життєвих ситуацій та казкотерапія. Ігрові вправи дозволяють дітям «програвати» різні соціальні та емоційні сценарії, навчатися адекватно реагувати на конфлікти та стресові ситуації, розвивати співпереживання та комунікативні навички. Арт-терапевтичні методики, включно з малюванням, музичними вправами чи ліпленням, допомагають безпечно виражати емоції, знімати внутрішнє напруження та підвищувати впевненість у собі. Казкотерапія та обговорення історій дають змогу дітям ідентифікувати себе з героями, усвідомити власні емоції та зрозуміти мотиви поведінки інших [3, с. 15].

Важливою умовою розвитку емоційного інтелекту є створення безпечного та психологічно комфортного середовища, у якому дитина відчуває підтримку, довіру та прийняття. В такому середовищі дитина відкрито виражає емоції, формує позитивну самооцінку та навички ефективної взаємодії. Педагог,

демонструючи власну емоційну культуру, толерантність і доброзичливість, створює модель поведінки, яку діти наслідують, що позитивно впливає на формування їхніх соціальних та емоційних компетентностей.

Практичний розвиток емоційного інтелекту реалізується через систематичне використання вправ у щоденному навчальному процесі. Наприклад, вправа «Мій настрій» дозволяє дітям описати свій емоційний стан або передати його за допомогою малюнка, що сприяє розвитку емоційної обізнаності. Вправа «Емоційний термометр» допомагає визначати інтенсивність власних емоцій і усвідомлювати їхні причини. Рольові ігри та моделювання ситуацій дружби, допомоги чи конфлікту сприяють розвитку співпереживання та соціальної адаптації. Казкотерапія дозволяє дітям усвідомити власні переживання через ідентифікацію з героями історій, а вправа «Назви емоцію» розвиває навички розпізнавання емоцій за мімікою чи поведінкою та формування адекватної реакції на них [2, с. 127]. Виконання таких вправ систематично сприяє розвитку саморегуляції, емпатії, емоційної стійкості та формує позитивний психологічний клімат у класі.

Слід також зазначити, що формування емоційного інтелекту позитивно впливає на навчальні результати. Діти, які усвідомлюють власні емоції та вміють їх контролювати, краще концентруються на навчанні, активніше залучаються до освітнього процесу, швидше адаптуються до змін і мають менше поведінкових труднощів. Крім того, розвиток емоційної компетентності створює основу для подальшого формування критичного мислення, творчих здібностей і соціальної відповідальності.

Отже, формування емоційного інтелекту є ключовим напрямом соціально-педагогічного супроводу особистості в початковій школі. Це забезпечує розвиток емоційно зрілої, соціально адаптованої особистості, здатної до саморегуляції та ефективної взаємодії з оточенням. Використання інноваційних методів та практичних вправ у педагогічній діяльності підвищує ефективність освітнього процесу, створює сприятливі умови для розвитку кожної дитини, формує атмосферу довіри та взаємоповаги, а також закладає підґрунтя для

успішного навчання та соціальної інтеграції. Системна робота у напрямку розвитку емоційного інтелекту дозволяє виховати гармонійну особистість, готову до конструктивної взаємодії в суспільстві та досягнення власних цілей.

Список використаних джерел:

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Київ : Vivat, 2019. 512 с.
2. Масалова Ю. В. Розвиток емпатії дітей як чинник запобігання булінгу в освітніх закладах. Матеріали II Всеукраїнського форуму «Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах». 2021. С. 124–129.
3. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : МОН України, 2016. 40 с.
4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 424 с.

Лопатіна Євгенія Олександрівна
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
факультету соціально-педагогічної та мистецької освіти
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Нижник Тетяна Олексіївна
старша викладачка кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ІННОВАЦІЙНИЙ ТА ТВОРЧИЙ ПІДХІД У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬСЬКОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ «RADOSNE BRZDĄCE»)

Євроінтеграція дошкільної освіти України активно реалізується через аналіз та дослідження досвіду роботи європейських освітніх систем. Зокрема, цікавим є концепція дошкільної освіти Республіки Польщі в контексті адаптації ефективних педагогічних практик, гармонізації змісту освіти відповідно до європейських стандартів та впровадження компетентнісного, діяльнісного й дитиноцентричного підходів в освітній процес закладів дошкільної освіти України.

В Україні основним нормативним документом є Базовий компонент дошкільної освіти (2021), який визначає державні вимоги до рівня розвиненості та вихованості дитини дошкільного віку. У Польщі аналогічним документом виступає Podstawa programowa wychowania przedszkolnego, що регламентує цілі, зміст та очікувані результати дошкільної освіти відповідно до європейських освітніх стандартів.

Порівняльний аналіз засвідчив, що обидва стандарти ґрунтуються на компетентнісному підході та орієнтуються на всебічний розвиток дитини. Водночас у структурі та змістовому наповненні простежуються певні відмінності.

Український стандарт характеризується чіткою структурованістю через освітні лінії (особистість дитини, дитина в соціумі, мовлення, пізнання, гра

тощо), що забезпечують цілісність розвитку та інтеграцію різних сфер життєдіяльності дитини [1]. Основний акцент зроблено на гармонійному розвитку особистості, формуванні базових якостей та соціалізації. Натомість польський стандарт має більш гнучку структуру, орієнтовану на організацію освітнього процесу через діяльність та досвід дитини. Він передбачає формування ключових компетентностей, визначених європейськими освітніми документами, зокрема розвиток автономії, ініціативності, критичного мислення та здатності до навчання впродовж життя.

Суттєвою відмінністю є підхід до ролі дитини в освітньому процесі. В українському стандарті дитина розглядається як суб'єкт розвитку, однак педагогічна взаємодія має більш керований характер. У польській моделі дитина постає як активний дослідник, який самостійно конструює знання через досвід, експериментування та взаємодію з навколишнім середовищем. Адже, для забезпечення належного психомоторного розвитку та виховання дітей дошкільного віку стандартною програмою *Podstawa programowa wychowania przedszkolnego* передбачено певні пропорції часу проведеного в дитячому садку та інших формах дошкільної освіти в щотижневому навантаженні: щонайменша 1/5 частина часу має бути присвячена вільній грі дитини; прогулянкам на дитячому майданчику (з обов'язковою організацією активних та дослідницьких ігор, спортивних занять, спостереженням за природою, садівництвом тощо); організації різної педагогічної діяльності відповідно до освітньої програми. Решта часу виділяється за потреби на діяльність, вільно обрану вихователем, психологічну та педагогічну допомогу дітям, корекційні заняття [2].

Отже, проведений аналіз дозволяє констатувати, що стандарти дошкільної освіти України та Польщі мають спільну гуманістичну та компетентнісну основу, проте відрізняються за ступенем інтеграції у європейський освітній простір та акцентами в організації освітнього процесу. Польська модель є більш практико-орієнтованою, діяльнісною та спрямованою на розвиток автономії дитини, тоді як українська – більш структурованою та орієнтованою на цілісність розвитку.

Досвід польського закладу «Radosne Brzda» (м. Плонськ, Польща) є показовим у контексті реалізації комплексної програми, що поєднує традиційні цінності з новітніми технологіями. Головною концепцією закладу виступає розвиток через гру, емоційну близькість та інноваційні методики. Методичне підґрунтя складають індивідуальні траєкторії навчання, що фіксуються в персоналізованих робочих зошитах з різних освітніх напрямків. Такий підхід забезпечує повну відповідність державним Стандартам освіти Польщі, адаптуючи вимоги програми до вікових та психофізіологічних особливостей кожної дитини.

Освітня діяльність закладу дошкільної освіти «Radosne Brzda» відбувається в декількох напрямках: сенсорний та творчий розвиток; фізичне виховання та здоров'я; соціалізація та емоційний інтелект; культурний розвиток.

Важливою складовою сенсорного та творчого розвитку є стимуляція дрібної моторики та сенсорики як підґрунтя для розвитку мовлення та мислення. В даному напрямку робота проводиться з різними природними матеріалами, як от дерево, крупи, пластиліни, бобові та печиво. Один раз на тиждень проводяться заняття з гончарного мистецтва, на яких під супроводом професійного майстра, діти роблять різні вироби практичного та естетичного спрямування. Це формує уяву, творче мислення, розвиває концентрацію уваги, сприяє самовираженню та збагаченню сенсорного досвіду.

В напрямку фізичного виховання та здоров'я заклад демонструє ефективність поєднання традиційної рухової активності (ранкова гімнастика, рухливі та спортивні ігри) з унікальними терапевтичними практиками (верхова їзда (гіпотерапія), танці, ритміка). Такі заняття сприяють зміцненню м'язів, фізичної активності, покращують координацію, додатково розвивають почуття ритму.

Особливу увагу в садочку приділяють вихованню емпатії та навичкам взаємодії через театральну діяльність та каністерапію. Участь у виставах і перевтілення в різних персонажів допомагають дітям подолати страх перед публічними виступами, розвивають мовлення та емоційний інтелект. Цікавими є

щотижневі зустрічі дітей з песиком, під час яких вони вчаться піклуватися про тварин, виражати емоції радості та захоплення, що сприяє розвитку емпатії, зниження рівня тривожності та формування соціальної відповідальності у дошкільнят.

Інтеграція сучасних цифрових технологій в освітній процес садочку є пріоритетним. Використання інтерактивних технологій (мультимедійні дошки, «інтерактивна підлога») дозволяє перевести процес засвоєння знань у динамічну ігрову площину. Це сприяє підвищенню залученості дітей та формуванню цифрової грамотності на початковому рівні, робить навчання сучасним, цікавим і динамічним.

Паралельно з цим проводиться активна робота поза межами садочка, а саме: екскурсії до музеїв та кінотеатрів, що допомагає дітям засвоїти культурні цінності та розвивати естетичне сприйняття світу.

Досвід закладу «Radosne Brzda» доводить, що ефективність дошкільної освіти залежить від створення «домашньої» атмосфери в малих групах, де індивідуальний супровід поєднується з інноваційними методиками розвитку. Завдяки поєднанню ігрових методик, фізичного розвитку та сучасних технологій, садочок створює середовище, де кожна дитина може розкрити свій потенціал у атмосфері радості та підтримки.

Таким чином, перспективним напрямом удосконалення дошкільної освіти України може стати адаптація позитивного досвіду Польщі, зокрема щодо посилення діяльнісного підходу, розвитку дослідницької активності дітей та інтеграції ключових компетентностей у зміст дошкільної освіти

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Базового компоненту дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція. (2021). URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення 16.04.2026 року)

2. Podstawa programowa wychowania przedszkolnego (2017). URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/podstawa-programowa-wychowania-przedszkolnego-oraz-ksztalcenia-17907723> (дата звернення 15.04.2026 року).

Местанко Ольга Сергіївна
здобувачка вищої освіти факультету соціально-педагогічної
та мистецької освіти
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Батарейна Ірина Олександрівна
старша викладачка кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Ключові слова: міграція, внутрішньо переміщені особи, адаптація, допомога, соціальна підтримка.

Вступ. Російська агресія, яка почалась у 2014 році змусила покинути рідні домівки сотні тисяч, а пізніше з 2022 році вже мільйони людей. Це внутрішня і зовнішня міграція стала важким випробуванням для України. Нажаль війна продовжується і кількість ВПО лише зростає. Найбільша задача держави - це допомогти внутрішньо переміщеним людям адаптуватися в нових містах, громадах, відчути себе повноправними членами цих громад та отримати соціальну підтримку.

Матеріали і методи. Для дослідження використано: наукові джерела, звітну документацію громадських організацій, науково-інформаційні джерела. Як методи було використано: аналіз літератури, законів України, спостереження, метод автоетнографії та включеного спостереження.

Результати.

Переїзд проти своєї волі позначається на самопочуття лише негативно. Це проявляється в погіршенні психоемоційного стану, депресії, фізичного здоров'я, дратівливості та соціальної напруженості.

Також вимушена міграція неминуче веде до кризи самовизначення, коли старі уявлення про себе стають неактуальними тут і зараз. Людина ніби втрачає своє «Я», а це в свою чергу стає перепорою в швидкій адаптації в новому місці.

Коли людина змушена покинути дім, руйнується її життя, звичне соціальне середовище. Це призводить до відчуття психологічного тиску та відірваності від суспільства.

В Україні зараз активно використовують як міжнародний досвід так і досвід власних напрацювань, щоб максимально ефективно допомагати внутрішньо переміщеним особам. Важливо не просто разово допомогти, а й переосмислити підходи до підтримки, щоб допомогти людям адаптуватися та стати самостійними.

ВПО у новій громаді стикаються з проблемами житла та працевлаштування, психологічною проблемою у вигляді тривоги, депресій, відчуття невизначеності, страху інтеграції в новій громаді, юридичні проблеми. Особливо важко переживають адаптацію саме літні люди та діти.

Як позначає І. Єнгалічева: «Загалом, соціальна адаптація більш як процес адаптації, який відбувається в суспільстві, збільшується інституційними факторами та забезпечує використання активної діяльності для покращення стосунків між індивідами та їхнім оточуванням, внутрішній процес, який спонукає індивідів до активності, збереження своїх соціальних якостей і суб'єктивізації взаємодії з іншими на людському рівні» [1].

Досвід реалізації соціально-педагогічної допомоги ВПО в Україні підтверджує, що успіх цієї діяльності залежить від швидкої та якісної адаптації людини. Найвищий рівень адаптації присутній в громадах, де були створені програми перекваліфікації, адже наявність постійної роботи є головним фактором рішення чи залишиться людина в громаді.

Соціальні працівники виступають сполучною ланкою, що розробляє методики психолого-педагогічного супроводу для подолання відчуження між «своїми» та «чужими». Їх мета-сформувані середовище толерантності, де місцева громада та ВПО досягають взаєморозуміння.

«Відповідно до Декларації принципів толерантності, прийнятої ЮНЕСКО в 1995 році, толерантність збільшується як цінність і норма громадянського суспільства, що виявляється в праві бути різними всіх індивідів громадянського

суспільства; забезпечення стійкої гармонії між різними конфесіями, політичними, етнічними та іншими соціальними групами; повагу до різноманітності різних світових культур, цивілізацій і народів; готовності до порозуміння та співпраці з людьми, які відрізняються за зовнішністю, мовою, переконаннями і віруваннями» [2, с. 470].

На основі аналізу форумів для внутрішньо переміщених осіб можна з впевненістю сказати, що основні проблеми, які виникають у ВПО - це дефіцит доступного житла, або завищена ціна за оренду, труднощі професійної адаптації та соціальна відчуженість ВПО.

Д. Луканов, Я. Юрків в своїй праці зазначає, що «діти та люди літнього віку є однією з найбільш вразливих категорій ВПО, оскільки в них є вікові особливості, як фізичні так і психічні. Пошук адекватних шляхів, способів психолого-педагогічної допомоги цим верствам ВПО, в пристосуванні до життя в новому соціокультурному середовищі, повинен стати ключовою ланкою соціальної роботи з ними» [2, с. 470].

З прийняттям 20 жовтня 2014 року Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» соціальна допомога стала не такою хаотичною, стала більш регульованою, обов'язковою та структурованою [3].

Наказ Мінреінтеграції №288 від 13.04.2024 року є кроком для покращення життя внутрішньо переміщених осіб в тих громадах, де вони почали мешкати. Таким чином, громада не просто формально приймає людей, а й проводить оцінювання потреб, щоб зрозуміти що саме необхідно в цей момент людині для гідних умов проживання [4].

Отже, соціальна адаптація людей, які через війну залишили свої домівки це завжди комплексний процес, який включає: надання базової допомоги в житлі, медичне обслуговування, фінансова допомога, сприяння в пошуках роботи, можливість перекваліфікуватись, допомога психолога та залучення людини в життя громади. Держава допоможе ВПО, щоб вони були самостійними в новому місці, згодом вони стануть самі активно допомагати новоприбулим ВПО і це принесе неабияку допомогу.

Список використаних джерел:

1. Єнгалічева І.В. Соціальна адаптація як вид соціальної послуги незахищених категорій населення. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Черкаси, 2024. Т. 1, вип. 54. С. 48–52. (Педагогіка соціальна робота). ISSN 2524-0609.
2. Луканов Д.В., Юрків Я.І. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2021. (Педагогіка. Соціальна робота ; т. 1). 470 с.
3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014, № 1706-VII : станом на 04.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 07.04.2026).
4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення оцінювання потреб внутрішньо переміщених осіб на місцевому рівні громади : Наказ від 24.09.2024, № 288. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0288925-24#Text> (дата звернення: 07.04.2026).

Митяй Б. І.,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри освітології та педагогіки мистецтва,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Наукова керівниця: Воронка М. І.,
професорка кафедри освітології та педагогіки мистецтва,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

РЕФЛЕКСИВНІ ПРАКТИКИ ЯК ЗАСІБ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ

У сучасній педагогічній освіті особливого значення набуває формування здатності майбутніх учителів до рефлексії як важливого механізму професійного саморозвитку. Педагогічна практика створює сприятливі умови для розвитку рефлексивного мислення, оскільки саме в реальному освітньому середовищі студент стикається з необхідністю аналізу власної діяльності, оцінювання її ефективності та пошуку шляхів удосконалення.

Рефлексивні практики розглядаються як систематична, цілеспрямована й поетапно організована діяльність, спрямована на осмислення власного педагогічного досвіду, емоційних станів і професійних дій у динаміці їх розвитку. Вони передбачають не лише фіксацію пережитого досвіду, а і його глибоку інтерпретацію, співвіднесення з теоретичними знаннями, педагогічними цілями та очікуваними результатами навчання. Відповідно до трактування Г. Болтона, рефлексивна практика постає як процес глибокого осмислення пережитого досвіду, що може здійснюватися як індивідуально (зокрема через ведення рефлексивного щоденника), так і за умов цілеспрямованої підтримки з боку наставника або в межах групової взаємодії [4]. Такий підхід забезпечує перехід від інтуїтивних дій до усвідомленої професійної поведінки, що ґрунтується на аналізі причинно-наслідкових зв'язків у педагогічній діяльності.

Аналіз сучасних досліджень і наукових публікацій свідчить про зростання зацікавленості як учених, так і практиків проблематикою впровадження

рефлексивного підходу в освітній сфері. Теоретико-методологічні й дидактичні питання практичної підготовки висвітлено в роботах Г. Білавич, І. Зязюна, В. Сулими, О. Кондрашової, В. Босої, О. Трухан та ін.

Важливим складником рефлексивних практик є їх регулярність і структурованість: систематичне повернення до власного досвіду (після кожного уроку чи етапу практики) сприяє накопиченню рефлексивного досвіду та розвитку стійких навичок самоаналізу. При цьому рефлексія охоплює когнітивний, емоційний і поведінковий рівні: студент не лише оцінює ефективність обраних методів, а й усвідомлює власні емоційні реакції, рівень впевненості, труднощі у взаємодії з учнями та способи їх подолання.

Завдяки рефлексивним практикам формується критичне мислення, що виявляється у здатності ставити під сумнів усталені педагогічні рішення, порівнювати альтернативні підходи та обґрунтовувати власний вибір. Водночас розвивається самосвідомість як усвідомлення себе в ролі суб'єкта професійної діяльності, а також відповідальність за результати навчання, що передбачає готовність коригувати власні дії відповідно до потреб учнів і освітніх цілей.

У контексті педагогічної практики з іноземної мови рефлексія набуває особливої значущості, оскільки навчання мов є комунікативно орієнтованим процесом. Вона дозволяє студентам аналізувати доцільність використаних методів (зокрема комунікативних, інтерактивних, завданнєво-орієнтованих), оцінювати ефективність вербальної й невербальної взаємодії з учнями, визначати рівень залученості класу до іншомовного спілкування. Крім того, рефлексія допомагає виявити, наскільки досягнуті поставлені дидактичні цілі, чи відповідає зміст уроку віковим та індивідуальним особливостям учнів, а також які аспекти потребують удосконалення. Рефлексивні практики виконують не лише аналітичну, а й прогностичну функцію: на основі осмислення попереднього досвіду студент здатен планувати подальшу педагогічну діяльність, прогнозувати можливі труднощі та обирати оптимальні стратегії навчання. Це перетворює рефлексію на ключовий механізм безперервного професійного розвитку майбутнього вчителя.

Серед основних форм реалізації рефлексивних практик варто виокремити ведення рефлексивного щоденника, портфоліо практиканта, участь у групових обговореннях і супервізіях, а також самооцінювання проведених уроків, кожна з яких виконує специфічну функцію у формуванні професійної свідомості майбутнього вчителя.

Рефлексивний щоденник є інструментом індивідуального осмислення досвіду, що дозволяє фіксувати не лише перебіг уроку, а й власні думки, сумніви, емоційні реакції та професійні відкриття. Його цінність полягає у можливості простежити динаміку професійного зростання, виявити повторювані труднощі та сформувані навички глибокого самоаналізу. Важливо, щоб записи мали не описовий, а аналітичний характер і включали відповіді на запитання «чому?», «що вдалося/не вдалося?» та «як удосконалити діяльність?».

Портфоліо практиканта виступає комплексним засобом узагальнення результатів педагогічної діяльності. Воно може містити конспекти уроків, дидактичні матеріали, відеозаписи занять, відгуки керівників практики та самооцінювання студента. Така форма сприяє інтеграції теоретичних знань і практичного досвіду, а також розвитку навичок самопрезентації та професійної рефлексії. Електронні портфоліо, зокрема, розширюють можливості для взаємодії та отримання зворотного зв'язку.

Групові обговорення та супервізії створюють простір для колективної рефлексії, де студенти мають змогу обмінюватися досвідом, аналізувати типові педагогічні ситуації та отримувати альтернативні погляди на власну діяльність. Такий формат сприяє розвитку комунікативної компетентності, емпатії та вміння аргументовано оцінювати педагогічні дії – як власні, так і колег.

Самооцінювання проведених уроків є важливим елементом формування відповідальності за результати професійної діяльності. Воно передбачає використання чітких критеріїв (досягнення цілей уроку, ефективність методів, рівень взаємодії з учнями, мовленнєва активність класу тощо) та дозволяє студенту співвіднести заплановані й отримані результати. Регулярна практика самооцінювання формує здатність до об'єктивного аналізу та самокорекції.

Особливу роль у реалізації рефлексивних практик відіграє наставництво, яке забезпечує професійно орієнтований зворотний зв'язок і сприяє глибшому усвідомленню студентами власного педагогічного досвіду. Наставник не лише оцінює діяльність практиканта, а й виступає фасилітатором рефлексії: ставить проблемні запитання, допомагає інтерпретувати складні педагогічні ситуації, спрямовує до пошуку оптимальних рішень. Взаємодія з наставником створює умови для переходу від поверхневого опису досвіду до його критичного осмислення, що є необхідною передумовою професійного зростання.

У сукупності зазначені форми забезпечують багатовимірність рефлексивного процесу, поєднуючи індивідуальне та колективне осмислення досвіду, що значно підвищує ефективність педагогічної практики та сприяє становленню рефлексивно компетентного вчителя.

Ефективність рефлексивних практик значною мірою залежить від системності їх застосування та рівня сформованості рефлексивної культури здобувачів освіти. Важливим є створення безпечного освітнього середовища, у якому студент може відкрито аналізувати власні помилки та досягнення без страху негативної оцінки.

Отже, рефлексивні практики є дієвим інструментом професійного розвитку студентів-практикантів, оскільки сприяють усвідомленню власної педагогічної діяльності, розвитку професійної ідентичності та готовності до безперервного самовдосконалення. Їхня інтеграція в систему педагогічної практики підвищує якість підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

Список використаних джерел:

1. Білавич Г. Професійна підготовка майбутніх філологів засобами інформаційних технологій у вимірі сучасних викликів. Молодь і ринок. 2024. No1 (221). С. 36–42. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298582>.
2. Кондрашова О. В., Чередник С. О., Коверсун Н. А., Воеводенко М. О. Педагогічні особливості фахової підготовки майбутніх учителів англійської мови до застосування методів продуктивного навчання у закладах загальної

середньої освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2022. № 82. С. 114–118. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.82.19>.

3. Сулим В. Т., Боса В. П., Байдюк Л. М. Використання сучасних методик викладання у процесі вивчення іноземних мов. Наукові записки Центральноукраїнського державного університету. Серія: Педагогічні науки. 2023. Вип. 209. С. 114–118. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-209-114-118>.

4. Bolton, G. Reflective Practice: Writing and Professional Development. Medical Education. 2001. 35(8). 813. <https://doi.org/10.1046/j.13652923.2001.0952c.x>.

Озерян Тетяна Михайлівна
здобувачка вищої освіти навчально-наукового інституту післядипломної освіти
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна

Наукова керівниця: Астремська Ірина Володимирівна
докторка психологічних наук, професорка
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна

ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті проаналізовано теоретичні підходи до розуміння самооцінки як центрального новоутворення молодшого шкільного віку. Визначено вплив зміни провідної діяльності на трансформацію самосприйняття дитини. Окрелено роль соціального оточення та сучасних цифрових викликів у становленні адекватної самооцінки. **Ключові слова:** самооцінка, молодший шкільний вік, навчальна діяльність, рівень домагань, рефлексія.

Вступ. Молодший шкільний вік (6-10 років) є критичним періодом, коли перехід від ігрової до навчальної діяльності стає серйозним викликом для психіки. Саме в цей час закладається фундамент віри у власні сили - самооцінка, яка стає «імунітетом» проти майбутніх психологічних проблем [5, с. 112]. В умовах сучасної цифровізації успішність особистості часто вимірюється зовнішніми досягненнями, що створює додатковий тиск на дитину та актуалізує вивчення цієї теми.

Виклад основного матеріалу. Самооцінка є складним внутрішнім механізмом, який працює як фільтр для сприйняття успіхів та невдач. У психології вона розглядається як центральна ланка самосвідомості, що відображає не лише знання людини про себе, а й рівень її самоповаги [4, с. 215]. Важливою характеристикою самооцінки є її структура, що складається з когнітивного (знання про свої риси) та емоційного (ставлення до цих рис) компонентів [1, с. 45].

Основним чинником трансформації самооцінки у віці 6-10 років є зміна соціальної ситуації розвитку. Як зазначає Р. В. Павелків, цей період починається з «кризи семи років», головним симптомом якої є втрата дитячої безпосередності та початок диференціації зовнішньої і внутрішньої сторін особистості [5, с. 154]. У цей час авторитет батьків дещо поступається місцю постаті вчителя, чия думка сприймається як істина в останній інстанції [2, с. 112].

Окрему увагу вчені приділяють взаємозв'язку самооцінки з рівнем домагань - планкою успіху, яку дитина встановлює для себе. Гармонійне поєднання цих компонентів є запорукою здорової амбітності, тоді як значний розрив між ними породжує тривожність [7, с. 56].

На основі теоретичного аналізу ми виділяємо три типи самооцінки:

1. **Адекватна** - дитина аналізує причини помилок і сприймає їх як досвід [6, с. 192].
2. **Завищена** - характеризується ігноруванням помилок та агресивною реакцією на критику [7, с. 58].
3. **Занижена** - супроводжується «навченою безпорадністю» та сприйняттям невдач як доказу власної нікчемності [3, с. 148].

Чинники формування самооцінки в сучасних умовах включають як традиційні, так і новітні впливи. Провідну роль відіграє стиль сімейного виховання: якщо дитину підтримують за зусилля, а не лише за високі бали, у неї формується стійка віра у власні сили [8, с. 90]. Проте сьогодні велику роль відіграє і цифрове середовище, де порівняння себе з ідеальними образами в соціальних мережах починається вже в початковій школі [6, с. 210].

Для психодіагностики цих станів ефективним є використання методики «Сходінки» (за В. Г. Щур), яка дозволяє побачити розбіжність між власною оцінкою дитини та очікуваною оцінкою з боку значущих дорослих [5, с. 182], а також методики Дембо-Рубінштейн для вимірювання рівня домагань [4, с. 240].

Висновки. Самооцінка в молодшому шкільному віці є ядром особистості, що виконує регулятивну та захисну функції. Її адекватність залежить від комплексу факторів: оцінної діяльності вчителя, стилю батьківського виховання

та позиції в колективі однолітків. Своєчасна діагностика за допомогою перевірених методик дозволяє вчасно виявити ризики та надати дитині необхідну психологічну підтримку.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : навч. посіб. Київ; Чернівці : Букрек, 2018. 320 с.
2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко та ін. 4-те вид. Київ : Каравела, 2015. 432 с.
3. Кононко О. Л. Психологічні основи гармонізації самооцінки молодшого школяра. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Т. 12, Вип. 25. С. 145–156.
4. Максименко С. Д. Психологія особистості : підручник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2017. 560 с.
5. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник. Київ : Кондор, 2015. 469 с.
6. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. 3-тє вид., доповн. Київ : Академвидав, 2017. 384 с.
7. Терлецька Л. Г. Психологія дитинства: практикум : навч. посіб. Київ : Слово, 2018. 144 с.
8. Фетисов А. С. Вплив сімейного виховання на формування самооцінки дитини. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2021. № 1 (21). С. 88–94.

Переверзєва Олена Валентинівна
концертмейстерка кафедри освітології та педагогіки мистецтва
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ТА КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРИ

Теоретико-методологічні засади супроводу. Визначення поняття: соціально-педагогічний супровід – це цілісна діяльність фахівців, спрямована на створення умов для успішної соціалізації, самореалізації та гармонійного розвитку особистості. Об'єкт супроводу: процес взаємодії особистості з мікросоціумом, де головною метою є превенція дезадаптації та підтримка індивідуальної траєкторії розвитку. Ключові принципи. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія: визнання дитини/молодої людини активним учасником процесу. Антропоцентризм: пріоритет інтересів і прав особистості. Мультидисциплінарність: координація зусиль педагогів, психологів, соціальних працівників та митців.

Специфіка супроводу в освітньому просторі. Адаптаційний етап: особлива увага приділяється перехідним періодам (вступ до школи, перехід до середньої ланки, профільне навчання). Інклюзивний вектор: супровід дітей з особливими освітніми потребами (ООП) як інструмент забезпечення рівного доступу до освіти. Розробка індивідуальних програм розвитку (ІПР). Превентивна робота: запобігання булінгу, девіантній поведінці та академічній успішності через формування сприятливого морально-психологічного клімату в колективі. Профорієнтаційний аспект: допомога особистості у самовизначенні, виявленні здібностей та виборі майбутнього професійного шляху.

Культурно-мистецький простір як середовище соціалізації. Мистецтво як інструмент (Арт-терапія): використання музики, живопису, театру та хореографії для емоційного розвантаження та подолання внутрішніх конфліктів. Неформальна освіта: роль музеїв, бібліотек, театрів та мистецьких студій у

формуванні ціннісних орієнтирів особистості. Творча самореалізація: створення «ситуації успіху» через участь у виставках, концертах та фестивалях, що сприяє підвищенню самооцінки та соціального статусу особистості. Культурна ідентифікація: залучення до національних традицій та світового мистецтва як засіб формування громадянської позиції.

Арт-терапія дає голос тим, хто не може говорити, а інклюзія в мистецтві перетворює «обмеження» на «унікальний художній досвід». Арт-терапія як метод соціально-педагогічного супроводу. Арт-терапія в контексті супроводу – це не навчання малюванню, а використання творчості для зцілення та самопізнання. Механізм дії: сублімація внутрішніх страхів, агресії чи тривоги у візуальні, звукові або пластичні образи. Це дозволяє особистості дистанціюватися від проблеми та поглянути на неї з боку. Основні види в роботі з молоддю. Ізотерапія: робота з фарбами, глиною, піском (ефективна при ПТСР та високій тривожності). Казкотерапія: створення метафоричних історій для пошуку виходу з кризових ситуацій. Музикотерапія: регуляція психоемоційного стану через ритм та мелодію. Драматерапія: проживання соціальних ролей у безпечному просторі театру. Роль педагога-супроводжувача: створення «безпечного контейнера» (атмосфери довіри), де відсутня критика за «некрасивий» малюнок. Головне – процес і рефлексія, а не фінальний продукт.

Інклюзія в мистецтві: від «обмежень» до «можливостей». Інклюзія в культурно-мистецькому просторі означає, що людина з інвалідністю є не глядачем, а активним творцем (актором, художником, музикантом). Універсальний дизайн культури: створення просторів, де архітектурна доступність (пандуси) поєднується з інформаційною (шрифт Брайля в музеях, тифлокоментарі в театрах, переклад жестовою мовою). Принципи інклюзивної творчості. Відмова від жалю: акцент на професіоналізмі та художній цінності роботи, а не на діагнозі автора. Адаптивні технології: використання спеціальних тримачів для пензлів, цифрових інструментів для створення музики рухами очей або сенсорних пристроїв. Соціальний ефект: мистецтво стає містком між «світом норми» та «світом особливих потреб», руйнуючи стереотипи та стигматизацію.

Мистецтво «Outsider Art» (Ар-брют): визнання самобутньої творчості людей із ментальними порушеннями як повноцінного напрямку в сучасному мистецтві.

Практичне поєднання. Арт-інклюзивні проекти. Для ефективного супроводу найкраще працюють спільні проекти, де беруть участь діти з ООП та їхні однолітки з типовим розвитком. Інклюзивний театр: де сценарій пишеться під особливості кожного учасника, перетворюючи дефекти на сценічні ефекти. Колективне муралобудування: створення великих художніх об'єктів у школі чи громаді, де кожен вносить свій мазок, відчуваючи причетність до спільної справи. Мультисенсорні виставки: де об'єкти можна торкатися, нюхати та слухати, що робить мистецтво доступним для людей із порушеннями зору чи слуху. Важливий аспект: соціально-педагогічний супровід у цих напрямках допомагає особистості перейти від позиції «об'єкта опіки» до позиції «суб'єкта творчості».

Взаємодія освітнього та мистецького просторів. Інтегративний підхід: поєднання формальної освіти з можливостями позашкільних культурних інституцій. Соціально-культурне проектування: спільні проекти (школа-музей, школа-театр), що дозволяють особистості випробувати різні соціальні ролі. Виховний потенціал середовища: перетворення простору навколо особистості на «естетичний та повчальний хаб», де кожен елемент сприяє розвитку (дизайн приміщень, атмосфера творчості).

Роль фахівця у процесі супроводу. Функції соціального педагога: діагностична, прогностична, консультативна, захисна та організаційна. Компетентності: фахівець має володіти не лише педагогічними методами, а й розуміти мову мистецтва, мати навички медіації та кризового консультування. Етика супроводу: дотримання конфіденційності, повага до гідності та невтручання у внутрішній світ без необхідності.

Технології та методи роботи. Тренінгові заняття: навички комунікації, лідерства та командної роботи. Метод проектів: спільна діяльність над створенням культурного продукту. Кейс-менеджмент: індивідуальний супровід у складних життєвих обставинах. Цифрові інструменти: використання

соціальних мереж та віртуальних музеїв для залучення молоді до культурного діалогу.

Виклики та перспективи. Диджиталізація: ризики соціальної ізоляції та потреба у супроводі в цифровому просторі (кібербезпека). Вплив воєнного стану/кризових умов: посилення ролі психосоціальної підтримки та арт-терапії для подолання травматичного досвіду. Партнерство з громадою: необхідність залучення місцевих громад для створення безпечного та розвивального середовища. Соціально-педагогічний супровід сьогодні є не просто «допомогою», а стратегією розвитку людського капіталу. Поєднання освітніх стандартів із творчим потенціалом мистецького простору дозволяє виховати цілісну, стійку та креативну особистість, здатну до гармонійного співіснування в сучасному суспільстві.

Висновок. Підсумовуючи результати дослідження соціально-педагогічного супроводу особистості в освітньому та культурно-мистецькому просторі, можна зробити такі висновки:

Синергія просторів: соціально-педагогічний супровід виходить за межі суто навчальних кабінетів. Інтеграція освітнього середовища з культурно-мистецьким створює унікальне «поле розвитку», де особистість може не лише засвоювати знання, а й формувати свою ідентичність через творчу дію. Мистецтво тут виступає не розвагою, а фундаментальним інструментом пізнання світу та самого себе.

Гуманізація через арт-терапію: використання арт-терапевтичних методів (ізотерапії, музикотерапії, драматерапії тощо) є одним із найефективніших засобів м'якої корекції та підтримки. Це дозволяє фахівцю працювати з глибинними емоційними станами особистості (тривожністю, наслідками травм, соціальною замкненістю) у безпечний, невербальний спосіб, що особливо актуально в умовах сучасних суспільних викликів.

Інклюзія як філософія рівності: впровадження інклюзивних практик у мистецтві доводить, що обмеження життєдіяльності не є перешкодою для творчого самовираження. Супровід у цьому контексті спрямований на

перетворення середовища з «бар'єрного» на «можливе», де кожна дитина чи молода людина отримує шанс бути почутою та визнаною як суб'єкт творчості.

Нова роль фахівця: сучасний соціальний педагог або вихователь у мистецькому просторі постає не як транслятор правил, а як фасилітатор та навігатор. Його головне завдання – не «виправити» особистість, а створити умови, за яких вона зможе самостійно знайти внутрішні ресурси для подолання криз та соціальної інтеграції.

Перспективи розвитку: подальший розвиток системи супроводу вбачається у діджиталізації мистецьких практик, розширенні мережі інклюзивних хабів та посиленні взаємодії між закладами освіти, культури та громадськими організаціями.

Соціально-педагогічний супровід у єдності освіти та мистецтва є стратегічним інструментом формування життєстійкої, креативної та гуманної особистості, здатної не лише адаптуватися до мінливого світу, а й активно змінювати його на краще через культуру та творчість.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 208 с.
2. Вознесенська О. Л., Сидоркіна М. Ю. Арт-терапія в роботі практичного психолога: Використання арт-технологій в освітньому просторі. Київ: Шкільний світ, 2017. 120 с.
3. Закон України «Про освіту»: від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.
4. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: Атопол, 2016. 152 с.
5. Мистецька освіта в Україні: теорія і практика: монографія / за ред. О. В. Михайличенка. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2018. 340 с.
6. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з особливими потребами: підручник / за заг. ред. І. В. Пеші. Київ: ДЦССМ, 2020. 256 с.

Польщак Анастасія Вячеславівна
здобувачка вищої освіти факультету соціально-педагогічної та
мистецької освіти
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Наукова керівниця: Шевченко Юлія Михайлівна
д.п.н., професорка кафедри початкової і спеціальної освіти
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ЛОГОПЕДИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ ПРИ РОБОТІ З КАЗКОЮ

У сучасному освітньому просторі особливого значення набуває всебічний розвиток дитини, що передбачає гармонійне поєднання когнітивної, мовленнєвої та емоційної сфер. Одним із важливих напрямів є формування соціально-емоційної компетентності, яка забезпечує успішну взаємодію дитини з оточенням. Особливої уваги це питання потребує у роботі з дітьми, які мають мовленнєві порушення, оскільки такі діти часто відчують труднощі у вираженні власних емоцій, встановленні контактів із ровесниками та дорослими, а також у регуляції поведінки.

У зв'язку з цим актуальним є впровадження елементів соціально-емоційного навчання (СЕН) у логопедичну практику. Соціально-емоційне навчання розглядається як процес набуття дитиною навичок усвідомлення власних емоцій, управління ними, розвитку емпатії, встановлення позитивних взаємин і прийняття відповідальних рішень [2, с. 45]. Інтеграція СЕН у логопедичні заняття дозволяє забезпечити не лише корекцію мовлення, а й розвиток особистості в цілому.

Ефективним засобом реалізації зазначеного підходу є використання казки. Казка як жанр дитячої літератури має значний педагогічний потенціал. Вона сприяє розвитку уяви, мислення, мовлення, а також формує морально-етичні уявлення дитини. Крім того, казка створює емоційно безпечне середовище, у

якому дитина може вільно виражати свої почуття та переживання, ідентифікувати себе з героями та аналізувати їхню поведінку [1, с. 127].

Застосування казки у логопедичних заняттях дає можливість поєднати корекційно-розвиткову роботу з формуванням соціально-емоційних навичок. Зокрема, у процесі роботи над казковим текстом доцільно використовувати такі методичні прийоми.

По-перше, важливим є розвиток уміння розпізнавати емоції. Після ознайомлення з казкою логопед пропонує дітям визначити, які емоції переживають персонажі, описати їхній зовнішній вигляд, міміку, жести. Такі завдання сприяють збагаченню словникового запасу емоційною лексикою та формуванню навичок зв'язного мовлення.

По-друге, значну роль відіграє розвиток емпатії. Вправи типу «Постав себе на місце героя» або «Що б ти відчував у такій ситуації?» допомагають дитині зрозуміти почуття інших, що є важливою складовою соціальної компетентності. Водночас відбувається активізація мовлення через побудову розгорнутих висловлювань.

По-третє, доцільним є використання рольових ігор та інсценізацій. Вони сприяють автоматизації звуків, розвитку діалогічного мовлення, формуванню навичок соціальної взаємодії. У процесі виконання ролей діти вчаться контролювати власні емоції, дотримуватися правил комунікації, взаємодіяти з партнерами.

Особливу увагу слід приділяти вправам на розвиток емоційної саморегуляції. Наприклад, використання дихальних технік («дихаємо як спокійний герой»), вербалізація емоцій («я злюся», «мені сумно») або пошук способів заспокоєння персонажа сприяють формуванню навичок керування власними емоційними станами.

Крім того, ефективними є творчі завдання, такі як «Продовж казку» або «Зміни її кінець». Вони розвивають уяву, мислення, мовлення, а також навички вирішення проблемних ситуацій і прийняття рішень. Дитина вчиться аналізувати

поведінку героїв і пропонувати альтернативні, соціально прийнятні варіанти розвитку подій.

Варто зазначити, що використання елементів соціально-емоційного навчання підвищує мотивацію дітей до логопедичних занять. Казковий сюжет викликає інтерес, сприяє емоційному залученню та активній участі у діяльності. У результаті покращується мовленнєва активність, зростає рівень комунікативних умінь.

Таким чином, інтеграція елементів соціально-емоційного навчання у логопедичні заняття при роботі з казкою є ефективним засобом комплексного розвитку дитини. Вона забезпечує поєднання корекції мовлення з формуванням емоційного інтелекту та соціальних навичок, що є необхідною умовою успішної соціалізації особистості.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці системи вправ і методичних рекомендацій щодо впровадження СЕН у логопедичну практику з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. – Київ: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Гоулман Д. Емоційний інтелект. – Харків: Віват, 2018. – 512 с.
3. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – Київ: А.С.К., 2004. – 192 с.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. – Київ: Грамота, 2012. – 504 с.
5. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку. – Київ: Слово, 2010. – 376 с.

Сахацька Оксана Олександрівна
здобувачка вищої освіти факультету соціально-педагогічної та
мистецької освіти
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Наукова керівниця: Коноваленко Тетяна Василівна
кандидатка педагогічних наук, доцентка
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ІНТЕГРАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО НАВЧАННЯ (СЕН) ТА МЕДІАГРАМОТНОСТІ В ОСВІТНІЙ ПРОСТІР: ТЕОРЕТИКО- МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Вступ: У сучасному освітньому дискурсі поняття «грамотність» давно вийшло за межі вміння читати та писати. Сьогодні ми говоримо про медіаграмотність як про життєво необхідну навичку виживання в інформаційному океані [3, с. 14]. Проте, попри роки впровадження медіаосвіти, ми все ще бачимо, як легко дезінформація та мова ворожнечі розповсюджуються серед молоді. Чому так відбувається? Відповідь криється в тому, що більшість фейків та маніпуляцій спрямовані не на наш раціональний розум, а на наші емоції. Пропаганда не просить нас думати – вона просить нас відчувати: гніватись, боятися або надмірно пишатися. Більшість фейків та маніпуляцій спрямовані не на раціональний розум, а на емоції: гнів, страх або надмірну гордість [3, с. 18]. Саме тут виникає критична потреба в інтеграції **соціально-емоційного навчання (СЕН)**. Медіаграмотність дає нам «щит» (інструменти перевірки), але СЕН дає «руку», яка цей щит тримає міцно та впевнено. Емоційна саморегуляція стає когнітивним фундаментом для критичного аналізу інформації в епоху «постправди» [2, с. 102]. Поєднання соціально-емоційного навчання (СЕН) та медіаграмотності – це фактично створення «цифрового імунітету». Якщо медіаграмотність дає нам інструменти для аналізу інформації (логіку), то СЕН дає психологічну стійкість, щоб не піддаватися на емоційні маніпуляції [4, с. 215]. Ця стаття присвячена тому, як навчити учнів не просто

розрізняти факти, а й розуміти власні емоційні тригери, що роблять їх вразливими до маніпуляцій.

Актуальність: Сучасна освіта переходить від простої передачі знань до формування життєвих компетенцій. У світі «постправди» та діджиталізації учень стикається не лише з фактами, а й з потужним емоційним тиском. **Проблема:** Медіаграмотність часто викладають як суто технічну навичку (перевірка джерел, пошук фейків), ігноруючи емоційний стан споживача інформації.

Теза: СЕН є внутрішньою опорою, яка дозволяє медіаграмотності працювати ефективно. Без саморегуляції навіть людина, що знає правила перевірки фейків, може стати жертвою маніпуляції через страх або гнів.

Анотація: У статті проаналізовано взаємозв'язок між розвитком соціально-емоційних навичок та формуванням медіаграмотності в учнів. Визначено, що емоційна саморегуляція є когнітивним фундаментом для критичного аналізу інформації. Автором запропоновано модель інтеграції компонентів СЕН у процес деконструкції медіаповідомлень та окреслено роль педагога як суб'єкта етичного моделювання в цифровому середовищі.

Синергія СЕН та медіаграмотності: від самоусвідомлення до відповідальних рішень. Щоб зрозуміти, як ці дві сфери переплелися, розглянемо п'ять базових компетенцій моделі CASEL крізь призму взаємодії з медіаконтентом. Навички стосунків є профілактикою кібербулінгу, а відповідальне прийняття рішень трансформує медіаспоживання в етичний акт [1, с. 8].

1. Самоусвідомлення (Self-awareness). Це фундамент. Коли учень бачить «шокуючий» заголовок, перша реакція – не логічний аналіз джерела, а емоційний спалах. Самоусвідомлення дозволяє учню ідентифікувати емоційний спалах при читанні заголовка та розпізнати «підтверджувальне упередження» [1, с. 5]. **В медіапросторі:** Навичка самоусвідомлення дозволяє дитині зупинитися і сказати: «Я зараз відчуваю тривогу через цей пост. Це саме та емоція, яку автор хоче в мені викликати». **Упередження:** Тут ми вчимо розпізнавати «підтверджувальне упередження» (confirmation bias). Ми схильні вірити тому,

що нам подобається. Самоусвідомлення допомагає визнати: «Я вірю цій новині не тому, що вона перевірена, а тому, що вона мені приємна».

2. Самоуправління (Self-management) Знати, що новина фейкова – мало. Потрібно мати силу волі, щоб не поширити її. Самоуправління допомагає зробити «цифрову паузу» перед репостом. **В медіапросторі:** Це про контроль імпульсів. СЕН вчить учнів робити «цифрову паузу». Замість того, щоб миттєво репостити або вступати в агресивну суперечку (флеймінг), учень обирає стратегію заспокоєння та перевірки. **Цифрова стійкість:** Самоуправління також включає вміння вчасно вимкнути гаджет, коли інформаційний потік стає занадто токсичним.

3. Соціальна обізнаність (Social awareness) Цей компонент відповідає за емпатію та розуміння різноманітності. Саме соціальна обізнаність допомагає розпізнати стереотипи та дегуманізацію в новинах. **В медіапросторі:** Розуміння того, що за кожним аватаром стоїть жива людина. Це допомагає розпізнавати «дегуманізацію» в новинах (коли певну групу людей описують лише негативно). Учень з високою соціальною обізнаністю легше ідентифікує стереотипи та мову ворожнечі.

4. Навички стосунків (Relationship skills) Медіа – це простір комунікації. Навички стосунків є профілактикою кібербулінгу, а відповідальне прийняття рішень трансформує медіаспоживання в етичний акт [1, с. 8]. **В медіапросторі:** СЕН вчить конструктивно висловлювати незгоду в коментарях, не переходячи на особистості. Це найкраща профілактика кібербулінгу. Навичка просити про допомогу, якщо учень став жертвою онлайн-шантажу чи агресії, також формується саме тут.

5. Відповідальне прийняття рішень (Responsible decision-making) Фінальний етап будь-якої взаємодії з інформацією. **В медіапросторі:** Перед тим як натиснути «поділитися», учень має поставити собі питання: «Чи є це етичним? Чи не зашкодить це комусь? Які наслідки матиме поширення цієї інформації?». Це поєднання критичного мислення (логіки) та СЕН (етики та відповідальності). Традиційні підходи до медіаосвіти тривалий час фокусувалися на суто

когнітивних аспектах: аналізі джерел, верифікації фактів та розпізнаванні логічних помилок. Проте сучасні дослідження в галузі нейропсихології свідчать, що в умовах інформаційного перенасичення первинна реакція індивіда на контент є афективною. Таким чином, ефективність медіаграмотності прямо залежить від рівня розвитку соціально-емоційних компетенцій (SEL).

Рольове моделювання педагога як детермінанта формування цифрової етики. У контексті соціально-емоційного навчання вчитель виступає не лише транслятором знань, а й об'єктом **ідентифікації** для учнів. Етична поведінка педагога в цифровому просторі є формою «неявного навчання», що має вищу дидактичну ефективність, ніж теоретичні інструкції. Вчитель у цифровому просторі живе у «скляному будинку», де його поведінка стає частиною «неявного навчального плану» [4,с.220]. Дотримання стандартів приватності, асертивна комунікація в коментарях та здатність відкрито визнавати помилки при поширенні інформації мають вищу дидактичну ефективність, ніж теоретичні інструкції [3, с. 42]. У системі соціально-емоційного навчання існує поняття **«неявного навчального плану»** (hidden curriculum). Це те, чого учні навчаються, просто спостерігаючи за вчителем: як він реагує на стрес, як розв'язує конфлікти та як спілкується. В епоху диджиталізації цей «навчальний план» перемістився у соціальні мережі. Вчитель більше не може бути медіаграмотним лише в межах класу – він має бути рольовою моделлю в усьому цифровому просторі.

Висновки

Інтеграція СЕН та медіаграмотності дозволяє перейти від стратегії «захисту» від інформаційних впливів до стратегії формування **цифрової резильєнтності**. Такий підхід забезпечує підготовку особистості, здатної не лише критично оцінювати інформаційний потік, а й зберігати психологічне благополуччя та етичну стійкість у динамічному медіасередовищі.

Список використаних джерел:

1. CASEL. Core SEL Competencies. URL: <https://casel.org/core-competencies/>
(дата звернення: 24.03.2026).
2. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. Bantam Books, 1995. 352 p.
3. UNESCO. Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely! Paris: UNESCO Publishing, 2021. 190 p.
4. Харарі Ю. Н. 21 урок для 21 століття. Київ: BookChef, 2018. 480 с.

Тараненко Вікторія Євгеніївна
здобувачка вищої освіти факультету психології
Навчально-наукового інституту післядипломної освіти
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна

Наукова керівниця: Кучманич Ірина Миколаївна
кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри психології
Навчально-наукового інституту післядипломної освіти
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПОДРУЖНІХ КОНФЛІКТІВ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ

Подружні конфлікти є одним із центральних об'єктів дослідження сучасної психології сім'ї, соціальної психології та психотерапії. Інститут сім'ї в сучасній Україні переживає період глибокої кризи, що знаходить відображення у критичних показниках статистики розлучень. За даними 2024-2025 років, кількість розлучень стрімко наближається до кількості укладених шлюбів: у 2024 році зафіксовано 141,8 тисячі розлучень при 150,2 тисячах шлюбів, що становить майже 95% співвідношення. Україна посідає дев'яте місце у світовому рейтингу країн за показником розлучень з коефіцієнтом 2,8 на тисячу населення. Особливу тривогу викликає той факт, що від 52% до 62% розлучень припадає на молоді подружні пари, причому пік розлучень спостерігається в перші три роки спільного життя. За останніми дослідженнями, 61% нещасливих пар часто сваряться з різних приводів, серед основних причин конфліктів називають неможливість стримувати емоції (32%), побутові причини (32%), відсутність почуттів (4%). Повномасштабна війна додатково загострила ситуацію: у першому півріччі 2024 року зареєстровано понад 15 тисяч розлучень, що на 50% більше порівняно з 2023 роком та на 18% більше ніж у 2021 році.

У науковій літературі подружній конфлікт визначається як форма міжособистісної взаємодії подружжя, що виникає внаслідок зіткнення

протилежних потреб, мотивів, цінностей, очікувань або способів поведінки партнерів. Конфлікт відображає не лише об'єктивні суперечності подружнього життя, а й суб'єктивне їх сприйняття, емоційне реагування та когнітивну інтерпретацію ситуації [1, с. 7].

Інститут сім'ї як базова соціальна структура зазнає постійних трансформацій під впливом соціально-економічних, культурних і ціннісних змін, що зумовлює зростання кількості кризових явищ у подружніх стосунках. Конфлікт у шлюбі не є винятковим або патологічним явищем, однак його частота, інтенсивність і способи подолання мають суттєвий вплив на психологічне благополуччя партнерів, стабільність сім'ї та розвиток дітей. Саме тому науково-теоретичне осмислення причин виникнення подружніх конфліктів і їхніх психологічних наслідків є актуальним і практично значущим.

У психологічній науці сформувалися численні підходи до вивчення подружніх конфліктів, розуміння яких дозволяє більш ефективно розробити психокорекційні програми їх вирішення, тому тема є цікавою для дослідження.

Поведінковий підхід зосереджується на аналізі зовнішньо спостережуваної поведінки подружжя та механізмах навчання. Конфлікти, згідно з концепцією З.Фрейда «виникають унаслідок неефективних моделей комунікації, дефіциту позитивного підкріплення та домінування негативних форм взаємодії» [2, с. 31].

Соціально-навчальний підхід підкреслює роль набутих у процесі соціалізації поведінкових патернів. Моделі подружніх стосунків, засвоєні в батьківській сім'ї, стають основою для формування власного стилю взаємодії. Якщо конфліктні способи розв'язання проблем були нормою в сім'ї походження, вони з високою ймовірністю відтворюються у власному шлюбі [4, с. 248].

Когнітивний підхід акцентує увагу на ролі когнітивних схем, установок і переконань подружжя. Конфлікти розглядаються як результат не лише об'єктивних розбіжностей, а й суб'єктивних інтерпретацій поведінки партнера.

Системний підхід розглядає подружні конфлікти як елемент функціонування цілісної сімейної системи. «Конфлікт не зводиться до

індивідуальних особливостей партнерів, а інтерпретується як результат порушення балансу, ролей і меж у системі» [5, с. 293].

С. Малихіна підкреслює, «що основою подружніх конфліктів є розбіжності між уявленнями партнерів щодо потреб, очікувань, сімейних ролей і цінностей». Значну увагу вона приділила класифікації сімейних конфліктів та аналізу соціальних, економічних і психологічних чинників, що зумовлюють їх загострення. Сімейні конфлікти мають високу емоційну напруженість і можуть мати серйозні соціальні та психологічні наслідки, особливо для дітей, тому доцільно залучати методи сімейного консультування та психотерапії для конструктивного вирішення конфліктів і збереження сімейної стабільності [3,с.95].

О. Ващенко зазначає, що «війна – це надпотужний стрес, який може як спровокувати конфлікти, так і зміцнити стосунки. Їхні причини поділяються на чотири ключові групи :фізіологічні (втома, безсоння, виснаження), соціально-економічні (втрата грошей, роботи або житла), індивідуально психологічні (тривога, дратівливість, депресія), соціально-психологічні (порушення комунікації, різні цінності, невизначеність). Війна не руйнує шлюб автоматично. Більшість опитаних вважають, що їхні стосунки стали кращими або стабільними. Конфлікт у цей час – це не лише руйнація, а й шанс переосмислити та розвинути союз». [2, с. 24].

Таким чином, сучасні дослідники наголошують на системному характері подружнього конфлікту, розглядаючи його як процес, що розгортається в межах сімейної системи та має власну динаміку, стадії й закономірності.

Науково-теоретичний аналіз подружніх конфліктів свідчить про їх складну, багатовимірну природу. Різні психологічні підходи – психодинамічний, поведінковий, когнітивний і системний – доповнюють один одного, дозволяючи глибше зрозуміти причини виникнення конфліктів та їхні наслідки. Подружні конфлікти є не лише джерелом психологічних труднощів, а й потенційною можливістю для розвитку стосунків за умови конструктивного їх опрацювання. Усвідомлення причин конфліктів і їхніх психологічних наслідків є важливою

передумовою ефективної психологічної допомоги подружжю та збереження психічного здоров'я сім'ї.

Отже, незважаючи на значну увагу класичної психології до вербальних методів терапії, у сучасній клінічній практиці все більше досліджень підкреслюють ефективність арт-терапії як одного з інноваційних підходів у корекції міжособистісних проблем та зміцненні сімейних стосунків. Цей метод дозволяє подружжю вийти за межі традиційної вербальної комунікації, активувати невербальні канали вираження емоцій, відкрити приховані переживання та відновити здатність до взаємної емпатії. Науковий інтерес до арт-терапії обумовлений її здатністю залучати творчі ресурси особистості, що дозволяє подолати внутрішньо-психологічні бар'єри, які часто стають причиною конфліктів у парі.

Список використаних джерел:

1. Алмаші С.І. Дослідження психологічних характеристик конфліктності подружжя // Вісник Національного університету оборони України. 2017. №1. С. 7-13.
2. Ващенко О. Дослідження соціально-психологічних причин розгортання подружніх конфліктів під час війн // Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2024. Випуск 21. С. 24-31.
3. Малихіна С.Ю., Пашко А.О. Сімейні конфлікти: причини і наслідки // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (ВНПЗ ДГУ). 2022. С. 92-95.
4. Поліщук В.М. Психологія сім'ї. Університетська книга, 2021. С. 248.
5. Стуліка О., Харитинюк В., Сєвідова О. Соціально-психологічні та особистісні чинники виникнення сімейних протиріч в молодих сім'ях // Young Scientist. 2020. – №12. С. 293-301.

Чернєцова Наталія Володимирівна
здобувачка вищої освіти факультету педагогіки, психології,
соціальної роботи та мистецтв
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Україна
Наукова керівниця: Пихтіна Ніна Порфирівна
кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри дошкільної освіти
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Україна

НЕГАТИВНІ ПРОЯВИ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ КОРЕКЦІЇ

Негативні прояви поведінки дітей дошкільного віку – це різні форми емоційних і поведінкових реакцій, які не відповідають соціально прийнятим нормам та ускладнюють взаємодію дитини з оточенням. До них належать агресія, впертість, протест, замкненість, тривожність, імпульсивність та порушення правил. Такі прояви часто сигналізують про внутрішні труднощі, недостатню здатність до самоконтролю, низький рівень емоційної та соціальної адаптації. Важливо розглядати їх як сигнал для підтримки та корекції, а не просто як порушення дисципліни, адже раннє втручання дозволяє попередити закріплення девіантних моделей поведінки.

У наукових дослідженнях підкреслюється, що рівень емоційної збудливості, тип темпераменту та здатність до самоконтролю суттєво впливають на прояви негативної поведінки. О. Л. Кононко зазначає, що недостатній розвиток емоційної сфери ускладнює процес саморегуляції та соціальної взаємодії дитини, що може проявлятися у вигляді агресії, протесту або замкненості [1, с. 45–47].

У такому контексті дитина формує власні моделі поведінки залежно від конкретного досвіду і взаємодії з оточенням. Коли вона стикається з новими або складними ситуаціями, доступними способами реагування можуть бути крик, впертість або уникання контактів. Створення безпечного середовища та системи підтримки дозволяє дитині поступово опановувати конструктивні стратегії поведінки та розвивати навички самоконтролю.

Емоційна незрілість дітей часто лежить в основі негативних проявів поведінки. Дошкільники ще не завжди можуть вербально виразити власні потреби та переживання, не вміють прогнозувати наслідки власних дій. Н. П. Пихтіна підкреслює, що розвиток емоційної сфери та навичок саморегуляції є базою для попередження агресивних і протестних проявів [3, с. 18].

Взаємодія з однолітками та дорослими є наступним важливим фактором. Дитина наслідує поведінку оточення, формує власні способи реагування та оцінки ситуацій. Неприятливий емоційний клімат, конфлікти або недостатня увага дорослих підвищують ризик негативної поведінки, адже дитина використовує доступні способи впливу на оточення. У таких умовах спостерігається посилення протестних реакцій та агресії, що підкреслює важливість стабільного та передбачуваного середовища, де дитина відчуває безпеку і розуміє правила взаємодії.

Періоди психовікових криз мають особливе значення для проявів негативної поведінки. У цей час дитина активно формує самостійність та прагне самоствердження, що може проявлятися у впертості, негативізмі та конфліктності. Як зазначає О. В. Мельникова, ці прояви є закономірними для дошкільного віку, проте без належної підтримки можуть закріплюватися як стійкі моделі поведінки [2, с. 93–95]. Поступове введення чітких правил і системи підтримки допомагає дитині освоювати позитивні стратегії взаємодії та конструктивної поведінки.

Сімейне виховання виступає ключовим фактором у формуванні поведінки дошкільника. Непослідовність вимог, надмірна суворість або вседозволеність у сім'ї можуть провокувати виникнення агресивної або протестної поведінки. Т. Є. Федорченко підкреслює, що узгодженість дій дорослих і стабільне емоційне середовище сприяють формуванню позитивних моделей поведінки та розвитку соціальної компетентності [5, с. 52–54]. Одночасно дитина набуває навичок самоконтролю, співпраці та емпатії.

Соціальні навички та компетентність дитини визначають її здатність до мирної взаємодії і передбачення наслідків власних дій. Діти, які не вміють домовлятися, висловлювати власні потреби або вирішувати конфлікти конструктивно, частіше вдаються до агресії або уникання контактів. Розвиток цих навичок через ігрові ситуації, рольові вправи та моделювання конфліктів допомагає дитині адаптуватися до соціальних вимог і уникати негативних проявів. О. Д. Сафін та С. П. Байда відзначають, що систематичне тренування соціальної компетентності сприяє формуванню стійких позитивних моделей поведінки [4, с. 84–85].

Саме тому, комплексна профілактика негативних проявів поведінки включає поєднання педагогічної, психологічної та сімейної підтримки. Стабільне середовище, розвиток емоційної регуляції та соціальних навичок дозволяє дитині навчитися передбачати наслідки власних дій, вибирати адекватні способи взаємодії та закріплювати конструктивні моделі поведінки. Роль дорослого полягає у створенні безпечних умов для навчання, підтримці та позитивному підкріпленні правильних дій дитини.

Підсумовуючи, приходимо до висновку, що негативні прояви поведінки дітей дошкільного віку є результатом взаємодії кількох факторів: емоційної незрілості, індивідуально-психологічних особливостей, впливу соціального середовища та сімейного виховання. Вони відображають потребу дитини у стабільності, підтримці та навчанні конструктивним способом реагування на труднощі.

Своєчасне виявлення негативних проявів, врахування індивідуальних особливостей дитини та створення безпечного, передбачуваного середовища дозволяють ефективно запобігати закріпленню девіантних моделей поведінки. А комплексна робота, яка поєднує педагогічну, психологічну та сімейну підтримку, розвиток емоційної регуляції та соціальних навичок, сприяє формуванню позитивних моделей поведінки, розвитку самоконтролю, емпатії та співпраці. Саме тому, система профілактики та корекції негативних проявів повинна бути послідовною, комплексною та адаптованою до індивідуальних

особливостей дитини. Лише за таких умов можна забезпечити формування соціально компетентної, емоційно врівноваженої та адаптованої особистості, готової до успішної взаємодії у колективі та подальшому навчанні.

Список використаних джерел:

1. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. Київ: Освіта, 1998. 256 с.
2. Мельникова О. Вплив криз психовікового розвитку на виникнення негативної поведінки у дітей дошкільного віку. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2022. Т. 1, № 1. С. 92–98. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.15>.
3. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей: тексти лекцій. Ніжин, 2012. 65 с.
4. Психологія девіантної поведінки: навч. посіб. / уклад. О. Д. Сафін, С. П. Байда. Умань: ВПЦ «Візаві», 2019. 202 с. DOI: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/17231>.
5. Федорченко Т. Є. Рання профілактика негативних проявів у поведінці дітей: навч.-метод. посіб. 2-ге вид., доповн. Тернопіль: Астон, 2005. 138 с.

Чуб Анна Олександрівна
здобувачка II рівня вищої освіти
спеціальності А1 Освітні науки. Педагогіка вищої школи
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Кожевникова Алла Власівна
доцентка кафедри освітології та педагогіки мистецтва
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

E-mail: Kozhevnykova_Alla@mspu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6987-0352>

ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧА-СТАЖИСТА ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Сучасна система вищої освіти України потребує нових підходів до формування професійної та громадянської компетентності майбутніх викладачів. Одним із ключових напрямів є педагогіка партнерства, що ґрунтується на взаємоповазі, довірі, діалозі та співпраці між учасниками освітнього процесу. У контексті підготовки викладача-стажиста особливого значення набуває його здатність здійснювати патріотичне виховання студентів, адже саме воно забезпечує формування національної ідентичності, громадянської свідомості та відповідальності за майбутнє держави. Партнерська взаємодія у процесі навчання створює умови для розвитку критичного мислення, активної позиції та готовності до суспільно значущої діяльності. Таким чином, педагогіка партнерства виступає не лише методологічною основою професійної підготовки викладача-стажиста, але й важливим чинником формування його здатності реалізовувати завдання патріотичного виховання у сучасному освітньому середовищі.

Мета статті: розкрити сутність та значення педагогіки партнерства як сучасної освітньої концепції у процесі професійної підготовки викладача-

стажиста, обґрунтувати її роль у формуванні готовності майбутнього педагога до здійснення патріотичного виховання студентської молоді.

Проблема педагогіки партнерства привертає увагу багатьох українських та зарубіжних вчених Ш. Амонашвілі, І. Іванова, І. Волкова, І. Білецької, О. Коберника, О. Вишневецького, І. Калько, В. Караковського, В. Герасимчука, О. Коханової, А. Макаренка, Л. Молнар, Т. Лемак, Н. Ничкало, О. Олейнікової, Ю. Павловський, Н. Павловська, Ю. Палехи, Л. Пуховської, М. Скиби, Г. Татаринцевої, В. Шаталової, О. Шияна, М. Щупляк, та інших [1, 2, 3].

У сучасній освітній практиці педагогіка партнерства розглядається як ефективна альтернатива традиційним авторитарним методам навчання. Її витoki сягають ідей педагогіки співробітництва, що набули широкого поширення у світі ще у 1980-х роках ХХ століття, проте й сьогодні залишаються актуальними та визначають напрями розвитку освіти.

Сьогодні питання партнерської педагогіки стало ключовим у вихованні сучасного покоління. Партнерські відносини між вчителем, учнем та батьками є одним із ключових принципів якісної реформи української школи. Нова українська школа ставить завдання сформувати у дітей такі компетентності, як: комунікація державною та рідною мовами; комунікація іноземними мовами; математична грамотність; компетентності з природничих наук та технологій; інформаційна та цифрова компетентність; здатність до навчання протягом усього життя; соціальна та громадянська компетентність; інноваційність та підприємливість; обізнаність та здатність до самовираження у сфері культури; екологічна грамотність та здоровий спосіб життя [3, с. 159].

Так як партнерство у навчанні ґрунтується на гуманістичному підході, який передбачає взаєморозуміння між викладачем і здобувачами освіти, проникнення у духовний світ одне одного та спільний аналіз процесу й результатів діяльності.

Ми погоджуємося з М. Воровкою та А. Кожевниковою, що зміст технології колективного творчого виховання – формування творчої особистості в процесі колективної діяльності; в організації творчої активної діяльності в колективі, де

все ґрунтується на засадах моральності та творчості та розвитку національно-патріотичного виховання [1., с. 212].

Завдяки такій взаємодії педагогічний процес набуває нової якості: він розглядається не як одностороння передача знань, а як співтворчість, де викладач і студент виступають рівноправними учасниками освітнього простору. Саме ця модель стає особливо значущою у підготовці викладача-стажиста до здійснення патріотичного виховання, адже формування громадянських і національних цінностей потребує довіри, діалогу та спільної діяльності.

Отже, педагогіка партнерства у процесі підготовки викладача-стажиста до здійснення патріотичного виховання постає як сучасна освітня концепція, що поєднує гуманістичні цінності та практичні завдання професійної освіти. Вона забезпечує:

- формування професійної та громадянської компетентності майбутнього педагога;

- розвиток критичного мислення, внутрішньої мотивації та активної громадянсько-патріотичної позиції студентів;

- створення умов для співтворчості, діалогу та довіри між учасниками освітнього процесу;

- інтеграцію національно-патріотичних цінностей у професійно-педагогічну діяльність.

Таким чином, педагогіка партнерства виступає не лише методологічною основою професійної підготовки викладача-стажиста, але й важливим чинником формування його готовності реалізовувати завдання патріотичного виховання у сучасному освітньому середовищі. Її застосування сприяє утвердженню демократичних принципів освіти, розвитку громадянської свідомості та відповідальності за майбутнє держави.

Список використаних джерел:

1. Воровка М.І., Кожевникова А.В. Педагогічні умови національно-патріотичного виховання майбутніх викладачів у процесі професійної

підготовки. «Інноваційна педагогіка». Випуск. 66. 2023. С. 210-214. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/66.44>.

2. Павловський, Ю. В., Павловська, Н. Т., & Щупляк, М. Я. (2024). Педагогіка партнерства: сутність, основні ідеї та принципи . Педагогічна Академія: наукові записки, (13). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14590320>.

3. Chovriy, S., Yatsenko, O., Kozhevnikova, A., Anisimova, O., Horbatiuk, O., & Kolbina, L. (2024). The power of partnership in higher education. Amazonia Investiga, 13(83), 157–173. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.83.11.12>.

Шершньова Олена Володимирівна
асистентка кафедри початкової і спеціальної освіти
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

МОВА ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ

Мова є не лише засобом комунікації, а й фундаментальним елементом культурної ідентичності народу. У сучасних умовах вона набуває стратегічного значення, виступаючи важливим чинником національної безпеки. Це особливо актуально для України, де мовне питання тісно пов'язане з історичними процесами, політичними трансформаціями та інформаційною війною. Мова була, є і залишається наріжним каменем національної єдності. Рідна українська мова виступає запорукою збереження українського етносу, що має визначальне значення для формування колективної свідомості та духовної єдності суспільства. У цьому контексті етнос постає як основа нації, адже без сформованої національної спільноти неможливе існування сильної держави.

Водночас мова є не лише культурним, а й вагомим політичним чинником, що впливає на суспільні настрої, ідентифікаційні процеси та політичні орієнтації громадян. У цьому аспекті особливу роль відіграють медіа, які через мовні стратегії формують інформаційний порядок денний, транслиують цінності та впливають на масову свідомість.

В умовах стрімких суспільних змін і трансформації ціннісних орієнтирів мовний фактор набуває нових функцій. Соціологічні дослідження аналітичних центрів засвідчують, що мова споживання інформації корелює з політичною поведінкою громадян, рівнем довіри до державних інституцій та медіа, а також із самоідентифікацією особистості.

Відтак мовні стратегії українських медіа стають важливим інструментом формування національної ідентичності, зміцнення інформаційної безпеки та забезпечення культурного суверенітету держави в умовах глобалізації.

У процесі розбудови України як суверенної держави, утвердження її на міжнародній арені та поглиблення демократичних перетворень особливої актуальності набуває питання функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя. Інтеграція державної мови в публічний простір є не лише культурним, а й стратегічним завданням, що безпосередньо пов'язане з національною безпекою.

Важливою вимогою сьогодення є зміцнення позицій української мови в офіційно-діловому спілкуванні. Йдеться про її повноцінне використання у сфері державного управління, зокрема в документації, законодавчих актах, адміністративній діяльності та діловому листуванні. Офіційно-діловий стиль забезпечує функціонування суспільства на інституційному рівні, а отже, його мовна уніфікація є передумовою ефективного державотворення.

Мова виступає одним із ключових елементів національної безпеки, оскільки формує інформаційний простір держави та визначає характер суспільної комунікації. В умовах гібридних загроз та інформаційної війни мовний чинник стає важливим інструментом протидії зовнішньому впливу. Розвиток україномовного медіапростору сприяє зміцненню інформаційної стійкості, формує довіру до національних джерел інформації та зменшує залежність від іноземного контенту.

Національна ідентичність формується через сукупність таких чинників, як історична пам'ять, культурні традиції, символи та мова. Саме мова виступає носієм культурних кодів і світоглядних орієнтирів, забезпечуючи спадкоємність поколінь. Її витіснення або маргіналізація призводить до послаблення суспільної єдності та створює передумови для асиміляційних процесів.

В українських реаліях мовне питання набуває особливого значення в контексті зовнішньої агресії та внутрішніх трансформацій. Поширення української мови є чинником консолідації суспільства, формування національної свідомості та зміцнення державності.

Національна мова, поряд із територією, історичною пам'яттю та культурними традиціями, визначає існування нації. Водночас історичний досвід

засвідчує, що домінування чужої мови часто виступало інструментом асиміляції та послаблення національної ідентичності. У цьому контексті мовні розбіжності можуть відображати не лише комунікативні відмінності, а й різні світоглядні та цивілізаційні орієнтації.

Важливим аспектом є також взаємозв'язок мови та громадянської свідомості. Використання державної мови у публічному просторі сприяє зміцненню національної ідентичності, соціальної згуртованості та відчуття приналежності до держави. Водночас мовна дезінтеграція може ускладнювати процес формування єдиного суспільного простору та створювати підґрунтя для маніпуляцій громадською думкою.

До ключових чинників національної безпеки належать інформаційний, освітній, науковий, культурний, релігійний та мовний. Мовний компонент займає особливе місце, оскільки пронизує всі інші сфери: інформаційний простір функціонує через мовні засоби, освіта і наука базуються на використанні державної мови, а культура безпосередньо репрезентується через мовні форми – у літературі, мистецтві, фольклорі. Таким чином, мовний чинник виступає системоутворюючим елементом у забезпеченні національної безпеки, реалізації культурної політики та формуванні національної ідентичності. Його послідовне утвердження в усіх сферах суспільного життя є необхідною умовою зміцнення української державності в умовах глобалізації.

Мова є потужним інструментом формування національної ідентичності, забезпечення інформаційної безпеки та реалізації культурної політики держави. У сучасних умовах її значення істотно зростає, особливо для країн, що перебувають під впливом зовнішніх загроз і змушені протидіяти інформаційній агресії. У цьому контексті мова виконує не лише комунікативну, а й стратегічну функцію, впливаючи на суспільну свідомість, ціннісні орієнтації та політичну поведінку громадян.

Для України розвиток і всебічна підтримка української мови є не лише культурним пріоритетом, а й важливим елементом державної політики. Послідовне впровадження ефективної мовної стратегії сприятиме зміцненню

державності, посиленню соціальної згуртованості та підвищенню стійкості суспільства до зовнішніх і внутрішніх викликів.

Водночас відсутність або недостатня ефективність правових і інституційних механізмів утвердження української мови як державної може гальмувати процеси національної інтеграції та консолідації суспільства. Це створює передумови для фрагментації інформаційного простору, послаблення соціального партнерства та ускладнює реалізацію національної державності.

Натомість наявність дієвої мовної політики, підкріпленої чіткими нормативно-правовими інструментами, здатна прискорити процеси державотворення, підвищити рівень суспільної довіри та сприяти формуванню єдиного національного простору. У цьому процесі важливу роль відіграють медіа, освіта, культура та державні інституції, які забезпечують функціонування мови в усіх сферах суспільного життя.

Варто також наголосити, що мова може виступати як засобом консолідації, так і інструментом впливу та маніпуляції. У сучасних гібридних конфліктах мовний фактор нерідко використовується як елемент інформаційної боротьби, спрямованої на трансформацію ідентичності та світогляду населення. Саме тому зміцнення позицій державної мови є важливим аспектом захисту інформаційного суверенітету.

Таким чином, мова функціонує як ключовий компонент у процесі розбудови національної держави, впливаючи на формування індивідуальної та колективної ідентичності. Її розвиток і підтримка є необхідною умовою забезпечення національної безпеки, стабільності та сталого розвитку українського суспільства в умовах глобалізації.

Список використаних джерел:

1. Кресіна І. О. Українська національна ідентичність: теорія і практика. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. 288 с.
2. Масенко Л. Т. Українська мова як фактор національної безпеки. Наукові записки НаУКМА. Мова і суспільство. 2016. Випуск 2. С. 5–15.

3. Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава»: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 17.07.2019 № 596-р.
4. Ткаченко О. Б. Українська мова і мовне життя світу. Київ : Спалах, 2004. 272 с.
5. Чеховська М. М., Шлапаченко В. М. Мова як чинник національної безпеки. Держава та регіони. Серія: Право. 2018. № 3 (61). С. 39–46.

ФІЗИЧНЕ І МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН: АДАПТАЦІЯ, ІННОВАЦІЇ, РОЗВИТОК

Бабенко Оксана Миколаївна

здобувачка вищої освіти навчально-наукового медичного інституту
*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна*

Наукова керівниця: Астремська Ірина Володимирівна

докторка психологічних наук, професорка кафедри психології
*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ОСМИСЛЕННЯ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ ДОРΟΣЛИХ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ З МЕТАФОРІЧНИМИ АСОЦІАТИВНИМИ КАРТАМИ

Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості осіб, які переживають травматичний досвід в умовах соціальної нестабільності, воєнних подій та індивідуальних криз. У сучасній психологічній практиці особливої ваги набувають методи, що дозволяють працювати з глибинними шарами психіки без прямої раціоналізації переживань. Саме тому метафоричні асоціативні карти виступають ефективним інструментом опосередкованого доступу до травматичного матеріалу, який часто є витісненим або фрагментованим.

У психологічній науці травматичний досвід розглядається як складне багаторівневе явище, що включає емоційні, когнітивні та тілесні компоненти. Як зазначає К. Волков, історичний розвиток уявлень про травму демонструє поступовий перехід від її розуміння як суто патологічного явища до усвідомлення її як процесу, що може бути інтегрований у життєвий досвід особистості [2, с. 58]. Дане положення відкриває можливість дослідження механізмів осмислення травми, які не обмежуються симптоматикою, а спрямовані на реконструкцію смислів.

У цьому контексті особливої уваги заслуговують символічні інструменти, зокрема метафоричні асоціативні карти. Вони забезпечують умови для

безпечного проєктивного вираження внутрішніх переживань, що дозволяє обійти психологічні захисні механізми. О. Блінов підкреслює, що МАК функціонують як своєрідний інструмент психологічної хірургії, оскільки сприяють точковому виявленню травматичних переживань та їх подальшому опрацюванню [1, с. 7]. Водночас важливо наголосити, що така «точковість» не означає механістичності, а радше вказує на делікатність роботи з психічним матеріалом.

Аналізуючи природу метафоричних карт, доцільно звернути увагу на їх універсальність як інструменту психологічної взаємодії. М. Марценюк зазначає, що МАК дозволяють активізувати асоціативне мислення, стимулюють уяву та сприяють глибшому усвідомленню внутрішніх станів [3, с. 56]. На основі цього можна зробити висновок, що ключовим ресурсом метафоричних карт є їх здатність запускати процес символізації, який лежить в основі осмислення травматичного досвіду.

У процесі роботи з травматичним досвідом за допомогою МАК можна виокремити низку психологічних механізмів, що забезпечують його осмислення:

1. *Механізм проєкції*. Застосування метафоричних карт створює умови для перенесення внутрішніх переживань на зовнішній образ. Це дозволяє клієнту дистанціюватися від травматичного матеріалу та розглядати його як об'єкт аналізу. Власне, проєкція у цьому випадку виконує не захисну, а терапевтичну функцію.

2. *Механізм символізації*. Травматичний досвід часто не має вербалізованої форми. Використання образів сприяє перетворенню неусвідомлених переживань у символічні структури, які можуть бути осмислені. На цій основі відбувається перехід від емоційного хаосу до структурованого досвіду.

3. *Механізм наративізації*. Робота з картами стимулює створення особистісного наративу. Людина починає вибудовувати історію, в якій травматична подія набуває певного місця та значення. Як наслідок формується нове бачення власного досвіду, що знижує рівень його деструктивного впливу.

4. *Механізм емоційної регуляції.* Образна форма подання матеріалу дозволяє поступово входити у контакт з травматичними переживаннями. Це сприяє їх дозованому переживанню та зменшенню інтенсивності афекту.

5. *Механізм рефлексії.* Взаємодія з метафоричними образами стимулює внутрішній діалог, у процесі якого людина починає усвідомлювати власні реакції, установки та смисли.

З огляду на зазначені механізми, доцільно підкреслити, що осмислення травматичного досвіду не є одномоментним актом. Це процес, який передбачає поступове розгортання внутрішнього змісту. У цьому контексті використання МАК створює своєрідний простір, у якому можливе безпечне дослідження травматичного матеріалу.

Особливу увагу варто приділити взаємозв'язку між символізацією та когнітивною перебудовою досвіду. У процесі роботи з картами відбувається не лише емоційне проживання травми, але й її переосмислення. Це підтверджує тезу про те, що символічні інструменти можуть виступати каталізаторами когнітивних змін. На основі положень, представлених у роботах К. Волкова, можна стверджувати, що інтеграція травматичного досвіду пов'язана з його включенням у загальну систему життєвих смислів [2, с. 62]. Відповідно, МАК сприяють не лише вираженню переживань, але й їх смисловій реконструкції.

Не менш важливим є питання про роль психолога у цьому процесі. Використання метафоричних карт вимагає високого рівня професійної підготовки, оскільки інтерпретація образів має здійснюватися з урахуванням індивідуального контексту клієнта. Як зазначає О. Блінов, ефективність роботи з МАК значною мірою залежить від здатності спеціаліста створити атмосферу довіри та прийняття [1, с. 9]. Це дозволяє клієнту відкриватися та досліджувати власний досвід без страху оцінювання.

Узагальнюючи викладене, можна сформулювати ключові положення:

1) метафоричні асоціативні карти є ефективним інструментом роботи з травматичним досвідом, оскільки забезпечують опосередкований доступ до внутрішніх переживань;

2) процес осмислення травми ґрунтується на взаємодії кількох психологічних механізмів, серед яких провідну роль відіграють проєкція, символізація та наративізація;

3) використання МАК сприяє інтеграції травматичного досвіду у структуру особистості шляхом його смислової реконструкції;

4) ефективність застосування методу залежить від професійної компетентності психолога та здатності враховувати індивідуальні особливості клієнта.

Таким чином, метафоричні асоціативні карти виступають не лише інструментом діагностики, але й потужним засобом психологічного впливу, який дозволяє трансформувати травматичний досвід у ресурс особистісного розвитку. У цьому полягає їх цінність у сучасній психологічній практиці, що орієнтована на глибинне розуміння людини та підтримку її внутрішніх змін.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричним вивченням ефективності використання метафоричних асоціативних карт у процесі осмислення травматичного досвіду дорослих. Доцільним є уточнення особливостей їх застосування залежно від типу травматичного досвіду та індивідуальних характеристик особистості.

Важливим напрямом постає аналіз динаміки змін, що відбуваються у процесі роботи з метафоричними образами, зокрема трансформації емоційного переживання та формування нових смислових інтерпретацій досвіду. Перспективним є вивчення взаємозв'язку між процесами символізації та когнітивною перебудовою. Окремої уваги потребує дослідження умов ефективного застосування метафоричних асоціативних карт у психологічній практиці, з урахуванням особливостей професійної взаємодії та індивідуального контексту клієнта.

Список використаних джерел:

1. Блінов О.А. Метафоричні асоціативні карти як сучасний метод психологічної хірургії. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки* : зб.

наук. пр. Київського Національного університету ім. Тараса Шевченка. Київ. 2016. Вип. 4 (29). С. 6–11.

2. Волков К. Травматичний досвід: історична експлікація вивчення в психології. *Психологічні перспективи*, (41) 2023, С. 55–73. URL: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2023-41-vol> (дата звернення: 25.03.2026).

3. Марценюк М.О. Метафоричні асоціативні карти як універсальний інструмент в роботі психолога. *Science and Education in the Modern World: Challenges of the XXI Century" Nur-Sultan, Kazakhstan, October 2020*. С. 55 – 59. URL : <http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7511/1/> (дата звернення: 25.03.2026).

Бессараб Олександр Олександрович
здобувач вищої освіти факультету фізичної культури, спорту та психології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Варіна Ганна Борисівна
старша викладачка кафедри психології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ У ВЕТЕРАНІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Розглянуто психологічні чинники формування життєстійкості у ветеранів бойових дій в умовах посттравматичного досвіду. Проаналізовано роль особистісних, соціально-психологічних та когнітивно-емоційних ресурсів у подоланні наслідків бойового стресу. Визначено значення таких компонентів, як стресостійкість, адаптивність, емоційна регуляція, соціальна підтримка та посттравматичне зростання. Показано, що життєстійкість формується як динамічний процес взаємодії внутрішніх ресурсів особистості та зовнішніх факторів середовища. Узагальнено сучасні підходи до психологічної підтримки ветеранів, спрямовані на відновлення психічного здоров'я та соціальної адаптації.

Ключові слова: життєстійкість, ветерани бойових дій, посттравматичний стрес, психологічна адаптація, соціальна підтримка, посттравматичне зростання

Сучасні соціально-політичні умови зумовлюють зростання кількості осіб, які брали участь у бойових діях, що актуалізує проблему збереження їх психічного здоров'я та успішної соціальної адаптації. Ветерани бойових дій зазнають впливу екстремальних стресових факторів, що можуть призводити до розвитку посттравматичних розладів, зокрема посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожних і депресивних станів [1].

У цьому контексті особливого значення набуває поняття життєстійкості як здатності особистості ефективно протистояти стресовим впливам, адаптуватися до складних життєвих обставин і зберігати психічну рівновагу. Життєстійкість розглядається як інтегративна характеристика, що включає когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти [2].

Одним із ключових психологічних чинників формування життєстійкості є емоційна регуляція, яка забезпечує здатність контролювати власні емоції, знижувати рівень тривоги та запобігати розвитку дезадаптивних реакцій. Ветерани, які володіють ефективними стратегіями емоційної регуляції, демонструють кращу адаптацію до мирного життя [3].

Важливу роль відіграє також когнітивний компонент, зокрема здатність до переосмислення травматичного досвіду та формування позитивних життєвих установок. Когнітивна гнучкість сприяє зниженню рівня дистресу та розвитку посттравматичного зростання [4].

Не менш значущим є соціально-психологічний чинник, який проявляється у рівні соціальної підтримки з боку сім'ї, друзів, колег і суспільства в цілому. Доведено, що наявність підтримуючого соціального середовища значно підвищує рівень життєстійкості та сприяє швидшій адаптації ветеранів [5].

Окрему увагу слід приділити особистісним характеристикам, таким як оптимізм, внутрішній локус контролю, мотивація до саморозвитку та здатність до рефлексії. Ці якості виступають внутрішніми ресурсами, що допомагають долати наслідки стресу та відновлювати психологічну рівновагу [6].

У сучасній психології також активно досліджується феномен посттравматичного зростання, який передбачає позитивні зміни в особистості після пережитих травматичних подій. До таких змін належать переоцінка життєвих цінностей, посилення особистісної зрілості та розвиток нових смислів життя [7].

Формування життєстійкості у ветеранів бойових дій є динамічним процесом, що залежить від взаємодії індивідуальних та соціальних чинників. Ефективна психологічна підтримка повинна включати розвиток навичок

емоційної саморегуляції, формування позитивного мислення, підвищення рівня соціальної інтеграції та створення умов для реалізації особистісного потенціалу.

Таким чином, життєстійкість виступає ключовим ресурсом психологічного благополуччя ветеранів бойових дій, а її формування потребує комплексного підходу, що поєднує індивідуальні, соціальні та професійні інтервенції. Подальші дослідження у цьому напрямі сприятимуть розробці ефективних програм реабілітації та підтримки осіб, які зазнали впливу бойового стресу.

Список використаних джерел:

1. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5). 2015.
2. Southwick S. M., Bonanno G. A. Resilience definitions and theory. *European Journal of Psychotraumatology*. 2016.
3. Gross J. J. Emotion regulation: Current status and future prospects. *Psychological Inquiry*. 2015.
4. Kashdan T. B., Rottenberg J. Psychological flexibility. *Clinical Psychology Review*. 2015.
5. Ozbay F. et al. Social support and resilience. *Psychiatry*. 2017.
6. Connor K. M., Davidson J. R. Development of resilience scale. *Depression and Anxiety*. 2016.
7. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. Posttraumatic growth. *Psychological Inquiry*. 2016.

Бєлікова Ганна Василівна
здобувачка вищої освіти факультету фізичної культури, спорту та психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Варіна Ганна Борисівна
старша викладачка кафедри психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА В УМОВАХ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ

Актуальність дослідження соціальної адаптації дітей з розладами аутистичного спектра визначається стійким зростанням поширеності цього порушення та його значним впливом на якість життя дитини, родини і суспільства в цілому. За сучасними даними Centers for Disease Control and Prevention, оприлюдненими у 2023 році, розлади аутистичного спектра діагностуються приблизно у однієї дитини з тридцяти шести, що демонструє чітку тенденцію до зростання у порівнянні з попередніми оцінками (M. Maenner) [9]. Аналогічні результати отримані в європейських популяційних дослідженнях, де середній показник поширеності становить близько 1-1,5% дитячого населення [4; 7].

В Україні проблема має додаткову складність, що пов'язана з недосконалістю системи ранньої діагностики та обмеженим доступом до спеціалізованих послуг. За даними Міністерство освіти і науки України, кількість дітей з особливими освітніми потребами, залучених до інклюзивного навчання, зросла більш ніж у п'ять разів протягом останнього десятиліття, причому значну частку становлять саме діти з розладами аутистичного спектра [12]. Водночас World Health Organization підкреслює, що значна кількість випадків аутизму у країнах із трансформаційною економікою залишається недіагностованою або діагностується із запізненням, що суттєво

знижує ефективність втручань [13]. Додатковим чинником актуалізації проблеми в українському контексті є вплив воєнного стану, який призводить до порушення стабільності освітнього середовища, обмеження доступу до реабілітаційних послуг та підвищення рівня хронічного стресу в сім'ях, що негативно впливає на процес соціальної адаптації дітей з розладами аутистичного спектра (S. Hayes) [6]. Сучасне наукове розуміння аутизму базується на спектральному підході, що закріплений у міжнародній класифікації хвороб одинадцятого перегляду. Відповідно до цього підходу кожна дитина з розладами аутистичного спектра має індивідуальний профіль розвитку, який поєднує різні рівні когнітивних, емоційних і поведінкових характеристик [7]. Це обумовлює необхідність відмови від уніфікованих моделей впливу та переходу до індивідуалізованих стратегій соціальної адаптації.

Соціальна адаптація дітей з розладами аутистичного спектра є багатовимірним процесом, що включає формування здатності до соціальної взаємодії, розвитку комунікативних навичок, саморегуляції та включення у спільну діяльність. У структурі цього процесу ключову роль відіграють нейропсихологічні механізми. Одним із провідних є дефіцит теорії розуму, який проявляється у труднощах розуміння емоцій, намірів і поведінки інших людей [2]. Це суттєво обмежує здатність дитини до побудови ефективної соціальної взаємодії. Паралельно спостерігаються порушення сенсорної інтеграції, які можуть проявлятися як у формі гіперчутливості до зовнішніх стимулів, так і у вигляді їх недостатнього сприймання. Такі особливості призводять до перевантаження нервової системи або до недостатньої реактивності, що зумовлює дезорганізацію поведінки та ускладнює соціальну адаптацію [3]. Важливим аспектом є когнітивна специфіка розвитку дітей з РАС. Дослідження показують, що для значної частини таких дітей характерне домінування візуального мислення, що визначає ефективність використання наочних засобів навчання, але водночас ускладнює оперування абстрактними поняттями [5]. Інші когнітивні профілі можуть характеризуватися логіко-

математичною або фактологічною орієнтацією, що формує специфічні сильні сторони та обмеження у сфері соціальної взаємодії.

Для диференційованого підходу до соціальної адаптації доцільним є використання типологічних моделей. У вітчизняній психологічній науці, зокрема у працях Т. Скрипник, обґрунтовується доцільність диференційованого підходу до дітей з розладами аутистичного спектра з урахуванням рівня їх соціальної взаємодії, комунікативного розвитку та поведінкових характеристик, що забезпечує підвищення ефективності процесу соціальної адаптації [1].

Суттєвим фактором соціальної адаптації є сімейний контекст розвитку дитини. Дослідження свідчать, що батьки дітей з аутизмом мають значно вищий рівень стресу порівняно з іншими групами, що впливає на якість взаємодії з дитиною та ефективність корекційних заходів [6; 8]. Процес прийняття діагнозу проходить кілька етапів, і лише на стадії прийняття формується конструктивна співпраця з фахівцями. За відсутності психологічної підтримки сім'я може обмежувати соціальні контакти дитини, що поглиблює її ізоляцію.

У системі психолого-педагогічної допомоги ключову роль відіграють реабілітаційні центри, які виступають як спеціально організоване середовище соціалізації. Їх ефективність визначається поєднанням структурованості, передбачуваності та емоційної безпеки. Організація простору передбачає зонування, використання візуальних підказок, чітке структурування діяльності та мінімізацію сенсорного перевантаження.

Інтегративна модель корекції в умовах реабілітаційного центру передбачає поєднання різних підходів. Поведінкові методи, зокрема прикладний аналіз поведінки, демонструють високу ефективність у формуванні адаптивних навичок [8; 10]. Програма структурованого навчання, розроблена Е. Schopler, забезпечує адаптацію середовища до особливостей дитини. Емоційно-орієнтовані підходи, зокрема арт-терапія, сприяють гармонізації афективної сфери та зниженню тривожності [11].

Важливим напрямом є розвиток сенсорної інтеграції. Теорія А. Ayres доводить, що цілеспрямована сенсорна стимуляція сприяє покращенню регуляції

поведінки та когнітивного функціонування. Використання пропріоцептивних і вестибулярних вправ дозволяє знизити рівень тривожності та підвищити здатність до концентрації уваги [10]. Сучасні технології формування соціальної поведінки включають соціальні історії, розроблені С. Gray, та відеомодельовання, ефективність якого підтверджена емпіричними дослідженнями (S. Bellini). Ці методи дозволяють сформувати чіткі алгоритми поведінки у соціальних ситуаціях та зменшити рівень невизначеності для дитини [5]. Оцінка ефективності соціальної адаптації здійснюється за комплексом показників, серед яких зниження дезадаптивної поведінки, розвиток спільної уваги, підвищення автономності та формування комунікативної ініціативи. Саме ці індикатори відображають якісні зміни у включенні дитини у соціальну взаємодію [7].

Соціальна адаптація дітей з розладами аутистичного спектра є складним багатofакторним процесом, що визначається взаємодією нейропсихологічних, когнітивних і соціальних чинників. У сучасних умовах особливої значущості набуває створення ефективних моделей допомоги, які поєднують індивідуалізований підхід, мультидисциплінарний супровід та активну участь сім'ї. Реабілітаційні центри виступають ключовою ланкою у забезпеченні соціалізації дітей з РАС, оскільки створюють безпечне та структуроване середовище для формування соціальних навичок. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку індивідуалізованих програм адаптації, удосконалення системи раннього втручання та розширення доступу до комплексної психолого-педагогічної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму. Київ Фенікс. 2010. 388 с.
2. Baron-Cohen S., Leslie A. M., Frith U. Does the autistic child have a “theory of mind”? Cognition. 1985. Vol. 21, No. 1. P. 37-46. DOI: [https://doi.org/10.1016/0010-0277\(85\)90022-8](https://doi.org/10.1016/0010-0277(85)90022-8).

3. Ben-Sasson A., Hen L., Fluss R., Cermak S. A., Engel-Yeger B., Gal E. A meta-analysis of sensory modulation symptoms in individuals with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2009. Vol. 39, No. 1. P. 1-11. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10803-008-0593-3>.
4. Elsabbagh M., Divan G., Koh Y. J., Kim Y. S., Kauchali S., Marcín C., Montiel-Nava C., Patel V., Paula C. S., Wang C., Yasamy M. T., Fombonne E. Global prevalence of autism and other pervasive developmental disorders. *Autism Research*. 2012. Vol. 5, No. 3. P. 160-179. DOI: <https://doi.org/10.1002/aur.239>.
5. Gray C. A., Garand J. D. Social stories improving responses of students with autism with accurate social information. *Focus on Autistic Behavior*. 1993. Vol. 8, No. 1. P. 1-10. DOI: <https://doi.org/10.1177/108835769300800101>.
6. Hayes S. A., Watson S. L. The impact of parenting stress a meta-analysis of studies comparing the experience of parenting stress in parents of children with and without autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2013. Vol. 43, No. 3. P. 629-642. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10803-012-1604-y>.
7. Lord C., Brugha T. S., Charman T., Cusack J., Dumas G., Frazier T., Jones E. J. H., Jones R. M., Pickles A., State M. W., Taylor J. L., Veenstra-VanderWeele J. Autism spectrum disorder. *Nature Reviews Disease Primers*. 2020. Vol. 6. Article number 5. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41572-019-0138-4>.
8. Lovaas O. I. Behavioral treatment and normal educational and intellectual functioning in young autistic children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1987. Vol. 55, No. 1. P. 3-9. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-006X.55.1.3>.
9. Maenner M. J., Warren Z., Williams A. R., Amoakohene E., Bakian A. V., Bilder D. A., Durkin M. S., Fitzgerald R. T., Furnier S. M., Hughes M. M., Patrick M., Salinas A., Shenouda J., Vehorn A., Warren A., Constantino J. N. Prevalence and characteristics of autism spectrum disorder among children aged 8 years autism and developmental disabilities monitoring network 11 sites United States 2020. *MMWR Surveillance Summaries*. 2023. Vol. 72, No. 2. P. 1-14. DOI: <https://doi.org/10.15585/mmwr.ss7202a1>.

10. Reichow B., Hume K., Barton E. E., Boyd B. A. Early intensive behavioral intervention for young children with autism spectrum disorders. Cochrane Database of Systematic Reviews. 2018. Issue 5. Article CD009260. DOI: <https://doi.org/10.1002/14651858.CD009260.pub3>.
11. Virués-Ortega J., Julio F. M., Pastor-Barriuso R. The TEACCH program for children and adults with autism a meta-analysis of intervention studies. Clinical Psychology Review. 2013. Vol. 33, No. 8. P. 940-953. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2013.07.005>.
12. Міністерство освіти і науки України. Статистичні дані щодо розвитку інклюзивного навчання в Україні. URL: <https://mon.gov.ua>.
13. World Health Organization. Autism spectrum disorders. 2022. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/autism-spectrum-disorders>.

Бойко Кирил Дмитрович
здобувач вищої освіти факультету фізичної культури, спорту та психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Науковий керівник: Кирієнко Олександр Геннадійович
старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Використання цифрових технологій у системі загальної середньої освіти є одним із ключових напрямів її модернізації, що особливо актуалізується у сфері фізичного виховання старшокласників. У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, поширення мобільних пристроїв та зростання рівня цифрової культури молоді виникає необхідність інтеграції цифрових інструментів у навчальний процес з метою підвищення його ефективності та відповідності запитам здобувачів освіти. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах зниження рівня рухової активності учнів, що підтверджується як міжнародними, так і вітчизняними дослідженнями. У цьому контексті використання фітнес-додатків і трекерів активності розглядається як перспективний засіб формування здоров'язбережувальної компетентності старшокласників.

За даними сучасних досліджень, цифрові технології відіграють важливу роль у підвищенні рівня фізичної активності молоді, забезпечуючи можливості самоконтролю, індивідуалізації навантажень і підвищення інтересу до занять [3]. У свою чергу, цифровізація сфери фізичної культури в Україні розглядається як один із ключових чинників покращення здоров'я населення та якості освітнього процесу [2].

Метою даних тез є теоретичне обґрунтування можливостей використання цифрових технологій у процесі фізичного виховання учнів старших класів, а

також визначення їх педагогічного потенціалу. Цифрові технології у фізичному вихованні можна розглядати як комплекс програмних і технічних засобів, що забезпечують підвищення ефективності навчального процесу, контроль фізичного стану учнів та індивідуалізацію фізичних навантажень. До таких засобів належать мобільні фітнес-додатки, фітнес-браслети, смарт-годинники, онлайн-платформи та цифрові сервіси моніторингу фізичної активності.

Використання цифрових технологій у фізичному вихованні відкриває нові можливості для підвищення ефективності, доступності та мотивації до занять. Інтеграція мобільних додатків, фітнес-трекерів, онлайн-платформ, гейміфікованих програм та освітніх ресурсів дозволяє персоналізувати тренувальний процес, відстежувати прогрес, урізноманітнювати форми занять і залучати здобувачів освіти до інтерактивних видів фізичної активності. Особливо важливим є використання таких технологій для адаптації занять до індивідуальних потреб, формування стійких навичок самоконтролю та планування, а також для підтримки зворотного зв'язку між педагогами й учнями [1].

Використання трекерів активності є ще одним важливим компонентом цифровізації фізичного виховання. Вони забезпечують можливість безперервного моніторингу фізичних показників, таких як частота серцевих скорочень, кількість кроків, рівень фізичної активності, що дозволяє більш точно планувати навчальні навантаження.

Водночас, незважаючи на значні переваги, впровадження цифрових технологій у фізичне виховання супроводжується певними труднощами, серед яких недостатній рівень цифрової компетентності педагогів, обмеженість матеріально-технічної бази та відсутність належного методичного забезпечення. Це зумовлює необхідність підготовки вчителів до використання сучасних цифрових інструментів і розробки відповідних методичних рекомендацій.

Використання фітнес-додатків і трекерів активності у процесі фізичного виховання старшокласників є ефективним засобом підвищення їх рухової активності, формування здоров'язбережувальної компетентності та розвитку

навичок самоконтролю. Аналіз наукових праць українських дослідників підтверджує доцільність інтеграції цифрових технологій у навчальний процес та їх позитивний вплив на якість фізичного виховання. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці методик їх практичного застосування, експериментальній перевірці ефективності та адаптації до умов сучасної школи.

Список використаних джерел:

1. Багас О., Шинкарук В., Ткачик І. (2025). Використання цифрових технологій у фізичному вихованні. № 1(47) (2025): Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», 200-209 [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1\(47\)-200-209](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-200-209).
2. Осадченко Т. Сучасний стан цифровізації у сфері фізичної культури та спорту в Україні. (2023). physical culture and sport: scientific perspective, 2, 103-108. <https://doi.org/10.31891/pcs.2023.2.14>.
3. Петрова, Н., & Латишев, М. (2025). Цифрові технології та фізична активність здобувачів вищої освіти: результати опитування. Спортивна наука та здоров'я людини, (2(14), 67–75. <https://doi.org/10.28925/2664-2069.2025.27>.

Будулуца Ганна Пилипівна
здобувачка вищої освіти факультету психології
Навчально-наукового інституту післядипломної освіти
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна

Наукова керівниця: Кучманич Ірина Миколаївна
кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри психології
Навчально-наукового інституту післядипломної освіти
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ФАХІВЦІВ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ ДО СУЧАСНИХ УМОВ ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

Державна служба зайнятості України функціонує в умовах безпрецедентних викликів, зумовлених широкомасштабною військовою агресією, масовою міграцією населення та структурними трансформаціями ринку праці. Сучасні умови обслуговування клієнтів у службі зайнятості створюють специфічні психологічні виклики, пов'язані з необхідністю роботи з різноманітними категоріями безробітних, кожна з яких має унікальні потреби та психологічні особливості. Робота з внутрішньо переміщеними особами вимагає врахування травматичного досвіду втрати дому, звичного оточення, роботи та соціальних зв'язків. Обслуговування ветеранів передбачає розуміння специфіки посттравматичних стресових розладів, готовність до роботи з агресивними проявами, необхідність створення безпечного простору для обговорення професійних перспектив. Взаємодія з особами з інвалідністю потребує не лише професійних знань про особливості різних нозологій, але й високого рівня емпатії, терпіння, готовності до тривалого супроводу процесу працевлаштування.

Ця ситуація створює специфічне навантаження на фахівців служби зайнятості, які змушені адаптуватися до принципово нових умов професійної діяльності, характеризованих високим рівнем емоційного напруження,

розширенням функціональних обов'язків, необхідністю освоєння нових цифрових інструментів та підвищеними вимогами до якості обслуговування клієнтів у кризових обставинах. Нині питання професійної адаптації персоналу ще більше актуалізуються у зв'язку з впровадженням цифрових технологій, інноваційної техніки, розвитком комунікаційних можливостей [6, с. 75].

На думку науковців, адаптація (онбординг) є ключовим елементом системи управління персоналом, за яким можна оцінювати рівень HR-менеджменту в організації, адже від ефективності процесу адаптації прямо залежить продуктивність праці, лояльність працівників та загальна ефективність організації [5, с. 138].

Адаптація персоналу є багатокomпонентним процесом, що включає різні аспекти пристосування працівника до організації. У науковій літературі виділяють кілька основних видів або напрямків адаптації: професійна (виробнича); соціально-психологічна; організаційна адаптація; психофізіологічна адаптація; економічна адаптація. Для фахівців служби зайнятості особливо важливими є професійна та соціально-психологічна адаптація, оскільки їхня діяльність пов'язана з інтенсивною комунікацією та необхідністю постійного оновлення професійних знань і навичок.

Професійна адаптація фахівців служби зайнятості являє собою складний багаторівневий процес пристосування до специфічних умов професійної діяльності, що відрізняється від адаптації в інших сферах зайнятості унікальним поєднанням психологічних, організаційних та соціальних факторів. На думку науковців, процес адаптації неможливий без успішної організаційної соціалізації працівників. Організаційна соціалізація, яка є ключовим компонентом адаптації, - це процес, за допомогою якого людина здобуває соціальні знання та навички, необхідні для того, щоб взяти на себе організаційну роль [3, с. 27]. Специфіка професійної діяльності фахівців служби зайнятості полягає у постійному перебуванні в системі "людина-людина", що передбачає інтенсивну міжособистісну взаємодію з клієнтами, які перебувають у стані психологічної вразливості, фінансової нестабільності та соціальної дезорієнтації. Саме професії

системи "людина-людина" характеризуються найвищими показниками професійного стресу та емоційного вигорання.

Психологічні особливості адаптації фахівців служби зайнятості зумовлені комплексною взаємодією об'єктивних і суб'єктивних факторів професійної діяльності. До об'єктивних факторів належать організаційні умови роботи центрів зайнятості, що функціонують згідно з Єдиною технологією надання послуг і поділяються на вісім функціональних секторів. Додатковим об'єктивним фактором є впровадження нових форматів обслуговування, зокрема створення офісів "Зроблено в Україні", цифровізація послуг через портал Дія, електронний кабінет шукача роботи, інтеграція з Єдиним порталом вакансій, що вимагають від фахівців постійного оновлення цифрових компетенцій.

Суб'єктивні фактори адаптації пов'язані з індивідуальними психологічними характеристиками фахівців, що визначають їхню здатність ефективно функціонувати в умовах високого професійного стресу. Найбільш важливими особистісними характеристиками, що сприяють успішній адаптації, є: стресостійкість як здатність зберігати збалансований емоційний стан в умовах постійного напруження; життєстійкість як інтегральна характеристика особистості, що включає залученість, контроль та прийняття ризику; емпатія як здатність розуміти емоційний стан клієнтів і надавати адекватну психологічну підтримку; адаптивність як готовність до швидких змін у робочих процесах та методах обслуговування; рефлексивність як здатність до усвідомлення власного емоційного стану та своєчасного застосування стратегій саморегуляції.

Центральну проблему психологічної адаптації фахівців служби зайнятості становить синдром професійного вигорання та характеризується трьома взаємопов'язаними компонентами згідно з класичною три-факторною моделлю К. Маслач та С. Джексона. «Редукція професійних досягнень у контексті професійного вигорання проявляється у почутті некомпетентності та усвідомленні неуспішності власної діяльності у професійній сфері» [1, с. 14].

Трансформація ролі фахівців служби зайнятості в контексті переходу до нової моделі рекрутингу та кар'єрного консультування вимагає розширення

професійних компетенцій та адаптації до зміни статусу від адміністратора державної допомоги до активного посередника на ринку праці.

А. Василик та К. Мурза вважають, що «процес адаптації можна вважати закінченим, якщо: робота не викликає у співробітника почуття напруги, страху, невпевненості, стала звичною для нього; він опанував необхідний обсяг знань і 17 навичок; поведінка новачка відповідає вимогам його посади й керівника; його професійні показники влаштовують безпосереднього керівника (відповідають встановленим нормативам); працівник бажає вдосконалюватися в професії, з якою він пов'язує своє майбутнє; трудовий внесок і його оцінювання з боку організації викликають у співробітника почуття задоволення; досягнення у професійній діяльності він пов'язує з життєвим успіхом» [2, с. 143].

Таким чином, успішна адаптація вимагає не лише розвитку професійних компетенцій, цифрової грамотності та навичок кар'єрного консультування, але й високого рівня стресостійкості, життєстійкості, емпатії та здатності до постійної саморефлексії і саморегуляції емоційного стану. Профілактика професійного вигорання має базуватися на системному підході, що поєднує індивідуальну роботу з розвитку психологічної резильєнтності, групову підтримку через супервізійні зустрічі та професійні спільноти, організаційні зміни щодо оптимізації робочого навантаження та створення психологічно безпечного професійного середовища. «Синдром професійного вигорання розглядається як наслідок хронічного стресу на робочому місці, з яким не вдалося ефективно впоратися» [4, с. 99].

Узагальнюючи викладений матеріал, можна зробити висновок, що адаптація персоналу є складним багатоаспектним феноменом, що включає різні види пристосування працівника до організаційного середовища. Розуміння сутності, структури та закономірностей адаптації є необхідною основою для розробки ефективних програм управління цим процесом. Феномен «адаптації працівників» Державної служби зайнятості потребує подальшого дослідження. Деталі дослідження та конкретні показники будуть описані у майбутніх наукових статтях.

Список використаних джерел:

1. Бойко, В. В. (2021). Методичні рекомендації щодо діагностики синдрому професійного вигорання (с. 14–18). Національна академія педагогічних наук України. Retrived from https://lib.iitta.gov.ua/744008/1/Матеріали%20методсеінар_18–20_11_2021.pdf.
2. Василик А., Мурза К. Сучасні підходи до адаптації та організаційної соціалізації персоналу. Галицький економічний вісник. 2020. Т. 64, № 3. С. 137– 146.
3. Груздєв О. В. Напрями створення ефективної системи онбордингу на підприємстві. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 7. С. 25–31.
4. Економіка та суспільство (2024). Постановка проблеми. За даними статистики, у 2019 р. близько 210 млн людей у світі або 5-7 % всього населення страждало на синдром вигорання // Економіка та суспільство, вип. 66. Retrieved from <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/4581/4524/>
5. Кравчук О. І., Варіс І. О., Яковленко М. В. Теоретико-методичні засади та сучасні практики онбордингу персоналу в системі кадрового забезпечення підприємства: виклики та адаптація в умовах війни. Економіка та суспільство. 2024. № 66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-9>.
6. Тимошенко В. Економічні аспекти професійної адаптації персоналу організацій у сучасних умовах (на підприємствах виробничої сфери). Актуальні проблеми економіки. 2022. №1 (247). С. 71-78.

Бура Валерія Андріївна
здобувачка вищої освіти факультету фізичної культури, спорту та психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Шевченко Світлана Віталіївна
доцентка кафедри психології, кандидатка психологічних наук, доцентка
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ВПЛИВ ПОСТІЙНОЇ БАГАТОЗАДАЧНОСТІ НА КОГНІТИВНУ СТІЙКІСТЬ СПЕЦІАЛІСТІВ У СФЕРІ "ЛЮДИНА-ЛЮДИНА"

Людина в сучасному світі часто підпадає під вплив на когнітивну складову. В професійній сфері люди часто доводиться стикатися з потребою у багатозадачності під час виконання завдань. Це стосується і сфери роботи «Людина-людина». Адже зазвичай така робота потребує одночасного вислуховування людей та прийняття рішень одночасно. Сама робота з людьми вимагає не простого сухого вислуховування, вона потребує активного залучення та сприйняття людини під час її розмови. Такі професії вимагають великого ресурсу, бажання взаємодіяти з людьми неопосередковано та мати високу когнітивну стійкість. Когнітивна стійкість відіграє важливу роль, адже вплив багатозадачності йде напряду на когнітивну складову та фізичний стан людини також.

Багатозадачність визначається роботою та довготривалою пам'яттю, що становлять когнітивне навантаження. Є три типи когнітивного навантаження: внутрішнє – функція складності реалізації завдання та досвіду спеціаліста. Зовнішнє – результат надлишкових процесів. Доречне – викликається процесами навчання, мають діло з внутрішнім когнітивним навантаженням. Немало важливу роль відіграє робоча пам'ять, згідно з теорією Джона Свеллера [4, с. 96- 97] , «робоча пам'ять має обмежені можливості щодо засвоєння нової інформації у порівнянні з довготривалою пам'яттю, що зберігає

в розумі необмежену кількість інформації , що пройшла обробку та була закріплена практичним досвідом.

Одним з проявів впливу багатозадачності на когнітивну стійкість є «інформаційне перевантаження»[1, с 20-23]. Це стан що виникає внаслідок надлишкового впливу стимулів щодо обробки та сприйняття інформації. Паралельно з ним може виникнути і когнітивне перевантаження, воно виникає у результаті високого рівня когнітивного навантаження у пізнавальній діяльності. Інформаційне перевантаження пов'язано щ обмеженими можливостями пізнавальної сфери, а саме : зберігання, обробка та пошук інформації, обмеження пам'яті уваги. Така проблема є неминучою для сфери «людина-людина» через великий потік інформації та необхідністю її обробляти , яка ще з часом може посилюватись , оскільки кількість інформації може збільшуватись , а людські ресурси функціональних систем залишаються незмінними , тому дуже важлива вчасна адаптація організму до мінливих умов такої спеціалізації.

Робота «людина-людина» вимагає від спеціаліста великого об'єму ресурсу. Ресурс часто розглядають як сукупність особистісних рис , наприклад , воля, локус контролю. [2, с 80-82] Але також розглядають і емоційну стійкість, здатність до самоконтролю, усвідомленість цілей. Особистісні риси людини це не тільки ресурс, а й певний психологічний бар'єр, який допомагає обмежувати можливість використання особистісних ресурсів. Для професійного розвитку важливу роль відіграють психодуховні ресурси – внутрішні особливості, що допомагають психологічній стійкості особистості у складних життєвих ситуаціях , виражаються у когнітивних та поведінкових проявах , які людина використовує для адаптації та трансформації проблемної ситуації. Вони є важливим методом і внутрішньою опорою , що забезпечує можливість ефективно долати професійні труднощі.

Через те, що професія «людина-людина» потребує паралельно емоційного залучення до проблем людини, може виникнути емоційне вигорання. За моделлю Кристини Маслак [3, с 65-67] визначають її через три виміри: деперсоналізація, емоційне виснаження та зниження професійної ефективності. Центральним

компонентом є емоційний, виражається у глибокому відчутті втоми, що заважає ефективно виконувати професійні обов'язки. Деперсоналізація характеризується емоційною ізоляцією від роботи та оточуючих, що часто супроводжується байдужістю. Зниження професійної ефективності виражається у самосумнівах та відчутті неефективності у своїй сфері. За Міжнародною класифікацією захворювання визнали вигорання як синдром, що з'являється внаслідок хронічного стресу на робочому місці, який не вдалося подолати.

Це стосується також студентів професії «людина-людина». Адже вже на етапі навчання частково можуть виконувати професійні ролі: емпатійне навантаження, робота з клієнтами під час практики, відчуття моральної відповідальності. В сукупності, це дає умови аналогічні професійному стресу. Адже робота «людина-людина» вимагає емоційної залученості, зворотного зв'язку, саморефлексії. Під час практики студенти можуть проживати вторинний травматичний стрес, що посилює емоційне виснаження.

Можемо зробити висновки, що на перший погляд галузь «людина-людина» може здаватися не такою складною та багатозадачною. Але якщо вивчити більш детально, то можемо відслідкувати зв'язок емоційної, моральної, когнітивної та фізичної роботи спеціаліста. Ці процеси не такі видимі, як виконання якихось практичних завдань, але вони також потребують великого ресурсу та когнітивної стійкості. Важливо це розуміти, особливо людям, які планують або вже працюють у даній сфері. Бо надання послуг «людина-людина» потребує, щоб спеціаліст був у гарному та здоровому стані, для виконання усіх зобов'язань щодо роти з людьми. Тому потрібно проводити профілактичні заходи щодо інформування проблем та навчання способів запобігання можливим негативним станам у ході професійної діяльності або навчання.

Список використаних джерел:

1. Грабовська С., Мусаковська О. Інформаційне перевантаження: психологічний ракурс. *Psychological Journal*. 2020. Т. 6, № 7. С. 18–29.

2. Бугерко Я. Ресурсний підхід в сучасній психології. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023.
3. Карабин Т. В. Стратегії профілактики та подолання емоційного вигорання у майбутніх психологів. *Вчені записки*. 2025. № 64.
4. Тітаренко О. В., Добронравова І. В. Когнітивне навантаження на різних рівнях вивчення отоларингології. *Матеріали конференції*. Оргкомітет: Патряк Олександра Тарасівна. ЗУНУ, 2023. С. 96–97.

Буц Маргарита Сергіївна
магістрантка факультету фізичної культури, спорту та психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Зарицька Валентина Василівна
докторка психологічних наук, професорка кафедри психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ФЕНОМЕН «НОРМАТИВНИХ» СТРАХІВ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ: ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА КРИТЕРІЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ВІД ПАТОЛОГІЧНИХ ПРОЯВІВ

Актуальність дослідження дитячих страхів зумовлена зростанням загального рівня тривожності в сучасному соціумі та необхідністю чіткої диференціальної діагностики між етапами нормативного розвитку особистості та початковими проявами психопатології.

Дитячі страхи є невід'ємною частиною психічного розвитку в онтогенезі, виконуючи важливі адаптаційні та захисні функції. У дошкільному віці емоційна сфера дитини характеризується високою пластичністю, що зумовлює появу широкого спектру страхів, які мають нормативний характер. Проте проблема диференціації вікової норми від патологічних проявів залишається однією з найбільш гострих у клінічній психології та педагогіці. Розуміння природи цих страхів дозволяє фахівцям не лише вчасно виявити порушення, а й сприяти гармонійному розвитку особистості дитини.

Еволюційна психологія розглядає страх як базовий механізм виживання. Згідно з концепціями еволюційного розвитку, страх виконує роль інстинктивного охоронця, що сигналізує про потенційну небезпеку. У дошкільника нормативний страх стимулює розвиток уяви та здатності до подолання труднощів. Л. Фелдман Барретт у своїх дослідженнях зазначає, що мозок дитини конструює емоції на основі прогнозів і минулого досвіду, що робить страх важливим інструментом пізнання навколишнього світу [1, с. 215].

Функціональне значення нормативного страху в дошкільному віці виявляється у розвитку механізмів самозбереження та соціальної адаптації. Страх темряви чи незнайомих людей у ранньому віці є природною реакцією на невизначеність, яка сприяє формуванню обережності. О.В. Скрипченко підкреслює, що емоційний розвиток дитини неможливий без переживання всього спектру емоцій, де страх виступає індикатором становлення внутрішньої системи безпеки [2, с. 312].

Особливе місце у вивченні генези дитячих страхів займає еволюційно-когнітивна періодизація, детально описана у працях П. Муріса та К. Ессау. Дослідники встановили, що кожен етап дитинства має специфічні «піки» тривожності, які безпосередньо корелюють із когнітивним дозріванням та розширенням соціального досвіду. Зокрема, у віці 3 років домінують страхи самотності та темряви, що зумовлено розвитком уяви та процесами сепарації. У 5–6 років, внаслідок усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків та незворотності часу, на перший план виходять страхи смерті (власної та батьків), війни чи стихійних лих. З початком навчання (7 років) домінуючими стають соціальні страхи: «бути не тим», неспівпадіння з вимогами соціуму та страх оцінювання [3, с. 88–89]. Цей етап є критичним для формування внутрішньої системи безпеки та ціннісного ставлення до життя.

Когнітивний розвиток за Ж. Піаже пояснює появу страху смерті у старших дошкільників як результат формування абстрактного мислення та усвідомлення незворотності часу. Таким чином, поява певних страхів у відповідному віці свідчить про інтелектуальну зрілість дитини. Дж. Каган наголошує на тому, що розвиток когнітивних механізмів дозволяє дитині краще усвідомлювати загрози, що іноді веде до тимчасового зростання рівня тривожності [4, с. 94].

Для практичної діяльності клінічного психолога критично важливим є визначення критеріїв патології страху. Г.Р. Рейдіна та В.В. Яремчук виділяють кілька ключових ознак, за якими страх класифікується як невротичний: невідповідність віковому етапу, надмірна інтенсивність, тривалість понад шість

місяців та значна дезадаптація дитини, що проявляється у порушеннях сну, харчування або соціальної ізоляції [5, с. 143].

Г.Р. Рейдіна пропонує порівняльний аналіз, який дозволяє чітко диференціювати ці стани за п'ятьма основними параметрами:

- Вікова відповідність: Нормативний страх завжди узгоджується з еволюційною періодизацією (наприклад, страх смерті у 6 років), тоді як патологічний є невластивим поточному віку або виглядає як значно «запізніла» реакція на подразники.

- Тривалість прояву: Вікові страхи мають короткочасний, епізодичний характер (зазвичай до кількох місяців). Невротичний же страх вирізняється стійкістю та триває понад пів року.

- Вплив на життєдіяльність: У межах норми страх не стає перешкодою для загального розвитку, гри чи спілкування. Натомість патологія спричиняє глибоку дезадаптацію, що проявляється через порушення апетиту, сну та відмову від соціальних контактів.

- Реакція на логічне переконання: Дитину з нормативним страхом легко заспокоїти раціональним поясненням або залученням до гри. Патологічний страх має ригідний, нав'язливий характер – логічні аргументи дорослих у цьому випадку виявляються неефективними.

- Фізіологічні та соматичні прояви: Норма супроводжується лише помірним і короткочасним напруженням. Для патологічного стану характерні виражені соматичні симптоми: панічні атаки, енурез, тики та інші невротичні прояви.

Патологічний страх, на відміну від нормативного, не піддається логічному заспокоєнню та супроводжується стійкими соматичними реакціями, що робить його ключовим об'єктом для клінічної корекції.

Р.М. Рейпі підкреслює, що патологічний страх є результатом не лише когнітивного дозрівання, а й деструктивного впливу внутрішньосімейних чинників, зокрема батьківської гіперопіки та надмірного контролю, що обмежують автономію дитини [6]. К.А. Ессау, Дж. Лебуше та Т.Х. Оллендік у

своїх лонгітюдних дослідженнях довели, що траєкторія переходу від страху до фобії часто залежить від вродженої емоційної реактивності дитини [7, с. 71]

Для ефективної диференціації типів страху доцільно застосовувати комплексний підхід, що поєднує якісний та кількісний аналіз. Проективні методики, зокрема «Тест тривожності» запропонований Р. Теммл, М. Доркі, В. Амен, дозволяють виявити не лише наявність конкретних фобій, а й загальний рівень особистісної тривожності та схильність дитини до формування патологічних станів [8]. Кількісна оцінка емоційного фону здійснюється за допомогою розрахунку індексу тривожності (ІТ), який відображає ступінь адаптованості дитини до типових життєвих ситуацій. Стійко високий показник (понад 50%) сигналізує про високу тривожність та ймовірний перехід нормативного страху у стадію невротичного розладу, що потребує негайної психологічної корекції [7, с. 72].

Отже, феномен нормативних страхів є складним багатофакторним явищем. Вони є індикаторами нормального розвитку уяви, інтелекту та системи емоційної регуляції. Завданням фахівців є підтримка дитини на етапах переживання вікових страхів та запобігання їх трансформації в хронічні стани через нормалізацію сімейного середовища та використання методів ігрової та казкотерапії.

Список використаних джерел:

1. Barrett L. F. How Emotions Are Made: The Secret Life of the Brain. Houghton Mifflin Harcourt, 2017. 448 p.
2. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Каравела, 2015. 448 с.
3. Muris P. Normal and Abnormal Fear and Anxiety in Children and Adolescents. Elsevier, 2007., 614 p.
4. Kagan J. A New View of Emotion and Cognition in Early Childhood. Oxford University Press, 2018. 256 p.

5. Рейдіна Г.Р., Яремчук В.В. Особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота. 2018. Вип. 2 (43). С. 142–145.
6. Rapee R. M. Family factors in the development and management of anxiety disorders. *Clinical Child and Family Psychology Review*. 2012. Vol. 15(1). P. 69–80.
7. Essau C. A., Leboucher J., & Ollendick T. H. The developmental trajectories of specific fears in children and adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology*. 2017. Vol. 45(1). P. 67–78.
8. Amen E. W., Renison N. A study of the relationship between happiness and anxiety in children by means of a projective technique. *Genetic Psychology Monographs*. 1954. Vol. 50. P. 37–61.

Висоцький Максим Вікторович
аспірант кафедри біології людини, хімії та методики навчання хімії
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
ORCID ID: 0009-0004-4485-8604
Наукова керівниця: Вакал Ю.С.
докторка філософії, доцентка кафедри біології людини, хімії та
методики навчання хімії
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
ORCID ID: 0000-0002-8722-7683

ПАТОФІЗІОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ ПРИ ЗАПАЛЬНИХ ЗАХВОРЮВАННЯХ ПАРОДОНТУ

Ключові слова: пародонт, пародонтальні кишень, зубна бляшка, патогенна мікрофлора.

Відомо, що патофізіологія запальних захворювань пародонту ґрунтується на інфекційно-імунному механізмі. Ця патологія займає чільне місце в структурі стоматологічних захворювань і є однією з важливих проблем в стоматології [1, 2]. Незважаючи на чисельні дослідження, які були проведені в даному напрямку, ця проблема досі залишається невирішеною. При цьому захворюванні відмічаються не лише запальні процеси в ротовій порожнині та послаблення функцій зубощелепної системи, а й порушення функцій шлунково-кишкового тракту, імунного й ендокринного балансу, мікроциркуляції, нервово-психічні розлади, дефіцит вітамінів, ендотоксикоз, за даними літератури, всі ці фактори призводять до зменшення резистентності організму [3].

Всі ці процеси, які впливають на утримуючі тканини зуба, загрожують кровоточивістю, утворенням пародонтальних кишень, рухливостю зубів різного ступеня та втратою зубів.

Один із основних етіологічних факторів розвитку даного захворювання є мікробний чинник [2, 4]. Тому через погану гігієну утворюється бактеріальний наліт, який і впливає на розвиток даної патології.

Патологічний процес захворювання пародонту, зокрема гінгівіт і пародонтит, має поступовий характер розвитку. На початкових стадіях даної патології не відбувається порушення зубо-ясенного з'єднання, що дає підстави розцінювати ранній етап як гінгівіт різного ступеня тяжкості. Такі зміни є ознакою раннього перебігу захворювання, коли запалення ще не призводить до глибших структурних порушень у пародонті [5]. Коли з'являється пародонтальна кишенька – це захворювання розцінюють як пародонтит, при якому відбуваються більш глибокі (в анатомічному і функціональному плані) зміни.

Розвиток пародонтиту - інтерактивний процес між патогенними компонентами зубного нальоту і тканинами організму, судинної та імунної системами, клітинами сполучної тканини і міжклітинною речовиною.

Розвиток пародонтиту найчастіше асоціюється з персистенцією в тканинах пародонта патогенної мікрофлори.

Ротова порожнина – це спеціалізована екосистема, до складу якої входить понад 400 різновидів мікроорганізмів [2, 6]. В різних джерелах літератури [8, 11] кількість бактерій в ротовій рідині варіює в межах від 40 млн. до 5,5 млрд. в 1 мл. При патологічних станах в ясенній борозні та зубній бляшці вміст мікробів збільшується у 100 разів, це орієнтовно 200 млн. клітин на 1 г.

Зубна бляшка являє собою щільну біоплівку мікроорганізмів, закріплену на зубних поверхнях та утворену в умовах підвищеної вологості ротової порожнини (ротова і ясенна рідина, слина), де розвиваються бактеріальні колонії.

Основні патогени: карієсогенні стрептококки (*Streptococcus mutans*, *S. sanguis*, *S. mitis*), лактобактерії (*Lactobacillus*), що утворюють кислоти, а також анаеробні коки, спірохети, що викликають запалення.

Для сублінгвальної бляшки при пародонтиті характерні анаеробні види: *Porphyromonas gingivalis*, *Prevotella intermedia*, *Tannerella forsythia*.

Пародонтальна кишенька – це патологічне заглиблення між яснами та коренем зуба, глибина якого сягає більше 3 мм, при якому руйнуються зубо-ясеневі з'єднання. Цей проміжок заповнюється нальотом, зубним каменем, що супроводжується кровоточивістю, неприємним запахом та рухливістю зубів.

Вміст пародонтальної кишені поєднує як облігатні (непатогенні стафілококи, стрептококи, лептотрихії, нейсерії, вейлонели, лактобацили, актиноміцети, представники мікобіоти, мікоплазми, найпростіші) так і факультативні (спороутворюючі бактерії, ентеробактерії, синьогнійну паличку та деякі інші мікроорганізми) форми. У пацієнтів із хронічним генералізованим пародонтитом виявляють анаеробоспірили, фузобактерії, спірохети, *A. actinomycetemcomitans*, *V. parvula*, *P. intermedia*, *P. micros*, *P. gingivalis*, *P. melaninogenica*, грампозитивні анаеробні та мікроаерофільні актиноміцети (*A. naeslundii*, *A. viscosus*, *A. israelii*) [5, 10].

В залежності від вираженості патогенних мікроорганізмів можна виділити 2 групи:

1) першу групу входить мікрофлора, з більш вираженою агресивною і деструктивною дією, які мають гарний механізм адгезії – *Porphyromonas gingivalis*, *Aggregatibacter actinomycetemcomitans* та *Tannerella forsythia*;

2) до другої групи належать мікроорганізми, які менш вірулентні: *Treponema denticola* і *Prevotella intermedia*, але також вони утворюють мікробні асоціації з представниками першої групи.

Мікробні ендотоксини мають високу протеолітичну активність та легко проникають через тонкий епітелій зубо-ясенного прикріплення, і коли виникає збій динамічної рівноваги «мікроби - система місцевого захисту» виникає каскад імунопатологічних реакцій - пригнічення антитілоутворення та фагоцитарної активності макрофагів й нейтрофілів, результатом чого є розвиток запальної деструкції в тканинах пародонта та утворення вогнищ хронічного інфекційного процесу [9].

Мікроорганізми, які були описані в більшості є постійними коменсалами порожнини рота, тобто зустрічаються в зубній бляшці людини незалежно від наявності у них захворювання пародонта. Невелика кількість, в основному *Treponema denticola*, є транзиторними мікроорганізмами, які можуть потрапити в ротову порожнину з інших суміжних областей (шлунково-кишкового тракту, носової порожнини).

Розглянувши патофізіологічні процеси, спираючись на данні переважної кількості авторів, провідною причиною захворювання можна вважати різні поєднання мікроорганізмів, які виявляють свою патогенетичну дію на тлі зміненої реактивності організму [7, 9].

Інфекційну етіологію розвитку захворювання ми можемо аргументувати такими факторами:

- 1) для початку патологічного процесу повинна бути достатня кількість патогенів;
- 2) в ротовій порожнині повинні бути сприятливі умови для зростання і розмноження мікроорганізмів;
- 3) мікроби-антагоністи не мають бути присутніми в тканинах пародонту;
- 4) розміщення патогенна повинно бути таким, щоб продукти його життєдіяльності могли впливати на клітини-мішені пародонтального комплексу;
- 5) організм має бути вразливим до бактерій і продуктів їх життєдіяльності.

Таким чином, захворювання пародонту зустрічаються дуже часто. Поєднання багатьох факторів, що запускають механізми запалення і дистрофії, відіграють важливу роль у виникненні запальних процесів пародонту. Серед них провідними є мікробна інвазія, порушення трофіки тканин з розвитком гіпоксії, виражені зміни вродженого і адаптивного імунітету ротової порожнини.

Список використаних джерел:

1. Борисенко АВ, Коленко ЮГ, Тімохіна ТО. Порушення місцевого імунітету та цитокінового статусу у хворих на генералізований пародонтит. *Сучасна стоматологія*. 2019;(1):34-37.
2. Данилевський МФ, Борисенко АВ, Політун АМ, та ін. *Терапевтична стоматологія: підручник: у 4 т. Т. 3. Захворювання пародонта*. Київ: Медицина; 2008. 616 с.
3. Казакова РВ, Мельник ВС. Взаємозв'язок запальних захворювань пародонта і патології органів травлення у дітей і підлітків. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: медицина*. 2013;Вип. 2:150-154.

4. Савельєва НМ. Імунологічні аспекти генералізованого пародонтиту (огляд літератури). *Вісник наукових досліджень*. 2018;(2). doi:10.11603/2415-8798.2018.2.9122.
5. Савельєва НМ. Роль мікрофлори в ініціації захворювань пародонта. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2018;3(7):234-237.
6. Шинкевич ВІ, Кайдашев ІП. Внесок макрофагів у патогенез хронічного пародонтиту у людини та перспективи дослідження. Огляд літератури. *Запорізький медичний журнал*. 2019;21(1):137-143.
7. Bloch S, Hager-Mair FF, Andrukhov O, Schäffer C. Oral streptococci: modulators of health and disease. *Front Cell Infect Microbiol*. 2024;14:1357631. doi:10.3389/fcimb.2024.1357631.
8. Patil S, Yadalam PK, Hosmani J, Khan ZA, Ahmed ZH, Shankar VG, Awan KH. Oral immune-mediated disorders with malignant potential/association: An overview. *Dis Mon*. 2023;69(1):101349. doi:10.1016/j.disamonth.2022.101349.
9. Steigmann L, Kačarević ŽP, Khoury J, Nagy K, Feres M. Integration of precision medicine into the dental care setting. *Front Dent Med*. 2024;5:1398897. doi:10.3389/fdmed.2024.1398897.
10. Sylenko HM, Skrypnykov PM, Sylenko YuI, Pisarenko OA. Features of development of generalized periodontitis in persons with secretory immunoglobulin A deficiency and its treatment (literature review). *Wiadomości Lekarskie*. 2021;74(6):1510-1514. doi:10.36740/WLe.
11. Valero-Monroy O, Garcia-Cervantes G, Marquez-Corrales LF, Leija-Montoya AG, Sandoval-Basilio J, Martinez-Coronilla G, Isiordia-Espinoza MA, SerafinHiguera N. Myeloid derived suppressor cell: A new player in periodontal disease? *Med Hypotheses*. 2016;95:35-38. doi:10.1016/j.mehy.2016.08.010.

Вороняк Надія Ярославівна
здобувачка вищої освіти факультету фізичної культури і спорту та психології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Остополець Ірина Юріївна
кандидатка психологічних наук, доцентка
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

АДАПТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЖІНОК, ЯКІ МІГРУВАЛИ В ЛАТВІЮ

Глобальні трансформації та воєнні дії на території України зумовили масове переміщення населення, де жінки складають найбільш чисельну та психологічно вразливу групу мігрантів. Процес адаптації до нового соціокультурного середовища в еміграції є складним динамічним явищем, що потребує мобілізації внутрішніх ресурсів особистості. Латвія, як країна з активною політикою підтримки українців, надає значні зовнішні ресурси для інтеграції, проте успішність цього процесу визначається індивідуальним адаптаційним потенціалом. Вивчення того, як когнітивні настанови та соціальна підтримка взаємодіють у ситуації вимушеного переміщення, є критично важливим для розробки стратегій психологічної допомоги.

Огляд фахової літератури [1; 2; 5; 7] дозволяє стверджувати, що адаптаційний потенціал є ключовою детермінантою успішної міграції. Високі показники цього потенціалу забезпечують психологічну стійкість, полегшують соціальну взаємодію та сприяють відкриттю нових життєвих перспектив. У підсумку, саме здатність до мобілізації адаптаційних ресурсів визначає якість інтеграції переселенців та їхнє загальне психологічне благополуччя.

Згідно з актуальними дослідженнями Л. Шинкарьової 2025 року, адаптаційний потенціал слід трактувати як динамічну систему, яка активізується у відповідь на дестабілізуючі життєві події. Авторка наголошує, що в умовах воєнних конфліктів та вимушеного переміщення особистісний адаптаційний потенціал виступає специфічним мобілізаційним механізмом, що забезпечує збереження психічної цілісності через перегрупування внутрішніх ресурсів, що

дозволяє жінці-мігрантці трансформувати травматичний досвід у фундамент для подальшої життєдіяльності [6, с. 2-3].

Системне бачення проблеми висвітлено у працях С. Кузікової та В. Зливкова присвячених воєнній темі, де потенціал людини розглядається через призму мобілізації ресурсів особистості в умовах стресових життєвих обставин. Автори підкреслюють, що ресурси не є статичними характеристиками, натомість це гнучкі фактори стійкості, які допомагають відновлювати психічне здоров'я після травматичних подій [4, с. 79]. Зокрема, С. Б. Кузікова акцентує увагу на тому, що ключовими детермінантами адаптаційного потенціалу жінок у кризових умовах виступають копінг-стратегії та соціальна підтримка. Провідне місце серед механізмів опанування займає оптимізм, що активізується саме в екстремальних обставинах, та функціонує як проблемно-фокусований копінг, а за потреби трансформується в емоційні стратегії, такі як гумор чи позитивний рефреймінг. Крім того, такий позитивний настрій стимулює розвиток соціальних ресурсів, дозволяючи за рахунок підтримки оточення та формування міцних міжособистісних зв'язків суттєво мінімізувати деструктивний вплив травматичних подій на психіку жінки [3. с. 124].

Аналіз психологічної літератури свідчить, що адаптаційний потенціал є фундаментом, на якому будується стратегія життя жінки в еміграції. Розуміння його структури дозволяє диференціювати підходи до надання психологічної допомоги, зміщуючи акцент із простого зняття симптомів стресу на зміцнення особистісного ядра та відновлення когнітивної карти світу особистості.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному аналізі особистісних ресурсів, що забезпечують стабільність адаптаційного потенціалу жінок-мігранток у Латвії.

В емпіричному дослідженні взяли участь 57 жінок віком від 18 до 60 років, які вимушено переїхали до Латвії після лютого 2022 року. Для діагностики було використано: шкалу базових переконань про світ (World Assumptions Scale, WAS) Р. Янов-Бульман; багатовимірну шкалу сприйманої соціальної підтримки (Multidimensional Scale of Perceived Social Support, MSPSS) Г. Зімета та коротку

шкалу стійкості у подоланні труднощів (Brief Resilient Coping Scale, BRCS) Сінклера і Волстона.

Аналіз когнітивного компонента адаптаційного потенціалу показав, що воєнна травма та вимушений переїзд призвели до дестабілізації фундаментальних уявлень про світ. Найнижчий показник зафіксовано за шкалою «Сенсовність світу» (3,24 бала). Це свідчить про глибоку світоглядну кризу, жінки сприймають оточуючу дійсність як хаотичну та несправедливу. Проте виявлено потужні внутрішні опори, що компенсують цей дефіцит. Показники «Доброзичливість людей» (3,92) та «Цінність власного Я» (3,75) залишаються відносно збереженими. Це дозволяє зробити висновок, що адаптація жінок у Латвії базується не на вірі у стабільність зовнішнього світу, а на здатності довіряти конкретним людям та зберігати почуття власної гідності.

Другий аспект дослідження стосувався ролі соціального середовища. За даними методики MSPSS, понад 56% респонденток оцінюють рівень соціальної підтримки як високий. Прикметно, що вимушений характер міграції зумовив специфічний дефіцит родинної підтримки (15,8 бала), що є значно нижчим, ніж в контрольній групі жінок, які переїхали в Латвію з інших причин (18,6 балів). Це підкреслює роль осередків для українських біженців та державних чи волонтерських проектів, як місць знайомств, у формуванні нових соціальних зв'язків.

Аналіз поведінкового компонента за шкалою BRCS виявив поляризацію вибірки. Хоча 48% жінок демонструють рівень стійкості вище середнього, значна частина (42%) перебуває в стані психологічного виснаження. Попри це, спільним ресурсом для всієї вибірки є висока віра у можливість позитивного саморозвитку через подолання важких ситуацій (4,02 бала). Це свідчить про те, що домінуючим ресурсом адаптаційного потенціалу жінок у Латвії є установка на посттравматичне зростання. Навіть за умови дестабілізації базових переконань про світ (за даними WAS), респондентки зберігають високу суб'єкту впевненість у здатності до внутрішньої трансформації.

На основі отриманих результатів було розроблено тримодульну програму психологічної підтримки. Перший модуль спрямований на стабілізацію емоційного стану через кризове консультування. Другий модуль фокусується на відновленні внутрішніх ресурсів методами арт-терапії. Третій модуль передбачає смислове проектування майбутнього через груповий коучинг.

Власний досвід апробації окремих занять програми підтвердив, що перехід до планування майбутнього (коучингу) можливий лише після відновлення когнітивного ресурсу та стабілізації емоційного стану. Лекційний блок про психологію міграції, проведений у 2024 році, продемонстрував свою ефективність у нормалізації стану жінок, допомагаючи їм ідентифікувати свій етап адаптації та зняти надмірну тривожність.

Гіпотеза дослідження отримала емпіричне підтвердження. Адаптаційний потенціал жінок в еміграції базується на компенсаторній взаємодії: деструкція переконань про справедливість світу заміщується вірою в доброту оточуючих та власну самоцінність. Соціальна підтримка в Латвії виступає зовнішнім стабілізатором, що дозволяє компенсувати розрив сімейних зв'язків.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні тривалої динаміки адаптації (після 5 років еміграції) та аналізі впливу мовної інтеграції на зміцнення когнітивної цілісності особистості в умовах тривалого перебування в еміграції.

Список використаних джерел:

1. Дітковська Л., Дітковський А. Соціально-культурна адаптація в імміграції. Частина перша. Львів: Растр-7, 2024. 448 с.
2. Кологривова Н. М. Особливості адаптаційних ресурсів особистості в умовах життєвих криз : дис. ... д-ра філос. : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2023. – 248 с. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/36844>.
3. Кузікова, С. Б. Адаптаційний потенціал дружин учасників бойових дій. Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія, (72), 2025. с.118–131.

4. Кузікова С. Б., Зливков В. В. Психологічний супровід особистості в умовах війни. Київ ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2024. 260 с.
5. Степаненко В., Злобіна О., Головаха Є., Дембіцький С., Найдьонова Л. Стрес, спричинений війною, та ресурси соціально-психологічної стійкості: огляд теоретичних концептуалізацій. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2023. №4. С. 22–39. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001449697>.
6. Шинкарьова Л. В. Особистісний адаптаційний потенціал дружин учасників бойових дій : дис. д-ра філософії: Київ: Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2025. 284 с.
7. Nursetiawati S., Siregar J. S., Josua D. P. Understanding adaptability in the family environment in facing COVID-19: A review. Heliyon. 2023. URL: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e20618>.

Гасенко Олеся Григорівна
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
Навчально-наукового інституту післядипломної освіти
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна
волонтерка Товариства Червоного Хреста України
Наукова керівниця: Астремська Ірина Володимирівна
докторка психологічних наук, професорка
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЧЕРЕЗ ТВОРЧІСТЬ: ШЛЯХ ВІД ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ПОРОЖНЕЧІ ДО РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ

У часи глобальних соціокультурних трансформацій та військових конфліктів особистість часто опиняється у стані «екзистенційної порожнечі». Цей термін, введений В. Франклом, описує стан втрати сенсожиттєвих орієнтирів, що призводить до апатії та відчуття беззмістовності буття [5, с. 42]. Психосоціальна підтримка в таких умовах має бути спрямована не лише на стабілізацію емоційного стану, а й на формування резильєнтності – динамічної здатності системи адаптуватися до критичних змін [2, с. 88]. Творчість у цьому процесі виступає як універсальний медіатор, що дозволяє трансформувати внутрішній хаос у структурований досвід.

Психосоціальна підтримка через творчість реалізується через набір технік, кожна з яких відповідає за певний етап відновлення особистості. Вибір методики залежить від глибини екзистенційної порожнечі та актуального психологічного стану клієнта. Екзистенційний вакуум виникає, коли традиційні цінності перестають бути опорою, а воля до сенсу залишається нереалізованою. Це веде до специфічного виду депресії, де людина відчуває «онтологічну порожнечу» [5, с. 108].

Психологічна допомога має за мету не просто усунення симптомів, а відновлення здатності особистості створювати власні сенси. Творчий акт є

першим кроком до подолання цієї порожнечі, оскільки він за своєю природою є актом ствердження буття.

Розширення арсеналу арттерапевтичних методів дозволяє диференційовано підходити до кожного етапу подолання кризи та сприяє у формуванні резильєнтності. Творчість активує внутрішні ресурси самодопомоги та сприяє когнітивній гнучкості [1, с. 74]. Наприклад: техніка «Кінцугі особистості», яка базується на метафорі реставрації розбитого посуду за допомогою золота, у терапевтичному контексті допомагає клієнту працювати з образом своїх «психологічних шрамів», не маскуючи їх, а надаючи їм нової цінності. Це сприяє легітимізації травматичного досвіду, як частини унікальної історії життя. Використання метафори цінності досвіду, що пройшов крізь руйнацію, допомагає трансформувати порожнечу в усвідомлення унікальності власного шляху, що у результаті формує філософське прийняття криз як невід'ємної частини життя, що є основою резильєнтності [3, с. 115].

За допомогою наративного колажування «Мапа ресурсів», де використовуються готові візуальні образи, ми допомагаємо людині подолати «страх порожнечі». Клієнт структурує свій життєвий простір, візуалізуючи точки опори, що є критично важливим для відновлення контролю над життям. Екстерналізація (винесення назовні) внутрішнього хаосу, пошук і візуалізація джерел сили (люди, спогади, мрії) дозволяють прокласти маршрут виходу з кризи в результаті чого людина отримує когнітивне структурування життєвого простору та повернення відчуття контролю над ситуацією [4, с. 52].

Робота з пластичними матеріалами (глинотерапія) дозволяє через тілесний контакт із глиною виразити агресію або розпач, які важко вербалізувати. Пластичність матеріалу дає відчуття можливості змін: те, що було зруйновано, може стати основою для нової форми. Глина або пластилін задіють дрібну моторику, що знижує рівень тривоги та «заземлює» клієнта. Створення фізичної моделі «безпечного простору» дає тілесне відчуття захищеності, в результаті чого відбувається зниження фізіологічної напруги та створення внутрішнього «депо» ресурсів для протистояння стресу [1, с. 112].

Завдяки методиці «Безпечне місце», створюється візуальний або інсталяційний образ простору, де людина відчуває захищеність. Це формує «внутрішній прихисток», який стає фундаментом для подальшої соціальної активності та розвитку резильєнтності [3, с. 210].

Психосоціальна підтримка засобами творчості (малювання, глиноterapia, наративні практики) сприяє емоційній регуляції (зниження рівня кортизолу через занурення у стан «поток»); когнітивній гнучкості (пошук нестандартних рішень у творчості переноситься на життєві ситуації); соціальній інтеграції (групові творчі заняття відновлюють порушені соціальні зв'язки) тощо [2].

Процес переходу від порожнечі до резильєнтності через творчість включає етап емоційного відреагування та етап інтеграції. Завдяки творчості людина переходить від деструкції до суб'єктності, із пасивної позиції об'єкта обставин у активну позицію суб'єкта власної життєтворчості [2, с. 156]. Резильєнтність, таким чином, постає не як вроджена риса, а як результат успішного опрацювання кризи через символічні форми [4, с. 55].

Використання арттерапевтичних методик у системі психосоціальної підтримки дозволяє ефективно працювати з екзистенційними запитами. Творчість забезпечує безпечний простір для експериментування з новими сенсами, що є ключовим фактором подолання порожнечі та формування тривалої психологічної стійкості. Творчість під час війни – це не розкіш, це маніфест людської гідності. Через волонтерську підтримку ми нагадуємо людям, що навіть якщо світ навколо розбитий на друзки, ми маємо волю вибрати, як саме скласти ці фрагменти. Наші цінності – це той клей, що тримає нас разом.

Список використаних джерел:

1. Вознесенська О. Л. Арттерапия в подоланні психічної травми : практ. посіб. Київ : Золоті ворота, 2017. 192 с.
2. Кокун О. М. Психологія резильєнтності особистості : монографія. Київ : Наш формат, 2019. 240 с.

3. Основи психосоціальної допомоги та реабілітації : навч. посіб. / за ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2021. 312 с.
4. Тихонова Л. В. Резильєнтність як фактор адаптації особистості до кризових умов. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2022. Вип. 15. С. 45–58.
5. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі / пер. з англ. О. Замойської. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 160 с.

Грицаєнко Олена Леонідівна
магістрантка факультету фізичної культури, спорту та психології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Наукова керівниця: Зарицька Валентина Василівна
докторка психологічних наук, професорка,
професорка кафедри психології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ВІДНОВЛЕННІ ПІСЛЯ БОЙОВОГО ДОСВІДУ

В умовах повномасштабної війни в Україні проблема психологічного відновлення військовослужбовців та ветеранів набуває особливої актуальності. Повернення до цивільного життя супроводжується численними викликами, серед яких важливе місце займає криза ідентичності. Бойовий досвід суттєво трансформує уявлення людини про себе, змінює систему цінностей та життєві орієнтири.

На думку Е. Еріксона, одним із ключових ресурсів подолання цих труднощів є професійна ідентичність, яка забезпечує відчуття стабільності та соціальної визначеності [4, с. 112].

Ідентичність є складною системою уявлень особистості про себе, що формується у процесі соціальної взаємодії та розвитку. А. Демерс вважає, що вона забезпечує цілісність і безперервність особистісного досвіду [3, с. 56].

О. М. Кокун зазначає, що професійна ідентичність є важливою складовою загальної ідентичності та визначає усвідомлення людиною себе як суб'єкта професійної діяльності. Вона включає цінності, ролі, компетентності та ставлення до професії [9, с. 287]. Е. Еріксон також вважає, що сформована професійна ідентичність сприяє психологічній стійкості та соціальній адаптації особистості [4, с. 98].

Бойовий досвід є потужним стресогенним фактором, що впливає на всі рівні функціонування особистості. Він може призводити до змін у когнітивній,

емоційній та поведінковій сферах, а також до порушення цілісності ідентичності [1, с. 74]. Згідно з клінічними дослідженнями Н. Кэддика та Б. Смитта, травматичний досвід часто супроводжується розвитком посттравматичного стресового розладу, що впливає на самосприйняття людини [2, с. 271].

Дослідження С. Страйкера та П. Берка свідчать, що військовий досвід може змінювати моральні орієнтири та уявлення про соціальні взаємини, що ускладнює повернення до цивільного життя [8, с. 43]. На думку М. Пратта і інших, у результаті виникає конфлікт між військовою та цивільною ідентичністю [6, с. 28].

Дж. Герман доводить, що професійна ідентичність виступає важливим ресурсом відновлення, оскільки дозволяє структурувати життєвий досвід та інтегрувати травматичні події у цілісну картину життя. Вона сприяє відновленню відчуття контролю над життям, формуванню нових смислів та підвищенню самооцінки. Професійна діяльність дає можливість людині відчути свою соціальну значущість і ефективність [5, с. 133-145].

Крім того О. Кокун із колегами вважає, що важливим є процес трансформації військових навичок у професійні компетентності, що сприяє успішній адаптації до цивільного життя [10, с. 240].

Ефективна реінтеграція ветеранів передбачає поєднання психологічної підтримки та професійного розвитку. Важливими є програми перекваліфікації, кар'єрного консультування та професійної реадаптації [4, с. 156].

На думку Дж. Шей залучення ветеранів до професійної діяльності сприяє покращенню їхнього психологічного стану, зниженню рівня тривожності та підвищенню якості життя [7, с. 212].

Професійна ідентичність є важливим чинником психологічного відновлення після бойового досвіду. Вона забезпечує інтеграцію травматичного досвіду, формування нових життєвих смислів та успішну соціальну адаптацію.

Таким чином, формування нової, інтегрованої ідентичності, що поєднує військовий і цивільний досвід, є ключовим завданням у процесі реінтеграції

ветеранів. При цьому комплексний підхід до підтримки, що включає психологічні та професійні компоненти, є найбільш ефективним.

Список використаних джерел:

1. American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5). Washington: APA, 2013. 947 p.
2. Caddick N., Smith B. The impact of sport and physical activity on the well-being of combat veterans. *Psychology of Sport and Exercise*. 2014. Vol. 15, № 1. P. 9–18.
3. Demers A. When veterans return: The role of community in reintegration. *Journal of Loss and Trauma*. 2011. Vol. 16, № 2. P. 160–179.
4. Erikson E. H. Identity: Youth and crisis. New York: W. W. Norton & Company, 1968. 336 p.
5. Herman J. L. Trauma and recovery. New York: Basic Books, 1992. 276 p.
6. Pratt M. G., Rockmann K. W., Kaufmann J. B. Constructing professional identity. *Academy of Management Journal*. 2006. Vol. 49, № 2. P. 235–262.
7. Shay J. Achilles in Vietnam: Combat trauma and the undoing of character. New York: Scribner, 1994. 246 p.
8. Stryker S., Burke P. J. The past, present, and future of identity theory. *Social Psychology Quarterly*. 2000. Vol. 63, № 4. P. 284–297.
9. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2012. 400 с.
10. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О. Психологічна робота з військовослужбовцями. Київ, 2017. 256 с.

Дуванов Дмитро Сергійович
аспірант кафедри біології людини, хімії та методики навчання хімії
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка, Україна

Наукова керівниця: Вакал Юлія Сергіївна
PhD, доцентка кафедри біології людини, хімії та методики навчання хімії
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка, Україна

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ВАРІАБЕЛЬНІСТЬ ІНТЕРВАЛУ QTc ЗА ДАНИМИ 24-ГОДИННОГО ХОЛТЕРА У ЖІНОК СТАРШИХ ВІКОВИХ КАТЕГОРІЙ

Сучасні глобальні демографічні зміни, зокрема швидке старіння населення, створюють нові виклики для системи охорони здоров'я [7]. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, частка жінок старше 50 років у структурі населення більшості країн Європи та України постійно зростає [4]. У цьому контексті особливого значення набуває вивчення адаптаційних можливостей серцево-судинної системи жінок постменопаузального та старшого віку. Одним із ключових електрофізіологічних маркерів, що відображає стан реполяризації міокарда та ризик розвитку шлуночкових аритмій, є інтервал QT, скоригований на частоту серцевих скорочень (QTc) [5, 6].

Традиційна електрокардіографія в спокої не дозволяє оцінити добову динаміку QTc, тому стандартом для вивчення варіабельності реполяризації є 24-годинне Холтер-моніторування [9]. Незважаючи на значну кількість міжнародних досліджень, нормативні дані щодо QTc саме для української популяції умовно здорових жінок старших вікових груп практично відсутні. Заповнення цієї прогалини є актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору, оскільки дозволяє своєчасно виявляти осіб із прихованим ризиком аритмій і розробляти превентивні стратегії в умовах глобального старіння [1].

Мета і завдання. Метою дослідження було встановити вікові особливості та параметри добової варіабельності інтервалу QTc за даними Холтер-

моніторингу у умовно здорових жінок 44–80 років. Завданнями було:

- 1) визначення основних статистичних показників QTc у досліджуваній когорті;
- 2) проведення порівняльного аналізу параметрів QTc у вікових підгрупах 44–60 та 61–80 років;
- 3) оцінка наявності та сили кореляційних зв'язків між QTc-параметрами, віком, середньою частотою серцевих скорочень та антропометричними показниками;
- 4) встановлення частки жінок із клінічно значущими відхиленнями QTc та визначення верхньої межі норми (95-й перцентиль) для даної популяції.

Матеріали і методи. Дослідження проведено на базі 72 записів 24-годинного Холтер-моніторингу умовно здорових жінок віком від 44 до 80 років (24 жінки середнього (44-60 р.) та 48 жінок похилого віку (61-80 р.), середній вік $61,2 \pm 10,3$ р.). Критеріями включення були відсутність клінічно значущої серцево-судинної патології, відсутність прийому препаратів, що впливають на інтервал QT, та нормальні показники стандартної ЕКГ. Всі досліджувані дали письмову згоду на проведення досліджень і використання даних. Добовий ЕКГ-моніторинг проведений на базі медичного центру ТОВ «МЕД-СОЮЗ» (м. Суми).

Інтервал QT вимірювали в кожному кардіоциклі, корекцію на частоту серцевих скорочень здійснювали за формулою Bazett [8]. Аналізували наступні параметри: QTc avg (середнє значення за добу), QTc max, QTc min та Δ QTc (різниця між максимальним і мінімальним значенням).

Статистична обробка даних виконана з використанням методів описової статистики, кореляційного аналізу (Pearson, PCC) та непараметричних критеріїв в програмі IBM SPSS Statistics 27. Результати були представлені у вигляді середнього арифметичного $\pm$ стандартне відхилення, медіани, 5-го та 95-го перцентилів. Рівень статистично значущої різниці вважали при $p < 0,05$.

Результати. У загальній когорті середнє значення QTc avg становило $436,9 \pm 18,2$ мс (медіана 438 мс). Мінімальне значення QTc avg дорівнювало 395 мс, максимальне – 506 мс. 95-й перцентиль QTc avg склав 450 мс. Середнє значення

QTc max досягало $535,4 \pm 29,5$ мс, QTc min – $274,9 \pm 75,2$ мс. Розмах варіабельності Δ QTc у середньому становив $260,5 \pm 93,6$ мс.

При розподілі на вікові підгрупи виявлено статистично значущі відмінності. У жінок 44–60 років середнє QTc avg було нижчим і становило $427,7 \pm 10,5$ мс, тоді як у групі 61–80 років цей показник зростав до $441,4 \pm 19,6$ мс. Одночасно спостерігалось зменшення добової варіабельності Δ QTc з $312,5 \pm 95,8$ мс у молодшій групі до $234,5 \pm 87,3$ мс у старшій. QTc max також мав тенденцію до зниження в старшій віковій групі, а QTc min, навпаки, збільшувався.

Кореляційний аналіз показав слабку позитивну кореляцію QTc avg з віком ($r = +0,284$, $p < 0,05$) та слабку негативну кореляцію з середньою частотою серцевих скорочень ($r = -0,211$). Найсильніший позитивний зв'язок виявлено між QTc max та Δ QTc ($r = +0,722$). Індекс маси тіла практично не корелював із параметрами QTc ($r < 0,21$).

Частка жінок із QTc avg понад 450 мс становила лише 5,6 %. Водночас QTc max перевищував 480 мс у 88,9 % обстежених, що є характерним для добового моніторування і не вважається патологією [3].

Обговорення. Отримані результати узгоджуються з даними міжнародних досліджень, які вказують на поступове подовження QTc у жінок після менопаузи через гормональні зміни та вікову перебудову міокарда [2]. Водночас величина подовження (в середньому на 14 мс між молодшою та старшою групами) є помірною і свідчить про добру адаптаційну здатність серцевої реполяризації в обстеженій когорті [3].

Зниження добової варіабельності Δ QTc у старшому віці може відображати зменшення вегетативної регуляції серця, що є типовим фізіологічним явищем старіння [5]. Важливо підкреслити, що частка жінок із клінічно значущим подовженням QTc avg (понад 450 мс) виявилася значно нижчою, ніж у популяційних дослідженнях з наявністю супутньої патології. Це підкреслює високу прогностичну цінність саме Холтер-моніторування для диференціації фізіологічних вікових змін від патологічних [9, 3].

Порівняння з літературними нормативами (Bazett) показало, що отриманий 95-й перцентиль QTc авт (450 мс) може бути використаний як верхня межа норми для української когорти жінок 44–80 років [3, 2]. Отримані дані доповнюють існуючі уявлення про адаптацію серцево-судинної системи в умовах глобальних демографічних змін і можуть бути використані для створення національних рекомендацій щодо інтерпретації результатів Холтер-моніторингу [7, 4].

Висновки. 1. У умовно здорових жінок 44–80 років середнє значення QTc авт за даними Холтер-моніторингу становить 436,9 мс і має тенденцію до статистично значущого збільшення з віком.

2. Добова варіабельність Δ QTc зменшується в старшій віковій групі, що відображає фізіологічну адаптацію реполяризації міокарда.

3. Частка жінок із QTc авт понад 450 мс є низькою (5,6 %), тоді як QTc max понад 480 мс є нормою для 24-годинного моніторингу.

4. Верхньою межею норми QTc авт для даної популяції пропонується вважати 450 мс (95-й перцентиль).

Отримані результати підкреслюють важливість впровадження Холтер-моніторингу в рутинну практику превентивної кардіології для раннього виявлення порушень реполяризації в умовах глобального старіння населення. Перспективним напрямком подальших досліджень є розширення когорти та включення жінок із супутньою патологією для створення повних національних нормативів.

Список використаних джерел:

1. Davies RA, et al. The 2023 Canadian Cardiovascular Society Clinical Practice Update on the Management of the Long QT Syndrome. Can J Cardiol. 2023;39(11):1649-1663. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cjca.2023.06.011>
2. De Maria B, et al. Day and night heart rate variability using 24-h ECG recordings: a meta-analysis. Front Physiol. 2023;14:10751261. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10286-023-00969-3>

3. Giovanardi P, et al. Prognostic Value and Limits of Heart Rate and QT–Corrected Intervals in Emergency Department and Ambulatory Patients. *J Clin Med*. 2024;13(2):15. DOI: <https://doi.org/10.3390/hearts5020015>
4. Gotta V, et al. QT interval prolongation: clinical assessment, risk factors and management. A narrative review. *Eur Heart J Cardiovasc Pharmacother*. 2025;11(1):45-58. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10928-025-10010-x>
5. Rabkin SW. Aging-Induced QT Prolongation as a Potential Contributor to Increased Longevity? *J Cardiovasc Dev Dis*. 2026;13(1):86. DOI: <https://doi.org/10.3390/jcdd13020086>
6. Schulze Westhoff M, et al. Determinants of severe QTc prolongation in a gerontopsychiatric population. *Front Psychiatry*. 2023;14:1157996. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.1157996>
7. Skakun O, Vandzhura O, et al. Impact of Age and Gender on Mean QT and QTc Intervals Measured with Ambulatory ECG Monitoring. *Physiol Res*. 2025;74(4):201-210. DOI: <https://doi.org/10.14712/23362936.2025.32>
8. Tamr Agha MK, et al. QTc interval on 24-hour holter monitor: To trust or not to trust? *Ann Noninvasive Electrocardiol*. 2022;27(2):e12899. DOI: <https://doi.org/10.1111/anec.12899>
9. Waddell-Smith KE, et al. Holter Recordings at Initial Assessment for Long QT Syndrome: A Valuable Tool? *J Cardiovasc Dev Dis*. 2022;9(5):164. DOI: <https://doi.org/10.3390/jcdd9050164>

Зигало Єлізавета Андріївна
здобувачка вищої освіти факультету фізичної культури, спорту і психології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Остополець Ірина Юріївна
доцентка кафедри психології, кандидатка психологічних наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МУЗИКОТЕРАПІЇ У ПОДОЛАННІ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ У СТАРШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

У контексті глобальних соціокультурних викликів та зростаючої суспільної нестабільності проблема пошуку дієвих механізмів психоемоційної регуляції молоді набуває стратегічного значення. Актуалізація терапевтичного потенціалу музикотерапії є необхідною відповіддю на запит щодо збереження ментального здоров'я старшокласників, які перебувають під тиском інтенсивного інформаційного та когнітивного навантаження.

Необхідність даного дослідження диктується трансформаціями в емоційній сфері української молоді, спричиненими тривалим перебуванням у стресогенному середовищі. Хронічна тривожність, емоційне вигорання та фрустрація, що виникають як реакція на травматичні події сьогодення, потребують системної корекції. У межах арттерапевтичної парадигми музикотерапія постає цілісним інструментом, що дозволяє гармонізувати психофізіологічні аспекти досвіду здобувачів освіти та забезпечити відновлення їхнього адаптаційного й внутрішнього ресурсу.

Аналіз наукових праць останнього десятиліття свідчить, що в умовах війни у підлітків спостерігається специфічна динаміка психічних станів. Багато з них переживають виснаження своїх адаптивних ресурсів, що може призвести до почуття апатії або, навпаки, до раптових спалахів неконтрольованої агресії як способу подолання травми [3, с. 109]. Травматичний стрес деформує ціннісно-

сміслову сферу особистості, викликаючи почуття безнадії та «втраченого майбутнього», що вимагає негайної та професійної психокорекційної допомоги [6, с. 42].

Музикотерапія в цьому контексті виступає як одна з найбільш перспективних технологій. Вона визначається як науково обґрунтована система використання музики для лікувально-корекційного впливу, що базується на психофізіологічних закономірностях сприйняття звуку [1, с. 14]. Сучасні дослідження підтверджують, що музичні вібрації здатні впливати на нейронну активність мозку, сприяючи зниженню рівня кортизолу та стабілізації вегетативної нервової системи [4, с. 63]. Для старшокласників музика, її прослуховування або гра на музичних інструментах стає безпечним каналом для вираження складних емоцій, які часто не піддаються вербалізації в межах традиційного консультування.

Ефективність корекційного впливу залежить від правильного вибору форми музикотерапії. Рецептивна форма, що базується на керованому прослуховуванні музичних творів, дозволяє досягти стану глибокої релаксації та стабілізувати емоційне тло учнів [5, с. 177]. Це особливо важливо для подолання ситуативної тривожності перед іспитами або в періоди загострення стресових факторів. Музика виступає як «зовнішній регулятор», що допомагає підлітку повернути відчуття внутрішнього балансу та безпеки.

Активна музикотерапія, своєю чергою, орієнтована на безпосередню творчу дію: вокал, імпровізацію (джем) на інструментах, ритмічні вправи, танці під музику. Вона дозволяє «відреагувати» пригнічені емоції гніву та страху через моторну активність [2, с. 32]. Спільне музикування в групі (наприклад, барабанне коло) сприяє відновленню зруйнованих соціальних зв'язків та розвитку емпатії. Такий підхід стимулює соціальну резильєнтність підлітків, допомагаючи їм відчувати приналежність до спільноти та отримати підтримку від однолітків.

Особливого значення набуває розвиток емоційної стійкості (резильєнтності) через музику. Дослідження останніх років вказують на те, що регулярні сесії музикотерапії знижують рівень тривоги, підвищують загальний рівень

психологічного благополуччя, покращують когнітивні показники, необхідні для успішного навчання. Використання музики як інструменту саморегуляції дає старшокласникам можливість самостійно керувати своїм станом у кризових ситуаціях поза межами кабінету психолога [1, с. 112].

Висновки дослідження підкреслюють, що інтеграція музикотерапії в освітній простір старшокласників є актуальною, психологічно та педагогічно доцільною. Це дозволяє здійснювати м'яку, але глибоку корекцію негативних психоемоційних станів, запобігаючи розвитку серйозних психосоматичних розладів. Теоретичне обґрунтування та розробка методичних рекомендацій на основі сучасних підходів забезпечать психологічну службу дієвим інструментом для збереження ментального здоров'я молодого покоління в умовах сучасних викликів.

Список використаних джерел:

1. Драганчук В. М. Музична психологія і терапія : навч. посіб. для студ. спец. «Музичне мистецтво». Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. 230 с.
2. Локарева Г. В. Музикотерапія як соціально-педагогічна технологія. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2019. № 1 (32). С. 29–33.
3. Магдисюк Л., Грушецька О., Гричанюк О. Причини проявів депресивних станів у підлітків: профілактика, психокорекція та психологічне консультування в умовах війни. *Psychology travelogs*. 2025. № 2. С. 107–114.
4. Несен Р. С. Нейропсихологічні аспекти музикотерапії: вплив на активацію мозкових зон. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2025. № 2. С. 62–65.
5. Петренко В. Є. Психологічні підходи до корекції тривожності особистості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2023. Випуск 50. С. 174–180.

6. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій : навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. 160 с.

Іордек Єгор

здобувач вищої освіти факультету фізичної культури, спорту та психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Варіна Ганна Борисівна

старша викладачка кафедри психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

БАГАТОРІВНЕВА ДИФЕРЕНЦІЙНА ДІАГНОСТИКА ФАНТОМНОГО БОЛЮ У БІЙЦІВ В ГОСТРИЙ ПЕРІОД ПІСЛЯ АМПУТАЦІЇ: КЛІНІКО- ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Російсько-українська війна призвела до безпрецедентної кількості бойових ампутацій – за оцінками, понад 50 000 військовослужбовців втратили одну чи більше кінцівок [3]. Фантомний біль (ФБ) розвивається у 60-85% пацієнтів після ампутації, при цьому у військовослужбовців він часто поєднується з депресією (63-71%), тривожністю (80%) та посттравматичним стресовим розладом (20- 30%) [5; 7]. Особливо тривожним є високий рівень суїцидальної ідеації – 30,5% ампутантів повідомляють про суїцидальні думки, що асоціюється з триразовим зростанням ризику завершеного суїциду [4].

Попри значний науковий доробок щодо фантомного болю, більшість досліджень зосереджена на хронічному перебігу (>6 місяців) у цивільних когортах. Дані щодо гострого періоду (перші 4-6 тижнів після ампутації) у бійців залишаються фрагментарними, а стандартизовані протоколи диференційної діагностики та терапії з урахуванням мультифакторного генезу відсутні. Сучасні нейрофізіологічні дослідження переконливо демонструють, що ФБ зумовлений взаємодією множинних механізмів: від ектопічної активності невром [6] та спінальної центральної сенситизації [8], до кортикальної реорганізації [1] та психокогнітивних факторів (катастрофізація, ПТСР).

Мета дослідження – розробити систему багаторівневої диференційної клініко-психологічної діагностики фантомного болю у бійців в гострий період з

урахуванням мультифакторного генезу та апробувати диференційовані підходи до терапії.

Теоретичною основою роботи є концепція залишкових сенсомоторних репрезентацій (ЗСР) та модель нейропластичних петель посилення болю. Згідно з цією моделлю, ФБ виникає внаслідок збереження функціонально активних нейронних мереж на дев'яти рівнях нервової системи (за ієрархією Бернштейна: від спинного мозку до префронтальної кори), які після ампутації втрачають нормальний периферичний вхід і потрапляють у п'ять типів саморозкручувальних петель: (1) периферично-спінально-кортикальну, (2) кортикальну (сенсомоторний конфлікт), (3) психокогнітивну (румінація), (4) салієнсну (уваги), (5) нейроімунну.

Ключовим інструментом діагностики є авторський опитувальник «ДОГ ФБіФВ» (Діагностика Оцінка Генезу Фантомного Болю і Фантомних Відчуттів), який складається з 9 блоків по 8 питань, кожен з яких відповідає одному рівню генезу або типу петлі. Опитувальник доповнюється набором швидких клінічних тестів для експрес-діагностики домінантної петлі: тест моторної уяви (петля 2), тест Тіннеля на невр'ому (петля 1), опитування про румінацію (петля 3), тест фокусу уваги (петля 4), оцінка запалення культі (петля 5). Додатково використовуються стандартизовані психометричні шкали: VAS, LANSS, HADS, PCL-5, AIS.

Критичним чинником, що визначає розвиток ФБ у гострому періоді, є якість передопераційного знеболення. Дані проспективних досліджень показують, що при комплексному знеболенні (периневральна катетеризація + системна фармакотерапія) хронічний ФБ розвивається у 40-50% пацієнтів, тоді як при недостатньому знеболенні – у 75-85% [2]. Важливо, що адекватне знеболення не просто знижує інтенсивність гострого болю, але й впливає на формування нейропластичних механізмів: при комплексному знеболенні превалюють невольові фантомні відчуття (відчуття позиції, руху, контролю над фантомною кінцівкою), тоді як при недостатньому – розвивається критичний фантомний біль (VAS 8-10) з феноменом wind-up вже на 2-3 день.

Розроблена система диференційної діагностики дозволяє ідентифікувати домінантну петлю у конкретного пацієнта та персоналізувати терапевтичні втручання. Наприклад, при домінуванні петлі 2 (кортикальна) ефективними є дзеркальна терапія, градуйована моторна уява, VR-терапія з Phantom Motor Execution, tDCS на M1. При домінуванні петлі 3 (психокогнітивна) пріоритетом є когнітивно-поведінкова терапія (КПТ), EMDR, Brainspotting для опрацювання травматичних спогадів, у поєднанні з SSRI/SNRI. При домінуванні петлі 1 (периферична) показані хірургічні втручання (TMR, RPNI) або периферичні блокади.

Впровадження диференційної за провідними генезами та модулюючими факторами (ПТСР, депресія, якість знеболення) клініко-психологічної системи діагностики та терапії ФБ у гострий період забезпечує персоналізований підхід до кожного пацієнта замість універсального «one-size-fits-all». Це особливо критично для зниження суїцидального ризику у групі надвисокого ризику – військовослужбовців з ампутаціями, хронічним болем і коморбідними психічними розладами. Подальші дослідження мають зосередитися на проспективній валідації опитувальника ДОГ ФБіФВ та оцінці ефективності персоналізованих втручань у порівнянні зі стандартними протоколами.

Список використаних джерел:

1. Flor H., Elbert T., Knecht S. et al. Phantom-limb pain as a perceptual correlate of cortical reorganization following arm amputation. *Nature*. 1995. Vol. 375, No. 6531. P. 606–609. <https://doi.org/10.1038/375606a0>
2. Karanikolas M., Aretha D., Tnarsky A. et al. Optimized perioperative analgesia reduces chronic phantom limb pain intensity, prevalence, and frequency: a prospective, randomized, clinical trial. *Anesthesia & Analgesia*. 2006. Vol. 103, No. 5. P. 1238–1243. <https://doi.org/10.1213/01.ane.0000247768.13038.7e>
3. Kazmirchuk A. P., Sydorova N. M., Borovyk V. V. et al. Prognostic assessment of the need for medical rehabilitation of servicemen of the Armed Forces of Ukraine based on data on the structure of their combat trauma. *Ukrainian Journal of*

Military Medicine. 2022. Vol. 3, No. 3. P. 110–117.
[https://doi.org/10.46847/ujmm.2022.3\(3\)-110](https://doi.org/10.46847/ujmm.2022.3(3)-110)

4. McHugh C. M., Corderoy A., Ryan C. J. et al. Association between suicidal ideation and suicide: meta-analyses of odds ratios, sensitivity, specificity and positive predictive value. BJPsych Open. 2019. Vol. 5, No. 2. e18.
<https://doi.org/10.1192/bjo.2018.88>

5. Sahu A., Gupta R., Sagar R. et al. A study of psychiatric comorbidity after traumatic limb amputation. Indian Psychiatry Journal. 2017. Vol. 26, No. 2. P. 228–232. https://doi.org/10.4103/ipj.ipj_80_16

6. Vaso A., Adham F., Hjerrild S. et al. Peripheral nervous system origin of phantom limb pain. Pain. 2014. Vol. 155, No. 7. P. 1384–1391.
<https://doi.org/10.1016/j.pain.2014.04.018>

7. Vollert J., Scholz J., Hallal M. et al. Pain after combat injury in male UK military personnel. Pain. 2024. Vol. 165, No. 4. P. 812–825.
<https://doi.org/10.1097/j.pain.0000000000003098>

8. Woolf C. J. Central sensitization: implications for the diagnosis and treatment of pain. Pain. 2011. Vol. 152, No. 3 Suppl. P. S2–S15.
<https://doi.org/10.1016/j.pain.2010.09.030>

Кабірова Ніна Олексіївна
здобувачка вищої освіти факультету фізичної культури, спорту і психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Остополець Ірина Юріївна
доцентка кафедри психології, кандидатка психологічних наук
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

У сучасних умовах соціально-економічних трансформацій, цифровізації суспільства та нестабільності ринку праці проблема професійного самовизначення набуває особливої актуальності.

Підлітковий вік є критичним етапом становлення особистості, коли відбувається інтенсивний розвиток самосвідомості, формування ціннісних орієнтацій, інтересів і життєвих планів. Саме в цей період закладаються основи майбутнього професійного вибору.

Водночас практика свідчить про наявність суперечності між об'єктивною необхідністю усвідомленого професійного вибору та недостатнім рівнем сформованості у підлітків знань про власні індивідуально-психологічні властивості. Значна частина підлітків здійснює вибір професії ситуативно, під впливом зовнішніх чинників (батьків, соціального оточення, моди на професії), без належного урахування власних здібностей, інтересів і психологічних особливостей.

Аналіз наукових праць українських дослідників дає підстави розглядати професійне самовизначення як складний, динамічний і багатовимірний процес [2, с. 20], що формується у взаємодії когнітивних, мотиваційних, ціннісних та поведінкових компонентів. [4, с. 206] Зокрема, у вітчизняній психології наголошується, що професійне самовизначення виступає не

одноразовим актом вибору, а тривалим процесом становлення професійної ідентичності особистості.

Когнітивний компонент професійного самовизначення пов'язаний із формуванням уявлень особистості про світ професій, вимоги до різних видів діяльності, а також із процесами самопізнання та усвідомлення власних здібностей і можливостей. Як зазначають українські дослідники, рівень поінформованості про професійну діяльність та здатність до рефлексії є важливими передумовами адекватного професійного вибору. [4, с. 207]

Мотиваційний компонент відображає систему внутрішніх і зовнішніх спонукань, що визначають спрямованість особистості на певну професійну діяльність. У дослідженнях підкреслюється, що саме мотивація виступає ключовим чинником професійного самовизначення підлітків, оскільки забезпечує особистісну значущість вибору та його стійкість у часі. Формування професійних інтересів, прагнення до самореалізації та досягнення успіху розглядаються як основні складові цього компонента. [1, с. 80]

Ціннісний компонент пов'язаний із системою життєвих орієнтацій особистості, які визначають її ставлення до праці, професії та майбутнього. У сучасних дослідженнях наголошується, що професійний вибір значною мірою детермінується сформованістю ціннісно-сислової сфери, зокрема орієнтацією на самореалізацію, соціальну значущість діяльності та особистісний розвиток.

Поведінковий компонент відображає практичну реалізацію професійного самовизначення та проявляється у конкретних діях особистості: виборі освітнього профілю, активності у профорієнтаційних заходах, самостійному пошуку інформації про професії. Дослідники підкреслюють, що цей компонент інтегрує результати розвитку когнітивної, мотиваційної та ціннісної сфер, забезпечуючи перехід від намірів до реальних дій. [1, с. 82]

Таким чином, професійне самовизначення постає як цілісна система, у якій взаємодіють різні психологічні компоненти, кожен із яких виконує специфічну функцію у процесі вибору професії. Недостатній розвиток будь-якого з цих компонентів може призводити до ускладнення професійного вибору, що

обґрунтовує необхідність комплексного підходу до психодіагностики та психологічного супроводу підлітків.

На сьогодні проблема психодіагностики індивідуально-психологічних властивостей підлітків у контексті профорієнтації потребує подальшого теоретичного осмислення та практичного вдосконалення. [5, с. 16] Це зумовлено насамперед тим, що сучасні соціокультурні умови суттєво змінюють як зміст професійної діяльності, так і вимоги до особистості фахівця, що, своєю чергою, актуалізує необхідність переосмислення традиційних підходів до оцінювання психологічних характеристик підлітків.

Передусім, ідеться про обмеженість використання фрагментарних психодіагностичних методик, які досліджують окремі властивості особистості поза їх системною взаємодією. Такий підхід не дозволяє сформувати цілісне уявлення про потенціал підлітка як суб'єкта майбутньої професійної діяльності. У зв'язку з цим особливої значущості набуває розробка інтегративних моделей психодіагностики, що поєднують дослідження когнітивної, емоційно-вольової, мотиваційної та ціннісно-смислової сфер особистості.

Крім того, актуальною є проблема відповідності психодіагностичних інструментів сучасним психометричним вимогам. Частина методик, які широко застосовуються у практиці шкільної психологічної служби, потребує оновлення з урахуванням змін у соціальному досвіді підлітків, цифровізації їх життєвого простору та трансформації комунікативних практик. Це ставить питання не лише валідності та надійності діагностичних засобів, але й їх культурної та вікової релевантності.

Не менш важливою є проблема інтерпретації результатів психодіагностики. У практиці профорієнтаційної роботи нерідко спостерігається редукція складних психологічних показників до спрощених рекомендацій щодо вибору професії, що може призводити до формування у підлітків стереотипного уявлення про власні можливості. Натомість сучасний підхід має передбачати використання результатів діагностики як основи для розвитку самопізнання, рефлексії та формування здатності до самостійного і відповідального професійного вибору.

Окремого значення набуває інтеграція психодіагностики у систему психологічного супроводу професійного самовизначення. Йдеться про перехід від разових діагностичних процедур до тривалого процесу моніторингу розвитку особистості підлітка, що включає консультативну, корекційну та розвивальну роботу. Такий підхід дозволяє враховувати динаміку змін індивідуально-психологічних властивостей і забезпечує більш обґрунтоване прогнозування професійної траєкторії.

У цьому контексті перспективним напрямом є також використання цифрових технологій психодіагностики, які розширюють можливості збору, обробки та інтерпретації даних, а також підвищують доступність профорієнтаційних послуг. Водночас це потребує розробки етичних стандартів їх застосування та підготовки фахівців до роботи з цифровими інструментами.

Таким чином, подальший розвиток психодіагностики індивідуально-психологічних властивостей підлітків має здійснюватися у напрямі її теоретичної інтеграції, методологічного оновлення та практичної орієнтації на потреби сучасної молоді. Лише за таких умов вона зможе виступати ефективним засобом підтримки усвідомленого, відповідального і психологічно обґрунтованого професійного самовизначення.

Список використаних джерел:

1. Бордюк А. О. Особливості мотивації професійного самовизначення сучасних підлітків. *Актуальні проблеми психології в освітніх закладах*. 2019. № 9. С. 79-85. <https://doi.org/10.31812/psychology.v9i0.3711>
2. Бугерко Я. М., Гірняк Г. С. Соціально-психологічні чинники професійного самовизначення студентів закладів вищої освіти. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2024. №1. С. 18–24. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-1-2>
3. Посацький О., Ригель О. Професійне самовизначення учнів раннього юнацького віку. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2020. №47. С. 90–99. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-8437.47.229349>

4. Санжаровець В., Петренко Т., Новікова Н. Професійна самовизначеність як необхідна умова становлення майбутнього соціального працівника. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2025. №1(56). С. 205–210. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2025.56.205-210>
5. Сургунд Н., Вусатюк О. Психодіагностика готовності старшокласників до професійного вибору. *Psychology Travelogs*. 2025. №3. С. 15–26. DOI: <https://doi.org/10.31891/PT-2025-3-2>

Коваль Дмитро Олексійович

здобувач вищої освіти факультету природничих наук
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Малуєв Микола Миколайович

здобувач вищої освіти факультету природничих наук
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Непша Олександр Вікторович

старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ЛІТОТЕРАПІЯ ЯК ПРИРОДНИЙ ЗАСІБ ПІДТРИМКИ ФІЗИЧНОГО І МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

У сучасних умовах зростаючого психоемоційного навантаження, екологічних викликів і трансформацій способу життя особливої актуальності набуває пошук альтернативних і доповнювальних підходів до збереження здоров'я людини. Одним із таких напрямів є літотерапія – використання мінералів і гірських порід з оздоровчою метою. Звернення до природних чинників оздоровлення ґрунтується на ідеї цілісності людини і довкілля, що має давні історико-культурні корені та водночас отримує нове осмислення у контексті сучасних міждисциплінарних досліджень [3].

Літотерапія розглядається як метод впливу природних мінералів на фізичний і психоемоційний стан людини. Її концептуальною основою є уявлення про взаємодію енергетичних характеристик людського організму та мінеральних структур. Кристалічні утворення мають впорядковану внутрішню будову, що обумовлює їхні фізичні властивості, зокрема здатність до накопичення та передачі енергії. У межах традиційних уявлень вважається, що така взаємодія може сприяти гармонізації функціонального стану організму.

Історичні витоки літотерапії сягають глибокої давнини. У різних цивілізаціях мінерали використовувалися не лише як прикраси, а й як засоби лікування та захисту. Відомості про лікувальні властивості каміння містяться в

давньоіндійських, китайських і тибетських трактатах, а також у працях античних і середньовічних лікарів [1]. У науковому контексті інтерес до мінералів підтримувався дослідженнями їхнього хімічного складу та фізичних властивостей, що заклало підґрунтя для сучасного розуміння ролі мікроелементів у функціонуванні організму.

У сучасній практиці літотерапія розглядається переважно як допоміжний або комплементарний метод. Її застосування включає контактну взаємодію з мінералами, носіння прикрас, використання так званої «структурованої» води, а також поєднання з фізичними вправами. Окрему увагу приділяють індивідуальному підбору мінералів з урахуванням суб'єктивних відчуттів людини, що пов'язується з психоемоційною складовою впливу [2].

Важливим аспектом є вплив мінералів на психічний стан. Умовно вважається, що різні кольори та фізичні характеристики каміння можуть асоціюватися з певними психофізіологічними ефектами: стимуляцією, заспокоєнням або концентрацією уваги. Так, світлі та прозорі мінерали пов'язують із гармонізацією емоційного стану, тоді як темні – зі стабілізацією та мобілізацією внутрішніх ресурсів. Подібні уявлення частково корелюють із сучасними дослідженнями впливу кольору та тактильних стимулів на нервову систему.

Окремий напрям становить використання мінералів у профілактичних практиках, що поєднують елементи фізичної активності та релаксації. Виконання нескладних вправ із концентрацією уваги на відчуттях сприяє покращенню кровообігу, зниженню м'язового напруження та нормалізації функціонального стану нервової системи. У цьому контексті літотерапія може розглядатися як елемент комплексного підходу до підтримки здоров'я, що включає фізичну активність, психоемоційну регуляцію та використання природних факторів [3].

Разом із тим необхідно зазначити, що значна частина тверджень щодо лікувальних властивостей мінералів не має достатнього наукового підтвердження. Тому літотерапію доцільно розглядати не як альтернативу

доказовій медицині, а як допоміжний засіб, що може позитивно впливати на суб'єктивне самопочуття людини, зокрема через ефект плацебо, релаксацію та психологічну підтримку.

Отже, літотерапія є історично сформованим напрямом використання природних мінералів з метою підтримки фізичного та психоемоційного здоров'я людини. У сучасних умовах вона набуває нового значення як елемент інтегративного підходу до оздоровлення, що поєднує традиційні знання і сучасні уявлення про функціонування організму. Незважаючи на обмежену доказову базу, використання мінералів може мати позитивний вплив на психоемоційний стан, сприяти релаксації та підвищенню загального рівня благополуччя. Перспективи подальших досліджень пов'язані з науковим обґрунтуванням механізмів впливу мінералів на організм людини та визначенням їхнього місця в системі сучасних оздоровчих практик.

Список використаних джерел:

1. Лантух В., Лантух В. Історичні витoki літотерапії та здоров'я людини. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : збірник наукових праць*. К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2025. Вип. 1 (34). С. 19-25. [https://doi.org/10.63437/3083-6433-2025-1\(34\)-03](https://doi.org/10.63437/3083-6433-2025-1(34)-03)
2. Нестеровський В.А., Дрозд Т.І. Коштовне каміння в літотерапії. *Коштовне та декоративне каміння*. 2020. №3 (101). С. 24-27.
3. Ханкішієва Т. Літотерапія як унікальний метод лікування та оздоровлення. *Педагогіка здоров'я: зб. наук. тр. VI Всеукр. наук.-практ. конф. /ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; за заг. ред. акад. І. Ф. Прокопенко*. Харків: ХНПУ, 2016. С. 437-439.

Колєсніченко Катерина Олегівна
здобувачка вищої освіти ННПО
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна

Наукова керівниця: Астремська Ірина Володимирівна
докторка психологічних наук, професорка
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна

УЯВЛЕННЯ ПРО РОЗПОДІЛ СІМЕЙНИХ РОЛЕЙ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИНИКНЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ МОЛОДОГО ПОДРУЖЖЯ

У сучасній психологічній науці проблема функціонування молодої сім'ї посідає одне з центральних місць, що зумовлено високою вразливістю шлюбних союзів на початкових етапах їхнього становлення. Актуальність дослідження уявлень про розподіл сімейних ролей визначається трансформацією інституту сім'ї: переходом від традиційної патріархальної моделі до егалітарної, де обов'язки розподіляються на основі домовленостей, а не гендерних стереотипів. Як зазначає Джон Готтман, саме здатність подружжя адаптувати свої рольові очікування до реалій спільного життя є ключовим предиктором стабільності шлюбу. Автор доводить, що деструктивні конфлікти виникають не через наявність розбіжностей як таких, а через відсутність «карти любові» – детального знання психологічного світу партнера, включаючи його рольові преференції [3, с.42].

Рольова структура сім'ї – це динамічна система, яка охоплює очікування індивіда щодо власної поведінки (рольові домагання) та поведінки партнера (рольові очікування). Важливо враховувати, що конфліктність у молодих парах часто виникає не через самі обов'язки, а через когнітивне неспівпадіння «внутрішніх картин» сімейного устрою. Уявлення про ролі формуються під впливом батьківських сценаріїв, соціального оточення та мас-медіа, що часто створює суперечливі установки у партнерів [1, с.460].

Психологічні механізми переходу від рольових розбіжностей до відкритих конфліктів досліджує Бенджамін Карні. Він пропонує модель «вразливості-

стресу-адаптації», згідно з якою стабільність молодого подружжя залежить від їхньої здатності до адаптивної комунікації в умовах стресу. Карні акцентує увагу на тому, що уявлення про розподіл ролей діють як «фільтр» сприйняття поведінки партнера. Якщо ці уявлення є ригідними (негнучкими), будь-яке відхилення партнера від очікуваної ролі сприймається як особиста образа або нехтування інтересами сім'ї, що неминуче призводить до ескалації напруженості та зниження рівня задоволеності шлюбом [4, с.395].

Вплив рольових очікувань на якість сімейної комунікації розглядає Френк Фінчем. Його дослідження зосереджені на процесах атрибуції – тому, як саме партнери пояснюють причини поведінки один одного. Фінчем доводить, що в конфліктних молодих сім'ях переважає «дистрес-підтримуюча» атрибуція: якщо партнер не виконує свою роль (наприклад, не прибрав у квартирі), це пояснюється його негативними рисами характеру, а не зовнішніми обставинами. Такий когнітивний стиль прямо впливає з жорстких уявлень про те, «хто і що повинен робити», і блокує можливість конструктивного вирішення суперечок через компроміс [2, с.112].

Сучасні тенденції цифрової трансформації та їх вплив на рольову структуру сім'ї аналізує Ханна Вільямсон. Вона підкреслює, що в епоху віддаленої роботи та розмиття кордонів між професійним і приватним життям, традиційні уявлення про ролі потребують повної ревізії. Вільямсон зазначає, що молоді пари, які стикаються з проблемою «рольового перевантаження» (необхідність одночасного виконання професійних та сімейних функцій в одному просторі), демонструють вищий рівень конфліктності. Профілактикою таких станів є розвиток навичок «рольової рефлексії» – здатності усвідомлювати та вербалізувати свої рольові потреби [6, с.88].

Отже, значущість узгодження рольових очікувань для тривалої перспективи шлюбу підтверджується в роботах Джастіна Лавнера. Аналізуючи результати лонгітюдних досліджень (тривалих спостережень), Лавнер доводить, що саме перший етап спільного життя є визначальним для формування сценарію конфліктної взаємодії. Якщо на початку шлюбу пара не досягає консенсусу щодо

базових сімейних ролей, рівень ворожості в їхніх стосунках з часом лише накопичується, навіть якщо загальна задоволеність життям залишається відносно стабільною [5, с.382].

Список використаних джерел:

1. Eagly A. H., Wood W. Social Role Theory. *Handbook of Theories of Social Psychology*. 1 Oliver's Yard, 55 City Road, London EC1Y 1SP United Kingdom. P. 458–476.
2. Fincham F. D. *Marital conflict: Causes and consequences*. Cambridge University Press, 2021. 240 p.
3. Gottman J. M. *Principia Amoris: The New Science of Love*. Routledge, 2014. 280 p.
4. Karney, B. R. Socioeconomic status and intimate relationships. *Annual Review of Psychology*. 2021. Vol. 72. P. 391–414.
5. Lavner J. A., Karney B. R. Does couples' communication predict marital satisfaction? *Journal of Family Psychology*. 2020. Vol. 30(3). P. 380–390.
6. Williamson H. C. Early marriage in a digital age: Role negotiation and conflict. *Journal of Marriage and Family*. 2022. Vol. 84(1). P. 85–102.

Кореновська Анна Ігорівна
здобувачка вищої освіти Навчально-наукового інституту
«Українська інженерно-педагогічна академія»
Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна, Україна
Науковий керівник: Баженов Олександр Володимирович
старший викладач кафедри практичної психології та
інноваційних оздоровчих технологій
Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна, Україна

ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНА ТЕХНІКА ДЛЯ ІНТЕРОЦЕПТИВНОГО САМОПРИЙНЯТТЯ МОЛОДИХ ЖІНОК ЗА МЕТОДОМ ФОКУСУВАННЯ

В роботі приведені результати емпіричного дослідження навичок інтероцептивної усвідомленості до тіла в повсякденних практиках самовдосконалення та визначені мішені психотерапевтичного втручання. Розглянута психотерапевтична техніка фокусування «очищення простору», та аргументовано її використання як регулятора самооцінки в освітньому процесі.

Під самосприйняттям (self-acceptance) прийнято розуміти групу установок до себе: оцінка себе, співчуття до себе, самоповага, вдячність себе, що сприяють розгортанню діяльності дбання про себе та її суб'єктивному осмисленню в контексті взаємодії зі значущими близькими. Для молодої жінки це означає діяльнісного новоутворення по усвідомленню почуттів інтероцептивно ("Як я?", "Що я відчуваю?", "Чого я хочу?") а також інтрацептитивно («Як це бути мною?»)). Тому існують дві тенденції в психологічних дослідженнях концепту самосприйняття: через суб'єктивну самооцінку та об'єктивне вимірювання в практиках комунікації та самовдосконалення. В останні роки увага зосереджена на формування навичок до самосприйняття, яке розглядається детермінантами особистісного зростання [4]. Визначальним для жінок, чутливих до оцінювання, є необхідність створення сталих практик дбання про себе під час війни. Тому практики зміцнення самосприйняття є особливо важливими в сучасних психотерапевтичних підходах: когнітивно-поведінковому (Т.Кеш, К.Неф) та

гуманістичному (К.Роджерс, Ю.Джендлін). В останньому з метою підтримки співчуття до себе особливо роль набувають методи інтероцептивного тілесного усвідомлення. Проте дослідники випускають з уваги саме побутовий аспект підтримки самоспівчуття, того, як турбота про себе може закріпитися в побутових практиках. зокрема, в практиках усвідомлення та регулювання уваги. Ключовими навичками є такі навички тілесного інтероцептивного усвідомлення: помічати, не відволікатись, не турбуватись, усвідомлювати увагу, усвідомлювати емоції, саморегуляції, прислуховуватись до тіла та навичка довіряти себе. З метою виявлення взаємозв'язку усвідомлення різних аспектів самосприйняття, що також мають бути пов'язані з емоціями, психосоматичними відчуттями, в травні 2025 року на кафедрі практичної психології та інноваційних оздоровчих технологій ННІ «УІПА» ХНУ ім.В.Н.Каразіна було проведено пілотне емпіричне дослідження самосприйняття за 4 методиками: самоцінності (за RSES, М.Розенберг), співчуття (за SCS, К.Нефф), вдячності себе (за методикою FAS), та психологічного благополуччя (за SWLS, Е.Дінер);. баланс позитивного та негативного афекту (за модифікованою методикою переліку емоцій П.Екмана);. тілесні аспекти само сприйняття (за PHQ-15);. навички інтероцептивного прислуховування (за MAIA-2, адапт. Ю.М.Волошенко). Був складений перелік практик самовдосконалення, які сучасна молода жінка може використати для стабілізації власного стану: Естетично-доглядові практики; Фітнес та тілесне вдосконалення; Харчові та контрольні практики; Модифікація та стильові практики; Медико-косметологічні втручання; Оздоровлення і профілактика; Сексуальні практики; Новітні технології; Психофізіологічні та тілесно-усвідомлені практики (всього більше 40). Опитуванні жінки вільно вибрали практики, які вони використовують в повсякденному житті. Вибірка - 50 молодих жінок (середній вік 25,7 років, мода – 20 років), Отримані наступні результати: В середньому жінка витрачає на тілесні практики близько години на добу, при середньому часу праці – 7,2 год. (З віком час догляду себе має тенденцію зменшуватись). Основну увагу молоді жінки приділяються Естетично-доглядовим практикам; Фітнесу та тілесному вдосконаленню;

Психофізіологічним та тілесно-усвідомленим практикам. Перевірка кореляцій показала, що всі показники самосприйняття були близькими до єднання в одну категорію. Вдячність, самоповага, задоволеність життям і співчуття до себе – можна об'єднати поняттям психологічне благополуччя або душевний добробут: співчуття до себе допомагає прийняти свої недоліки та помилки, що є основою для самоповаги; самоповага дозволяє цінувати себе, що веде до глибшого відчуття вдячності за все хороше в житті; вдячність допомагає зосередитися на позитивних моментах, що, своєю чергою, підвищує загальну задоволеність життям. Але визначення направленості та знаку взаємозв'язків показників, що виявляли емоційні та тілесні аспекти з самосприйняттям виявили опосередкованість (модерацію) цих аспектів різними параметрами самосприйняття: тілесна дисоціація та прояви психосоматики були пов'язані зі співчуттям до себе та усвідомленістю. Такі параметри самоприйняття, як самоповага та вдячність, корелювали з інтероцептивною усвідомленістю (з усіма шкалами MAIA-2, окрім шкали Довіри до себе). Загальний показник інтероцептивної усвідомленості мав позитивну помірну кореляцію з проявами тілесних емоцій. Таким чином, була визначена послідовність розвитку самосприйняття у практиках, що базуються на інтероцептивному усвідомленні: від самооцінки, через самосприйняття та самоповагу до суб'єктивного благополуччя. Так, співчуття до себе в дослідженні корелює з оздоровчо-профілактичними, медико-косметологічними а також сексуальними практиками; самоповага та вдячність з практиками стильових модифікацій, естетично-доглядовими, оздоровчо-профілактичними, медико-косметологічними. Задоволеність життям можуть надати практики естетичні доглядові, психофізіологічні та тілесно усвідомлені, медико-косметологічні, оздоровчо-профілактичні. Останні, як вираз різних відтінків тілесного добробуту відображені на різних рівнях: на тілесному рівні як інтероцептивне усвідомлення; на емоційному рівні, як свідоме прийняття діяльної турботи про себе. Результати емпіричного дослідження відсилають до техніки фокусувально-орієнтованій психотерапії «очищення простору» (clearing a space)», запропонованою

Юджином Джендліном [1]. Кожний її крок перевіряється через «відчуте сприйняття» (felt-sense) в психотерапевтичній («соло» фокусування). Метою техніки є визначення доброзичливого тілесного фонового почуття для прийняття будь якого рішення у процесі життя, та покращення самодіалогу. Послідовники Ю.Джендліна продемонстрували ефективність техніки «очищення простору» при роботі з громадою і в групових практиках (М.Хендрікс, Кетрін МкГвайер, Пат Омідіан, Ніна Джой), при лікуванні психосоматичних хвороб та ПТСР (Аніта Бхат), в арт-терапії (Лора Раппапорт). На основі отриманих емпіричних доказів був створений контрольний лист «очищення простору» (Д. Гріндлер Катона) [2], як скринінг інструмент перевірки ефективності кроків, що відображають наявну психічну готовність переходу від тілесно неусвідомленому до усвідомленого переживання, Пропонується застосовувати протокол на початку навчальних занять для зміцнення навичок саморегуляції (Джоан Клагсбрун) [3]. Дослідниця валідності протоколу Анна В.Корнел наполягає, що процедура «очищення простору» визначає можливість створення усвідомленого самотавлення саме в площині відносин і «само-присутності» (self-presence) посеред діалогу тих «внутрішніх частинок себе», які ще не визнані і можуть провокувати внутрішній конфлікт. Таким чином. протокол «очищення простору» має відображати відчутні кроки зміни ставлення до себе в напрямку самоприйняття, і є невід'ємною частиною сучасної психотерапії як доказової процедури.

В 2026 році на кафедрі було запроваджене проведення техніки на початку практичних заняттях при навчанні магістрів за спеціальністю «Психологія. Психотерапія». Перший крок техніки звертається до тілесного заспокоєння, та вибору питання з яким потрібно попрацювати, після проведення «заземлення» (сканування відчуття від частинок тіла, пошуку більш безпечного влаштування пози, дихання, та інш.): «Як я відчуваюся зараз (в себе)?»; «Як відчувається загалом вся ситуація, в якою я нахожусь тепер?» (Пауза). Другий крок звертається до пошуку дескриптора («ручки»), символічної назви відчуття: «Знайти слово, символ, жест, яке може позначити те відчуття, яка відчувається?»

(описати тілесні якості символу). Питання, що турбують, м'яко торкаються увагою, але відкладаються» (Пауза). Третій крок є перевіркою адекватності знайденого символу: «Чи може цей символ, образ бути співставлений з тим, «Як я себе тепер уявляю?» (Пауза). Ці кроки по перевірці відчутного сприйняття себе можуть повторюватися до створення відчутного зсуву «від висловлювання оцінки себе ззовні» до тілесного відчуття ситуації в цілому, що супроводжується тілесним полегшенням. Через фото-фіксацію скріпами екрану виразів обличчя здобувачів до- та після- проведення техніки «очищення простору» реєструвались невербальні складові проведення техніки. Отримані дані свідчать, що фокусувальна техніка «очищення простору» може бути корисною для покращення психоемоційного стану та стати ефективним інструментом оволодіння навичками інтероцептивного самосприйняття молодими жінками.

Список використаних джерел:

1. Gendlin E. T. Focusing. New York : Everest House Publishing, 1978. 192 p. URL: <https://archive.org/details/focusing00gendrich/page/n81/mode/2up> (дата звернення: 13.04.2026).
2. Grindler-Katonah D. 'Clearing A Space' Check List. URL: https://experiential-researchers.org/instruments/grindler/clearing_a_space_checklist.html (дата звернення: 13.04.2026)
3. Klagsbrun J. Clearing a Space: A Centering Method for Enhancing Receptivity and Presence for the Classroom. Journal of Pedagogy, Pluralism, and Practice. 2007. Vol. 3, Iss. 4.
4. Stephen S. Congruent functioning: the continuing resonance of Rogers' theory. Person-Centered & Experiential Psychotherapies. 2023. Vol. 22, no. 4. P. 397–416. DOI: <https://doi.org/10.1080/14779757.2022.2164334>

Кравченко Руслан Андрійович

здобувач вищої освіти факультету фізичного виховання, спорту та психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Олійник Ірина Сергіївна

докторка філософії з галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка»
за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт»,
старша викладачка кафедри теорії і методики фізичного виховання
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У МОНІТОРІНГУ ФІЗИЧНОГО СТАНУ ВОЛЕЙБОЛІСТІВ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ ТРАВМАТИЗМУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН

Вступ. Сучасний волейбол демонструє незупинну динаміку рухових дій, значні стрибкові імпульси, високочастотні навантаження на суглобово-м'язову систему. Специфіка формує підвищений рівень травматизації серед спортсменів, особливо у зонах колінного, гомілковостопного, плечового суглобів. Трансформації спортивного простору стимулюють впровадження цифрових рішень задля підвищення ефективності контролю фізичного стану [1, с.116].

Класичні підходи оцінювання характеризуються обмеженою точністю, відсутністю безперервного трекінгу, низькою чутливістю до мікрозмін функціональних показників. Цифровізація відкриває новий рівень аналітики через використання сенсорних екосистем, wearable-гаджетів, біометричних модулів. Інерційні сенсори, кардіотрекери, електроміографічні системи забезпечують деталізований збір даних щодо кінематики рухів, варіабельності серцевого ритму, нейром'язової активації.

Алгоритмічні моделі штучного інтелекту здійснюють глибинну обробку великих масивів інформації, формують персоналізовані цифрові профілі спортсменів, ідентифікують критичні відхилення [4, с.111-114]. Предиктивна аналітика дозволяє визначати латентні перевантаження, дисбаланс рухових патернів, асиметрію навантажень задовго до появи клінічних симптомів.

Інноваційні гаджети, цифрові двійники, технології доповненої реальності сприяють оптимізації техніко-біомеханічних характеристик рухів, мінімізації травматичних ризиків, підвищенню спортивної стабільності.

Актуальність роботи полягає у необхідності створення високоточних предиктивних моделей профілактики травматизму шляхом інтеграції сучасних wearable-гаджетів та штучного інтелекту в тренувальний процес.

Метою дослідження є комплексне обґрунтування ефективності цифрових технологій моніторингу фізичного стану волейболістів на основі інтеграції wearable-гаджетів, біометричних сенсорів, аналітичних платформ штучного інтелекту задля формування предиктивних моделей профілактики травматизму, оптимізації навантажень, підвищення адаптаційного потенціалу організму спортсменів.

Методи дослідження. Системний аналіз сучасних наукових джерел спортивної медицини, біомеханіки, цифрових технологій тренувального процесу. Метааналіз результатів досліджень ефективності wearable-пристроїв, інерційних сенсорів IMU, електроміографічних систем, GPS-моніторингу рухової активності.

Порівняльний аналіз алгоритмів машинного навчання, нейромережевих моделей у прогнозуванні травматичних ризиків на основі біометричних даних. Моделювання інтеграції хмарних аналітичних платформ, систем Big Data, цифрових екосистем моніторингу у структуру підготовки волейболістів.

Результати дослідження. Інтеграція wearable-гаджетів, інерційних сенсорів IMU, біометричних трекерів забезпечила високоточний трекінг навантажувальних параметрів, варіабельності серцевого ритму, рівня нейром'язової активації [3, с.133-135]. Отримані дані відобразили чітку залежність між інтенсивністю стрибкових імпульсів, асиметрією рухових патернів, зростанням ризику мікротравматизації.

Біомеханічна аналітика за допомогою сенсорних платформ зафіксувала дисбаланс кінематичних ланцюгів нижніх кінцівок, перевантаження колінного суглоба під час фаз приземлення, підвищене ударне навантаження на ахіллове

сухожилля. Електроміографічні модулі ідентифікували зниження рівня синхронізації м'язових груп при накопиченні втоми.

Алгоритми машинного навчання продемонстрували високу прогностичну точність у виявленні предикторів травматизації. Нейромережеві моделі сформували індивідуальні ризик-профілі спортсменів на основі мультифакторного аналізу біометричних, кінематичних, фізіологічних даних [2, с.15]. Виявлено кореляційні зв'язки між зниженням HRV, зростанням механічного стресу, ймовірністю ушкоджень.

Хмарні аналітичні екосистеми забезпечили синхронізацію даних тренувального процесу, медичного супроводу, біомеханічного контролю. Цифрові двійники спортсменів дозволили моделювати навантажувальні сценарії, оптимізувати техніку стрибкових, ударних дій.

Таблиця 1

Кількісні показники ефективності цифрового моніторингу фізичного стану волейболістів

Показник	До впровадження технологій	Після впровадження	Динаміка (%)
Частота травматичних випадків (на 1000 год)	7.8	4.6	↓ 41%
Варіабельність серцевого ритму (HRV, мс)	52	68	↑ 31%
Рівень асиметрії рухів (%)	18.5	9.2	↓ 50%
Пікове ударне навантаження при приземленні (g)	11.2	8.4	↓ 25%
Індекс нейром'язової активації (%)	64	79	↑ 23%
Точність прогнозування травм (AI-модель, %)	61	87	↑ 43%
Рівень перевантаження (умовні одиниці)	9.1	5.3	↓ 42%

Дані представлені в табл. 1 відображають ефективність застосування wearable-гаджетів, сенсорних систем, алгоритмів штучного інтелекту у професійному волейболі.

Впровадження інноваційних гаджетів сприяло зниженню частоти травматичних проявів через ранню ідентифікацію функціональних дисбалансів, адаптивну корекцію навантажень, персоналізовану оптимізацію тренувальних стратегій.

Висновки. Отже, дослідження розкрило потенціал цифрових технологій як ключового інструменту трансформації системи контролю фізичного стану волейболістів. Інтеграція wearable-гаджетів, інерційних сенсорів IMU, кардіотрекерів, електроміографічних модулів забезпечила формування високоточного біометричного профілю кожного спортсмена з урахуванням індивідуальних адаптаційних реакцій організму.

Отримані результати підтвердили ефективність безперервного трекінгу навантажень для виявлення критичних фаз перевтоми, нейром'язового виснаження, асиметрії рухових патернів.

Застосування алгоритмів штучного інтелекту, нейромережевих архітектур дозволило ідентифікувати приховані предиктори травматизації через аналіз варіабельності серцевого ритму, механічного стресу, біомеханічних відхилень. Предиктивні моделі сформували індивідуальні ризик-профілі спортсменів, що відкриває можливість переходу до проактивної стратегії профілактики.

Використання хмарних аналітичних платформ забезпечило синхронізацію даних тренерського, медичного, наукового супроводу, що підвищує якість управління тренувальним процесом. Цифрові двійники спортсменів дозволили моделювати різні навантажувальні сценарії, обирати оптимальні траєкторії розвитку фізичних якостей без перевантаження функціональних систем.

Практичне впровадження інноваційних гаджетів сприяє підвищенню стабільності спортивної працездатності, скороченню періодів відновлення, подовженню кар'єрної тривалості волейболістів. Отримані наукові положення

формують підґрунтя для подальшого розвитку цифрової спортивної медицини, біоінформатики, інтелектуальних тренувальних систем.

Список використаних джерел:

1. Король Т., Усатова І., Пустовалов В., Супрунович В., Халявка Р. Нові ігрові види спорту в освітній програмі Нової української школи: інформаційно-методичний довідник. Черкаси: Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2025. 116 с.
2. Мосейчук Ю.Ю., Дарійчук С.В., Вишневська-Смірнова Т.І. Впровадження варіативного модуля «панна» (вуличний футбол) в освітній процес з фізичної культури для учнів основної школи. Педагогічна Академія: наукові записки. 2025. 15 с.
3. Онищук С. Нова фізична культура в новій українській школі. В Сучасні проблеми фізичного виховання, спорту та здоров'я людини. Матер VI Всеукр. інтер-конф. 2022. С. 133-135.
4. Помещикова І., Цветкова Л. Використання спортивних ігор в Новій українській школі. В Проблеми і перспективи розвитку спортивних ігор та одноборств у закладах вищої освіти: Збірник статей міжнародної XX наукової конференції (09 лютого 2024 р., Харків). 2024. С. 111-114.

Кульчинська Катерина Олександрівна
здобувачка вищої освіти факультету фізичної культури, спорту та психології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Душка Алла Луківна
докторка психологічних наук, професорка кафедри психології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

КОПІНГ-РЕСУРСИ ТА СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ХРОНІЧНОГО СТРЕСУ В РОДИНАХ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Вступ та постановка проблеми. Сучасна стратегія розвитку інклюзивної освіти в Україні ставить перед фахівцями фундаментальне завдання: забезпечення не лише фізичної присутності дитини з особливими освітніми потребами (ООП) у навчальних закладах, а й створення системи комплексної психологічної підтримки їхніх родин. Сім'я є первинним інститутом соціалізації та найважливішим середовищем для розвитку дитини, проте поява в ній дитини з порушеннями психофізичного розвитку неминуче стає джерелом глибокого та тривалого стресу. Цей стрес має специфічну природу – він є хронічним, багатовекторним та кумулятивним. Психологічна стійкість родини в таких умовах залежить від здатності батьків адекватно оцінювати ситуацію та обирати конструктивні копінг-стратегії (механізми подолання).

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переходу від фрагментарної допомоги до системного психологічного супроводу, що базується на глибокому аналізі емпіричних даних про копінг-поведінку батьків у кризових умовах.

Теоретичний аналіз феноменології стресу в інклюзивних родинах. У сучасній психології стрес розглядається як стан психічної напруги, що виникає в процесі життєдіяльності в складних умовах. Для родин, що виховують дітей з ООП, характерним є хронічний стрес. Як зазначають вітчизняні дослідники,

зокрема О. М. Стаднік, адаптація до такого стресу є складним динамічним процесом, який вимагає від батьків перегляду життєвих смислів та мобілізації внутрішніх когнітивних ресурсів [2, с. 12].

Первинним джерелом напруги є когнітивний дисонанс між очікуваним образом дитини та реальністю. Данст та Тріветт зазначають, що успішна адаптація родини починається лише тоді, коли відбувається перехід від моделі «дефіциту» (фокусування на обмеженнях) до моделі «можливостей» (фокусування на ресурсах та сімейно-центрованому догляді) [5, с. 334]. Важливу роль у цьому процесі відіграє копінг-поведінка. Відповідно до транзакційної теорії Р. Лазаруса та С. Фолкмана, стрес не є об'єктивною даністю, а результатом взаємодії між вимогами середовища та внутрішніми ресурсами особистості для їх подолання [6]. Якщо батьки сприймають ситуацію як таку, що піддається контролю (виклик), вони обирають активні стратегії, що знижує ризик психологічної дезадаптації на 40–50%.

Розширений емпіричний аналіз стратегій подолання стресу. Для виявлення специфіки функціонування родин нами було проведено дослідження із застосуванням методики CSI (Coping Strategies Inventory) та опитувальника COPE. Отримані результати дозволяють детально проаналізувати механізми, за допомогою яких батьки намагаються зберегти психічну рівновагу та функціональність сімейної системи [8].

Аналіз структури копінг-стратегій показав, що найбільш поширеною серед респондентів є стратегія «Вирішення проблем» (58% вибірки). На перший погляд, це свідчить про конструктивний підхід. Проте детальніше вивчення кореляційних зв'язків виявило важливу закономірність: у 25% випадків висока активність у вирішенні практичних питань (пошук спеціалістів, реабілітація, медичний супровід) супроводжується низькими показниками емоційного контакту з дитиною. У таких випадках діяльність стає формою захисного дистанціювання від болючих переживань та способом уникнення емоційної близькості, яка сприймається як занадто вразлива.

Суттєві відмінності виявлено у гендерному аспекті вибору стратегій подолання. Матері дітей з ООП демонструють значно вищі показники за шкалою «Пошук соціальної підтримки» (середній бал – 24,8 при середньостатистичній нормі 18,2). Це підтверджує їхню орієнтованість на вербалізацію почуттів та залучення зовнішніх ресурсів (як інструментальних, так і емоційних). Водночас у матерів зафіксовано високий рівень стратегії «Самокритика» (середній бал 16,4), що прямо корелює з рівнем депресивних проявів ($r = 0,61$, $p < 0,01$). Почуття провини за стан дитини або за «недостатню» ефективність лікування залишається одним із найбільш руйнівних факторів, що виснажує емоційний ресурс матерів.

У батьків (чоловіків) спостерігається протилежна тенденція. Провідними стратегіями є «Дистанціювання» та «Соціальний відхід». Показники за шкалою «Соціальний відхід» у батьків на 30% вищі, ніж у матерів. Це часто призводить до емоційної дезадаптації всередині шлюбу: чоловік може бути фізично присутнім і забезпечувати родину фінансово, але він виключається із процесу психологічної підтримки дружини. Як зазначає В. Г. Тарасенко, почуття провини та негативне батьківське ставлення до можливостей дитини часто стають бар'єром на шляху до конструктивної адаптації родини [3, с. 542]. Така розбіжність у копінг-стилях подружжя є головним предиктором сімейних конфліктів у 70% досліджуваних родин.

Дослідження також підтверджує, що найбільш адаптивною є стратегія «Позитивної переоцінки». За даними К. О. Островської, успішний соціально-психологічний супровід родин, особливо тих, що виховують дітей з розладами спектру аутизму, має базуватися на формуванні у батьків навичок пошуку позитивних смислів та опори на сильні сторони дитини [1, с. 176].

Динаміка батьківського стресу та часовий фактор. Емпіричні дані дозволяють простежити, як змінюється інтенсивність стресу та характер подолання залежно від життєвого циклу сім'ї:

1. Період встановлення діагнозу (раннє дитинство): Це етап гострої травми. Тут домінують неадаптивні стратегії – «Заперечення» та «Уникнення».

Рівень стресу за шкалою суб'єктивного сприйняття є найвищим і становить 8,7 балів з 10. Батьки потребують зовнішньої стабілізації стану.

2. Етап стабілізації (дошкільний вік): Відбувається переоцінка цінностей. Батьки, які змогли перейти до стратегії «Позитивної переоцінки» (пошук позитивних моментів у розвитку дитини), демонструють значне зниження тривожності. Виявлено, що активне залучення до груп взаємодопомоги на цьому етапі знижує показник соціальної ізоляції на 35%. Як зазначає Р. МакКонкі, соціальна інтегрованість батьків є фундаментом для успішної реабілітації самої дитини [7, с. 212].

3. Шкільний період (вступ до інклюзії): Спостерігається новий сплеск напруги. Початок навчання у школі стає випробуванням для батьківської самооцінки через порівняння з нормотиповими однолітками. У 65% респондентів на цьому етапі знову зростає рівень самокритики. Успішність проходження цієї кризи прямо залежить від здатності до «Планового вирішення проблем».

Аналіз деструктивних механізмів та їхніх наслідків. Особливої уваги заслуговує стратегія «Уникнення» (когнітивне та поведінкове). За нашими даними, 20% батьків систематично використовують уникнення як основний механізм захисту (наприклад, уникають розмов про майбутнє або нехтують рекомендаціями фахівців). Статистичний аналіз підтверджує, що в таких родинах ризик розпаду шлюбу на 45% вищий. Уникнення лише консервує напругу, перетворюючи її на хронічне виснаження. Показник за шкалою емоційного розпаду у групі з домінуючим уникненням у 3 рази вищий за середні значення по вибірці.

Система психологічної допомоги та інтервенції. На основі отриманих емпіричних показників ми стверджуємо, що психологічна допомога повинна бути диференційованою та спрямованою на трансформацію копінг-стилів:

- Робота з «Самокритикою»: виявлено, що зниження балу за цією шкалою (методика CSI) лише на 10% через когнітивну реструктуризацію покращує загальний емоційний фон матері на 30%.

- Акцент на «Позитивній переоцінці»: навчання батьків технікам рефлексії, що дозволяють помічати мікро-успіхи дитини, зміцнює когнітивну стійкість та запобігає вигоранню [4, с. 267].

- Гармонізація сімейних копінгів: залучення батька до терапії та навчання подружжя спільним методам подолання стресу підвищує стабільність сімейної системи на 50%.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що виховання дитини з ООП супроводжується високим рівнем хронічного стресу, який вимагає від батьків постійної мобілізації психологічних ресурсів. Емпірично доведено, що найбільш ресурсною та адаптивною стратегією є поєднання активного вирішення проблем із позитивною переоцінкою та пошуком соціальної підтримки. Статистично встановлено, що гендерні відмінності у виборі копінгів (емоційна спрямованість матерів проти дистанціювання батьків) часто стають джерелом додаткової напруги в родині. Таким чином, психологічний супровід має бути орієнтований на розвиток адаптивних копінг-ресурсів обох батьків, що є запорукою збереження життєздатності всієї сімейної системи та успішної соціалізації дитини.

Список використаних джерел:

1. Островська К. О. Соціально-психологічний супровід дітей з аутизмом та їх родин. Львів: Тріада плюс, 2012. 176 с.
2. Стаднік О. М., Пипенко І. П. Coping Strategies Inventory – Short Form (Україномовна версія): Методичний посібник. Львів: Українська академія друкарства, 2023. 38 с.
3. Тарасенко В. Г. Психологічні особливості батьківського ставлення до дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Актуальні проблеми психології. 2015. Том 10. Випуск 28. С. 542–551.
4. Carver C. S., Scheier M. F., Weintraub J. K. Assessing coping strategies: A theoretically based approach. Journal of Personality and Social Psychology. 1989. 56 (2). P. 267–283.

5. Dunst C. J., Trivette C. M. Empowerment, effective help-giving practices and family-centered care. *Pediatric Nursing*. 1996. Vol. 22(4). P. 334–338.
6. Lazarus R. S., Folkman S. *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer Publishing Company, 1984. 456 p.
7. McConkey R. *Working with Parents of Children with Special Needs*. London: Routledge, 2020. 212 p.
8. Stadnik O. M., Pypenko I. P. *Coping Strategies Inventory – Short Form (Україномовна версія): Методичний посібник*. Львів: Українська академія друкарства, 2023. 38 с.

Кучеренко Наталія Сергіївна
завідувачка кафедри, доцентка, кандидатка псих. наук
кафедри практичної психології та інноваційних оздоровчих технологій
Навчально-наукового інституту
«Українська інженерно-педагогічна академія»
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВІДНОВЛЕННІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ УЧАСТІ В БОЙОВИХ ДІЯХ

У сучасних умовах воєнного стану особливої актуальності набуває проблема збереження та відновлення психічного здоров'я військовослужбовців, які брали участь у бойових діях. Постійне перебування в умовах підвищеної небезпеки, загроза життю, втрата побратимів, тривале психоемоційне напруження та фізичне виснаження спричиняють значний негативний вплив на психіку особистості. Наслідками такого впливу можуть бути підвищений рівень тривожності, депресивні стани, емоційне вигорання, порушення сну, когнітивні труднощі, а також розвиток посттравматичного стресового розладу. Саме тому одним із пріоритетних напрямів сучасної психологічної науки та практики є пошук ефективних, доступних та інноваційних засобів психологічного відновлення військовослужбовців. Одним із найбільш перспективних напрямів є використання інноваційних цифрових технологій у процесі психологічної реабілітації. Розвиток цифрового середовища, інформаційних систем та інтерактивних засобів дозволяє значно розширити можливості традиційної психотерапевтичної допомоги. До таких технологій належать віртуальна реальність, системи біологічного зворотного зв'язку, мультимедійні релаксаційні програми, мобільні застосунки психологічної підтримки та інтерактивні сенсорні кімнати.

Особливе місце серед зазначених технологій займає Вона являє собою інноваційний інструмент, що дозволяє створювати тривимірне комп'ютерне середовище, у якому користувач може взаємодіяти з віртуальними об'єктами та

ситуаціями максимально наближено до реальних умов. Використання VR у психологічній реабілітації військовослужбовців має значний потенціал, оскільки дає можливість створювати безпечні та контрольовані терапевтичні умови. Залежно від рівня занурення розрізняють неімерсивну, напівімерсивну та імерсивну віртуальну реальність. Неімерсивний формат передбачає використання звичайного екрана комп'ютера або телевізора, де користувач взаємодіє з цифровим середовищем за допомогою клавіатури, миші або геймпада. Напівімерсивний формат передбачає часткове занурення за допомогою великих екранів, сенсорних пристроїв, тактильних систем та спеціальних камер. Найбільш ефективною у психореабілітаційній практиці вважається імерсивна VR, яка забезпечує максимальний ефект присутності за допомогою шоломів віртуальної реальності, датчиків руху, контролерів та систем відстеження положення тіла. Використання VR у роботі з військовослужбовцями насамперед пов'язане з експозиційною терапією при посттравматичному стресовому розладі. Така терапія дозволяє поступово й контрольовано відтворювати травматичні ситуації, пов'язані з бойовим досвідом, у безпечному терапевтичному середовищі. Під керівництвом фахівця військовослужбовець має можливість повторно пережити травматичний досвід, поступово знижуючи інтенсивність страху, тривоги та емоційного напруження. Саме завдяки цьому зменшується уникнення травматичних спогадів та формується більш адаптивне ставлення до пережитих подій. Крім терапії ПТСР, VR активно використовується для релаксації та зниження стресу. Віртуальні природні ландшафти, морські узбережжя, лісові сцени, звуки природи та керовані дихальні вправи сприяють активації парасимпатичної нервової системи, нормалізації серцевого ритму та зниженню артеріального тиску. Такі цифрові сценарії позитивно впливають на психоемоційний стан, сприяють відновленню внутрішніх ресурсів та покращують загальне самопочуття.

Не менш важливим напрямом є використання систем біологічного зворотного зв'язку (БЗЗ). Ця технологія базується на отриманні в режимі реального часу інформації про фізіологічний стан організму. До основних

параметрів належать частота серцевих скорочень, артеріальний тиск, дихання, рівень м'язового напруження, електрична активність мозку та шкірно-гальванічна реакція. Завдяки системам БЗЗ військовослужбовець може візуально або аудіально спостерігати зміни власного фізіологічного стану та вчитися свідомо впливати на нього. Наприклад, під час виконання дихальних технік користувач бачить, як змінюється пульс або рівень напруження, що дозволяє ефективніше формувати навички саморегуляції. Такий підхід сприяє розвитку стресостійкості, емоційної самоконтролю та підвищенню психологічної адаптивності. Важливо підкреслити, що сучасні цифрові технології часто поєднуються з елементами гейміфікації, що значно підвищує мотивацію до участі у реабілітаційному процесі. Ігрові механіки, система винагород, досягнень та рівнів дозволяють зробити терапевтичні вправи більш привабливими, знижують психологічний опір та сприяють регулярності занять.

Суттєвою перевагою цифрових технологій є також можливість індивідуалізації програм психологічного відновлення. Залежно від стану військовослужбовця, його симптоматики, рівня стресу та особливостей травматичного досвіду можуть підбиратися персоналізовані сценарії VR-терапії, релаксаційні модулі або вправи з біологічним зворотним зв'язком. Разом із перевагами слід враховувати й певні труднощі використання цифрових технологій. До них належать висока вартість обладнання, технічні складнощі в експлуатації, необхідність спеціальної підготовки персоналу, а також можливі побічні ефекти, зокрема кіберхвороба, запаморочення, дискомфорт під час використання VR-шоломів. Попри це, результати сучасних досліджень переконливо свідчать про високу ефективність цифрових технологій у психологічному відновленні військовослужбовців. Їх використання сприяє зниженню симптомів ПТСР, тривожності, депресивних проявів, покращує когнітивні функції, емоційний стан та загальний рівень психологічної адаптації.

Отже, інноваційні цифрові технології, зокрема віртуальна реальність та системи біологічного зворотного зв'язку, є перспективним напрямом психологічної реабілітації військовослужбовців після участі в бойових діях. Їх

упровадження у практику психологічного супроводу дозволяє підвищити ефективність відновлювальних програм, сприяє швидшій адаптації до мирного життя та зміцненню психічного здоров'я військовослужбовців.

Список використаних джерел:

1. Prykhodko I., Kolesnichenko O., Matsehora Y., Aleshchenko V., Kovalchuk O., Matsevko T., Krotiuk V., Kuzina V. Effects of posttraumatic stress and combat losses on the combatants' resilience. *Československá Psychologie*. 2022. 66:2, 157–169, DOI:10.51561/cspsych.66.2.157
2. Rizzo A. 'Skip,' Shilling R. Clinical Virtual Reality tools to advance the prevention, assessment, and treatment of PTSD. *European Journal of Psychotraumatology*. 2017. 8(sup5), DOI: 10.1080/20008198.2017.1414560
3. Adler A.B., Gutierrez I.A. Preparing Soldiers to Manage Acute Stress in Combat: Acceptability, Knowledge and Attitudes. *Psychiatry*. 2022. 85:1, 30–37, DOI: 10.1080/0-0332747.2021.2021598
4. McEwen B.S. Stress, adaptation, and disease. Allostasis and allostatic load. *Annals of the New York Academy of Sciences*. 1998. 840, 33–44, DOI: 10.1111/j.1749-6632.1998.tb095-46.x
5. Prykhodko I., Matsehora Y., Kolesnichenko O., Voloshko S., Vintoniak V., Vasyukova N., Budahiants L., Kuzina V., Motyka S. Combat Stress in Military Personnel: Theory, Genesis, Prevention, and Control. *Romanian Journal of Military Medicine*. 2024.127:1, 15–24, DOI: 10.55453/rjmm.2023.127.1.3
6. Kokun O., Pischko I., Lozinska N. Military personnel's stress reactivity during pre-deployment in a war zone. *Psychology, health & medicine*. 2023. 28:8, 2341–2352, DOI:10.1080/13548506.2022.2104882
7. Волошина В.В. Сутність поняття психологічної реабілітації військовослужбовців. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2024. Вип. 2. С. 7–11. DOI:10.32782/psy-visnyk/2024.2.1

8. Онiщенко Н.В. Екстрена психологiчна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації: теоретичні та прикладні аспекти : монографія. Харків : Право, 2014. 584 с.

9. Пророк Н. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи: навч. посіб. Том 1. Київ : Сварог, 2018. 208 с.

Ланской Артем Юрійович
здобувач ступеня доктор філософії
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка, Україна

Наукова керівниця: Вакал Юлія Сергіївна
викладачка кафедри біології людини, хімії та МНХ
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ WEARABLES-ПРИСТРОЇВ ДЛЯ ВЕРИФІКАЦІЇ ФІЗІОЛОГІЧНОЇ ДЕСЕНСИБІЛІЗАЦІЇ У ВЕТЕРАНІВ ТА ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ

Вступ

Актуальність дослідження зумовлена критичною необхідністю розробки об'єктивних методів моніторингу реабілітації осіб із посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) в умовах сучасних викликів в Україні. Традиційні протоколи десенсибілізації та репроцесування інформації (EMDR) тривалий час базувалися переважно на суб'єктивних звітах пацієнтів, що створює ризик похибок у клінічній оцінці. З точки зору фізіології, ПТСР характеризується дезадаптивною гіперактивацією симпатичної нервової системи та зниженням вагусного контролю, що візуалізується через порушення варіабельності серцевого ритму (BCR) та аномалії шкірно-гальванічної реакції (ШГР).

Поява на ринку високоточних Wearables-пристроїв, таких як медичні сенсори *Empatica E6* та споживчі системи з функцією cEDA (наприклад, *Fitbit Sense 2*), відкриває нові перспективи для верифікації терапевтичного прогресу. Використання носимих пристроїв дозволяє не лише фіксувати момент фізіологічної десенсибілізації під час сесії, а й здійснювати безперервний моніторинг вегетативного балансу у ветеранів та цивільних осіб у міжсесійний період. Інтеграція таких технологій у міждисциплінарний діалог медицини та інженерії є фундаментом для створення інноваційних, доказових стратегій відновлення ментального здоров'я.

1. Фізіологічні маркери десенсибілізації

Процес десенсибілізації та репроцесування інформації (EMDR) базується на переході автономної нервової системи (АНС) зі стану хронічної гіперактивації до фізіологічного гомеостазу. У пацієнтів із ПТСР дисфункція «вагусного гальма» заважає префронтальній корі пригнічувати активність амігдали. Терапія EMDR стимулює нейробіологічну переробку мереж пам'яті, що підтверджується специфічними вегетативними змінами.

BCR є ключовим індикатором здатності АНС до адаптації. При ПТСР спостерігається низька потужність BCR та домінування симпатичного тону. Успішне репроцесування супроводжується зростанням HF-компонента та показника RMSSD, що свідчить про активацію парасимпатичного відділу та відновлення «вагусного гальма». Зниження індексу симпатовагального балансу (LF/HF) є об'єктивним маркером когнітивної інтеграції травми.

Електродермальна активність (EDA/ШГР) відображає активність симпатичної системи через зміну провідності шкіри. Під час терапії важливо диференціювати:

Тонічну активність (SCL): загальний рівень напруження.

Фазичну активність (SCR): відповідь на травматичний спогад.

Ефективна десенсибілізація характеризується зниженням амплітуди фазичних відповідей. Різке падіння провідності після піка («когнітивний реліз») підтверджує, що спогад більше не викликає афективного шторму.

Когерентність серцевого ритму - показник гармонізації серцево-судинної та нервової систем. Стан «фізіологічного хаосу», характерний для ПТСР, під час десенсибілізації змінюється стабільною синусоїдальною хвилею, синхронізованою з диханням. Висока когерентність наприкінці сесії свідчить про фасилітацію когнітивних функцій та перехід травми з фази гострого стресу до інтегрованої довготривалої пам'яті.

Використання пристроїв (Fitbit Sense 2, Empatica) дозволяє трансформувати суб'єктивні відчуття пацієнта у кількісні параметри, забезпечуючи неінвазивну верифікацію терапевтичної ефективності в реальному часі.

2. Аналіз інструментарію фізіологічної десенсибілізації

Ефективна верифікація репроцесування травматичного досвіду базується на поєднанні двох технологічних векторів: професійних дослідницьких систем та споживчих Wearables.

2.1. Професійна верифікація (на прикладі Empratica E6)

Медичні сенсори дослідницького класу забезпечують доступ до «сирих» даних (raw data), що є критичним для фундаментального аналізу нейрофізіологічних зсувів. Висока точність Empratica E6 дозволяє:

Диференціювати тонічний та фазичний рівні шкірно-гальванічної реакції (ШГР).

Об'єктивно фіксувати «фізіологічний реліз» та десенсибілізацію амигдали під час терапії.

Використовувати спектральний аналіз для підтвердження стійкості результатів на рівні автономної нервової системи.

2.2. Екологічний моніторинг (Fitbit Sense 2 та Oura Ring)

Споживчі пристрої забезпечують безперервний контроль стану пацієнта в реальних умовах (екологічна валідність):

Fitbit Sense 2: завдяки сенсору cEDA та машинному навчанню автоматично ідентифікує реакції на побутові тригери, які важко відстежити через самозвіт.

Oura Ring: аналізує варіабельність серцевого ритму та архітектуру сну, що дозволяє оцінити якість нейробіологічної консолідації досвіду під час REM-фази.

3. Методологія інтеграції wearables у протокол репроцесування

Пропонована методологія базується на комплексному поєднанні високоточного клінічного моніторингу та тривалого екологічного спостереження, що дозволяє верифікувати стан пацієнта на кожному етапі терапевтичного циклу. Алгоритм інтеграції носимих пристроїв (wearables) у стандартний протокол десенсибілізації (EMDR) включає три послідовні стадії, кожна з яких має специфічні діагностичні завдання.

Стадія I. Пре-експозиція: Формування фізіологічного профілю (Baseline). На цьому етапі, що передує активній фазі переробки травми, використовується нагрудний ЕКГ-сенсор (наприклад, Polar H10) для отримання еталонних показників варіабельності серцевого ритму пацієнта у стані спокою. Отримані дані дозволяють терапевту об'єктивно оцінити поточний ресурс пацієнта та його готовність до зустрічі з травматичним матеріалом, мінімізуючи ризик дисоціації або надмірної ретравматизації.

Стадія II. Активна фаза: Моніторинг десенсибілізації та репроцесування. Під час білатеральної стимуляції пріоритет надається пристроям із високою дискретизацією сигналу, таким як Empratica E6. Фокус уваги зосереджується на динаміці фазичних коливань шкірно-гальванічної реакції (ШГР). Це слугує об'єктивним критерієм успішної переробки інформації, незалежним від суб'єктивних звітів пацієнта за шкалою SUD.

Стадія III. Пост-сесійна реінтеграція: Консолідація та віддалений контроль. Оскільки процес репроцесування триває протягом 48–72 годин після сесії, пацієнт використовує смарт-перстень Oura Ring або браслет Fitbit для нічного моніторингу. Основна увага приділяється якості REM-сну та динаміці нічної ВСР як індикаторам успішної консолідації переробленого досвіду в довготривалу пам'ять. Такий підхід дозволяє верифікувати стійкість терапевтичного ефекту в умовах реального життя та вчасно ідентифікувати ознаки відстроченої декомпенсації, забезпечуючи безперервний цикл підтримки ветеранів та цивільних осіб.

4. Виклики та обмеження

Попри високу точність сучасних PPG-сенсорів, що сягає 98% у стані спокою, основним викликом залишається чутливість Wearables-пристроїв до артефактів руху під час активних фаз EMDR-терапії. Інтенсивна білатеральна стимуляція може створювати шуми в сигналі, що потребує використання додаткових алгоритмів фільтрації. Крім того, існує проблема конфіденційності біометричних даних та відсутності єдиних стандартизованих «фізіологічних норм» для ветеранів із комбінованою бойовою травмою. Також значним

обмеженням є висока вартість дослідницького обладнання рівня Empatica, що ускладнює його масове впровадження в державні реабілітаційні центри, залишаючи споживчі гаджети лише допоміжним інструментом моніторингу.

Висновки

Впровадження Wearables-пристроїв у практику реабілітації ветеранів та цивільних осіб дозволяє перейти від інтуїтивного до об'єктивного, доказового підходу в терапії ПТСР. Використання систем рівня Empatica для клінічної верифікації та Fitbit чи Oura для щоденного моніторингу забезпечує безперервність процесу десенсибілізації. Цифрова об'єктивізація фізіологічного відгуку є фундаментом для створення інноваційних стратегій відновлення ментального здоров'я, що інтегрують сучасні досягнення нейрофізіології та інженерії в єдиний міждисциплінарний протокол допомоги.

Список використаних джерел:

1. Петрачков, О., & Ярмак, О. (2023). Аналіз стану варіабельності серцевого ритму офіцерів оперативного рівня Збройних Сил України. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*, (28(1), 45–51. [https://doi.org/10.32626/2309-8082.2023-28\(1\).45-51](https://doi.org/10.32626/2309-8082.2023-28(1).45-51)
2. Lang CE, Barth J, Holleran CL, Konrad JD, Bland MD. Implementation of wearable sensing technology for movement: pushing forward into the routine physical rehabilitation care field. *Sensors (Basel)*. (2020) 20(20):1–21. 10.3390/s20205744 <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33050368/>
3. Корщіков А. М. Аналіз динаміки відновлення пацієнтів після травм на основі простих носимих пристроїв та смартфонів / А. М. Корщіков // Електроенергетика, електромеханіка та технології в АПК : наукові пошуки молоді : матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф., 3 квітня 2025 р. – Харків : Держ. біотехнологічний ун-т., 2025. – С. 142. <https://openarchive.nure.ua/handle/document/31174>

Мельникова Олена Анатоліївна
здобувачка вищої освіти факультету фізичної культури, спорту та психології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Христова Тетяна Євгенівна
професорка кафедри теорії та методики фізичного виховання
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД ДО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІВЧАТ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З НАДЛИШКОВОЮ МАСОЮ ТІЛА

Актуальність теми зумовлена зростанням кількості молодих людей із надлишковою масою тіла, що негативно впливає на їх фізичний розвиток і психоемоційний стан [5, 7]. Зниження рівня рухової активності та збільшення часу, проведеного з цифровими пристроями, особливо характерне для дівчат старшого шкільного віку [6]. У цьому віці підвищується значущість зовнішності та самосприйняття, що за наявності надлишкової маси тіла часто супроводжується зниженням самооцінки, сором'язливістю та уникненням занять фізичною культурою [2, 4]. Це зумовлює необхідність пошуку ефективних педагогічних підходів до організації занять.

У ході дослідження проаналізовано особливості організації фізичного виховання в закладах загальної середньої освіти та встановлено, що традиційні підходи не повною мірою враховують індивідуальні потреби дівчат старшого шкільного віку із надлишковою масою тіла, що знижує ефективність занять і рівень мотивації до різних видів рухової активності. Учениці часто не встигають за програмою або уникають участі в навчальних заняттях з фізичної культури через побоювання негативної оцінки, що додатково ускладнює процес їх залучення до систематичної рухової активності.

Вирішення окресленої проблеми можливе за умови впровадження інтегрованого підходу, який передбачає поєднання фізичних вправ із психологічною підтримкою та відповідним педагогічним супроводом. Такий

підхід базується на урахуванні стану здоров'я, рівня фізичної підготовленості та індивідуальних особливостей учениць. Доцільним є використання доступних видів рухової активності: ходьби, легкого бігу, фітнес-вправ, елементів стретчингу. Важливого значення набуває створення сприятливого емоційного середовища та формування основ здорового способу життя, зокрема навичок самоконтролю та саморегуляції.

Мета дослідження – обґрунтувати ефективність інтегрованого підходу до фізичного виховання дівчат старшого шкільного віку з надлишковою масою тіла.

Інтегрований підхід передбачає цілісний розгляд особистості з урахуванням не лише фізичного стану, але й психологічних характеристик, рівня мотивації та готовності до занять. Теоретичним підґрунтям є положення про зону найближчого розвитку [1] та ієрархію потреб [3], які акцентують значення середовища та внутрішньої мотивації у формуванні активності особистості.

Наукова новизна дослідження полягає у поєднанні фізичних вправ із психологічною підтримкою та адаптацією навантаження відповідно до індивідуальних можливостей учениць.

У дослідженні брали участь 7 дівчат віком 15–17 років із надлишковою масою тіла. Заняття проводилися протягом 5 тижнів з частотою 3 рази на тиждень із використанням індивідуалізованого підходу до фізичних навантажень, поєднання аеробних і силових вправ помірної інтенсивності, створення психологічно комфортного середовища та проведення мотиваційних бесід щодо здорового способу життя.

На початковому етапі спостерігалася низька рухова активність і скутість учениць. У процесі занять відзначено підвищення їх залученості, зниження рівня сором'язливості та зростання ініціативності. Виявлено покращення показників витривалості, зниження втомлюваності, а у частини учасниць – тенденцію до зменшення маси тіла. Водночас зафіксовано позитивні зміни у самосприйнятті та впевненості в собі, що є важливим чинником їх подальшої активності.

Встановлено, що інтегрований підхід сприяє підвищенню мотивації до занять, покращенню фізичного стану, формуванню позитивного самосприйняття

учениць. Відповідно до рекомендацій ВООЗ, підлітки повинні мати щоденну фізичну активність тривалістю не менше 60 хвилин. Отримані результати підтверджують доцільність впровадження інтегрованого підходу як ефективного напрямку вдосконалення системи фізичного виховання у закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел:

1. Коллі-Шамне А.В. Поняття «зона найближчого розвитку» та його деривати: проблеми та перспективи сучасних інтерпретацій. [*Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія».*](#) 2022. Т. 8, № 4. С. 81-95.
2. Круцевич Т.Ю. Теорія і методика фізичного виховання: підруч.: у 2 т. Т. 1. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. Київ: Олімпійська література, 2018. 392 с.
3. Маслоу А. Мотивація і особистість. Київ: Ваклер, 1997. 400 с.
4. Піаже Ж. Психологія розвитку. Київ: Либідь, 2002. 480 с.
5. Христова Т.Є. Фізичне виховання студентів з ожирінням. *Північне Приазов'я: проблеми регіонального розвитку у міжнародному контексті: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. із міжнар. участю (м. Мелітополь, 14-15 вересня 2017 р.)* / за ред. Л.М. Донченко та ін. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2017. С. 152-155.
6. Шиян Б.М., Омеляненко І.О. Теорія і методика фізичного виховання школярів: навч. посіб. Ч. 2. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. 272 с.
7. World Health Organization. WHO guidelines on physical activity and sedentary behaviour for children and adolescents aged 5–17 years. Geneva : WHO, 2020. 24 с.

Островецька Юлія Ігорівна
здобувачка вищої освіти факультету фізичної культури, спорту та психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Остополець Ірина Юріївна
к.п.н., доцентка кафедри психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ КЛІНІЧНОГО ПСИХОЛОГА З ПСИХОСОМАТИЧНИМИ ПАЦІЄНТАМИ З ХРОНІЧНИМИ БОЛЯМИ

Сучасні умови життєдіяльності в Україні, що характеризуються тривалим стресогенним впливом та наслідками воєнних дій, зумовлюють стрімке зростання кількості психосоматичних розладів. Хронічний біль (тривалістю понад 3 місяці) перестає бути лише симптомом органічного ушкодження, трансформуючись у складний біопсихосоціальний феномен. В Україні поширеність хронічного больового синдрому сягає понад 60%, при цьому близько 21% таких пацієнтів мають супутню депресію, а понад 70% – стійкі порушення сну [8, с. 13]. Це підкреслює гостру потребу в залученні клінічного психолога до процесу комплексної реабілітації.

В умовах війни хронічний біль супроводжується високим рівнем емоційного вигорання, тривоги та депресії, що значно ускладнює процес реабілітації [9, с. 655 – 661]. Дослідження показують, що тривалість больового синдрому прямо пов'язана зі зростанням тривожності, а афективні порушення мають тісний взаємозв'язок із переживанням болю [9, с. 661 – 663]. Це підтверджує необхідність інтегративного психокорекційного підходу, спрямованого на роботу з психологічними механізмами підтримання болю.

Фундаментом дослідження виступає біопсихосоціальна модель Дж. Енгеля, де здоров'я розглядається як результат взаємодії біологічних, психологічних та соціальних чинників [8, с. 23; 10]. На етапі хронізації захворювання роль

біологічного субстрату поступово зменшується, поступаючи місцем психосоціальним детермінантам, які підтримують автономне існування болю [8, с. 24]. На відміну від гострого болю, хронічний втрачає свою адаптивну сигнальну функцію і стає самостійним патологічним станом – «больовою хворобою» [8, с. 24 – 28].

Ключовим фактором виникнення та підтримки болю є тривале перебування особистості в умовах хронічного стресу. Постійна активація стрес-лімітуючих систем призводить до нейроендокринної дисрегуляції та зниження порогу больової чутливості [7, с. 33; 8, с.24 – 28]. Виділяють декілька провідних патопсихологічних моделей:

1. Модель «біль – тривога – напруга»: перцепція болю провокує тривогу, яка активує симпатичну нервову систему, спричиняючи хронічне м'язове напруження, що, у свою чергу, підвищує інтенсивність больового сприйняття [1].

2. Когнітивна катастрофізація: схильність перебільшувати загрозу болю та відчувати безпорадність. Катастрофізація виступає потужним предиктором інвалідазації [1].

3. Модель «страх – уникання»: сприйняття болю як ознаки неминучої небезпеки призводить до обмеження рухливості, фізичної деградації та вторинної депресії [1; 8, с. 49 – 58].

Характерною особливістю таких пацієнтів є алекситимія – нездатність ідентифікувати та вербалізувати власні емоції. Невисловлені почуття трансформуються у «мову тіла», створюючи соматичний канал розрядки напруги [4, с. 60 – 68]. Важливим аспектом є також формування «больової поведінки», коли пацієнт починає сприймати біль як неминучу частину своєї ідентичності [8, с. 22]. В умовах військового стану соматизація часто маскує гострі реакції на стрес та розлади адаптації [2, с. 30].

Діяльність клінічного психолога має бути системною та етапною:

1. Діагностичний етап: оцінка рівня алекситимії (TAS-20), тривоги та депресії (HADS), а також рівня катастрофізації (PCS) [1; 4, с. 62; 8 с. 35 – 47].

2. Когнітивний етап: реструктуризація внутрішньої картини хвороби, зміна катастрофічних установок на активну позицію суб'єкта лікування.

3. Емоційно-регулятивний етап: навчання технікам саморегуляції (діафрагмальне дихання 4–7–8, прогресивна м'язова релаксація за Джекобсоном) [7, с. 204 – 221].

Ефективним є використання методів арт-терапії, які дозволяють безпечно екстерналізувати біль [3]. Р.І. Карпінська зазначає, що психокорекція сприяє зниженню рівня тривожності та депресії у соматичних хворих, що позитивно впливає на їхній психоемоційний стан [5, с. 329 – 330]. Інтеграційний метод, що поєднує КПТ, тілесно-орієнтовану терапію та техніки майндфулнес, дозволяє охопити проблему на всіх рівнях функціонування особистості. Майндфулнес допомагає змінити ставлення до болю з «ворожого» на «спостережне», відокремлюючи фізичний імпульс від емоційного страждання.

Системна психокорекція передбачає застосування комплексного підходу, що включає когнітивно-поведінкові, тілесно-орієнтовані та арт-терапевтичні методи впливу на психоемоційні та соматичні прояви хронічного болю [8, с. 60 – 75].

Використання арт-терапевтичних технік, зокрема казкотерапії та музикотерапії, сприяє екстерналізації внутрішніх переживань і зниженню рівня емоційного напруження [3, с. 11 – 13; 6, с. 106 – 122; 6, с. 217 – 226]. Тілесно-орієнтовані та дихальні практики забезпечують зниження психофізіологічного збудження та сприяють регуляції вегетативних процесів [7, с. 210 – 223].

Когнітивно-поведінкові методи спрямовані на зміну дисфункціональних переконань щодо болю та формування адаптивних копінг-стратегій [1, с. 8 – 12].

Такий комплексний підхід дозволяє впливати на різні рівні функціонування особистості та сприяє розірванню патологічного кола «біль – тривога – напруга», підвищуючи ефективність психокорекційної роботи з пацієнтами [8, с. 80 – 95].

У ході теоретичного аналізу обґрунтовано, що психокорекційна робота з пацієнтами, які страждають на хронічний біль, є фундаментальним компонентом реабілітації, що базується на трансформації дезадаптивних когнітивно-

емоційних патернів. На відміну від виключно медикаментозного підходу, психологічне втручання спрямоване на зміну внутрішньої картини хвороби, корекцію ірраціональних переконань та нівелювання патологічних когнітивних установок.

Встановлено, що в процесі хронізації біль втрачає свою первинну захисну функцію і трансформується в автономний патологічний феномен, у структурі якого провідну роль відіграють емоційна дисрегуляція та катастрофізація. Психологічне втручання дозволяє розкрити латентні смисли симптому, який нерідко виступає результатом алекситимії або соматизації афекту.

Найбільш перспективним визначено інтеграційний підхід, що поєднує когнітивно-поведінкові інтервенції з тілесно-орієнтованими практиками, забезпечуючи ефективне розірвання патологічного циклу «біль – тривога – напруга». Включення технік майндфулнес сприяє формуванню метапозиції щодо больових відчуттів, забезпечуючи сепарацію фізичного компоненту болю від емоційного страждання.

Гармонізація когнітивної сфери пацієнта визначається як один із ключових механізмів суб'єктивної редукції больового синдрому. У цілому системна психокорекція постає необхідною умовою подолання психосоматичних наслідків хронічного болю та суттєвого підвищення рівня психологічної адаптації й вітальності особистості.

Список використаних джерел:

1. Асанова А., Мухаровська І. Дослідження психічних феноменів в структурі хронічного болю: депресія, тривога, катастрофізація. Психосоматична медицина та загальна практика. 2023. Т. 8, № 4., DOI: 10.26766/pmgrp.v8i4.505
2. Блінов О.А. Особливості проведення психокорекції та психологічної психотерапії в умовах військової лікувальної установи /О.А. Блінов// Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2017. – Том. XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Випуск 15. – С. 30 – 36.

3. Вознесенська О. Л., Мова Л. В. Арт-терапія у роботі практичного психолога: використання арт-технологій в освіті. Київ : Шкільний світ, 2007. 120 с.
4. Гільман А. Ю., Димченко А. М. Психологічні особливості пацієнтів з різними соматичними захворюваннями та хронічним болем. *Public Health Journal*. 2025. Вип. 2 (8). С. 60 – 68., DOI: 10.32782/pub.health.2025.2.8
5. Карпінська Р. І. Психокорекція як засіб діяльності медичного психолога із соматичними хворими. Проблеми сучасної психології. 2011. Випуск 11. С. 51–58. DOI:10.32626/2227-6246.2011-11.
6. Колпакчи О. І. Арт-терапія: курс лекцій. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 288 с.
7. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 324 с.
8. Практична психосоматика: хронічний біль. Навчальний посібник / за заг. ред. О. С. Чабана, О. О. Хаустової. Київ : Медкнига, 2024. 132 с.
9. Butska LV, Varina HB, Falko NM. Emotional burnout, anxiety, and depression in patients with chronic pain undergoing rehabilitation during the war in Ukraine: A clinical-psychological study. *Pol Merkur Lekarski*. 2025;53(5):655-663. DOI: 10.36740/Merkur202505114. PMID: 41075238.
10. Engel G. L. The need for a new medical model: A challenge for biomedicine. *Science*. 1977. 196 (4286). P. 129-136. DOI: 10.1126/science.847460.

Пашенко Андрій Олександрович
здобувач вищої освіти факультету фізичної культури, спорту та психології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Науковий керівник: Кирієнко Олександр Геннадійович
старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується активним впровадженням змішаного та дистанційного навчання, що зумовлено як глобальними викликами (пандемія COVID-19), так і національними обставинами, зокрема воєнним станом. У цих умовах особливої актуальності набуває проблема збереження та зміцнення здоров'я учнів, а також формування в них здоров'язбережувальної компетентності як ключової складової загальної культури особистості. Відповідно до сучасних наукових підходів, здоров'язбережувальна компетентність розглядається як інтегративне утворення, що поєднує знання, уміння, навички та ціннісні орієнтації, спрямовані на підтримку фізичного, психічного і соціального здоров'я [3].

Проблема формування здоров'язбережувальної компетентності є предметом дослідження багатьох українських науковців. Зокрема, у працях Н. Скачедуб обґрунтовано, що дана компетентність є ключовою у системі підготовки фахівців фізичної культури та визначає ефективність їхньої професійної діяльності [5]. У свою чергу, І. Іваній підкреслює її комплексний характер, що охоплює як особистісний, так і професійний рівні розвитку, а також безпосередньо пов'язаний із культурою здоров'я та фізичною активністю [3]. Таким чином, формування цієї компетентності в учнів закладів загальної середньої освіти має розглядатися як стратегічне завдання сучасної освіти.

Особливого значення зазначена проблема набуває в умовах змішаного та дистанційного навчання, які суттєво змінюють організацію освітнього процесу

та спосіб взаємодії учасників освітнього середовища. Як зазначають О. Король, А. Хрипач та ін., фізичне виховання навіть у дистанційному форматі залишається важливим чинником формування здоров'язбережувальної компетентності, оскільки сприяє підтримці фізичного стану та формуванню навичок здорового способу життя [4]. Водночас дослідження Т. Гуртової та С. Пономарьова підтверджують, що ефективність фізичного виховання в умовах дистанційного навчання значною мірою залежить від рівня організації рухової активності учнів та використання інноваційних педагогічних технологій [2].

Змішане навчання, поєднуючи традиційні та дистанційні форми, створює нові можливості для формування здоров'язбережувальної компетентності. Воно дозволяє інтегрувати різні методи навчання, зокрема інтерактивні, проєктні, дослідницькі та цифрові технології, що сприяють підвищенню мотивації учнів до фізичної активності та здорового способу життя. Водночас дистанційне навчання вимагає від учнів більшої самостійності, відповідальності та самоконтролю, що також є важливими компонентами здоров'язбережувальної компетентності.

Важливою умовою ефективного формування зазначеної компетентності є створення здоров'язбережувального освітнього середовища. Як зазначає Т. Гулько, це передбачає впровадження комплексу педагогічних умов, серед яких: інтеграція здоров'язбережувального змісту в освітні програми, використання інтерактивних методів навчання, індивідуалізація освітнього процесу, а також застосування інформаційно-комунікаційних технологій для моніторингу стану здоров'я та формування мотивації до здорового способу життя [1].

Окремої уваги потребує проблема зниження рівня рухової активності учнів в умовах дистанційного навчання. Як свідчать результати досліджень, обмеження фізичної активності негативно впливає на фізичний і психічний стан учнів, знижує їхню працездатність та мотивацію до навчання [2]. Не менш важливим аспектом є формування у учнів навичок самоконтролю та саморегуляції, які є необхідними для підтримки здорового способу життя в

умовах дистанційного навчання. Зокрема, йдеться про вміння планувати власну фізичну активність, контролювати рівень фізичного навантаження, дотримуватися режиму дня, а також оцінювати власний фізичний стан. У цьому контексті доцільним є використання різноманітних цифрових інструментів, які дозволяють здійснювати моніторинг фізичної активності та стану здоров'я. Крім того, формування здоров'язбережувальної компетентності учнів вимагає врахування психологічних аспектів, зокрема розвитку мотивації до здорового способу життя, формування позитивного ставлення до фізичної культури, а також подолання стресу та тривожності, які можуть виникати в умовах дистанційного навчання. Як показують сучасні дослідження, фізична активність є ефективним засобом підтримки психічного здоров'я, що особливо важливо в умовах соціальної ізоляції та обмеження міжособистісної взаємодії.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що змішане та дистанційне навчання відкривають нові можливості для формування здоров'язбережувальної компетентності учнів, однак водночас висувають нові вимоги до організації освітнього процесу. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці ефективних моделей формування здоров'язбережувальної компетентності учнів із використанням цифрових технологій, а також у вивченні впливу змішаного навчання на рівень фізичного та психічного здоров'я учнів.

Список використаних джерел:

1. Гулько Т. Педагогічні умови формування здоров'язбережувальної та здоров'ярозвивальної компетентностей у майбутніх фахівців фізичної культури та спорту. № 2 (2025): Наукові записки. Серія: Проблеми природничо-математичної, технологічної та професійної освіти. 23-34. <https://doi.org/10.32782/cusu-pmtp-2025-2-3>
2. Гуртова, Т., & Пономарьов, С. (2022). Фізичне виховання як чинник здоров'язбереження студентів в умовах дистанційного навчання. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15, (5(150)), 35-39. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.5\(150\).08](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.5(150).08)

3. Іваній І. Сутнісна характеристика здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури. № 1 (2023): Олімпійський та паролімпійський спорт. 12-15. <https://doi.org/10.32782/olimpspu/2023.1.3>

4. Король, О., Хрипач, А., Заліско, О., & Зелікова, Т. (2020). Формування здоров'язбережувальної компетентності студентів у процесі фізичного виховання засобами дистанційного навчання. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15, (7(127)), 95-99. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.7\(127\).19](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.7(127).19)

5. Скачедуб Н. Педагогічні умови формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів фізичної культури у процесі професійної підготовки. № 2 (2023): Олімпійський та паролімпійський спорт. 26-30. <https://doi.org/10.32782/olimpspu/2023.2.6>

**Рослякова Вікторія Сергіївна,
Шатохін Данило Олександрович**
здобувачі вищої освіти факультету фізичної культури, спорту і психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*
Наукова керівниця: Фалько Наталя Миколаївна,
ректорка, професорка кафедри психології, докторка психологічних наук,
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Сучасні соціальні реалії розвитку українського суспільства визначаються впливом повномасштабної війни, що супроводжується суттєвими трансформаціями способу життя молоді, освітнього середовища та психоемоційного стану особистості. В умовах воєнного стану, тривалого дистанційного та змішаного навчання, а також обмеження рухової активності проблема формування здорового способу життя старшокласників набуває особливої актуальності.

Наукові дослідження останніх років, зокрема Андрєєвої О., Бишевець Н., Кашуби В. засвідчують, що в умовах війни та дистанційного навчання відбувається суттєве зниження рівня фізичної активності молоді, що супроводжується зростанням гіподинамії, погіршенням фізичного здоров'я та підвищенням рівня психоемоційного напруження. [1, с.76-78]. Зокрема, встановлено, що зміна формату навчання та соціальних умов призводить до зменшення рухової активності, порушення режиму дня та погіршення показників психічного благополуччя школярів [2, с.20]. Також доведено, що в умовах воєнних дій зростає частка малорухливих дітей та підлітків, що негативно впливає на формування здорового способу життя [3, с 54].

У цьому контексті фізичне виховання постає як ключовий психолого-педагогічний чинник, що забезпечує не лише фізичний розвиток, але й виконує

важливу функцію психологічної стабілізації, розвитку саморегуляції, зниження тривожності та формування стійкості до стресових впливів.

Метою дослідження є емпіричне вивчення особливостей впливу фізичного виховання на формування здорового способу життя старшокласників в умовах воєнного стану та цифровізації освітнього процесу.

Для досягнення мети дослідження було використано комплекс методів: методику інтегральної оцінки рівня фізичного здоров'я (Г. Л. Апанасенко), анкету самооцінки стану здоров'я (В. П. Войтенко), метод психолого-педагогічної кваліметрії здорового способу життя (А. С. Галицький, Є. Ю. Березняк), а також методи математичної статистики (t-критерій Стьюдента, ф-критерій Фішера).

Емпіричне дослідження було проведено серед учнів 10–11 класів закладів загальної середньої освіти України. Загальна вибірка становила 121 особу. Досліджувані були поділені на дві групи: – перша група (n=58) – учні, які навчалися дистанційно та не займалися фізичною активністю поза межами навчальних занять; – друга група (n=63) – учні, які навчалися у змішаному або очному форматі та систематично займалися фізичною культурою або спортом.

Результати дослідження засвідчили наявність статистично значущих відмінностей між групами досліджуваних. Встановлено, що старшокласники, які систематично займаються фізичною культурою, мають вищий рівень фізичного здоров'я, кращі адаптаційні можливості організму та вищий рівень функціональної підготовленості.

Аналіз показників самооцінки здоров'я дозволив встановити, що учні другої групи характеризуються більш позитивним сприйняттям власного фізичного та психоемоційного стану. Вони демонструють вищий рівень впевненості у власних силах, більшу задоволеність життям і нижчий рівень тривожності. Натомість учні першої групи частіше виявляють ознаки психоемоційного виснаження, зниження життєвого тону та недостатній рівень сформованості навичок саморегуляції.

Особливо значущими є результати психолого-педагогічної кваліметрії, які показали, що у старшокласників із високим рівнем фізичної активності значно краще сформовані ключові компоненти здорового способу життя: мотиваційний (усвідомлена потреба у збереженні здоров'я); когнітивний (системні знання про здоровий спосіб життя); поведінковий (регулярна фізична активність, дотримання режиму дня); ціннісний (орієнтація на саморозвиток і самозбереження).

У групі з низьким рівнем фізичної активності ці компоненти мають фрагментарний характер, що свідчить про недостатню сформованість здоров'язбережувальної поведінки.

Отримані результати узгоджуються з сучасними дослідженнями, які підтверджують, що фізична активність є важливим чинником зниження рівня стресу, профілактики тривожних станів і підтримки психічного здоров'я молоді в умовах війни [1, с. 80-81]. Встановлено також, що зниження рухової активності прямо пов'язане з погіршенням показників психічного благополуччя та адаптації [2, с. 25].

Статистичний аналіз результатів дослідження ($p \leq 0,05$) підтвердив достовірність виявлених відмінностей між групами, що дозволяє стверджувати про суттєвий вплив фізичного виховання на формування здорового способу життя старшокласників.

На основі отриманих результатів було розроблено психолого-педагогічну програму формування здорового способу життя, яка передбачає підвищення мотивації до фізичної активності; інтеграцію рухової активності у повсякденний режим; розвиток навичок саморегуляції; формування усвідомленого ставлення до здоров'я.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що фізичне виховання виступає ключовим психолого-педагогічним ресурсом формування здорового способу життя старшокласників в умовах воєнних викликів і цифровізації освіти. Його ефективність зумовлена комплексним впливом на фізичну, психічну та особистісну сфери розвитку учнів.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці інноваційних моделей інтеграції фізичної активності у дистанційне навчання та використанні цифрових технологій для підтримки здорового способу життя молоді.

Список використаних джерел:

1. Андреева О., Бишевец Н., Кашуба В. Зміни показників рухової активності студентської молоді в умовах дистанційного навчання. *Physical Rehabilitation and Recreational Health Technologies*. 2023. Т. 8, № 2. С. 75–81. DOI: [https://doi.org/10.15391/prrht.2023-8\(2\).01](https://doi.org/10.15391/prrht.2023-8(2).01)
2. Гозак С. В., Єлізарова О. Т., Станкевич Т. В. Особливості способу життя та психічного здоров'я школярів у другий рік війни. *Довкілля та здоров'я*. 2024. № 1 (110). С. 18–25. DOI: <https://doi.org/10.32402/dovkil2024.01.018>
3. Рак Л. І. Фізична активність підлітків в умовах воєнного стану та шляхи її оптимізації. *Modern Pediatrics. Ukraine*. 2024. № 7 (143). С. 53–61. DOI: [https://doi.org/10.15574/SP.2024.7\(143\).5361](https://doi.org/10.15574/SP.2024.7(143).5361)

Сінакосов Станіслав Вячеславович

здобувач вищої освіти факультету фізичної культури, спорту та психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Полтавець Роман Вадимович

здобувач вищої освіти факультету фізичної культури, спорту та психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Новицький Володимир Володимирович

здобувач вищої освіти факультету фізичної культури, спорту та психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Науковий керівник: Непша Олександр Вікторович

старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ РУХЛИВІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ ФІЗИЧНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У системі сучасного фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку особливого значення набуває використання українських народних рухливих ігор як ефективного засобу комплексного розвитку особистості. Ігрова діяльність, будучи історично сформованою складовою народної педагогіки, поєднує у собі фізичний, виховний та культурно-ціннісний потенціал, що забезпечує гармонійний вплив на організм дитини та її світоглядні орієнтири.

Українські народні рухливі ігри базуються на природних рухах і доступних формах фізичної активності, що відповідають віковим та психофізіологічним особливостям дітей 7-10 років. Їх систематичне використання сприяє зміцненню функціональних систем організму, розвитку основних фізичних якостей – швидкості, спритності, витривалості та координації рухів, а також формуванню правильної постави. Важливим є і загартувальний ефект за умови проведення ігор на відкритому повітрі [1].

Водночас зазначені ігри виконують вагомую виховну функцію. Вони сприяють формуванню у дітей почуття колективізму, відповідальності, дисциплінованості та взаємодопомоги. Через ігрові сюжети, мовленнєві елементи та традиційні образи діти залучаються до культурної спадщини українського народу, що формує основи національної ідентичності, повагу до традицій та звичаїв, а також позитивне ставлення до рідної культури. В цьому сенсі, українські народні рухливі ігри виступають важливим інструментом національно-патріотичного виховання.

З педагогічної точки зору ефективність використання рухливих ігор визначається їх доцільним добором відповідно до мети і завдань навчального заняття, а також урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів. У структурі уроку фізичної культури ігри можуть застосовуватися на всіх його етапах: у підготовчій частині – для активізації функціональних систем організму, в основній – для формування рухових умінь і навичок, у заключній – для відновлення та зниження фізичного навантаження.

Віковий період молодшого шкільного віку є сенситивним щодо розвитку рухових здібностей, що зумовлює доцільність широкого використання ігрових форм діяльності. Водночас необхідно враховувати швидку втомлюваність дітей, незавершеність формування опорно-рухового апарату та потребу у варіюванні фізичних навантажень. Важливою умовою є також забезпечення безпеки, чіткість і доступність пояснення правил гри [2].

Українські народні рухливі ігри забезпечують реалізацію комплексу педагогічних завдань: освітніх – формування знань про здоровий спосіб життя та правила поведінки; розвивальних – розвиток рухових якостей і пізнавальної активності; виховних – формування ціннісних орієнтацій, моральних якостей та патріотичних почуттів; оздоровчих – зміцнення здоров'я і підвищення працездатності організму.

Українські народні рухливі ігри підрозділяються за формою фізичного навантаження на організм дитини (табл. 1).

Класифікація українських народних рухливих ігор за характером фізичного навантаження, складено за [3, с. 234]

Форма фізичного навантаження на організм дитини	Перелік рухливих ігор
ігри з елементами загальнорозвиваючих вправ	«Дибби-диби», «Батько й діти», «Дрова», «Розбите яєчко», «Ой вийтеся, огірочки», «Боротьба кажана з вітром», «Кіт потягується», «Гуси на воді», «Пташка», «Мокрий кіт», «Боцюн і криниця»
ігри з текстом	«Перепілка», «Мак», «Пузир», «Два морози», «Як у нас біля воріт»
ігри з бігом, ходьбою, вправами на рівновагу	«Чабан», «Бузьки», «Регіт», «Дуб», «Наввипередки», «Горшки», «Латки», «Хованки», «Кут», «Не помились», «Визволяй», «Дожени свою пару», «Гойдалки», «Журавель», «Ластівка», «Напереваги», «Жук», «Рак-неборак», «Горобець», «Святий Миколай»
ігри із стрибками	«Шагавай», «Переправа через річку», «Струмок», «Гречка», «Тинок», «У річку гоп», «Спутані коні», «Півник», «Жаби і чапля», «Вудочка»
ігри з метанням і ловлею	«Квочка», «Гуси», Квач з м'ячем», «Шкандибки», «Панас, Панас, не лови нас!», «У скраклі», «Камінці», «У котика», і мишки», «Підповзень», «Перевозити бабу»
ігри на шикування і перешикування	«Довга лоза», «Знайди свою пару», «Швидко в коло», «Хто перший?»
ігри з елементами акробатики	«Краб», «Каракатиця», «Перекоти-поле», «Розпечене колесо», «Павук», «Жабка», «Качалка», «Дзвін»
ігри з елементами боротьби	«Буряк», «Тягни бука», «Ріпка», «Коромисло», «Відьма», «Бій півнів», «Кіт у мішку», «Княжий острів», «Перетягування по линві»

Таким чином, українські народні рухливі ігри є ефективним засобом комплексного фізичного та національно-патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку, оскільки сприяють розвитку основних рухових якостей, зміцненню здоров'я та підвищенню інтересу до фізичної активності. Водночас ігрова діяльність забезпечує формування соціальних навичок і сприяє

засвоєнню елементів національної культури, що є важливим чинником виховання патріотичних почуттів і ціннісних орієнтацій. Ефективність використання рухливих ігор визначається їх науково обґрунтованим добором і врахуванням вікових особливостей дітей.

Список використаних джерел:

1. Непша О.В., Суханова Г.П., Ушаков В.С. Українські народні рухливі ігри як засіб національно-патріотичного виховання учнів на уроках фізичної культури та позаурочний час. *Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи: зб. Матеріалів V Міжнарод. наук. практ. інтернет-конф., 20 вересня 2016 р.* Переяслав-Хмельницький, 2016. Вип. 5. С. 123-127.

2. Проценко А.А., Доменюк І.І. Значення рухливих ігор у фізичному вихованні та вихованні дітей молодшого шкільного віку. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Інтеграція українських наукових досліджень в міжнародний простір: регіональний аспект», присвяченої 100-річчю Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (м. Запоріжжя, 21 квітня 2023 р.)* / Уклад.: Л.І. Полякова, А.М. Крилова, С.В. Гришко, Ю.Ю. Козар, О.В. Непша, А.А. Проценко, Т.Є. Христова. Запоріжжя: ФОП Однорог Т.В., 2023 С.230-233.

3. Руснак І.Є. Український фольклор: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2012. 304 с.

Стеценко Сергій Миколайович,
аспірант спеціальності 091 Біологія
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка, Україна

Косенко Руслан Іванович,
аспірант спеціальності 091 Біологія
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка, Україна

Наукова керівниця: Куш Юлія Іванівна,
PhD, ст. викл. кафедри біології людини, хімії та МНХ
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка, Україна

НЕЙРОГУМОРАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ ВЕГЕТАТИВНОЮ ДИСФУНКЦІЄЮ, ДЕФІЦИТОМ СНУ ТА АДАПТАЦІЙНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

У сучасних умовах глобальних суспільних змін, інтенсивної цифровізації та тривалого психоемоційного напруження дефіцит сну або його порушення набувають характеру неінфекційної пандемії. Особливої гостроти ця проблема набуває в Україні, де умови воєнних дій створюють перманентний стресовий фон [1]. Розуміння нейрогуморальних взаємозв'язків між стресом, сном та адаптаційними можливостями людини є критичним для прогнозування психічних та соматичних ризиків.

Загальноприйнятим є твердження, що сон відіграє ключову роль у регуляції нейро-імуно-ендокринної взаємодії. Означене базується на концепції функціональної єдності трьох регуляторних систем організму (нервової, ендокринної та імунної), які забезпечують підтримання гомеостазу та адаптацію до зовнішніх подразників. Сон у цьому контексті розглядається не як пасивний стан, а як активний нейрофізіологічний процес, що модулює біологічно важливі сигнали. Суть модуляції фізіологічних систем в умовах сну полягає в змінах діяльності гіпоталамо-гіпофізарної-надниркової (ГГН) вісі, а саме у її пригніченні та, як наслідок, зниженні рівня кортизолу, що мінімізує його імуносупресивний вплив, підвищенні секреції соматотропного гормону та

мелатоніну, що забезпечують інтенсифікацію анаболічних процесів, регенерацію тканин та консолідацію імунологічної пам'яті. Пригнічення симпатичної активності під час сну зменшує рівень катехоламінів, основних ефektorів симпато-адреналової системи, що реалізують негайні стрес-реакції. На рівні вегетативної регуляції відбувається перехід до трофотропного стану з домінуванням парасимпатичних впливів, що є необхідною умовою для відновлення енергетичного гомеостазу. [2].

При порушеннях сну гомеостатична рівновага зміщується. Коли сон обмежений або фрагментований, організм сприймає це як системний стресор, запускаючи каскад фізіологічних реакцій, спрямованих на підтримку гомеостазу. Встановлено, що дефіцит сну корелює з гіперактивацією симпато-адреналової системи, підвищенням рівнів кортизолу та пригніченням вагусного контролю. Зниження тону вагусу при нестачі нічного відпочинку найбільш чітко проявляється в діяльності ССС. Недосипання змінює щільність $\beta 1$ -адренергічних рецепторів у міокарді та зменшує вивільнення ацетилхоліну, що погіршує гальмівний вплив вагусу на серцевий ритм і, як наслідок, призводить до підвищення ЧСС, зниження варіабельності серцевого ритму (BCP) (особливо HF-складової), дестабілізації кров'яного тиску, тим самим збільшуючи ризик аритмії та дисфункцій ССС. На думку дослідників, зниження BCP є одним із найбільш інформативних маркерів вегетативної дисфункції, що виникає внаслідок дисфункцій сну. Навіть після однієї доби недосипання спостерігаються зміни BCP: підвищення показників симпатичного тону (LF/HF, LF) та зниження парасимпатичного ($\downarrow$ RMSSD), а 24-годинне безсоння значно підвищує активність серцево-судинної симпатичної нервової системи та за принципом «бийся або тікай» підриває резерви ССС, оскільки короточасний стрес внаслідок відсутності нормального сну стає хронічним [3, 4].

Нами було проведено комплексне оцінювання стану жінок середнього віку, які мешкають на території Сумської області та перебувають під впливом стресу, пов'язаним із воєнними діями. Аналіз нейродинамічних показників дозволив виявити специфічні патерни дезадаптації, безпосередньо пов'язані з якістю

нічного відпочинку. Згідно з отриманими нами результатами, у жінок із високим рівнем депривації сну ($PSQI > 10$ балів) спостерігалось достовірне зниження параметрів ВСР, які є індикаторами домінування симпатичного відділу ВНС: зменшення загальної потужності спектра та часових показників (SDNN). Показники вказують на суттєве зниження адаптаційних резервів ССС в дослідній групі. Важливим аспектом є особливості нейрогуморальної відповіді. За нашими даними, дефіцит сну супроводжувався стійкою гіперкортизолемією (метаболічним зсувом): у групі з вираженими порушеннями сну було зафіксовано ознаки атерогенних змін: рівень ЛПНЩ складав $3,73 \pm 0.37$ ммоль/л, а тригліцеридів – $1,96 \pm 0.25$ ммоль/л, що значно перевищувало показники контрольної групи ($p < 0.01$). Окрім того, нами встановлено стійкий зворотний зв'язок між сумарним балом за індексом PSQI та параметрами ВСР. Зокрема, наростання латентності засинання та частота нічних пробуджень виступають прямими предикторами зниження вегетативної стійкості.

ВСР вважається важливим показником не тільки функції ВНС (балансу), але й може бути маркером змін психічної реактивності людини. Вважається, що хронічний стрес, посилений дефіцитом сну, веде до формування «замкненого кола», де нейроендокринні зсуви підтримують стан тривоги людини, що ще більше погіршує якість її нічного відпочинку. Як свідчать результати нашого дослідження адаптаційного потенціалу осіб з різним рівнем тривожності, високий рівень особистісної тривожності суттєво знижує ефективність кардіоваскулярної відповіді. У контексті дефіциту сну це означає, що психоемоційне напруження стає додатковим чинником, який поглиблює вегетативний дисонанс. Нами встановлено, що підвищення рівня тривожності супроводжується зростанням Індексу функціонального стану, який у групі осіб зрілого віку (36–60 років) більш ніж удвічі перевищував показники юнацького віку, що відображає виражене напруження механізмів адаптації. Зокрема, встановлено, що при переході від підліткового до юнацького віку ІФС знижувався на 33,6%, проте за умов високої тривожності цей позитивний тренд нівелюється. Це дозволяє розглядати дефіцит сну не лише як суб'єктивне

відчуття втоми, а як об'єктивний чинник, що в поєднанні з нейрогуморальними зсувами (зокрема, зростанням атерогенного індексу) створює умови для швидкого виснаження резервів організму.

Отже, вегетативна дисфункція, яка є наслідком нейрогуморальної гіперактивації на тлі довготривалого стресу, здатна ініціювати метаболічні порушення. Психоемоційне напруження та розлади сну формують єдиний патогенетичний вузол, який посилює вегетативний дисбаланс та призводить до переходу організму в режим енерговитратної адаптації, що виснажує резерви фізіологічних систем організму. Зниження ВСР та дисліпідемія виступають об'єктивними маркерами кардіометаболічних ризиків, а рівень особистісної тривожності є критичним фактором, що визначає «фізіологічну ціну» адаптації.

Список використаних джерел:

1. Томаржевська І., Куш Ю., Косенко Р. Вплив хронічного стресу під час війни на психічне здоров'я цивільного населення. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 11(45). [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-11\(45\)-1660-1674](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-11(45)-1660-1674).
2. Кутузова Л. Г., Марущак М. І. Сон як регулятор здоров'я організму. *Вісник медичних і біологічних досліджень*. 2021. № 1. С. 123–125. <https://doi.org/10.11603/bmbr.2706-6290.2021.1.12097>.
3. Zhang S. et al. Effects of sleep deprivation on heart rate variability: a systematic review and meta-analysis. *Frontiers in neurology*. 2025. № 16. <https://doi.org/10.3389/fneur.2025.1556784>.
4. Jiménez Rama Ó. et al. Full-day sleep pattern analysis in common mental disorders: leveraging highly discrepant recordings from two consumer tracking devices. *PLOS One*. 2026. Vol. 21, no. 4. P. e0346876. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0346876>.

Сулейманова Світлана Володимирівна
здобувачка вищої освіти факультету соціогуманітарних наук
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна
mintleavs@icloud.com

Наукова керівниця: Астремська Ірина Володимирівна,
докторка психологічних наук, професорка,
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна

ПАРАДИГМА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Концепція емоційного інтелекту є однією з найбільш прогресивних та впливових парадигм у сучасній психологічній науці, що інтегрує досягнення когнітивної психології, психології емоцій та психології особистості. Теоретичний конструкт емоційного інтелекту виник на перетині досліджень у сфері інтелекту та емоцій, започаткувавши новий напрям наукових розвідок щодо здатності людини до розуміння та управління емоційною сферою.

Історичні передумови виникнення концепції емоційного інтелекту сягають корінням у роботи Ч.Дарвіна, який вперше звернув увагу на роль емоційної експресії для виживання та адаптації [1, с.34]. Подальший розвиток уявлень про взаємозв'язок когнітивних та емоційних процесів можна простежити в дослідженнях соціального інтелекту Е.Торндайка [2, с.56], концепції множинного інтелекту Г.Гарднера [3,78] та теорії практичного інтелекту Р.Стернберга [5, с.89].

Сучасна парадигма емоційного інтелекту бере свій початок з робіт П.Селовея та Дж.Маєра, які в 1990 році вперше запропонували концепцію емоційного інтелекту як здатності відстежувати власні та чужі почуття й емоції, розрізняти їх та використовувати цю інформацію для спрямування мислення і дій [3, с.102]. Згадана модель заклала фундамент для розуміння емоційного інтелекту як когнітивної здібності, що може бути виміряна об'єктивними методами.

Значний внесок у популяризацію концепції емоційного інтелекту зробив

Д. Гоулман [1, с. 46], який розширив розуміння цього конструкту, включивши до нього особистісні характеристики, мотивацію та соціальні навички. Його праці сприяли широкому визнанню важливості емоційного інтелекту не лише в академічних колах, але й у практичній психології, освіті та бізнес-середовищі.

У сучасній психологічній науці можна виділити три основні підходи до розуміння емоційного інтелекту. Перший підхід, представлений моделлю здібностей Маєра-Селовея-Карузо, розглядає емоційний інтелект як когнітивну здібність, пов'язану з переробкою емоційної інформації. Другий підхід, відомий як змішана модель, представлений роботами Д. Гоулмана та Р. Бар-Она, включає до структури емоційного інтелекту особистісні характеристики. Третій підхід, розроблений К.В. Петридесом, розглядає емоційний інтелект як рису особистості, пов'язану з емоційною самоефективністю [3, с. 79].

Модель здібностей Маєра-Селовея-Карузо представляє емоційний інтелект як когнітивну здібність, що має ієрархічну чотирикомпонентну структуру. Перший рівень включає здатність точно сприймати, ідентифікувати та виражати емоції. Другий рівень охоплює здатність використовувати емоції для підвищення ефективності мислення та діяльності. Третій рівень представлений здатністю розуміти та аналізувати емоції, використовувати емоційні знання. Четвертий, найвищий рівень, включає здатність до свідомої регуляції емоцій для сприяння емоційному та інтелектуальному зростанню. Важливою особливістю цієї моделі є її емпірична верифікованість та можливість об'єктивного вимірювання за допомогою тестів здібностей.

Змішана модель Д. Гоулмана розширює розуміння емоційного інтелекту, включаючи до його структури особистісні характеристики. Згідно з цією моделлю, емоційний інтелект включає п'ять основних компонентів: самосвідомість (здатність розуміти власні емоції), саморегуляцію (здатність управляти власними емоціями), мотивацію (здатність спрямовувати емоції на досягнення цілей), емпатію (здатність розуміти емоції інших) та соціальні навички (здатність будувати стосунки та управляти емоціями інших). Ця модель має значну практичну цінність та широко застосовується в бізнес-

контексті [4, с. 68].

Модель Р. Бар-Она, також належить до змішаних моделей та розглядає емоційний інтелект як сукупність некогнітивних здібностей та компетенцій, що впливають на здатність успішно справлятися з вимогами середовища. Модель включає п'ять компонентів: внутрішньо особистісний (самоповага, емоційна самосвідомість, асертивність, незалежність, самоактуалізація), міжособистісний (емпатія, соціальна відповідальність, міжособистісні стосунки), управління стресом (толерантність до стресу, контроль імпульсивності), адаптивність (оцінка дійсності, гнучкість, вирішення проблем) та загальний настрій (оптимізм, щастя) [5, с. 29].

Модель емоційного інтелекту як риси особистості, розроблена К.В. Петридесом, розглядає емоційний інтелект як констеляцію емоційних самосприйняття та диспозицій, розташованих на нижчих рівнях ієрархії особистості. Ця модель включає такі фактори як благополуччя, самоконтроль, емоційність та соціабельність, які вимірюються за допомогою опитувальників самозвіту.

Українські дослідники також зробили значний внесок у розвиток теорії емоційного інтелекту, збагативши її оригінальними концептуальними підходами та емпіричними дослідженнями.

Так, Е.Л. Носенко розглядає емоційний інтелект як форму прояву позитивного ставлення особистості до світу, що відображається у її оцінках різних аспектів життєдіяльності. Дослідниця запропонувала диспозиційну модель емоційного інтелекту, яка розглядає його як ієрархічну структуру, що включає різні рівні сформованості емоційної компетентності. О.І. Власова досліджує емоційний інтелект в контексті соціальних здібностей особистості. Її роботи розкривають взаємозв'язок емоційного інтелекту з процесами соціального пізнання та соціальної адаптації. Особливу увагу дослідниця приділяє розвитку емоційного інтелекту в освітньому середовищі. І.Ф. Аршава та А.Г. Четверик-Бурчак розглядають емоційний інтелект як чинник стресостійкості та психологічного благополуччя особистості. Їхні дослідження

розкривають механізми впливу емоційного інтелекту на успішність життєдіяльності та професійної самореалізації. М.М. Шпак досліджує емоційний інтелект в контексті психологічної культури особистості. Її роботи розкривають роль емоційного інтелекту у формуванні професійної компетентності фахівців соціономічних професій. О.І. Бондарчук адаптував та валідизував методики діагностики емоційного інтелекту для україномовної вибірки, що значно розширило можливості емпіричних досліджень у цій сфері [6, с. 103].

При цьому, українські дослідники приділяють значну увагу прикладним аспектам розвитку емоційного інтелекту, розробляючи та впроваджуючи програми психологічного супроводу та тренінги емоційної компетентності. Особливістю українського підходу є акцент на розвитку емоційного інтелекту як важливого чинника особистісного та професійного становлення. Загалом, українська психологічна школа збагатила теорію емоційного інтелекту оригінальними концептуальними підходами, емпіричними дослідженнями та практичними розробками, що мають важливе значення для розуміння ролі емоційного інтелекту в життєдіяльності особистості.

В контексті дослідження емоційного інтелекту як чинника адаптивності особистості періоду ранньої дорослості, систематизуючи парадигму емоційного інтелекту в сучасній психології, необхідно визначити та операціоналізувати ключові поняття, що формують теоретико- методологічний базис дослідження. Тобто, наукове дослідження емоційного інтелекту і його зв'язку з адаптивністю особистості вимагає чіткої термінологічної основи, яка забезпечує послідовність, логічність та точність викладу. Понятійно-категоріальний апарат дослідження включає сукупність ключових понять і категорій, що відображають сутність теми, її методологічну основу та інструменти аналізу.

При цьому слід звернути увагу і на те, що, наприклад, Ганс Айзенк (Hans Eysenck), відомий британський психолог, висловлював сумніви щодо валідності концепції EI, вважаючи її надмірно розмитою та недостатньо обґрунтованою. Френк М. Шмітт (Frank M. Schmidt) та Джон Е. Хантер (John E. Hunter), американські дослідники, у своїх роботах підкреслювали, що багато аспектів,

приписуваних ЕІ, можуть бути пояснені традиційними когнітивними здібностями та особистісними рисами. Геральд Метьюз (Gerald Matthews), британський психолог, разом із колегами досліджував концепцію ЕІ та вказував на проблеми з її визначенням та вимірюванням. Річард Д. Робертс (Richard D. Roberts), австралійський психолог, працював спільно з Метьюзом критикував концепцію ЕІ, підкреслюючи її перекриття з іншими психологічними конструкціями та ін [6, с. 68].

Тобто, в сучасній психології існує і критика концепції емоційного інтелекту, яка базується на кількох ключових аспектах і стосуються визначення, вимірювання, теоретичних основ і практичної значущості ЕІ.

1. Нечіткість визначення. Концепція ЕІ має кілька різних визначень і підходів, що ускладнює її розуміння. Наприклад, когнітивний підхід (Маєр-Селовей-Карузо), змішаний підхід (Гоулман), і рисовий підхід (Петридес) по-різному трактують ЕІ. Відсутність єдиного підходу викликає плутанину і ускладнює теоретичну і практичну інтеграцію. Тому, в наукових дискусіях інколи ставиться питання, чи є ЕІ окремим феноменом, чи він є частиною загального інтелекту або особистісних характеристик [1, с. 4].

2. Складність і недосконалість вимірювання. Методи вимірювання ЕІ (MSCEIT, EQ-I, TEIQue) не завжди мають достатню валідність і надійність. Тести на ЕІ часто є суб'єктивними, базуються на самозвітах, які можуть бути викривлені через соціальну бажаність. Так, тест MSCEIT (модель здібностей) критикують за оцінювання правильності відповідей, базованої на консенсусі експертів, що може бути довільним. Самозвіти (змішана та рисова моделі) залежать від суб'єктивної оцінки, яка може не відповідати реальним здібностям [1, с. 6].

3. Низька відмінність від інших психологічних конструкцій. ЕІ «перетинається» з іншими концепціями, такими як загальний інтелект (IQ), соціальний інтелект, емпатія, особистісні риси (наприклад, екстраверсія, емоційна стабільність). Дослідження показали, що багато компонентів ЕІ корелюють із загальним інтелектом (IQ) та особистісними рисами за моделлю

«Великої п'ятірки» (Big Five) [1, с. 8].

4. Нестача емпіричної доказовості. Деякі дослідження показують, що вплив ЕІ на життєвий успіх, професійне досягнення чи міжособистісні стосунки дещо переоцінений. Наприклад, висновки, що високий ЕІ гарантує успішність у кар'єрі чи навчанні, можуть бути спрощеними. Інші фактори, такі як технічні знання, навички чи мотивація, також мають суттєвий вплив на формування ситуації професійного і загальножиттєвого успіху.

5. Комерціалізація концепції. Популяризація ЕІ через бізнес-літературу (наприклад, роботи Д. Гоулмана) зробила концепцію привабливою, але водночас знизилася її наукова обґрунтованість. Багато тренінгів і книг з розвитку ЕІ базуються на спрощених ідеях і не мають доказової бази. Це створює ризик невірної застосування концепції в освіті, бізнесі та психології [1, с. 9].

6. Питання до біологічних основ. Біологічна природа ЕІ недостатньо вивчена, і відсутні чіткі докази, що окремі аспекти ЕІ мають нейробіологічну основу. Хоча дослідження показують зв'язок між активністю лімбічної системи мозку (зокрема амігдали) та емоціями, ці зв'язки недостатньо пояснюють розвиток ЕІ як інтегрованої концепції [1, с. 12].

7. Культурна специфічність. Підходи до вимірювання ЕІ можуть бути залежними від культурного контексту. В одних культурах може цінуватися стриманість у вираженні емоцій, в інших – емоційна відкритість. Це впливає на оцінку «високого» чи «низького» емоційного інтелекту [1, с. 25].

Отже, хоча емоційний інтелект є популярною та корисною концепцією в психології та суміжних науках, його критика підкреслює необхідність подальшого теоретичного уточнення, вдосконалення методів вимірювання і врахування культурних і соціальних контекстів. Попри це, ЕІ залишається важливим інструментом для вивчення адаптивності особистості.

Список використаної літератури:

1. Бойко, О.О. Емоційний інтелект у розвитку сучасної молоді. Київ: Академія педагогічних наук, 2021. 450 с.

2. Василенко, М. Г. Психологічні аспекти адаптації особистості в ранній дорослості. Львів: ЛНУ, 2022. 52 с.
3. Гаврилюк, І.А. Емоційний інтелект як фактор успішної комунікації. Одеса: ОНУ, 2023. 472 с.
4. Головка, Т.М. Особливості формування адаптивності молодих спеціалістів. Харків: ХНУ, 2023. 198 с.
5. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С.Л. Гумецької. Харків : Віват, 2018. 512 с.
6. Гончарук, О. П. Соціальні детермінанти розвитку емоційного інтелекту. Чернівці: ЧНУ, 2022. 210 с.

Терлецька Марина Олегівна,
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності «С4 Психологія»
Навчально-наукового інституту післядипломної освіти
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна

Наукова керівниця: Астремська Ірина Володимирівна,
докторка психологічних наук, професорка
кафедри психології Медичного інституту
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ

У сучасних умовах одним із найактуальніших соціальних явищ є вимушена міграція населення, спричинена воєнними подіями в Україні. Починаючи з 2022 року, мільйони українців були змушені залишити свої домівки та адаптуватися до нових умов життя як у межах країни, так і за кордоном. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема соціально-психологічної адаптації, яка є складним і багатовимірним процесом [4].

Соціально-психологічна адаптація розглядається як процес активної взаємодії особистості з новим соціальним середовищем, у результаті якого досягається певна рівновага між внутрішніми потребами людини та зовнішніми умовами життя. Вона включає засвоєння нових норм і цінностей, формування нових соціальних ролей, а також психологічне прийняття змін. Важливо зазначити, що адаптація не є пасивним процесом – людина активно змінює свою поведінку, установки та спосіб мислення [5].

Структура соціально-психологічної адаптації складається з кількох основних компонентів. Перший – когнітивний, який пов'язаний із розумінням нової соціальної реальності, норм і правил поведінки. Другий – емоційний компонент, що включає переживання людини, її реакції на зміни, рівень тривожності або впевненості. Третій – поведінковий компонент, який проявляється у конкретних діях: встановленні контактів, участі в соціальному

житті, пошуку роботи чи навчання. Також важливу роль відіграє мотиваційний компонент, що визначає готовність людини долати труднощі та пристосовуватися до нових умов.

Процес адаптації відбувається поступово і проходить кілька етапів. На початковому етапі людина переживає стан дезадаптації, що супроводжується стресом, невизначеністю та труднощами орієнтації в новому середовищі. Далі настає етап поступового пристосування, коли людина починає засвоювати нові норми, встановлювати соціальні контакти та знижувати рівень емоційної напруги. Завершальний етап характеризується відносною стабільністю, коли особистість відчуває себе інтегрованою у нове суспільство.

Вимушена міграція значно ускладнює процес адаптації, оскільки вона відбувається раптово і супроводжується сильним психологічним навантаженням. Одним із основних викликів є переживання втрати – дому, звичного способу життя, соціальних зв'язків. Це може викликати тривогу, страх, розгубленість і навіть депресивні стани. Важливим фактором є також мовний бар'єр, який ускладнює комунікацію та доступ до соціальних послуг [1].

Ще одним серйозним викликом є зміна соціального статусу. Багато українців, які мали стабільну роботу та професійне визнання, змушені починати все спочатку, часто виконуючи роботу, що не відповідає їхній кваліфікації. Це може негативно впливати на самооцінку та психологічний стан. Крім того, поширеним явищем є соціальна ізоляція, яка виникає через відсутність соціальних зв'язків у новому середовищі.

Не менш важливими є психологічні наслідки травматичного досвіду, пов'язаного з війною. Багато людей пережили небезпечні ситуації, що може призводити до тривожних розладів, порушень сну та постійного відчуття небезпеки. У таких випадках необхідна професійна психологічна допомога [2].

Водночас існують чинники, які сприяють успішній адаптації. Насамперед це соціальна підтримка з боку родини, друзів, громадських організацій і приймаючого суспільства. Вона допомагає знизити рівень стресу та створює відчуття безпеки. Важливу роль відіграють також особистісні ресурси –

психологічна стійкість, гнучкість мислення, здатність до саморегуляції та позитивного мислення.

Ефективність адаптації значною мірою залежить від копінг-стратегій, які використовує людина. Найбільш продуктивними є активні стратегії, такі як пошук інформації, навчання мови, встановлення соціальних контактів, а також звернення по допомогу. Натомість уникнення проблем або ізоляція можуть ускладнювати процес адаптації.

Важливим аспектом є також збереження культурної ідентичності. Підтримка зв'язку з рідною культурою допомагає людині зберігати внутрішню стабільність і відчуття приналежності, що є важливим для психологічного благополуччя [3].

Отже, соціально-психологічна адаптація українців у ситуації вимушеної міграції є складним процесом, який залежить як від зовнішніх умов, так і від внутрішніх ресурсів особистості. Попри численні труднощі, українці демонструють високий рівень стійкості та здатності до подолання кризових ситуацій. Забезпечення ефективної психологічної підтримки та створення сприятливих умов для інтеграції є ключовими чинниками успішної адаптації в новому соціокультурному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Власов В. Г., Лукавецький К., Толчева Г. В. Соціально-психологічна адаптація і копінг-стратегії особистості в різних умовах соціалізації. Соціально-економічні системи регіону в умовах сталого розвитку: реалії та перспективи. Ополе : The Academy of Management and Administration in Opole, 2022. С. 265–293.

2. Єфімова А. Г. Інтерсуб'єктний підхід у дослідженні соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції. Організаційна психологія. Економічна психологія. 2023. № 4(30). С. 16–22.
<https://doi.org/10.31108/2.2023.4.30.2>

3. Карамушка Л., Карамушка Т. Емпіричне дослідження особливостей психічного здоров'я вимушених «внутрішніх» переселенців в умовах війни. Організаційна психологія. Економічна психологія. 2022. № 2(26). С. 48–59. <https://doi.org/10.31108/2.2022.2.26.6>
4. Левандовські К. М. Тимчасовий захист та статус біженця в контексті української кризи. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2022. № 55. С. 88–93.
5. Пирог Г. В. Психологічні особливості та проблеми адаптації вимушених переселенців. Психологічний часопис. 2022. № 2(2). С. 5–19.

Тимар Микита Сергійович
здобувач вищої освіти факультету фізичної культури, психології та спорту
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Олійник Ірина Сергіївна
докторка філософії з галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка»
за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт»,
старша викладачка кафедри теорії та методики фізичного виховання
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ МОТИВАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ

У сучасних умовах трансформації освітнього простору та зростання ролі здоров'язбережувальних технологій проблема формування мотивації до занять фізичною культурою у старшокласників набуває особливої актуальності. Це зумовлено стійкою тенденцією до зниження рівня рухової активності учнів старших класів, що негативно впливає на їх фізичний і психічний стан [3, с. 210–212]. Метою дослідження є виявлення та наукове обґрунтування психофізіологічних чинників, що впливають на формування мотивації старшокласників до занять фізичною культурою, а також визначити педагогічні умови її підвищення. Для досягнення мети було використано такі методи: теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження; узагальнення та систематизація наукових підходів; аналіз психолого-педагогічних і фізіологічних особливостей старшокласників; опитування та анкетування учнів; порівняльний аналіз отриманих результатів. У ході теоретичного аналізу встановлено, що мотивація до занять фізичною культурою є багатокомпонентним утворенням, яке включає як внутрішні (інтерес, потреби, цінності), так і зовнішні (соціальні вимоги, оцінювання, вплив оточення) чинники [2, с. 85–90]. Особливого значення набуває внутрішня мотивація, яка забезпечує довготривале залучення учнів до рухової активності та формується на основі задоволення базових психологічних потреб: автономії, компетентності

та соціальної взаємодії [1, с. 54–60]. Доведено, що старший шкільний вік характеризується специфічними психологічними особливостями, зокрема розвитком самосвідомості, підвищеною чутливістю до соціального оцінювання, прагненням до самоствердження та формуванням індивідуальної системи цінностей [2, с. 91–95]. Ці чинники безпосередньо впливають на ставлення учнів до фізичної культури. Встановлено, що позитивне соціальне середовище, підтримка з боку вчителя та однолітків, а також можливість самовираження сприяють підвищенню мотивації, тоді як авторитарний стиль навчання та орієнтація лише на нормативні показники її знижують. У роботі також проаналізовано фізіологічні особливості старшокласників, які визначають їхню готовність до фізичних навантажень. Встановлено, що цей віковий період є сенситивним для розвитку фізичних якостей, проте характеризується нерівномірністю функціонального розвитку організму [3, с. 220–225]. Це зумовлює необхідність індивідуалізації фізичних навантажень та врахування психофізіологічного стану учнів під час організації занять. Особливу увагу приділено ролі психофізіологічних механізмів у формуванні мотивації. Визначено, що центральна нервова система, зокрема система винагороди, відіграє ключову роль у закріпленні позитивного ставлення до фізичної активності. Фізичні вправи сприяють вивільненню нейромедіаторів (дофаміну, ендорфінів), що формує позитивний емоційний досвід і стимулює повторення діяльності [1, с. 61–67]. Таким чином, емоційне підкріплення виступає важливим фактором розвитку внутрішньої мотивації. У дослідженні розкрито вплив індивідуально-типологічних властивостей, зокрема темпераменту, емоційної сфери та рівня саморегуляції, на мотиваційну поведінку старшокласників. Встановлено, що учні з високим рівнем саморегуляції, стресостійкості та сформованими вольовими якостями демонструють більш стійку мотивацію до занять фізичною культурою [2, с. 100–110]. Натомість низький рівень цих характеристик сприяє формуванню унікальної поведінки та зниженню активності. Окремий аспект роботи присвячено аналізу психічних процесів (уваги, пам'яті, сприймання) та їх взаємозв'язку з руховою активністю.

Доведено, що фізичні вправи позитивно впливають на когнітивні функції, а ефективність рухового навчання залежить від рівня розвитку цих процесів [3, с. 230–235]. Це підтверджує доцільність розгляду фізичної культури як засобу не лише фізичного, а й психічного розвитку. У результаті аналізу емпіричних досліджень та опитувань визначено основні мотиви та демотивуючі фактори участі старшокласників у фізичній активності. До провідних мотивів належать: прагнення до здоров'я, покращення зовнішнього вигляду, соціальна взаємодія та отримання задоволення. Водночас серед основних бар'єрів виокремлено страх невдачі, низьку самооцінку, відсутність інтересу, вплив однолітків та одноманітність занять. На основі узагальнення теоретичних і практичних даних обґрунтовано педагогічні умови підвищення мотивації до занять фізичною культурою. До них належать: індивідуалізація навчального процесу, створення позитивного емоційного клімату, використання інтерактивних та ігрових методів, забезпечення варіативності програм, а також формування усвідомленого ставлення до здорового способу життя. Практичне значення роботи полягає у розробці рекомендацій для вчителів фізичної культури щодо формування стійкої мотивації учнів. Запропоновані підходи спрямовані на підвищення зацікавленості старшокласників у руховій активності, розвиток їхніх психофізіологічних ресурсів та формування позитивного ставлення до фізичної культури як важливої складової життя. Отже, результати дослідження підтверджують, що ефективне формування мотивації до занять фізичною культурою можливе лише за умови комплексного врахування психофізіологічних особливостей старшокласників. Це дозволяє не лише підвищити рівень їхньої рухової активності, а й сприяти гармонійному розвитку особистості, зміцненню здоров'я та формуванню стійкої потреби у здоровому способі життя.

Список використаних джерел:

1. Ryan R. M., Deci E. L. Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. New York: Academic Press, 2000. 67 с.

(використано с. 54–67). Леонтьєв Д. О. Психологія мотивації особистості. Київ: Либідь, 2011. 320 с. (використано с. 85–110). Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання. Київ: Олімпійська література, 2017. 392 с. (використано с. 210–235).

Умерова Наталя Андріївна
здобувачка вищої освіти факультету фізичної культури, спорту і психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Остополець Ірина Юріївна
доцентка кафедри психології, кандидатка психологічних наук
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ДЕТЕРМІНАЦІЇ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ РАННІМИ МЕНТАЛЬНИМИ ПАТЕРНАМИ

Сучасна психологічна наука переосмислює концепції детермінізму в розвитку особистості, розглядаючи цей процес як складну ймовірнісну систему, де ранні ментальні патерни виконують роль траєктороутворювальних механізмів. Розуміння того, як сенсомоторний досвід, емоційна регуляція, когнітивні схеми та процеси менталізації у ранньому онтогенезі трансформуються у стійкі особистісні структури, є теоретично значущим і практично необхідним – зокрема, для розробки науково обґрунтованих програм раннього втручання та диференційованих психотерапевтичних стратегій.

Проаналізувати психологічні механізми, через які ранні ментальні патерни (сенсомоторні, когнітивно-емоційні та регуляторні) здійснюють детермінуючий вплив на структурний та функціональний розвиток особистості.

Витоки розвитку особистості закладаються в базових сенсомоторних і комунікативних системах немовлячого віку. У парадигмі «втіленого пізнання» (embodied cognition) обґрунтовується, що когнітивні процеси не є ізольованими від сенсорних і моторних систем – навпаки, вони конституюються на їхній основі. Показники психомоторного розвитку дитини на першому році життя – зокрема сформованість рухових і комунікативних навичок на дев'ятому місяці – мають доведений прогностичний зв'язок із особистісними характеристиками в підлітковому віці (17 років) [3, с. 2]. Водночас цей вплив не є прямолінійним: він опосередковується розвитком когнітивних здібностей, соціального пізнання

(theory of mind), рівнем просоціальної поведінки та сформованістю механізмів саморегуляції [3, с. 6].

Таким чином, тілесний і комунікативний досвід піддається інтеріоризації та стає підґрунтям для формування глобальних особистісних диспозицій – метатрейтів. Зокрема, рання комунікативна функція статистично пов'язана з метатрейтом «стабільність» (stability) – здатністю до саморегуляції та цілеспрямованої поведінки. Натомість розвиток великої моторики (gross motor function) має предиктивний зв'язок із метатрейтом «пластичність» (plasticity), що відображає готовність особистості до дослідження середовища та адаптації до нових умов [3, с. 7].

На подальших етапах онтогенезу визначальну роль починають відігравати ранні дезадаптивні схеми (за Дж. Янгом) – стійкі когнітивно-емоційні структури, що виникають унаслідок хронічної фрустрації базових психологічних потреб на тлі біологічної вразливості. Дослідження свідчать, що біологічно детерміновані метатрейти особистості виступають базовим організаційним підґрунтям для розгортання цих дисфункційних схем [1, с. 84]. Зокрема, метатрейти «альфа-мінус розгальмованість» (емоційна нестабільність, низька толерантність до фрустрації, агресивність) та «гамма-мінус дисгармонія» (депресивність, недовіра, загальна психофізична слабкість) виявляються пов'язаними з усіма п'ятьма доменами ранніх дезадаптивних схем – від відторгнення й порушеної автономії до надмірної пильності та надфокусованості на інших [1, с. 88]. Це доводить: вроджені диспозиції у взаємодії з раннім середовищем задають типові інтерпретаційні схеми та патерни реагування на досвід.

Зв'язок між ранніми біологічними та когнітивними патернами і подальшим особистісним функціонуванням реалізується через два ключові внутрішньопсихічні механізми – емоційну регуляцію та метакогніцію. Емоційна дисрегуляція і метакогнітивні дефіцити виступають медіаторами між патологічними рисами особистості та порушеннями її функціонування, і ця медіаторна роль особливо виразна в підлітковому віці [2, с. 2].

Такі патологічні домени, як негативна афективність, відстороненість, розгальмованість та психотизм, пов'язані з погіршенням особистісного функціонування – однак цей зв'язок значною мірою опосередкований нездатністю регулювати емоційні стани та дефіцитом метакогнітивного розуміння себе й інших [2, с. 7]. Рівень розвитку менталізації визначає ступінь впливу інтерналізованих проблем і патологічних рис на формування ідентичності, самоспрямованості, а також на якість міжособистісних стосунків. У підлітків із труднощами емоційної регуляції знижується рефлексивна здатність, що посилює дистрес і закріплює дезадаптивні копінгові стратегії (Рис. 1).

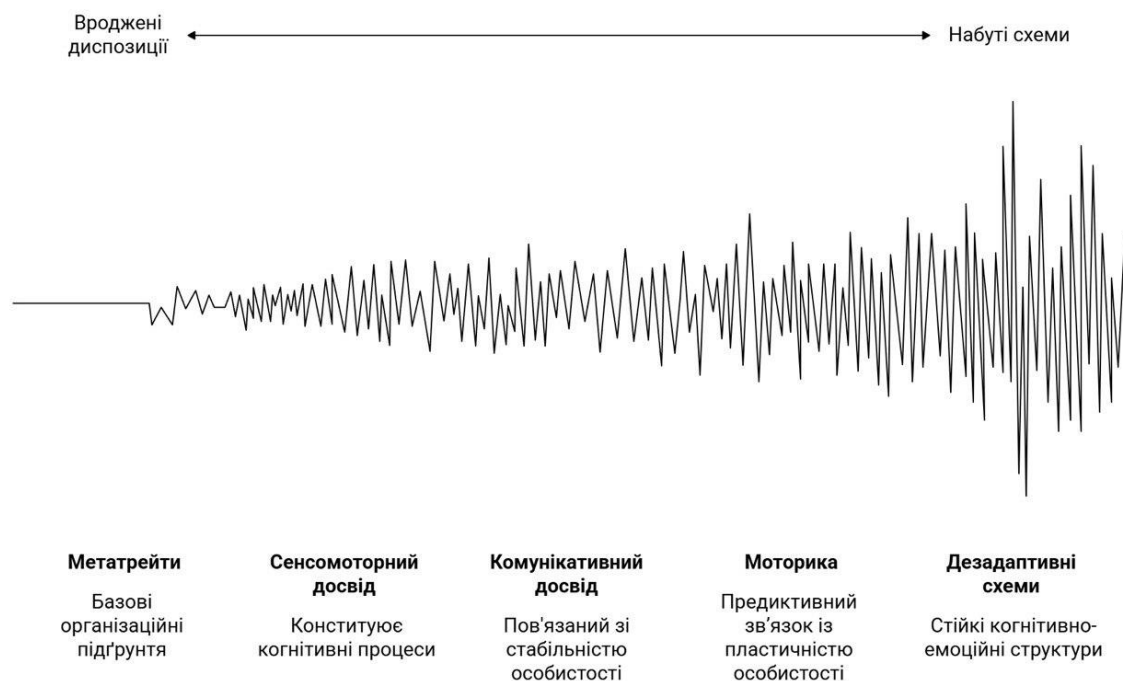

Рис. 1. Вплив раннього досвіду на розвиток особистості

Суттєвим зовнішнім чинником є характеристики раннього середовища: досвід загрози, депривації та непередбачуваності сигналів догляду визначає специфіку й напрям описаних мікропроцесів. Такий досвід активує еволюційно адаптивні стратегії виживання, які – за умови порушеної метакогніції та дисрегуляції – з часом можуть трансформуватися у стійкі патологічні патерни або прикордонні особистісні риси.

Таким чином, ранні ментальні патерни – сенсомоторний досвід першого року життя, когнітивні схеми, стилі емоційної регуляції та рівень метакогніції – задають вектор особистісного розвитку через ієрархічно організовану систему взаємопов'язаних механізмів. Онтогенетична логіка розгортається від базового «втіленого» моторно-комунікативного досвіду до формування біологічно обумовлених метатрейтів, які в зіткненні з викликами середовища кристалізуються у когнітивно-емоційні схеми. Кінцевий рівень адаптивності та функціонування особистості визначається сформованістю навичок емоційної регуляції та метакогніції як провідних медіаторних механізмів.

Описана онтогенетична модель відкриває конкретні точки прикладання психологічного, педагогічного та психотерапевтичного впливу. Оскільки пряма зміна біологічно детермінованих рис є вкрай складною, стратегічним пріоритетом раннього втручання має стати цілеспрямований розвиток навичок емоційної регуляції, формування менталізаційних здатностей та корекція ранніх дезадаптивних схем у дітей і підлітків.

Список використаних джерел:

1. Decoding personality functioning: the impact of DSM-5 pathological traits mediated by emotion dysregulation and metacognition / A. Nazari та ін. *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation*. 2025. Т. 12, № 1. URL: <https://doi.org/10.1186/s40479-025-00315-1>
2. Grabowski A. Personality metatraits and Young's early maladaptive schemas. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*. 2024. Т. 59, № 3. С. 84–91. URL: <https://doi.org/10.34766/fer.v59i3.1290>
3. Tsomokos D. I. Embodied Cognition and the Structure of Personality: An Exploratory Study of Longitudinal Pathways From Early Psychomotor Function. *Journal of Personality*. 2025. URL: <https://doi.org/10.1111/jopy.13011>

Устюгова Яна Еудуардівна
здобувачка вищої освіти спеціальності С4 Психологія
факультету фізичної культури, спорту та психології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Прокоф'єва Олеся Олексіївна
завідувачка кафедри психології, кандидатка психологічних наук, доцентка
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ШКІЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК РЕСУРС ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПІДЛІТКІВ ТА ФОРМУВАННЯ ЇХНЬОЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення в Україні суттєво трансформувало умови розвитку дітей і підлітків, зумовивши вплив хронічного стресу, невизначеності та загрози безпеці на всі сфери їхнього психічного функціонування. Особливо вразливою в цих умовах є підліткова вікова група, яка перебуває на етапі інтенсивного формування самосвідомості та ідентичності. За таких обставин зростає ризик дестабілізації Я-концепції, що проявляється у зниженні самооцінки, підвищеній тривожності та фрагментації образу «Я».

У контексті воєнного стану шкільне середовище набуває особливого значення як один із небагатьох стабільних соціальних інститутів, здатних забезпечити підтримку, передбачуваність і відчуття безпеки. Саме тому актуальним є аналіз його ресурсного потенціалу у формуванні цілісної Я-концепції підлітків.

Я-концепція в сучасній психології розглядається як інтегративна система уявлень особистості про себе, що включає когнітивний, емоційно-оцінний і поведінковий компоненти. Відповідно до підходу Р. Бернса, вона виконує регулятивну функцію, визначаючи характер поведінки, рівень домагань і способи взаємодії з соціальним середовищем [2].

Підлітковий вік є сенситивним періодом розвитку Я-концепції, що супроводжується кризою ідентичності (Е. Еріксон) [3], переходом до

рефлексивного мислення (Ж. Піаже) [3] та підвищеною залежністю від соціального зворотного зв'язку. Самооцінка в цей період набуває нестійкого, ситуативного характеру, а розбіжність між реальним і ідеальним Я може спричиняти внутрішні конфлікти та емоційну напруженість.

Важливу роль у формуванні Я-концепції відіграють соціальні чинники, серед яких провідне місце посідає освітнє середовище. Саме в школі підліток отримує значущі оцінки, будує соціальні відносини та інтегрує досвід у власний образ Я.

У підлітковому віці шкільне середовище виступає ключовою мікросистемою розвитку особистості, що включає фізичні умови, соціальні взаємодії та культурні норми. Його ресурсний потенціал полягає у здатності забезпечувати психологічну безпеку, підтримку та умови для самореалізації.

Одним із провідних факторів є соціально-психологічний клімат класу. Довіра, прийняття, можливість вільного висловлення думок сприяють формуванню позитивного самоствавлення, тоді як конфліктність і відторгнення можуть призводити до зниження самооцінки та соціальної ізоляції.

Не менш значущим є стиль педагогічної взаємодії. Демократичний стиль, заснований на партнерстві, емпатії та підтримці автономії, сприяє розвитку впевненості та самоприйняття. Натомість авторитарна модель взаємодії формує залежність від зовнішньої оцінки та страх помилки.

Важливу роль відіграють і міжособистісні відносини з однолітками, які виконують функцію соціального дзеркала. Позитивний досвід взаємодії сприяє інтеграції образу Я, тоді як соціальне відторгнення може зумовлювати внутрішні конфлікти та підвищення тривожності.

Воєнний стан створює ситуацію хронічного стресу, що впливає на всі компоненти Я-концепції. Порушення базового відчуття безпеки (А. Маслоу) [4] призводить до підвищення тривожності, емоційної нестабільності та зниження рівня самоприйняття.

У когнітивному аспекті це може проявлятися у формуванні образу себе як уразливого або безпорадного. Емоційно-оцінний компонент характеризується

коливаннями самооцінки, а поведінковий – або унікальною, або імпульсивною поведінкою.

Водночас, відповідно до концепції резильєнтності [1], навіть у складних умовах підлітки здатні до адаптації за наявності підтримувального середовища. У цьому контексті школа може виконувати функцію стабілізуючого простору, що забезпечує рутинність, соціальні зв'язки та відчуття передбачуваності.

Підвищення ресурсного потенціалу шкільного середовища передбачає впровадження цілеспрямованих психолого-педагогічних заходів. До ефективних напрямів належать:

1. Створення безпечного та підтримувального мікроклімату в класі через розвиток довіри, взаємоповаги та недискримінаційної комунікації.
2. Використання педагогами підтримувальних форм взаємодії (емпатійне слухання, позитивне підкріплення, визнання емоцій учнів).
3. Формування емоційної грамотності підлітків через інтеграцію елементів психоедукації в навчальний процес.
4. Збереження стабільних рутин і структурованості освітнього процесу як фактору зниження тривожності.
5. Активізація роботи шкільного психолога, зокрема проведення груп підтримки, тренінгів та індивідуальних консультацій.

У наукових дослідженнях для вивчення Я-концепції та психоемоційного стану підлітків широко застосовуються такі методики, як «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд) [5], шкала самооцінки Дембо–Рубінштейн [5], шкала тривожності Ч. Спілбергера (в адаптації Ю. Ханіна) [5], методика оцінки психологічної безпеки освітнього середовища І. Баєвої [5] та опитувальник шкільної тривожності Філліпса [5].

Висновки

Отже, Я-концепція підлітків є динамічним утворенням, що формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, серед яких особливу роль відіграє шкільне середовище. У підлітковому віці вона є особливо вразливою до соціальних впливів, що посилюється в умовах воєнного стану.

Доведено, що підтримуюче освітнє середовище, засноване на безпеці, прийнятті та партнерській взаємодії, здатне виступати ефективним ресурсом психологічної підтримки, сприяти стабілізації емоційного стану та формуванню цілісної позитивної Я-концепції підлітків.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричним вивченням ефективності психолого-педагогічних програм підтримки підлітків у шкільному середовищі в умовах тривалих соціальних криз.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Виховання особистості : навчально-методичний посібник. Київ : Либідь, 2003. 848 с.
2. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка : монографія. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. 340 с.
3. Волинець Н. В. Я-концепція як чинник особистісного самовизначення в ранній юності. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія. Випуск 1 (54), 2022. С. 27-34. DOI <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2022.1.4>
4. Потапчук Є. М., Пилявець Н. І. Самозбережувальна поведінка особистості як психологічний феномен. Габітус: Психологія особистості. Вип. 44, 2022. С. 219-223. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.44.37>
5. Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник / уклад.: М.В. Лемак, В.Ю. Петрище. – Вид. 2-ге, випр. – Ужгород : Видавництво Олександрів Гаркуші, 2012. – 616 с. https://wp.nmcp-pto.rv.ua/DOK/MZPsSl/Psyhologu_dla_roboty.pdf

Федорчак Світлана Павлівна
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності «С4 Психологія»
Навчально-наукового інституту післядипломної освіти
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна
Наукова керівниця: Астремська Ірина Володимирівна
докторка психологічних наук, професорка
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ РОЗЛУЧЕННЯ ЖІНКАМИ

Сучасна українська родина зазнає безпрецедентного тиску через вплив війни та загальні процеси індивідуалізації. Дослідження психологічного стану жінок під час розлучення зараз є надзвичайно актуальним, адже ця проблема вийшла за межі особистих драм і стала серйозним викликом для системи ментального здоров'я всього суспільства.

Масштаб проблеми чітко ілюструє статистика останніх п'яти років. Якщо у 2021 році органи РАЦС зареєстрували 29,5 тис. розлучень, то у 2022 році через шок від повномасштабного вторгнення цей показник парадоксально знизився до 17,9 тис. У 2022 році відбулося 150,21 тисяч шлюбів, що на 19,3% або 38,84 тисячі менше, ніж у 2023 році. Одночасно, число офіційно зареєстрованих розлучень збільшилося на 42,2%, що становить 10,18 тисячі, досягнувши 34,29 тисячі. У 2024 році в Україні відзначено зниження кількості укладених шлюбів на 19% у порівнянні з 2023 роком, водночас кількість розлучень зросла на 42%. [4] У 2025 році показники зафіксувалися на стабільно високому рівні (близько 26,3 тис. через РАЦС). Причинами розпаду сімей дедалі частіше стають вимушена розлука, міграційні процеси та руйнування спільних цінностей. Жінки в цих умовах стикаються з подвійним (кумулятивним) стресом: окрім класичної кризи втрати стосунків, їм доводиться адаптуватися до нових соціальних ролей в умовах економічної нестабільності та воєнного стану.

Емоційне навантаження під час розлучення охоплює широку палітру негативних станів, що позначаються на всіх базових сферах життя особистості: від сімейних зв'язків та соціального статусу до самооцінки, емоційно-вольової регуляції і загального психологічного здоров'я. Як зазначає А. Є. Бранько, стрес, спровокований руйнуванням шлюбу, часто має пролонгований характер, суттєво погіршуючи повсякденну життєдіяльність і соціальні комунікації людини [2, с. 435]. Крім того, ключовим переживанням під час розпаду сім'ї стає глибоке відчуття втрати, зумовлене крахом спільних надій та нездійсненністю планів на майбутнє. За умов емоційної ізоляції це нерідко провокує розвиток депресивної симптоматики. При цьому С. С. Бондарчук та Т. А. Гонтар зауважують, що саме жінки виявляють вищу психологічну вразливість до таких змін, значно частіше потерпаючи від гострого відчуття самотності [1, с.20-25]. М. М. Павлюк і Н. С. Архипенко доповнюють, що складне переплетіння цих негативних чинників суттєво б'є по стресостійкості та адаптивних можливостях жінки після розлучення, вимагаючи застосування комплексних методів психологічного супроводу [4, с.3 - 12]. Дослідники розглядають розлучення як тотальну втрату сімейних зв'язків та серйозний психоемоційний удар. Підтвердженням цього є класична шкала життєвих стресів Т. Холмса та Р. Раге, де розлучення фіксується як один із найсильніших психотравмуючих факторів у житті особистості [5, с.213 - 218].

Наше дослідження має вагоме практичне значення оскільки глибокий аналіз построзлучної кризи дає змогу створити підґрунтя для розробки більш ефективних інструментів психологічної допомоги, спрямованих на нетравматичне відновлення та повернення до повноцінного життя.

Проведене дослідження мало на меті поглянути на цей процес ширше: не лише як на деструктивну кризу з метою оцінити рівень психологічного дистресу, але і як потребу вивчити суб'єктивний досвід жінок та потенціал до посттравматичного зростання після розірвання шлюбу. Основним інструментом збору емпіричних даних став онлайн-опитувальник, розроблений на платформі Google Forms, поширення якого здійснювалося через електронні засоби

комунікації, зокрема електронну пошту та соціальні мережі. Емпіричне дослідження, спрямоване на вивчення психологічних особливостей жінок після розлучення, було реалізоване з використанням валідних психодіагностичних методик. Поєднання стандартизованих опитувальників (PHQ-9, DASS-21, шкали тривожності Бека, шкали самооцінки Розенберга) з авторською анкетною щодо досвіду розлучення дозволило отримати як кількісні та якісні дані, що забезпечує комплексне розуміння емоційного стану жінок у построзлучний період.

Дослідження жіночої вибірки яскраво ілюструє одну з ключових гендерних відмінностей: жінки частіше є ініціаторами розлучення і, попри ситуативний стрес, здатні швидше трансформувати цю кризу у відчуття психологічного звільнення та кар'єрне зростання. Жінки активно спираються на соціальну підтримку друзів, тоді як у чоловіків, згідно з теоретичними даними, частіше спостерігається тенденція до емоційної ізоляції та тривалішого переживання втрати статусу.

Результати нашого дослідження є доказом амбівалентності кризового стану. Депресивні симптоми та тривога пов'язані із ситуативним стресом – адаптацією до нового побуту, фінансовою невизначеністю, руйнуванням звичного укладу. Водночас адекватна самооцінка жінок та полегшення свідчать про те, що глибинне ядро особистості не зруйноване, оскільки полегшення виникає від самого факту виходу з деструктивних чи вичерпаних стосунків, що і дозволяє зберегти власну цінність. Опрацьовані дані дозволяють відійти від стереотипу «розлучення є тотальною травмою». Розуміючи, що більшість жінок мають ресурс для відновлення, терапію варто фокусувати не лише на проживанні горя, але й на подоланні специфічних бар'єрів – кризи довіри до нових партнерів. Виявлення чіткої групи ризику з проявами депресії вказує на необхідність своєчасної клінічної діагностики клієнток, які звертаються в процесі розлучення.

Аналіз результатів виявив цікаву поляризацію емоційного реагування. З одного боку, ми бачимо, що значна частина респонденток демонструє легкий або помірний ступінь депресії. Водночас виокремлюється специфічна група ризику - близько 15-20% вибірки, які переживають гострий дистрес, прояви

важкого ступеню депресії та надмірне психоемоційне напруження, що потребує фахової допомоги. Однак, попри гострі реакції на ситуативний стрес, опрацювання результатів діагностики шкали тривожності Бека продемонструвало, що у повсякденному житті 70% жінок зберігають низький рівень фоновій тривожності, що може свідчити про те, що їхня нервова система адаптується до нових умов.

Одним із найважливіших індикаторів адаптації є самооцінка. Всупереч стереотипним уявленням, що розлучення руйнує відчуття власної цінності, наше дослідження проілюструвало протилежне: 88% опитаних жінок мають середній або високий рівень самооцінки. Опрацювання даних анкетування розкрило глибоку амбівалентність переживань. У більшості випадків саме жінки були ініціаторами розлучення. Опитані жінки часто відчувають гнів на колишнього партнера та періодичну самотність, проте майже не відчувають провини за розпад сім'ї. Найцікавішим є те, що домінуючим почуттям після розлучення виявилось відчуття полегшення та психологічного звільнення. У більшості респонденток зросла професійна активність та покращилися кар'єрні можливості, коло їхнього спілкування залишилося стабільним або навіть поповнилося новими людьми. Основними копінг-стратегіями в цей період були відволікання від переживань та фізична активність. Дійсно важливим викликом на майбутнє залишається криза довіри: значній частині опитаних важко знову довіритися потенційним партнерам.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що переживання розлучення має багатовимірний характер. Цей процес супроводжується дистресом, періодичною тривогою та складним спектром емоцій. Проте результати дослідження переконливо доводять, що для сучасної жінки розлучення – це не життєвий крах, а більше етап психологічної сепарації, який відкриває шлях до особистісного зростання, професійної самореалізації та звільнення від деструктивних сценаріїв.

Список використаних джерел:

1. Бондарчук С. С., Гонтар Т. А., Пилипенко Н. М. Особливості переживання самотності та копінг-стратегії у жінок. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 1, т. 1. С. 20–25. https://tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2019/part_1/6.pdf
2. Бранько А. Є. Рекомендації психолога щодо впровадження програми надання психологічної підтримки жінкам після розлучення. *Інноваційна наука: пошук відповідей на виклики сучасності*. 2023. С. 443-447. <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/963/982>
3. Павлюк М. М., Архипенко Н. Особливості подружніх конфліктів та їх наслідки. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Київ, 2018. Т. XI, вип. 18. С. 3–12.
4. Як змінилася статистика розлучень в Україні: вражаючі цифри від Міністерства юстиції. [Електронний ресурс]. URL: <https://25tv.com.ua/content/yak-zrosla-kilkist-rozluchen-v-ukrayini-vrazhayuchi-dani-minyustu/> (дата звернення: 18.03.2026).
5. Holmes T. H., Rahe R. H. The social readjustment rating scale. *Journal of Psychosomatic Research*. 1967. Vol. 11, Issue 2. P. 213–218. DOI: [https://doi.org/10.1016/0022-3999\(67\)90010-4](https://doi.org/10.1016/0022-3999(67)90010-4)

Харченко Сергій Сергійович
здобувач вищої освіти факультету фізичної культури, спорту та психології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Олійник Ірина Сергіївна
докторка філософії з галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка»
за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт»
старша викладачка кафедри теорії та методики фізичного виховання
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ЖИТТІ УЧНІВ СЕРЕДНІХ ШКІЛЬНИХ КЛАСІВ (5–9) В УМОВАХ ВІЙНИ

У сучасних умовах розвитку українського суспільства питання збереження здоров'я дітей набуває особливого значення. Особливо це стосується учнів середніх класів (5–9), адже саме в цей період відбувається активне фізичне та психічне становлення особистості. Війна суттєво вплинула на спосіб життя школярів, їхню рухову активність та емоційний стан, що підвищує значущість фізичної культури як одного з ключових чинників підтримки здоров'я [5, с. 14].

Метою роботи є аналіз ролі фізичної культури у збереженні та зміцненні здоров'я учнів 5–9 класів, а також визначення особливостей їхньої рухової активності та мотивації до занять фізичними вправами в умовах сучасних викликів, зокрема воєнного стану.

У процесі виконання роботи було використано комплекс теоретичних та практичних методів дослідження. Зокрема, застосовано аналіз та узагальнення науково-методичної літератури з проблеми фізичного виховання школярів, що дало змогу визначити сучасні підходи до організації рухової активності учнів середніх класів. Також було використано метод порівняння для виявлення особливостей мотивації учнів різних вікових груп (5–7 та 8–9 класи). Окрему увагу приділено спостереженню за поведінкою та рівнем активності учнів у навчальному процесі, що дозволило оцінити вплив умов воєнного стану на їхню фізичну активність і психоемоційний стан.

Теоретичний аналіз свідчить, що фізична культура є фундаментом фізичного дозрівання та функціонального стану підлітка, а також невід'ємною частиною загальної культури особистості [1, с. 10]. Згідно з науковими дослідженнями, регулярна рухова активність у віці 10–15 років забезпечує розвиток базових фізичних якостей – витривалості, координації та сили, що є критично важливим для стабілізації здоров'я в умовах інтенсивного росту організму [7, с. 18].

Фізичну культуру доцільно розглядати не лише як систему фізичних вправ, а як складову загальної культури людини, що формує ставлення до власного тіла, здоров'я та способу життя. У віці 10–15 років організм школярів інтенсивно розвивається, тому саме в цей період закладається основа майбутнього фізичного стану людини. Регулярна рухова активність сприяє не лише фізичному розвитку, але й формує дисципліну, витривалість та здатність до самоконтролю [7, с. 115].

В умовах воєнного стану учні середніх класів стикаються з постійним психологічним напруженням. Повітряні тривоги, дистанційне навчання, обмеження спілкування з однолітками створюють додаткове навантаження на психіку дитини. У такій ситуації фізична активність може виконувати роль своєрідного механізму розрядки, допомагаючи знижувати рівень тривожності та покращувати емоційний стан [5, с. 22].

У 5–7 класах досить часто спостерігається зниження інтересу до занять фізичною культурою, що пов'язано з віковими особливостями, впливом цифрового середовища та недостатнім усвідомленням значення рухової активності [3, с. 45]. Багато учнів сприймають уроки фізичної культури як обов'язок, а не як можливість для саморозвитку. Ближче до 8–9 класів ситуація змінюється: частина учнів починає більш активно займатися спортом. Це пояснюється формуванням свідомого ставлення до майбутнього та появою професійних орієнтирів, де фізична підготовка має значення (військова служба, спортивні спеціальності тощо) [7, с. 240].

Важливу роль відіграє також вплив колективу: активні учні можуть позитивно мотивувати інших, формуючи сприятливий мікроклімат у

класі [3, с. 102]. Окрему роль у цьому процесі відіграє вчитель фізичної культури. Саме від його методів залежить рівень зацікавленості учнів. Використання ігрових технологій, індивідуального підходу та підтримки значно підвищує мотивацію до занять, особливо в умовах воєнного стану [6, с. 55].

Отже, фізична культура відіграє важливу роль у житті учнів 5–9 класів. Саме в цьому віці формується ставлення до рухової активності, яке впливає на подальший спосіб життя людини. Спостерігається вікова динаміка: зниження інтересу у 5–7 класах та поступове його зростання у 8–9 класах, що пов'язано з формуванням більш свідомого ставлення до власного розвитку [5, с. 30; 7, с. 310].

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» (ред. 2023). 45 с.
2. Концепція розвитку фізичного виховання і спорту в Україні на 2021–2025 роки. 30 с.
3. Круцевич Т. Ю., Трачук С. В. Інноваційні підходи до фізичного виховання школярів. К.: Олімпійська література, 2021. – 210 с.
4. Платонов В. М. Сучасна система спортивної підготовки. К., 2021. – 410 с.
5. Особливості фізичного виховання дітей в умовах воєнного стану // Наукові дослідження у сфері освіти. 2023. С. 12–40.
6. Фізичне виховання в умовах дистанційного навчання // Освітній процес: теорія і практика. 2022. С. 50–78.
7. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. – Тернопіль, 2022. 320 с.

Цуканова Кристина Вадимівна
здобувачка вищої освіти факультету фізичної культури, спорту та психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Варіна Ганна Борисівна
старша викладачка кафедри психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЗИТИВНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ ТА АРТТЕРАПІЇ У ПРОЦЕСІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

На сьогоднішній день проблема дослідження умов ефективності інтервенцій у процесі психологічної реабілітації особистості є важливою та актуальною у зв'язку із новими суспільними викликами у житті українців, необхідністю застосування найефективніших підходів для допомоги відновлення ментального здоров'я широкого кола суспільства, що постраждало внаслідок збройної агресії. Питання комплексного відновлення цілісності особистості після пережитого травматичного досвіду на сьогоднішній день справедливо вважається однією з найбільш фундаментальних та дискусійних царин у сучасній психологічній науці. Це зумовлено тим, що глибина деструктивного впливу травми зачіпає практично всі рівні людського функціонування – від когнітивної сфери до глибинних особистісних смислів. Наукові пошуки переконливо доводять, що успішність та динаміка процесу подолання негативних наслідків травматизації, а також можливість посттравматичного зростання, обумовлені не лише підбором методики чи адаптаційним потенціалом особистості, а й іншими чинниками, які в сумі формують складне, багатовимірне утворення. Актуальність статті зумовлена необхідністю дослідження ступеню теоретичного висвітлення в сучасній науці проблеми виявлення внутрішніх чинників та психологічних умов, які дозволяють людині не лише виживати в екстремальних умовах, а й інтегруватися

у суспільство, зберігаючи психічне здоров'я. Поєднання ресурсного підходу позитивної психотерапії та експресивних можливостей арттерапії є перспективним шляхом активізації цього потенціалу. Надзвичайно важливим при цьому є аналіз впливу позитивної психотерапії та арттерапії, показників результативності психологічної реабілітації згідно визначених критеріїв ефективності. Таким чином, метою дослідження є визначення на основі теоретичного аналізу ймовірних психологічних умов ефективності застосування методів позитивної психотерапії та арттерапії у процесі психологічної реабілітації особистості для подальшої імплементації їх у експериментальне дослідження та практичне спрямування.

Питання способу адаптації психіки при подоланні наслідків травматизації тривалий час становлять дослідницький інтерес як у межах національного наукового дискурсу, так і у світовому колі фахівців, де вони стало розробляються. Основоположні питання генезису проблеми адаптаційного потенціалу та життєстійкості були закладені у працях викладача Каліфорнійського університету Сальваторе Медді ("Hardiness and Mental Health") з початку 70х рр. XX ст.. С. Медді створив концепцію стійкості ("hardiness") [6, с. 268], або пружності, як тобто здатності особистості модифікувати стресовий досвід на можливості для саморозвитку. При цьому процес перетворення може йти як активним, так і «інфантильним», або пасивним шляхом. Також парадигмальне зрушення щодо цього питання здійснив Р. Лазарус, адже дослідник обґрунтував теорію когнітивної оцінки стресу та важливість конструкту різних копінг-стратегій під час адаптації. Один з фундаторів ресурсного підходу, С.Фолькман, досліджував механізми і способи каталізації психологічного подолання стресу та класифікував різні стратегії взаємодії ресурсів особистості з можливими кризовими ситуаціями. Оригінальний внесок у науку з власною концепцією позитивної психотерапії, близькою до сучасної, зроблено німецьким психотерапевтом Н. Пезешкіаном [1, с. 11], основоположником Вісбаденської академії позитивної психотерапії. Він наголосив на використанні ресурсного підходу,

базованого на мобілізації внутрішніх ресурсів, досвіду, здібностей особистості із проростанням позитивного пошуку сенсу в будь-якій події. «Позитум-підхід» передбачає, що через притчі, мудрі оповідні тексти, крос-культурний підхід та лікуючу силу метафори відновлення внутрішніх ресурсів людини відбувається якнайприродніше. Значущість ролі арттерапії у нівелюванні травм свого часу активно досліджувала американська психологиня та основоположниця арттерапевтичного навчання психологів у США М. Наумбург. Виходячи з її дискурсу, застосування в ході особистісної реабілітації візуального мистецтва як способу отримати доступ до несвідомого клієнта (“studies of the «Free» art expression”) та якісного інструменту вираження пригнічених травматичних переживань, наприклад, через спонтанний малюнок, є надзвичайно ефективним, передусім через свій природний і м’який вплив. Ця думка розвинулася згодом в українському науковому колі [3, с. 29].

Окрему увагу в межах нашого дослідження приділено вітчизняному досвіду психологічної допомоги в умовах тривалої суспільної кризи (2014–2025 рр.). Теоретико-методологічні засади відновлення особистості та концепцію життєтворення у посттравматичний період ґрунтовно розроблено у працях Т. Титаренко [6, с. 5-34], Н. Ханецької [7, с. 42-49]. Питання інтеграції ресурсного потенціалу позитивної психотерапії в реабілітаційний процес і роль «актуальних здібностей» як чинників стійкості висвітлено у роботах В. Карікаша, який говорив про модель ідеального психотерапевта у позитум-підході. Розвиток напрямку арттерапії як методу екологічної переробки травми та активізації творчого ресурсу в українському науковому просторі представлено дослідженнями О. Вознесенської, Л. Мови, М. Сидоркіної [2, с. 10], які вважали арттерапію важливим «методом, що сприяє мобілізації внутрішніх механізмів саморегуляції та сцілення» [3, с. 26] в недирижуваний спосіб. Специфіку резильєнтності та діагностики адаптаційних можливостей особистості, формування ефективних копінг-стратегій в умовах стресу розкрито у системних працях О. Кокуна та М. Корольчука. Зокрема, О. Кокун розробляв питання феномена професійної життєстійкості як однієї з найважливіших форм життєвої

життєстійкості [4, с. 70]. На думку В. Корольчука, визначальну роль у тому, як людина розвиває опірність стресовим чинникам, відіграють її внутрішні ресурси [5, с. 158]. Зокрема, йдеться про специфіку структурних компонентів стресостійкості, розвинену здатність до спілкування, інтелектуальний (когнітивний) потенціал, схильність брати відповідальність на себе (внутрішній локус контролю) та цілісність образу "Я". Таким чином, саме арттерапевтичні методики чудово доповнюють позитивну психотерапію при короткочасній та тривалій роботі із психологічної реабілітації особистості. Проте, попри вагомий внесок зазначених авторів, визначення конкретної ієрархії психологічних умов, за яких інтеграція методів позитивної психотерапії та арттерапії дає максимальний реабілітаційний ефект, потребує подальшого емпіричного вивчення.

Отже, провідними психологічними чинниками ми визначаємо цілісне поєднання когнітивного осмислення та емоційного проживання. Цей синергетичний ефект реалізується через синтез концепції ресурсів Н. Пезешкіана та експресивного інструментарію арттерапії. Не менш значущим аспектом є стимулювання внутрішнього ресурсу самопідтримки, де процес творчості виступає фундаментом для успішної трансформації травматичного досвіду. Продовження дослідження в цій галузі дозволить напрацювати емпіричні методики, які стануть основою для створення цільових психокорекційних та реабілітаційних програм допомоги та самодопомоги для осіб, що зазнали психологічної травматизації.

Список використаних джерел:

1. Бьоссманн У., Реммерс А. Позитивна психодинамічна психотерапія: підручник. Вісбаден: WAPP Press, 2025. 374 с.
2. Вознесенська О., Мова Л. Арт-терапія в роботі практичного психолога. Використання арт-технологій в освіті. Київ: Шкільний світ, 2007. 120 с.

3. Вознесенська О. Л., Сидоркіна М. Ю. Арт-терапія у подоланні психічної травми: практичний посібник. 2-ге вид., випр. та доповн. Київ: Золоті ворота, 2016. 202 с.
4. Кокун О. М. Професійна життєстійкість особистості: аналіз феномена. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2020. Т. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. С. 68–81.
5. Корольчук В. М. Психологічні детермінанти стійкості особистості до дії стресогенних факторів. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2013. Вип. 14(1). С. 152–161. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekp_2013_14\(1\)__22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekp_2013_14(1)__22)
6. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека: навчальний посібник. Київ: Марич, 2009. 76 с.
7. Ханецька Н. В. Позитивна психотерапія: теоретико-практичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Хмельницький: ХНУ, 2015. 84 с.
8. Salvatore R. Maddi, Deborah M. Khoshaba. Hardiness and mental health. Journal of Personality Assessment. 1994. Vol. 63, No. 2. P. 265–274.

Шайда Олександр Геннадійович
доцент кафедри загальної та диференційної психології
кандидат психологічних наук
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПЕРІОД ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У сучасних умовах цифрової трансформації вищої освіти та соціально-психологічних викликів, спричинених повномасштабною війною в Україні, дистанційне навчання стає не лише вимушеною альтернативою традиційній формі, а й ключовим інструментом професійної підготовки майбутніх педагогів. [5, с. 74] Національна академія педагогічних наук України (НАПН), зокрема Інститут цифровізації освіти, протягом останніх десятиліть формували науково-методологічний фундамент для цього переходу, що дозволило системі вищої освіти продемонструвати високу резильєнтність у критичні моменти історії. [2, с.53-54] Україна в науковому дискурсі дедалі частіше позиціонується як «Learning Nation» – нація, що безперервно вчиться та трансформує навколишній світ через знання, навіть у періоди найважчих випробувань.

Педагогічна освіта в умовах цифровізації потребує формування не просто теоретичних знань, а комплексних фахових компетентностей, що визначають здатність вчителя діяти ефективно в цифровому середовищі, організовувати навчальний процес і забезпечувати позитивну динаміку навчання.

Дистанційне навчання створює нові можливості для розвитку професійних компетентностей майбутніх педагогів, зокрема цифрової грамотності, уміння самоорганізації, відповідальності за результати навчання та здатності до самостійного навчання. Як відзначають Лук'янова Л. Б., Вовк М. П., Соломаха С.О., Грищенко Ю. В., цифрова грамотність у професійній підготовці включає володіння інформаційними технологіями, критичний аналіз освітніх ресурсів та здатність інтегрувати цифрові інструменти у процес викладання й

навчання [1, с. 31]. Самостійна робота студентів у віртуальному середовищі сприяє розвитку відповідальності за власні освітні досягнення, оскільки потребує планування, оцінювання власних дій та рефлексії над результатами.

Водночас дистанційне навчання супроводжується певними викликами. Насамперед це недостатній рівень сформованості практичних умінь студентів, обмеження живої педагогічної взаємодії та складнощі у формуванні комунікативних і соціально-емоційних компетентностей майбутніх учителів. Як зазначають Уфимцева О. Ю., Шапа Н. М., аналізуючи переваги і недоліки дистанційного навчання, відсутність безпосереднього живого контакту з учасниками освітнього процесу може призводити до зниження якості педагогічних навичок, що потребують практичного відпрацювання в реальному навчальному середовищі. [5, с.74]

Однією з особливостей дистанційної підготовки є інтеграція інноваційних освітніх технологій. Використання платформ для онлайн-навчання (LMS-платформ, засобів відеоконференцій), вебінарів, кейс-методів, проєктної діяльності та інших інтерактивних методів дозволяє створювати гнучкі й адаптивні моделі навчання. Такі технології формують середовище, де студент може брати активну участь у навчальній взаємодії, аналізувати та моделювати педагогічні ситуації, працювати в команді, що сприяє розвитку професійних умінь у контексті майбутньої професійної діяльності. Цифрові інструменти оцінювання – онлайн-тестування, електронні портфоліо, форуми, автоматизовані системи зворотного зв'язку – дозволяють не лише фіксувати результати навчання, а й стимулювати рефлексивні процеси, самооцінювання та планування власного професійного розвитку. [5, с.77]

Проте розвиток цифрової компетентності – це не тільки володіння технічними навичками. Він передбачає глибше розуміння соціально-культурних аспектів цифрового середовища, здатність адаптувати моделі викладання до потреб здобувачів освіти різного рівня підготовки. Дистанційне навчання стимулює формування самостійності та відповідальності, проте одночасно висуває високі вимоги щодо здатності студентів ефективно взаємодіяти в умовах

інформаційної перенасиченості, критично аналізувати інформаційні джерела та обирати адекватні освітні стратегії.

Психолого-педагогічні умови дистанційного навчання мають забезпечувати підтримку мотивації студентів, індивідуалізацію процесу засвоєння освітніх результатів та розвиток професійної ідентичності. Як підкреслюють Радчук Г., Адамська З., Олексюк В. Пугач В., мотивація є базовим фактором успішності дистанційного навчання, оскільки відсутність безпосереднього контролю викладача потребує від студентів високої внутрішньої мотивації для продовження навчальної діяльності у складних зовнішніх умовах. [4, с.110]

Індивідуалізація навчання включає адаптацію освітніх завдань до індивідуальних стилів і темпу навчання студентів, що сприяє формуванню їх професійної автономії.

Роль викладача в умовах дистанційного навчання трансформується: він перестає бути лише джерелом знань і стає фасилітатором освітнього процесу, що організовує навчальну взаємодію, підтримує залученість студентів, стимулює їхню активність у навчанні та створює безпечне психологічне середовище. За дослідженням Остополець І.Ю., Соломаха А.С., Кучеренко Н.С., Кучеренко С.М., саме фасилітація дистанційного середовища, яка включає регулярний зворотний зв'язок, кооперацію та адаптацію змісту діяльності до потреб студентів, є ключовим чинником ефективності підготовки майбутніх педагогів у цифровому форматі [3, с.245].

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що дистанційне навчання відкриває нові можливості для формування професійних компетентностей майбутніх педагогів. Воно сприяє розвитку цифрової грамотності, самостійності, відповідальності та здатності до саморефлексії, але одночасно вимагає вирішення викликів, пов'язаних із розвитком практичних умінь та педагогічних комунікативних навичок. Створення психолого-педагогічних умов, що підтримують мотивацію, індивідуалізацію та професійну ідентичність, а також зміна ролі викладача на роль фасилітатора навчання, сприяють формуванню

фахівця, здатного ефективно працювати в умовах цифрової трансформації освіти.

Список використаних джерел:

1. Лук'янова Л. Б., Вовк М. П., Соломаха С.О., Грищенко Ю. В. Практична підготовка майбутніх педагогів у закладах вищої педагогічної освіти: українські реалії і перспективи: науково-аналітична доповідь; за науковою редакцією Н. Г. Ничкало / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ – Чернівці: Букрек, 2023. 80 с.
2. Овчарук О. В. Моніторинг готовності вчителів до використання цифрових засобів під час війни в Україні. Інформаційні технології і засоби навчання, 2023, Том 98, №6. С. 52-65 DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v98i6.5478>
3. Остополець І.Ю., Соломаха А.С., Кучеренко Н.С., Кучеренко С.М. Дистанційне навчання як чинник професійного вигорання педагогів. Psychology Travelogs. 2025. № 1. С.243-253 DOI: <https://doi.org/10.31891/PT-2025-1-25>
4. Радчук Г., Адамська З., Олексюк В. Психологічні особливості впровадження дистанційного навчання студентів. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2022. №12. С. 107–114. <https://doi.org/10.30970/PS.2022.12.12>
5. Уфімцева О. Ю., Шапа Н. М. Переваги та недоліки дистанційного навчання в сучасних умовах. Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання: матеріали II Форуму академічної спільноти (20–24 червня 2022 року, м. Дніпро; Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури») / Упоряд. М. В. Савицький, І. П. Мамчич. Дніпро: ДВНЗ «ПДАБА», 2022. С.73-78.

Шаповалова Ірина Миколаївна
здобувачка вищої освіти кафедри психології
Навчально-наукового інституту післядипломної освіти
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
Наукова керівниця: Кучманич Ірина Миколаївна
к. психол. наук, доцентка кафедри психології Медичного інституту
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У тезах розглядається проблема розвитку емоційної сфери дітей дошкільного віку як важливої складової психічного розвитку особистості. Проаналізовано основні теоретичні підходи до розуміння емоцій, визначено їх функції, особливості розвитку у дошкільному віці та фактори впливу. Обґрунтовано роль соціального середовища, сім'ї та закладу дошкільної освіти у формуванні емоційної сфери дитини. Окреслено напрями розвитку емоційної компетентності дітей.

Ключові слова: *емоційна сфера, дошкільний вік, емоції, емпатія, саморегуляція, розвиток.*

Розвиток емоційної сфери дітей дошкільного віку є однією з провідних проблем сучасної психології та педагогіки. У контексті сучасних соціальних змін, підвищеного інформаційного навантаження та впливу стресогенних факторів зростає потреба у формуванні емоційної стійкої, гармонійно розвиненої особистості. Саме у дошкільному віці закладаються основи емоційного благополуччя, які визначають подальший психічний розвиток дитини [1, с. 15].

Емоційна сфера особистості охоплює сукупність емоцій, почуттів, переживань та способів їх вираження. Вона виконує важливу роль у регуляції поведінки, забезпечує адаптацію до навколишнього середовища та сприяє встановленню соціальних контактів. Як підкреслював Лев Виготський, емоції є

невід'ємною складовою психічного розвитку та формуються у процесі взаємодії дитини з соціальним середовищем [2, с. 48].

Емоції виконують низку важливих функцій. Зокрема, сигнальна функція дозволяє оцінювати значущість подій для особистості, регулятивна – впливає на поведінку та діяльність, а комунікативна забезпечує передачу емоційних станів у процесі взаємодії з іншими людьми. Таким чином, емоційна сфера є важливим механізмом адаптації дитини до соціального середовища.

Дошкільний вік є сенситивним періодом для розвитку емоційної сфери. У цей період відбувається інтенсивний розвиток емоційних процесів, формуються базові емоційні реакції, з'являється здатність до їх усвідомлення. На ранніх етапах емоції мають безпосередній та імпульсивний характер, однак поступово дитина навчається контролювати свої переживання та регулювати поведінку [3, с. 72].

Важливим досягненням дошкільного віку є розвиток здатності до розпізнавання емоцій інших людей. Дитина вчиться інтерпретувати міміку, жести, інтонацію, що є основою для формування емпатії. Емпатія, у свою чергу, виступає важливим чинником соціалізації та розвитку міжособистісних відносин.

Суттєвий внесок у дослідження емоційного розвитку зробили такі вчені, як Жан Піаже, який наголошував на взаємозв'язку когнітивного та емоційного розвитку, а також Джон Боулбі, який обґрунтував значення емоційної прив'язаності для психічного розвитку дитини [4, с. 39].

Не менш важливим є розвиток емоційної саморегуляції, яка передбачає здатність дитини керувати своїми емоціями, стримувати імпульсивні реакції та адекватно реагувати на різні ситуації. Формування саморегуляції є складним процесом, який залежить від рівня розвитку пізнавальних процесів, досвіду спілкування та впливу дорослих.

Розвиток емоційної сфери дітей дошкільного віку відбувається під впливом ряду факторів. Провідну роль відіграє сім'я, яка виступає первинним соціальним

середовищем дитини. Саме в сім'ї формуються перші емоційні зв'язки, моделі поведінки та способи реагування на різні ситуації [5, с. 91].

Важливим фактором є також заклад дошкільної освіти, де дитина набуває досвіду соціальної взаємодії, вчиться співпрацювати, дотримуватися правил та контролювати власні емоції. Значну роль у цьому процесі відіграє особистість вихователя, його здатність створювати сприятливу емоційну атмосферу.

Взаємодія з однолітками є ще одним важливим чинником розвитку емоційної сфери. У процесі спільної діяльності діти вчаться розуміти інших, вирішувати конфлікти та регулювати свою поведінку. Саме у цьому віці закладаються основи соціальної компетентності.

Важливим напрямом сучасної педагогіки є розвиток емоційної компетентності дітей, яка включає здатність розпізнавати емоції, розуміти їх причини, адекватно їх виражати та регулювати. Формування цих умінь можливе за умови цілеспрямованої роботи з використанням ігор, вправ та спеціально організованих ситуацій.

Особливого значення набуває використання ігрових методів, оскільки гра є провідною діяльністю дошкільного віку. У процесі гри діти мають можливість виражати свої емоції, відтворювати соціальні ситуації та набувати досвіду емоційної взаємодії.

Таким чином, розвиток емоційної сфери дітей дошкільного віку є складним, багатфакторним процесом, який потребує системного підходу. Важливим завданням сучасної освіти є створення умов для гармонійного емоційного розвитку дитини, формування її емоційної компетентності та забезпечення психологічного благополуччя.

Список використаних джерел

1. Савчин М. В. Психологія емоцій, Київ: Академвидав, 2017. – 320 с.
2. Виготський Л. С. Емоції та їх розвиток у дитячому віці, Київ: Освіта, 2019. – 256 с.

3. Максименко С. Д. Загальна психологія, Київ: Центр учбової літератури, 2018. – 400 с.
4. Bowlby J. Attachment and Loss, New York: Basic Books, 1982. – 300 p.
5. Ainsworth M. Patterns of Attachment, New York: Psychology Press, 1978. – 391 p.
6. Berk L. Child Development, Boston: Pearson, 2013. – 600 p.
7. Denham S. Emotional Development in Young Children, New York: Guilford Press, 1998. – 250 p.

Шереметьєва Анастасія Кирилівна
здобувачка вищої освіти факультету фізичної культури, спорту та психології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ПОКРАЩЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я УЧНІВ

Психічне здоров'я учнів є важливою проблемою сучасного суспільства, якій, на жаль, приділяється недостатньо уваги. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, депресія є одним із найпоширеніших психічних розладів серед дітей та підлітків [1]. Водночас значна частина осіб, які страждають на психічні розлади, не отримує належної допомоги. У цьому контексті фізична активність розглядається як доступний, безпечний та ефективний засіб профілактики і корекції психоемоційних порушень.

Фізична активність впливає на психічне здоров'я через сукупність біологічних і психосоціальних механізмів. Зокрема, регулярні фізичні вправи сприяють активації нейромедіаторних систем (дофамін, серотонін), що пов'язані з регуляцією настрою та відчуттям задоволення [2]. Крім того, фізичні навантаження знижують рівень кортизолу, покращують якість сну та сприяють підвищенню самооцінки. У наукових дослідженнях доведено, що фізична активність може мати ефект, співставний із медикаментозною терапією при легких і помірних формах депресії [2].

Сучасні систематичні огляди та метааналізи підтверджують ефективність різних видів фізичної активності для покращення психічного здоров'я учнів. Зокрема, аеробні вправи та силові тренування визначаються як найбільш ефективні для зменшення депресивних симптомів у дітей та підлітків [1]. Оптимальною є комбінація різних видів фізичної активності, що забезпечує комплексний вплив на організм. Також позитивний ефект мають практики з елементами усвідомленості, зокрема йога [3].

Для покращення психічного стану учнів доцільно застосовувати як індивідуальні, так і групові форми фізичної активності. До індивідуальних належать регулярні аеробні навантаження (біг, плавання, велоспорт) тривалістю 30–40 хвилин 3–4 рази на тиждень, а також силові тренування 2–3 рази на тиждень. Важливим є також виконання фізичних вправ на свіжому повітрі, що додатково сприяє зниженню рівня стресу та покращенню емоційного стану [2].

Групові форми фізичної активності, зокрема командні види спорту (футбол, волейбол, баскетбол) та групові заняття фітнесом, забезпечують не лише фізичний розвиток, але й сприяють формуванню соціальних зв'язків, почуття приналежності та підтримки. Це є важливим фактором підвищення психологічної стійкості учнів [4].

Таким чином, фізична активність є важливим компонентом збереження та покращення психічного здоров'я учнів. Вона позитивно впливає на нейробіологічні механізми регуляції емоційного стану, сприяє зниженню рівня тривожності та стресу, підвищує самооцінку та соціальну адаптацію. Впровадження програм фізичної активності в освітніх закладах доцільно розглядати як один із пріоритетних напрямів профілактики психічних розладів серед учнівської молоді.

Список використаних джерел:

- 1.Tian, S., et al. (2026). The effects of exercise type and dose on depression in children and adolescents: A systematic review, network, and dose-response meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 394(Pt B), 120604.
- 2.Martín-Rodríguez, A., & Clemente-Suárez, V. J. (2025). Sporting Mind: The Interplay of Physical Activity and Psychological Health. *Sports*.
- 3.Comparative effectiveness and dose-response of exercise for adolescent depression: a network meta-analysis of randomized controlled trials. (2025). *Journal of Affective Disorders*.

4.The effects of different types of leisure-time physical activity on positive mental health among adolescents: a systematic review and meta-analysis. (2025). *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 22, 123.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Бєлов Олександр Романович

здобувач вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Скребовська Світлана Вікторівна

асистентка кафедри права
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Євроінтеграційний курс України зумовлює необхідність реформування національного законодавства відповідно до європейських стандартів, зокрема у сфері військового права. В умовах збройної агресії та запровадження воєнного стану в країні, особливого значення набуває забезпечення ефективної правової системи, яка поєднує вимоги національної безпеки та дотримання прав і свобод людини [1]. Впровадження європейських стандартів у військове право України виступає важливим етапом модернізації правової системи та наближення її до правових засад Європейського Союзу та Ради Європи [2].

Основою правового регулювання у цій сфері є Конституція України, яка закріплює принцип верховенства права, а також гарантує основні права і свободи людини, навіть в умовах особливого періоду. Водночас Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [3] та Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [4] визначають правові та організаційні засади функціонування військової системи держави. У контексті європейської інтеграції особливого значення набуває узгодження цих норм із міжнародними стандартами, зокрема практикою Європейського суду з прав людини. Важливим напрямом реформування військового права є забезпечення балансу між інтересами держави у сфері оборони та необхідністю дотримання прав людини. Європейські стандарти передбачають, що навіть в умовах воєнного стану

держава не може повністю відмовитися від гарантій прав людини, а лише допускає їх обмеження у чітко визначених законом межах. Як підкреслюється у наукових дослідженнях, «Євроатлантична інтеграція України є стратегічним пріоритетом державної політики», що передбачає приведення законодавства у відповідність до стандартів демократичних держав [5].

Впровадження європейських стандартів у військове право України є складним і багаторівневим процесом, який передбачає не лише формальне оновлення законодавства, а й зміну підходів до правозастосування, підвищення ролі судового контролю та забезпечення ефективного захисту прав людини у сфері оборони.

Важливим аспектом інтеграції європейських стандартів у військове право України є адаптація національного законодавства до принципів, закріплених у міжнародно-правових актах, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Практика Європейського суду з прав людини відіграє ключову роль у формуванні підходів до забезпечення прав військовослужбовців, зокрема щодо права на справедливий суд, заборони нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, а також права на повагу до приватного і сімейного життя [6].

У цьому контексті актуальним є питання реформування системи військової юстиції. Європейські стандарти передбачають незалежність і неупередженість судових органів, що розглядають справи військовослужбовців. В Україні ж тривалий час існували дискусії щодо доцільності функціонування спеціалізованих військових судів та необхідності забезпечення ефективного судового контролю за діяльністю органів військового управління. Як зазначається у науковій літературі, впровадження європейських стандартів «посилює демократичний цивільний контроль та стійкість держави» [7].

Окрему увагу слід приділити питанням дисциплінарної та кримінальної відповідальності військовослужбовців. Європейський підхід передбачає чітке нормативне визначення підстав відповідальності, пропорційність покарання та наявність ефективних механізмів оскарження. В Україні ж на практиці можуть

виникати труднощі із забезпеченням цих принципів, зокрема у випадках застосування дисциплінарних стягнень або притягнення до кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану.

Крім того, одним із ключових напрямів імплементації європейських стандартів є забезпечення належного соціального та правового захисту військовослужбовців. Це включає гарантії грошового забезпечення, медичного обслуговування, соціальної адаптації після завершення служби, а також захисту прав членів їхніх сімей. У цьому контексті підкреслюється, що впровадження нових підходів «відкриває унікальну можливість» для модернізації системи управління у секторі оборони.

Наукові дослідження свідчать про наявність певних проблем у процесі імплементації європейських стандартів у військове право України [7]. Зокрема, серед них виділяють: фрагментарність законодавчих змін, недостатній рівень узгодженості між різними нормативно-правовими актами, а також складність практичного застосування міжнародних стандартів у діяльності військових органів. Це зумовлює необхідність комплексного підходу до реформування військового законодавства, який передбачає: системність, послідовність та врахування як міжнародного досвіду, так і національних особливостей [7].

Впровадження європейських стандартів у військове право України – є необхідною умовою розвитку сучасної правової держави та важливим елементом євроінтеграційних процесів. Цей процес спрямований на забезпечення ефективного функціонування сектору безпеки і оборони, а також на гарантування прав і свобод військовослужбовців, відповідно до міжнародних стандартів.

Адаптація національного законодавства до європейських вимог потребує комплексного підходу, який передбачає не лише оновлення нормативно-правової бази, а й удосконалення механізмів її реалізації. Особливого значення набуває забезпечення відповідності практики правозастосування принципам верховенства права, правової визначеності, пропорційності та справедливості.

Отже, подальше впровадження європейських стандартів у військове право України має здійснюватися з урахуванням сучасних викликів, пов'язаних із воєнним станом, а також необхідності гармонізації національного законодавства із правом Європейського Союзу та практикою Європейського суду з прав людини. Це сприятиме зміцненню обороноздатності держави, розвитку правової системи та утвердженню України як демократичної та правової держави.

Список використаних джерел:

1. Матат А.В. Європейські стандарти прав людини та їх імплементація в Україні: аналіз Хартії ЄС про основоположні права. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2025. Серія Право. Випуск 89. Частина 1. С. 235-239.
2. Бабарицький О.В., Ігнат'єва А.І., Ремпель С.Г. Україна в європейській системі захисту прав людини. Право і суспільство. 2025. №6. С. 451-457.
3. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 27, ст. 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 12.04.2026).
4. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 44, ст. 416. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 12.04.2026).
5. Борко Н.О., Романенко Л.М., Імплементація стандартів НАТО та ACQUIS ЄС у секторі безпеки й оборони України в умовах збройної агресії. Євроатлантична інтеграція України в умовах збройної агресії: теорія і практика: матеріали науково-практичного круглого столу (м. Київ, 23 жовтня 2025 року). С. 89-92.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 12.04.2026).
7. Ткаченко Д. Ю., Романенко Л.М. Конституційні засади закріплення євроатлантичного курсу України в умовах війни: виклики та шляхи реалізації.

Євроатлантична інтеграція України в умовах збройної агресії: теорія і практика: матеріали науково-практичного круглого столу (м. Київ, 23 жовтня 2025 року). С. 142–145.

Бєляєв Артем Олександрович
здобувач вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Камишова Тетяна Миколаївна
кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ОФІЦІЙНА ТА ФАНАТСЬКА ЛОКАЛІЗАЦІЯ ВІДЕОІГОР: КОНФЛІКТ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ СТРАТЕГІЙ (НА МАТЕРІАЛІ BALDUR'S GATE 3)

Поява офіційного перекладу Baldur's Gate 3 (Larian Studios, 2023) від команди ШлякБиТграф (надалі ШБТ) стала знаковою, проте викликала дискусію щодо перекладацьких рішень.

Мета дослідження - порівняльний аналіз перекладацьких стратегій ШБТ та фанатського моду-виправлення [4]. Об'єкт - власні назви та ігрові терміни, предмет - перекладацькі трансформації назв рас, імен та ігромеханічних формулювань. Критерії аналізу: тип трансформації, мовна нормативність, зрозумілість для аудиторії Dungeons & Dragons (D&D) [8].

Теоретичним підґрунтям є дослідження відеоігрової локалізації як окремого напрямку. М. Кабат і М. Косцельнікова визначають її як адаптацію контенту для глобальних ринків, що охоплює значно більше ніж лише мовне перетворення [6, с. 4]. М. Дядюнова підкреслює важливість адаптації саме тих контекстуальних елементів, які сприяють зануренню в ігровий світ [1, с. 3]. Особливістю BG3 є її заснованість на правилах D&D 5-ї редакції [8], що утворює щільну мережу інтертекстуальних зв'язків.

Команда ШБТ, перекладаючи понад два мільйони слів [3, с. 25] обрала автономний підхід, що зумовило вибір семантичної та морфологічної адаптації [7]. Обрана стратегія виявилась такою, що не відповідає очікуванням аудиторії, яка орієнтується в жанровій термінології. Як зазначає М. Карпишин, подібна термінологічна непослідовність дезорієнтує гравця [2].

Нижче подано порівняльну таблицю ключових перекладацьких рішень.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз перекладацьких стратегій у локалізації Baldur's Gate 3

Оригінал (EN)	ШБТ (офіційний)	Фанатський мод	Тип трансформації (ШБТ)	Мотивація	Наслідок
<i>Tiefling</i>	Бісини	Тифлінги	Семантична адаптація	українське «біс» відповідає походженню раси [3, с. 29; 7]	розрив з D&D- термінологією для знавців жанру
<i>Dragonborn</i>	Драконичі	Драконородні	Морфологічна деривація (суфікс -ич)	компактність для інтерфейсу[3, с. 30; 7]	відповідає антропоніміч- ним моделям української мови, але також створює розрив з D&D- термінологією для знавців жанру
<i>Dwarf</i>	Карлики	Дворфи	Семантична заміна	уникнення збігу з расою «гном» [3, с. 30; 7]	розрив з термінологією D&D, оскільки «дворф» є

Оригінал (EN)	ШБТ (офіційний)	Фанатський мод	Тип трансформації (ШБТ)	Мотивація	Наслідок
					усталеним варіантом
<i>Shadowheart</i>	Тінесерда	Тіньове Серце	Калькування	компактне як ім'я персонажа	зменшує когнітивне навантаженн я при сприйнятті
<i>Ravengard</i>	Вороній	Рейвенгард	Семантичний переклад	прямий переклад raven, як ворон для збереження значення	для прізвища дворянськог о роду транскрипці я доцільніша
<i>Lady Shar</i>	Пані Шар / Володарка Шар	Леді Шар	Варіантний переклад	уникнення запозичення	варіантність свідчить про недостатню усталеність норми
<i>Your spellcasting ability is Intelligence</i>	Здібністю проказуванн я замовляння є інтелект	Навичкою закляття є Інтелект	Синтаксична калька	дослівний перенос структури	порушення норм української мови, ускладнює сприйняття

Аналіз виявляє системну відмінність. ШБТ тяжіє до семантичної адаптації та словотвірної деривації, тоді як мод застосовує транскрипцію та усталені відповідники. Обидві стратегії є теоретично допустимими, однак в контексті

жанру RPG, де значна частина аудиторії знайома з першоджерелом, ігнорування інтертекстуальних зв'язків суттєво ускладнює сприйняття.

Поява моду у Steam Workshop [4] - вияв «культури участі» (participatory culture). Г. Дженкінс зазначає, що в сучасну епоху спільноти переходять до спільної діяльності, беручи активну участь у формуванні медіапростору [5, с. 2]. стала неформальним редактором, засвідчивши запит на альтернативну норму та відсутність термінологічного консенсусу.

Отже, локалізація BG3 - це кейс конфлікту між локалізацією як автономним продуктом та локалізацією як частиною франшизи-метатексту. Проведений аналіз засвідчує: по-перше, що ігнорування інтертекстуальних зв'язків із D&D ускладнює сприйняття гри обізнаною аудиторією; по-друге, семантична адаптація власних назв не є універсально ефективною для RPG; по-третє, фанатські виправлення підтверджують активний вплив гравців на перекладацькі стандарти. Перспективою подальших досліджень є розробка критеріїв оцінювання ігрового перекладу з урахуванням жанрових конвенцій.

Список використаних джерел:

1. Дядюнова М. І. Особливості локалізації англomовних рольових відеоігор українською мовою : магістерська робота. – Запоріжжя, 2023. – 80 с.
2. Карпишин М. А. Лінгвістичні та культурні виклики локалізації відеоігор: перекладознавчий аспект // Modern philological research in the context of intercultural communication : тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Сарагоса, Іспанія, 30 верес. – 2 жовт. 2024 р.). – Сарагоса, 2024. – С. 137–139.
3. Пазюка В. С. Особливості локалізації перекладу з англійської на українську мову (на матеріалі відеоігор Larian Studios) : курсова робота. – Київ, 2024. – 54 с.
4. Фанатський мод-виправлення локалізації Baldur's Gate 3 [Електронний ресурс] // Steam Workshop. – Режим доступу: <https://steamcommunity.com/sharedfiles/filedetails/?id=3014947219> (дата звернення: 12.04.2026).

5. Jenkins H., Ito M., Boyd D. Participatory Culture in a Networked Era: A Conversation on Youth, Learning, Commerce, and Politics. – Cambridge : Polity Press, 2015. – 160 p.
6. Kabát M., Koscelníková M. Localization and Its Place in Translation Studies // L10N Journal. – 2022. – Т. 1, № 1. – С. 4–26.
7. OLDboi. Пояснюємо за переклад Baldur's Gate 3 разом з ШлякБиТраф [Відео] // YouTube. – 2023. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=Ddab_39j82E (дата звернення: 12.04.2026).
8. Player's Handbook. Dungeons & Dragons. 5th ed. – Renton : Wizards of the Coast, 2014. – 316 p.

Вільхова Руслана Анатоліївна
здобувачка вищої освіти групи М325ф
денного відділення
С4, Психологія
ОП «Клінічна та реабілітаційна психологія»
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0723-7267>
Наукова керівниця: Шевченко Світлана Віталіївна
кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри психології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0723-7267>

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛІВ ПРИВ'ЯЗАНOSTІ НА РІВЕНЬ ЗАДОВОЛЕНOSTІ СТОСУНКАМИ У МОЛОДІ

Актуальність обраної проблематики визначається посиленням наукового інтересу до дослідження міжособистісних взаємин у молодіжному середовищі, зокрема романтичних зв'язків, які відіграють суттєву роль у процесі особистісного становлення. Саме в юнацькому віці формуються базові уявлення про близькість, довіру, емоційну взаємодію та партнерство. Одним із фундаментальних чинників, що впливає на характер і якість цих взаємин, є стиль прив'язаності, який формується на ранніх етапах розвитку особистості та трансформується під впливом соціального досвіду.

Теоретичне підґрунтя дослідження становить концепція прив'язаності, започаткована Джоном Боулбі, відповідно до якої емоційні зв'язки між дитиною та значущими дорослими формують внутрішні робочі моделі, що зберігаються у дорослому житті. Подальший розвиток цієї теорії у працях Мері Ейнсворт дозволив виділити кілька типів прив'язаності, кожен із яких має специфічні поведінкові та емоційні характеристики. До них відносять безпечний, тривожний (амбівалентний), уникаючий та дезорганізований типи, які по-різному впливають на побудову близьких стосунків і рівень їх задоволеності [1, с. 87].

Метою дослідження є комплексний аналіз взаємозв'язку між типами прив'язаності та ступенем задоволеності романтичними стосунками у молоді.

До основних завдань належать:

- узагальнення теоретичних підходів до вивчення прив'язаності;
- визначення психологічних особливостей переживання стосунків у молодому віці;
- встановлення закономірностей впливу стилю прив'язаності на якість взаємин.

У сучасній психології стиль прив'язаності інтерпретується як система стійких уявлень особистості про себе та інших, що визначає її поведінку у близьких взаєминах. Ці уявлення впливають на рівень довіри до партнера, очікування від стосунків, а також на способи реагування у конфліктних ситуаціях. Особи з безпечним типом прив'язаності зазвичай демонструють емоційну зрілість, відкритість до взаємодії та здатність підтримувати гармонійні стосунки.

Романтичні стосунки у молодіжному віці виступають важливим середовищем формування особистісної ідентичності, емоційної зрілості та соціальних навичок. У цей період відбувається активне становлення уявлень про близькість, довіру та партнерську взаємодію. Якість цих процесів значною мірою залежить від внутрішніх психологічних механізмів, серед яких особливе місце посідає стиль прив'язаності. Він формується у ранньому дитинстві, проте не є статичним і може змінюватися під впливом життєвого досвіду [2, с. 103].

У сучасних умовах, коли соціальні контакти дедалі частіше реалізуються через цифрові платформи, питання якості емоційних зв'язків набуває нових вимірів. Молодь взаємодіє не лише у безпосередньому контакті, а й через віртуальні канали, що змінює характер формування довіри та близькості. Це підсилює значущість внутрішніх моделей прив'язаності як механізму регуляції поведінки у стосунках.

З наукової точки зору, прив'язаність розглядається як система стійких уявлень, які визначають, як людина інтерпретує дії партнера, оцінює власну

значущість і будує поведінкові стратегії у близьких взаєминах. Ці уявлення формуються на основі раннього досвіду взаємодії з батьками або іншими значущими особами.

Безпечний тип прив'язаності характеризується здатністю до встановлення стабільних емоційних зв'язків, відкритістю до комунікації та довірою до партнера. Особи з таким типом демонструють гнучкість у поведінці, здатність до компромісу та конструктивного вирішення конфліктів. Це створює передумови для високого рівня задоволеності стосунками.

Натомість тривожний тип пов'язаний із нестабільністю самооцінки та постійною потребою у підтвердженні значущості. Люди з таким типом часто схильні до емоційної залежності, надмірної чутливості до поведінки партнера та страху втрати. Це може призводити до напруженості у взаєминах.

Уникаючий тип прив'язаності проявляється у прагненні до автономії та обмеженні емоційної близькості. Такі особи можуть уникати глибоких розмов, неохоче ділитися переживаннями та намагатися зберігати психологічну дистанцію [3, с. 87].

Важливим є те, що ці типи не лише визначають поведінку, але й впливають на сприйняття стосунків у цілому. Люди з різними стилями прив'язаності можуть по-різному інтерпретувати однакові ситуації, що впливає на рівень задоволеності взаєминами.

Особливу роль у формуванні якості стосунків відіграє емоційна регуляція. Вона передбачає здатність людини усвідомлювати свої емоції, керувати ними та адекватно виражати їх у взаємодії. Особи з безпечним стилем зазвичай мають більш розвинені навички регуляції, що дозволяє їм ефективно долати труднощі у стосунках.

Тривожний стиль супроводжується підвищеною емоційною реактивністю, що може проявлятися у схильності до драматизації подій. Уникаючий стиль, навпаки, пов'язаний із пригніченням емоцій і уникненням їх відкритого вираження.

Комунікація між партнерами також значною мірою залежить від стилю прив'язаності. Відкритий діалог, здатність слухати та враховувати позицію іншого характерні для безпечного типу. У випадку небезпечних стилів комунікація часто ускладнюється або стає неефективною.

Окремо слід відзначити вплив попереднього досвіду стосунків. Негативні події, такі як розчарування чи зрада, можуть посилювати прояви небезпечних стилів прив'язаності. Водночас позитивний досвід здатен сприяти формуванню більш адаптивних моделей поведінки [4, с. 211].

Сучасне соціальне середовище створює додаткові фактори впливу. Соціальні мережі можуть як підтримувати контакт між партнерами, так і провокувати тривожність, ревності та залежність від зовнішньої оцінки.

Таким чином, стиль прив'язаності виступає комплексним психологічним феноменом, який визначає не лише поведінку людини у стосунках, але й рівень їх суб'єктивного переживання.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих знань для підвищення якості міжособистісної взаємодії. Психологічні інтервенції можуть бути спрямовані на розвиток емоційної усвідомленості, покращення комунікативних навичок та формування більш безпечних моделей прив'язаності [5].

Крім того, результати дослідження можуть бути використані у профілактичній роботі з молоддю, спрямованій на попередження конфліктів та формування здорових стосунків.

У перспективі доцільно розширити дослідження шляхом врахування культурних особливостей, гендерних відмінностей та впливу соціального середовища. Підсумовуючи, можна зазначити, що стиль прив'язаності є одним із ключових чинників, які визначають якість романтичних стосунків у молоді. Його вплив проявляється у рівні довіри, характері комунікації, емоційній стабільності та загальному рівні задоволеності взаєминами.

Список використаних джерел:

1. Афанасьєва Н.Є., Юшкова Г. І. Гендерні особливості задоволеності шлюбом. *Universum*. 2024. № 12. С. 86–92. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/11.pdf>
2. Найдьонова Г., Афузова Г., Кротенко В. Прив'язаність і психічне здоров'я: систематичний огляд. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2024. № 3. С. 100–108. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-2024-3-16>
3. Плахотнюк М. В. Вплив стилю прив'язаності на характер романтичних стосунків у молоді. Особистість та суспільство в цифрову еру: психологічний вимір : матеріали V міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 квіт. 2025 р.). Одеса, 2025. С. 107-109. URL: <https://hdl.handle.net/11300/31518>
4. Терзі В. О., Крюкова М. А. Теоретичний аналіз стилів прив'язаності у психології особистості. *Habitus*. 2024. № 65. С. 210–215. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208>
5. Шевченко Н.Ф., Руцька Л.В. Зв'язок типу прив'язаності та перебігу конфліктів у сім'ях // *Загальна психологія. Історія психології*. 2025. № 80. DOI: <https://doi.org/10.32782/hbts.80.6>
6. Irtiqa Ashaq i Dr. Manjeet Singh. Attachment styles and relationship satisfaction. // *Educational Administration: Theory and Practice*. 2024. Apr 30. DOI: <https://doi.org/10.53555/kuey.v30i4.2793>

Воробйова О.А.
здобувачка вищої освіти факультету соціально-педагогічної та
мистецької освіти
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Наукова керівниця: Батарейна І.О.
старша викладачка кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ЩОДО ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Проблема запобігання домашньому насильству набула значної актуальності в сучасному суспільстві. Історично в багатьох культурах сформувалися патріархальні уявлення, згідно з якими чоловік вважався главою сім'ї, а жінки та діти перебували в підпорядкованій ролі. Такі традиційні гендерні норми сприяли нормалізації агресивної поведінки в родині, що часто сприймалася як прийнятна або навіть очікувана. Як наслідок, жертвами домашнього насильства найчастіше стають вразливі групи населення, зокрема діти, жінки, особи з інвалідністю та люди похилого віку, які мають обмежені можливості для самозахисту.

Згідно з Концепцією Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, домашнє насильство визначено як одна з найгостріших соціальних проблем, що зачіпає як жінок, так і чоловіків. Водночас найбільш вразливими групами залишаються жінки та діти. До груп підвищеного ризику потрапляння в ситуацію домашнього насильства належать особи з інвалідністю, люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи та жінки із сільської місцевості [6].

Особливої уваги в контексті захисту від домашнього насильства потребують люди похилого віку, оскільки вони офіційно визнані групою підвищеного ризику. Ця вразливість зумовлена обмеженими фізичними, соціальними та економічними можливостями, що ускладнюють їхній самозахист і доступ до правової допомоги. Таким чином, розробка та впровадження ефективних заходів

із запобігання домашньому насильству мають враховувати специфічні потреби цієї категорії населення.

Проблема домашнього насильства є однією з ключових соціальних і правових тем, що привертає увагу науковців із різних сфер. Ряд сучасних досліджень присвячено питання запобігання домашньому насильству щодо осіб похилого віку. Зокрема, В. Панасюк. дослідила обставини, місце та час вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку, аналізуючи їхні особливості для вдосконалення розслідувань [4]. Цифровізація та інклюзивність соціальних послуг для вразливих категорій населення стали предметом аналізу Д. Кірової та Т. Атрошенко [2]. І. Андрусак розглядає правовий захист людей похилого віку, пропонуючи вдосконалення механізмів реагування [1].

Дослідження підкреслюють необхідність комплексного підходу до протидії домашньому насильству, зокрема шляхом удосконалення правових і соціальних механізмів захисту людей похилого віку.

Мета роботи полягає у проведенні теоретичного аналізу становища людей похилого віку, які стали жертвами домашнього насильства.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [5].

Такі дії часто базуються на дисбалансі влади у стосунках, де одна сторона намагається домінувати. Постраждати можуть особи будь-якого віку чи статі, але люди похилого віку особливо вразливі через страх чи залежність від кривдника.

15 листопада 2001 року Верховна Рада України зробила перший крок для запобігання та протидії домашньому насильству, ухваливши Закон «Про попередження насильства в сім'ї» №2789-III [6].

У 2017 році в Україні було прийнято Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який запровадив кримінальну відповідальність за такі дії. Закон також удосконалив механізм протидії, включаючи покращення надання підтримки постраждалим і створення спеціалізованих підрозділів поліції для роботи з випадками домашнього насильства [5].

Люди похилого віку, через вікові захворювання чи фізичну слабкість часто стають жертвами домашнього насильства – фізичного, емоційного, економічного чи психологічного. Хвороби, як-от деменція, можуть провокувати агресію з боку рідних, а залежність від опікунів ускладнює звернення по допомогу. Домашнє насильство має серйозні наслідки для людей похилого віку, адже вони часто не можуть фізично чи матеріально протистояти кривдникам [1, с.7].

На сьогодні одним із ключових викликів соціального захисту є стрімка цифровізація, яка створює додаткові бар'єри для найбільш вразливих категорій населення. Для людей похилого віку цифрові технології нерідко стають простором потенційної небезпеки, де відсутність спеціальних навичок робить їх беззахисними перед психологічними маніпуляціями та шахрайством. Водночас саме цифрові інструменти за умови їх правильного опанування можуть стати дієвим механізмом подолання ізоляції, яка лише загострилася в умовах війни.

Впровадження адаптованих програм освіти має стати невіддільним елементом загальної стратегії протидії домашньому насильству. Вміння впевнено користуватися сучасними засобами зв'язку та державними онлайн-сервісами дозволяє людям похилого віку не лише інтегруватися в інформаційне суспільство, а й оперативно реагувати на загрози, вчасно звертаючись за допомогою до правоохоронних органів чи соціальних служб. Таким чином, подолання цифрового розриву є не просто питанням зручності, а фундаментальним аспектом забезпечення безпеки та збереження гідності людей похилого віку.

Особливої значущості цей інструмент набуває у світі сучасних реаліях, адже суспільні потрясіння, зокрема війна в Україні, сприяють зростанню домашнього насильства. Втрати рідних, домівок, роботи та стабільності, а також тривала невизначеність посилюють напругу в сім'ях, провокуючи конфлікти. У таких екстремальних умовах люди похилого віку стають особливо вразливими, адже військові дії обмежують доступ до соціальних служб, медичної допомоги та підтримки, а ізоляція через евакуацію чи втрату зв'язків із рідними підвищує ризики фізичного, психологічного чи економічного насильства з боку опікунів або членів сім'ї.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що проблема домашнього насильства щодо людей похилого віку є багатогранним викликом, який вимагає системного перегляду застарілих патріархальних норм та постійного вдосконалення правових механізмів. Сучасний етап розвитку системи захисту в Україні, що розпочався з базових законів 2001 та 2017 років, демонструє позитивну динаміку у впровадженні кримінальної відповідальності та створенні спеціалізованих сервісів. Проте критичні умови війни та стрімка цифровізація суспільства ставлять нові вимоги до безпечних стратегій. Ефективна протидія жорсткому поводженню з людьми похилого віку в кризовий період можлива лише за умови поєднання юридичного захисту з подоланням цифрового розриву та адаптацією соціальних служб до реалій воєнного стану. Таким чином, гарантування безпеки старшого покоління є не лише правовим обов'язком держави, а й необхідною умовою збереження людської гідності в інформаційному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Андрусяк І. П. Теоретико-правовий аналіз становища літніх людей, котрі стали жертвами домашнього насильства. *Herald of Lviv University of Trade and Economics Law sciences*. 2023. № 14. С. 5–10. URL: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2023-14-01>.

2. Кірова Д., Атрошенко Т. Цифровізація соціальних послуг та їх доступність для вразливих груп населення. Івано-Франківськ, 2025. С. 41–43. URL: <https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/article/view/1664>.

3. Національна соціальна сервісна служба - Запобігання та протидія домашньому насильству та насильству за ознакою статі. *Головна | Національна соціальна сервісна служба України*. URL: <https://nssu.gov.ua/domashnye-nasilstvo>.

4. Панасюк В.В. Обстановка, місце та час вчинення домашнього насильства щодо осіб похилого віку. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України*. Київ. 2023. С. 125–126.

5. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII : станом на 19 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

6. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 № 2789-III : станом на 7 січ. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text>.

7. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року: Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-p#Text>.

Голуб Олена Володимирівна
здобувачка вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Глазкова Ірина Яківна
професорка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРАКТИК СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН

В умовах сучасних глобальних трансформацій, зумовлених цифровізацією освіти, соціальною нестабільністю, інформаційним перевантаженням та наслідками кризових явищ, проблема збереження фізичного та ментального здоров'я учнів набуває особливої актуальності. Освітній процес супроводжується підвищенням рівнем тривожності, емоційного виснаження, зниженням мотивації до навчання та труднощами у міжособистісній взаємодії, що негативно впливає на якість навчання та загальне благополуччя здобувачів освіти. У цьому контексті соціально-емоційне навчання постає як ефективний інструмент формування емоційної стійкості та підтримки психоемоційного стану учнів. Українські науковці, зокрема О. Елькін, О. Рассказова, В. Гринько та О. Марущенко, аналізують ключові тренди та значення СЕН у сучасній освіті, підкреслюючи його роль у зміцненні особистісної стійкості, розвитку емоційної компетентності та адаптації до соціальних змін в Україні та світі. Їхні дослідження показують сталий інтерес до SEL серед наукової спільноти і наголошують на важливості формування ефективних підходів та програм, що сприяють розвитку соціально-емоційних навичок учнівства в умовах нестабільності [1; 2; 3].

Особливої значущості набуває інтеграція практик соціально-емоційного навчання у процес вивчення іноземних мов, зокрема англійської, оскільки іншомовна комунікація часто супроводжується афективними бар'єрами, страхом

помилки та невпевненістю у власних мовленнєвих можливостях. Створення емоційно безпечного освітнього середовища сприяє не лише підвищенню ефективності навчання, а й гармонійному розвитку особистості учня.

Упродовж педагогічної практики в освітній процес у 10-11 класах з англійської мови було системно доповнено експліцитними заходами соціально-емоційного навчання, що цілеспрямовано впроваджувалися під час уроків. Це дозволило реалізувати інтервенцію у реальному освітньому середовищі та оцінити практичну ефективність застосованих методик. Такий підхід забезпечив інтеграцію теоретичних засад соціально-емоційного навчання у професійну діяльність та апробацію інструментів створення емоційно безпечного середовища для продуктивної іншомовної комунікації.

Програму апробаційного навчання було розроблено на основі моделі CASEL, яка передбачає розвиток п'яти базових компетентностей: самоусвідомлення, саморегуляції, соціальної свідомості, навичок побудови стосунків та відповідального прийняття рішень. Кожна з цих компетентностей була інтегрована в уроки англійської мови, що дозволяло одночасно формувати соціально-емоційні навички та розвивати мовну компетентність, а також долати афективні бар'єри у навчанні.

Ключовим елементом уроків виступав емоційний розігрів (Emotional Warm-up), який тривав 3–5 хвилин та виконував функцію психологічного налаштування на подальшу діяльність. Практики «One Word Check-in» та «Weather Report» надавали учням можливість описати свій емоційний стан англійською мовою (наприклад, «I feel cloudy today», «My mood is sunny»), що сприяло розвитку самоусвідомлення та зниженню рівня тривожності.

Кожен урок також включав короткі вправи на усвідомленість (mindfulness), зокрема техніки керованого дихання, заземлення та фокусування уваги перед виконанням завдань на говоріння або аудіювання. Це сприяло розвитку саморегуляції, покращенню концентрації уваги та подоланню когнітивного перевантаження, особливо в умовах дистанційного навчання.

Важливим компонентом освітнього процесу було використання підтримувального мовлення та нормалізація помилок («Mistakes show that you are learning», «Good attempt!», «Let's try this together»), що сприяло зниженню рівня тривожності та формуванню позитивного ставлення до навчання. Оцінювання орієнтувалося не лише на кінцевий результат, а й на процес діяльності, зусилля та використані стратегії, що сприяло розвитку метакогнітивних умінь.

Рефлексивні журнали дозволяли учням аналізувати власні емоційні реакції, визначати труднощі та способи їх подолання, а також відстежувати особистий прогрес. Це сприяло розвитку самоконтролю та відповідального прийняття рішень. Групові інтерактивні завдання, включаючи вправи на активне слухання, створення діалогів і визначення емоцій персонажів, сприяли формуванню емпатії та соціальної свідомості.

Кооперативні проєкти та рольові ігри забезпечували можливість моделювання реальних комунікативних ситуацій, обговорення конфліктів та взаємодії в групах, що сприяло розвитку соціальних навичок і відповідального прийняття рішень. Використання віртуальних платформ (форумів, чатів, спільних онлайн-проєктів) розширювало можливості взаємодії та соціальної підтримки учнів.

Емоційне моделювання та вербалізація власних стратегій подолання стресу викладачем («When I feel nervous, I remind myself of past successes») сприяли нормалізації емоційних переживань та формуванню соціальної свідомості.

Суттєву роль відігравали словникові вправи з емоційною та coping-лексикою («I feel anxious, but I will try...», «I am proud of my progress»), які допомагали учням усвідомлювати та вербалізувати власні почуття, підвищуючи їхню впевненість у процесі іншомовної комунікації.

Завершальним етапом уроку були короткі емоційні підсумки («check-out»), що дозволяли оцінити емоційний стан та рівень залученості учнів. Таким чином, кожна практика соціально-емоційного навчання була органічно інтегрована в освітній процес і спрямована на подолання афективних, когнітивних і

метакогнітивних бар'єрів, а також на підтримку ментального здоров'я учнів в умовах глобальних змін.

Отже, соціально-емоційне навчання є ефективною концептуальною рамкою подолання бар'єрів. Практики усвідомленого дихання та релаксації, вправи на дихання, групові дискусії для відпрацювання соціальних навичок, техніки саморефлексії, ведення рефлексивного щоденника сприяли зниженню тривожності, розвитку саморегуляції, покращенню концентрації та формуванню психологічно безпечного освітнього середовища.

Список використаних джерел

1. Водозазська О. Інтеграція соціально-емоційного навчання у систему неперервної освіти. *Innovative Pedagogy*, 2022. 9(4). С. 101–115.
2. Елькін О.Б., Рассказова О.І., Гринько В.О., Марущенко О.А. Соціально-емоційне навчання в українському освітньому контексті. *Scientific Review of Education*, 2024. 32(1). С. 12–29.
3. Івашкевич Е. З. Соціальний інтелект педагога: монографія. Київ: ТОВ «Принт-Хауз», 2017. 536 с.

Голуб Олена Володимирівна
здобувачка вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Маслова Аліна Вікторівна
доцентка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

СУЧАСНІ МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У сучасному світі, який характеризується стрімкими соціально-культурними змінами, цифровізацією суспільства та впливом інформаційного середовища на людину, проблема формування ціннісних орієнтирів учнівської молоді набуває особливої актуальності. Сучасна система освіти одночасно функціонує під впливом традиційних моральних орієнтирів та інтеграцією України у нове, прогресивне європейське суспільство. Цей фактор ускладнює становлення особистості та вибір життєвих пріоритетів підростаючого покоління. У цьому контексті формування ціннісних орієнтацій є прикладом інноваційного методу, що сприяє розвитку моральної свідомості, громадянської активності та особистісного росту учнів. Українські науковці, зокрема Ю. Ївженко, О. Кузнєцова, М. Попович, Р. Стецишин аналізують ключові тренди та значення формування ціннісних орієнтирів у сучасній освіті, що свідчить про актуальність та важливість теми для підготовки майбутнього покоління українців у новому, демократичному суспільстві.

Отже мета цієї публікації – розкрити та обґрунтувати суть актуальних методичних підходів до формування ціннісних орієнтирів учнівської молоді у сучасному політичному русі України.

Відповідно до Закону України «Про освіту», метою освіти визначено всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розкриття її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей,

формування цінностей та ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації. Важливим завданням також є виховання відповідальних громадян, здатних до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на благо інших людей і суспільства в цілому, що в підсумку сприяє збагаченню інтелектуального, економічного, творчого та культурного потенціалу Українського народу та забезпеченню сталого розвитку України на європейському шляху.

Ідея Нової української школи серед фундаментальних засад освіти майбутнього виокремлює саме ціннісне виховання. Компетентнісний підхід в освіті передбачає не лише набуття знань, умінь і навичок, потрібних для реалізації учня в житті. Якщо обмежитися лише цією метою, існує ризик виховати покоління висококваліфікованих, але морально безвідповідальних фахівців, що прямо суперечить задекларованій меті освіти та загрожує майбутньому суспільства. Саме тому цінності виступають фундаментом сучасної освіти та необхідною умовою формування особистості, яка як у професійній, так і в повсякденній діяльності враховує морально-етичні та суспільні інтереси [1].

Одним із основних завдань формування ціннісних орієнтирів учнівської молоді у закладах освіти є здобуття базових (когнітивних, емоційно-вольових, творчих, життєтворчих і духовних) та похідних (соціально-рольових, соціальних, громадянських, комунікативних, трудових (професійних), інформаційних тощо) компетентностей. Водночас в освітньому процесі важливим є створення атмосфери взаємодопомоги та взаємоповаги між учнями та вчителями на основі спільних ціннісних орієнтирів. Необхідно також забезпечити умови для найкращого виявлення когнітивного розвитку, мотивації, самореалізації, потягу особистості до саморозвитку і самоосвіти, а також виховання культури доброти, толерантності, довіри, турботи, поваги один до одного та до навколишнього середовища [2].

Інноваційні стратегії виховної діяльності в сучасній школі передбачають переорієнтацію від авторитарних моделей до особистісно орієнтованих підходів. У такому процесі педагог виступає не як транслятор готових істин, а як

фасилітатор і модератор ціннісного розвитку учнів, сприяючи їхній активній участі у формуванні власної системи цінностей. Також важливим є використання сучасних освітніх технологій (Padlet, Kahoot, Miro тощо) та підручників, що створюють умови для активного залучення дітей та підлітків до навчального та виховного процесу. Вони дозволяють організовувати дискусійні клуби, де учні висловлюють власні погляди на соціально значущі питання, створюють візуальні карти думок і формують колективні ціннісні моделі. Рольові ігри, дебати, театралізовані постановки та шкільні хакатони дозволяють підліткам «проживати» ситуації, аналізувати наслідки власних рішень і шукати оптимальні моделі взаємодії. Такий формат сприяє глибшому осмисленню моральних дилем, розвитку культури аргументованого діалогу та поваги до різних позицій.

Одним із найбільш дієвих напрямів формування ціннісних орієнтирів є проєктна діяльність, зорієнтована на соціально важливі теми. В межах окремих уроків, виховних годин і позакласної роботи учні створюють медіапроєкти, спрямовані на популяризацію екологічної культури, академічної доброчесності, толерантності та поваги до прав людини. Робота над відеороликами, подкастами, інтерактивними постерами чи онлайн-кампаніями розвиває в підлітків уміння планувати, розподіляти ролі, брати відповідальність за результат і презентувати його перед аудиторією. У результаті формується відчуття власної значущості, соціальна відповідальність та активна громадянська позиція.

Сучасна виховна робота неможлива без цілеспрямованого розвитку критичного мислення. Вчителі активно застосовують методи аналізу соціальних ситуацій та проблем, навчають медіаграмотності, роботи з фейками та інформаційними маніпуляціями. Учні вчаться розрізняти достовірну інформацію від викривленої, формують навички свідомого споживання медіаконтенту та усвідомлюють цінність правди й чесності. Така робота проводиться у форматі тренінгів, майстер-класів, інтерактивних лекцій, а також через створення власних інформаційно-просвітницьких продуктів для однолітків.

Важливим напрямом є впровадження сервісного навчання, яке поєднує освітній процес із суспільно корисною діяльністю. Участь у волонтерських

ініціативах, екологічних акціях та благодійних заходах дозволяє підліткам на практиці відчувати сенс таких цінностей, як добро, милосердя та взаємодопомога, що формує відчуття причетності до суспільних змін і переконаність в необхідності активної життєвої позиції [3]. У результаті формується соціально відповідальна, толерантна, морально зріла особистість, здатна до свідомого вибору та активної громадянської позиції.

Висновки. Сучасні методичні підходи до формування ціннісних орієнтирів учнівської молоді вимагають переорієнтацію від авторитарних моделей навчання школярів до особистісно орієнтованих. Інтеграція сучасних технологій, заохочення до проєктної діяльності учнів та імплементація активних форм навчальної та позашкільної роботи сприяють кращому формуванню цінностей школярів і вихованню свідомих громадян нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. Міністерство освіти і науки України. 2019. 33 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf> (дата звернення: 15.04.2026).
2. Ївженко Ю., Кузнєцова О. Педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій учнів та студентів у освітньому процесі закладів освіти. *Нові технології навчання*. 2022. № 96. С. 80–86. DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3560.2022.96.11> (дата звернення: 15.04.2026).
3. Попович М.В. Інноваційні стратегії формування ціннісних орієнтирів підлітків у процесі виховної роботи як складової цілісного освітнього середовища НУШ. URL: <https://vseosvita.ua/library/stattia-innovatsiini-stratehii-formuvannia-tsinnisnykh-oriientyriv-pidlitkiv-u-protsesi-vykhovnoi-roboty-iak-skladovoi-tsilisnoho-osvitnoho-seredovysh-1005023.html> (дата звернення: 15.04.2026).

Горбова Ольга Анатоліївна
здобувачка вищої освіти третього рівня
*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького, Україна*

ЕТНОКУЛЬТУРНЕ РОЗМАЇТТЯ ЯК ЧИННИК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИАЗОВ'Я (КІНЕЦЬ XVIII – СЕРЕДИНА XIX ст.)

Формування етнокультурного складу Північно-Західного Приазов'я у XIX столітті було складним, багатовекторним процесом. Регіон розвивався як унікальний простір, де багатоманіття ідентичностей стало рушієм економічного та культурного прогресу. Винятковість Північно-Західного Приазов'я полягає в його багатоетнічному просторі взаємодії народів, який почав інтенсивно формуватися після ліквідації Кримського ханства та остаточного утвердження нових кордонів. На відміну від центральних губерній імперії з їхньою кріпосницькою системою, Приазов'я перетворилося на простір прискореної модернізації. Тут державна колонізація, що виявлялася в заснуванні міст та роздачі земель дворянам, завжди слідувала за народною колонізацією та цілеспрямованим залученням іноземних поселенців. Імперська модель пам'яті тривалий час намагалася уніфікувати ці групи у межах конструкту «загальноросійської культури». Однак реальність була набагато складнішою, тому що меноніти, німці, болгари та греки не просто співіснували з українською більшістю, а створювали складну систему взаємозалежностей. Кожна з цих груп привносила власні соціальні практики, релігійні цінності та господарські моделі, що в сукупності формувало унікальний регіональний соціум, орієнтований на розвиток та інтеграцію у світові процеси.

Осмислення етнокультурного складу Північно-Західного Приазов'я кінця XVIII – початку XIX століття неможливе без врахування ногайського чинника. Ногайські орди, що мігрували в Приазов'я у XVI–XVIII століттях, сформували складну соціальну структуру. З одного боку, вони виступали

військово-демографічним резервом Кримського ханства, з іншого – постійно взаємодіяли з запорозьким козацтвом та Російською імперією. Ця територія функціонувала як класичний фронтірний простір – зона без чітких державних меж, де домінували традиційні кочові маршрути. Анексія Криму радикально змінила статус ногайців.

Імперія розпочала масштабний експеримент із перерозподілу ресурсів, в результаті чого серцевина ногайських кочовищ, зокрема землі вздовж річки Молочної, вилучалися для потреб іноземних колоністів та державних селян. Це не лише підривало економічну базу ногайців, а й створювало умови для примусового переходу до осілості. Перехід до осілого життя виявився для ногайської спільноти травматичним. Це чітко простежується в еволюції житла, коли замість мобільних юрт з'явилися стаціонарні поселення з саману та сирцевої цегли. Відсутність капітальних фундаментів та примітивні будівельні технології робили ці аули візуально тимчасовими та бідними на фоні кам'яних споруд німецьких менонітів чи греків. Створення нестерпних господарських умов та ідеологічний тиск спровокували масову еміграцію до Османської імперії [6, с. 71]. Цей процес, хоч і мав формальні ознаки добровільності, за своєю суттю був замаскованою депортацією.

Зникнення ногайців з етнічної карти регіону відкрило шлях для нової хвилі колонізації. Спустошені степи стали полем для розгортання українського селянського освоєння, яке, на відміну від казенних проектів, мало потужний стихійний характер і згодом перетворило Приазов'я на органічну частину українського національного простору.

У соціальній структурі Північно-Західного Приазов'я першої половини XIX століття ключова роль належала верстві державних (казенних) селян [2, с. 272]. Ця категорія населення була не просто найчисельнішою, а й найбільш динамічною, виступаючи основним суб'єктом господарського освоєння степу. Державні селяни поєднували статус особистої свободи з фіскальною залежністю від казни через систему подушного податку та оброку. Процес наповнення регіону державними поселенцями мав багатовекторний

характер і базувався на поєднанні примусових та стихійних міграційних потоків. Значну частину казенного населення склали нащадки запорожців. Після ліквідації Січі для колишнього козацтва розпочався болісний період – переведення до податного селянського стану. Ця втрата привілейованого статусу стала глибокою соціальною травмою, проте водночас заклала в основу місцевого селянства козацьку культурну ідентичність, орієнтована на автономність та волелюбність. Держава також активно використовувала демографічний ресурс перенаселених Лівобережної та Слобідської України [4]. Важливим складником заселення Півдня стали втікачі з Правобережжя. Масовий рух селян-кріпаків, які тікали від польських та російських поміщиків, створював для влади дилему. З одного боку, закон вимагав повернення втікачів, з іншого – край гостро потребував робочих рук. У результаті сформувалася практика негласного потурання, згідно якої за конфіденційними розпорядженнями, наприклад, вказівки П. Зубова катеринославському наміснику [1, с. 69], втікачів часто легалізували через приписку до казенних громад, фактично визнаючи їхнє право на нове життя в обмін на лояльність та податки.

Попри значну частку стихійних процесів, колонізація Приазов'я у першій половині XIX століття не була хаотичною. Навпаки, вона розгорталася в межах жорсткого нормативного контролю. Навіть внутрішні переміщення між сусідніми губерніями вимагали офіційної санкції. Особливим інструментом контролю став «таємний поліцейський нагляд» [3]. Запровадження спеціальних фільтраційних механізмів щодо переселенців було продиктовано глибокою недовірою імперського апарату до мобільного населення.

Центральним елементом європейської ідентичності Приазов'я став досвід іноземних колоністів. Розширення етнокультурного складу Північно-Західного Приазов'я на початку XIX століття було тісно пов'язане з новою хвилею переселенців, серед яких особливе місце посідали балканські спільноти та представники релігійних меншин імперії.

Болгарська присутність у регіоні почала формуватися дещо пізніше за українську, набувши масового характеру внаслідок серії російсько-турецьких

воєн. Для тисяч болгарських родин Приазов'я стало прихистком від османського тиску, що зумовило переважно біженський характер цієї міграції. Основним ареалом їхнього розселення стали терени Бердянського повіту та Таврійської губернії в цілому [5, с. 34]. Економічна адаптація болгарських переселенців призвела до формування особливого господарства.

Окремим вектором імперської колонізаційної стратегії стала ставка на релігійні спільноти старообрядців та молокан. Стимулюючи їхню міграцію до степової Таврії, уряд намагався створити своєрідні вітринні моделі успішного фермерства, які мали б демонструвати переваги регіону для закордонних одновірців. У межах системної політики заміщення кочового населення осілим, на колишніх ногайських землях біля річки Молочної було санкціоновано створення колоній молокан [7, с. 86].

Менонітські поселення на річці Молочній (Гальбштадт, Гнаденфельд) фактично стали форпостами європейської аграрної культури. Вони впроваджували передові методи землеробства, створювали зразкові фермерські господарства та розвивали промисловість, що працювала на експорт.

Не менш важливою була роль грецької спільноти. Попри те, що основний масив маріупольських греків локалізувався східніше, їхній вплив на торговельну інфраструктуру всього Північно-Західного Приазов'я був визначальним. Через грецькі та італійські торгові дома Бердянська регіон був безпосередньо пов'язаний із середземноморським цивілізаційним простором.

Таким чином, економічна суб'єктність краю базувалася на приватній ініціативі та вільному підприємництві – цінностях, які фундаментально суперечили імперській вертикалі. Ідентичність мешканця Бердянська чи Мелітополя XVIII – XIX ст. формувалася через морську торгівлю, міжнародні контакти та багатомовне середовище. Саме це багатоманіття ідентичностей, інтегроване в український соціокультурний простір, заклало підвалини тієї регіональної спільноти, яка виявилася здатною до тривалого спротиву асиміляції. Коли імперія намагалася нав'язати уніфіковану модель підданого, мешканці Приазов'я зберігали пам'ять про свої особливі права, привілеї та автономність.

Знання про те, що предки сучасних приазовців розбудовували цей край як частину цивілізованого світу, зміцнює національну ідентичність, маркуючи територію як невід'ємну частину України та Європи.

Список використаних джерел

1. Багалій Д. І. Заселення Південної України. Харків, 1920. 110 с.
2. Васильчук Г. М., Ликова В. В. Чисельність державних селян Південної України в першій половині XIX ст.: джерелознавчий аналіз. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Вип. XXIX. 2010. С. 272-277.
3. Державний архів Херсонської області. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 11. Рапорти поміщиків й листування з Київським, Подільським й іншими губерньськими правліннями про встановлення таємного поліцейського нагляду за особами, що отримали дозвіл на в'їзд в Херсонську губернію. 1842 р. 89 арк.
4. Державний архів Херсонської області. Ф. 324. Оп. 1. Спр. 35. Доповідні записки (рапорти) малоросійського генерал-губернатора міністру внутрішніх справ про переселення козаків і державних селян Полтавської та Чернігівської губерній в Херсонську та Таврійську губернії. 1806-1810 рр. 32 арк.
5. Ситник О. М. Проблема збереження національної ідентичності болгар Північного Приазов'я у XIX – на початку XXI століття. *Етносоціальні аспекти вивчення історії Південної України 18-20 ст.*: монографія / Крилова А. М. (відп. ред.), Гудзь В. В. (редагування та передмова), Полякова Л. І., Пачев С. І., Ситник О. М., Шкода Н. А. Запоріжжя, 2024. С. 29-47.
6. Скальковський А. А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. 1730–1823. Ч. 2. Одесса, 1838. 349 с.
7. Україна в XIX столітті: людність та імперії / Валентина Шандра, Олена Аркуша; НАН України, Ін-т історії України. Київ: Академперіодика, 2022. 436 с.

Гречуха Арсеній Михайлович
здобувач освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Маслова Аліна Вікторівна
доцентка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У НАВЧАННІ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Сьогодні ми є свідками того, як масштабна цифрова трансформація буквально переформатовує освітній простір. Штучний інтелект (ШІ) вже давно переріс роль звичайного технічного додатка, ставши ключовим рушієм змін у методиці викладання іноземних мов. Для старшокласників, які готуються до виходу в глобалізований світ, вільне володіння лексикою є не просто програмною вимогою, а фундаментом для майбутньої кар'єри, соціальної взаємодії та спілкування. Інтеграція новітніх систем дає змогу реалізувати ідею справжньої персоналізації: створювати контент, що підлаштовується під кожного учня. Проте така технологічна експансія не позбавлена проблематичних сторін. Питання академічної етики, ризику знеособлення навчання та зміна ролі вчителя - це виклики, які неможливо ігнорувати. Саме тому виникає нагальна потреба у ґрунтовному аналізі того, як збалансувати інноваційні можливості ШІ та приховані загрози, що вони несуть для сучасної методики.

Дослідження теоретичних та прикладних аспектів впровадження штучного інтелекту в освітній процес має тривалу наукову традицію та активно розвивається як у теоретичному, так і в практичному вимірах. У науковому доробку вітчизняних та зарубіжних учених представлені фундаментальні праці, які стали підґрунтям для подальшої цифровізації методики навчання іноземних мов. На поточному етапі розвитку педагогічної науки окреслену проблему

розглядали такі дослідники, як І. Візнюк, Б. Вулф, Н. Зачепа, Р. Лакін, С. Лі, І. Романишин, І. Тураєв, В. Холмс, Й. Цзян, Т. Чухно та інші. Водночас, попри значні досягнення у цій галузі, проблема використання інтелектуальних систем саме для розвитку лексичних навичок старшокласників залишається актуальною та продовжує привертати увагу наукової спільноти. Саме тому **мета цієї публікації** - висвітлити можливості та виклики застосування штучного інтелекту у вивченні іншомовної лексики учнями старших класів ЗЗСО та схарактеризувати основні чинники, що обумовлюють ефективність цього процесу.

Впровадження систем штучного інтелекту в процес опанування іншомовної лексики відкриває перед учнями старших класів принципово нові дидактичні горизонти, що базуються на засадах адаптивності та персоналізації. Основна перевага інтелектуальних технологій полягає у можливості відійти від уніфікованих методів на користь індивідуальних освітніх траєкторій, які враховують конкретні потреби, темп та стиль засвоєння матеріалу кожним здобувачем освіти [2]. Використання ШІ дозволяє створювати «розумні» навчальні середовища, здатні моделювати рівень знань учня та динамічно підлаштовувати складність лексичного контенту, забезпечуючи оптимальне навантаження для ефективного запам'ятовування слів [7, с. 2].

Особливого значення набуває здатність інтелектуальних платформ генерувати актуальний контекст для вживання нових лексичних одиниць, що робить процес навчання практико-орієнтованим і значущим для майбутньої комунікації старшокласників [4, с. 147]. Крім того, ШІ-інструменти, діючи як персональні цифрові тьютори, забезпечують миттєвий зворотний зв'язок та інтерактивну підтримку в режимі реального часу, що критично важливо для корекції помилок на етапі введення та закріплення нових слів [1, с. 16], [5, с. 20]. Автоматизація моніторингу навчальних досягнень та аналіз великих масивів даних про прогрес учня не лише підвищують об'єктивність оцінювання, а й дозволяють оптимізувати управління навчальним процесом, вивільняючи час педагога для творчої взаємодії та розвитку соціокультурної компетентності

учнів [6, с. 35]. Відповідно до зазначеного вище, інтеграція ІІІ створює умови для формування гнучкого освітнього простору, де вивчення лексики трансформується з механічного зазубрювання в усвідомлений процес побудови власних мовних стратегій.

Попри значні дидактичні переваги, стрімка інтеграція штучного інтелекту в практику навчання іншомовної лексики породжує низку суттєвих викликів, що потребують глибокого методичного осмислення. Однією з найбільш гострих проблем є етична сторона використання подібних алгоритмів, що включає питання конфіденційності даних, прозорості прийняття автоматизованих рішень та ризики виникнення алгоритмічних упереджень, які можуть впливати на справедливість оцінювання знань учнів [3, с. 504–505]. Не менш важливим є виклик академічній доброчесності: легкість отримання готових відповідей через ІІІ-інструменти може спонукати старшокласників до бездумного копіювання контенту замість його реального засвоєння, що створює хибне враження про рівень їхньої лексичної компетентності [6, с. 36].

Крім того, існує небезпека надмірної технологічної залежності, яка за умови безконтрольного використання може призвести до зниження когнітивної активності учнів та послаблення їхньої здатності до самостійного відтворення мовлення без цифрової підтримки [4, с. 148]. Суттєвої трансформації зазнає і роль педагога, перед яким постає завдання не лише опанувати новітні інструменти, а й зберегти свою суб'єктність як фасилітатора та морального орієнтира у високотехнологічному середовищі [1, с. 15]. Недостатня методична підготовка вчителів до критичного оцінювання результатів роботи ІІІ та обмеженість ресурсів у деяких навчальних закладах також залишаються вагомими бар'єрами на шляху до гармонійної цифровізації освіти [5, с. 24]. Таким чином, успішне використання інтелектуальних систем можливе лише за умови збалансованого підходу, де технології доповнюють, а не заміщують традиційні педагогічні цінності та людську взаємодію.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що інтеграція штучного інтелекту в процес навчання іншомовної лексики

старшокласників є неминучим етапом цифрової еволюції сучасної школи. Основний потенціал цих технологій полягає у здатності радикально персоналізувати освітній простір, адаптуючи навчальний контент до індивідуальних особливостей кожного учня та забезпечуючи миттєвий зворотний зв'язок, що значно підвищує ефективність засвоєння словникового запасу. Водночас успішна реалізація цього потенціалу стримується низкою ризиків, серед яких найважливішими є етичні дилеми, загрози академічній доброчесності та можливість зниження когнітивної автономії здобувачів освіти.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаються у розробленні конкретних методичних рекомендацій для вчителів іноземних мов щодо гармонійного поєднання ІІІ-інструментів із традиційними методами навчання. Важливим завданням залишається пошук такого балансу, за якого цифрові технології слугуватимуть потужним каталізатором розвитку мовної компетентності, не нівелюючи при цьому творчу роль педагога та критичне мислення учнів. Відповідно, штучний інтелект має розглядатися не як альтернатива класичній освіті, а як інтелектуальне доповнення, що потребує виваженого та етично відповідального підходу до впровадження.

Список використаних джерел:

1. Візнюк І., Буглай Н., Куцак Л., Поліщук А., Киливник В. Використання штучного інтелекту в освіті. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2021. Вип. 59. С. 14–22. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-59-14-22>
2. Романишин І. М., Чухно Т. В., Фийса Н. В. Трансформація методів навчання й викладання англійської мови у вищій школі: використання штучного інтелекту, аналіз впливу, перспективи. *Академічні візії*. 2023. № 24. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10023920>

3. Holmes W. et al. Ethics of AI in education: Towards a community-wide framework. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*. 2022. Vol. 32, № 3. P. 504–526.
4. Li X., Jiang Y. Artificial intelligence in education: Opportunities, current status, and prospects. *Geographical Research Bulletin*. 2024. Vol. 3. P. 146–174.
5. Luckin R., Holmes W. Intelligence unleashed: An argument for AI in education. London: Pearson, 2016. 64 p.
6. Turaev I., Zachepa I., Zachepa N. Possible prospects and new challenges of using AI for educational purposes. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2023. Vol. 2, № 3. P. 10–15.
7. Woolf B. AI in Education. Amherst: University of Massachusetts at Amherst, 1991. 2 p.

Гришина Варвара Сергіївна
здобувачка вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Наукова керівниця: Жигоренко Ірина Юріївна
доцентка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ: ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

Прислів'я та приказки є важливим складником мови, через який актуалізуються концепти, тому вони продовжують привертати увагу мовознавців [3, 8].

Короткі і влучні вислови – це стисла схема дій, керівництво у простих повсякденних і складних життєвих обставинах. У прислів'ях зафіксовані багатовікові традиції, а у традиціях немає помилок, вони перевірені часом і людськими долями. Однак, вони можуть містити суперечливі судження, оскільки дуже давні й відображають різні етапи розвитку суспільства [2, с. 442].

Серед мовознавців, які займаються вивченням пареміологічного фонду все ще немає одностайної думки щодо визначення пареміологічних одиниць. Описи властивостей таких утворень у тлумачних словниках традиційно становлять кілька сторінок детального аналізу та прикладів.

Розгляд відповідного матеріалу у вітчизняному «Лексиконі загального та порівняльного літературознавства» засвідчив, що прислів'я – це один із найдавніших жанрів фольклору, притаманний усім культурам. Термін походить від грецького іменника *paroimia* та латинського *proverbium* [2, с. 442–444].

Прислів'я важко чітко відмежувати від схожих жанрів, проте філологи виділяють такі ключові риси: будова, логічний зв'язок, зміст, структура.

За синтаксичною будовою – це завершене речення (просте або складне), що є сталою формулою, яка повторюється століттями.

Логічний зв'язок відбиває співвідношення частин прислів'я за принципами підмет-присудок, причина-наслідок, порівняння-протиставлення.

Художність відображає стилістичні прийоми, які є основою для побудови – це переважно метафори, метонімії, гіперболи та іронія.

Ритміка та милозвучність: мають двочленну структуру (теза + висновок / антитеза), часто підсилену римою та алітерацією.

Для них характерна поліетнічність (міжнародність) вони мають античне або біблійне коріння, існують у багатьох народів у національних варіантах. Бувають автохтонними (відображають конкретні історичні події) та регіональними (побудовані на особливостях побуту певних територій).

Прислів'я мають тісний генетичний зв'язок із фольклорними формами, споріднені з афоризмами та сентенціями, поєднують в собі лаконічність мови та глибину філософського узагальнення [2, с. 442–444].

Головна жанрово-стильова відмінність приказки полягає: 1) в змісті – приказка не містить завершеного твердження чи повчального висновку; 2) у структурі – на відміну від двочленного прислів'я, приказка є одночленною; 3) у стилістичній оформленості – приказка має форму образного порівняння, дієслівної конструкції або сталого вислову, що характеризує конкретне явище.

Часто приказки виникають як скорочені форми відомих прислів'їв, перетворюючись на лаконічний натяк на повний вислів. Окрему групу становлять регіональні приповідки, значення яких може бути специфічним і зрозумілим лише мешканцям певної місцевості [2, с. 442].

Аналіз німецькомовних тлумачних словників щодо термінологічного пояснення особливостей прислів'їв і приказок показав наступне. У «Граматично-критичному словнику верхньонімецького діалекту» Йоганна Аделюнга зазначено, що «Sprichwort» – «прислів'я» – має три основних значення. 1. У широкому сенсі це вислів або притча, яку повторюють кілька народів у кількох подібних випадках з однаковим розумінням та значенням. 2. У такому ж широкому сенсі, але у більш незвичайному, як у Біблії для позначення будь-якої образної форми вираження в притчах або алегоріях. 3. У вузькому та

найпоширенішому сенсі прислів'я – це дотепний вислів, який у всіх на устах. У найсуворішому сенсі прислів'я має містити притчу або образний вираз, і тому просто дидактичні та моральні вислови, на кшталт «Ende gut alles gut» – «Все добре, що добре закінчується», не належать до прислів'їв, оскільки вони складаються з сентенцій.

Автор словника звертає увагу на те, що «Слово «Sprichwort» – «прислів'я» походить від «Wort» – «слово», що має також значення «вислів» та «sprechen» – «говорити», і за своїм складом воно означає коротке речення [5].

За даними словника братів Грімм, іменник «Sprichwort» – «прислів'я», є одним із найдавніших елементів мовної культури, що втілює колективний досвід, народну мудрість та **правові норми**. Аналіз його походження та вживання дозволяє простежити шлях розвитку мови від середньовічних діалектів до сучасної літературної форми [4].

Автори словника зазначають, що «походження терміна «Sprichwort» викликало чимало суперечок серед видатних філологів XIX століття. Історично існувало кілька варіантів написання: «Sprichwort» – домінуюча форма та «Sprüchwort» – форма, що виникла через народну етимологію, коли першу частину слова почали асоціювати з іменником «Spruch» – «вирок».

У аналізованому словнику підкреслено, що «одним із найцікавіших аспектів історії «Sprichwort» є його роль у середньовічному праві. У часи, коли судочинство було тісно пов'язане з народними звичаями, прислів'я часто ставали основою для юридичних рішень. Існувала практика «прив'язування прислів'я» до справи: вважалося, що селяни та прості люди охочіше сприймають вирок, якщо він сформульований у формі влучного вислову. Це зумовило перетворення прислів'їв на «правила моралі та права». Саме через цей юридичний контекст виникла асоціація з терміном «Spruch» – «судовий вирок», що тимчасово закріпило форму «Spruchwort» [4].

Як і «Граматично-критичний словник» Йоганна Аделюнга, словник братів Грімм виокремлює два основні рівні розуміння прислів'я: широке значення і вузьке значення. До широкого значення належать сталі звороти. Під вузьким

значення автори словника розуміють коротку, влучну формулу, що має алегоричну форму та повчальний ефект. Справжньому прислів'ю притаманні такі характеристики: стислість, відсутність навмисності, незмінність форми, фольклорне походження, здатність бути цитатою, здатність бути посередницьким інструментом для полегшеного пояснення складних моментів, засіб характеристики [5].

Прислів'я національно маркуються, оскільки фіксують географічні, культурні та мовні ознаки. Часто можна чути: «німецьке прислів'я», «італійське», «французьке» тощо [4].

Завершити цю невелику розвідку можна словами німецького мовознавця XIX ст., Карла Вандера, автора великого зібрання паремій, які чітко узагальнюють наведений тут матеріал: «прислів'я можна розуміти як неподільну низку слів, що представляє певний емпіричний принцип, погляд чи думку і став настільки загальновідомим у народі завдяки частому вживанню, що він циркулює беззаперечно, незмінно та неперевірено, як валюта Думка має бути вимовлена в народному тоні; бо повторення, навіть найчастіше та найпоширеніше, не робить вислів приказкою без нього» [7].

Наступним кроком дослідження буде вивчення такого цікавого явища, як оновлення паремій у німецькому та українському пареміологічному фондах.

Список використаних джерел:

1. Волкова Л. Приказка, приповідка. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства* / голова ред. А. Волков. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 634 с.
2. Волкова Л. Прислів'я. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства* / голова ред. А. Волков. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 634 с.
3. Паук М. М. Мовна актуалізація дефініції концепту в сучасній лінгвістиці. *Science and society: modern trends in a changing world : Proceedings of XI*

International Scientific and Practical Conference (October 1-3, 2024). Vienna: MDPC Publishing, 2024. P. 285–291.

4. Sprichwort // Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm [Електронний ресурс] : digitalisierte Fassung im Wörterbuchnetz des Trier Center for Digital Humanities. – Version 01/25. – URL: <https://www.woerterbuchnetz.de/DWB?lemid=S37074> (дата звернення: 16.04.2026).

5. Sprichwort // Grammatisch-Kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart (Ausgabe letzter Hand, Leipzig 1793–1801) [Електронний ресурс] : digitalisierte Fassung im Wörterbuchnetz des Trier Center for Digital Humanities. – Version 01/25. – URL: <https://www.woerterbuchnetz.de/Adelung?lemid=S05393> (дата звернення: 16.04.2026).

6. Spruch // Grammatisch-Kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart (Ausgabe letzter Hand, Leipzig 1793–1801) [Електронний ресурс] : digitalisierte Fassung im Wörterbuchnetz des Trier Center for Digital Humanities. – Version 01/25. – URL: <https://www.woerterbuchnetz.de/Adelung?lemid=S05466> (дата звернення: 16.04.2026).

7. Vorrede [zum ersten Band] // Deutsches Sprichwörter-Lexicon von Karl Friedrich Wilhelm Wander [Електронний ресурс] : digitalisierte Fassung im Wörterbuchnetz des Trier Center for Digital Humanities. – Version 01/25. – URL: <https://www.woerterbuchnetz.de/Wander?lemid=A00001> (дата звернення: 19.04.2026).

8. Mashtakova N. V. Linguocultural features of proverbs with omen's semantic expressing weather influence on human lives // Світ мови – світ у мові : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ : УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. – С. 186–191.

Денисенко Тетяна Павлівна
здобувачка вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Наукова керівниця: Полякова Лариса Іванівна
кандидатка історичних наук, доцентка
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ІНТЕГРАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ У СУЧАСНИЙ ПРОЦЕС НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

У сучасних умовах суспільних трансформацій та утвердження української державності особливої ваги набуває проблема виховання національно свідомої молоді, здатної до відповідальної громадянської діяльності та активної участі у розвитку держави. У зв'язку з цим актуалізується необхідність звернення до історико-педагогічної спадщини українського народу, зокрема виховних традицій козацтва, які містять значний потенціал формування патріотичних цінностей учнівської молоді.

Козацька педагогіка розглядається як історично сформована система виховання, що ґрунтується на поєднанні родинних виховних традицій, норм християнської моралі та лицарських ідеалів служіння Батьківщині [4]. Водночас вона є важливим складником української етнопедагогіки та відображає цілісний підхід до формування особистості, характерний для історичного розвитку національної педагогічної думки [9]. Така система виховання забезпечувала формування духовно стійкої, фізично загартованої та соціально відповідальної особистості, здатної до активної участі в житті громади та захисту рідної землі [8, с. 15].

Проблема використання виховного потенціалу козацької педагогіки у сучасному освітньому середовищі перебуває у центрі уваги українських дослідників, серед яких вагомий внесок зробили О. Сухомлинська, М. Стельмахович, І. Бех, Г. Ващенко, О. Вишневський та інші. У їхніх працях

обґрунтовується значення історико-педагогічної спадщини українського народу як ефективного ресурсу формування громадянських і патріотичних якостей учнівської молоді [1, с. 24; 2, с. 37; 3, с. 42].

Слід підкреслити, що козацька педагогіка історично сформувалася як цілісна система виховання підростаючого покоління, яка поєднувала фізичне загартування, духовне становлення особистості, моральне самовдосконалення та розвиток активної громадянської позиції. Важливе місце в цій системі займали традиції побратимства, елементи самоврядування, почуття відповідальності перед громадою та готовність до захисту Батьківщини [2, с. 64].

Важливу роль у становленні виховних традицій українського козацтва відігравала Запорозька Січ, яка виступала не лише військово-політичним центром, а й своєрідним осередком формування моральних і громадянських якостей молодого покоління. Саме в умовах січового середовища виховувались такі базові риси майбутнього захисника держави, як почуття честі, мужність, дисциплінованість, взаємопідтримка, повага до старших та вірність присязі [10, с. 112].

На сучасному етапі розвитку освіти система національно-патріотичного виховання учнів передбачає активне використання історичного досвіду українського народу як важливого ресурсу формування громадянської свідомості молоді. Зокрема, у Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді підкреслюється необхідність виховання у підростаючого покоління поваги до історичного минулого України, її культурних традицій та героїчної спадщини [4].

Одним із результативних напрямів упровадження елементів козацької педагогіки у сучасний освітній процес є їх використання під час викладання історії України. Зокрема, у ході вивчення теми «Українське козацтво» доцільно застосовувати інтерактивні методи навчання, серед яких моделювання засідання козацької ради, виконання учнівських дослідницьких проєктів, наприклад «Мій родовід у козацькій історії», аналіз історичних джерел, а також робота з історичними картами.

Практичний досвід діяльності закладів загальної середньої освіти підтверджує ефективність проведення тематичних виховних заходів, присвячених Дню українського козацтва та Дню захисників і захисниць України, як важливого засобу формування патріотичних якостей учнівської молоді. Організація спортивно-патріотичних свят «Козацькі забави», конкурсів строю та пісні, історичних вікторин сприяє розвитку командної взаємодії, відповідальності та поваги до національних традицій українського народу.

Показовим прикладом реалізації елементів історико-краєзнавчого та національно-патріотичного виховання в сучасному освітньому середовищі є залучення школярів м. Запоріжжя до міського освітнього проєкту «Школа містянина», започаткованого департаментом освіти і науки Запорізької міської ради у співпраці з істориками та педагогами-методистами. Важливою особливістю цього проєкту є орієнтація на інтерактивні форми роботи, що передбачають використання мультимедійних презентацій, історичних квестів, дискусійних занять та виконання учнями мініпроєктів замість традиційних лекційних форматів. У ході таких занять школярі мають можливість ознайомитися з історією українського козацтва Запорізького краю, що сприяє розвитку історичної пам'яті, формуванню регіональної ідентичності та підвищенню інтересу до національної культурної спадщини. Отриманий педагогічний досвід засвідчує ефективність використання матеріалів локальної історії як важливого ресурсу формування національної свідомості учнівської молоді.

Вагоме місце серед сучасних форм упровадження традицій козацької педагогіки посідає Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»), зміст якої ґрунтується на історичних традиціях українського козацтва та спрямований на виховання національно свідомої, фізично загартованої й соціально активної особистості [6]. У межах участі в зазначених заходах учні виконують завдання стройової підготовки, беруть участь у командних змаганнях, зокрема перетягуванні линви, метанні умовних списів, проходженні смуги перешкод, що сприяє розвитку фізичної витривалості, сили

та спритності. Водночас такі види діяльності формують навички командної взаємодії, сприяють розвитку лідерських якостей і виховують здоровий дух суперництва.

Участь учнів у Всеукраїнській дитячо-юнацькій військово-патріотичній грі «Сокіл» («Джура») сприяє підвищенню рівня їхньої національної свідомості, розвитку відповідальності та формуванню навичок командної взаємодії. Результати педагогічного спостереження, а також аналіз рефлексивних висловлювань школярів засвідчили позитивний вплив зазначеної гри на становлення патріотичних якостей учнівської молоді. Зокрема, у своїх відгуках учні відзначали зростання інтересу до історії українського козацтва та усвідомлення значення національних традицій у сучасному суспільстві. Вони також підкреслювали важливість командної співпраці під час виконання спільних завдань, формування почуття відповідальності за результати діяльності рою та переосмислення сутності патріотизму як активної громадянської позиції, що проявляється у конкретних справах на користь держави. Окремі учасники зазначали, що участь у змаганнях сприяла виникненню почуття гордості за свою країну та бажання бути корисними українському суспільству.

Отримані результати підтверджують ефективність використання традицій козацької педагогіки як важливого засобу національно-патріотичного виховання учнівської молоді в сучасних умовах.

Важливим напрямом реалізації виховного потенціалу козацької педагогіки у сучасних умовах є участь учнівської молоді у благодійних та волонтерських ініціативах, які активно організовуються за підтримки департаменту освіти і науки Запорізької міської ради, Центру національно-патріотичного виховання молоді. Особливої актуальності такі заходи набувають у діяльності закладів освіти Хортицького району м. Запоріжжя, де учні спільно з педагогами та батьками беруть активну участь у зборі гуманітарної допомоги для військовослужбовців Збройних Сил України, виготовленні маскувальних сіток, організації благодійних ярмарків, а також написанні листів підтримки українським захисникам.

Залучення учнів і батьківської громадськості до таких форм діяльності сприяє формуванню атмосфери єдності, взаємопідтримки та відповідальності за спільне майбутнє держави. Подібні ініціативи є важливим засобом практичної реалізації традицій козацької педагогіки, адже вони відображають притаманні українському козацтву моральні цінності служіння громаді, взаємодопомоги, милосердя та готовності захищати рідну землю. Через участь у волонтерських акціях учні не лише засвоюють знання про героїчні традиції українського козацтва, а й набувають власного досвіду громадянської активності, що сприяє формуванню їхньої національної свідомості та патріотичної позиції.

Важливим напрямом упровадження виховних традицій українського козацтва є також організація учнівського самоврядування за зразком козацьких куренів у закладах загальної середньої освіти. Такий підхід сприяє розвитку лідерських якостей школярів, формуванню відповідальності за спільну діяльність та набуттю досвіду колективної взаємодії.

Суттєвим ресурсом інтеграції елементів козацької педагогіки у сучасний освітній процес виступає використання міжпредметних зв'язків. Зокрема, під час уроків української літератури учні аналізують художні образи козаків у творах Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша та Івана Нечуя-Левицького; на заняттях фізичної культури знайомляться з традиційними козацькими рухливими іграми; на уроках мистецтва – опановують знання про козацьку символіку та елементи традиційного одягу.

Практика діяльності закладів загальної середньої освіти України підтверджує результативність використання різноманітних форм роботи, спрямованих на реалізацію ідей козацької педагогіки у виховному процесі. До таких форм належать організація туристсько-краєзнавчих походів місцями козацької слави, участь учнів у волонтерських ініціативах на підтримку Збройних Сил України, а також проведення тематичних уроків мужності за участю військовослужбовців. Зазначені заходи сприяють формуванню у школярів активної громадянської позиції та усвідомлення значення історичних традицій у сучасному суспільстві.

Важливим напрямом упровадження традицій козацької педагогіки в освітній процес є також використання потенціалу родинного виховання, оскільки саме сім'я виступає первинним середовищем формування патріотичних цінностей особистості. Залучення батьків до участі у спільних виховних заходах створює умови для формування цілісного виховного простору взаємодії «школа – родина – громада» [1, с. 91].

Значний виховний потенціал має також застосування проєктної діяльності учнів у процесі реалізації завдань національно-патріотичного виховання. Зокрема, виконання дослідницьких учнівських проєктів, присвячених козацьким традиціям рідного краю, видатним постатям козацької доби та символіці українського козацтва, сприяє розвитку історичної пам'яті, формуванню дослідницьких умінь і підвищенню інтересу до національної культурної спадщини.

Ефективність інтеграції елементів козацької педагогіки у сучасний освітній процес значною мірою залежить від рівня професійної підготовки педагога, його здатності творчо застосовувати історичний матеріал у виховній діяльності та використовувати сучасні педагогічні технології [3, с. 36].

У сучасних соціально-політичних умовах особливого значення набуває формування готовності учнівської молоді до виконання громадянського обов'язку щодо захисту держави, розвитку їхньої соціальної активності та відповідального ставлення до майбутнього України, що відповідає сучасним орієнтирам розвитку освіти України в умовах суспільних викликів [5]. Це узгоджується зі стратегічними напрямами державної політики у сфері національно-патріотичного виховання дітей та молоді [7].

Використання виховного потенціалу козацької педагогіки у сучасному освітньому середовищі виступає важливим чинником формування національно свідомої, духовно зрілої та соціально активної особистості. Звернення до історичного досвіду українського козацтва сприяє зміцненню громадянських цінностей учнівської молоді, розвитку їхньої національної ідентичності та

підготовці до відповідального виконання громадянських обов'язків перед державою.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 191 с.
3. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. Київ : Знання, 2003. 528 с.
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді : наказ МОН України від 16.06.2015 № 641. Київ, 2015.
5. Кремень В. Г. Освіта і наука України в умовах сучасних викликів. Київ : Грамота, 2021. 256 с.
6. Методичні рекомендації щодо організації та проведення Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»). Київ : МОН України, 2020. 64 с.
7. Національна стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2020–2025 роки. Київ : МОН України, 2020.
8. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.
9. Сухомлинська О. В. Нариси історії української педагогіки : навч. посіб. Київ : Віпол, 2003. 304 с.
10. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3 т. Київ : Наук. думка, 1990. Т. 1. 592 с.

Дерік Лілія Євгенівна
здобувачка вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Жигоренко Ірина Юріївна
доцентка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПИСЬМА НА ЗАНЯТТЯХ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Поява цифрових технологій суттєво змінила способи письма. Хоча друкування стало домінуючою формою письмового спілкування, письмо від руки залишається фундаментальною людською навичкою, а його глибокий вплив на когнітивні процеси продовжує бути предметом пильної наукової уваги, про що свідчить низка останніх досліджень [2, 8, 11, 12, 13].

Єва Осе Асквік, Ф. Р. (Рууд) ван дер Віл та Одрі Л. Х. ван дер Меер – науковці кафедри психології Норвезького університету науки і технологій, міста Тронгейм, припускають, що дітей з раннього віку необхідно знайомити з письмом від руки та малюванням у школі, щоб сформувати корисні для навчання нейронні коливальні патерни. Вони роблять висновок, що через переваги сенсомоторної інтеграції, що зумовлені більшою залученістю органів чуття, а також тонкими та точно контрольованими рухами рук під час письма від руки та малювання, життєво важливо підтримувати обидві діяльності в навчальному середовищі для сприяння та оптимізації навчання [8].

Скоропис – це складна та центральна культурна навичка, що підключає багато систем мозку та інтегрує як моторні, так і перцептивні навички. Навичка письма скорописом часто використовується як інструмент навчання, враховуючи глибину обробки, яку забезпечує ведення нотаток від руки, навіть за відсутності перегляду нотаток. Таким чином, скоропис вважається важливою передумовою для подальшого академічного успіху, ця навичка набувається в дитинстві в

суспільствах з сильними традиціями грамотності. Діти повинні навчитися точно координувати рухи рук і відтворювати форму кожної літери, їм може знадобитися кілька років, щоб опанувати ці точні рухи [8].

Що стосується методики навчання письма німецькою мовою, то слід погодитися з відомою вітчизняною методисткою Наталею Федорівною Бориско, що початковий етап навчання іноземної мови має забезпечити формування елементарної графічної та орфографічної компетентності, що створює основу для подальшого розвитку письмових умінь [1].

Тому основною метою добукарного періоду є підготовка руки дитини до письма, розвиток дрібної моторики, зорово-моторної координації та просторової орієнтації, а також створення підґрунтя для подальшого засвоєння німецької графічної системи.

Письмо розглядається як складний психофізіологічний процес, що потребує узгодженої роботи аналізаторів (зорового, слухового, моторного) та достатнього рівня довільної регуляції діяльності.

Аналіз методичної літератури показав, що особливістю добукарного періоду у навчанні німецької мови є відсутність у дітей знань про німецький алфавіт, а тому підготовчі вправи мають переважно невербальний або напіввербальний характер [6]. Учні виконують графічні дії, які не пов'язані безпосередньо з написанням конкретних літер, але формують базові рухові елементи, необхідні для їх подальшого відтворення. До таких вправ належать проведення прямих і похилих ліній, дуг, овалів, хвилястих ліній, штрихування, обведення контурів, малювання орнаментів.

Урахування вікових особливостей учнів 6-7 років є обов'язковою умовою ефективності зазначеного процесу. У цьому віці дрібна моторика та точність рухів лише формуються, спостерігається недостатня стійкість уваги та швидка втомлюваність. Тому вправи повинні бути короткими за тривалістю, різноманітними за змістом і мати ігровий характер.

Німецький методист Ханс Еберхард Піфо підкреслював, що раннє навчання іноземної мови повинно спиратися на поступове введення графічної системи

через підготовчі вправи, які формують готовність до письма, а не одразу йти до відтворення букв [9]. Особливої уваги потребує формування правильної постави, положення зошита та ручки, що є передумовою вироблення каліграфічних навичок.

Добукварний період у навчанні німецької мови тісно пов'язаний із розвитком усного мовлення. Формування початкової писемної компетентності в іншомовному навчанні має відбуватися у тісному зв'язку з розвитком слуховимовних навичок. Зважаючи на комунікативну спрямованість сучасного навчання іноземних мов, письмо на початковому етапі не є домінуючим видом діяльності, а виступає допоміжним засобом закріплення лексичного матеріалу. Саме тому підготовчі вправи до письма доцільно поєднувати з елементами слухання та говоріння, що сприяє комплексному розвитку іншомовної компетентності [3].

Важливою характеристикою добукварного періоду є його комплексність. Формування графічних умінь відбувається паралельно з розвитком сприйняття, пам'яті, мислення та довільної уваги. Виконання підготовчих вправ сприяє вдосконаленню зорово-моторної координації, що є необхідною умовою правильного написання букв німецького алфавіту в подальшому [7].

Психологічний аспект цього періоду має особливе значення, оскільки він збігається з етапом адаптації дитини до шкільного навчання та одночасним опануванням нової (іноземної) мовної системи. У дітей можуть виникати труднощі, пов'язані з невпевненістю, страхом помилки або нерозумінням іншомовного матеріалу [4]. Тому педагогічна діяльність учителя повинна передбачати постійну психологічну підтримку.

Підготовчі вправи з письма на уроках німецької мови в початковій школі є важливим складником добукварного періоду та спрямовані на формування графічних навичок молодших школярів. У методиці навчання іноземних мов письмо розглядається як складний вид мовленнєвої діяльності, що поєднує психомоторні механізми, зорове сприйняття, слухові уявлення та когнітивні процеси. Останні експериментальні дослідження показують, що структуровані

методи навчання письма, такі як систематичні вправи на формування літер, покращують розбірливість та знання графічних форм у молодших школярів [5]. Тому формування графічних навичок має здійснюватися поступово, систематично й у тісному зв'язку з розвитком усного мовлення.

На уроках німецької мови підготовчі вправи виконують подвійну функцію: з одного боку, вони готують руку дитини до письма, з іншого – забезпечують пропедевтику засвоєння німецької графічної системи. Це особливо важливо з огляду на специфічні особливості німецької мови: наявність умляутів, дифтонгів, а також написання іменників з великої літери [10]. Своєчасна підготовка допомагає уникнути графічної інтерференції та полегшує подальше оволодіння письмом.

Список використаних джерел:

1. Бориско Н. Ф. Методика формування іншомовної фонетичної компетенції / Н. Ф. Бориско. Іноземні мови. 2011. № 3. С. 3-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/im_2011_3_2.
2. Bartoň M, Fňášková M, Rektorová I, Mikl M, Mareček R, Rapcsák SZ, Rektor I. The role of the striatum in visuomotor integration during handwriting: an fMRI study. *J Neural Transm (Vienna)*. 2020;127(3):331–337. doi:10.1007/s00702-019-02131-8. Epub 2020 Jan 4.
3. Dahlhaus B. Fertigkeit Hören. Berlin ; München : Langenscheidt, 2017. 190 S.
4. Doye P. Typologie der Testaufgaben für den Unterricht Deutsch als Fremdsprache. Berlin ; München : Langenscheidt, 2018. 223 S.
5. Lhamo, S., & Rigdel, K. S. (2025). Handwriting legibility among elementary students using zaner-bloser and handwriting without tears methods. *International Journal of Instruction*, 18(2), 671-688. <https://doi.org/10.29333/iji.2025.18236a>
6. Menschen mit Klasse. Lehrer in NRW [Електронний ресурс] / Ute Schäfer, Ministerin für Schule, Jugend und Kinder des Landes Nordrhein-Westfalen. Режим доступу: www.bildungsportal.nrw.de (дата звернення: 23.02.2026).

7. Mobile Geräte von Lernenden und Lehrenden im Unterricht nutzen [Elektronischer ресурс]. Режим доступа: <http://lernen.goethe.de/moodle/mod/page/view.php?id=23707095> (дата обращения: 15.04.2020).

8. Ose Askvik E., van der Weel F. R., van der Meer A. L. H. The Importance of Cursive Handwriting Over Typewriting for Learning in the Classroom: A High-Density EEG Study of 12-Year-Old Children and Young Adults. *Frontiers in Psychology*. 2020. Vol. 11. Art. 1810. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.01810.

9. Piepho, Hans-Eberhard. Lerneraktivierung im Fremdsprachenunterricht: „Szenarien“ in Theorie und Praxis. – Frankfurt am Main: Diesterweg [та ін.], 2003. – 111 с.

10. Rampillon U. Lerntechniken im Fremdsprachenunterricht. Ismaning : Hueber, 2019. 139 S.

11. The Neuroscience Behind Writing: Handwriting vs. Typing–Who Wins the Battle? / G. Marano, G. D. Kotzalidis, F. M. Lisci et al. *Life*. 2025. Vol. 15, no. 3. Art. 345. DOI: <https://doi.org/10.3390/life15030345>.

12. Van der Weel FRR, Van der Meer ALH. Handwriting but not typewriting leads to widespread brain connectivity: a high-density EEG study with implications for the classroom. *Front Psychol*. 2024;14:1219945. doi:10.3389/fpsyg.2023.1219945.

13. Yang X, Xiong X, Li X, Lian Q, Zhu J, Zhang J, Qi Y, Wang Y. Reconstructing multi-stroke characters from brain signals toward generalizable handwriting brain-computer interfaces. *IEEE Trans Neural Syst Rehabil Eng*. 2024. doi:10.1109/TNSRE.2024.3492191. Epub ahead of print 2024 Nov 6.

Дем'єнєва Олена Василівна
здобувачка вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького, Україна
Наукова керівниця: Камишова Тетяна Миколаївна
кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ

Сучасний політичний дискурс є специфічним комунікативним середовищем, головне завдання якого полягає не стільки в констатації фактів, скільки в цілеспрямованому впливі на свідомість адресата. Оратори прагнуть не лише сформувати власний позитивний імідж, а й спонукати аудиторію до конкретних дій, застосовуючи багатий арсенал лінгвостилістичних та маніпулятивних інструментів. Оскільки політики найчастіше звертаються до аудиторій з різним рівнем сприйняття, їхня мова має відзначатися доступністю, лаконічністю та високим рівнем експресивності. Трансляція потрібних емоцій та переконань традиційно реалізується на основі базових мовних рівнів.

Лексико-семантичний рівень. Експресивність на цьому рівні здобувається насамперед через залучення лексики з потужними емоційними та оцінними конотаціями. Це дає змогу миттєво маркувати об'єкти чи події як однозначно позитивні або негативні. Спікери часто вдаються до ампліфікації для підсилення емоційного ефекту, використовують контрастні антоніми, а також дозовано включають у свої виступи сленг або професійні терміни, аби скоротити психологічну дистанцію зі слухачами і здаватися «ближчими до народу». Вагому прагматичну роль відіграють фразеологізми та архаїзми, які апелюють до традицій і концепту «кращого минулого».

Окрім того, для прихованого впливу, майстерно застосовуються евфемізми (заміна гострих і неприємних слів на нейтральні аналоги), тактики підміни

змісту, імплікатури та свідоме замовчування окремих деталей, що дає змогу слухачеві самостійно домислити потрібний фінал. Важливим є баланс конкретної та абстрактної лексики: якщо слова на кшталт «війна» чи «хвороба» генерують чіткі мисленнєві образи, то абстрактні слова («ухвалення») складно асоціювати з будь-якими предметами або явищами.

Морфологічний рівень. Тут маніпулятивний ефект нерідко будується довкола займенника «ми». Особливо активно політики використовують такий засіб маніпуляції, як використання займенника «ми», «нас», «нами» та ін. По-перше, це створює у слухача ілюзію залучення до процесу. По-друге, це створює відчуття спікера рівного з аудиторією (найактуальніше для демократій, але в промовах тоталітарних і навіть фашистських лідерів цей прийом активно використовується). Також цей прийом наголошує, що політичні дії необхідно здійснювати спільно: *«We will make America great again!»* [4, с. 3–16].

Крім того, для підкреслення значущості політичних програм регулярно застосовуються лексеми що вказують на надзвичайність, підсилюють ознаки (на кшталт «супер», «ультра»).

Синтаксичний рівень. Будова речень має велике значення для підтримання динаміки монологу. До найуживаніших прийомів належать інверсії (зміна прямого порядку слів для логічного акценту на певному факті), а також риторичні запитання у поєднанні з витриманими психологічними паузами, що змушує слухачів глибоко усвідомити проблему. Водночас навіть звичайні розповідні конструкції, вимовлені спокійним тоном, здатні слугувати надзвичайно потужними емоційними тригерами, іноді шокуючи аудиторію дужче за гучні вигуки.

Яскравим доказом дієвості таких стилістичних засобів є англomовна риторика Президента України В. Зеленського. З метою переконання світової спільноти він майстерно оперує лексико-синтаксичними повторами, що значно посилює ефект чуттєвості та експресії. Зокрема, для інтенсифікації необхідності допомоги він використовує багаторазовий повтор: *«We need, very much, we need the air defense systems you gave us already, thank you so much, and we need very*

much the systems you promised us» [5]. Щоб додати своїм тезам категоричності, політик залучає прикметники вищого та найвищого ступенів порівняння, наприклад: «...safer world turning into real actions» [6], а також використовує експресивні емфатичні моделі на кшталт «It is precisely the cooperation and unity of all who truly value peace that can prevent catastrophes...» [6].

Отже, публічна політична промова концентрує в собі широкий спектр вербальних інструментів для надання тексту емоційного забарвлення. Всі рівні мови функціонують як злагоджений механізм формування необхідного політичного іміджу та ефективного управління масовою свідомістю. Утім, надмірне та шаблонне застосування таких маніпулятивних практик неминуче призводить до протилежного результату, втрати довіри електорату, змушуючи професійних ораторів завжди шукати баланс.

Список використаних джерел:

1. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти. Монографія. Ніжин: Видавництво «Аспект-Поліграф», 2015. 552 с
2. Єфімов Л. П., Ясінецька О. А. Стилїстика англійської мови і дискурсивний аналіз. Навчально-методичний посібник. Вінниця: Нова Книга, 2014. 215с.
3. Колесник Г. М. Мова газети в епоху НТР. Науково-технічний прогрес і мова. Київ: Наук. думка, 2008. 234с.
4. Мацько Л.І. Лінгвістична риторика. Наука і сучасність: зб. наук. праць. Ч. 4. Київ : Логос, 2019. С. 3–16.
5. When We Come and Belong Together – No One Is Too Small to Make a Real Impact on History – Speech by the President at the Ramstein Meeting. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/koli-obyednuyemosya-ta-diyemo-v-yednosti-nihto-ne-ye-zamalim-95349>

6. The cooperation and unity of all who truly value peace that can prevent catastrophes and stop the suffering of peoples – address of the President of Ukraine to the participants of the Paris Peace Forum. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/spivpracya-ta-yednist-usih-hto-cinuye-mir-mozhe-zapobigti-ka-86913>

Доновська Марина Станіславівна
здобувачка вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Крилова Алла Миколаївна
кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії та археології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

МОРСЬКІ ПОХОДИ ЗАПОРІЗЬКИХ КОЗАКІВ

Актуальність теми зумовлена тим, що морські походи запорізьких козаків становлять один із найбільш динамічних і водночас малодосліджених аспектів історії ранньомодерної України. Вони відображають перехід козацтва від прикордонної військової сили до активного суб'єкта міжнародних відносин у Чорноморському регіоні. Морська активність запорожців не лише підривала економічні та військові позиції Османської імперії, але й змінювала баланс сил у регіоні, що робить цю тему важливою для розуміння геополітичних процесів XVI–XVII століть.

Історіографія проблеми представлена працями класичних українських істориків. Дмитро Яворницький одним із перших системно описав морські походи запорізьких козаків, звернувши увагу на технічні особливості козацького флоту та характер їхніх атак [4, с. 78]. Михайло Грушевський розглядав ці походи як складову ширшої політики козацтва, підкреслюючи їхній вплив на відносини між Річчю Посполитою та Османською імперією [1]. Іван Крип'якевич детально аналізував військову організацію козаків, їхню дисципліну та бойову тактику, включаючи морські операції [2, с. 6]. Орест Субтельний узагальнив значення козацьких походів у контексті формування української політичної традиції [3, с. 98]. Джерельну основу становлять також козацькі літописи, насамперед літопис Самовидця, а також дипломатичні документи та свідчення іноземних очевидців.

Об'єктом дослідження є запорізьке козацтво як військово-політична спільнота. Предметом дослідження є морські походи запорізьких козаків, їх передумови, організаційні засади, перебіг та історичні наслідки. Метою роботи є комплексне дослідження морських походів козаків у XVI–XVII століттях із урахуванням їхнього військового, економічного та політичного значення. Основними завданнями є аналіз причин походів, характеристика козацького флоту і тактики, розгляд конкретних військових операцій та визначення їхнього впливу на міжнародні відносини.

Хронологічні межі дослідження охоплюють кінець XVI – першу половину XVII століття – період, коли морські походи набули системного характеру і стали регулярним явищем.

Причини морських походів мали комплексний характер. Однією з ключових була необхідність протидії татарським набігам, що регулярно спустошували українські землі. Запорізькі козаки прагнули змінити характер війни, перенісши її на територію противника. Важливу роль відіграв і соціально-економічний фактор: походи давали можливість здобути військову здобич, а також визволити бранців, які утримувалися в кримських та османських містах. У цьому контексті морські експедиції виступали як форма активної оборони [4, с. 11].

Організація морських походів свідчить про високий рівень військової культури козацтва. Основним засобом пересування були «чайки» – легкі човни, які поєднували швидкість, маневреність і достатню місткість. Вони дозволяли козакам здійснювати далекі рейди Чорним морем, обходячи сторожові пости противника. Козаки ретельно готували походи: формували загони, розподіляли обов'язки, забезпечували озброєння та запаси. Значна увага приділялася дисципліні та узгодженості дій. Як зазначає Крип'якевич, козацькі морські операції відзначалися чіткою координацією та швидкістю виконання [2].

Конкретні морські походи демонструють масштаб і ефективність козацької діяльності. Одним із найвідоміших є похід 1616 року на Кафу, під час якого було зруйновано важливий центр работоргівлі та звільнено значну кількість невільників. Не менш показовими є походи на Варну (1606, 1620-ті роки), Синоп

(1614), Трапезунд (1615), а також напади на узбережжя поблизу Константинополя. У 1625 році козацькі флотилії знову з'явилися в Чорному морі, здійснюючи серію атак на османські володіння. Ці операції свідчать про регулярність і системність морських походів, а не їх випадковий характер [1].

Морські походи мали значний вплив на міжнародні відносини. Вони створювали постійне напруження між Річчю Посполитою та Османською імперією, оскільки польська влада не могла повністю контролювати дії козаків. Османська сторона розглядала ці походи як загрозу своїй безпеці та економіці, особливо в чорноморських портах. Це призводило до дипломатичних протестів, а інколи й до військових конфліктів. Таким чином, козаки фактично виступали як самостійний геополітичний чинник [3, с. 10].

Значення морських походів полягає також у формуванні військової традиції та ідентичності козацтва. Вони сприяли розвитку тактики швидких рейдів, координації дій у складних умовах та підвищенню бойового досвіду. Крім того, ці походи мали символічне значення – вони демонстрували здатність українського козацтва протистояти одній із найпотужніших імперій того часу. Це підвищувало авторитет козаків як у межах Речі Посполитої, так і за її межами [2].

Водночас морські походи не були позбавлені ризиків. Козаки залежали від погодних умов, могли потрапити під удари османського флоту або берегових гарнізонів. Частина експедицій завершувалася втратами або невдачами. Проте навіть у таких випадках козаки швидко відновлювали свої сили і продовжували активну діяльність, що свідчить про їхню високу мобільність та організаційний потенціал [1].

Морські походи запорізьких козаків виникли як відповідь на зовнішні загрози та стали важливою формою активної оборони. Вони характеризувалися високим рівнем організації, використанням ефективної тактики та регулярністю. Конкретні походи засвідчують значний військовий потенціал козацтва. Їхній вплив поширювався на міжнародні відносини, спричиняючи дипломатичні конфлікти та зміну балансу сил у Чорноморському регіоні. У підсумку морські

походи відіграли важливу роль у становленні козацтва як впливового військово-політичного чинника.

Список використаних джерел:

1. Грушевський М. С. Історія України-Руси : у 10 т. Т. 7. Київ : Наукова думка, 1995. 576 с.
2. Крип'якевич І. П. Історія українського війська. Львів : Світ, 1992. 712 с.
3. Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. Ю. І. Шевчука. Київ : Либідь, 1991. 512 с.
4. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків : у 3 т. Т. 2. Київ : Наукова думка, 1990. 560 с.

Зенкін Михайло Васильович
магістр першого року навчання
факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Науковий керівник: Галь Богдан Олександрович
доцент кафедри історії та археології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ПРОБЛЕМА ДЕРЖАВНОСТІ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ В. ЛИПИНСЬКОГО

Проблема державності посідає центральне місце у науковій спадщині В'ячеслав Липинський – одного з найвизначніших українських політичних мислителів початку ХХ століття. Його концепція держави формувалася в умовах національно-визвольних змагань та була спрямована на обґрунтування необхідності сильної, легітимної української держави.

В'ячеслав Липинський (1882–1931) був одним із найвидатніших українських інтелектуалів ХХ століття – істориком, політичним діячем, публіцистом і автором оригінальної консервативної доктрини. Його ключова праця «Листи до братів-хліборобів» фактично стала програмним текстом, у якому сформульовано основні принципи державотворення, політичної культури та роль громадянського суспільства у формуванні незалежної й стабільної України.

Насамперед слід зазначити, що Липинський розробив цілісну концепцію українського монархізму та державницької теорії, історичним підґрунтям якої виступала доба козацтва. Вона цікавила його як носій традицій української державності. Водночас мислитель зосереджував увагу не стільки на народі загалом, скільки на еліті – провідній суспільній верстві, якій відводив вирішальну роль у процесах державотворення. Їй В'ячеслав Липинський приділяв особливу увагу у процесі державотворення. Він вважав, що лише відповідальна, морально зріла та національно свідома еліта може забезпечити

ефективне функціонування держави. При цьому важливим елементом є політична культура та традиція, які формують підґрунтя для стабільного розвитку державності.

Своїми дослідженнями та висновками він заклав основи державницького підходу в українській історіографії, який значною мірою не збігався із сучасним розумінням демократії. Пояснюючи своє бачення процесів державотворення, він писав: «Не демократ я тому, бо не визнаю за народом нічим не обмежений, самодержавних, суверенних прав... Не демократ я тому, бо вважаю, що «народовладний» демократичний метод організації громадського життя, опертий на спекуляції найгіршими інстинктами мас, веде власне до загибелі. Врешті я не демократ тому, що... не вірю в те, щоб правда і добро ішли від розпалених агітаторами хвилевих пристрастей випадкової асиметрично більшості, а навпаки вірю в досвід історії людства, який вчить, що всі громадські цінності були завжди створені уміючою парувати над своїми та чужими пристрастями, організованою та непохитною в своїх переконаннях меншістю» (Релігія і церква в історії України, 1925, с. 8). Схожу думку згодом висловить відомий іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет, який боявся «бунту мас», вбачаючи в цьому коріння усіх зол сучасної йому Європи. Рятуння ж в незалежній, організованій еліті – політичній аристократії. Цій цікавій проблемі присвячена стаття автора (Зенкін, 2024, с. 120-126). Філософ був переконаний, що маса за визначенням не здатна керувати собою, а тим більше суспільством, йдеться про серйозну кризу європейських народів і культур, найсерйознішу з можливих. «В історії подібна криза вибухала не раз і її характер та наслідки, відомі. Відома й назва – повстання мас (Ортега-і-Гассет, 1965, с. 15).

Одним з наріжних каменів концепції Липинського була проблема пошуку відповіді на питання, яке тоді цікавило усіх, а саме позитивний і негативний чинників житті народів і держав. Найбільш негативним фактором в житті українського народу він вважав відсутність держави. І саме це, на його думку, унеможлиблює і розвиток нації і по суті саме її існування. Здобути ж державу маємо самі: «...будова власної держави на Україні при допомозі якогось

закордонного союзника в теперішній час неможлива» (Липинський В. Листи до братів хліборобів, 1920, с. 66). Мислитель вказує, що в тому разі, коли і такий союзник знайшовся і зробив це, то зрозуміло не в інтересах України він це б робив, а виключно у власних. Тому і ця думка ним особливо підкреслюється: «Ніхто нам не збудує держави, коли ми її самі собі не збудуємо і ніхто за нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути» (Липинський, 1920, с. 67). А без держави, вказує мислитель, ми завжди будемо колонією з усіма негативними наслідками цього положення.

В чому ж причини бездержавності, як їх подолати і що треба зробити для розбудови власної сильної незалежної держави? В. Липинський дає відповіді на ці і інші питання на сторінках своїх творів.

Так, сукупність причин відсутності у українців держави він умовно поділів на дві групи: «Перша: причини статичні, тобто умови існування, які маємо з природи, і яких сучі змінити не можемо. Друга: причини динамічні, тобто способи нашого ділання... - способи, які в націй історії бували кращі і гірші, і які ми розумом і волею, відповідно до наших хотінь можемо змінити» (Липинський, 1920, с. 421).

Серед статичних причин на перше місце він ставив географічне положення, що негативно вплинуло на суттєві культурні відмінності між окремими територіями України. Друга ж за важливістю причина з цієї групи є родюча земля і сприятливий клімат і слідом, зокрема за Ш. Монтеск'є, пише: «Легкість боротьби з дуже сприятливою людиною природою розвила в людях... лінивість і нездатність до постійного, довго і методичного зусилля. Внаслідок цього вироджувались і не могли розвистись такі політично творчі організаторські прикмети, як дисципліна, послух, громадська солідарність, здатність до жертв і самопосяти» (Липинський, 1920, с. 422).

Третя «статична» причина, як результат двох попередніх – «неусталеність раси», тобто незавершеність міжетнічних інтеграційних процесів, які впливають на формування нації. Шлях же до виправлення цих негараздів він бачив через

відповідні методи виховання і організації, які «орієнтовані на «людське» життя на спільній землі (див. Липинський, 1920, с. 426).

«Врешті четвертою, - пише Липинський, - і останньою статичною причиною нашої недержавності є, випливаюча зо всіх попередніх, перевага в нашому характері емоціональності (чутливості) над волею та інтелігентністю» (Липинський, 1920, с. 426). Останню він розумів як здатність до аналізу явищ і пошуку між ними причинних зв'язків. Схильність до романтизму притупила державницькі прагнення, бо романтичний порив, по Липинському, не створює державу (Липинський, 1920, с. 427).

У своїх працях Липинський також наголошував на необхідності територіального патріотизму як основи національної єдності. На відміну від етнічного націоналізму, він підкреслював значення спільної території, історії та політичної лояльності до держави як чинників консолідації суспільства.

Отже, наукова спадщина В'ячеслав Липинський залишається актуальною і сьогодні, оскільки містить глибокий аналіз проблем державотворення, ролі еліт та необхідності сильної політичної влади для забезпечення стабільності й розвитку суспільства.

Список використаних джерел:

1. Зенкін М.В. Масовізація суспільства як шлях до диктатури. (Гортаючи Х. Ортегу-і-Гассета) // Грані. 2024. Т. 27. №1. С. 120-126
2. Зенкін М., Первий Г. Місце громадянського суспільства у концепції українського монархізму В. Липинського // Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право. 2025. №4 (68). С. 23-28.
3. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. Відень, 1920. 627 с.
4. Липинський В. Релігія і церква в історії України. – Філадельфія, 1925. 110 с.
5. Липинський В. Україна на переломі. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті. Відень, 1920. 305 с.

6. Липинський В. Хам і Яфет. З приводу десятих роковин 16/29 квітня 1918 р. Львів, 1928. 36 с.
7. Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас. Нью-Йорк, 1965 – 152 с.

Кадуліна Інга Сергіївна
здобувачка вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Камишова Тетяна Миколаївна
кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ. ЮРИДИЧНИЙ ПЕРЕКЛАД

У статті розглянуто особливості юридичного перекладу текстів Європейського Союзу в умовах багатомовності та правової інтеграції. Особливу увагу приділено прагматичному аспекту перекладу як ключовому чиннику забезпечення адекватності правового тексту.

Ключові слова: юридичний переклад, прагматична адаптація, тексти ЄС, багатомовність, євролект.

Актуальність дослідження зумовлена активізацією євроінтеграційних процесів в Україні, що спричиняє зростання потреби у якісному перекладі нормативно-правових актів Європейського Союзу. У цьому контексті особливого значення набуває не лише точність відтворення змісту, а й прагматична адекватність перекладу[1, с.190].

Юридичний переклад є спеціалізованим видом перекладацької діяльності, що функціонує в межах правничого дискурсу та передбачає передачу правового змісту між різними правовими системами. Він виступає формою культурно-правового трансферу, що забезпечує функціонування правових норм у новому мовному середовищі [3; 5].

Тексти Європейського Союзу характеризуються офіційно-діловим стилем, стандартизованістю, логічністю та високою термінологічною насиченістю. Вони мають складну синтаксичну структуру та відзначаються високим рівнем

абстрагування. Усі ці особливості повинні бути адекватно відтворені у перекладі [3].

Важливим чинником, що ускладнює переклад, є багатомовність Європейського Союзу. Вона зумовлює необхідність узгодження правових понять різних національних систем, що часто не мають прямих еквівалентів. Це створює труднощі у забезпеченні однозначності та точності перекладу.

Особливу роль у процесі перекладу відіграє прагматичний аспект, який передбачає врахування комунікативної мети тексту, інтенцій автора та особливостей цільової аудиторії. Саме прагматична адаптація забезпечує адекватне сприйняття перекладеного тексту та його функціональну ефективність.

У процесі перекладу застосовуються різні перекладацькі трансформації, зокрема лексичні (конкретизація, генералізація, компенсація) та граматичні (додавання, вилучення, перестановка). Їх використання дозволяє досягти відповідності між текстом оригіналу та перекладом [4].

У контексті європейської інтеграції формується правовий євролект – специфічний різновид юридичної мови, що характеризується наявністю спеціалізованої термінології, запозичень та складних термінологічних конструкцій. Його переклад вимагає високого рівня професійної підготовки перекладача [3].

Якісний переклад правових текстів ЄС передбачає досягнення еквівалентності на змістовому, функціональному та прагматичному рівнях. Важливим інструментом у цьому процесі є термінологічна гармонізація, що забезпечує узгодженість перекладів у різних мовах.

Отже, юридичний переклад текстів Європейського Союзу є складним багаторівневим процесом, що вимагає поєднання мовної, перекладацької та правової компетентності. Прагматична адаптація виступає ключовим чинником забезпечення адекватності перекладу, оскільки дозволяє врахувати особливості цільової аудиторії та забезпечити правильне розуміння правових норм.

Таким чином, прагматичний аспект перекладу є не додатковим, а визначальним елементом якісного юридичного перекладу в умовах сучасної європейської інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Соціокультурні та прагматичні аспекти перекладу правових документів Європейського Союзу / Олена Ковтун, Світлана Вдовиченко // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика : зб. наук. праць. – К. : Аграр Медіа Груп, 2017. – С. 189–193.

2. Касяненко Д. С. Особливості перекладу та лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС у контексті євроінтеграції України : дисертація, канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство». – Київ, 2011. – 257 с.

3. Касяненко Д. С. Специфіка юридичного перекладу: функціональне призначення та статус перекладу законодавчих актів ЄС [Електронний ресурс]. –URL:

http://philology.knu.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2011_38/303_307.pdf

(дата звернення: 02.04.2026).

4. Карабан В. І., Мейс Дж. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову : посібник-довідник. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 608 с.

URL:<https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi>

bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0009946

(дата звернення: 02.04.2026).

5. Šarčević S. New Approach to Legal Translation. – The Hague : Kluwer Law International, 1997. – 213 p.

Кардашова Олександра Георгіївна
здобувачка вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Маслоva Аліна Вікторівна
доцентка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ АНГЛОМОВНОГО ГОВОРІННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) відкриває нові можливості для сучасної освіти, зокрема для навчання іноземних мов у школі. Особливої актуальності набуває проблема персоналізації навчання англomовного говоріння – формування усномовленнєвої компетентності учнів з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, рівня підготовки, темпу засвоєння та психологічних особливостей. **Тому мета цієї публікації** - дослідити теоретичні засади та практичні аспекти персоналізації навчання англomовного говоріння за допомогою штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО), спираючись на сучасні наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних учених.

Персоналізоване навчання (personalized learning) – це освітній підхід, що передбачає адаптацію змісту, методів та темпу навчання до індивідуальних потреб кожного учня. У контексті навчання іноземних мов цей підхід набуває особливого значення.

Аналіз науково-методичної літератури з тематики дослідження дозволяє стверджувати, що штучний інтелект (ШІ) наразі є ключовим технологічним рішенням для подолання цих труднощів через глибоку персоналізацію навчання. Над цією темою працювало багато вітчизняних дослідників насамперед: В. Биков, С. Кочергіна, Н. Морзе та О. Пасічник, О. Хорошайло, а також закордонні автори С. Chapelle, R. Godwin-Jones, S. Li, G. Lihang.

Теоретичне підґрунтя цього підходу закладене у працях американського лінгвіста R. Godwin-Jones, який визначає ІІІ як основу для створення «інтелектуального навчального середовища». На його думку, через персоналізацію, адаптивність, зворотний зв'язок у реальному часі, обробку природної мови та аналітику даних ІІІ дозволяє враховувати стиль навчання, темп і вподобання кожного учня [5 с. 5-31].

Схожі результати демонструє мета-аналіз G. Lihang та S. Li, які довели, що ІІІ-інструменти не лише підвищують рівень мовленнєвої компетентності, а й суттєво стимулюють внутрішню мотивацію та саморегуляцію учнів, особливо в умовах неформального цифрового навчання [6].

Сучасний погляд на проблему CALL (комп'ютерно-асистованого навчання мов) представлений у колективній монографії С. Chapelle та її колег (2024). Дослідники обґрунтовують, що інтеграція ІІІ забезпечує тому, хто навчається, гнучкий та інтерактивний досвід, який раніше був можливий лише за умови індивідуальної роботи з репетитором [4].

Вітчизняний науковий дискурс також активно розробляє цей напрям. Зокрема, у дослідженнях, опублікованих у журналі «Інтелект. Особистість. Цивілізація» (2024), акцентується увага на критичній ролі технологій розпізнавання мовлення для корекції вимови у реальному часі [2]. У свою чергу, О. Хорошайло та С. Кочергіна наголошують на психолого-педагогічному ефекті впровадження ChatGPT. Вони зазначають, що використання чат-ботів усуває «мовний бар'єр» та страх перед помилкою, водночас трансформуючи роль викладача з контролера на фасилітатора, який супроводжує індивідуальну освітню траєкторію учня [3 с. 123-127].

Важливе теоретичне значення для розуміння процесів цифровізації мають праці В. Бикова та М. Лященко, які розглядають штучний інтелект як фундамент для побудови адаптивних освітніх систем. Автори доводять, що використання ІІІ дозволяє автоматизувати процес надання зворотного зв'язку та створює інтелектуальне середовище, у якому навчання говорінню стає персоналізованим та орієнтованим на індивідуальні потреби здобувачів освіти [1 с. 1-17].

Спираючись на опрацьований теоретичний матеріал, ми можемо виділити наступні практичні інструменти, які дозволяють реалізувати стратегію персоналізації говоріння в сучасній школі:

- *Фонетична компетенція*: застосунок ELSA Speak є ефективним для точкової корекції вимови завдяки детальному аналізу фонетичних помилок;
- *Діалогова практика та сценарії*: платформи ChatGPT та Claude дозволяють моделювати реальні комунікативні ситуації (рольові ігри) та отримувати миттєвий аналіз граматичних конструкцій;
- *Адаптивність та гейміфікація*: системи Duolingo та FluentU за допомогою внутрішніх алгоритмів відстежують прогрес, пропонуючи завдання, що відповідають поточному рівню зони найближчого розвитку учня;
- *Автономність та безпека*: використання AI-співрозмовників Speeko або Replika створює безпечне середовище для мовленнєвої практики без страху соціального оцінювання;
- *Персоналізація контенту*: Інструмент Google NotebookLM надає вчителю можливість створювати унікальні навчальні матеріали на основі конкретних джерел, адаптуючи їх під інтереси певного класу чи учня.

Таким чином, впровадження ІІІ у навчання говорінню дозволяє змістити фокус з уніфікованих вправ на персоналізований досвід, що значно пришвидшує подолання мовного бар'єру.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, доходимо висновку, що штучний інтелект є потужним інструментом персоналізації навчання англomовного говоріння у ЗЗСО. Він дозволяє адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб кожного учня, забезпечити миттєвий персоналізований зворотний зв'язок та мотивувати школярів до систематичної мовленнєвої практики.

Водночас ефективне використання ІІІ потребує педагогічно виваженого підходу. Вчитель залишається ключовою фігурою навчального процесу – фасилітатором, наставником та організатором живого спілкування, яке є незамінним для формування повноцінної комунікативної компетентності.

Штучний інтелект у цьому контексті є не конкурентом учителя, а його потужним технологічним союзником.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою методичних рекомендацій щодо системної інтеграції AI-інструментів у шкільні програми з англійської мови та розробкою критеріїв оцінювання ефективності персоналізованого навчання говоріння із застосуванням ШІ.

Список використаних джерел:

1. Биков В. Ю., Лященко М. С. Штучний інтелект в освіті: сучасні тенденції та перспективи. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. Том 91, № 5. С. 1–17.
2. Трансформаційний вплив штучного інтелекту на навчання іноземних мов: виклики та можливості. *Інтелект. Особистість. Цивілізація*. 2024. URL: <https://intelektn.donnuet.edu.ua/index.php/intelekt/article/view/107> (дата звернення: 06.04.26).
3. Хорошайло О. С., Кочергіна С. С. Використання штучного інтелекту для підвищення якості викладання іноземних мов у вищому закладі освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2023. № 93. С. 123–127. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/41170> (дата звернення: 06.04.2026).
4. Chapelle C. A., Beckett G., Ranalli J. (Eds.) *Exploring artificial intelligence in applied linguistics*. Iowa State University Digital Press, 2024. URL: <https://iowastate.pressbooks.pub/ai-applied-linguistics/> (дата звернення: 06.04.2026).
5. Godwin-Jones R. Distributed agency in language learning and teaching through generative AI. *Language Learning & Technology*. 2024. 28(2), 5–31. URL: <https://www.lltjournal.org/item/10125-73551/> (дата звернення: 06.04.2026).
6. Guan L., Li S., Gu M. AI in informal digital English learning: A meta-analysis of its effectiveness on proficiency, motivation, and self-regulation. *Computers & Education: Artificial Intelligence*. 2024. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666920X24001267> (дата звернення: 06.04.26).

Маслова Марія Михайлівна
здобувачка освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Маслова Аліна Вікторівна
доцентка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ЦІННІСНО-СМИСЛОВА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ

СТАРШОКЛАСНИКІВ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ

У сучасних умовах суспільних трансформацій, посилення глобалізаційних процесів та інтеграції України до європейського освітнього простору особливої актуальності набуває проблема формування ціннісно-сміслової сфери особистості старшокласників. Саме в старшому шкільному віці (15-18 років) відбувається інтенсивне становлення світоглядних орієнтирів, життєвих смислів і системи цінностей, що визначають подальший особистісний і професійний розвиток молоді [3, с. 6-7]. Водночас сучасні соціокультурні виклики, інформаційна перенасиченість та зміна традиційних ціннісних орієнтацій зумовлюють необхідність глибшого осмислення факторів і особливостей формування ціннісно-сміслової сфери учнівської молоді. У цьому контексті дослідження зазначеної проблематики є своєчасним і важливим як у теоретичному, так і в практичному вимірах.

Дослідження феномену цінностей і ціннісних орієнтацій старшокласників має тривалу наукову традицію. У науковому доробку вітчизняних учених представлені фундаментальні праці, які стали класичними та слугують підґрунтям для подальшого розвитку теорії цінностей. На поточному етапі розвитку психолого-педагогічної науки окреслену проблему розглядали такі дослідники, як Ю. Баруліна, Н. Бельська, Д. Бирик, К. Журба, Н. Бондаренко, Ю. Ївженко, О. Логвиненко, С. Косянчук, О. Кузнецова, В. Куппа, М. Мельник, І. Мельничук, В. Ушмарова та інші. Водночас, попри значні досягнення у цій

галузі, проблема формування ціннісних орієнтацій залишається актуальною та продовжує привертати увагу наукової спільноти. Саме тому мета цієї публікації – висвітлити особливості формування цінносно-сміслових орієнтацій учнів старших класів ЗЗСО та схарактеризувати фактори, що їх обумовлюють.

У межах соціально-психологічного підходу ціннісно-сміслові орієнтації розглядаються як соціально зумовлений компонент внутрішнього світу особистості, що виконує функцію інструмента її соціалізації та адаптації до соціальних норм, постаючи водночас системою установок, яка забезпечує аналіз ситуацій і вибір відповідної поведінки [4, с. 8]. Система таких орієнтацій є унікальною та динамічною для кожного, і змінюється під впливом як внутрішнього усвідомлення необхідності переосмислення життєвих пріоритетів, так і суспільних трансформацій, водночас визначаючи спрямованість особистості, її ставлення до світу, інших і себе, а також виступаючи основою світогляду, мотивації та індивідуальної життєвої концепції [5, с. 83].

Формування ціннісно-сміислової сфери старшокласника відбувається в умовах інтенсивного особистісного розвитку, що характеризується становленням самосвідомості, рефлексії та здатності до усвідомленого вибору життєвих орієнтирів. У цьому віці відбувається переосмислення засвоєних раніше норм і цінностей, формування індивідуальної ієрархії смислів, що визначає життєві цілі, мотивацію та поведінку особистості. Важливою особливістю є процес особистого самовизначення юнацтва, що передбачає зростання ролі внутрішніх переконань, розвиток навичок мислити критично, стверджуючи власну позицію, прагнення до самотійності у прийнятті рішень [2, с. 194].

Зазначимо, що ціннісно-сміслова сфера учнівської молоді формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. До внутрішніх належать індивідуально-психологічні особливості (рівень розвитку мислення, емоційна зрілість, потреба в самореалізації, вольові якості), а також особистий життєвий досвід і рефлексивні процеси. Саме вони забезпечують здатність до осмислення власних цінностей і визначення життєвих пріоритетів.

Серед зовнішніх факторів провідну роль відіграють соціальне та цифрове середовище, сім'я, медіа, інтерактивний освітній простір і вплив значимого оточення – однолітків. Сім'я закладає базові цінності та моделі поведінки, школа сприяє їх усвідомленню та розвитку через навчально-виховний процес, а однолітки впливають на формування соціальних установок і норм. Значною при цьому є роль педагога як носія професійних і морально-етичних цінностей, адже ефективність виховного впливу значною мірою зумовлюється його особистісними якостями, поведінкою, етичними переконаннями та прийнятими рішеннями, що безпосередньо формують морально-оцінні орієнтації здобувачів освіти [1, с. 83].

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, доходимо висновку, що формування ціннісно-сміслових орієнтацій старшокласників є складним, динамічним процесом, зумовленим взаємодією особистісних характеристик і соціокультурних умов, у якому важливу роль відіграє узгодження індивідуального досвіду з суспільно значущими цінностями. Такий процес відбувається найбільш ефективно за умови, що вплив зовнішніх факторів збігається з внутрішніми потребами старшокласника в особистому розвитку, пошуку сенсу життя та самореалізації.

Список використаних джерел:

1. Ївженко Ю, Кузнєцова О. Педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій учнів та студентів у освітньому процесі закладів освіти. Нові технології навчання. 2022. №96. С. 80-86. DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3560.2022.96.11>
2. Косянчук С. В. Аксіологічний підхід до становлення моральної особистості старшокласників. Україна, українська мова – світ XXI століття у діалозі культурно-мовних, морально-громадянських цінностей особистості та педагогічних систем : ел. зб. статей за матеріалами Дванадцятої Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 25 жовт. 2019 р. С. 193-200.

3. Литовченко О.В. Зміст і технології позашкільної освіти для старшокласників: методичні рекомендації. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 104 с.

4. Мамчур Є. Розвиток професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови : монографія; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2021. 219 с.

5. Семиченко В., Артюшина К. Досвід використання методу ретроспекції в психологічних дослідженнях. *Proceedings of the National Aviation University. Series: Pedagogy, Psychology.* 2024. Том 2. Вип 25. С. 80-93. DOI: <https://doi.org/10.18372/2411-264X.25.19360>

Маслова Ольга Олександрівна
здобувачка вищої освіти факультету фізичної культури, спорту та психології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Бурцева Олена Георгіївна
кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри психології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ЩОДО АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

У сучасних соціокультурних умовах проблема адиктивної поведінки підлітків набуває особливої гостроти. Поширення різних форм залежностей (алкогольної, наркотичної, ігрової, інтернет-залежності) пов'язане з нестабільністю соціального середовища, впливом медіа, кризовими явищами у суспільстві та особливостями підліткового віку. Підлітки є найбільш уразливою категорією, оскільки перебувають у стані формування особистості, системи цінностей та поведінкових стратегій. Адиктивна поведінка розглядається як одна з форм девіантної поведінки, що характеризується прагненням до втечі від реальності шляхом зміни психічного стану за допомогою різних речовин або видів діяльності. Вона може мати як хімічний (вживання психоактивних речовин), так і нехімічний характер (інтернет, азартні ігри, соціальні мережі тощо). Основними психологічними передумовами формування адикцій є низька самооцінка, труднощі в саморегуляції, емоційна нестійкість, дефіцит навичок подолання стресу [1, с. 53].

Серед основних факторів, що сприяють формуванню адиктивної поведінки у підлітків, можна виділити: сімейні (недостатня увага батьків, конфлікти, гіперопіка або емоційна холодність); соціальні (вплив однолітків, доступність психоактивних речовин, медіа-вплив); особистісні (низький рівень самоконтролю, імпульсивність, тривожність); освітні (недостатня профілактична робота у закладах освіти) [1, с. 98].

Профілактика адиктивної поведінки підлітків має бути системною, комплексною та міждисциплінарною. Вона включає такі напрями [2, с. 407]:

1. Первинна профілактика – спрямована на попередження виникнення адиктивної поведінки. Вона передбачає формування здорового способу життя, розвиток життєвих компетентностей, критичного мислення та навичок саморегуляції. Важливу роль відіграють освітні програми, тренінги, інтерактивні заняття.

2. Вторинна профілактика – орієнтована на раннє виявлення схильності до адиктивної поведінки та роботу з групами ризику. Вона включає психологічну діагностику, консультування, корекційні програми.

3. Третинна профілактика – спрямована на запобігання рецидивам та соціальну реабілітацію підлітків, які вже мають прояви залежності.

До найбільш результативних заходів належать [2, с. 408]:

- проведення психолого-педагогічних тренінгів (розвиток емоційного інтелекту, стресостійкості);
- формування навичок відмови та асертивної поведінки;
- залучення підлітків до соціально значущої діяльності (волонтерство, творчі проєкти);
- організація дозвілля (спорт, гуртки, клуби за інтересами);
- просвітницька робота з батьками щодо особливостей підліткового віку;
- використання медіаосвітніх технологій для формування критичного ставлення до інформації.

Заклади освіти виступають ключовим середовищем для реалізації профілактичних програм. Саме школа забезпечує систематичний вплив на формування ціннісних орієнтацій підлітків. Водночас сім'я відіграє вирішальну роль у формуванні поведінкових моделей. Ефективна профілактика можлива лише за умови тісної взаємодії педагогів, психологів і батьків. Профілактика адиктивної поведінки підлітків є складним і багатогранним процесом, що потребує комплексного підходу. Її ефективність залежить від раннього виявлення ризиків, системності заходів та активної участі всіх суб'єктів

освітнього процесу. Формування здорової, соціально активної та психологічно стійкої особистості є основним завданням профілактичної роботи.

Список використаних джерел:

1. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох частинах. Ч. II. Практична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. Київ, 2016. 193 с.

2. Самойлов А. М. Адиктивна поведінка як одна з форм девіантної поведінки підлітків. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія. Випуск 41. 2014. с. 405-409.

Міщенко Андрій Олександрович
здобувач вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Науковий керівник: Ситник Олександр Миколайович
професор кафедри історії та археології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ІДЕНТИФІКАЦІЮ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ АРХЕОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ГОТСЬКОЇ

Черняхівська культура – одна з найважливіших археологічних культур пізньоримського часу на території Східної Європи. Вона охоплювала простір України, Молдови та Румунії у II–V ст. н.е.

Черняхівська культура існувала приблизно у II–V ст. н.е. на території сучасної України, Молдови та частини Румунії. Вона характеризується:

- розвиненим землеробством і ремеслами
- гончарством (часто високої якості, виготовленим на крузі)
- різними типами поховань (трупоспалення й трупопокладення)
- відсутністю єдиного «етнічного маркера».

Теорія: черняхівська культура дорівнює готи

Цю ідею активно підтримували ще з XIX–XX ст.

Аргументи «за»:

У писемних джерелах, наприклад, у праці «Гетика» готського письменника й хроніста VI століття Йордана описується перебування готів у Причорномор'ї [6]. Географічне співпадіння території культури з ареалом готів. Наявність деяких предметів германського типу:

- висновок цієї теорії: черняхівська культура – це матеріальна культура готів.
- сучасний погляд: багатоетнічна культура.

Більшість сучасних дослідників вважає, що це спрощення.

Аргументи «проти» однозначної готської ідентифікації:

Культура охоплює дуже велику територію з різними традиціями. При цьому, відсутній єдиний тип поховання чи житла. Є елементи, притаманні різним народам:

- германцям (готи);
- сарматам;
- дако-фракійському населенню;
- раннім слов'янам.

Питання етнічної приналежності черняхівської культури є предметом тривалих наукових дискусій, зокрема щодо ототожнення з готами.

1. Готська концепція.

Перші дослідники (кінець XIX – початок XX ст.) часто пов'язували черняхівську культуру з готами, спираючись на: повідомлення античних авторів про міграцію готів у Північне Причорномор'я; наявність рис матеріальної культури, близьких до германського світу; синхронність культури з історією готських племен. Однак ця концепція поступово зазнала критики через надмірну етнічну редукцію археологічних даних.

2. Поліетнічна концепція (сучасний підхід).

Більшість сучасних дослідників розглядають черняхівську культуру як дотичну до поліетнічного утворення, до складу якого входили: пізні скіфи, готи (германці), ранні слов'яни, сармати, фракійсько-дакійське населення тощо.

Аргументи:

2.1. Археологічні

- відсутність єдиного поховального обряду;
- різноманітність типів житла та кераміки;
- поєднання різних культурних традицій.

2.2. Антропологічні

Антропологічні дослідження показують неоднорідний склад населення з кількома регіональними комплексами, що свідчить про змішане походження.

2.3. Історичні

Письмові джерела фіксують готів у цьому регіоні, але не підтверджують їх абсолютного домінування.

3. Слов'янська інтерпретація

Частина українських дослідників, зокрема М. Брайчевський [1] і М. Винокур [2; 3; 4], вважає, що в центральному ареалі культури (Дніпро–Дністер) черняхівські пам'ятки можуть відображати ранніх слов'ян. Це не заперечує присутності інших етносів, але підкреслює вагому роль слов'янського компонента. Водночас слід наголосити на тому, що сучасна археологія виходить із тої парадигми, що певна археологічна культура не відповідає котромусь етносу.

У цілому слід підсумувати, що черняхівська культура є яскравим свідченням культурного та економічного розвитку племен, що населяли українські землі у II–V ст. н.е. Вона вирізняється високим рівнем ремесел, зокрема гончарства, ювелірної справи та металургії, а також архітектурними здобутками. Різноманітність знайдених артефактів свідчить про активні контакти з Римською імперією та іншими регіонами, що сприяло обміну знаннями й культурними надбаннями. Черняхівська культура стала важливою ланкою у формуванні історичної спадщини східноєвропейських народів.

Черняхівська культура не може бути однозначно ідентифікована як готська. Вона є поліетнічним культурним комплексом, що сформувався внаслідок взаємодії різних народів. Готи відігравали важливу роль, але не були єдиним або домінуючим етнічним компонентом. Найбільш обґрунтованою є концепція багатокомпонентності з регіональними відмінностями. Це не «черняхівська культура» це держава Готів – Ойюм. Найбільший розквіт був за часів правління Германаріха. Впроваджено християнство. Біблія перекладена готської мовою єпископом Вульфілою. Була зруйнована внаслідок навали кочівників зі сходу. Готи залишили межі сучасної України переселившись на захід і взяли участь в етногенезі сучасних італійців іспанців і особливо каталонців.

Відтак:

- не слід повністю ототожнювати черняхівську культуру з готами;

- готи були частиною цієї культури;
- черняхівська культура відображає складну взаємодію різних народів.

Список використаних джерел:

1. Брайчевський М.Ю. Біля джерел слов'янської державності. Київ: Дніпро, 1964. 355 с.
2. Винокур І. С. Історія лісостепового Подністров'я та Південного
3. Побужжя від кам'яного віку до середньовіччя. Київ-Одеса: Вища школа, 1985. 126 с.
4. Винокур І. С. Історія та культура черняхівських племен ДністровоДніпровського межиріччя II-V ст. н.е. Київ: Наукова думка, 1972. 180 с.
5. Винокур І. С. Черняхівська культура: витоки і доля. Кам'янець-Подільський: Абетка; Оіюм, 2000. 376 с.
6. Iordanis Romana et Getica [Архівовано 5 вересня 2017 у Wayback Machine.]. Auctores antiquissimi 5,1 (Monumenta Germaniae Historica). Berlin 1882. URL: http://www.dmgh.de/de/fs1/object/display/bsb00000792_meta:titlePage.html?sortIndex=010:010:0005:010:01:00&zoom=0.75

Недвиг Вячеслав Вікторович
здобувач вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Науковий керівник: Помазан Дмитро Юрійович
асистент кафедри історії та археології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ФОРМУВАННЯ КИЇВСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ЦЕНТРУ У IX–XI СТ.: ПРОЦЕС КОНСОЛІДАЦІЇ ВЛАДИ

Проблема формування політичних центрів у ранньому середньовіччі залишається однією з ключових у сучасній історичній науці, оскільки саме в цей період закладалися базові моделі влади, що визначали подальший розвиток державних утворень. У цьому контексті становлення Київської Русі виступає важливим прикладом трансформації розрізнених племінних структур у відносно цілісну політичну систему. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибшого осмислення процесів політичної консолідації на українських землях у світлі сучасних інтерпретацій державотворення. Метою роботи є аналіз ключових чинників формування київського політичного центру у IX–XI ст. та виявлення механізмів утвердження централізованої влади.

Початковий етап формування київського політичного центру пов'язаний із діяльністю Олега та його найближчих нащадків, які заклали підвалини територіальної та владної консолідації. Саме в цей період відбувається об'єднання північних і південних земель, встановлення контролю над ключовими торговельними шляхами та підпорядкування східнослов'янських племінних союзів. Влада мала виразно військово-дружинний характер і спиралася на систему данини, що забезпечувала економічну основу правління. Наступники Олега, зокрема Ігор Рюрикович та Святослав Ігорович, продовжили політику експансії, водночас поглиблюючи інтеграцію підвладних територій у єдиний політичний простір [5, с. 6-7].

Наступний етап консолідації влади пов'язаний із реформаторською діяльністю Ольги, яка здійснила спробу впорядкування механізмів управління та економічного контролю. Її реформи, зокрема запровадження «уроків» і «погостів», означали перехід від архаїчної системи полюддя до більш стабільної та регламентованої форми збору данини. Це сприяло не лише зміцненню фінансової основи князівської влади, але й формуванню елементів територіальної адміністрації. У такий спосіб влада поступово втрачала виключно військовий характер, набуваючи рис упорядкованої системи управління [2, с. 180].

Етап правління Володимира Великого став переломним у процесі консолідації влади, оскільки поєднав політичну централізацію з глибокою ідеологічною трансформацією. Прийняття християнства у 988 р. не лише змінило духовний ландшафт Київської Русь, але й стало потужним інструментом легітимації князівської влади, підпорядковуючи її універсальним релігійним нормам. Володимир здійснив адміністративні перетворення, розсаджуючи своїх синів у ключових центрах, що сприяло зміцненню контролю над територіями. Водночас активна зовнішня політика та військові кампанії забезпечували стабільність і авторитет держави [2, с. 78]. Таким чином, влада набуває не лише сили, але й символічного, сакралізованого виміру.

Фінальна фаза формування київського політичного центру пов'язана з правлінням Ярослава Мудрого, за якого процес інституціоналізації влади досягає відносної завершеності. У цей період відбувається кодифікація правових норм, втілена у «Руській правді», що закріплювала соціальну ієрархію та регламентувала суспільні відносини. Паралельно зміцнюється династична система управління та розвивається мережа міських центрів як опорних пунктів князівської влади [3, с. 9-11]. Важливого значення набуває і церковна організація, яка виступає не лише духовним, а й політичним інструментом легітимації. Тож, саме за Ярослава влада в Київська Русь набуває ознак відносно стабільної та структурованої системи.

Запровадження християнства у 988 р. за правління Володимира Великого стало одним із найглибших цивілізаційних зламів у процесі становлення Київської Русі, оскільки воно радикально змінило не лише духовний простір, а й саму логіку функціонування влади. Християнство надало князівській владі нову форму легітимації, перетворюючи її з військово-дружинної гегемонії на сакралізований інститут, включений у систему християнської ойкумени. Це сприяло зміцненню вертикалі влади, оскільки правитель почав сприйматися як намісник Божої волі, а не лише як воєнний лідер. Водночас відбувається інтенсивна інституціоналізація церковної організації, яка поступово інтегрується в систему управління, виконуючи як духовні, так і адміністративно-ідеологічні функції. Церква стає важливим інструментом соціальної дисципліни та культурної уніфікації, формуючи спільний символічний простір для різномірних земель держави [4]. Окрім того, християнізація стимулювала розвиток писемності, освіти та правової культури, що особливо яскраво проявилось за правління Ярослава Мудрого, коли відбувається кодифікація правових норм і посилення ролі книжної традиції. У підсумку, християнство стало не лише релігійним вибором, а й стратегічним інструментом політичної консолідації та культурної інтеграції ранньої держави.

Доречно констатувати, що створення політичного центру у Києві в IX-XI ст. постає як цілісний процес переходу від розрізнених племінних структур до відносно стабільної ранньодержавної системи. Етапи правління перших князів, адміністративні реформи Ольга, а також подальша політика Володимира Великого і Ярослава Мудрого забезпечили поступову інституціоналізацію влади та її ідеологічне закріплення. Важливу роль відіграли економічні механізми, військова організація та християнізація, що інтегрувала Київську Русь у ширший європейський простір. У результаті було сформовано політичну систему з ознаками централізації, династичної тяглості та зародками правової регуляції суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бедрій М. М. Історико-правовий огляд джерел права Київської Русі // Молодий вчений. 2014. № 8 (1). С. 179–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_8%281%29_43.
2. Григорчак І. М. Зародження політико-адміністративної еліти в Київській Русі // Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 13. С. 77–81.
3. Котляр М. Ф. Княжа служба в Київській Русі. Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. 251 с.
4. Пайда Ю. Ю. Християнський закон і звичаєва правосвідомість як чинники соціальної регуляції у Київській Русі // Правовий часопис Донбасу. 2018. № 4. С. 76–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2018_4_18.
5. Тупіков В. Націогенез українського етносу в сучасності: відголоски минулого через призму століть // Scientific Works of Interregional Academy of Personnel Management. Political Sciences and Public Management. 2023. № 5 (71). С. 100–108. DOI: 10.32689/2523-4625-2023-5(71)-13.

Остафійчук Олена Дмитрівна
здобувачка вищої освіти V курсу,
спеціальності С4 «Психологія»,
Навчально-науковий інститут післядипломної освіти,
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна

Наукова керівниця: Кучманич Ірина Миколаївна
к. психол. наук, доцентка кафедри психології
Навчально-наукового медичного інституту,
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК Я-КОНЦЕПЦІЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ УСПІШНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У сучасному, насиченому різними поняттями, просторі індивіди намагаються знайти, визначити та виокремити своє власне місце і значимість. Комунікація постає ключовим механізмом реалізації особистості в різних сферах життя. В умовах постійних трансформацій, значного впливу успіху і самовизначеності саме здатність особистості до ефективного процесу комунікації визначає рівень її соціальної адаптації та успішності.

Соціальна взаємодія і вплив оточення відіграють важливу роль і є рушійною силою для формування успішної особистості в контексті комунікації. Кожна людина належить до певних соціальних груп, взаємодія всередині кожної допомагає, спонукає, мотивує, домінує, впливаючи на позитивне чи негативне ставлення та сприйняття світу. Становлення особистості відбувається безпосередньо в процесі соціалізації. Значну роль відіграє значення взаємодії особистості в процесі розвитку з іншими людьми.

Спілкування є тим процесом та інструментом, який допомагає реалізувати свої потреби, формувати зв'язки і навички, розв'язувати проблемні ситуації та мати досягнення в різних сферах діяльності.

Визначальним фактором успішної комунікації є розуміння своєї Я-концепції особистості. Я-концепція – це динамічна система уявлень людини

про себе, яка включає усвідомлення своїх особливостей, самооцінку та суб'єктивне сприйняття зовнішніх чинників, які впливають на особистість. Важливою її функцією є забезпечення внутрішньої узгодженості, стійкості її поведінки. “Я-концепція - це ... розгорнутий всередині індивіда соціальний процес, у межах якого виникають самооцінка й образ Я, котрі спричиняють цикл поведінкових актів і вчинкових дій.” [3, с. 152]

Я-концепція формується під впливом життєвого досвіду людини, насамперед при спілкуванні в колі близьких людей, проте досить рано вона сама набуває активного зростання й починає впливати на інтерпретацію досвіду, на мету особистості, систему її очікувань та прогнозів щодо свого майбутнього, на оцінку своїх досягнень і тим самим на ставлення до самої себе. Це - певний комплекс уявлень людини про себе, який впливає на поведінку, ставлення до оточуючих та сприяє самореалізації. “Я-концепція, у свою чергу, визначається як один із головних елементів психологічної самоорганізації особистості, що виступає наче внутрішній фільтр людини, через який вона сприймає будь-яку життєву ситуацію.” [1, с. 40]

Комунікативна успішність особистості розглядається у психології як певна характеристика, що демонструє наскільки людина може ефективно встановлювати, підтримувати і розвивати міжособистісні контакти, досягати взаєморозуміння та реалізовувати свої цілі в межах комунікації.

У сучасних українських психологічних дослідженнях комунікативна успішність визначається як результат сформованої компетентності, що містить когнітивну, емоційну і поведінкову складові. Тетяна Яценко зазначає про важливість глибинних особистісних утворень у процесі становлення ефективної міжособистісної взаємодії. У дослідженнях Івана Беґа йдеться про розвиток особистості у системі виховання, де процес формування позитивного самосприйняття впливає на стиль спілкування та соціальну активність.

Теоретичні засади розуміння взаємозв'язку Я-концепції та комунікативної успішності ґрунтуються на гуманістичній та соціально-психологічній традиціях. Відповідно до концепції Карла Роджерса Я-концепція - це система уявлень

людини про себе, що формується в процесі взаємодії з іншими. Важливим чинником психологічного благополуччя і соціальної адаптації є конгруентність між реальним та ідеальним Я. Соціально-інтеракціоністський підхід (Джордж Герберт Мід) розглядає Я як результат соціальної взаємодії. Уявлення людини про себе формується через засвоєння соціальних ролей і очікувань, що нав'язуються суспільством. Якість комунікативної взаємодії впливає на зміст Я-концепції, і визначає характер подальших контактів із соціумом. “Важлива функція Я-концепції - забезпечення внутрішньої узгодженості людини себе із собою, відносної сталості її поведінки, незважаючи на безперервний тиск проблемного світу.” [2, с. 26]

Формування «Я» значною мірою залежить від соціального порівняння та сприйняття чужих оцінок. Важливо не стільки те, як негативна оцінка впливає на самооцінку, скільки те, як думки значущих людей формують самосприйняття. Вона включає комунікативні вміння, соціально-перцептивні здібності, емпатію, адекватну самооцінку та впевненість у собі. Отже, взаємозв'язок комунікативної успішності та Я-концепції має двосторонній характер:

1. Я-концепція впливає на ефективність комунікації через рівень самоприйняття, самооцінки та впевненості.
2. Досвід міжособистісної взаємодії формує та коригує Я-концепцію, збагачуючи або трансформуючи образ «Я».

Таким чином, комунікативна успішність особистості можна розглядати як зовнішній прояв внутрішньої цілісності та узгодженості Я-концепції, що виступає психологічною основою ефективної соціальної взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Гресько І. М. Ясність Я-концепції як чинник гармонійної особистості. Вісник Львівського Університету. Серія психологічні науки. Випуск 10. 2021. С. 39-45 DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2021.10.6>
2. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції: Навчальний посібник. - Тернопіль: Економічна думка. 2004. – 310 с.

3. Фурман О. Є. Джерела та засади досягнення позитивно-гармонійної Я-концепції як структурно-функціональної цілісності. Психологія та суспільство. 2023. №2 (88) С. 142-168.

Панчук Світлана Юріївна
здобувачка вищої освіти навчально-науково інституту післядипломної освіти
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна

Наукова керівниця: Астремська Ірина Володимирівна
кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри психології
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНТРАПЕРСОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Людиновимірний характер професійної діяльності практичних психологів і соціальних працівників зумовлений світоглядними орієнтирами професійних міжособистісних взаємин, що проявляються як на рівні об'єкта діяльності - соціальних груп і окремих осіб, які потребують психологічної допомоги та соціальної підтримки, так і на рівні суб'єкта - фахівців, котрі забезпечують надання такої допомоги. Специфіка професійної діяльності цих спеціалістів передбачає постійну, а інколи й тривалу взаємодію з людьми в різноманітних життєвих ситуаціях, у тому числі емоційно напружених і соціально нестабільних, що підвищує ймовірність виникнення конфліктних ситуацій.

Проблематика інтраперсональних конфліктів у професійній діяльності фахівців соціальної сфери знайшла відображення у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, психологічні механізми внутрішньоособистісних конфліктів, їх структура та причини досліджувалися в роботах Л. Божович, К. Левіна, З. Фрейда, К. Роджерса. Питання інтраперсональних конфліктів у діяльності соціальних працівників опосередковано висвітлюються у працях зазначених науковців. Зокрема, у дослідженнях О. Столярик і Т. Семигіної акцентується увага на підвищеному психоемоційному навантаженні фахівців соціальної сфери, що створює передумови для виникнення внутрішніх суперечностей [1]. У свою чергу, О. Кравченко, аналізуючи трансформаційні процеси соціальної роботи в умовах криз, підкреслює ускладнення професійних ролей і зростання вимог до

особистісних ресурсів соціальних працівників, що також може спричиняти інтраперсональні конфлікти [2].

У межах вітчизняної наукової традиції інтраперсональний конфлікт трактується як різновид внутрішньоособистісних суперечностей, що зумовлює стан невизначеності життєвого вибору, порушення зв'язку особистості з власними емоційними переживаннями та соціальним оточенням, а також може призводити до формування деструктивних моделей поведінки. Інтраперсональний конфлікт розглядається як складне системне психічне утворення, у межах якого задіяні всі основні компоненти цілісної структури особистості. Виникнення інтраперсонального конфлікту пов'язується з діяльністю, спрямованою на реалізацію особистісно значущих цілей, насамперед самореалізації, що надає йому статусу системоутворювального чинника. У цьому контексті внутрішньоособистісний конфлікт характеризується такими змістовими складовими: рефлексивністю, суб'єктивністю та діяльнісною активністю особистості.

Причини конфліктів є різноманітними, і часто саме люди стають джерелом їх виникнення. До провокуючих чинників належать критика, «приклеювання ярликів», необґрунтоване «постановлення діагнозу», маніпулювання похвалою, накази та розпорядження, погрози тощо [3]. О. Біловодська та Т. Кириченко визначають причини конфліктів як явища, події, факти чи ситуації, що передують конфлікту та за певних умов викликають його [4].

Серед основних причин виникнення конфліктів можна виділити:

- Розбіжності в цілях і цінностях. Учасники соціальної роботи можуть мати різні погляди на пріоритети та методи досягнення цілей, що може призводити до конфліктів щодо стратегій і підходів у вирішенні соціальних проблем.
- Обмежені ресурси. Недостатнє фінансування, нестача персоналу або матеріально-технічної бази створюють умови для конкуренції та конфліктів між учасниками процесу.

- Комунікативні бар'єри. Неефективна або недостатня комунікація може спричиняти непорозуміння та конфлікти, зокрема у випадках відсутності відкритого діалогу між керівниками та працівниками.

- Організаційні зміни. Реорганізація структури, зміна керівництва або впровадження нових методів роботи часто викликають опір і конфлікти серед співробітників.

- Індивідуальні особливості. Особистісні відмінності, різні стилі роботи та міжособистісні суперечності можуть безпосередньо впливати на робочий процес і створювати напруженість у колективі.

Зростання кількості інтраперсональних конфліктів в Україні зумовлене не лише тривалими соціальними проблемами, а й наслідками пандемії, а згодом і повномасштабної війни. Саме в цей період спостерігається суттєве підвищення рівня невротичних розладів серед представників різних соціальних груп. Глибинні трансформації суспільства охопили ключові сфери життєдіяльності – політичну, економічну, культурну та інші, проникнувши у систему суспільних, міжгрупових і міжособистісних відносин та спричинивши зростання соціальної напруженості й конфліктності. Несприятливе соціальне середовище, здійснюючи тривалий негативний вплив на психічний стан особистості, призводить до зниження працездатності, ослаблення життєвої мотивації, деформації ціннісних орієнтацій і мотивів, а також до виникнення негативних емоційних переживань. Це супроводжується підвищенням рівня агресивності та внутрішньої напруги, що неминуче відбивається на взаємодії як між окремими членами груп, так і між різними соціальними спільнотами. У свою чергу, такі процеси безпосередньо позначаються на професійній діяльності соціальних працівників. Особливо вразливою групою є висококваліфіковані спеціалісти, які в ситуаціях «спустошеності», «розчарування» та «невизначеності» дедалі частіше стають клієнтами соціальних працівників. Водночас слід підкреслити, що інтраперсональні конфлікти не існують ізольовано. Вони завжди формуються під впливом соціального середовища та є відображенням взаємодії особистості з довкіллям.

Професійний конфлікт у сфері соціальної роботи може проявлятися у вигляді несумісності позицій і суперечностей щодо розподілу обов'язків, повноважень та професійних практик, які виникають у процесі консультування, реабілітації, освітньої діяльності та надання догляду. Подібні розбіжності негативно позначаються на продуктивності праці та ефективності надання соціальних послуг. Крім того, професійні конфлікти ускладнюють взаємини між соціальними працівниками та клієнтами, знижуючи рівень комунікації та якості взаємодії, а також можуть порушувати співпрацю з іншими зацікавленими сторонами.

Для подолання професійних конфліктів необхідним є впровадження цілеспрямованих стратегій їх врегулювання, а також забезпечення систематичного професійного навчання з питань управління конфліктами. Важливими етапами цього процесу є виявлення джерел і причин конфлікту, аналіз конфліктної ситуації, визначення осіб, залучених до неї, та розробка заходів, спрямованих на її конструктивне розв'язання.

Для соціальних працівників надзвичайно важливим є розвиток навичок управління конфліктами та їх конструктивної трансформації. Це передбачає аналіз глибинних причин конфліктних ситуацій, формування навичок активного слухання й ефективної комунікації, а також застосування стратегій врегулювання суперечностей. Дослідження конфліктів і впровадження дієвих методів їх розв'язання сприяють як особистісному, так і професійному зростанню фахівців, підвищуючи їхню здатність до саморефлексії та адаптації до нових професійних викликів

Ефективне управління конфліктами у соціальній роботі є важливою умовою підтримання сприятливого психологічного клімату та якості надання послуг. Основними стратегіями є превентивні заходи, зокрема розвиток ефективної комунікації, прозорість ухвалення рішень і належне ресурсне забезпечення. Важливу роль відіграють медіація та переговори, що сприяють конструктивному вирішенню суперечностей.

Значущим є також професійний розвиток працівників через навчання навичкам управління конфліктами та комунікації, а також створення відкритого і підтримувального робочого середовища. Дотримання принципів довіри, відкритості та своєчасного реагування на конфлікти підвищує ефективність професійної діяльності соціальних працівників.

Інтраперсональні конфлікти є невід'ємною складовою діяльності соціальних працівників, особливо в умовах підвищеного навантаження, і потребують своєчасного усвідомлення та ефективного управління, що сприятиме збереженню психологічного благополуччя фахівців і підвищенню якості соціальної роботи.

Список використаних джерел:

1. Столярик, О., Семигіна, Т. (2024). Голоси стійкості: рефлексії українських соціальних працівників у час війни. *Social Work and Education*, Vol. 11, №. 1. pp. 7-22. DOI: 10.25128/2520- 6230.24.1.1
2. Кравченко О. Соціальна робота в громаді в умовах війни. *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*. № 42(1). 2022 DOI: 10.5604/01.3001.0015.8922
3. Башук Т. О., Хижняк М. О. Управління різними типами конфліктів у креативному колективі. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, 2012. № 3. С. 111–119. URL: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/> (дата звернення: 20.02.2026).
4. Біловодська О. А., Кириченко Т. В. Управління конфліктами в системі управління людським потенціалом підприємств. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 177–182.

Перкіна Анастасія Миколаївна
здобувачка вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Хоменко Наталія Дмитрівна
викладачка-стажистка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Цифрові технології дедалі активніше проникають в освітній процес. Самостійна робота учнів набуває особливого значення, оскільки сучасна освіта прагне розвивати здатність до самонавчання, критичного мислення, постійного саморозвитку. Англійська мова як засіб міжнародного спілкування вимагає систематичної практики, що виходить далеко за межі аудиторних занять. Цифрові інструменти відкривають учням доступ до різноманітних ресурсів, інтерактивних завдань, засобів контролю знань. Ці інструменти здатні суттєво підтримати самостійну навчальну діяльність.

Актуальність останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що питання використання цифрових технологій під час вивчення англійської мови наразі актуальне і його висвітлюють у своїх працях такі вітчизняні науковці як: В. Биков, Г. Йордан, О. Самборська, А. Шевчук, С. Шелудченко та інші. Проте вважаємо, що певні аспекти їх застосування потребують більш детального вивчення, саме тому **метою цієї публікації є визначення ролі та ефективності використання цифрових технологій в організації самостійної роботи учнів під час вивчення англійської мови.**

А. Ворначев у своєму дослідженні зазначає, що цифрові технології в сучасному суспільстві є не лише технічним інструментом навчання, а й середовищем існування, яке відкриває нові перспективи для навчання в зручний час і в будь-якому місці [2, с. 304]. У сучасному світі цифрові технології

відкривають дуже багато можливостей для ефективного вивчення іноземних мов завдяки використанню спеціальних мобільних додатків та онлайн-ресурсів. Значною перевагою впровадження цифрових технологій в освіті є розвиток навички самостійного навчання, пошуку корисних матеріалів для особистого розвитку, здатності швидко пристосовуватися до швидкозмінливих і несподіваних умов, посилення внутрішньої мотивації до самоосвіти та саморозвитку, а також можливості навчатися в комфортних для себе умовах у зручному темпі [2, с. 303]. Наразі найчастіше в організації самостійної роботи здобувачів освіти застосовуються такі цифрові технології, як програма Wordle, вебсайт British Council Learn English та Duolingo. Розглянемо особливості використання кожного з них детальніше.

Програма Wordle є ефективним інструментом для візуалізації текстів, що поєднує розвиток навичок читання, письма та візуальної грамотності. Вчителі використовують її для порівняння текстів різних жанрів й періодів, аналізу формальності мовлення, а також виділення головного словникового матеріалу з певної теми [1, с. 487-488]. Тож використання Wordle у навчанні дає можливість краще розуміти тексти і виокремлювати ключові поняття.

Вебсайт British Council Learn English, створений Британською радою, яка популяризує британську культуру та підтримує вивчення англійської мови у світі, пропонує вправи для освоєння всіх видів діяльності, зокрема фонетики, лексики, граматики, читання, аудіювання, письма й говоріння [3, с. 68]. Можемо сказати, що цей ресурс є дуже корисним для розвитку англійської у всіх сферах її вивчення.

Duolingo це мобільний інтерактивний сервіс для формування та розвитку лексичних навичок [2, с. 304]. Тобто використання Duolingo завдяки своєму інтерактивному характеру навчання забезпечує формування та розвиток мовних умінь.

У комплексі використання різних платформ і додатків вони дають змогу всебічно розвивати мовні навички: від словникового запасу та граматики до сприйняття мови на слух і письма. Зокрема, інтеграція таких елементів, як

комп'ютери, цифрові ігри, інтерактивні електронні книги, мультимедійні фотоальбоми та віртуальні екскурсії, стає однією з ключових складових розвитку інформатизації освіти в галузі мовного навчання [1, с. 488].

Висновки. Цифрові технології відіграють ключову роль у впорядкуванні самостійної роботи учнів під час вивчення англійської мови. Вони не лише збільшують доступ до різноманітних навчальних матеріалів, але й сприяють створенню індивідуальних освітніх траєкторій, формуванню автономності та відповідальності за результати навчання. Інтеграція онлайн-платформ, мобільних додатків і цифрових ресурсів допомагає комплексно розвивати мовні компетенції учнів, включаючи лексичні, граматичні та комунікативні навички. Від ефективного поєднання цифрових інструментів із традиційними методами навчання та педагогічною підтримкою з боку вчителя залежить значна частина успіху.

Список використаних джерел:

1. Бойко Я. Використання цифрових технологій у процесі навчання англійської мови в початковій школі. *Вища освіта у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. 2019. №83 (І). С. 481–489.
2. Ворначев А. Цифровізація у процесі вивчення англійської мови. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2024. Вип. 71, т. 1. С. 301–306.
3. Савченко Оксана. Цифрові технології в дистанційному навчанні англійської мови студентів ЗВО. *Молодь і ринок*. 2021. №9/195. С. 66–71.

Поповська Ксенія Максимівна
здобувачка вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Маслова Аліна Вікторівна
кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ГЕЙМІФІКАЦІЇ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

Розвиток інноваційних технологій здійснює вагомий вплив на людство. На сьогодні, спостерігається активна модернізація більшості офіційних установ та підприємств, і навчальні заклади також не є винятком. Сучасна освіта постійно тримає руку на пульсі та відкрита до нових можливостей. Освітняни цілком усвідомлюють, що застарілі методи та прийоми роботи на уроках вже перестали бути ефективними для засвоєння нового навчального матеріалу, адже увага учнів переважно фокусується на інтерактивних завданнях та відеоматеріалах. Сучасні підлітки не уявляють свого життя без Інтернету й різноманітних гаджетів, на які учні часто відволікаються під час уроків. Ігрові додатки та соціальні мережі користуються значною популярністю серед молоді, саме тому у наш час з'являються велика кількість вебінарів і тренінгів для педагогічних працівників щодо впровадження гейміфікованого навчання, яке стає досить ефективним у викладанні шкільних предметів, зокрема англійської мови.

Метою цієї публікації є висвітлити суть поняття гейміфікації та особливості застосування її елементів на уроках англійської мови в старшій школі для підвищення рівня мотивації до навчання, а також розвитку креативності, творчого мислення у здобувачів освіти.

Аналіз науково-методичних праць за вказаною темою дослідження доводить її актуальність в освітній галузі. Питанню впровадження гейміфікації в

навчальний процес присвятили роботи наступні вітчизняні автори: А. Горбаченко, Г. Ільтьо, О. Лабенко, Т. Лужанська, К. Мехед, Г. Товканець, Г. Шабуніна, та інші.

Гейміфікація є новим сучасним напрямком у навчанні, що набирає швидких обертів у закладах не лише дошкільної, а й загальної середньої, професійної та вищої освіти. Засвоєння знань крізь призму ігрової діяльності стає невід'ємною частиною освітнього процесу в старшій школі, адже в такий спосіб сучасним здобувачам освіти набагато легше запам'ятовувати новий матеріал.

К. М. Мехед зазначає: «Україна як і переважна більшість європейських країн впроваджує інформаційні технології в систему освіти. Сьогодні використання смартфонів, планшетів, комп'ютерів та інтернету сприяє навчальному процесу, зміцнює та посилює тягу до нових знань. Перед сучасним педагогом постає завдання перевести педагогічні прийоми та майстерності в простір звичних, зрозумілих та повсякденних для сучасної молоді пристроїв та технологій» [1, с. 19].

Цифровізація навчання переважно здійснюється шляхом впровадження елементів гейміфікації. Науковці Г. В. Товканець, Т. Ю. Лужанська та Г. Ф. Ільтьо тлумачать це поняття як підхід, спрямований на застосування в освітньому процесі ігрових елементів та певних гейміфікованих механізмів задля підвищення рівня мотивації у здобувачів освіти під час навчання [2, с. 40].

Застосування гейміфікованого підходу на уроках англійської мови при вивченні граматичних тем можливе завдяки різноманітним онлайн-платформам (Wordwall, LearningApps, Quizlet, Canva, Всеосвіта тощо), де вчитель має змогу створювати різні інтерактивні тести, вікторини, змагання, вебквести, кросворди, анаграми, флешкартки тощо. Наприклад, під час вивчення теми Conditionals звичайні вправи з підручника можна перетворити на інтерактивні завдання квесту, у якому необхідно зібрати всі підказки та отримати відзнаки чи бали. Гейміфіковані вправи можуть бути створені у вигляді тесту, відповідників, заповнення пропусків тощо.

Яскраві та динамічні завдання підвищують цікавість і мотивацію до навчання у здобувачів освіти, адже їхня увага прикута до інтерактивного навчального матеріалу. З метою розвитку творчого мислення та креативності здобувачі освіти старшої школи можуть самостійно розробляти гейміфіковані завдання для однокласників. Для підготовки та створення ігрових завдань, учні ретельно опрацьовують граматичні правила та краще запам'ятовують їх. У такий спосіб, граматичні теми легше засвоюються здобувачами освіти, а звичайний урок іноземної мови перетворюється на командні чи індивідуальні змагання між учнями.

Впроваджуючи ігрові елементи, освітянам слід враховувати й негативні особливості гейміфікації в навчальному процесі. К. М. Мехед наголошує, що здобувачі освіти можуть більше зосереджуватися на рейтингах та нагородах, ніж на отриманні ґрунтовних знань [1, с. 20].

Слід зазначити, що перевантажений ігровими завданнями урок може викликати конкуренцію, яка призводить до напруженої атмосфери в класі. Учителю також варто звертати увагу на те, що деякі учні працюють повільніше за інших. Існує ризик, що частина здобувачів швидко втратить цікавість на уроці та відчуватиме дискомфорт, оскільки особливостями певних гейміфікованих завдань (змагання, вікторини тощо) є здобуття вищих балів за швидкі правильні відповіді.

Г. В. Шабуніна, О. В. Лабенко та А. Л. Горбаченко зазначають: «Важливо, що змагальні елементи не повинні переважати над освітніми...» У своїй праці науковці пропонують формувати лідерборди не лише на основі кількості набраних балів, а й враховувати прогрес результатів здобувачів освіти [3, с. 152]

Елементи гейміфікації доцільно частково застосовувати у домашніх завданнях. Здобувачі освіти мають змогу самостійно виконувати певні вправи на повторення, а також закріплювати граматичний матеріал у вигляді гри. Варто звернути увагу, що окремі цифрові платформи, наприклад, Wordwall і Всеосвіта дають змогу освітянам відслідковувати прогрес учнів.

Підбиваючи підсумки, потрібно зазначити, що гейміфікація є інноваційним підходом в освіті, що перетворює навчання на цікаву та пізнавальну діяльність. Застосування елементів гри під час вивчення англійської мови сприяє підвищенню рівня мотивації старшокласників і допомагає активізувати навчальний процес. При цьому учителю слід уникати тотальної гейміфікації на уроці англійської мови, а також враховувати індивідуальні особливості учнів задля уникнення додаткового стресу та нездорової конкуренції. Ігрові завдання позитивно впливають на закріплення навчального матеріалу, зокрема граматики. Таким чином, за допомогою впровадження елементів гейміфікації звичайні уроки стають цікавими, сучасними та інтерактивними.

Список використаних джерел:

1. Мехед К. М. Гейміфікація навчання як інноваційний засіб реалізації компетентнісного підходу у закладах вищої освіти. *Тенденції розвитку вищої освіти*. Вип. 7 (163). Серія: Педагогічні науки. Чернігів : Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2020. С. 19-21.
2. Товканець Г. В, Лужанська Т. Ю., Ільтьо Г. Ф. Гейміфіковані технології як інновація в освітньому середовищі. *Інноваційна педагогіка*. 2025. Вип. 83. Т. 2. С. 39-43. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2025/83/part_2/10.pdf (дата звернення: 14.04.2026).
3. Шабуніна Г. В., Лабенко О. В., Горбаченко А. Л. Гейміфікація у викладанні англійської мови як засіб підвищення мотивації в академічному середовищі. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 41. Т. 2. С. 147-154. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/41/part_2/26.pdf (дата звернення: 14.04.2026).

Прудіус Олена Леонідівна
здобувачка вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Науковий керівник: Помазан Дмитро Юрійович
асистент кафедри історії та археології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

«ВЕСНА НАРОДІВ» ЯК ФАКТОР АКТИВІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ В ГАЛИЧИНІ У ХІХ СТОЛІТТІ

Події «Весни народів» стали важливим етапом у розвитку європейських національних рухів, зокрема й українського. Для Галичини, яка перебувала у складі Австрійської імперії, ці революційні процеси відкрили нові можливості для політичної діяльності, формування національної свідомості та становлення українського національного руху. Актуальність теми полягає в тому, що події «Весни народів» 1848–1849 рр. стали важливим етапом розвитку національного руху в Галичині. Дослідження національних рухів ХІХ ст. є важливим для розуміння сучасних процесів націєтворення в Україні. У цей період відбулося політичне оформлення українського руху..

Метою даної роботи є аналіз впливу революційних подій 1848–1849 років на активізацію українського національного руху в Галичині, зокрема аналіз процесів його організаційного оформлення, програмних засад та політичної діяльності.

Події 1848 року в Європі отримали назву «Весна народів», що відображає процес пробудження національних рухів і боротьби народів за політичні права та свободи. Як зазначають дослідники, ці революції поєднували антиабсолютистські тенденції із прагненням до національної емансипації. Українські землі, зокрема Галичина, були складовою цього загальноєвропейського процесу. Активізація національних рухів у регіоні

відбувалася у взаємозв'язку з польським рухом, що часто виступав стимулом до політичної самоорганізації українців [6].

Напередодні революційних подій український рух у Галичині залишався слабо розвиненим, що було зумовлено соціально-економічною відсталістю та домінуванням польської еліти. Водночас загальноєвропейські процеси модернізації та поширення національних ідей створювали передумови для його розвитку. Важливим чинником стало також загострення польсько-українських відносин, що особливо проявилось після подій 1846 року. Слабкість польського руху та його соціальна обмеженість відкривали можливості для формування української політичної альтернативи [3, с. 42-43].

Революційні виступи в Австрійській імперії призвели до запровадження конституційних свобод, що створило умови для політичної активності населення [4]. Зокрема, у квітні 1848 року в Галичині було скасовано панщину, що мало значний вплив на соціальну структуру суспільства та сприяло політичній мобілізації селянства [6]. У цих умовах розпочалося активне формування політичних організацій. Польський рух створив інституції, що стимулювало розвиток українських політичних організацій [4].

Ключовим етапом стало створення у травні 1848 року Головної Руської Ради - першої легальної української політичної організації в Галичині. Вона представляла інтереси українського населення перед австрійською владою та стала центром координації національного руху. Рада об'єднувала представників інтелігенції та греко-католицького духовенства і мала розгалужену структуру місцевих органів. Її діяльність охоплювала політичну, культурну та освітню сфери. Програмні вимоги організації передбачали: поділ Галичини на українську і польську частини; розвиток української мови та освіти; створення національних інституцій; захист соціальних інтересів населення [1, с. 7-13], [6]. Ці вимоги свідчать про перехід українського руху до політичної стадії розвитку. Активізація українського руху викликала протидію польських політичних сил, які прагнули зберегти домінування в Галичині. У результаті відбулося остаточне розмежування польського й українського національних рухів [3, с. 38].

Українські діячі також активно брали участь у міжнародному політичному житті, зокрема в Слов'янському з'їзді у Празі, де вперше заявили про себе як окрему націю та домагалися визнання своїх прав. [2; 7].

Австрійський уряд займав обережну позицію щодо українського руху. З одного боку, він підтримував українців як противагу польському впливу, а з іншого – обмежував їхні політичні вимоги. Революційні події 1848–1849 років стали переломним моментом у розвитку українського національного руху в Галичині. Вони сприяли його політизації, організаційному оформленню та формуванню національної програми. Після цих подій український рух набув більш структурованого характеру, що проявилось у подальшому поділі на різні ідейні напрями, зокрема русофільський та народовський [5 с. 436]. Як зазначав Іван Франко , саме в період подій 1848 року було закладено підґрунтя для подальшого розвитку українського національного життя [6].

Отже, «Весна народів» стала важливим фактором активізації українського національного руху в Галичині. Вона створила умови для переходу від культурницького етапу до політичного, сприяла формуванню перших національних інституцій та програм. Революційні події не лише стимулювали політичну діяльність українців, але й сприяли їхньому усвідомленню як окремої нації. Незважаючи на обмежені результати, вони заклали підвалини для подальшого розвитку українського руху в другій половині XIX століття.

Список використаних джерел:

1. Головна Руська Рада (1848–1851) : протоколи засідань і книга кореспонденції / за ред. О. Турія ; упоряд. У. Кришталович, І. Сварник. Львів : Інститут історії Церкви Українського католицького університету, 2002. XXXIV, 270 с.
2. Голубець М. Велика історія України. Репринт. перевид. Львів : Глобус, 1993. Розд. «Весна народів» у Галичині.
3. Грицак Я. Й. Нариси з історії України: формування української модерної нації. 2-ге вид. Київ : Генеза, 2000. 249 с.

4. Мазур О. Я., Сухий О. М. Українські політичні партії Галичини в кінці XIX – на початку XX ст.: проблема державності. Львів : [б. в.], 2001.
5. Орлевич І. (відп. ред.). Трансформація суспільно-політичних процесів: українці Східної Галичини (1772–1918) : монографія. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2023. 468 с. DOI: 10.33402/tspp.2023.405-445.
6. Стеблій Ф. Українська «Весна народів» у Львові // Історія Львова : у 3 т. Львів : Центр Європи, 2007. Т. 2. С. 153–155.
7. Українська «Весна народів» (проєкт «Народжені бути вільними») [Електронний ресурс] // Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Гончара : вебсайт. Опубл. 18.05.2023. Режим доступу: <https://lib.kherson.ua/ukrainska-vesna-narodiv.htm> (дата звернення: 13.04.2026).

Прус Віталій Володимирович
здобувач вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Науковий керівник: Помазан Дмитро Юрійович
асистент кафедри історії та археології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ У СФЕРІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі громадянської освіти в умовах трансформаційних процесів, що відбуваються в сучасному суспільстві, зокрема в контексті демократизації, глобалізації та європейської інтеграції. Формування громадянської компетентності, політичної культури, соціальної відповідальності та активної громадянської позиції є одним із ключових завдань закладів вищої освіти. [1] У цьому контексті особливого значення набуває вивчення та порівняння досвіду різних країн, зокрема України та Польщі, які мають спільні історичні передумови, але демонструють різні темпи та особливості впровадження освітніх реформ.

Громадянська освіта у закладах вищої освіти розглядається як складний багатовимірний процес, що поєднує формування знань про політичну систему, права і свободи людини, розвиток критичного мислення, а також набуття практичних навичок участі у громадському житті. У Польщі ця сфера має більш усталену традицію, що пояснюється тривалим періодом функціонування в умовах демократичного суспільства та активною інтеграцією до європейського освітнього простору. [6] Водночас в Україні громадянська освіта перебуває на етапі активного становлення, що пов'язано з реформуванням освітньої системи та прагненням до імплементації європейських стандартів.

Нормативно-правове забезпечення громадянської освіти в Польщі характеризується чіткістю, системністю та відповідністю європейським

підходам. Освітня політика держави передбачає інтеграцію громадянських компетентностей у всі рівні освіти, включаючи вищу. [4] Заклади вищої освіти мають автономію у формуванні освітніх програм, однак дотримуються загальних принципів, що передбачають розвиток демократичних цінностей, поваги до прав людини та активної громадянської участі. В Україні нормативна база також зазнає суттєвих змін, зокрема в рамках реформування освіти, однак процес її впровадження ще не є повністю завершеним. Спостерігається тенденція до інтеграції громадянської освіти у різні освітні компоненти, проте відсутність єдиної системної моделі часто призводить до фрагментарності її реалізації. [3]

Особливості інституційної діяльності закладів вищої освіти Польщі свідчать про високий рівень інтеграції громадянської освіти в навчальний процес. Університети активно впроваджують спеціалізовані курси, що охоплюють тематику демократії, прав людини, публічного управління, соціальної відповідальності. Важливою рисою є міждисциплінарний підхід, що дозволяє розглядати громадянські компетентності не лише в межах гуманітарних дисциплін, але й у контексті економічних, правових та технічних спеціальностей. В Україні аналогічні процеси лише набирають обертів. Громадянська освіта часто інтегрується у зміст окремих курсів, таких як історія, політологія, соціологія, проте її самостійне представлення у навчальних планах залишається обмеженим.

Значну увагу у польських закладах вищої освіти приділяють методам навчання, що сприяють формуванню активної громадянської позиції. Широко застосовуються інтерактивні технології, зокрема дебати, моделювання суспільно-політичних процесів, аналіз кейсів, проєктне навчання. Такі підходи дозволяють студентам не лише засвоювати теоретичні знання, але й розвивати навички критичного мислення, аргументації, прийняття рішень та командної роботи. [2] В українських закладах вищої освіти також спостерігається поступове впровадження інноваційних методів навчання, однак традиційні форми, зокрема лекційно-семінарська система, продовжують домінувати.

Важливим аспектом діяльності польських університетів є практична складова громадянської освіти. Студенти активно залучаються до участі у громадських організаціях, волонтерських проєктах, місцевому самоврядуванні, що сприяє формуванню у них досвіду реальної громадянської активності. Значну роль відіграють також програми академічної мобільності та міжнародного співробітництва. [5] В Україні подібні ініціативи також набувають поширення, однак вони ще не є достатньо інтегрованими у навчальний процес.

Міжнародне співробітництво виступає важливим чинником розвитку громадянської освіти. Польські заклади вищої освіти мають широкі можливості участі у європейських освітніх програмах. Українські університети також активно долучаються до міжнародних проєктів, що сприяє модернізації освітнього процесу.

Таким чином, порівняльний аналіз діяльності закладів вищої освіти України та Польщі у сфері громадянської освіти дозволяє зробити висновок про наявність як спільних тенденцій, так і суттєвих відмінностей. Польща демонструє більш системний підхід, тоді як в Україні існує потреба у подальшому вдосконаленні нормативної бази та практичної складової.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII.
2. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 710-р.
3. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації. Київ : Грамота, 2019. 304 с.
4. Council of Europe. Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Strasbourg, 2018.
5. European Commission. Erasmus+ Programme Guide. Brussels, 2023.
6. Eurydice. Citizenship Education at School in Europe. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.

Ссчіна Тетяна Вікторівна

здобувачка вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Науковий керівник: Нищета Володимир Анатолійович

професор кафедри української філології та зарубіжної літератури
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ВИРАЖАЛЬНІ МОВНІ ЗАСОБИ В ШКІЛЬНІЙ МОВНІЙ ОСВІТІ ЯК ФІЛОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ

Нині в базовій середній освіті відбувається активне імплементація концептуальних засад Нової української школи й освітній процес розбудовують відповідно до положень Державного стандарту базової середньої освіти (2020 р.). Разом із тим здобувачі профільної середньої освіти продовжують навчатися за програмами 2017 р., розробленими згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.).

Старшокласники на уроках української мови окремими блоками вивчають практичну риторику й, зокрема, в 11-му кл. – засоби мовного вираження. Зауважимо, що категорійний апарат у цьому блоці практичної риторики не є новим для школярів, адже вивчаючи терміни й поняття становили зміст засвоєних раніше тем шкільної мовної й літературної освіти, отже, знайомі для учнів. Завдання вчителя на цьому етапі – узагальнити й систематизувати знання й уміння здобувачів щодо оперування в мовленні засобами мовного вираження й екстраполювати все це на риторичні смисли – смисли практичної риторики.

Методичні особливості навчання старшокласників виражальних риторичних засобів становлять наш дослідницький інтерес, і ми вважаємо **актуальним** питання теоретичної готовності вчителя здійснювати професійну діяльність у колі риторичної проблематики, тому **завданням цієї роботи** вважаємо визначення «дисциплінарного статусу» виражальних мовних засобів у шкільній мовній і літературній освіті.

Одним зі специфічних освітніх підходів у шкільній мовній освіті є функційно-стилістичний, а одним із провідних принципів – текстоцентричності (текстоорієнтованості). І названий підхід, і згаданий принцип учителі-словесники якнайповніше реалізують у роботі з розвитку мовлення учнів: не буває мовлення без тексту, а текст не існує поза стилістикою. Саме тому стилістика й функційна стилістика буквально «супроводжують» роботу з розвитку мовлення, і в цих мовних розділах вивчають виражальні мовні засоби.

У фахових джерелах знаходимо, що стилістика досліджує й описує (1) *тропи* (метонімію, метафору, синекдоху тощо) як стилістичні засоби, (2) перифраз, антитезу, інверсію тощо як *стилістичні фігури*, фігури мови, фігури поетичної мови [7: 11; 12]. Тобто, на думку авторів проаналізованих джерел, виражальні мовні засоби є предметом стилістики й функційної стилістики, що видається логічним.

Протягом навчання в закладах середньої освіти учні опановують українську літературу, у курсі якої засвоюють низку літературознавчих понять в аспекті теорії літератури. Так, відповідно до фахових джерел, здебільшого щодо ліричного способу зображення дійсності, предметом літературознавства постають:

1) *тропи* як мовні звороти [3, с. 164]; як слова [8, с. 451] і мовні образи [8, с. 36]; як прийоми художньої виразності [9, с. 75];

2) *фігури*:

- синтаксичні (стилістичні) фігури – як незвичні синтаксичні звороти [3, с. 171];

- риторичні фігури – як фігури поетичного мовлення [8, с. 435];

- поетичні (стилістичні) фігури [9, с. 84], вони ж – фігури поетичного синтаксису [9, с. 92].

Одностайності, як бачимо, немає. Розбіжності спостерігаємо і на рівні окремих засобів. Наприклад, П. Білоус вважає оксиморон тропом [3, с. 324], такої ж думки О. Орлова, О. Орлов [9, с. 82]; натомість М. Моклиця в одній роботі називає оксиморон і тропом, і синтаксичною (або стилістичною) фігурою,

і риторичною фігурою [8, с. 419, 440, 452].

Зауважимо, у літературознавстві називання фігур стилістичними вважаємо цілком природним, оскільки світ художньої літератури належить до художнього стилю – одного з функційних стилів, і його досліджує стилістика.

Розглянуті засоби виразності є мовними, тому логічно звернутися до довідкових мовознавчих видань як «незалежних джерел»:

- **тропи** визначають як мовностилістичні звороти [1, с. 281], слова або словосполучення [2, с. 99], стилістичні засоби [4, с. 358], мовні механізми, засоби [6, с. 186];

- **фігури** позиціоновані як особливі мовні звороти, своєрідні сполуки слів і синтаксичні побудови фраз [2, с. 101], звороти мови, особливі поєднання слів [4, с. 367], стилістичні (риторичні) фігури [6, с. 175].

Аналіз лінгвістичних потрактувань засвідчує наявність опозиції **стилістика vs риторика**, до чого варто додати також положення літературознавства. Так, П. Білоус предтечами українського літературознавства називає «Поетику» Арістотеля і наступні поетики й риторики XVI–XVIII ст., не згадуючи, щоправда, першоджерело – «Риторику» Арістотеля [3, с. 35], а розділ посібника про синтаксичні (стилістичні) фігури називає «Художня стилістика (риторика)» без подальших пояснень [там само, с. 171].

Стосовно окресленої опозиції двох наук слухними видаються слова С. Єрмоленко: «Стилістика як практична сфера мовної діяльності людини існує відтоді, як існує людина, яка мовить, спілкується в різних життєвих ситуаціях. ... Але відтоді, як з'явилася українською мовою «Енеїда» І. Котляревського», твір, у якому автор, за словами П. Житецького, «подивився на світ очима українця», починаємо відлік історії нової української літературної мови, у якій закладено потенційні можливості розвитку багатой мовно-стилістичної палітри для розвитку людської думки й почуттєвої сфери» [5, с. 4]. Тобто українська стилістика, на думку науковиці, має відлік від кінця XVIII ст., а Арістотель – автор першої «Риторики» – жив у IV ст. до н.е. Відповідно, стилістика є похідною від риторики, а виражальні мовні засоби постають як риторичні, і вивчати їх

необхідно передусім у площині риторичної теорії й практики, а вже потім – стилістичної.

Отже, виконана робота дає змогу констатувати, що **виражальні мовні засоби** є предметом дослідження й прикладною сферою і риторики, і стилістики, і літературознавства. Однак у подальших дослідженнях ми вважатимемо їх **риторичними**, покликаючись на «Тезаурус сучасної риторики для школяра», згідно з яким **трон** – це «риторичний прийом, що реалізується на рівні слова чи словосполучення; «квітка» красномовства на риторичному «дереві»; засіб увиразнення мовлення», а **риторична фігура** – «риторичний прийом, що реалізується в тексті, рівному або більшому, ніж речення; «квітка» красномовства на риторичному «дереві»; засіб увиразнення мовлення» [10, с. 35].

Висновки. «Дисциплінарний статус» виражальних мовних засобів у шкільній мовній і літературній освіті визначає фах учителя української мови та літератури – учителя-словесника, учителя-філолога, адже **філологія** (від грец. *philologia* – любов до слова) – «сукупність наук: мовознавства, літературознавства, текстології та ін., що вивчають культуру певного народу, виражену в мові й літературній творчості» [4, с. 367].

Деталізація «дисциплінарного статусу» виражальних мовних засобів як філологічних одиниць безпосередньо залежить від сфери функціонування їх (мети, діяльнісних характеристик процесу (методів, способів, прийомів), ролі суб'єктів процесу, очікуваних результатів), але з обов'язковим визнанням переважного права риторики як першоджерела.

Список використаних джерел:

1. Бабій І. О., Голянич М. І., Стефурак Р. І. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2024. 336 с.
2. Барань Є., Газдаг В. Словник філологічних термінів. Берегове: Закарпат. угорськ. ін-т ім. Ференца Ракоці П., , 2024. 108 с.

3. Білоус П. В. Вступ до літературознавства: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2011. 336 с.
4. Дорошенко С. І. Словник-довідник лінгвістичних термінів юного мовознавця / відп. ред. О. О. Тележкіна. Харків: Вид-во Іванченка І. С., 2024. 400 с.
5. Єрмоленко С. Я. З історії української стилістики: від стилістики мовних засобів до інтегративної стилістики. *Українська мова*. 2019, № 1. С. 3–17.
6. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 223 с.
7. Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови: навч. посіб. Львів: ПАЮ, 2007. 400 с.
8. Моклиця М. Вступ до літературознавства: посіб. для студентів філолог. факультетів. Луцьк: Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2011. 468 с.
9. Орлова О. В., Орлов О. П. Основи літературознавства: тексти лекцій: навч.-метод. посіб. Полтава: ПНПУ, 2020 134 с.
10. Риторика: навч. посіб. / Авт.-упор. В. А. Нищета. Київ: Вид-во «SBA Print», 2025. 234 с.
11. Стилiстика української мови. Теоретичні основи стилістики. Художньо-виразові засоби мовлення: навч.-метод. посіб. / Уклад. І. І. Коломієць ; Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань: Візаві, 2019. 240 с.
12. Стилiстика української мови: навч.-метод. посіб. / Упор.: А. С. Попович, Л. М. Марчук ; за ред. А. С. Попович. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун.т імені Івана Огієнка, 2017. 172 с.

Слепченко Віталій Вілісвич
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету соціально-педагогічної та мистецької освіти
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Наукова керівниця: Бунчук Оксана Володимирівна
доцентка кафедри освітології та педагогіки мистецтва
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОДОЛАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ ВЗАЄМОДІЇ

Ключовим чинником успішної комунікації є взаєморозуміння між її учасниками. «Як зазначає Ф. С. Бацевич, успішність комунікативного акту безпосередньо залежить від спільності кодів та здатності партнерів до дешифрування інтенцій один одного [1, с. 32].» У процесі міжкультурної взаємодії досягнення порозуміння ускладнюється специфікою особистісної, етнічної та культурної ідентичностей. Це може негативно впливати на результативність спілкування вже на перцептивній стадії, коли сприйняття співрозмовника є процесом, у ході якого «розшифровується внутрішній світ та особливості особистості через низку зовнішніх (переважно невербальних та паравербальних) проявів». Ми вважаємо, що розуміння цих механізмів дозволяє педагогу ефективніше організовувати освітній процес у багатонаціональних колективах.

Варто зауважити, що індивід, вступаючи в комунікацію, часто помилково вважає свою емоційну оцінку партнера, розуміння його вчинків та власну стратегію поведінки єдино правильними. Проте сприйняття дійсності кожною особистістю відбувається під впливом її ідентичності, що формується на основі культурного й життєвого досвіду, ментальності, рівня освіти та здатності інтерпретувати навколишній світ. З іншого боку, категоризація дійсності, визначення значущості тих чи інших фрагментів світу, формування ціннісних

орієнтирів та їх інтерпретація з метою уникнення невизначеності безпосередньо залежать від культурного коду людини.

Будь-яка особистість існує в нерозривному зв'язку з реальним середовищем, яке задовольняє її потребу в ідентичності та самоідентифікації з боку соціуму. Саме самоототожнення з певною групою сприяє усвідомленню себе людини та її гармонійним відносинам із довкіллям. Ситуація змінюється в процесі міжкультурного спілкування, коли ідентичність особистості може сприйматися інакше, ніж у рідній культурі. У такому разі первинне сприйняття образу партнера стає регулятором комунікативної поведінки. Через розбіжність контекстів інтерпретація дій партнера може виявитися хибною, що призводить до виникнення конфліктів.

Саме тому учасники міжкультурної комунікації мають володіти здатністю аналізувати чужу культуру, адекватно реагувати на дії її представників (як у поведінковому, так і в емоційному плані) та визнавати альтернативні цінності. Це дозволяє певною мірою передбачати поведінку партнера. Такі процеси тісно пов'язані з феноменом атрибуції, що розглядається як «процес інтерпретації, за допомогою якого індивід приписує спостережуваним подіям або діям певні причини». «У соціальній психології атрибуція розглядається не лише як механізм пояснення причин поведінки, а й як чинник формування ставлення до партнера по взаємодії [3, с. 214]. Це стає особливо важливим у ситуаціях, коли первинне сприйняття образу партнера стає регулятором подальшої комунікативної поведінки.

Вже на етапі сприйняття співрозмовника може виникнути комунікативний дисонанс, спричинений хибною атрибуцією або стереотипами. Хоча взаєморозуміння припускає адекватне декодування особистості іншого та емоційний відгук, у міжкультурному діалозі (навіть за умови володіння спільною мовою) виникають бар'єри. Сучасні вчені виокремлюють такі перешкоди:

- 1) невміння визначати мотиви та наміри партнера в конкретній ситуації;
- 2) наявність упереджених установок, етнічних стереотипів та оцінок;

3) незнання особливостей національного характеру та домінант невербальної поведінки іншої культури.

Ефективність спілкування в межах однієї культури ґрунтується на схожості атрибутів, тоді як у міжкультурному середовищі вона часто наштовхується на етноцентризм – розгляд стандартів власної культури як єдино правильних. Це породжує хибну атрибуцію та дистанційованість. Характерною рисою є приписування значень через призму рідної культури об'єктам іншої культури. Наприклад, український студент-магістрант приїжджає на стажування до університету у Великій Британії. Під час першої зустрічі британський колега з усмішкою запитує: *«How are you?»* (Як справи?). Українець, виходячи з вітчизняного культурного сценарію, сприймає це запитання як вияв щирого інтересу до свого стану. Він починає детально розповідати про втому після перельоту, складнощі з поселенням та хвилювання перед навчанням.

Британець, для якого це питання є лише формулою вітання (аналогом «Добрий день»), починає демонструвати ознаки дискомфорту: відводить погляд, намагається швидше завершити розмову. Механізм хибної атрибуції: українець приписує поведінці британця негативні особистісні риси: *«Він зверхній, байдужий і нещирий. Сам запитав, а тепер йому нудно мене слухати»*. (Це фундаментальна помилка атрибуції: ситуативна поведінка британця, зумовлена етикетом, пояснюється його «поганим характером»). Британець приписує українцю порушення соціальних норм: *«Він занадто нав'язливий, егоцентричний і не вміє тримати дистанцію»*. (Хоча поведінка українця зумовлена лише культурною установкою на щирість у спілкуванні).

Поширеною є також фундаментальна помилка атрибуції: власні комунікативні недоліки людина пояснює обставинами, а помилки іншого – його особистими якостями. Подібні збої ілюструє приклад: український викладач призначає онлайн-консультацію студенту з Єгипту рівно на 10:00. Викладач заходить у Zoom вчасно, але студент з'являється о 10:20 без особливих вибачень, де хибні уявлення про пунктуальність один одного (хронеміка) призвели до зірваної зустрічі.

Стереотипи, що мають соціальне забарвлення, налаштовують комунікантів на спрощене сприйняття. Проте прогнозування поведінки на їх основі може бути як успішним, так і помилковим. Ці приклади ілюструють, що комунікативний бар'єр виникає не через мовні помилки, а через соціокультурні розбіжності в інтерпретації дій. В освітньому контексті це означає, що педагог має навчати не лише граматиці мови, а й «граматиці культури», щоб уникати хибних атрибуцій, які руйнують навчальну атмосферу.

Отже, для досягнення ефективності в міжкультурному спілкуванні та подоланні комунікативних бар'єрів надзвичайно важливим є прагнення обох сторін до розуміння чужої культури, здатність визнавати культурні відмінності та знаходити спільні смисли того, що відбувається. «Розвиток здатності до адекватного аналізу чужої культури та подолання комунікативних бар'єрів є невід'ємною складовою професійної підготовки сучасного педагога, що дозволяє мінімізувати конфліктні ситуації в освітньому процесі» [2, с. 140].

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-ге вид., допов. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
2. Огієнко О. І. Міжкультурна комунікація в контексті професійної підготовки майбутніх педагогів. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2014. Вип. 8. С. 138-147.
3. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник : у 2 кн. Кн. 1. Київ : Либідь, 2004. 576 с.

Стародуб Анастасія Андріївна
здобувачка вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Камишова Тетяна Миколаївна
кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТАФОР У ПЕРЕКЛАДНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «НЕЗРИМЕ ЖИТТЯ АДДІ ЛЯРЮ» В. Е. ШВАБ)

У сучасному мовознавстві метафора розглядається не лише як стилістичний засіб, а як інструмент концептуалізації досвіду людини та осмислення дійсності. Особливої уваги вона набуває у перекладознавстві, оскільки часто становить труднощі при передачі художнього тексту іншою мовою через поєднання семантичного, образного та культурного компонентів, які не завжди мають прямі відповідники. У цьому контексті актуальним є аналіз особливостей відтворення метафор у перекладній літературі на матеріалі сучасних художніх творів.

Роман В. Е. Шваб «Незримо життя Адді Лярю» характеризується високим рівнем метафоричності, що формує індивідуально-авторську картину світу та забезпечує глибину психологічного зображення персонажів. У дослідженні використано класифікації метафор Дж. Лакоффа і М. Джонсона, П. Ньюмарка, Т. Стретович та А. С. Овсієнко, що дозволяє комплексно проаналізувати їх когнітивні, стилістичні та функціональні особливості [4; 5; 2; 1].

У процесі аналізу було відібрано метафоричні одиниці методом суцільної вибірки з тексту роману, що дало змогу сформувати репрезентативний матеріал для дослідження. Зокрема, у фрагменті “A girl is running for her life” [6, с. 1] – “Дівчина тікає, рятуючи своє життя” [3, с. 11] метафоричний зміст зосереджений у виразі for her life, який передає не лише фізичну дію, а й стан крайньої небезпеки. Даний вислів доцільно розглядати як ідіоматичну або конвенціоналізовану метафору. У перекладі використано дієприслівникову

конструкцію «рятуючи», що підсилює цілеспрямованість дії та емоційне напруження ситуації. Загалом переклад зберігає образність, хоча певною мірою трансформує структуру вислову. За П. Ньюмарком цей приклад можна віднести до звичайних метафор, тоді як за Т. Стретович він має оціночний характер.

Наступний приклад демонструє складнішу метафоричну структуру: “Now, she cannot stand the sight of it. It is an unwelcome weight in her pocket, an unwanted reminder of another loss. And every time her fingers skim the wood, she feels the darkness kissing her knuckle as he slides the band back on” [6, с. 63] – “А тепер Адді не може на неї дивитися. Каблучка перетворилася на неприємний тягар у кишені, на небажане нагадування про ще одну втрату. І щоразу, як пальці випадково торкаються дерева, вона відчуває, як морок цілує її кісточки пальців, вдягаючи каблучку назад” [3, с. 69]. У цьому випадку абстрактні переживання осмислюються як фізичний тягар, що відповідає онтологічному типу метафори. Переклад загалом адекватно передає значення оригіналу, зберігаючи образність і емоційне навантаження. Водночас певні нюанси інтерпретації можуть дещо змінювати сприйняття образу. Особливу роль відіграє персоніфікація темряви («морок цілує»), яка підсилює атмосферу тривоги. За класифікацією П. Ньюмарка ця метафора є оригінальною.

У прикладі “He smiles. ‘You are a stubborn thing. But even rocks wear away to nothing’” [6, с. 181] – “– А ти вперта, – посміхається він. – Але навіть каміння стирається на порошок” [3, с. 184] образ каменю використовується для характеристики персонажа, символізуючи твердість і незламність. Водночас вислів про руйнування під впливом часу надає висловлюванню відтінку прихованої загрози. Переклад загалом зберігає експресивність і зміст, хоча допускає певну інтерпретаційну варіативність.

Цитата “Then again, he never felt at home at home, only a vague sense of dread, the eggshell-laden walk of someone constantly in danger of disappointing” [6, с. 344] – “Хоча, як по правді, він і вдома ніколи не почувався вдома: його переслідував неясний страх людини, яка постійно в небезпеці когось розчарувати, і кожне повернення було як ходіння по яєчній шкаралупі” [3, с. 344–345] ілюструє

використання усталеної метафори. Вона передає стан постійної напруженості та обережності. Використаний перекладачкою відповідник є природним для української мови і забезпечує високий рівень семантичної близькості до оригіналу.

Останній приклад демонструє складну образну структуру: “...he just wants to hold on to this moment, to make it last, to will it still, turn the film into a freeze frame, let that be the end, not darkness, not nothing, just a permanent moment. A memory, trapped in amber, in glass, in time” [6, с. 522] – “...він просто хоче затримати цю мить, змусити її тривати, змусити її зупинитися, перетворити фільм на застиглий кадр, щоб отакий і був кінець: не морок, не ніщо, а вічна мить. Пам’ять, ув’язнена в бурштині, у склі, у часі” [3, с. 519]. У цьому випадку метафора передає прагнення зупинити час і зберегти момент у незмінному вигляді. Переклад зберігає структуру та образність вислову, що дозволяє відтворити його емоційно-експресивний ефект.

У ході дослідження було проаналізовано 224 метафоричні одиниці. За класифікацією Дж. Лакоффа та М. Джонсона онтологічні метафори становлять 143 одиниці (63,8 %), тоді як орієнтаційні – 81 (36,2 %), що свідчить про прагнення авторки до конкретизації абстрактних понять. За П. Ньюмарком переважають оригінальні метафори – 95 одиниць (42,4 %), що вказує на індивідуально-авторський характер образності твору. За класифікацією Т. Стретович домінують оціночні метафори (57,1 %), що підкреслює емоційну насиченість тексту, а за підходом А. С. Овсієнко найчастотнішими є метафори за формою та враженням. Отже, метафора у творі виконує не лише декоративну, а й когнітивно-емоційну функцію.

Аналіз свідчить, що переклад метафор у романі характеризується загалом високим рівнем адекватності. Перекладачка Ірина Вернигора здебільшого зберігає метафоричні образи, адаптуючи їх до норм української мови. Водночас у деяких випадках спостерігаються трансформації, що можуть впливати на відтінки значення, але водночас забезпечують природність звучання тексту.

Таким чином, метафора у перекладному художньому тексті є складним багатофункціональним явищем, аналіз якого потребує врахування різних підходів. Проведене дослідження демонструє ефективність використання комплексної класифікації та підтверджує високий рівень відтворення образної системи оригіналу у перекладі.

Список використаних джерел:

1. Овсієнко А. С. Метафора в сучасному мовознавстві: тлумачення та класифікація // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2018. – № 32. – Т. 3. – С. 105–110. – Режим доступу: http://vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v32/part_3/31.pdf (дата звернення: 13.04.2026).
2. Стретович Т. Класифікаційне розмаїття видів метафор // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – 2018. – Вип. 16. – С. 232–239.
3. V. E. Schwab Шваб В. Е. Незриме життя Адді Лярю. – Київ : Книголав, 2022. – 544 с.
4. George Lakoff, Mark Johnson Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 259 p.
5. Peter Newmark Newmark P. A. A Textbook of Translation. – Harlow : Pearson Education Limited, 2008. – 292 p.
6. V. E. Schwab Schwab V. E. The Invisible Life of Addie LaRue. – London : Titan Books, 2022. – 545 p.

Степаненко Крістіна Андріївна
здобувачка вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Маслова Аліна Вікторівна
доцентка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ ПЛАТФОРМ ДЛЯ РОЗВИТКУ АНГЛОМОВНОГО ГОВОРІННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У сучасних умовах глобалізації та стрімкого розвитку цифрових технологій володіння англійською мовою стає необхідною запорукою успішної соціалізації та професійної реалізації молоді. Одним із ключових компонентів іншомовної комунікативної компетентності є англomовне говоріння, яке потребує систематичної практики, інтерактивної взаємодії та створення умов, максимально наближених до реального спілкування. Традиційні форми навчання не завжди забезпечують достатній рівень мовленнєвої активності учнів, що зумовлює потребу у впровадженні інноваційних підходів та цифрових інструментів. Саме цифрові освітні платформи відкривають нові можливості для організації ефективної мовленнєвої практики, розширюють доступ до автентичних ресурсів і сприяють підвищенню мотивації учнів до вивчення англійської мови.

Отже, метою цієї публікації є висвітлення можливостей використання цифрових освітніх платформ для розвитку компетентності в англomовному говорінні учнів старших класів ЗЗСО.

Актуальність використання цифрових платформ у навчанні англomовного говоріння зумовлена кількома чинниками. По перше, цифровізація освіти стала невід'ємною частиною сучасного освітнього процесу, що відображено у сучасних наукових дослідженнях, присвячених трансформації освітнього

середовища [1, с. 12]. По друге, дистанційне та змішане навчання, яке активно впроваджується в українських школах, потребує ефективних інструментів для організації усної взаємодії між учителем і учнями. По третє, цифрові платформи забезпечують можливість індивідуалізації навчання, дозволяють учням працювати у власному темпі, отримувати миттєвий зворотний зв'язок і долати психологічні бар'єри, пов'язані з усним висловлюванням. По четверте, сучасні міжнародні дослідження підкреслюють, що цифрове навчальне середовище сприяє підвищенню мовленнєвої активності та розвитку комунікативних умінь учнів у постпандемічну епоху [2, с. 41].

Цифрові освітні платформи, що використовуються у навчанні іноземних мов, умовно поділяють на кілька типів, кожен із яких має власні функціональні можливості та методичний потенціал. LMS платформи, такі як Google Classroom і Moodle, забезпечують організацію навчального процесу, систематизацію матеріалів, виконання завдань та отримання зворотного зв'язку. Вони дозволяють інтегрувати мультимедійні ресурси, створювати усні завдання у форматі аудіо та відеовідповідей, а також відстежувати індивідуальний прогрес учнів. Хоча LMS не забезпечують синхронної усної взаємодії, вони створюють необхідні умови для підготовки усних висловлювань, їх запису та подальшого аналізу, що є важливим етапом формування компетентності в говорінні.

Іншу групу становлять комунікаційні та дистанційні платформи, серед яких найбільш поширеними є Zoom, Google Meet і Microsoft Teams. Ці платформи забезпечують синхронну взаємодію між учителем і учнями, що дозволяє організовувати живе спілкування, моделювати реальні комунікативні ситуації, проводити дискусії, рольові ігри та інші види діяльності, спрямовані на розвиток діалогічного та полілогічного мовлення. Саме цей тип платформ є найбільш релевантним для розвитку говоріння, оскільки забезпечує безпосередню усну комунікацію, що неможливо реалізувати в асинхронних форматах.

Окрему групу становлять змішані платформи, які поєднують функції LMS та інструменти відеозв'язку. Наприклад, Google Classroom інтегрується з Google Meet, а Microsoft Teams поєднує можливості управління навчальним контентом

і проведення онлайн занять. Такі платформи дозволяють організовувати повний навчальний цикл: від підготовки матеріалів і виконання завдань до їх обговорення в режимі реального часу [2, с. 44]. Це сприяє системності навчання та підвищує ефективність мовленнєвої практики, оскільки учні мають змогу готувати усні висловлювання в асинхронному режимі та відпрацьовувати їх під час синхронної взаємодії.

У процесі навчання англomовного говоріння важливу роль відіграють також додаткові цифрові ресурси, які можуть бути інтегровані безпосередньо в структуру уроку. Wordwall є одним із найпоширеніших інструментів у шкільній практиці, оскільки дозволяє створювати інтерактивні вправи, що стимулюють мовленнєву активність. Хоча платформа не забезпечує синхронного говоріння, вона сприяє розвитку усного мовлення через завдання, які передбачають проговорювання лексичних одиниць, опис зображень або виконання мовленнєвих реакцій після інтерактивної гри. Використання Wordwall на уроках англійської мови підвищує мотивацію учнів, робить навчальний процес більш динамічним і створює умови для активного залучення кожного учня.

ELSA Speak є спеціалізованою платформою для тренування вимови, яка використовує алгоритми штучного інтелекту для аналізу фонетичних помилок. У шкільних умовах цей ресурс може бути використаний як інструмент для роботи над вимовою під час уроку або як домашнє завдання. Учні мають можливість виконувати короткі вправи, отримувати детальний аналіз власної вимови та працювати над індивідуальними труднощами. Інтеграція ELSA Speak у навчальний процес сприяє формуванню фонетичної компетентності, що є важливою складовою успішного усного спілкування.

Mondly також може бути ефективно використаний у старшій школі як додатковий інструмент для розвитку говоріння. Платформа пропонує діалогові тренажери, моделювання комунікативних ситуацій та вправи на відпрацювання усних реплік. У шкільній практиці найчастіше застосовується стандартна версія Mondly, яка дозволяє учням тренувати короткі діалоги, повторювати фрази та взаємодіяти з віртуальним співрозмовником. Це сприяє підвищенню впевненості

старшокласників у власних мовленнєвих можливостях і створює додаткові умови для практики поза межами класу.

Вибір платформи для розвитку англомовного говоріння має ґрунтуватися на низці педагогічних і технічних критеріїв. Насамперед важливо, щоб платформа забезпечувала можливість синхронного відеозв'язку, адже саме він створює умови для безпосередньої усної взаємодії. Не менш важливою є наявність функції роботи в парах і групах, що дозволяє організовувати діалогічне та полілогічне мовлення. Значущими є також можливість запису усних відповідей, інструменти демонстрації матеріалів, стабільність зв'язку, якість аудіо та відео, інтерактивні можливості, а також доступність і простота використання для учнів. Аналіз функціональних можливостей різних платформ свідчить, що найбільш повно цим критеріям відповідає Zoom, який широко застосовується у мовній освіті [3, с. 87].

Zoom є однією з найбільш ефективних платформ для розвитку англомовного говоріння завдяки розвиненому інструментарію для інтерактивної взаємодії. Однією з ключових функцій є Breakout Rooms - кімнати для групової роботи, які дозволяють розподіляти учнів на пари або малі групи для виконання комунікативних завдань. Це створює умови для інтенсивної мовленнєвої практики, знижує психологічний бар'єр і сприяє активізації кожного учня. Функція демонстрації екрану забезпечує можливість роботи з презентаціями, відео та інтерактивними вправами, що сприяє розвитку монологічного мовлення, умінь описувати зображення та коментувати інформацію. Запис зустрічей дозволяє зберігати усні висловлювання учнів для подальшого аналізу, самооцінювання та рефлексії, що є важливим компонентом формування мовленнєвої компетентності. Інтерактивна дошка сприяє поясненню лексики, структуруванню висловлювань і створенню мовленнєвих опор, а чат, реакції та опитування підтримують динаміку заняття та залучають менш активних учнів. Висока якість аудіо та відео забезпечує чіткість вимови, що є необхідною умовою для формування фонетичних навичок. Як зазначає J. Richards, розвиток

говоріння потребує створення умов для регулярної практики та різноманітних форм усної взаємодії [3, с. 67], що повністю відповідає можливостям Zoom.

Висновки. Отже, цифрові освітні платформи відіграють важливу роль у розвитку англомовного говоріння старшокласників, оскільки забезпечують інтерактивність, доступність та різноманітність форм роботи. LMS платформи сприяють організації освітнього процесу, тоді як комунікаційні сервіси створюють умови для безпосередньої мовленнєвої практики. Додаткові цифрові ресурси, такі як Wordwall, ELSA Speak та Mondly, розширюють можливості вчителя щодо формування фонетичних навичок, монологічного та діалогічного мовлення. Zoom, завдяки широкому функціоналу, є одним із найбільш ефективних інструментів для формування навичок усного мовлення. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розроблення методичних моделей інтеграції цифрових платформ у змішане навчання та оцінювання їхнього впливу на різні компоненти мовленнєвої компетентності.

Список використаних джерел:

1. Цифрова трансформація освіти: теоретико методичні засади : колективна монографія / за заг. ред. проф. В. Сергієнка. Київ : Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2024. 382с.
2. Adeoye B. F., Oni A. A. Digital Learning and the Teaching Learning Environment in the Post Pandemic 21st Century. In: Instructional Technology Theory in the Post Pandemic Era. 2024. DOI: 10.4018/979 8 3693 7645 4.ch001.
3. Richards J. C. Teaching Speaking: Theory and Practice. Cambridge : Cambridge University Press, 2015. 210 p.

Тахтарова Маргарита Геннадіївна
здобувачка освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Маслова Аліна Вікторівна
доцентка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

СУЧАСНІ ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗЗСО

У сучасних умовах глобалізації та інтеграції України у світовий освітній і культурний простір особливого значення набуває володіння іноземними мовами, зокрема англійською. Однією з ключових складових англомовної комунікативної компетентності є лексична компетентність, яка забезпечує здатність учнів адекватно сприймати, розуміти та продукувати мовлення в різних комунікативних ситуаціях. Саме тому проблема формування англомовної лексичної компетентності старшокласників закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) є надзвичайно актуальною.

Сучасна лінгводидактика пропонує різноманітні підходи до навчання іншомовної лексики, які ґрунтуються на комунікативному, компетентнісному, діяльнісному та особистісно орієнтованому підходах. У зв'язку з цим особливої уваги потребує пошук ефективних методів, прийомів і засобів навчання, що сприяють активізації лексичного запасу учнів старшої школи.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення процесу навчання англійської мови відповідно до сучасних освітніх стандартів, які орієнтовані на формування ключових і предметних компетентностей, а також потребою впровадження інноваційних технологій навчання, що забезпечують підвищення мотивації учнів та ефективності засвоєння лексичного матеріалу.

Мета цієї публікації – надати характеристику сучасним лінгводидактичним підходам до формування англомовної лексичної компетентності старшокласників ЗЗСО.

Сучасний етап розвитку освіти характеризується переходом до компетентнісної парадигми, що визначає нові підходи до формування іншомовної лексичної компетентності учнів. Як зазначає Л. Мамчур, ключовими в сучасній лінгводидактиці є компетентнісний та комунікативно-діяльнісний підходи, які забезпечують формування мовної особистості через практичне використання мовлення [4, с. 124].

Компетентнісний підхід передбачає орієнтацію не лише на засвоєння лексичних одиниць, а й на здатність їх застосовувати в реальних комунікативних ситуаціях. За визначенням М. Пентилюк, «формування мовної особистості відбувається через інтеграцію знань, умінь і ціннісних орієнтацій» [4]. Це особливо актуально для старшокласників, які повинні вміти використовувати лексику у різних сферах спілкування.

Комунікативно-діяльнісний підхід в свою чергу ґрунтується на тому, що мова функціонує як засіб спілкування, а отже, навчання має бути максимально наближеним до реальних умов комунікації [2]. У межах цього підходу лексика засвоюється через мовленнєву діяльність: діалоги, дискусії, проєктну роботу.

Важливе місце займає особистісно орієнтований підхід, який спрямований на розвиток індивідуальних здібностей учня та врахування його навчальних потреб [4, с. 128]. У процесі формування лексичної компетентності це проявляється у доборі автентичних матеріалів, інтерактивних завдань та індивідуалізації навчання.

Сучасні дослідники Ю. Леврінц і М. Леврінц наголошують на інтеграції інноваційних технологій у лінгводидактичний процес, що сприяє підвищенню мотивації та ефективності засвоєння лексики [3, с. 61-62]. Зокрема, використання цифрових ресурсів, мультимедійних засобів і онлайн-платформ дозволяє активізувати різні канали сприйняття інформації.

Крім того, інноваційні методи навчання лексики, за Н. Мелекесцевою, включають використання ігор, проєктної діяльності та інтерактивних вправ, що забезпечують глибше засвоєння лексичного матеріалу [5, с. 74]. Такі методи сприяють формуванню не лише мовної, а й соціокультурної компетентності.

На думку В. Богатко та ін., ефективне формування лексичної компетентності можливе за умови поєднання традиційних і інноваційних методів навчання, а також використання інформаційно-комунікаційних технологій [1, с. 11]. Це дозволяє забезпечити системність і практичну спрямованість навчального процесу.

На нашу думку, сучасні лінгводидактичні підходи відіграють визначальну роль у формуванні англомовної лексичної компетентності старшокласників. Їх застосування дозволяє не лише забезпечити засвоєння лексичного матеріалу, а й сформувати здатність ефективно використовувати його у процесі реального іншомовного спілкування.

Вважаємо, що найбільш результативним є комплексне поєднання компетентнісного, комунікативно-діяльнісного, особистісно орієнтованого та технологічного підходів. Саме така інтеграція створює умови для активізації пізнавальної діяльності учнів, підвищення їх мотивації та розвитку мовленнєвих умінь.

Важливо також враховувати індивідуальні особливості старшокласників і активно впроваджувати інноваційні методи та цифрові технології у навчальний процес. Це сприяє більш глибокому та усвідомленому засвоєнню лексики.

Висновки. Отже, сучасні лінгводидактичні підходи до формування англомовної лексичної компетентності старшокласників ЗЗСО мають комплексний та інтегративний характер. Як зазначає Л. Мамчур, провідними є компетентнісний і комунікативно-діяльнісний підходи, що орієнтують навчання на практичне використання лексики у мовленні [4]. Н. Шандра підкреслює важливість поєднання когнітивного та особистісно орієнтованого підходів для врахування індивідуальних особливостей учнів [7, с. 286]. Водночас, за словами О. Трумко, лексична компетентність є ключовою складовою іншомовної

комунікативної компетентності та забезпечує ефективне спілкування [6, с. 148]. Таким чином, сучасні підходи спрямовані не лише на засвоєння лексики, а й на формування здатності її доцільного використання у реальних комунікативних ситуаціях. Ефективне ж формування англомовної лексичної компетентності можливе лише за умови системного та цілеспрямованого використання сучасних лінгводидактичних підходів, що відповідають потребам і викликам сучасної освіти.

Список використаних джерел:

1. Богатько В., Завальнюк І., Сахацька В. Традиційні та інноваційні методи і прийоми формування лексичної компетенції школярів на уроках вивчення української мови. Причорноморські філологічні студії. 2023. №3. С. 5-13. DOI: <https://doi.org/10.32782/bsps-2023.3.1>
2. Л. Кодлюк. Лінгвосоціокультурна компетентність в усному спілкуванні німецькою мовою старшокласників як методичний феномен: теоретичний аспект. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2025-109-4>
3. Леврінц Ю., Леврінц М. Погляди майбутніх учителів іноземних мов на сучасні лінгводидактичні підходи. Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica. 2026. № 5(1). С. 51–66. DOI: <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2026-1-51-66>
4. Мамчур Л.І. Лінгводидактичні підходи до формування комунікативної компетентності учнів основної школи. Педагогічні науки. 2011. Т. 1. №59. С. 124-128. DOI: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/issue/view/56>
5. Н. Мелекєсцева. Сучасні методи навчання іншомовного лексичного матеріалу в початковій школі. Acta Paedagogica Volynienses. 2025. №4. С. 67-75. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2025.4.10>
6. Трумко О. Методика формування лексичної компетентності в іншомовній аудиторії: теоретичні аспекти та практичні підходи. Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2025. Вип. 19. С. 143-151. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ufl.2025.19.4812>

7. Шандра Н. Підходи до формування англомовної лексичної компетентності в професійно орієнтованому письмі майбутніх ІТ-фахівців. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2018. №2(43). С. 284-288. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2018.43.284-288>

Удовиченко Анатолій Михайлович
здобувач вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Науковий керівник: Помазан Дмитро Юрійович
асистент кафедри історії та археології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ СИСТЕМИ КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: ВІД ПЛЕМІННИХ ОБ'ЄДНАНЬ ДО УДІЛЬНИХ КНЯЗІВСТВ

Проблематика становлення та трансформації адміністративних систем у середньовічних державах є однією з ключових у сучасній історіографії, оскільки дозволяє простежити логіку формування владних структур і механізмів управління. У цьому контексті особливий інтерес становить розвиток Київської Русі, де поступовий перехід від племінної організації до більш складних форм політичної інтеграції визначив специфіку державного устрою. Актуальність дослідження зумовлена потребою аналізу довготривалих процесів децентралізації та їх впливу на формування удільної системи, в рамках дослідження історії сучасного державотворення. Метою роботи є дослідження еволюції адміністративної системи Київської держави, виявлення основних етапів її трансформації та чинників, що зумовили перехід до удільної моделі політичної організації [3, с. 13–15].

Початковий етап еволюції адміністративної системи в межах Київської Русі характеризується домінуванням племінної організації, у якій політична влада ще не набула чітко інституціоналізованих форм. Управління здійснювалося переважно на основі родоплемінних зв'язків, а локальні еліти зберігали значну автономію у внутрішніх справах. Інтеграція територій відбувалася через військово-даниницькі практики, що передбачали ситуативне підпорядкування та періодичний збір данини без сталої адміністративної системи. У цей період відсутній розвинений бюрократичний апарат, а влада носить персоналізований і

мобільний характер, залежачи від сили дружини та авторитету князя. Саме ця стадія створила передумови для подальшої централізації та формування більш складних управлінських структур [4, с. 222].

Наступний етап характеризується становленням ранньодержавної централізації в межах Київської Русі, коли центр поступово підпорядковує племінні території та формує більш упорядковану систему управління. Влада починає спиратися не лише на військову силу, а й на адміністративні механізми, зокрема через призначення намісників і впорядкування збору данини. З'являються елементи територіальної організації, що зменшують автономію місцевих еліт. У цей період формується основа для інтеграції різнорідних земель у відносно єдиний політичний простір.

Подальший етап еволюції адміністративної системи характеризується посиленням династичного принципу управління та поступовою трансформацією централізованої моделі влади у більш складну й диференційовану структуру. Особливо виразно ці процеси проявляються за правління Ярослава Мудрого, коли відбувається закріплення практики розсадження представників князівського роду у ключових політичних центрах. У межах Русі це сприяло ефективнішому контролю над територіями, забезпечувало оперативність управлінських рішень і зміцнювало династичну єдність. Водночас така система містила внутрішні суперечності, оскільки наділення окремих князів владними повноваженнями поступово формувало їхню політичну суб'єктність і прагнення до автономії. Адміністративна структура ускладнюється, набуває більш ієрархічного характеру, проте водночас втрачає монолітність. Це створює передумови для подальшої децентралізації, коли регіональні центри починають діяти як відносно самостійні політичні одиниці [1, с. 77-79].

Завершальний етап еволюції адміністративної системи пов'язаний із процесом політичної роздробленості, що охоплює Київську Русь у XII ст. і відображає поступовий розпад єдиного владного центру. Посилення династичних суперечностей, боротьба за київський престол і зростання ролі регіональних еліт призводять до утвердження удільних князівств як відносно

самостійних політичних одиниць. Адміністративна система втрачає централізований характер, поступаючись місцем локальним моделям управління. У цих умовах Київ зберігає символічне значення, однак фактично втрачає функції єдиного політичного ядра [2, с. 23-24].

У підсумку еволюція адміністративної системи Київської Русі відображає складний і суперечливий процес переходу від племінної організації до ранньодержавної централізації, а згодом – до політичної децентралізації. Початкові форми управління, засновані на родоплемінних зв'язках, поступово змінюються більш упорядкованими адміністративними практиками, що забезпечують інтеграцію територій. Водночас розвиток династичної системи та посилення регіональних центрів закладають підґрунтя для роздробленості. У результаті формується модель влади, що поєднує елементи централізації та автономії, визначаючи подальшу політичну динаміку східноєвропейського простору.

Список використаних джерел:

1. Григорчак І. М. Зародження політико-адміністративної еліти в Київській Русі // Механізми державного управління: зб. наук. пр. Київ: Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, 2012. № 1. С. 77–82 (С. 77–79).
2. Котляр М. Ф. Княжа служба в Київській Русі. Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. 251 с. (С. 23–24).
3. Лихачова Т. С. Щодо джерел політико-правової думки в Київській Русі // Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 78-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (19–20 травня 2022 р., м. Одеса). Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2022. С. 13–15.
4. Панишко Г. Витоки політичних ідей творення української державності «у традиції руській» у політичній думці України // Літопис Волині. 2025. № 32. С. 221–226. DOI: 10.32782/2305-9389/2025.32.36 (С. 222).

Федюніна Олена Ігорівна
PhD-студентка, асистентка кафедри української філології та
зарубіжної літератури
*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького, Україна*

ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ З ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У СИСТЕМІ ФІЛОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У контексті євроінтеграційних процесів в Україні актуалізується проблема формування базових цінностей Європейського Союзу у майбутніх учителів української мови та літератури. Це зумовлено необхідністю гармонізації національної системи освіти з європейськими стандартами, а також потребою підготовки фахівців, здатних ефективно функціонувати в умовах глобалізованого та полікультурного суспільства. У цьому аспекті особлива роль належить учителю-словеснику як носію мовної культури, національної ідентичності та провіднику загальнолюдських і європейських цінностей у освітньому середовищі [2, с. 184].

Особливої значущості набуває організація педагогічного експерименту як науково обґрунтованого способу перевірки ефективності педагогічних умов, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти. Педагогічний експеримент дозволяє не лише виявити рівень сформованості цінностей на різних етапах професійної підготовки, а й здійснити цілеспрямований вплив на освітній процес шляхом упровадження інноваційних методик, технологій і змістових компонентів. Важливим є те, що експериментальна робота забезпечує можливість об'єктивного оцінювання результативності запропонованих педагогічних умов, виявлення динаміки змін та визначення оптимальних шляхів удосконалення фахової підготовки майбутніх учителів.

Крім того, організація педагогічного експерименту сприяє системному поєднанню теоретичних положень і практичної діяльності, що забезпечує

наукову обґрунтованість і практичну значущість отриманих результатів. Це, своєю чергою, створює підґрунтя для модернізації філологічної освіти відповідно до європейських ціннісних орієнтирів та вимог сучасного освітнього простору [1, с. 62].

Організація експериментальної роботи передбачала поетапну реалізацію трьох взаємопов'язаних етапів: констатувального, формувального та контрольного, що забезпечило системність і наукову обґрунтованість дослідження. На констатувальному етапі здійснено діагностику вихідного рівня сформованості ціннісних орієнтацій майбутніх учителів-словесників, зокрема визначено ступінь усвідомлення ними базових європейських цінностей, рівень розвитку толерантності, здатності до міжкультурної взаємодії та критичного мислення. Для цього використано комплекс діагностичних методик, зокрема анкетування, тестування, педагогічне спостереження та аналіз результатів навчальної діяльності здобувачів освіти.

Формувальний етап був спрямований на цілеспрямоване впровадження розроблених педагогічних умов, що передбачали інтеграцію аксіологічного компоненту в зміст філологічних дисциплін, використання інтерактивних технологій навчання (дискусій, дебатів, кейс-методу), розвиток критичного мислення та медіаграмотності. Особлива увага приділялася організації навчальної діяльності на засадах діалогу, співпраці та рефлексії, що сприяло активному залученню студентів до осмислення ціннісних аспектів навчального матеріалу. У межах цього етапу також реалізовано систему практичних завдань, проєктної діяльності та аналізу художніх текстів, орієнтованих на формування європейських цінностей.

На контрольному етапі здійснено підсумкову діагностику рівня сформованості ціннісних орієнтацій та проведено порівняльний аналіз отриманих результатів з даними констатувального етапу. Це дало змогу виявити позитивну динаміку змін, оцінити ефективність упроваджених педагогічних умов і методичних інструментів, а також визначити доцільність їх подальшого

використання у системі професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури.

Результати експерименту засвідчили позитивну динаміку сформованості європейських цінностей у студентів експериментальної групи, що підтверджує доцільність використання запропонованих педагогічних умов і методичних інструментів. Зокрема, відзначено підвищення рівня толерантності, розвитку критичного мислення, готовності до міжкультурної взаємодії та професійної рефлексії.

Отже, організація педагогічного експерименту в системі філологічної освіти є ефективним засобом перевірки й упровадження інноваційних підходів до формування базових цінностей Європейського Союзу, що сприяє підготовці конкурентоспроможного вчителя, здатного діяти в умовах сучасного європейського освітнього простору.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2018. 256 с.
2. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2019. 192 с.

Черченко Віра Олексіївна
здобувачка вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Жигоренко Ірина Юріївна
доцентка кафедри германської філології та
методики викладання германських мов
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

БІБЛЕЇЗМИ У СУЧАСНИХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ МЕДІА

Термін «біблеїзм» представляє собою багатопланове лінгвістичне явище, проте його визначення і досі залишається розмитим. Загалом, біблеїзми розглядаються як мовні одиниці, що були запозичені з біблійних текстів та сюжетів, такі як слова, сталі словосполучення та цитати. Сучасні словники розширюють концепцію біблеїзмів, використовуючи терміни «фразеологічні сполучення» та «біблійні афоризми».

У той же час, представники церкви вважають будь-яке слово чи вираз із тексту Святого Письма біблеїзмом, незалежно від перекладу чи мови оригіналу тексту. Деякі вчені включають до поняття біблеїзмів вирази, які увійшли в мову з молитовних текстів [3].

На відміну від багатьох інших ідіом, які мають одне буквальне та одне метафоричне тлумачення, біблійні ідіоми мають два метафоричні тлумачення. Одне – це оригінальне історичне та богословське значення, для якого вони були створені, інше – похідне та світське значення. Така особливість робить їх особливо цікавими з лінгвістичної точки зору.

Для німців біблеїзми – це не ознака релігійності, а ознака освіченості та мовної культури. Більшість виразів походять з перекладу Біблії Мартіна Лютера. Вони використовуються в усіх сферах – від вишуканої літератури до щоденних розмов та заголовків газет. Більшість із них мають морально-етичне забарвлення.

Фразеологічний склад мови досить жваво реагує на розвиток суспільства, досить специфічний у кожному епосі, у кожній країні й у кожного народу. Відомо,

що мова – це скарбниця національних культурних цінностей, що пов'язані з загальною самосвідомістю, самозбереженням та розвитком народу як етносу. У мові яскраво відображаються різноманітні сторони життя людей, їхні звичаї, традиції, історія та національний характер, іншими словами, менталітет лінгвокультурної спільноти.

Неповторний спосіб мислення та його невідтворювані особливості відбивають стійкі словосполучення, а також уособлює форма словосполучення, для кожної національної мови – своя, тобто яскрава, своєрідна та особистісна. Фразеологізми є невід'ємним атрибутом національної культури, що відображає особливості національного мислення. Вони забезпечують розвиток культурно-національної свідомості народу, ідентифікують його, формують особливості картини світу [5]. На думку В. Жайворонка, картина світу – це те, що йде передусім від людини, плід її сприйняття, фантазій, мисленнєвих процесів і перетворювальної діяльності. Водночас – це й сама людина [4, с. 51].

У сучасній лінгвістиці фразеологія розглядається не лише як розділ мовознавства, що вивчає стійкі словосполучення, а й як важливий компонент мовної картини світу, у якому відбито національно-культурну специфіку, історичний досвід і менталітет народу. Вважається, що кожен народ має свою власну мовну картину світу. Вільгельм фон Гумбольдт, видатний німецький філолог та філософ, був першим, хто висловив ґрунтовні ідеї стосовно мовної картини. Він стверджував, що мова – це віддзеркалення сприйняття світу людьми. «Розбіжність мов полягає не тільки в розбіжності звуків і знаків, а в самій розбіжності світоглядів (Weltansichten). У цьому міститься підстава і кінцева мета будь-якого мовного дослідження» [2]. Мовний образ світу є, таким чином, системою поглядів і уявлень про світ, які містяться у значенні слів і виразів тієї чи іншої мови.

Одним із прихильників вчення Гумбольдта став Лео Вайсбергер. На його думку, у кожній мові є власне розуміння світу і саме мова відіграє головну роль у відображенні світосприймання. Через те що мова також відображає історичний досвід носіїв мови, ментальні уявлення про світ у різних народів можуть

відрізнятися. Всесвітньо відомий філософ, дослідник стверджує, що кожній культурі притаманний індивідуальний спосіб бачення та пізнання природи. Так само як у кожній культурі, у кожній окремій людини є свій неповторний вид історії [1, с. 76].

Фразеологізми викристалізуються в мові впродовж тривалого часу, формуючись на базі словосполучень і висловлень, які завдяки частому вживанню поступово входять в мову і за своєю природою є образними характеристиками певних понять чи явищ [5, с. 102-103], де біблеїзми, попри загальну секуляризацію суспільства, залишаються потужним засобом виразності.

У медіадискурсі вони трансформуються з релігійних догм у гнучкі стилістичні інструменти: іронію, метафору та засіб політичного маркетингу. Дослідження того, як тексти Мартіна Лютера п'ятисотлітньої давнини інтегруються в цифрову епоху та заголовки провідних видань (*Der Spiegel*, *Die Zeit*), дозволяє глибше зрозуміти механізми функціонування мовної картини світу сучасного представника німецької культури.

Ми часто цитуємо Біблію несвідомо. Багато німецьких прислів'їв походять саме з неї. Біблеїзми сьогодні – це вже не про релігію, а про маркетинг та політичний імідж. «Якщо раніше дослідження біблеїзмів мали переважно описовий та історичний характер» [7, 10], то сучасна лінгвістика зміщує акцент на їхнє функціонування в динамічному середовищі медіа, де вони виступають інструментом іронії та інтертекстуальності [8, 9].

Стилістичні функції біблеїзмів у німецькій мові – це те, що перетворює сухий текст на живий, емоційний та багатшаровий твір. Оскільки німецька культура глибоко просякнута перекладом Мартіна Лютера, ці вирази сприймаються носіями на підсвідомому рівні.

У сучасних німецьких медіа (від інтелектуальної преси на кшталт *Die Zeit* до таблоїдів типу *Bild*) біблеїзми виконують роль потужного стилістичного інструменту. Оскільки ці вирази знайомі кожному носію мови з дитинства, журналісти використовують їх в якості ремінісценцій для миттєвого створення емоційного та смислового фону.

За висновками німецького дослідника біблеїзмів С. Еттінгер, основні стилістичні функції біблеїзмів у медіа текстах наступні.

1. Функція метафоризації (Створення образу). Біблеїзми дозволяють журналісту замінити довге пояснення одним влучним образом. Це економить місце в заголовку і робить текст візуально насиченим. Наприклад: Замість того, щоб писати «грошові інтереси витіснили моральні цінності», газета пише про «Tanz um das goldene Kalb» (танець навколо золотого тільця). Завдяки такому прийому подія набуває біблійного масштабу, стає символічною.

2. Іронія та сатира – не найпопулярніші форми комічного в сучасних ЗМІ. Біблеїзм, який за своєю природою є сакральним і вишуканим, занується в побутовий або політичний контекст, що створює комічний ефект. Наприклад: Стаття про політика, який часто змінює свою думку, може мати заголовок «Saulus wird Paulus» (Савло стає Павлом), але з іронічним підтекстом, оскільки «перетворення» продиктоване вигодою, а не вірою.

3. Експресивна та підсилювальна функція. Біблеїзми мають високий ступінь емоційної напруги. Вони використовуються для того, щоб підкреслити драматизм ситуації. Наприклад, використання слова «Hiobsbotschaft» (звістка Йова) замість простого «погана новина» одразу налаштовує читача на те, що подія є катастрофічною. «Ein Stein des Anstoßes» (камінь спотикання) звучить значно вагомніше за слово «проблема» чи «конфлікт».

4. Апелятивна функція (Привернення уваги). Біблеїзми в заголовках працюють як культурні коди, що «вмикають» увагу читача. Наприклад: «Man lebt nicht vom Brot allein» (Не хлібом єдиним) у статті про розвиток культури чи волонтерства. Знайома фраза викликає довіру та інтерес до тексту.

Мартін Лютер перекладом Біблії подарував німецькій мові образність. Велика кількість ідіом, які сьогодні сприймаються як народні, вийшли з-під його пера. Список «лютеризмів» налічує сотні виразів, вони давно відомі і широко цитуються. Лютер мав унікальний дар, перетворювати складні теологічні концепції на зрозумілі метафори, які миттєво ставали частиною розмовної мови.

Список використаних джерел:

1. Голубовська І. О. Мовна картина світу в антропоцентричній парадигмі сучасної лінгвістики. *Studia Linguistica*. 2012. Вип. 6(1). С. 75–81.
2. Гумбольдт В. фон. Вибрані праці з мовознавства / пер. з нім. Київ : Основи, 2002. 559 с.
3. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*. 2004. № 5/6. С. 23–35.
4. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Довіра, 2007. 262 с.
5. Майковська В. І. Фразеологічні одиниці з релігійним компонентом у сучасній німецькій мові: лінгвокогнітивний та лінгвокультурний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2010. 215 с.
6. Шпенглер О. Присмерк Європи / пер. з нім. Т. 1 : Образ і дійсність. Київ : Вид-во Жупанського, 2024. 496 с.
7. Besch W. Die Rolle Luthers für die deutsche Sprachgeschichte. *Muttersprache*. 2017. Nr. 127. S. 1–15.
8. Burger H. Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. 5., neu bearb. Aufl. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2015. 248 S.
9. Ettinger S. Phraseme im modernen Deutsch: Funktion und Verwendung in Medientexten. *Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung*. 2008. Vol. 47. S. 45–62.
10. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. 2., durchges. und erg. Aufl. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1997. 299 S.

Чорномурко Євгеній Олександрович
здобувач вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Науковий керівник: Галь Богдан Олександрович
доцент кафедри історії та археології
Мелітопольський державний педагогічний університету
імені Богдана Хмельницького, Україна

УСНА ІСТОРІЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Війна, що почалась в 2014 і перейшла в повномасштабну фазу 24 лютого 2022 року, назавжди залишила відбиток на житті абсолютної більшості населення нашої країни, сформувавши травмуючий досвід, який можна і потрібно документувати в усному форматі, як мінімум тому що людині, яка його пережила, може стати легше за можливості висловитись.

Звісно, пам'ять людини може бути вибірковою, а до свого особистого досвіду та проблем ставитися як до унікального і значного, що може впливати на якісь розповіді, тим не менш, напрямок усної історії надзвичайно актуальний в нинішніх реаліях, і над цим працює значна маса дослідників мова про яких піде далі.

Почати хотілось би з проекту з цифрового проекту усної історії Svidok Bot, який дозволяє збирати свідчення очевидців російсько-української війни у форматі чат-бота. Завдяки простоті використання він забезпечує масове документування подій, включаючи свідчення цивільного населення, військових і волонтерів. Проект поєднує елементи усної історії та простоти оформлення своєї історії, де кожен бажаючий після мінімум питань може написати про свій досвід, а слова якими запрошують охочих написати про пережите як ніяк підходять до теми тез: «ранок, який розділив життя на «до» і «після». Перші вибухи, дзвінки близьким, черги на заправках і в магазинах, дорога в невідомість або рішення залишитися. Для кожного цей день має свої звуки, запахи й відчуття – страх, розгубленість, рішучість, турботу про рідних. «Де вас застав той ранок?

Що відчули? Кому подзвонили першими? Які рішення довелося приймати в перші години? Як змінилося ваше життя того дня? Що запам'яталося найбільше?».

Крім подібних цифрових проектів в Україні сформовано широке коло дослідників що зайняті питаннями індивідуального досвіду війни і питанням колективної пам'яті, серед них можна виділити таких людей як: Юрій Головка, Світлана Щербина, Олександр Реєнт, про кожного з них варто розповісти.

Юрій Головка випустив статтю у якій висвітлено археографічні особливості й інформативні можливості усноісторичних інтерв'ю, опублікованих у 2022–2024 рр. у рубриці «Повсякдення російсько-української війни: усна історія» в «Українському історичному журналі». Матеріали охоплюють період тимчасової окупації та військових дій на території Чернігівської, Київської та Сумської областей навесні 2022 р. та представляють особисті стратегії виживання та боротьби з окупантами.

Галина Боднар що займається методиками запису інтерв'ю з незавершеного минулого (при інтерв'юванні учасників Революції гідності, російсько-української війни, волонтерів) і роботи з травматичним досвідом, розглядаючи важливість дослідницької саморефлексії.

Олександр Реєнт чий праці я не можу перевірити і описати через терористичний акт ліквідації сайту читива.

І список можна продовжувати, однак частину з праць дослідників особисто для мене не вдалося перевірити на то чи ті то люди чи не ті.

Тепер перейдемо до спеціалізованих організацій що в тому числі займаються подібним, мова піде про Український інститут національної пам'яті, який із 2015 року реалізує проект «Усна історія російсько-української війни». У межах цього проекту здійснюється системний збір інтерв'ю з учасниками та очевидцями війни, включаючи військових, волонтерів і цивільне населення. Станом на сьогодні створено великий архів усних свідчень, що має значну наукову, суспільну та меморіальну цінність. Проект також включає видання серії книг, які відтворюють події війни через особисті історії людей, як наприклад,

книга спогадів, що містить інтерв'ю військовослужбовців, які воювали у складі українських добровольчих формувань, вона розкриває обставини виникнення батальйонів «Донбас», «Айдар», полку «Азов», Добровольчого українського корпусу «Правий сектор», батальйонів територіальної оборони. Висвітлюються питання мотивації добровольців, особливості їх бойового досвіду та оцінка сучасної російсько-української війни.

Далі можна згадати Музей «Голоси Мирних» Фонду Ріната Ахметова – це одна з найбільших у світі колекцій усних історій цивільних людей, які постраждали від російсько-української війни. Проект стартував у 2014 році, а офіційний онлайн-музей запустили у 2020 році на сайті civilvoicesmuseum.org. Після 2022 року його масштабували на всю Україну. На сьогодні в архіві зібрано понад 140 тисяч історій, і збір продовжується. Музей фіксує свідчення саме мирних жителів – про життя в окупації, обстріли, втрату близьких, евакуацію та повернення додому. Історії записують у форматі відео, аудіо та тексту, є4 тематичні колекції, присвячені Маріуполю, дітям, жінкам та іншим аспектам війни.

Проект, який запустив Львівський центр міської історії цікавий тим що він є міжнародним, під назвою «24.02.22, 5 ранку: Свідчення з війни» у березні 2022 року, запущений буквально через кілька тижнів після початку повномасштабного вторгнення Росії. Ініціатива виникла з бажання швидко й етично зафіксувати особисті історії звичайних людей про те, як війна увірвалася в їхнє щоденне життя – обстріли, окупацію, евакуацію, вимушену міграцію та адаптацію до нових реалій. Проект став спільним зусиллям Центру міської історії у Львові, Інституту філософії і соціології Польської академії наук та Люксембурзького центру сучасної і цифрової історії.

Ще один музей, а саме Національний музей Революції Гідності (Музей Майдану) започаткував власний усноісторичний проект «Російсько-українська війна: голоси очевидців» у 2022 році. Команда музею почала системно збирати свідчення безпосередніх учасників і очевидців подій повномасштабного вторгнення, а також тих, хто став жертвою російської агресії з 2014 року. Проект

фіксує історії військових і добровольців, волонтерів, громадських активістів, мешканців деокупованих територій, вимушених переселенців та лідерів думок. Головна мета – зберегти живу пам'ять про тяглість боротьби за свободу, від Революції Гідності через війну на Донбасі до повномасштабного вторгнення, показуючи, як учасники Майдану часто ставали захисниками України на фронті.

На кінець, проект Університету Альберти («365 днів усної історії війни») – це мета-проект Наталії Ханенко-Фрізен з Kule Folklore Centre. Він створив базу даних і моніторинг майже всіх інтерв'ю-проектів про російсько-українську війну, оголошених у період з 24 лютого 2022 по 24 лютого 2023 року, маючи на меті - зібрати інформацію про існуючі ініціативи, щоб дослідники могли легко знаходити та використовувати різні усні історії.

І це не кінцевий список, адже з триваючою війною і з її втратами колективна травма нашого суспільства і потреба в вираженні і надалі буде робити напрям усної історії актуальним.

Список використаних джерел:

1. Голоси Мирних : музей усної історії війни [Електронний ресурс] / Фонд Ріната Ахметова. – <https://civilvoicesmuseum.org>.
2. 24.02.22, 5 ранку: Свідчення з війни [Електронний ресурс] / Львівський центр міської історії. – <https://www.lvivcenter.org/en/researches/oral-testimonies-from-the-war-2/>.
3. Російсько-українська війна: голоси очевидців [Електронний ресурс] / Національний музей Революції Гідності. – <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/2275>.
4. Усна історія російсько-української війни [Електронний ресурс] / Український інститут національної пам'яті. – <https://uinp.gov.ua/usna-istoriya/ato-usna-istoriya>.
5. Усна історія російсько-української війни (2014–2015 роки). Вип. 1. Київ : К.І.С., 2015. <https://old.uinp.gov.ua/publication/usna-istoriya-rosiisko-ukrainskoi-viini-2014-2015>

6. Головка Ю. Усна історія російсько-української війни як джерело дослідження. <https://history.znu.edu.ua/index.php/journal/article/view/2542>
7. Проект Svidok Bot. <https://svidok.org>

Шевченко Віталій Володимирович
здобувач вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Наукова керівниця: Шкода Наталія
доцентка кафедри історії та археології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

КОМПРОМІС 1867 РОКУ В АВСТРІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ФОРМУВАННЯ ДУАЛІСТИЧНОЇ МОНАРХІЇ

Актуальність проблеми полягає в тому, що Австро-Угорський компроміс 1867 року став ключовим етапом в політичному розвитку країни. Саме він визначив нову модель державного устрою і зміг частково вирішити проблеми через які почалась революція в 1848 році в Австрії

Австро-угорський компроміс 1867 року (Ausgleich) став результатом тривалого й складного процесу політичних домовленостей між центральною владою Австрійської імперії та угорськими елітами. Його підписання було обумовлене тим, що безліч інших етносів в ХІХ ст. переживали пробудження та могли повністю дестабілізувати стан в країні. Такж варто згадати і внутрішні кризові явища, так і серією зовнішньополітичних поразок, що послабили імперію та змусили австрійську еліту шукати шляхи стабілізації. У відповідності до умов цього історичного акту, Австрійська імперія була реорганізована в дуалістичну монархію, відому як Австро-Угорщина. Новоутворення складалося з двох автономних частин: Цислейтанії (австрійської частини) та Транслейтанії (угорської частини), кожна з яких отримала свої власні парламентські адміністрацію та суди. Проте зберігалися спільні державні інституції, які об'єднували імперію, а саме монарх (імператор Австрії й одночасно король Угорщини), спільна армія, зовнішньополітичне керівництво, а також частково інтегрована фінансова система.

Ця угода надала угорській еліті значний ступінь автономії та встановила рівноправне співіснування з австрійською частиною держави. Такий крок сприяв тимчасовій політичній стабілізації та певному зміцненню імперії. Але потрібно зауважити, що ставлення іншої верстви населення було досить негативним. В Угорщині поширилась точка зору, що країна позбулась можливості самовизначення. Особливе невдоволення викликав факт існування об'єднаної армії під керівництвом австрійського командування та накази на німецькій мові. Водночас компроміс було сприйнято неоднозначно іншими етнічними групами, що проживали в межах держави. З їх боку була відчутна несправедливість. Слов'янські спільноти – чехи, українці, хорвати та інші – залишилися у невідгданому становищі, що посилювало міжнаціональну напругу.

В спогадах Графа фон Бойста згадується як він ставився до компромісу: у розробленій мною схемі я прагнув не надати Угорщині нового становища стосовно Австрійської імперії, а закріпити її в тому, яке вона займала. Імператор Австрії є королем Угорщини; моя ідея полягала в тому, щоб він відродив у своїй особі Конституцію, головами якої були він та його предки. Провідними принципами мого плану є не створення нового королівства та нової Конституції, а відродження старої монархії та старої Конституції; не відокремлення однієї частини імперії від іншої, а об'єднання двох складових частин шляхом визнання їхніх спільних позицій, збереження їхніх взаємних зобов'язань, їхньої спільності у питаннях, що стосуються всієї імперії, та їхньої пропорційної фінансової відповідальності за зобов'язання всієї держави. Я не здійснив жодного плану відокремлення; навпаки, це єднання тіснішого єднання не шляхом створення нової держави, а шляхом визнання старої. Це не можна повторювати занадто часто, бо я знаю, що багато хто стверджує, що я розділив імперію.[1].

У наукових дослідженнях компроміс 1867 року оцінюється двояко. З одного боку, він розглядається як раціональний інструмент збереження багатонаціональної імперської структури в умовах кризових процесів. З іншого боку, ним закладалися основи для пізніших міжетнічних конфліктів, які зрештою стали однією з причин краху цього політичного утворення. Отже, форма

дуалістичної монархії, започаткована в результаті Австро-угорського компромісу, символізувала завершення певного етапу політичної трансформації Австрійської імперії в середині XIX століття. Водночас вона не змогла повністю відповісти на виклики часу та залишила низку невирішених національних і соціальних проблем всередині держави.

Отже політична еволюція Австрійської імперії у 1848–1867 рр. Передумовою якої став початок революції в Австрії в 1848, характеризується складним і суперечливим процесом трансформації державної системи. Австро-угорський компроміс 1867 р. став результатом тривалого політичного протистояння й був спробою знайти рівновагу між інтересами центральної влади та угорського істеблішменту. Утворення дуалістичної монархії означало перехід від жорсткої централізації до складнішої системи, що передбачала розподіл влади між двома частинами держави: австрійською та угорською. Таке рішення сприяло стабілізації політичної ситуації та збереженню імперії як єдиної держави.. Водночас дуалізм мав низку недоліків. Він не враховував низку інтересів інших етнічних груп, що мешкали на території імперії. Посиливши цим національні конфлікти які в подальшому відіграють велику роль в знищенні Австро-Угорщини. Як наслідок, дуалістична система поліпшила керованість імперії та зменшила революційну напругу етносу але не вирішила глибинні внутрішні проблеми.

Список використаних джерел:

1. Інтернет-довідник з сучасної історії: [Count von Beust: Memoirs of the Ausgleich, 1867](#)
2. Кульчицький В. С. [Австро-угорська угода 1867](#)

Шевченко Григорій Анатолійович
здобувач вищої освіти факультету суспільно-гуманітарних наук та права
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Наукова керівниця: Крилова Алла Миколаївна
доцентка кафедри історії та археології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ: МІЖ СХОДОМ І ЗАХОДОМ

Берестейська унія 1596 року – це фундаментальна подія, що визначила цивілізаційний розвиток України на віки. Будучи спробою подолати кризу Київської Церкви через синтез східних і західних традицій, унія залишається актуальною і для сучасної України, де питання церковної юрисдикції та європейської ідентичності знову на часі. Вивчення цього досвіду допомагає зрозуміти природу міжконфесійних конфліктів та збереження ідентичності без власної держави. Метою дослідження є всебічне дослідження унії як історичного феномена.

Теоретичну базу становлять праці істориків діаспори та церкви (митрополит Іларіон, В. Маркусь та ін.), які досліджували національно-релігійний вимір події. Сучасна історіографія представлена роботами Л. Тимошенка (аналіз соборів та персоналій, зокрема М. Рагози). Концептуальні висновки спираються на дослідження С. Плохія та І. Шевціва, а фактичний матеріал – на дані «Великої української енциклопедії».

Берестейська унія 1596 року стала закономірним наслідком трьох ключових чинників: внутрішньої кризи Київської митрополії, церковного піднесення Москви та впливу католицької Контрреформації. Головною причиною інституційного занепаду Церкви у другій половині XVI ст. було «право патронату» (*jus patronatus*), яке передавало кадрові повноваження світській владі. Як зазначає «Велика українська енциклопедія», практика роздавання королями

«хлібів духовних» призвела до заміщення єпископських кафедр особами без богословської освіти, котрі розглядали церкву лише як джерело збагачення [1].

Дестабілізацію посилили церковні братства, що перебравши на себе контроль за духовенством. Отримання ними права ставропігії (незалежності від місцевих владик) спричинило відкритий конфлікт з ієрархією. Митрополит Іларіон вказує, що візит патріарха Єремії II (1589 рік) та його підтримка братського руху налякали єпископів, спонукавши їх шукати захисту в унії з Римом [2, с. 16-17].

Л. Тимошенко акцентує на постійному протистоянні митрополита М. Рагози та єпископа Г. Балабана. Водночас ієрархи розцінювали втручання братств в управління єпархіями як руйнування канонічного ладу та пряму загрозу власній владі [3, с. 98].

Геополітичним каталізатором стало проголошення Московського патріархату (1589 рік) за участі Єремії II. В. Маркусь стверджує, що ця подія мала «вирішальний вплив» на активізацію унійних процесів [4, с. 29].

Залежність Константинополя від Москви створювала реальний ризик передачі Київської митрополії під юрисдикцію останньої. Архієпископ Сильвестр наголошує, що саме небажання підкорятися «патріаршій Москві» прискорило адміністративне єднання з Римом [5, с. 36]. Відтак, частина єпископату розглядала унію як єдиний механізм збереження самостійності Київської Церкви перед загрозою московської експансії.

Паралельно посилювався тиск з боку католицької церкви. Після Люблінської унії 1569 року та появи єзуїтів у Польщі розпочалася активна інтелектуальна експансія католицизму. Єзуїтські колегіуми (у Вільні, Полоцьку, Ярославі) надавали якісну освіту, що приваблювало українську шляхту, яка поступово полонізувалася. Королівська влада в особі Сигізмунда III Вази, ревного католика, активно підтримувала ідею унії, вбачаючи в ній інструмент державної централізації. Відомий полеміст Петро Скарга у своєму творі «Про єдність Церкви Божої» (1577) заклав ідеологічний фундамент унії, критикуючи православ'я за освітню відсталість [2, с. 10].

Підготовка унії (наради в Белзі 1590 року та Бресті) відбувалася конспіративно. Л. Тимошенко доводить, що митрополит М. Рагоза не був ініціатором руху, а довго балансував між тиском прихильників єднання (І. Потія, К. Терлецького) та опозицією князя К. Острозького. Його остаточний вибір на користь Риму став вимушеним кроком через усвідомлення неможливості внутрішніх реформ в умовах протидії братств [2, с. 17-18; 3, с. 99].

Імплементация унії супроводжувалася гострим протистоянням, що призвело до формального розколу замість очікуваного примирення. Компромісна модель передбачала визнання верховенства Папи та католицької догматики за умови збереження східного обряду і літургійної мови. В. Маркусь та Є. Іванків підкреслюють, що ієрархи прагнули політичної рівноправності з латинським кліром (зокрема, місць у Сенаті). Проте ці сподівання виявилися марними: Рим трактував нову структуру крізь призму централізму, перетворивши її на «відміну римокатолицизму», а не повноцінну помісну церкву [4, с. 20].

Кульмінацією подій став жовтень 1596 року. Як детально дослідив Л. Тимошенко у своїй праці про Берестейські собори, спроба провести спільний синод провалилася. У результаті в Бересті одночасно відбулися два ворожі собори [6, с. 141]. Собор прихильників унії засідав у кафедральній церкві св. Миколая під головуванням митрополита М. Рагози. За підрахунками Л. Тимошенка, у ньому взяли участь: митрополит, 5 єпископів (зокрема І. Потій та К. Терлецький) і 3 архімандрити. Також були присутні католицькі ієрархи та послы короля [6, с. 150-151]. Саме на цьому зібранні було урочисто проголошено акт приєднання Київської митрополії до Римської церкви. Владики та духовенство склали присягу послуху Папі Клименту VIII [2, с. 42].

Паралельно в домі шляхтича Райського засідав опозиційний православний собор. Л. Тимошенко відзначає його широке суспільне представництво: окрім єпископів Г. Балабана та М. Копистенського, були присутні екзархи східних патріархів – протосинкел Никифор і К. Лукаріс. Документально підтверджено участь 151 делегата, з яких 74 належали до духовенства, а 77 – до світського стану (шляхта, братчики). Під головуванням протосинкела Никифора собор

засудив унію як неканонічну та позбавив сану єпископів-відступників [1, с. 151-152].

У відповідь унійний собор наклав анафему на православних. Таким чином, як констатує Митрополит Іларіон у своїй хронології, відбувся остаточний розрив: «9.X.1596. Православний Собор позбавив... сану Митрополита Рагозу... Уніятський Собор кинув прокляття на Єпископа Львівського Гедсона» [2, с. 40].

І. Шевців відкидає застарілу тезу про унію як «польсько-єзуїтську інтригу», інтерпретуючи її як власну спробу українців подолати кризу. Безпосереднім наслідком соборів став інституційний розкол на дві юрисдикції, який автор оцінює як негативне явище. Делегітимізація православної ієрархії перетворила значну частину вірян на релігійних дисидентів, спровокувавши боротьбу за права та майно. Попри це, єпископи-уніати не прагнули повного розриву зі східною традицією («Берестейські артикули»), про що, на думку Шевцова, свідчить і відсутність анафеми Константинополя щодо митрополита Михайла [7].

Парадоксально, але релігійна конкуренція стала потужним стимулом для розвитку культури. За словами І. Шевцова, розкол «послужив поштовхом до активізації культурно-освітнього життя, богословської науки, літургійних практик в двох церквах Київської традиції» [7]. Прагнення захистити свою ідентичність змусило обидві сторони – і православних, і уніатів – розвивати освіту та друкарство. С. Плохій у своїй праці «Брама Європи» зазначає, що цей період став часом інтенсивної взаємодії із Заходом, коли українська церква модернізувалася через заснування шкіл і колегіумів [8, с. 127-128].

Історична рецепція унії зазнала суттєвих змін: від сприйняття як джерела конфронтації у XVII ст. до утвердження Греко-Католицької Церкви як життєздатної інституції. А. Захлівняк акцентує на вагомому впливі цього явища на політико-правову та соціокультурну еволюцію українських земель [9, с. 21]. І. Шевців, цитуючи Б. Гудзяка, підкреслює, що саме унія сформувала потенціал для «виняткової стійкості» УГКЦ у протистоянні тоталітаризму XX ст. [7]. Відтак, феномени національного опору та збереження ідентичності дослідники інтерпретують як прямі історичні наслідки рішень 1596 року.

Отже, Берестейська унія 1596 року стала не наслідком зовнішніх інтриг, а системною відповіддю на глибоку кризу Київської митрополії. Головними мотивами єпископату були подолання внутрішнього занепаду та захист від поглинання новоствореним Московським патріархатом (1589 рік) задля збереження юрисдикційної суб'єктності. Компромісна формула об'єднання (католицька догматика за умови збереження східного обряду) не отримала широкого суспільного консенсусу. Це призвело до проведення паралельних соборів і зафіксувало розкол між ієрархією та опозицією (частиною кліру, шляхтою і братствами).

Результати події мали амбівалентний характер. З одного боку, відбувся конфесійний розкол, а сподівання єпископів на політичне рівноправ'я (сенаторські крісла) не справдилися. З іншого – міжцерковна конкуренція стала потужним стимулом для розвитку освіти, друкарства та інтеграції української культури в європейський контекст. З часом Унійна (Греко-Католицька) Церква еволюціонувала в самостійний національний інститут, ставши важливим чинником збереження ідентичності та опору тоталітаризму, особливо у XX столітті.

Список використаних джерел:

1. Яроцький П. Л. Берестейська церковна унія 1596. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Берестейська_церковна_унія_1596 (дата звернення: 19.11.2025).
2. Митрополит Іларіон. Берестейська унія 1595-1596 року. Хронологічна канва. Вінніпег, 1993. 85 с.
3. Тимошенко Л. Михайло Рагоза і Берестейська унія. *Київська старовина*. 2000. №5 (335). С. 96-105.
4. Маркус В., Іванків Є. Берестейська унія в сучасному навітленні. Чикаго, 1976. 44 с.
5. Архієпископ Сильвестр (Гаєвський). Берестейська унія 1596 року. Монографія. Вінніпег, 1963. 152 с.

6. Тимошенко Л. Берестейські церковні собори у жовтні 1596 р.: підготовка, склад учасників та провідники. *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. 2007. № 7. С. 141-166.
7. Шевців І. Берестейська унія – причини, наслідки, історична доля. *Українське релігієзнавство*. 2017. № 81-82. С. 92-123.
8. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / Пер. з англ. Р. Клочко. Х., 2016. 496 с.
9. Захлівняк А. А. Берестейська унія 1596 року та її вплив на політико-правовий і соціокультурний розвиток українських земель ранньомодерної доби у шкільному курсі історії України: кваліфікаційна робота. Херсон: ХДУ, 2024.

Nataliia Avdymyrets
Lecturer in Practical Psychology,
Department of Personality Psychology and Social Practices,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine
e-mail: ukrnata71@ukr.net

PSYCHOLOGICAL AND PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF PERSONAL SUPPORT IN THE EDUCATIONAL SPACE UNDER CONDITIONS OF EXISTENTIAL UNCERTAINTY

Today's educational environment is developing in the context of rapid social change, digital transformation, and ongoing instability, including war-related challenges. These conditions intensify feelings of uncertainty, anxiety, and loss of direction among students. As a result, education is no longer only a space for knowledge transmission - it increasingly becomes a space where young people search for meaning, identity, and personal orientation.

The aim of this research is to explore the psychological and philosophical foundations of supporting individuals in the educational environment under conditions of existential uncertainty and to identify practical ways of implementing such support.

This study is based on the integration of existential philosophy and humanistic psychology. From an existential perspective, meaning is understood as a central motivational force, and its loss may lead to an «existential vacuum», characterized by apathy and disorientation (V. Frankl) [3]. The idea of authenticity as a condition for personal integrity is also essential (M. Heidegger) [2].

From the standpoint of humanistic psychology, personal growth becomes possible in an atmosphere of empathy, acceptance, and authenticity (C. Rogers). In addition, self-determination theory emphasizes the importance of satisfying basic psychological needs - autonomy, competence, and relatedness - for maintaining well-being (E. Deci & R. Ryan). Contemporary research also highlights the role of a reflective and value-oriented educational environment in strengthening personal resilience [1].

The study shows that existential uncertainty often manifests itself through a loss of life orientation, increased anxiety, decreased motivation, and difficulties in personal and professional self-determination. At the same time, students who experience a supportive and empathetic educational environment demonstrate higher levels of psychological resilience.

These findings confirm that support within education should go beyond academic guidance and include deeper work with meaning, values, and personal experience.

Practical implications. Several effective directions for implementing psychological and philosophical support in education can be identified:

- organizing reflective seminars that help students explore their values, meanings, and life goals;
- applying logotherapeutic techniques to strengthen inner motivation and coping resources;
- developing mentorship practices that foster trust, safety, and a sense of belonging;
- providing psychological support during key adaptation periods;
- introducing dialogical educational practices based on partnership, empathy, and mutual respect.

Existential uncertainty represents a significant challenge for modern education, affecting students' psychological well-being, motivation, and value systems. The findings suggest that a sense of meaning plays a crucial role in resilience and the ability to adapt to changing conditions.

Integrating existential and humanistic approaches into the educational process creates conditions for deeper personal development, strengthens internal motivation, and supports responsible life choices. Therefore, psychological and philosophical support should not be seen as an additional element, but as an essential component of the educational environment aimed at fostering a holistic and resilient personality.

References:

1. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). Intrinsic and Extrinsic Motivations. [Электроний ресурс]
https://selfdeterminationtheory.org/SDT/documents/2000_DeciRyan_EdPsych.pdf.
2. Heidegger, M. (1962). Being and Time. Harper & Row. [Электроний ресурс]
<https://plato.stanford.edu/entries/heidegger/> .
3. Frankl, V. E. (1959). Man's Search for Meaning. Beacon Press. [Электроний ресурс] <https://www.beacon.org/Mans-Search-for-Meaning-P778.aspx>.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК І ПРИРОДНИЧІ НАУКИ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

Вакуленко Марія Володимирівна, Дефорж Ганна Володимирівна
здобувачка вищої освіти факультету інформаційних технологій,
математики та природничих наук
*Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка, Україна*

Наукова керівниця: Дефорж Ганна Володимирівна,
професорка кафедри природничих наук та методик викладання
*Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка, Україна*

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНИХ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ ТЕМИ «СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТА РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ» В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ «БІОЛОГІЯ І ЕКОЛОГІЯ»

Сучасні події ставлять перед Україною багато викликів, зокрема екологічних. Країна потерпає як від світових глобальних проблем (глобальне потепління, виснаження природних ресурсів, забруднення довкілля, втрата біорізноманіття та ін.), так і від злочинів російської федерації. Війна ставить перед суспільством такі екологічні виклики, як забруднення ґрунтів важкими металами й нафтопродуктами, руйнування захисних споруд та промислових об'єктів, масові лісові пожежі від бойових дій, замінування територій, а також знищення природних екосистем і заповідних територій. Їх вирішення потребує дій як держави, так і всіх поколінь її громадян [3].

Метою ж сучасної освіти повинен бути розвиток особистості, що усвідомлює свою роль у зв'язку «природа – людина – держава» та готова інтегрувати екологічні цілі у своє життя. Екологічне виховання та ознайомлення з цілями сталого розвитку й раціонального природокористування розкривається у курсі «Біологія і екологія». Навчальна програма передбачає вивчення концепції сталого розвитку, цілей сталого розвитку, принципів раціонального

природокористування, а також екологічної політики України і світу, її ключовим завданням є «розвиток особистої відповідальності за стан довкілля, формування ціннісних орієнтацій на збереження природи, розуміння необхідності узгодження стратегії природи і стратегії людини на основі ідеї універсальності природних зв'язків та самообмеженості, подолання споживацького ставлення до природи» [1, с. 1–14].

Екологічна ж політика України здійснюється від глобального рівня до локального. Частиною її є існування громадських рухів. Громадські об'єднання виступають формою самоорганізації громадян для захисту й екологічних інтересів суспільства. Згідно з нормативним визначенням, громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних та/або юридичних осіб приватного права, створене для реалізації та захисту прав і свобод, а також задоволення суспільних інтересів, зокрема екологічних; воно може функціонувати у формі громадської організації або громадської спілки, при цьому громадська організація формується виключно фізичними особами як її членами [5, ст. 1].

До екологічного руху України входять такі організації, як «Всеукраїнська екологічна ліга», «Український зелений клуб», «Екоклуб» тощо. Зокрема, не можна ігнорувати молодіжний громадський екологічний рух, представлений осередками «Let's do it Ukraine», «Молодіжна екологічна платформа», «Зелена молодь України», «Екосфера», «Fridays For Future Ukraine» та іншими об'єднаннями [6; 8].

Молодь за своїми психофізіологічними особливостями перебуває на шляху переходу від дитячої учнівської спільноти до інтелігенції, у характері діяльності якої є обов'язкова наявність творчого елемента. Наявність високого рівня фізичної та інтелектуальної сили, жага до будь-якої діяльності з метою самоствердження та самоідентифікації, жвавий інтерес до реалізації ексклюзивних особистих проєктів, відкритість до нового соціального досвіду – все це створює благодатні умови до включення юнаків та дівчат до програм екологічної спрямованості. Захист навколишнього середовища від негативного

впливу людей впливає на рівень зростання соціальної відповідальності молоді, її відношення до майбутнього людини та природи в цілому [2, с. 188].

У викладанні біології та екології ефективним є використання підходів освіти для сталого розвитку, що передбачають залучення учнів до практичної та соціально орієнтованої діяльності. Це може реалізовуватися через участь школярів у проєктній роботі, екологічних акціях і квестах, запрошення представників громадських ініціатив на заняття як експертів, а також створення в закладах освіти учнівських екологічних груп за принципами діяльності молодіжних організацій. Така організація навчального процесу сприяє розвитку в учнів екологічної свідомості, формуванню ціннісного ставлення до природи та набуттю компетентностей, необхідних для відповідальної поведінки в умовах сталого розвитку [7, 9].

Отже, молодіжні екологічні громадські організації можуть бути ефективним інструментом формування екологічної свідомості учнів старшої школи. Громадські організації відіграють ключову роль у розвитку соціальної активності підлітків, сприяючи формуванню громадянської позиції, соціальних навичок та особистісному розвитку. Зокрема, екологічні організації націлені на виховання екологічної свідомості та відповідального ставлення до навколишнього середовища, а участь підлітків у їхній діяльності сприяє формуванню активної громадянської позиції та відповідальності за суспільні процеси. Таким чином, інформування та залучення старшокласників до роботи молодіжних екологічних організацій у межах теми «Сталий розвиток та раціональне природокористування» забезпечує поєднання теоретичних знань із практичним досвідом, що є необхідною умовою для розвитку соціально активного та екологічно відповідального громадянина України [4, с. 69–73].

Список використаних джерел:

1. Біологія і екологія. 10–11 класи. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Міністерство освіти і науки України. – Наказ МОН України № 1407 від 23.10.2017 р. Київ, 2017.

2. Грищук Д. Г. Екологічні проєкти як засіб формування громадянської культури молоді. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі». Київ, 2018. С. 188.

3. Екологічні проблеми України: виклики 2025 року. URL: <https://nfront.org.ua/ekologichni-problemy-ukrayiny-vyklyky-2025-roku/> (дата звернення: 13.04.2026).

4. Ляпунова В., Бунчук О. Громадські організації як умова розвитку соціальної активності підлітків. *Педагогіка*. № 2 (33). Мелітополь : Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, 2024. С. 69–73.

5. Про громадські об'єднання : Закон України № 4572-VI від 22.03.2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 13.04.2026).

6. Український екологічний клуб «Екоклуб» (Ecoclub) : офіційний сайт. URL: <https://ecoclubua.com/> (дата звернення: 13.04.2026).

7. Kalinichenko, N.; Deforzh, H.; Zhuravlova, S. Development of ecological competence in modern specialists. XIX International Multidisciplinary Scientific GeoConference «SGEM 2019», 28 June – 7 July, 2019. Albena, Bulgaria. Volume 19, Book number: 5.4. Pages: 109-116. URL: <https://www.sgem.org/index.php/elibrary-research-areas?view=publication&task=show&id=6290>

8. Let's do it, Green Ukraine : офіційний сайт громадської організації. URL: <https://letsdoitgreenukraine.com.ua/> (дата звернення: 13.04.2026).

9. UNESCO. Education for Sustainable Development: A Roadmap (ESD for 2030). Paris : UNESCO, 2020. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374802> (дата звернення: 13.04.2026).

Варава Модест Юрійович
аспірант математичного факультету
Запорізький національний університет, Україна
Науковий керівник: Дуда Євгеній Вікторович
кандидат фізико-математичних наук
викладач кафедри загальної та прикладної фізики
Запорізький національний університет, Україна

ПОРІВНЯЛЬНЕ ОБЧИСЛЕННЯ ПРУЖНИХ СТАЛИХ ТА МОДУЛЯ ЮНГА МЕТОДОМ МОЛЕКУЛЯРНОЇ ДИНАМІКИ З ВИКОРИСТАННЯМ РІЗНИХ ПОТЕНЦІАЛІВ МІЖАТОМНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Молекулярно-динамічне моделювання є потужним інструментом дослідження механічних властивостей матеріалів на атомному рівні. Одним із ключових факторів, що визначає точність таких розрахунків, є вибір потенціалу міжатомної взаємодії. Розглянуто методику визначення пружних сталих та модуля Юнга кристалічної міді методом молекулярної динаміки та проведемо порівняння результатів, отриманих із використанням різних потенціалів міжатомної взаємодії.

Пружні сталі і модуль Юнга описують, як матеріал деформується під дією сили. Це відбувається за законом Гука:

$$\sigma_{ij} = C_{ijkl} \varepsilon_{kl} \quad (1)$$

Де: σ_{ij} - тензор напружень, ε_{kl} - тензор деформацій, C_{ijkl} - тензор пружних сталих. У кубічних кристалів, як у міді, лише 3 незалежні сталі: C_{11} , C_{12} , C_{44} . Закон Гука часто подають у вигляді матриці Фойгта, зводиться до матриці 6×6 [1].

Обчислимо ефективний ізотропний модуль Юнга для полікристалічного матеріалу методом Фойгта–Рейсса–Гілла (VRH)[2].

Модуль об'ємного стиску для кубічного кристалу:

$$B = \frac{C_{11} + 2C_{12}}{3} \quad (2)$$

Модуль зсуву – як середнє між оцінками Фойгта і Рейсса:

$$G_{Hill} = \frac{1}{2} \cdot \left[\frac{C_{11}-C_{12}+3C_{44}}{5} + \frac{5(C_{11}-C_{12})C_{44}}{4C_{44}+3(C_{11}-C_{12})} \right] \quad (3)$$

Модуль Юнга для ізотропного полікристала:

$$E = \frac{9BG_{Hill}}{3B+G_{Hill}} \quad (4)$$

Розрахунки виконано в пакеті ПЗ для молекулярної динаміки є LAMMPS[3]. Алгоритм включає: побудову кристалічної структури, мінімізацію енергії, задання малих деформацій та визначення компонент тензора напружень. Напруження обчислюється через внутрішні змінні LAMMPS (рхх, руу, рху).

Для моделювання використано різні потенціали міжатомної взаємодії.

Парні потенціали. Потенціал Леннарда-Джонса(LJ) є одним із найпростіших емпіричних парних потенціалів, що описує взаємодію атомів через суму короткодійного відштовхування та довгодійного притягання[4]. Потенціал Морзе(Morse) є більш фізично обґрунтованою моделлю парної взаємодії, яка краще описує енергетичний профіль хімічного зв'язку та ангармонійність коливань атомів[5]. Парні потенціали, не враховують багаточастинкову природу металевого зв'язку, що обмежує їх застосування для моделювання металів. Для всіх центральних парних потенціалів характерна ознака відношення Коші[6]:

$$C_{12} = C_{44} \quad (5)$$

Потенціал зануреного атома (Embedded Atom Model - EAM) є багаточастинковим потенціалом, у цій моделі енергія атома залежить не лише від парної взаємодії, але й від густини електронного середовища, створеного сусідніми атомами[7]. Є кілька реалізацій потенціалів EAM в LAMMPS:

1) Cu_u3.eam - класичний потенціал методу вкладеного атома (EAM), що базується на ранніх роботах Доу М. С. та Баскес М. [7].

2) Cu_smf7.eam цей потенціал є табульованою реалізацією методу вкладеного атома (EAM), що входить до стандартних бібліотек потенціалів LAMMPS..

3) Cu_mishin1.eam.alloy - EAM-потенціал, розроблений Мішин Ю. [8], є одним із найбільш точних для міді.

4) Cu_zhou.eam EAM-потенціал, запропонований Чжоу С.[9], орієнтований на моделювання багатокomпонентних систем.

Потенціал методу зануреного атома з модифікацією (MEAM), запропонований Мішелем Баскесом, на відміну від класичного EAM, враховує кутову залежність міжатомної взаємодії [10].

Потенціали машинного навчання (Machine Learning Interatomic Potentials - MLIP) базуються на апроксимації потенціальної поверхні енергії, отриманої з квантово-механічних розрахунків, за допомогою методів машинного навчання. Для прикладу розглянемо два потенціали машинного навчання:

SNAP (Spectral Neighbor Analysis Potential) - це один із перших успішних лінійних потенціалів машинного навчання. Основа: Використовує біспектральні компоненти для опису локального оточення атома[11].

PACE (Performant Atomic Cluster Expansion) це сучасна та надзвичайно ефективна реалізація методу Atomic Cluster Expansion (ACE) використовує розклад локальної енергії в повний набір багатотільних базисних функцій[12].

Таблиця. 1 Пружні характеристики міді, отримані з використанням різних потенціалів міжатомної взаємодії та експериментальні значення[13]

Потенціал	C ₁₁ (ГПа)	C ₁₂ (ГПа)	C ₄₄ (ГПа)	B (ГПа)	E (ГПа)
Lennard-Jones	223,283	127,491	127,576	159,421	219,008
Morse	173,915	122,588	122,635	139,697	171,818
EAM (u3)	167,228	124,112	76,447	138,484	124,687
EAM (smf7)	168,604	123,427	76,591	138,486	126,841
EAM (Mishin)	169,853	122,551	76,209	138,319	128,505
EAM (Zhou)	180,411	117,068	70,657	138,182	136,724
MEAM	170,204	122,624	75,943	138,484	128,536
SNAP	178,236	125,664	86,051	143,188	142,974
PACE	173,72	120,43	77,781	138,193	135,441

Експериментальні значення	176,2	124,9	81,8	142,0	137,79

Аналіз отриманих результатів в таблиці 1 показує, що для парних потенціалів (LJ, Morse) виконується відношення Коші, що не відповідає реальним металам. Вони значно завищують C_{44} та модуль Юнга, тому їх застосування для металів є обмеженим. Потенціали типу EAM значно краще узгоджуються з експериментальними даними, проте результати суттєво залежать від конкретної параметризації. Найкращу відповідність демонструють потенціали Mishin та MEAM, тоді як універсальні потенціали (Zhou) і спрощені реалізації EAM (Cu_u3, smf7) дають помітні відхилення, особливо для зсувної сталої C_{44} . Потенціали машинного навчання (PACE, SNAP) демонструють найвищу точність і можуть розглядатися як перспективна альтернатива класичним підходам.

Список використаних джерел:

1. Nye J. F. Physical properties of crystals: their representation by tensors and matrices. Oxford:Clarendon Press, 2012. 329 p. ISBN 978-0-19-851165-6.
2. Hill R. The Elastic Behaviour of a Crystalline Aggregate. *Proceedings of the Physical Society. Section A*. 1952. Vol. 65, № 5. P. 349–354 <https://doi.org/10.1088/0370-1298/65/5/307>.
3. Thompson A. P., Aktulga H. M., Berger R., Bolintineanu D. S., Brown W. M., Crozier P. S., In 'T Veld P. J., Kohlmeyer A., Moore S. G., Nguyen T. D., Shan R., Stevens M. J., Tranchida J., Trott C., Plimpton S. J. LAMMPS - a flexible simulation tool for particle-based materials modeling at the atomic, meso, and continuum scales. *Computer Physics Communications*. 2022. Vol. 271. P. 108117 <https://doi.org/10.1016/j.cpc.2021.108171>.
4. Jones J. E. On the determination of molecular fields.–I. From the variation of the viscosity of a gas with temperature. *Proceedings of the Royal Society of London. Series A, Containing Papers of a Mathematical and Physical Character*. 1924. Vol. 106, № 738. P. 441–462 <https://doi.org/10.1098/rspa.1924.0081>.

5. Morse P. M. Diatomic Molecules According to the Wave Mechanics. II. Vibrational Levels. *Physical Review*. 1929. Vol. 34, № 1. P. 57–64 <https://doi.org/10.1103/PhysRev.34.57>.
6. Kittel C. Introduction to solid state physics. Hoboken, NJ:Wiley, 2005. 680 p. ISBN 978-0-471-41526-8.
7. Daw M. S., Baskes M. I. Embedded-atom method: Derivation and application to impurities, surfaces, and other defects in metals. *Physical Review B*. 1984. Vol. 29, № 12. P. 6443–6453 <https://doi.org/10.1103/PhysRevB.29.6443>.
8. Mishin Y., Mehl M. J., Papaconstantopoulos D. A., Voter A. F., Kress J. D. Structural stability and lattice defects in copper: *Ab initio*, tight-binding, and embedded-atom calculations. *Physical Review B*. 2001. Vol. 63, № 22. P. 224106 <https://doi.org/10.1103/PhysRevB.63.224106>.
9. Zhou X. W., Johnson R. A., Wadley H. N. G. Misfit-energy-increasing dislocations in vapor-deposited CoFe/NiFe multilayers. *Physical Review B*. 2004. Vol. 69, № 14. P. 144113 <https://doi.org/10.1103/PhysRevB.69.144113>.
10. Baskes M. I. Modified embedded-atom potentials for cubic materials and impurities. *Physical Review B*. 1992. Vol. 46, № 5. P. 2727–2742 <https://doi.org/10.1103/PhysRevB.46.2727>.
11. Thompson A. P., Swiler L. P., Trott C. R., Foiles S. M., Tucker G. J. Spectral neighbor analysis method for automated generation of quantum-accurate interatomic potentials. *Journal of Computational Physics*. 2015. Vol. 285. P. 316–330 <https://doi.org/10.1016/j.jcp.2014.12.018>.
12. Drautz R. Atomic cluster expansion for accurate and transferable interatomic potentials. *Physical Review B*. 2019. Vol. 99, № 1. P. 014104 <https://doi.org/10.1103/PhysRevB.99.014104>.
13. Ledbetter H. M., Naimon E. R. Elastic Properties of Metals and Alloys. II. Copper. *Journal of Physical and Chemical Reference Data*. 1974. Vol. 3, № 4. P. 897–935 <https://doi.org/10.1063/1.3253150>.

Давидюк Андрій Вячеславович
аспірант факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Науковий керівник: Солоненко Анатолій Миколайович
доктор біологічних наук, професор кафедри ботаніки,
екології та садово-паркового господарства
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

БІОХІМІЧНІ МЕХАНІЗМИ МОБІЛІЗАЦІЇ ФОСФОРУ ФОСФАТ- РОЗЧИНЮВАЛЬНИМИ МІКРООРГАНІЗМАМИ ТА АРБУСКУЛЯРНИМИ МІКОРИЗНИМИ ГРИБАМИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Фосфор є ключовим макроелементом мінерального живлення рослин, що визначає енергетичний обмін, розвиток кореневої системи та рівень урожайності. Водночас 95–99 % загального фосфору ґрунту перебуває у малорозчинних формах, недоступних для кореневого поглинання [1, с. 587]. Ефективність засвоєння мінеральних фосфатних добрив рослинами у перший рік після внесення становить лише 10–25 %, тоді як решта фіксується у малорозчинних сполуках, формуючи так званий залишковий фосфор (legacy phosphorus) [2, с. 15]. Це зумовлює економічні втрати та екологічні ризики.

Перспективним підходом до розв'язання цієї проблеми є використання фосфат-розчинювальних мікроорганізмів (PSM) та арбускулярних мікоризних грибів (AMF) як біологічних інокулянтів, здатних мобілізувати нерозчинні форми фосфору та підвищити ефективність фосфорного живлення рослин [1, с. 587; 3, с. 2119]. Мета цієї роботи – систематизувати сучасні дані про біохімічні механізми мобілізації фосфору за участю PSM та AMF, порівняти кількісні дані мета-аналізів щодо ефективності моно- та коінокуляції та визначити ключові методологічні обмеження й перспективні напрями досліджень.

PSM являють собою функціональну групу бактерій (*Bacillus*, *Pseudomonas*, *Enterobacter*) та грибів (*Aspergillus*, *Penicillium*), здатних переводити малорозчинні сполуки фосфору в доступну форму ортофосфату через три основні біохімічні механізми [1, с. 587; 3, с. 2119]: 1) продукція органічних кислот (передусім глюконової), що спричинює ацидифікацію ризосфери та хелатування катіонів Ca^{2+} , Fe^{3+} , Al^{3+} з вивільненням фосфату; 2) секреція фосфатаз (кислих та лужних), які каталізують гідроліз органічних сполук фосфору, зокрема фітату – домінантної форми органічного Р, що становить до 50–80 % загального органічного Р ґрунту; 3) витіснення фосфату з адсорбційних сайтів на оксидах Fe, Al та глинистих мінералах аніонами органічних кислот [3, с. 2119; 4, с. 257].

Мета-аналіз De Zutter та ін. [5] на масштабному матеріалі досліджень фосфат-розчинювальних бактерій виявив, що середнє збільшення доступного фосфору становить +20–35 %, проте трансляція у приріст врожайності залишається помірною (+5–15 %). Суттєво, що індекс гало на агарі Піковської не корелює з кількісною активністю штамів у рідкому середовищі NBRIP [6, с. 265], а ефективність *in vitro* часто не відтворюється в умовах ґрунту через буферну ємність та конкуренцію з аборигенною мікрофлорою [5].

AMF (тип *Glomeromycota*) реалізують принципово інший механізм – фізичне розширення зони поглинання через екстрарадикальні гіфи та активний транспорт фосфору через спеціалізований «мікоризний шлях» [7, с. 1050]. Мета-аналізи Wu та ін. [8] та Chandrasekaran [9, с. 370] засвідчили середнє збільшення поглинання Р на +27–105 % та біомаси на +30–47 %, що суттєво перевищує середні ефекти PSB. Ключовими модераторами ефективності AMF є тип рослини, вид гриба та рівень доступного фосфору в ґрунті.

Гіпотеза синергії PSM+AMF базується на функціональній комплементарності: PSM мобілізують нерозчинний фосфор, а AMF поглинають та транспортують вивільнений ортофосфат до рослини [1, с. 587; 3, с. 2119]. Горщикові дослідження демонструють +20–40 % урожайності при коінокуляції PSM+AMF та можливість зниження дози мінеральних добрив на 25–50 %

[1, с. 587]. Водночас мета-аналіз De Zutter та ін. [5] засвідчив, що консорціуми PSM+AMF не завжди перевищують найкращу моноінокуляцію, а ефект залежить від сумісності штамів, рівня доступного Р та рН ґрунту.

Сприятливими умовами для реалізації синергії є: низький або помірний рівень доступного Р, рН 5,5–7,5, наявність запасів нерозчинного Р та достатній рівень органічного вуглецю. Натомість високий рівень доступного Р пригнічує AMF, екстремальні значення рН ($< 4,5$ або $> 8,5$), антагонізм між штамми та висока фосфатна буферна ємність ґрунту блокують синергічний ефект [3, с. 2119; 5].

Критичний аналіз методологічних підходів виявив суттєві обмеження: якісний скринінг PSM на агарі Піковської ненадійний – необхідний кількісний скринінг у NBRIP із визначенням розчиненого Р та рН [5; 6, с. 265]; порівнянність результатів обмежена використанням різних екстрагентів для визначення доступного фосфору (Olsen, Bray-1, Mehlich-3), що вимірюють різні пули Р [2, с. 18]; молекулярні маркери *phoD* та *ppqC* відображають генетичний потенціал, але не функціональну активність [10, с. 7281; 11, с. 7345].

Таким чином, PSM та AMF мобілізують ґрунтовий фосфор через комплементарні механізми: хімічне розчинення та ферментативний гідроліз (PSM) і фізичне розширення зони поглинання (AMF). Синергія PSM+AMF теоретично обґрунтована, але не гарантована – її реалізація залежить від рН ґрунту, джерела фосфату, дози добрив та сумісності штамів. Пріоритетними напрямками досліджень є: систематична стратифікація ефектів за факторами «рН $\times$ джерело Р $\times$ доза добрив»; визначення умов, за яких консорціум PSM+AMF гарантовано перевищує найкращу моноінокуляцію; довгострокові польові дослідження та розроблення технологій сумісної формуляції біоінокулянтів.

Список використаних джерел:

1. Sharma S. B., Sayyed R. Z., Trivedi M. H., Gobi T. A. (2013). Phosphate solubilizing microbes: sustainable approach for managing phosphorus deficiency in agricultural soils. SpringerPlus. Vol. 2. P. 587.

2. Syers J. K., Johnston A. E., Curtin D. (2008). Efficiency of soil and fertilizer phosphorus use. *FAO Fertilizer and Plant Nutrition Bulletin*. No. 18. Rome: FAO. 108 p.
3. Timofeeva A., Gaas D., Sedykh S. (2022). Prospects for Using Phosphate-Solubilizing Microorganisms as Natural Fertilizers in Agriculture. *Plants*. Vol. 11. P. 2119.
4. Illmer P., Schinner F. (1995). Solubilization of inorganic calcium phosphates – solubilization mechanisms. *Soil Biology and Biochemistry*. Vol. 27. P. 257–263.
5. De Zutter N., Ameye M., Bekaert B. et al. (2022). Uncovering New Insights and Misconceptions on the Effectiveness of Phosphate Solubilizing Rhizobacteria in Plants: A Meta-Analysis. *Frontiers in Plant Science*. Vol. 13. 858804.
6. Nautiyal C. S. (1999). An efficient microbiological growth medium for screening phosphate solubilizing microorganisms. *FEMS Microbiology Letters*. Vol. 170. P. 265–270.
7. Smith S. E., Jakobsen I., Grønlund M., Smith F. A. (2011). Roles of arbuscular mycorrhizas in plant phosphorus nutrition. *Plant Physiology*. Vol. 156. P. 1050–1057.
8. Wu Y., Chen C., Wang G. (2024). AMF inoculation improves plant biomass and nitrogen and phosphorus nutrients: a meta-analysis. *PeerJ*. Vol. 12. e13046.
9. Chandrasekaran M. (2020). A Meta-Analytical Approach on Arbuscular Mycorrhizal Fungi Inoculation Efficiency on Plant Growth and Nutrient Uptake. *Agriculture*. Vol. 10. P. 370.
10. Ragot S. A., Kertesz M. A., Bünemann E. K. (2015). *phoD* Alkaline Phosphatase Gene Diversity in Soil. *Applied and Environmental Microbiology*. Vol. 81. P. 7281–7289.
11. Meyer J. B., Frapolli M., Thrän A. et al. (2011). Pyrroloquinoline quinone biosynthesis gene *pqqC*, a novel molecular marker for studying the phylogeny and diversity of phosphate-solubilizing pseudomonads. *Applied and Environmental Microbiology*. Vol. 77. P. 7345–7354.

Демешко Анастасія Миколаївна
здобувачка магістерського рівня освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
молодша наукова співробітниця
Запорізького обласного історико-краєзнавчого музею імені Я. Новицького
Наукова керівниця: Миргородська Олена Олександрівна
старша наукова співробітниця
Запорізького обласного історико-краєзнавчого музею
вчителька вищої категорії, старша вчителька
Балківської гімназії №1 МСР ВР ЗО
Наукова керівниця: Дюжикова Тетяна Миколаївна
кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри хімії та хімічної освіти
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА, ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ У НАПРЯМКАХ ПРИРОДНИЧИХ НАУК ЗДОБУВАЧІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Для засвоєння теоретичних знань з природничих наук і можливості їх використання на практиці, необхідно поєднувати різні форми і методи роботи з учнями під час вивчення дисциплін природничого циклу. Якщо проаналізувати результати опитування учнів, матеріал набагато краще засвоюється, якщо використовувати: польові практики, хімічні експерименти тощо. Для кращих результатів навчання учням необхідна очна практична частина. І тут на допомогу приходить такий напрямок, як музейна педагогіка, яка не тільки надає знання, а дає змогу особисто вивчити та дослідити види рослин, тварин, які мешкали раніше. Одночасно з'являється можливість з'ясувати, які умови вплинули на розвиток та деградацію видів фауни та флори, території, клімату. Співпраця з науковими співробітниками, які інколи є вчителями, сприяє розумінню можливої майбутньої сфери професійної діяльності, підвищенню рівня знань й умінь; допомагає отримати актуальну інформацію про активність антропології на вплив природничих наук протягом тисячоліть.

Музейна педагогіка має значний вплив на розвиток здобувача освіти, як особистості. Робота з музейною справою відкриває широкий спектр знань не

тільки з природничих наук, а й з історичних, археологічних, мистецтвознавчих, етнографічних; відкриває нові підходи до навчання, розвиває пізнавальну активність учнів та мотивує до участі у нових проєктах, в тому числі і соціальних, інтерактивах тощо. Великою перевагою є коли педагогічні співробітники мають ініціативу і працюють над новими формами і методами для більш ефективного засвоєння учнями знань з того, чи іншого предмету, використовуючи при цьому не тільки програмний матеріал на уроках а й позакласну роботу. Наприклад, організацію і проведення елективних курсів і гуртків з інтеграцією предметів природничого циклу, історії, географії. [1, с. 13] Вивчаючи освітні компоненти, учні засвоюють загальну інформацію з окермого предмету, яка не поглиблюється у простір середовища, де проживають та навчаються учні. Вивчення природи та історії рідного краю дає хороше підґрунтя не тільки знань, а й розвитку патріотизму та прищеплювання любові до рідного краю.

Використання музейної педагогіки дає можливість проводити уроки не тільки в межах школи, а й в самому музеї, тим більше, що освітні програми Нової Української школи мають для цього необмежені можливості. Однак, не всі уроки зі шкільної програми можна проводити на базі музею. Перш ніж планувати такий урок потрібно звернутися до наукового співробітника музею та з'ясувати чи є в музеї відповідні до теми уроку експонати. Але якщо повноцінний урок ми не можемо провести, то можна використати фрагменти музейної педагогіки на якомусь з етапів уроку в школі. Прикладом такої інтеграції може стати шкільний предмет «Я досліджую світ» у 6 класі, зокрема тема: «Що належить до природних ресурсів і як їх використовує людина». [8, с. 192] Наявні приклади, які можна використати – це музейні колекційні експонати геологічних знахідок та продуктів видобутку (первинна та перероблена сировина). Як відбувався видобуток? На якій місцевості були знахідки? Які продукти були і є на виході у певні часові геологічні межі? Як це має значення для людини?.

Вивчення відбувається не тільки для користі антропогенного впливу, а й збереження екологічного стану екосистем. До цього ж прикладу можна додати

урок географії у 8 класі за темою «Ґрунти України».[6, с. 68] Порівняння ґрунтів своєї місцевості з іншими, допомагає кращому засвоєнню матеріалу, ніж просто з підручника або допоміжних матеріалів. Наочне ознайомлення з типами ґрунтів, хімічним складом, допомагає на уроках біології вільно визначати види рослин які можуть зростати на певній місцевості або на певному виді ґрунту. Вже наочно, отримавши певні знання, здобувач може проводити дослідницьку роботу у селекційній справі або в основах агрономії (вивчення екосистеми регіону, вирощування культурних порід тощо).[4, с. 108 - 112]

Біологія – наука, яка потребує наочності майже у всій програмі вивчення видів рослин і тварин, їхньої особливості будови та відтворення видів у популяціях. Біологія 7 класу в основному вивчає ці всі ознаки, тому можна досліджувати це все наочно, від зміни будови до середовища існування. Розглянемо практичну роботу «Виявлення прикладів пристосувань до способу життя у представників різних екологічних груп птахів».[5, с.45] По-перше, учні ознайомлюються з різноманіттям птахів та умовами їхнього існування (з деякими видами птахів роблять порівняння будови, способу життя). По-друге, визначають їхню здатність до адаптації у певних регіонах проживання (пори року, температура, спроможність до добування їжі). Це допомагає учням зрозуміти взаємозв'язок між середовищем та зовнішньою ознакою досліджуваних видів. По-третє, музейний простір дає наочні моделі для вивчення видів (як внутрішньої будови та так і зовнішньої), маючи серед експонатів не тільки малюнки, а й скелети та макети опудал (приклад опудал має ознаки відмінності певних видів від інших, що допомагає відрізнити та визначити певні умови проживання, рід та вид).

Суттєвою перевагою у використанні таких методів навчання є можливість польових практик з виїзною частиною із залученням музейних працівників. Вони мають досвід дослідницької роботи, сприяють поглибленому вивченню учнями теоретичного матеріалу з певного предмету, спонукають учнів до згуртованості та подоланні труднощів під час виконання дослідження. До того ж, науковці наводять результати своїх напрацювань, складають карти дослідження об'єктів,

а найголовніше – показують на практиці, як використовуються ті чи інші прилади для сучасного дослідження. В цьому контексті урок перетворюється у проєкт. Під час звичайного уроку вчитель використовує конспекти, відео, презентації, кросворди. Під час виїзних польових досліджень (квести, експедиції) та наявної матеріальної бази вчитель значно розширює для учнів можливості пізнання картини світу, що сприяє більш ефективному засвоєнню не тільки теоретичного матеріалу а й практичних навичок. [3, с. 3-21]

Розкриваючи питання щодо застосування музейної педагогіки під час вивчення шкільної програми, зокрема предметів природничого циклу, доцільно навести приклад частини публікації Запорізької обласної газети: «Ви бачили зуби акули? Не в кіно і не сучасної акули, а стародавньої з Сарматського моря, яка жила мільйони років тому? А бивні древнього слона мамонта чи бика тура? Балківські діти знають на відмінно... Яскраво та наочно поступово постає перед дітьми тернистий шлях їхнього краю: від кам'яної зернотерки і дерев'яної лопати для випікання хліба – до нового хлібозаводу, від домотканого полотна до видобутку залізної руди». [2, с. 37] Ця стаття була надрукована у 1970-ті роки. На той час керував Балківським історико-краєзнавчим музеєм Савовський Іван Петрович, вчитель історії, археолог. У той час такого поняття як музейна педагогіка ще не існувало, але її провадження вже відбувалось. І це доводило, що саме поєднання теоретичної бази, яку дають вчителі в школі та залучення учнів до практики за допомогою музейних працівників і використання унікальних музейних експонатів у дослідженнях, дає відмінні результати у навчанні.

Отже, музейна педагогіка, як форма роботи під час викладання природничих предметів, дає не тільки теоретичне підґрунтя, а й якісну практичну складову, досвід у дослідженнях, згуртованість у колективі, розвиток здобувача освіти, не тільки як сильної особистості, а й відкриття у собі молодого науковця.

Освіта – це вектор не просто навчання, а й розвитку здобувачів у багатьох корисних науках, розробка нових методичних матеріалів та впевненість у якості освіти у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. КЗ “Запорізький історико краєзнавчий музей”: Музейний вісник №23 Запоріжжя. 2023. 13 с.
2. КЗ “Запорізький історико краєзнавчий музей”: Музейний вісник №24 Запоріжжя. 2024. 37 с.
3. Миргородська О. О. Методичні рекомендації впровадження музейної педагогіки в навчально – виховний процес Балки. 2021. 3-21с.
4. Кудак А. І. Використання експонатів шкільного музею на уроках географії: Таврійський вісник освіти. 2016. 108 - 112 с.
5. Балан П. Г., Матяш Н. Ю. Модельна навчальна програма «Біологія. 7–9 класи». Київ. 2022. 45 с.
6. Міністерство освіти і науки України. Навчальна програма з географії для 6–9 класів закладів загальної середньої освіти. Київ. 2017. 68 с.
7. Інститут педагогіки НАПН України. Модельна навчальна програма «Географія. 7 клас». Київ. 2022. 39 с.
8. Бібік Н. М., Бондарчук О. В. Я досліджую світ. 6 клас: інтегрований курс. Київ: Генеза. 2023. 192 с.

Дроздов Іван Сергійович, Заранко Олексій Олексійович
здобувачі вищої освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Науковий керівник: Сидоренко Андрій Ігорович
старший викладач кафедри біології та фізичної реабілітації
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ НАУКИ У ДОСЛІДЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Сучасні виклики, пов'язані зі змінами клімату, втратою біорізноманіття та антропогенним навантаженням на природні екосистеми, зумовлюють необхідність пошуку нових підходів до організації наукових досліджень. У цьому контексті концепція сталого розвитку передбачає інтеграцію наукових знань, освітніх практик і суспільної участі у вирішенні екологічних проблем. Одним із найбільш перспективних інструментів такої інтеграції є громадянська наука (citizen science), яка передбачає залучення широкого кола учасників до процесу збору та аналізу наукових даних.

У сфері дослідження біорізноманіття громадянська наука набуває особливого значення, оскільки дозволяє суттєво розширити просторове та часове охоплення спостережень. Традиційні польові дослідження, які виконуються обмеженим колом фахівців, часто не здатні забезпечити достатню кількість даних для комплексної оцінки стану екосистем. Натомість залучення волонтерів, студентів, представників місцевих громад до спостережень за видами, фіксації їх поширення та чисельності створює потужний масив емпіричних даних, що може бути використаний у наукових і прикладних цілях [1, с. 5].

Важливою особливістю громадянської науки є її тісний зв'язок із польовими екологічними дослідженнями. Більшість проєктів у цій сфері базуються саме на безпосередніх спостереженнях у природному середовищі. Використання

сучасних цифрових технологій, зокрема мобільних додатків, геоінформаційних систем і онлайн-платформ, дозволяє стандартизувати процес збору даних, автоматизувати їх обробку та забезпечити доступ до результатів у режимі реального часу. Це особливо важливо для моніторингу змін біорізноманіття, які можуть мати швидкий і непередбачуваний характер [5].

В умовах України значення громадянської науки суттєво зростає у зв'язку з наслідками воєнних дій. Значна частина територій зазнала екологічних змін, пов'язаних із руйнуванням природних ландшафтів, забрудненням довкілля та порушенням екосистемних зв'язків. Водночас доступ до багатьох ділянок обмежений або небезпечний через мінну загрозу та інші фактори. У таких умовах залучення місцевого населення до спостережень за станом довкілля стає важливим джерелом інформації, що дозволяє оперативно фіксувати зміни та оцінювати їх масштаби [4, с. 1002].

Особливо ефективним є використання громадянської науки у дослідженнях орнітофауни, ентомофауни та флори, де ідентифікація об'єктів може бути здійснена за допомогою фотографій і автоматизованих алгоритмів розпізнавання. Це дозволяє залучати до досліджень навіть осіб без спеціальної підготовки, що значно розширює коло учасників і підвищує обсяг зібраних даних. Важливо, що такі підходи дають змогу охоплювати значні території та здійснювати довготривалий моніторинг змін у природних угрупованнях, що особливо актуально в умовах швидких екологічних трансформацій. Використання мобільних застосунків і онлайн-платформ забезпечує стандартизацію збору інформації та її оперативну передачу до спільних баз даних. Разом із тим, важливим залишається питання верифікації інформації, що забезпечується участю експертів і використанням цифрових інструментів перевірки, а також порівнянням даних із еталонними наборами спостережень [2].

Інтеграція громадянської науки у систему вищої освіти є важливим чинником підготовки майбутніх фахівців у галузі біології та екології. Залучення студентів до реальних дослідницьких проєктів сприяє формуванню практичних

навичок, розвитку критичного мислення та усвідомлення значення наукових досліджень для суспільства. Польові практики, доповнені елементами громадянської науки, дозволяють поєднати теоретичну підготовку з реальними екологічними завданнями та підвищити мотивацію до навчання.

У контексті сталого розвитку громадянська наука виконує не лише наукову, але й соціальну функцію. Вона сприяє підвищенню рівня екологічної свідомості населення, формуванню відповідального ставлення до природних ресурсів і залученню громад до процесів прийняття рішень у сфері охорони довкілля. Такий підхід відповідає принципам партисипативного управління та відкритої науки, які є ключовими складовими сучасної екологічної політики [3].

Окрему увагу слід приділити ролі громадянської науки у післявоєнному відновленні екосистем. Збір даних про стан біорізноманіття, фіксація появи інвазійних видів, оцінка відновлення рослинного покриву та тваринного світу є необхідними етапами планування природоохоронних заходів. В умовах обмеженого доступу до окремих територій, спричиненого мінною небезпекою або руйнуванням інфраструктури, саме залучення місцевого населення до спостережень стає важливим джерелом актуальної екологічної інформації. Використання цифрових платформ і мобільних додатків дає змогу оперативно передавати дані, здійснювати їх верифікацію та інтегрувати у національні й міжнародні бази моніторингу. Участь громад у цих процесах дозволяє не лише підвищити ефективність досліджень, але й сприяє соціальній консолідації, формуванню екологічної відповідальності та залученню населення до відновлення природного середовища.

Таким чином, громадянська наука є важливим інструментом інтеграції науки, освіти та суспільства у сфері дослідження біорізноманіття. Її використання у польових екологічних дослідженнях дозволяє суттєво розширити можливості збору даних, підвищити ефективність моніторингу довкілля та забезпечити реалізацію принципів сталого розвитку. Залучення широкого кола учасників до наукових спостережень сприяє формуванню екологічної свідомості, розвитку дослідницьких компетентностей і

відповідального ставлення до природних ресурсів. Водночас поєднання громадянської науки з цифровими технологіями відкриває нові перспективи для аналізу великих масивів даних і оперативного реагування на екологічні зміни. В умовах сучасних викликів, зокрема воєнного та післявоєнного періоду в Україні, значення цього підходу лише зростає, що визначає перспективність його подальшого розвитку та активного впровадження у наукову, освітню та природоохоронну практику.

Список використаних джерел:

1. Bonney R., Phillips T. B., Ballard H. L., Enck J. W. Can citizen science enhance public understanding of science? // *Public Understanding of Science*. 2016. Vol. 25, № 1. P. 2–16. <https://doi.org/10.1177/0963662515607406>.
2. Fraisl D., Hager G., Bedessem B. *et al.* Citizen science in environmental and ecological sciences. Citizen science in environmental and ecological sciences // *Nature Reviews Methods Primers*. 2022. Vol. 2, 64. <https://doi.org/10.1038/s43586-022-00144-4>.
3. Haklay M., Fraisl D., Tzovaras B.G. *et al.* Contours of citizen science: a vignette study // *Royal Society Open Science*. 2021. Vol. 8 (8): 202108. <https://doi.org/10.1098/rsos.202108>.
4. Suarez A., Arias-Arévalo P., Martinez-Mera E. Environmental sustainability in post-conflict countries: Insights for rural Colombia // *Environment, Development and Sustainability*. 2018. Vol. 20. P. 997–1015. <https://doi.org/10.1007/s10668-017-9925-9>.
5. Ukraine War Environmental Consequences Work Group. *Environmental consequences of the war in Ukraine: Dec 2025 – February 2026 review*. 2026. 48 p. URL: <https://uwecworkgroup.info/environmental-consequences-of-the-war-in-ukraine-dec-2025-february-2026-review/> (дата звернення 05.04.2026 р.)

Кондратенко Ігор Геннадійович

здобувач вищої освіти факультету природничих наук
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Романенко Тетяна Анатоліївна

здобувачка вищої освіти факультету природничих наук
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Ковальчук Оксана Володимирівна

старша викладачка кафедри біології та фізичної реабілітації
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ВПЛИВ ВАРІАНТІВ SARS-COV-2 НА РІВЕНЬ СМЕРТНОСТІ ТА ПІДХОДИ ДО ПРОФІЛАКТИКИ COVID-19

Проаналізовано вплив мутацій вірусу на перебіг захворювання та рівень летальності, зокрема для варіантів Alpha, Delta та Omicron. Встановлено, що смертність визначається як біологічними властивостями вірусу, так і індивідуальними факторами ризику, включаючи вік, наявність супутніх захворювань та рівень доступу до медичної допомоги. Окрему увагу приділено ролі вакцинації як ключового засобу зниження тяжкості захворювання та смертності.

Ключові слова COVID-19, SARS-CoV-2, смертність, варіанти вірусу, вакцинація, профілактика, коморбідність, фактори ризику, пандемія, система охорони здоров'я.

Пандемія COVID-19 стала одним із найбільших викликів для систем охорони здоров'я у світі у XXI столітті, суттєво вплинувши на демографічні показники, зокрема рівень смертності населення. Важливою особливістю цієї пандемії є варіативність клінічного перебігу захворювання, що значною мірою зумовлена мутаціями вірусу SARS-CoV-2 та появою нових його варіантів. Саме різні варіанти вірусу визначали як швидкість поширення інфекції, так і рівень летальності, що обумовлює необхідність комплексного аналізу цих аспектів [1].

На початкових етапах пандемії домінували варіанти вірусу, які характеризувалися відносно високою патогенністю та значним ризиком розвитку тяжких форм захворювання. Зокрема, варіанти Alpha та Beta демонстрували підвищену контагіозність, що призводило до швидкого зростання кількості випадків та, відповідно, збільшення смертності. Особливо небезпечним виявився варіант Delta, який характеризувався як високою швидкістю передачі, так і більшою ймовірністю розвитку тяжких ускладнень, включаючи гострий респіраторний дистрес-синдром, тромбоемболічні ускладнення та поліорганну недостатність [1].

З появою варіанту Omicron спостерігалось певне зниження індивідуального ризику тяжкого перебігу захворювання, однак значне зростання кількості інфікованих компенсувало цей ефект, що в окремих періодах також призводило до високих абсолютних показників смертності. Таким чином, загальна смертність від COVID-19 визначається не лише вірулентністю варіанту вірусу, а й масштабами його поширення серед населення [1].

Аналіз ситуації в Україні свідчить, що пандемія COVID-19 спричинила суттєве підвищення загальної смертності населення. За офіційними даними, найбільший негативний вплив спостерігався серед осіб старших вікових груп, а також серед пацієнтів із хронічними захворюваннями. До груп підвищеного ризику належать особи із серцево-судинними захворюваннями, цукровим діабетом, хронічними захворюваннями легень, ожирінням та онкологічною патологією [2]. У цих категоріях пацієнтів ризик летального наслідку значно перевищує середній показник.

Окрім індивідуальних факторів, на смертність впливають і системні чинники, зокрема рівень організації медичної допомоги, доступність медичних ресурсів, своєчасність госпіталізації та якість лікування. Перевантаження системи охорони здоров'я у пікові періоди пандемії також негативно впливало на результати лікування, що додатково підвищувало рівень смертності [2].

Клінічні дослідження дозволили визначити ключові фактори ризику несприятливого перебігу COVID-19. До них належать: похилий вік (понад 60

років), наявність супутніх захворювань, імунодефіцитні стани, а також пізнє звернення за медичною допомогою [4]. Важливу роль відіграє також рівень насичення крові киснем та своєчасність початку лікування.

Сучасні підходи до лікування COVID-19 спрямовані на зниження ризику ускладнень і смертності. Зокрема, застосування кисневої терапії, глюкокортикостероїдів, антикоагулянтів та противірусних препаратів дозволяє суттєво покращити прогноз для пацієнтів із тяжким перебігом захворювання [4]. Водночас ефективність лікування значною мірою залежить від ранньої діагностики та своєчасного початку терапії.

Найбільш ефективним засобом зниження смертності від COVID-19 є профілактика, ключовим елементом якої є вакцинація. Наукові дослідження підтверджують, що вакцинація значно знижує ризик розвитку тяжких форм захворювання, госпіталізації та смерті, навіть у разі інфікування новими варіантами вірусу [1]. Особливо важливою є вакцинація для осіб із груп ризику.

Державна політика у сфері боротьби з COVID-19 передбачає реалізацію комплексних заходів профілактики, серед яких провідне місце займає імунопрофілактика. В Україні була розроблена та впроваджена дорожня карта вакцинації, яка визначає пріоритетні групи населення, етапи проведення вакцинації та організаційні аспекти цього процесу [3]. Реалізація цієї стратегії дозволяє знизити навантаження на систему охорони здоров'я та мінімізувати наслідки пандемії.

Окрім вакцинації, важливими складовими профілактики залишаються нефармацевтичні заходи, зокрема використання засобів індивідуального захисту, дотримання соціальної дистанції, регулярна гігієна рук, вентиляція приміщень та обмеження масових заходів [5]. Ці заходи є особливо актуальними у періоди зростання захворюваності або появи нових варіантів вірусу.

Сучасні підходи до профілактики також включають інформування населення щодо ризиків захворювання, формування відповідального ставлення до власного здоров'я та підвищення рівня довіри до медичних рекомендацій.

Важливу роль відіграє також раннє виявлення випадків захворювання та ізоляція інфікованих осіб, що дозволяє обмежити поширення інфекції [5].

Таким чином, смертність від COVID-19 є складним багатофакторним показником, що визначається взаємодією біологічних властивостей вірусу, індивідуальних характеристик пацієнтів та ефективності організації медичної допомоги. Аналіз різних варіантів вірусу свідчить про те, що зниження летальності можливе за умов комплексного підходу, який включає як медичні, так і організаційні заходи. Найбільш ефективною стратегією є поєднання вакцинації, своєчасної діагностики, адекватного лікування та дотримання профілактичних заходів, що дозволяє мінімізувати негативні наслідки пандемії та зберегти життя населення [1].

Список використаних джерел:

1. Вплив COVID-19 та вакцинації проти SARS-CoV-2 на організм людини : огляд літератури // *Одеський медичний журнал*. 2024. Т. 26, № 3. С. 11–18.
2. Щорічний звіт про стан здоров'я населення України та епідемічну ситуацію за 2023 рік. Київ : Міністерство охорони здоров'я України, 2024. 312 с.
3. Дорожня карта з впровадження вакцини від гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Київ : МОЗ України, 2021. 45 с.
4. COVID-19 : клінічна настанова. Київ : Державний експертний центр МОЗ України, 2023. 180 с.
5. Digest № 38 (27.06.2023) / Центр громадського здоров'я МОЗ України. Київ, 2023.

Лаврунова Ірина Валеріївна
здобувачка вищої освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Ковальчук Оксана Володимирівна
старша викладачка кафедри біології та фізичної реабілітації
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

КЛІНІКО-БІОХІМІЧНІ ПОКАЗНИКИ КРОВІ ПРИ РІЗНИХ ТИПАХ ІНФАРКТУ МІОКАРДА

Проаналізовано значення традиційних і сучасних біомаркерів ушкодження міокарда, зокрема тропонінів, креатинкінази-МВ, міоглобіну та натрійуретичних пептидів. Висвітлено їхню роль у диференційній діагностиці різних форм інфаркту міокарда та оцінці тяжкості патологічного процесу. Обґрунтовано доцільність використання мультибіомаркерного підходу для підвищення точності лабораторної діагностики. Показано, що комплексний аналіз лабораторних показників крові дозволяє покращити ранню діагностику та прогнозування перебігу захворювання.

Ключові слова: інфаркт міокарда, тропонін, біомаркери, кров, міоглобін, лабораторна діагностика.

Інфаркт міокарда є однією з провідних причин смертності у світі та характеризується гострим порушенням коронарного кровообігу з розвитком ішемії та некрозу серцевого м'яза. Своєчасна лабораторна діагностика є ключовим фактором успішного лікування та зниження летальності. Важливу роль у цьому відіграє аналіз клінічних та біохімічних показників крові, які відображають ступінь ушкодження міокарда та системну реакцію організму [1].

Залежно від патогенезу та клінічних проявів, виділяють різні типи інфаркту міокарда, зокрема інфаркт міокарда 1 типу (пов'язаний із розривом атеросклеротичної бляшки) та 2 типу (зумовлений дисбалансом між потребою

міокарда в кисні та його доставкою). Ці форми відрізняються не лише механізмом розвитку, але й особливостями лабораторних показників крові [2].

Основним біохімічним маркером інфаркту міокарда є серцеві тропоніни (сTnI та сTnT), які характеризуються високою специфічністю та чутливістю щодо ушкодження міокарда. Вони є «золотим стандартом» лабораторної діагностики інфаркту міокарда, оскільки дозволяють виявити навіть мінімальні ушкодження кардіоміоцитів [1; 4]. Підвищення рівня тропонінів у крові відображає некроз міокарда та використовується для підтвердження діагнозу.

Основні біомаркери, що використовуються для діагностики інфаркту міокарда та їхні характеристики, наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні біомаркери крові при інфаркті міокарда різних типів

Біомаркер	Час появи в крові	Пік концентрації	Специфічність	Діагностичне значення	Особливості при ІМ 1 типу	Особливості при ІМ 2 типу
Тропонін I/T (сTnI, сTnT)	2–4 год	12–24 год	Висока	Основний маркер некрозу міокарда	Значне підвищення, виражена динаміка	Помірне підвищення, залежить від причини ішемії
hs-сTn (високочутливий тропонін)	1–3 год	12–24 год	Дуже висока	Рання діагностика, стратифікація ризику	Різке зростання вже на ранніх етапах	Менш виражена динаміка, важлива оцінка тренду
Креатинкіназа-MB (CK-MB)	3–6 год	12–24 год	Середня	Діагностика повторного інфаркту	Підвищення при великому некрозі	Часто незначне підвищення
Міоглобін	1–2 год	6–12 год	Низька	Ранній, але неспецифічний маркер	Швидке підвищення	Може підвищуватися при інших станах
NT-proBNP	4–12 год	24–72 год	Середня	Оцінка серцевої недостатності	Значно підвищений при ускладненнях	Часто підвищений через системні порушення
С-реактивний білок (СРБ)	6–12 год	24–48 год	Низька	Маркер запалення	Підвищений при некрозі	Часто виражений через супутні стани

Лактатдегідрогеназа (ЛДГ)	12–24 год	2–3 доба	Низька	Пізній маркер ушкодження	Підвищення при значному ураженні	Менш специфічний
МікроРНК (нові маркери)	1–3 год	варіабельно	Висока (перспективна)	Рання діагностика, дослідження	Висока чутливість	Потребує подальших досліджень

Сучасні високочутливі тести (hs-cTn) значно розширили можливості ранньої діагностики інфаркту міокарда, дозволяючи виявляти зміни вже на ранніх етапах розвитку патологічного процесу. Водночас динаміка змін рівня тропонінів має важливе значення для диференціації типів інфаркту та оцінки прогнозу [1].

Окрім тропонінів, важливу роль відіграють інші біохімічні маркери. Креатинкіназа-MB (СК-MB) традиційно використовується для діагностики інфаркту міокарда та оцінки повторного ушкодження міокарда. Хоча цей маркер поступається тропонінам за специфічністю, він залишається корисним у клінічній практиці [4].

Міоглобін є раннім маркером ушкодження міокарда, який з'являється у крові вже через 1–3 години після початку ішемії. Однак його низька специфічність обмежує використання як самостійного діагностичного показника, тому його застосовують у поєднанні з іншими маркерами [1].

Важливим компонентом лабораторної діагностики є також визначення натрійуретичних пептидів, зокрема NT-proBNP, які відображають ступінь навантаження на серце та можуть використовуватися для оцінки ризику розвитку серцевої недостатності [2]. Підвищення їх рівня асоціюється з несприятливим прогнозом та підвищеною смертністю.

Сучасні дослідження також акцентують увагу на нових біомаркерах, таких як серцеві мікроРНК та білки, пов'язані з оксидативним стресом. Вони мають потенціал для ранньої діагностики та більш точної стратифікації ризику у пацієнтів з інфарктом міокарда [1].

Порівняльний аналіз показників крові при різних типах інфаркту міокарда показує, що при інфаркті 1 типу спостерігається більш виражене підвищення

тропонінів, тоді як при інфаркті 2 типу рівень біомаркерів може бути менш значним, але супроводжуватися більш вираженими системними порушеннями [2]. Це має важливе значення для диференційної діагностики та вибору лікувальної тактики.

Слід також враховувати, що жоден окремий біомаркер не може повністю відобразити складність патологічного процесу. Тому сучасний підхід до лабораторної діагностики інфаркту міокарда базується на використанні мультибіомаркерних панелей, які включають різні групи показників і дозволяють підвищити точність діагностики [1].

Таким чином, клініко-біохімічні показники крові відіграють ключову роль у діагностиці інфаркту міокарда. Використання сучасних високочутливих методів дослідження та комплексний аналіз біомаркерів дозволяють забезпечити ранню діагностику, диференціацію типів інфаркту та оцінку прогнозу захворювання, що є важливим для підвищення ефективності лікування та зниження смертності [3].

Список використаних джерел:

1. Qi Y., Cai M., Kang Y., Liu J. Progress in biomarkers and diagnostic approaches for myocardial infarction // *Clinica Chimica Acta*. 2026. Vol. 579. P. 120629–120640.
2. Gouda P. та ін. Utility of biomarkers in patients with myocardial infarction // *Open Heart*. 2026. Vol. 13, № 1. P. e003867–e003875.
3. Ai X. та ін. Dynamic profiles of serum biomarkers in acute myocardial infarction // *Frontiers in Cardiovascular Medicine*. 2025. Vol. 12. P. 1631648–1631658.
4. Netala V. R. та ін. Cardiovascular biomarkers: tools for precision diagnosis // *International Journal of Molecular Sciences*. 2025. Vol. 26, № 7. P. 3218–3235.

Мандебура Святослав Васильович
здобувач вищої освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Браславська Оксана Володимирівна
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри географії та туризму
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ФОРМУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ КАРТОГРАФІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

У сучасних умовах реформування загальної середньої освіти особливої актуальності набуває проблема формування в учнів предметних компетентностей, які забезпечують не лише засвоєння знань, а й здатність застосовувати їх у практичній діяльності, навчальних і життєвих ситуаціях. Однією з ключових предметних компетентностей у шкільному курсі географії є географічна компетентність, яка охоплює систему знань про природу, населення, господарство, просторові закономірності розвитку територій, а також уміння аналізувати географічну інформацію, орієнтуватися в просторі, працювати з різними джерелами географічних знань. Важливим засобом формування такої компетентності є картографічна підготовка учнів, оскільки саме карта виступає специфічною мовою географії, інструментом пізнання навколишнього світу та одночасно джерелом нової інформації [1].

Географічна освіта у закладах загальної середньої освіти спрямована на формування в учнів цілісного уявлення про Землю як планету людей, розвиток просторового мислення, здатності розуміти взаємозв'язки між природними та суспільними процесами. У цьому контексті картографічна підготовка не може розглядатися як другорядний елемент навчання, адже саме вона забезпечує усвідомлення територіальної організації явищ і процесів, сприяє формуванню вмінь аналізувати просторові відмінності, виявляти причинно-наслідкові зв'язки та робити узагальнення на основі картографічних матеріалів. Карта в шкільному

курсі географії є не лише наочністю, а й важливим засобом мислення, який допомагає учневі перейти від конкретного спостереження до абстрактного осмислення географічної інформації [3].

Картографічна підготовка учнів є складним і поетапним процесом, що передбачає формування системи знань про карту як особливу модель земної поверхні, а також розвиток практичних умінь користування різними видами карт. На початковому етапі навчання географії учні оволодівають елементарними знаннями про план місцевості, умовні знаки, масштаб, сторони горизонту, способи орієнтування. Надалі зміст картографічної підготовки ускладнюється: школярі вчаться визначати географічні координати, аналізувати тематичні карти, зіставляти різні картографічні джерела, здійснювати опис територій за картою, виявляти закономірності розміщення природних ресурсів, населення, галузей господарства. Таким чином, картографічна підготовка поступово перетворюється на інструмент інтелектуальної діяльності учня, що забезпечує глибше розуміння географічного змісту навчального матеріалу [4].

Сутність географічної компетентності полягає не лише в наявності знань про географічні об'єкти та явища, а й у здатності використовувати ці знання для пояснення процесів, прогнозування змін у довкіллі, прийняття рішень у повсякденному житті. Картографічна підготовка сприяє розвитку саме такого прикладного аспекту навчання. Під час роботи з картами учні навчаються бачити територію як систему взаємопов'язаних компонентів, розуміти вплив природних умов на життя населення, визначати особливості розміщення господарства, оцінювати екологічний стан регіонів, аналізувати туристичний потенціал окремих місцевостей. Усе це формує основу для свідомого сприйняття просторових процесів і розвитку аналітичного мислення.

Особливо важливим є те, що картографічна підготовка забезпечує розвиток просторового мислення учнів. Просторове мислення є необхідною складовою географічної компетентності, оскільки дозволяє учням уявляти розташування об'єктів, співвідносити їх між собою, визначати напрямки, відстані, особливості територіальної диференціації. Робота з картами сприяє формуванню вмінь

моделювати простір, порівнювати території, визначати характер поширення природних і соціально-економічних явищ. Саме тому картографічна підготовка має розглядатися як один із провідних чинників розвитку інтелектуальних здібностей школярів у процесі вивчення географії.

У практиці навчання географії картографічна підготовка реалізується через різні види діяльності: читання фізичних, політичних, економічних, кліматичних та інших тематичних карт; виконання завдань на визначення координат і масштабів; побудову маршрутів; складання описів територій; роботу з контурними картами; аналіз картографічних схем, атласів, електронних карт та геоінформаційних ресурсів. Кожен із цих видів діяльності має значний дидактичний потенціал. Наприклад, робота з контурною картою активізує увагу учнів, формує вміння виділяти головне, закріплює просторові уявлення, а аналіз тематичних карт сприяє розвитку логічного мислення, уміння узагальнювати та інтерпретувати інформацію.

Сучасна методика навчання географії потребує оновлення підходів до картографічної підготовки учнів. Якщо раніше основна увага зосереджувалася переважно на відтворенні назв об'єктів і механічному запам'ятовуванні розташування географічних одиниць, то нині пріоритетним є формування функціональних умінь працювати з картографічною інформацією. Це означає, що учень повинен не просто знайти об'єкт на карті, а вміти пояснити його розміщення, проаналізувати особливості території, встановити зв'язок між картою та текстовою інформацією, використати картографічні дані для розв'язання навчального завдання. Саме такий підхід забезпечує формування справжньої географічної компетентності, а не лише окремих фрагментарних знань [3].

Важливу роль у підвищенні ефективності картографічної підготовки відіграє використання інноваційних методів навчання. Інтерактивні вправи, проблемні завдання, дослідницькі мініпроекти, аналіз реальних картографічних матеріалів, використання цифрових атласів і онлайн-карт значно активізують навчально-пізнавальну діяльність учнів. Застосування цифрових технологій дає

змогу зробити картографічну підготовку більш наочною, динамічною та практично орієнтованою. Учні можуть працювати з інтерактивними картами, порівнювати території, шукати закономірності, виконувати віртуальні маршрути, моделювати зміни в природному чи соціально-економічному середовищі. Це підвищує мотивацію до навчання та сприяє кращому засвоєнню географічного змісту.

Картографічна підготовка має важливе значення і для формування практичних життєвих умінь учнів. Уміння орієнтуватися на місцевості, користуватися картою чи планом, визначати маршрут, аналізувати особливості території потрібні не лише у навчанні, а й у повсякденному житті. В умовах сучасного інформаційного суспільства, де дедалі ширше використовуються цифрові карти, навігаційні сервіси, геоінформаційні технології, картографічна грамотність стає складовою загальної інформаційної культури особистості. Отже, картографічна підготовка школярів має не лише предметне, а й загальноосвітнє значення.

Ефективність формування географічної компетентності залежить від системності картографічної підготовки. Робота з картою повинна бути не епізодичною, а наскрізною, присутньою на всіх етапах вивчення географії. Важливо, щоб учні постійно залучалися до аналізу картографічного матеріалу, виконання практичних завдань, порівняння різних типів карт, самостійного пошуку географічної інформації. Лише за таких умов карта стане для них не додатковою ілюстрацією, а повноцінним засобом пізнання світу.

Отже, картографічна підготовка є не лише складовою шкільного курсу географії, а одним із провідних чинників формування компетентного, активного й свідомого здобувача освіти.

Список використаних джерел:

1. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898 // База даних

«Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: zakon.rada.gov.ua/go/898-2020-п (дата звернення: 08.04.2026).

2. Про затвердження типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти : Наказ МОН України від 19.02.2021 № 235 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: zakon.rada.gov.ua/go/v0235729-21 (дата звернення: 08.04.2026).

3. Назаренко Т. Г. Формування картографічної грамотності в учнів основної школи на уроках географії. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 3. С. 126–135.

4. Вішнікіна Л. П. Компетентнісне навчання географії в основній школі : монографія. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2017. 407 с.

Подплетьонна Оксана Миколаївна
здобувачка вищої освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Ковальчук Оксана Володимирівна
старша викладачка кафедри біології та фізичної реабілітації
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ІМУНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ВІРУСУ ЕПШТЕЙНА–БАРР З ОРГАНІЗМОМ ІМУНОКОМПЕТЕНТНИХ ОСІБ

Розглянуто особливості взаємодії вірусу Епштейна–Барр (EBV) з імунною системою імунотетентних осіб. Проаналізовано механізми проникнення вірусу, формування імунної відповіді та стратегії імунної евазії. Показано, що EBV здатний встановлювати довічну латентну інфекцію, модулюючи функції В-лімфоцитів та уникаючи імунного контролю. Визначено роль клітинної та гуморальної імунної відповіді у контролі інфекції, а також значення цитотоксичних Т-лімфоцитів і природних кілерів у стримуванні вірусної реплікації. Узагальнено сучасні дані щодо імунологічних механізмів взаємодії EBV з організмом, що має важливе значення для розуміння патогенезу та розробки ефективних підходів до профілактики і лікування.

Ключові слова: вірус Епштейна–Барр, імунна система, імунотетентні особи, латентна інфекція, імунна відповідь, імунна евазія

Вірус Епштейна–Барр (Epstein–Barr virus, EBV) належить до родини герпесвірусів і є одним із найбільш поширених вірусів людини: понад 90 % дорослого населення інфіковані ним [1]. Первинне інфікування часто відбувається у дитячому або підлітковому віці та може перебігати безсимптомно або у вигляді інфекційного мононуклеозу.

Основною мішенню EBV є В-лімфоцити, у яких вірус здатний встановлювати латентну інфекцію. Проникнення вірусу в клітину здійснюється

через взаємодію вірусного глікопротеїну gp350 із рецептором CD21 на поверхні В-клітин [2]. Після інфікування вірус переходить у латентний стан, при якому експресується обмежена кількість вірусних білків, що дозволяє уникати повного розпізнавання імунною системою.

Імунна відповідь на EBV має складний багаторівневий характер. Вроджений імунітет забезпечує первинний контроль інфекції за участю природних кілерів (NK-клітин) та продукції інтерферонів [3]. Адаптивна імунна відповідь включає активацію цитотоксичних CD8⁺ Т-лімфоцитів, які відіграють ключову роль у знищенні інфікованих клітин, а також гуморальну відповідь із продукцією специфічних антитіл до вірусних антигенів [4].

Особливістю EBV є його здатність до імунної евазії. Вірусні білки, зокрема EBNA та LMP, модулюють сигнальні шляхи клітини, сприяють виживанню інфікованих В-лімфоцитів та пригнічують апоптоз [5]. Крім того, EBV може змінювати експресію молекул головного комплексу гістосумісності (МНС), що ускладнює розпізнавання інфікованих клітин Т-лімфоцитами [6].

У імунокомпетентних осіб, незважаючи на здатність вірусу до персистенції, імунна система ефективно контролює його реплікацію, що запобігає розвитку тяжких ускладнень. Проте за певних умов можливе порушення цього балансу, що може призводити до розвитку лімфопроліферативних захворювань або асоційованих з EBV пухлин [7].

Таким чином, взаємодія вірусу Епштейна–Барр з імунною системою є складним процесом, що включає як ефективні механізми імунного контролю, так і стратегії уникнення імунної відповіді. Подальше вивчення цих механізмів є важливим для розробки нових підходів до діагностики, профілактики та лікування EBV-асоційованих захворювань.

Список використаних джерел:

1. Young L. S., Rickinson A. B. Epstein–Barr virus: 40 years on. *Nature Reviews Cancer*. 2015. Vol. 15. P. 45–58.
2. Longnecker R., Kieff E., Cohen J. Epstein–Barr virus. *Fields Virology*. 2017.

3. Münz C. The role of NK cells in EBV infection. *Journal of Immunology*. 2016. Vol. 197(5). P. 1497–1504.
4. Hislop A. D. et al. Cellular responses to EBV infection. *Annual Review of Immunology*. 2017. Vol. 35. P. 101–130.
5. Cohen J. I. Epstein–Barr virus infection. *New England Journal of Medicine*. 2018. Vol. 379. P. 454–464.
6. Rensing M. E. et al. Immune evasion by EBV. *Nature Reviews Microbiology*. 2015. Vol. 13. P. 475–487.
7. Shannon-Lowe C., Rickinson A. B. The global landscape of EBV-associated tumors. *Nature Reviews Cancer*. 2019. Vol. 19.

Радійчук Карина Петрівна
здобувачка вищої освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Науковий керівник: Горлов Петро Іванович
доцент кафедри біології та фізичної реабілітації
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ БІОХІМІЧНОЇ МІНЛИВОСТІ У ГЕНОТИПІВ АМАРАНТУ РІЗНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Досліджено біохімічну мінливість генотипів амаранту (*Amaranthus* spp.), отриманих шляхом індукованого мутагенезу з використанням гамма-опромінення. Обґрунтовано актуальність культури як перспективного джерела високоякісного білка, біологічно активних речовин і адаптивних ознак в умовах кліматичних змін. Проаналізовано вплив різних доз гамма-опромінення на формування морфологічних та біохімічних змін у рослин амаранту. Встановлено, що застосування мутагенного чинника сприяє формуванню нових форм із підвищеним вмістом білка та олії, а також зміненним жирнокислотним складом. Визначено оптимальну дозу опромінення (150 Гр), яка забезпечує максимальний вихід господарсько цінних мутацій. Отримані результати мають практичне значення для селекції амаранту на покращення якості зерна та розширення його використання в харчовій і кормовій галузях.

Ключові слова: амарант, біохімічна мінливість, мутагенез, гамма-опромінення, білок, олія, селекція

Амарант (*Amaranthus* spp.) є однією з перспективних культур сучасного землеробства завдяки високій біологічній цінності та адаптивності до різних умов вирощування. Історично ця культура відома як «золоте зерно Бога» та використовувалася ще понад 4000 років тому, зокрема в цивілізаціях ацтеків і інків [1].

У сучасних умовах амарант розглядається як важливе джерело високоякісного білка, жирів та біологічно активних сполук. Насіння містить до 17 % білка та значну кількість незамінних амінокислот, зокрема лізину, що вигідно відрізняє його від традиційних зернових культур [2, 3]. Крім того, амарант є джерелом сквалену, токоферолів та ненасичених жирних кислот, що обумовлює його широке використання в харчовій та фармацевтичній галузях [4].

Актуальність дослідження визначається необхідністю створення нових генотипів із покращеними біохімічними показниками в умовах глобальних кліматичних змін та зростання попиту на функціональні продукти харчування [5]. Одним із ефективних методів отримання нових форм є індукований мутагенез, зокрема застосування гамма-опромінення [6].

Метою дослідження було створення мутантних ліній амаранту з підвищеними біохімічними показниками якості зерна. У процесі дослідження застосовано польові, селекційні, біохімічні та статистичні методи.

У результаті встановлено, що гамма-опромінення сприяє формуванню значної варіабельності морфологічних та біохімічних ознак амаранту. Виявлено мутантні форми з підвищеним вмістом білка та олії, а також змінним жирнокислотним складом. Оптимальною для отримання господарсько цінних мутацій визначено дозу 150 Гр, яка забезпечує максимальний ефект без значного пригнічення життєздатності рослин.

Отримані результати свідчать про ефективність використання гамма-опромінення як методу селекції амаранту та відкривають перспективи створення нових сортів із високою харчовою та кормовою цінністю [7, 8].

Список використаних джерел:

1. Rastogi A., Shukla S. Amaranth: A new millennium crop of nutraceutical values. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*. 2016. Vol. 56(1). P. 156–164.
2. Sarker U., Oba S. Nutritional and antioxidant components of amaranth. *Frontiers in Plant Science*. 2020. Vol. 11.

3. Das S. Amaranthus: A promising crop of future. *Journal of Pharmacognosy and Phytochemistry*. 2016. Vol. 5(4). P. 226–230.
4. Tang Y., Tsao R. Phytochemicals in quinoa and amaranth grains. *Food Chemistry*. 2017. Vol. 239. P. 408–416.
5. Acosta-Gallegos J. et al. Climate resilience of amaranth. *Agronomy*. 2019. Vol. 9(10).
6. Oladosu Y. et al. Principle and application of plant mutagenesis. *Biotechnology & Biotechnological Equipment*. 2016. Vol. 30(1). P. 1–16.
7. Gómez-Pando L., Aguilar-Castellanos E. Amaranth breeding and genetic resources. *Plants*. 2022. Vol. 11(3).
8. Sarker U., Oba S. Genetic diversity in amaranthus. *Scientific Reports*. 2019. Vol. 9.

Ручій Володимир Сергійович
аспірант спеціальності 101 Екологія
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Тугова Ганна Федорівна
старша викладачка кафедри ботаніки, екології та
садово-паркового господарства
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ОЦІНКА ВПЛИВУ МОРФОЛОГІЧНИХ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ПАРАМЕТРІВ ЗАПЛАВНИХ ВОДОЙМ НА СТРУКТУРУ І ВИДОВЕ РІЗНОМАНІТТЯ МАКРОФІТІВ

У даному дослідженні висвітлено морфологічні та функціональні характеристики водойм у межах природного заповідника «Дніпро-Орловський» та проаналізовано їхній вплив на видовий склад макрофітів. Встановлено, що різноманіття функціональних типів водойм - зокрема зливних, протитечійних, ізольованих заплавних озер, каналів і штучних водойм - відіграє визначальну роль у формуванні біорізноманіття макрофітів і забезпеченні важливих екосистемних послуг (Dawidek, J., & Ferencz, 2005).

Показано, що зливні озера характеризуються найвищим рівнем видового багатства, що зумовлено їхньою інтенсивною гідродинамікою, різноманіттям мікробіотопів та регулярним водообміном, який сприяє збагаченню екосистем поживними речовинами. Натомість ізольовані заплавні озера мають найнижчий рівень різноманітності, що пов'язано з обмеженим зв'язком із річковою системою, процесами евтрофікації та накопиченням органічної речовини, які пригнічують розвиток різних видів рослин (Gyosheva et al., 2020).

Крім того, встановлено, що морфологічні характеристики водойм, такі як площа, глибина, складність берегової лінії та коефіцієнт осі, суттєво впливають на видовий склад макрофітів (Fagan, S. D., & Nanson, 2004). Зокрема, збільшення площі водойм супроводжується зниженням біорізноманіття, що пояснюється

домінуванням конкурентоспроможних видів і зменшенням різноманіття мікробіотопі (Guo et al., 2023).

Водойми подовженої форми з менш розчленованою береговою лінією формують умови, менш сприятливі для розвитку макрофітів, зокрема через обмеження кількості мілководних зон і захищених ділянок, придатних для укорінення (Hornung et al., 2019). Натомість невеликі водойми зі складною, нерівномірною конфігурацією берегів характеризуються більшою різноманітністю середовищ існування, що сприяє підтриманню високого рівня біорізноманіття.

Отримані результати поглиблюють розуміння ролі заплавних водойм у забезпеченні екосистемних послуг та підкреслюють необхідність сталого управління природними ресурсами. Особливу увагу приділено впливу трансформацій гідрологічного режиму, зумовлених будівництвом водосховищ. Встановлено, що стабілізація рівнів води призводить до зменшення сезонної динаміки, що, у свою чергу, істотно впливає на функціонування заплавних екосистем.

Постійна наявність води в понижених ділянках заплави у поєднанні з відсутністю регулярних повеней формує умови, що суттєво відрізняються від природних. У зв'язку з цим підкреслюється критична важливість збереження природної гідрологічної динаміки для підтримання ключових екосистемних функцій, зокрема регулювання водного балансу, очищення води, стабілізації берегів і збереження біорізноманіття (Zymarova et al., 2024).

Майбутні дослідження повинні бути спрямовані на аналіз впливу сезонних та довгострокових змін на структуру та функціонування водних об'єктів, оцінку впливу антропогенних та кліматичних факторів, а також розробку адаптивних стратегій управління водними ресурсами.

Список використаних джерел:

1. Dawidek, J., & Ferencz, B. (2005). Hydrochemical classification of the river lakes situated near the Bug river. *Limnological Review*, 6, 53–59.

2. Fagan, S. D., & Nanson, G. C. (2004). The morphology and formation of floodplain-surface channels, Cooper Creek, Australia. *Geomorphology*, 60, 107–126.
3. Guo, X., Gao, P., & Li, Z. (2023). Hydrologic connectivity and morphologic variation of oxbow lakes in a pristine alpine fluvial system. *Journal of Hydrology*, 623, 129768. <https://doi.org/10.1016/j.jhydrol.2023.129768>
4. Gyosheva, B., Kalchev, R., Beshkova, M., & Valchev, V. (2020). Relationships between macrophyte species, their life forms and environmental factors in floodplain water bodies from the Bulgarian Danube River Basin. *Ecohydrology & Hydrobiology*, 20(1), 123–133. <https://doi.org/10.1016/j.ecohyd.2019.06.003>
5. Hornung, L. K., Podschun, S. A., & Pusch, M. (2019). Linking ecosystem services and measures in river and floodplain management. *Ecosystems and People*, 15(1), 214–231. <https://doi.org/10.1080/26395916.2019.1656287>
6. Zymarioieva, A., Bondarev, D., Kunakh, O., Svenning, J.-C., & Zhukov, O. (2024). Young-of-the-year fish as bioindicators of eutrophication and temperature regime of water bodies. *Environmental Monitoring and Assessment*, 196(2), 161. <https://doi.org/10.1007/s10661-024-12313-x>

Стоєв Микита Андрійович
здобувач вищої освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Науковий керівник: Сидоренко Андрій Ігорович
старший викладач кафедри біології та фізичної реабілітації
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

АНТРОПОГЕННІ ЧИННИКИ ДЕГРАДАЦІЇ РОСЛИННОСТІ ТА КОМПЕНСАТОРНІ ЗАХОДИ ЇЇ ВІДНОВЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ БОТІЇВСЬКОЇ ВЕС)

Розвиток відновлюваної енергетики є важливим напрямом забезпечення сталого розвитку, оскільки сприяє зменшенню викидів парникових газів, зниженню залежності від викопних ресурсів і формуванню екологічно орієнтованої економіки. Водночас навіть такі екологічно спрямовані інфраструктурні проєкти можуть спричиняти локальні трансформації природних екосистем, зокрема через порушення ґрунтового покриву, зміну гідрологічного режиму та фрагментацію середовищ існування. Особливо це актуально для степових регіонів України, де природна рослинність зазнала значної деградації внаслідок тривалого антропогенного впливу, зокрема інтенсивного землеробства, перевипасу та знищення природних біотопів [2, с. 45]. У таких умовах навіть незначні додаткові навантаження можуть мати відчутні екологічні наслідки. У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз впливу вітроенергетичних об'єктів на рослинний покрив, а також наукове обґрунтування ефективних компенсаторних заходів, спрямованих на мінімізацію негативних змін і відновлення природних екосистем.

Дослідження флори та рослинності в районі Ботієвської вітрової електростанції (Мелітопольський р-н, Запорізька обл.) проводилися фахівцями ННЦ «Біорізноманіття» Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького в 2012-2021 рр. із застосуванням

маршрутного методу та закладання пробних площ із подальшим геоботанічним описом. Об'єктами дослідження виступали природні та синантропні рослинні угруповання в межах майданчиків ВЕС і буферних зон до 2 км. Ідентифікація видів здійснювалася відповідно до сучасних флористичних зведень, а просторове розміщення рослинності визначалося з використанням GPS-технологій.

Територія дослідження розташована в межах степової зони України та характеризується домінуванням агроценозів, які займають понад половину площі. Природна рослинність зберіглася фрагментарно й представлена степовими, галофітними, лучними та водно-болотними угрупованнями. Степові ділянки перебувають у деградованому стані внаслідок перевипасу та розорювання, проте містять види, занесені до Червоної книги України, зокрема представників роду *Stipa* [1, с. 312]. Водно-болотна рослинність приурочена до гирла р. Корсак і штучних водойм, тоді як галофітні угруповання формуються на засоленних ґрунтах узбережжя Азовського моря.

Аналіз антропогенних чинників показав, що ключовими факторами деградації рослинності є інтенсивне сільськогосподарське використання земель, ущільнення ґрунтів важкою технікою, фрагментація середовищ існування та деградація полезахисних лісосмуг. Будівництво Ботієвської ВЕС (2012–2013 рр.) супроводжувалося локальними порушеннями ґрунтового покриву, зокрема під час прокладання кабельних ліній і облаштування фундаментів. Водночас встановлено, що масштаб прямого впливу був обмеженим і не перевищував 0,2 % площі території, а більшість порушених ділянок була рекультивована після завершення будівельних робіт.

Суттєво більш значущим фактором деградації є знищення полезахисних лісосмуг, які виконують ключову роль у запобіганні вітровій ерозії, збереженні вологи та підтриманні біорізноманіття агроландшафтів. За сучасними оцінками, втрата лісосмуг у степових регіонах України призводить до інтенсифікації процесів опустелювання та зниження продуктивності агроєкосистем [4, с. 563].

Важливим є також врахування нових екологічних викликів, пов'язаних із воєнними діями, що призвели до додаткової деградації екосистем, забруднення територій і порушення природних процесів. Воєнні впливи супроводжуються механічним руйнуванням ґрунтового покриву, утворенням вирв, забрудненням важкими металами та нафтопродуктами, а також зміною гідрологічного режиму окремих ділянок. Це, у свою чергу, негативно позначається на структурі рослинних угруповань, знижує їх відновну здатність і сприяє поширенню синантропних та інвазійних видів. У цьому контексті територія Ботієвської ВЕС, яка перебуває в умовах тимчасової окупації з 2022 року, потребує подальшої комплексної оцінки стану рослинності після деокупації, включаючи аналіз змін флористичного складу та просторової структури угруповань. Необхідною є також розробка науково обґрунтованих заходів екологічного відновлення та довгострокового моніторингу [5, с. 12].

Серед основних компенсаторних заходів доцільно виділити відновлення полезахисних лісосмуг із використанням автохтонних видів, рекультивацію порушених земель із відновленням природного трав'яного покриву, обмеження господарської діяльності на ділянках із рідкісною степовою рослинністю, а також створення локальних природоохоронних територій. Важливим напрямом є впровадження довгострокового моніторингу рослинного покриву з використанням дистанційного зондування Землі та ГІС-технологій [3, с. 214].

Крім того, ефективним підходом є залучення елементів адаптивного управління екосистемами, що передбачає поєднання наукового супроводу, екологічного планування та участі місцевих громад. Такий підхід базується на постійному моніторингу стану природних компонентів, аналізі отриманих даних і коригуванні управлінських рішень залежно від динаміки екосистем. Важливою складовою є інтеграція міждисциплінарних знань, зокрема екологічних, географічних і соціально-економічних, що дозволяє враховувати як природні, так і антропогенні чинники трансформації довкілля. У післявоєнний період це набуває особливого значення, оскільки відновлення природних екосистем має здійснюватися з урахуванням принципів сталого розвитку та екосистемного

підходу, орієнтованого на довготривалу стійкість ландшафтів, збереження біорізноманіття та відновлення екологічних функцій територій.

Таким чином, результати дослідження свідчать, що вплив Ботієвської ВЕС на рослинний покрив є локальним і відносно незначним у порівнянні з аграрним навантаженням, яке залишається домінуючим чинником трансформації ландшафтів у регіоні. Водночас комплекс антропогенних чинників, посилений наслідками воєнних дій, зокрема порушенням земель, забрудненням територій і зниженням ефективності природоохоронного контролю, зумовлює необхідність реалізації системних компенсаторних заходів. Особливої уваги потребує відновлення деградованих степових ділянок, полезахисних лісосмуг та порушених ґрунтів. Відновлення рослинності повинно базуватися на науково обґрунтованих підходах, включати довготривалий екологічний моніторинг, застосування природоорієнтованих рішень і врахування регіональних особливостей. Це сприятиме не лише збереженню біорізноманіття, але й підвищенню стійкості екосистем та їх здатності до самовідновлення у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. 900 с.
2. Didukh, Y.P. World of plants of Ukraine in aspect of the climate change. Kyiv, Naukova Dumka, 2023. 176 p. <https://doi.org/10.15407/978-966-00-1868-6>.
3. European Environment Agency. *Nature-based solutions in Europe: Policy, knowledge and practice for climate change adaptation and disaster risk reduction*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021. 304 p. URL: <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/nature-based-solutions-in-europe> (дата звернення 12.04.2026 р.).
4. Kumar M., Boruah A., Sonia H., Padha K. Building agricultural resilience: strategies for climate change adaptation. *International Journal of Environment and*

Climate Change. 2024. Vol. 14. P. 561–568. DOI:
<https://doi.org/10.9734/ijecc/2024/v14i114568>.

5. UNEP. *Environmental impacts of the conflict in Ukraine: A preliminary review*. Nairobi: UNEP, 2022. 32 p. URL: <https://www.unep.org/resources/report/environmental-impact-conflict-ukraine-preliminary-review> (дата звернення 12.04.2026 р.).

Ступніков Дмитро Іванович
здобувач вищої освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Ковальчук Оксана Володимирівна
старша викладачка кафедри біології та фізичної реабілітації
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ КІНЕТИКИ АУТООКИСЛЕННЯ ГЕМОГЛОБІНУ

У роботі розглянуто сучасні підходи до визначення кінетики аутоокислення гемоглобіну як важливого біохімічного процесу, що характеризує функціональний стан еритроцитів та рівень оксидативного стресу в організмі. Висвітлено механізми переходу оксигемоглобіну у метгемоглобін, а також фактори, що впливають на швидкість цього процесу. Проаналізовано основні методи дослідження кінетики аутоокислення, зокрема спектрофотометричні та молекулярно-біологічні підходи. Обґрунтовано значення визначення кінетичних параметрів для оцінки стабільності гемоглобіну, ефективності антиоксидантного захисту та діагностики патологічних станів, пов'язаних із порушенням окисно-відновного балансу.

Ключові слова: гемоглобін, аутоокислення, метгемоглобін, кінетика реакцій, оксидативний стрес, спектрофотометрія, активні форми кисню, еритроцити.

Аутоокислення гемоглобіну є фундаментальним процесом, який відображає здатність гемоглобіну до стабільного функціонування в умовах постійної взаємодії з киснем. У нормі гемоглобін перебуває у відновленій формі (Fe^{2+}), що забезпечує його здатність зв'язувати та транспортувати кисень. Однак у процесі аутоокислення відбувається перехід заліза до окисненої форми (Fe^{3+}) з утворенням метгемоглобіну, який не здатний виконувати транспортну функцію [4].

Цей процес супроводжується утворенням активних форм кисню, зокрема супероксид-аніону та пероксиду водню, які можуть спричиняти пошкодження клітинних структур і розвитку оксидативного стресу [1]. Враховуючи високу концентрацію гемоглобіну в еритроцитах, навіть незначна швидкість аутоокислення може призводити до значного накопичення реактивних форм кисню, що має важливе патофізіологічне значення.

Кінетика аутоокислення гемоглобіну визначається швидкістю переходу оксигемоглобіну в метгемоглобін у часі. Дослідження цього процесу дозволяє оцінити стабільність молекули гемоглобіну та її реакційну здатність. Згідно з сучасними дослідженнями, кінетичні параметри, зокрема константа швидкості аутоокислення (k), можуть бути визначені шляхом апроксимації експериментальних даних експоненціальними функціями [2].

Основним методом дослідження кінетики аутоокислення гемоглобіну є спектрофотометрія, яка базується на реєстрації змін оптичної густини розчину при певних довжинах хвиль. Це дозволяє відстежувати зміну співвідношення між оксигемоглобіном і метгемоглобіном у динаміці часу. Використання цього методу забезпечує високу точність та відтворюваність результатів [2].

На швидкість аутоокислення гемоглобіну впливає ряд факторів. Одним із ключових є кислотно-лужний стан середовища, оскільки зміни рН можуть змінювати конфігурацію активного центру гемоглобіну та його реакційну здатність. Крім того, важливу роль відіграють температура, концентрація кисню, наявність іонів металів та антиоксидантів [3].

Суттєвий вплив на процес аутоокислення мають внутрішньоклітинні антиоксидантні системи. Зокрема, ферментні системи, такі як супероксиддисмутаза, каталаза та глутатіонпероксидаза, забезпечують нейтралізацію активних форм кисню. Крім того, важливу роль відіграє фермент метгемоглобінредуктаза, яка відновлює метгемоглобін до функціонально активної форми гемоглобіну [5].

Сучасні дослідження також спрямовані на вивчення впливу модифікацій гемоглобіну на його аутоокислювальні властивості. Зокрема, встановлено, що

полімеризація або хімічна модифікація гемоглобіну може змінювати швидкість його окислення, що має значення для розробки гемоглобінових замінників крові [2]. При цьому важливим є баланс між стабільністю молекули та її функціональною активністю.

Кінетичний аналіз аутоокислення гемоглобіну дозволяє визначити такі параметри, як швидкість реакції, період напівперетворення та залежність процесу від зовнішніх умов. Ці показники можуть використовуватися як біомаркери функціонального стану еритроцитів і рівня оксидативного стресу в організмі.

Практичне значення дослідження кінетики аутоокислення гемоглобіну полягає у можливості його використання для діагностики різних патологічних станів, включаючи анемії, інтоксикації, а також захворювання, пов'язані з порушенням окисно-відновного балансу. Крім того, ці дослідження мають важливе значення для оцінки ефективності антиоксидантної терапії.

Таким чином, визначення кінетики аутоокислення гемоглобіну є важливим напрямом сучасної біохімії та лабораторної діагностики. Комплексний підхід до дослідження цього процесу дозволяє отримати глибоке розуміння механізмів окисно-відновних реакцій у клітинах крові та сприяє розробці нових методів діагностики та лікування патологічних станів [2].

Список використаних джерел:

1. Daraghmeh D. N. та ін. The redox process in red blood cells: balancing oxidants and antioxidants // *Antioxidants*. 2024. Vol. 14, № 1. P. 36–52.
2. Salvi T., Khan M. A., Beyer G. J., Palmer A. F. Comprehensive biophysical and biochemical characterization of hemoglobin oxidation kinetics // *International Journal of Biological Macromolecules*. 2025. Vol. 260. P. 146658–146670.
3. Alayash A. I. Oxidation reactions of cellular and acellular hemoglobins // *Frontiers in Medical Technology*. 2022. Vol. 4. P. 1068972.
4. Khan M. A. та ін. Biophysical characterization of hemoglobin oxidation and methemoglobin formation // *Biomacromolecules*. 2025. Vol. 26, № 2. P. 1023–1035.

5. Shu P. та ін. Spermine: a hemoglobin modifier that reduces autoxidation // *Biochemical Research*. 2026. Vol. 18, № 1. P. 1–12.

Сухомлінова Юлія Василівна
вчителька хімії та інформатики
Мелітопольська гімназія №20
Мелітопольської міської ради Запорізької області, Україна

ГЕЙМІФІКАЦІЯ ТА МОБІЛЬНІ ДОДАТКИ У ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ ХІМІЇ ЯК ЗАСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

Сучасний розвиток цифрового простору суттєво змінив освітній процес, зокрема у викладанні природничих дисциплін, серед яких хімія посідає особливе місце завдяки своїй прикладній природі. Перехід до дистанційних і змішаних форм навчання змусив педагогів переглянути традиційні підходи, адже хімічний експеримент, який завжди був невід'ємною складовою уроків, у віртуальних умовах вимагає нових форматів реалізації. У цій ситуації особливої ваги набуває гейміфікація та використання мобільних технологій, що перетворюють «екранний» урок на інтерактивне дослідження, яке поєднує навчання хімії з формуванням екологічних цінностей і розумінням принципів сталого розвитку.

Дистанційне навчання потребує не просто передачі знань, а створення навчального середовища, у якому учень виступає активним учасником, здатним експериментувати, співпрацювати і самостійно здобувати результати. Саме тому впровадження віртуальних лабораторій стало одним із найбільш ефективних напрямів цифрової модернізації освіти. Такі ресурси, як PhET Interactive Simulations, Chemix та MEL Chemistry VR, дозволяють у кілька кліків організувати дослід без використання реальних реактивів. Учень бачить процес реакції, змінює концентрації речовин, температуру, вимірює швидкість реакційного процесу й аналізує екологічні наслідки. У цьому полягає ключова перевага – реалізація принципів так званої «Зеленої хімії», яка передбачає відсутність шкідливих відходів, мінімальне споживання ресурсів і безпечність для людини та природи.

Крім того, віртуалізація експерименту надає безліч можливостей для індивідуалізації навчального процесу. Учень може багаторазово повторювати дослід, змінювати умови, аналізувати результати та робити самостійні висновки. Таке навчання розвиває аналітичне й критичне мислення, підвищує рівень самостійності та сприяє розумінню структурно-логічних зв'язків у хімічних процесах. Я впроваджую подібні цифрові лабораторії під час занять у Zoom або Google Meet: учні спостерігають за реакціями через демонстрацію екрана, після чого обговорюють результати в сесійних кімнатах і презентують висновки. Таким чином, навіть дистанційний урок перетворюється на спільне наукове дослідження, де учні навчаються співпрацювати як у справжній лабораторії.

Важливо, що мобільні додатки допомагають зробити навчання практично орієнтованим і особистісно значущим. Вони дозволяють перенести дослідження зі шкільного кабінету у домашній простір, перетворюючи житло учня на справжню дослідницьку лабораторію. Наприклад, такі додатки, як Yuka, CodeCheck або Think Dirty, допомагають користувачам аналізувати склад харчових продуктів, косметики чи побутової хімії та визначати їхній екологічний індекс. На уроках хімії це можна використовувати у форматі практичного завдання: учні досліджують вміст речовин у звичних продуктах, виявляють наявність шкідливих компонентів, порівнюють екологічні рейтинги марок і роблять висновки, які продукти мають менший екологічний слід [1, с. 198–202].

Такі завдання окрім навчально-дослідницької, виконують ще й виховну функцію. Учні починають усвідомлювати, як їхні повсякденні вибори впливають на довкілля, розвивають критичне ставлення до реклами та розуміння складів споживчих товарів. Цікаво, що ці дослідження часто переходять у формат еко-квестів: діти створюють презентації або інтерактивні дописи на спільних дошках Padlet чи Jamboard, де діляться результатами, обговорюють цікаві знахідки й обмінюються порадами. Така діяльність формує у школярів екологічне мислення через діалог та елемент змагання.

Потужний потенціал у популяризації екологічних цінностей має й використання ігрових платформ. Одним із найбільш ефективних прикладів є

Minecraft Education Edition, який має спеціальний модуль «Chemistry Lab». У цій віртуальній лабораторії учні можуть синтезувати нові речовини, комбінуючи елементи та спостерігаючи, як змінюються їхні властивості. Також вони мають можливість проєктувати власні екологічні рішення – створювати фільтри для очищення води, станції сортування сміття, системи переробки пластику. Усе це розвиває не тільки уявлення про хімічні процеси, а й практичне розуміння того, як наука може сприяти збереженню природи.

Не менш цікавим інструментом стають інтерактивні середовища Genially або Gather.town, у яких можна створювати віртуальні кімнати чи міні-ігри типу «Escape Room». Учасники потрапляють до «Еко-лабораторії», де повинні розв'язати хімічну задачу чи обчислити вихід безпечного продукту, щоб перейти до наступного рівня. У таких іграх закладено також командну взаємодію, логічне мислення, а головне – мотивацію до пізнання. Коли учень бачить, що успіх у грі залежить не від випадку, а від знань і аналітики, навчання набуває для нього справжнього сенсу.

Водночас для досягнення стійкого освітнього ефекту важливим є методичне забезпечення дистанційного контролю та самооцінювання. Платформи Wordwall, Quizizz, LearningApps і Kahoot дозволяють перетворити навіть традиційне тестування у гру. Під час таких занять учні перевіряють знання про маркування пластику, класи небезпечних речовин чи способи утилізації відходів, вибирають правильні відповіді, збирають бали та піднімаються у рейтингових таблицях. Завдяки системі лідербордів формується позитивна конкуренція: наприклад, учні змагаються за звання «Кращого еко-технолога тижня», а педагог формує рейтинг на основі активності, правильності та креативності виконаних завдань. Це підтримує інтерес, стимулює до повторення матеріалу й формує здорову навчальну динаміку навіть у дистанційній взаємодії.

Таким чином, гейміфікація у контексті хімічної освіти не є лише розвагою – це потужний педагогічний інструмент, який органічно поєднує пізнавальну мотивацію та виховання відповідального ставлення до довкілля. Учні не лише вивчають формули, а бачать у науці ключ до вирішення глобальних екологічних

проблем. Віртуальні симуляції дають відчуття безпечного експерименту, мобільні додатки стають персональними науковими приладами, а ігрові платформи створюють простір для міжособистісного спілкування та творчого мислення.

Отже, цифрові інструменти змінюють формат навчання і водночас переосмислюють роль учня в освітньому процесі. Якщо раніше він був переважно спостерігачем за проведенням дослідів, то сьогодні стає дослідником, аналітиком і співавтором. Гейміфіковане дистанційне навчання стимулює самостійність, розвиває рефлексію і допомагає кожному учню відчувати особисту відповідальність за сталий розвиток світу. У цьому полягає головна цінність цифрової педагогіки – зробити навчання хімії цікавим, глибоким і соціально значущим процесом, який виховує покоління екологічно свідомих громадян.

Список використаних джерел:

1. Lutfi, A., Aftinia, F., & Permani, B.E. (2023). Gamification: Game as a medium for learning chemistry to motivate and increase retention of students' learning outcomes. *Journal of Technology and Science Education*, 13(1), 193-207. <https://doi.org/10.3926/jotse.1842>

Ткаченко Віктор Володимирович
аспірант хіміко-біологічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Науковий керівник: Подорожний Сергій Миколайович
доцент кафедри ботаніки і садово-паркового господарства
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

РОЛЬ РОСЛИННИХ УГРУПУВАНЬ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОГО КАРКАСУ СОЛОМ'ЯНСЬКОГО РАЙОНУ, МІСТА КИЄВА

Тема виступу є актуальною завдяки її екологічному, науковому та практичному значенню. Міські парки виступають ключовими елементами зеленої інфраструктури, які забезпечують підтримку біорізноманіття, регуляцію мікроклімату та формування комфортного середовища для населення. Особливо це стосується Солом'янського району, міста Києва, який характеризується щільною забудовою, значним транспортним навантаженням і обмеженою кількістю зелених зон. У таких умовах парки фактично виконують роль “островів” природної рослинності, від стану яких безпосередньо залежить екологічний комфорт населення. Парки виступають не лише просторами для відпочинку, а й важливими компонентами міської екології, які допомагають забезпечувати регуляцію мікроклімату, очищення повітря, зниження шумового навантаження та підтримку місцевого біорізноманіття.

Рослинні угруповання визначають екологічний потенціал паркових територій, зокрема їх здатність до підтримки різних природних осередків, стійкості до впливів, зумовлених діяльністю людини. Водночас інтенсивний забудовний тиск та інші зовнішні фактори призводять до трансформації та зміни структури рослинності, що зумовлює необхідність її комплексного аналізу.

Сучасні дослідження парків та вплив на них міського середовища підкреслюють значення багаторусної структури, просторової різноманітності та здатності рослинних угруповань пристосовуватися до умов урбаністичного середовища, що робить цю тематику актуальною для розвитку

природоорієнтованих підходів у благоустрої міста в цілому. Як зазначає В.П. Кучерявий, «зелені насадження в умовах міського середовища є основним фактором формування екологічної рівноваги та покращення санітарно-гігієнічного стану територій» [1, с. 280–350]. Також автор підкреслює, що міські парки та інші зелені зони знижують рівень пилового та газового забруднення, регулюють температуру повітря та сприяють зменшенню шумового навантаження.

Сучасні українські дослідження підтверджують важливість міських зелених територій. Зокрема, у роботі Аріона О.В. та співавторів зазначається, що «рекреаційні зелені насадження Києва відіграють важливу роль у формуванні сприятливого міського середовища та забезпеченні екологічної стабільності урбанізованих територій» [2, с. 45–52]. Автори наголошують, що стан зелених зон безпосередньо впливає на якість життя населення та екологічну безпеку міста.

За даними Київзеленбуд, зелені насадження міста Києва виконують комплекс функцій: санітарно-гігієнічну, кліматорегулюючу, рекреаційну та естетичну, що підтверджує їхню багатофункціональну роль у структурі міста [3]. Особливо це стосується великих паркових зон, які є центрами відпочинку населення та одночасно природними стабілізаторами міського середовища.

Мета дослідження є характеристика рослинних угруповань парків Солом'янського району м. Київ та визначення їхньої ролі в міській екосистемі з урахуванням біорізноманіття, особливостей ландшафту та впливу людини.

Основна частина. Рослинні угруповання парків Солом'янського району м. Києва формуються під впливом складного поєднання природних та антропогенних чинників і характеризуються різним рівнем структурної організації та біорізноманіття. Важливу роль у цьому процесі відіграє зелена інфраструктура міста, яка забезпечує екологічну стабільність урбанізованих територій. Олександр Гавриленко та Петро Шищенко, вважають, що «зелена інфраструктура є ключовим елементом концепції компактного міста, що

забезпечує екосистемні послуги та підтримує екологічну рівновагу міського середовища» [4, с. 1-4].

Рослинні угруповання парків Солом'янського району м. Києва формуються як складна система, що є частиною загальної зеленої інфраструктури міста. Вони відображають як природні умови території, так і особливості містобудівного розвитку. Відповідно до підходів зелені зони розглядаються як елементи цілісної системи екологічного каркасу. Наприклад формуються угруповання з участю :Ялинка блакитна (*Picea pungens*), Клен гостролистий (*Acer platanoides*), Клен гостролистий Друмонд(*Acer platanoides Drumond*), Липа дрібнолиста (*Tilia cordata*), Липа широколиста (*Tilia platyphyllos*), Сосна звичайна (*Pinus sylvestris*), Вишня звичайна (кисла) (*Cerasus austera*), Яблуня домашня (*Malus domestica*), Слива домашня (*Prúnus doméstica*), Гірकोкаштан білий кінський (*Aesculus hippocastanum*), Тополя біла (*Populus alba*), Черемха звичайна(*Padus avium*), Береза темна (*Betula obscura*), Береза біла (*Betula alba*), Каталпа бігнонієвидна (*Catalpa bignonioides*), Дуб звичайний (*Quercus robur*), Робінія звичайна (*Robinia pseudoacacia*), Груша домашня (*Pirus domestica*), Ясен звичайний (*Fraxinus excelsior*), Волоський горіх (*Juglans regia*), Вербка плачуча (*Salix babylonica*), Сумах пухнастий (*Rhus typhina*) та інші. Комплексна зелена зона міста є просторово організованою системою, яка забезпечує екологічну рівновагу та виконує рекреаційні, захисні й біорізноманітнісні функції. [1, с. 112-230].Така різноманітність відповідає принципам формування екологічно збалансованих ландшафтів, де важливу роль відіграє просторова диференціація рослинності. А також у регуляції мікроклімату завдяки підвищеній вологості та зниженню температури влітку.

Водночас змінність рослинного покриву (чергування затінених і відкритих ділянок) забезпечує різноманітність екологічних ніш і підсилює стійкість екосистеми до антропогенних впливів. Петро Шищенко та співавтори, зазначають , що рівень геоекологічної комфортності міського середовища безпосередньо залежить від стану та структури зелених насаджень [4,с. 10-12], що повністю підтверджується на прикладі парків Солом'янського району.

О. І. Бондаренко у праці «Теорія і практика формування системи зелених насаджень сучасного міста» наголошує, що зелені насадження є не лише елементом благоустрою, а повноцінною складовою просторової структури міста. Автор підкреслює, що система озеленення формує екологічний каркас урбанізованої території, забезпечуючи її стійкість до антропогенних чинників та кліматичних змін. Зокрема зазначається, що «зелені насадження виконують середовищетоформувальну функцію, впливаючи на мікроклімат, очищення повітря та рекреаційні умови проживання населення» [5, с. 44-45]. Таким чином, підходи, описані О. І. Бондаренко, дозволяють розглядати зелені насадження як цілісну систему, що інтегрує природні компоненти та компоненти міського середовища. І все це - є основою його сталого розвитку.

У контексті дослідження парків Солом'янського району це положення підтверджується тим, що навіть відносно невеликі зелені території, зокрема парк «ім. Сергія Параджанова», Парк Захисників України, парк Нескорени та парк «імені Миколи Зерова,» виконують важливу роль локальних екологічних осередків. Вони сприяють зниженню температури в умовах щільної забудови, затримці пилу та покращенню якості повітря. Водночас великі парки, такі як «Відрадний», «Супутник», Політехнічний парк і Солом'янський ландшафтний парк, виступають ключовими вузлами зеленої інфраструктури, забезпечуючи просторову зв'язність та підтримку біорізноманіття.

Дослідження Маркуса Брауна і Кріса ван Уффелена, вказують на те, що , сучасна ландшафтна архітектура розглядає міські зелені простори як інтегровану систему, що поєднує екологічні, соціальні та естетичні функції [6, с. 18–25]. Це підтверджує важливість парків як елементів не лише рекреації, а й екологічної стабільності міста. Також автори підкреслюють, що ефективне планування зелених зон передбачає створення просторово зв'язаних екологічних структур, які забезпечують безперервність природних процесів у межах міського середовища [6, с. 30–35].

Висновки. Рослинні угруповання формують цілісну систему зелених насаджень, яка є важливим елементом екологічного каркасу міста та відіграє

ключову роль у забезпеченні екологічної рівноваги навколишнього середовища. Встановлено, що рівень біорізноманіття та екологічний потенціал парків безпосередньо залежать від ландшафтної структури, наявності гідрологічних елементів, різноярусності рослинності та ступеня антропогенного навантаження. Ефективне функціонування міських парків потребує впровадження природоорієнтованих підходів до управління, збереження різноманітної структури рослинності. Це є необхідною умовою підвищення екологічної стійкості та якості міського середовища парків.

Список використаних джерел:

1. Кучерявий В.П. Озеленення населених місць. – Львів: Світ, 2005. – “с. 112–350”.
2. Аріон О.В., Купач Т.Г., Дем'яненко С.О. Рекреаційна придатність зелених насаджень міста Києва. – “с. 45 - 52”.<https://journals.uran.ua/geoeco/article/view/95708>
3. Київзеленбуд. Офіційний сайт. <https://kyivzelenbud.kyiv.ua>
4. Havrylenko O., Shyshchenko P. The green infrastructure within the framework of a compact city concept, Р 1-4, 10-12.
5. О. І. Бондаренко. Теорія і практика формування системи зелених насаджень сучасного великого міста., с. 44-45 https://uajcea.pgasa.dp.ua/article/view/337553?utm_source=chatgpt.com
6. Маркус Браун, Кріс Уффелен. Атлас світової ландшафтної архітектури. 2014 року., с 18-35.

Фролов Самір Ельханович

здобувач вищої освіти факультету природничих наук
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Романенко Тетяна Анатоліївна

здобувачка вищої освіти факультету природничих наук
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Ковальчук Оксана Володимирівна

старша викладачка кафедри біології та фізичної реабілітації
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

СУЧАСНІ ЛАБОРАТОРНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕНІНГІТУ

Висвітлено діагностичну цінність фізико-хімічних, цитологічних та біохімічних показників ліквору, а також маркерів системної запальної відповіді у крові. Проаналізовано можливості мікробіологічних, молекулярно-біологічних та імунохімічних методів у виявленні збудників менінгіту. Визначено, що комплексне використання лабораторних досліджень дозволяє підвищити точність диференційної діагностики бактеріальних, вірусних і специфічних форм менінгіту. Обґрунтовано значення інтегрованого підходу до лабораторної діагностики для своєчасного встановлення діагнозу та підвищення ефективності лікування.

Ключові слова: менінгіт, спинномозкова рідина, венозна кров, лабораторна діагностика, ліквор, ПЛР, бактеріологічне дослідження, прокальцитонін, С-реактивний білок, плеоцитоз.

Менінгіт є гострим запальним захворюванням оболонок головного та спинного мозку, яке характеризується високим ризиком розвитку тяжких ускладнень і летальних наслідків. Своєчасна та точна лабораторна діагностика відіграє ключову роль у визначенні етіології захворювання та виборі адекватної терапевтичної тактики. Сучасні лабораторні методи дослідження менінгіту базуються на комплексному аналізі показників спинномозкової рідини (СМР) та

венозної крові, що дозволяє диференціювати бактеріальні, вірусні та специфічні форми інфекції центральної нервової системи [1; 5].

Основним діагностичним матеріалом при підозрі на менінгіт є спинномозкова рідина, яка отримується шляхом люмбальної пункції. Лабораторне дослідження СМР включає оцінку її фізичних властивостей (колір, прозорість, тиск), цитологічного складу, а також біохімічних показників, таких як концентрація білка та глюкози. Для бактеріального менінгіту характерні виражений нейтрофільний плеоцитоз, значне підвищення рівня білка та зниження глюкози у лікворі. У випадку вірусного менінгіту спостерігається переважно лімфоцитарний плеоцитоз, помірне підвищення білка та нормальний або незначно знижений рівень глюкози [3].

Важливим аспектом лабораторної діагностики є порівняльний аналіз показників СМР і венозної крові. Дослідження крові дозволяє оцінити системну запальну реакцію організму, яка при бактеріальному менінгіті проявляється вираженим лейкоцитозом, підвищенням рівня С-реактивного білка (СРБ) та прокальцитоніну. Ці маркери мають високу діагностичну цінність у диференціації бактеріальних та вірусних інфекцій [1; 2]. Поєднання змін у крові та лікворі дозволяє підвищити точність діагностики та обґрунтувати вибір антибактеріальної терапії.

Мікробіологічні методи залишаються важливою складовою лабораторної діагностики менінгіту. Бактеріоскопія ліквору дозволяє швидко виявити наявність бактерій, тоді як бактеріологічний посів СМР і крові забезпечує точну ідентифікацію збудника та визначення його чутливості до антибіотиків. Однак ці методи мають певні обмеження, зокрема тривалість виконання та зниження ефективності після початку антибактеріальної терапії [5].

У сучасній лабораторній практиці значного поширення набули молекулярно-біологічні методи, зокрема полімеразна ланцюгова реакція (ПЛР). Цей метод дозволяє виявляти генетичний матеріал збудників у СМР та крові з високою чутливістю і специфічністю. ПЛР є особливо цінною при діагностиці вірусних менінгітів, а також у випадках, коли традиційні мікробіологічні методи

не дають результату [3]. Крім того, застосування мультиплексних ПЛР-тестів дає змогу одночасно виявляти декілька збудників, що суттєво скорочує час діагностики.

Імунохімічні методи дослідження також відіграють важливу роль у лабораторній діагностиці менінгіту. Визначення специфічних антигенів збудників у СМР, а також рівнів цитокінів і медіаторів запалення дозволяє оцінити інтенсивність імунної відповіді організму. Зокрема, підвищення рівня прокальцитоніну є характерною ознакою бактеріальної інфекції і може використовуватися як маркер тяжкості захворювання [2].

Окрему групу становлять специфічні форми менінгіту, такі як туберкульозний менінгіт, для якого характерні особливі зміни лабораторних показників. У таких випадках спостерігається лімфоцитарний плеоцитоз, значне підвищення білка та зниження глюкози у СМР. Для підтвердження діагнозу використовуються спеціалізовані методи, включаючи ПЛР та культуральні дослідження на *Mycobacterium tuberculosis* [4].

Сучасні підходи до лабораторної діагностики менінгіту передбачають інтеграцію результатів різних методів дослідження. Комплексний аналіз даних, отриманих із СМР та венозної крові, дозволяє не лише встановити діагноз, але й оцінити тяжкість захворювання, прогноз та ефективність лікування. Особливе значення має рання діагностика, оскільки своєчасне призначення терапії суттєво знижує ризик ускладнень і летальних наслідків.

Таким чином, сучасні лабораторні методи дослідження менінгіту включають широкий спектр підходів – від класичних біохімічних і мікробіологічних до високотехнологічних молекулярно-біологічних та імунохімічних методів. Поєднання цих методів забезпечує високу точність діагностики, дозволяє проводити диференційну діагностику різних форм менінгіту та сприяє підвищенню ефективності лікування. Комплексний підхід до лабораторного дослідження є ключовим фактором у зниженні захворюваності та смертності від менінгіту [2].

Список використаних джерел:

1. Особливості лабораторної діагностики бактеріальних менінгітів у дітей // *Сучасна педіатрія. Україна*. 2023. № 5. С. 45–52.
2. Менінгіти: сучасні підходи до діагностики та лікування / за ред. О. М. Біловола. Київ : ВСВ «Медицина», 2022. 256 с.
3. Оцінка показників спинномозкової рідини при інфекційних ураженнях центральної нервової системи // *Медичні перспективи*. 2024. Т. 29, № 2. С. 78–85.
4. Клінічні та лабораторні критерії діагностики туберкульозного менінгіту у дітей // *Запорізький медичний журнал*. 2025. № 1. С. 102–108.
5. Клінічна настанова «Бактеріальний менінгіт». Київ : МОЗ України, 2021. 120 с.

Шевчук Максим Святославович

здобувач вищої освіти факультету природничих наук
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україн*

Бессараб Артем Олександрович

здобувач вищої освіти факультету фізичної культури, спорту та психології
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Ковальчук Оксана Володимирівна

старша викладачка кафедри біології та фізичної реабілітації
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ ШКІРИ ТА БІОХІМІЧНІ ПОКАЗНИКИ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ МЕТАБОЛІЧНІ ПРОЦЕСИ

Розглянуто функціональні властивості шкіри як складної біологічної системи та проаналізовано основні біохімічні показники, що відображають метаболічні процеси у шкірних покривах. Висвітлено роль шкіри у забезпеченні бар'єрної, терморегуляторної, імунної та метаболічної функцій. Особливу увагу приділено біохімічним маркерам, зокрема показникам ліпідного обміну, антиоксидантного статусу, активності ферментів та маркерам запалення. Обґрунтовано значення комплексного аналізу функціонального стану шкіри для оцінки метаболічних порушень і діагностики патологічних станів. Показано, що інтеграція біохімічних і функціональних показників дозволяє більш точно оцінити стан шкіри та її адаптаційні можливості.

Ключові слова: шкіра, метаболізм, біохімічні показники, ліпіди, антиоксидантний захист, ферменти, оксидативний стрес, бар'єрна функція.

Шкіра є найбільшим органом людського організму, який виконує широкий спектр функцій, включаючи бар'єрну, рецепторну, імунну, терморегуляторну та метаболічну. Її функціональний стан тісно пов'язаний із біохімічними процесами, що відбуваються на клітинному та молекулярному рівнях.

Метаболічна активність шкіри забезпечує підтримання гомеостазу та адаптацію організму до впливу зовнішніх факторів [1].

Однією з ключових функцій шкіри є бар'єрна, яка забезпечується роговим шаром епідермісу та ліпідним матриксом. Ліпіди шкіри, зокрема кераміди, холестерол та жирні кислоти, відіграють важливу роль у підтриманні водного балансу та захисті від проникнення патогенів. Порушення ліпідного складу призводить до зниження бар'єрної функції та розвитку дерматологічних захворювань [2].

Метаболічні процеси у шкірі тісно пов'язані з функціонуванням ферментних систем. Активність ферментів, таких як протеази, ліпази та оксидази, визначає швидкість оновлення клітин, синтезу біологічно активних речовин та регуляції клітинного метаболізму. Зміни ферментативної активності можуть свідчити про порушення метаболічних процесів та розвиток патологічних станів [3].

Важливим аспектом функціонування шкіри є її участь у процесах антиоксидантного захисту. Шкіра постійно піддається впливу ультрафіолетового випромінювання, що спричиняє утворення активних форм кисню. Для нейтралізації цих сполук функціонують антиоксидантні системи, включаючи ферменти (супероксиддисмутаза, каталаза, глутатіонпероксидаза) та низькомолекулярні антиоксиданти (вітаміни С і Е) [1; 4].

Оксидативний стрес є одним із ключових факторів, що впливають на функціональний стан шкіри. Надмірне утворення активних форм кисню призводить до пошкодження клітинних мембран, білків і ДНК, що може спричиняти передчасне старіння шкіри та розвиток різних дерматологічних патологій. Біохімічними маркерами оксидативного стресу є продукти пероксидного окислення ліпідів, зокрема малоновий діальдегід, а також зміни рівня антиоксидантів [4].

Імунна функція шкіри також тісно пов'язана з біохімічними процесами. Кератиноцити та клітини імунної системи продукують цитокіни, які регулюють запальні реакції та забезпечують захист від патогенів. Підвищення рівня

прозапальних цитокінів може свідчити про активацію імунної відповіді та розвиток запального процесу [5].

Терморегуляторна функція шкіри реалізується через процеси потовиділення та зміни кровообігу. Біохімічний склад поту, зокрема вміст електролітів та метаболітів, може використовуватися як індикатор метаболічного стану організму. Зміни у складі поту можуть відображати порушення водно-сольового балансу та метаболічних процесів [2].

Сучасні дослідження також акцентують увагу на ролі шкіри як ендокринного органу. Шкіра здатна синтезувати та метаболізувати гормони, включаючи вітамін D, що має важливе значення для регуляції кальцієвого обміну та імунної функції. Порушення цих процесів може впливати на загальний метаболічний стан організму [3].

Комплексний аналіз функціональних властивостей шкіри та біохімічних показників дозволяє оцінити стан метаболічних процесів та виявити ранні ознаки патологічних змін. Використання сучасних лабораторних методів, включаючи спектрофотометрію, імуноферментний аналіз та молекулярно-біологічні методи, забезпечує високу точність досліджень [1–5].

Таким чином, шкіра є важливим індикатором метаболічного стану організму, а аналіз її функціональних властивостей та біохімічних показників має значне діагностичне та прогностичне значення. Інтеграція даних про функціональний стан шкіри та біохімічні процеси дозволяє більш повно оцінити стан організму та розробити ефективні підходи до профілактики та лікування різних захворювань [5].

Список використаних джерел:

1. Krutmann J., Bouloc A., Sore G., Bernard B. Skin aging and oxidative stress: mechanisms and protective strategies // *Journal of Dermatological Science*. 2022. Vol. 105. P. 1–8.
2. Elias P. M. Skin barrier function and its importance in dermatology // *Experimental Dermatology*. 2021. Vol. 30, № 6. P. 715–724.

3. Slominski A. T. та ін. Skin as an endocrine organ: implications for metabolism and health // *Endocrine Reviews*. 2022. Vol. 43, № 5. P. 1234–1260.
4. Rinnerthaler M., Bischof J., Streubel M. K., Trost A., Richter K. Oxidative stress in aging human skin // *Biomolecules*. 2023. Vol. 13, № 2. P. 234–250.
5. Pasparakis M., Haase I., Nestle F. O. Mechanisms regulating skin immunity and inflammation // *Nature Reviews Immunology*. 2021. Vol. 21. P. 1–14.

Яценко Богдана Геннадіївна
здобувачка вищої освіти природничо-географічного факультету
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
Наукова керівниця: Торяник Валентина Миколаївна
доцентка кафедри біології та методики навчання біології
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

ЗУСТРІЧАЛЬНІСТЬ ПІДВИДІВ *DEMODEX SPP.* У ДЕРМАТОЛОГІЧНИХ ПАЦІЄНТІВ РІЗНОЇ СТАТІ

Demodex spp. – мікроскопічний кліщ, що паразитує у шкірі людини, зокрема у волосяних фолікулах та сальних залозах. Два підвиди кліща – *Demodex folliculorum* (*D. folliculorum*) та *Demodex brevis* (*D. brevis*), можуть спричинювати у людини акаріаз, що має назву демодекоз (*Demodecosis*) [1, с. 507].

Demodex folliculorum – живе у волосяних фолікулах та сальних залозах, переважно на обличчі. Дорослі особини мають витягнуте тіло, завдовжки близько 0,3–0,4 мм, пристосоване до життя в вузьких протоках залоз. Живиться клітинним детритом та секретом сальних залоз, зазвичай не викликаючи клінічних проявів, однак при надмірному розмноженні може спричинювати запальні зміни шкіри, зокрема в області носо-губного трикутника, повік та лоба. Розмноження відбувається всередині фолікула шляхом яйцеквідкладання та проходить через личинкову, німфальну та дорослу стадії, цикл розвитку триває близько двох тижнів [2, с. 660]. *Demodex brevis* має тіло коротше та більш компактне (близько 0,15–0,2 мм), ніж у *Demodex folliculorum*, що зумовлює його локалізацію переважно в глибоких відділах сальних залоз, найчастіше, із високою їх активністю: на шкірі обличчя (лоб, щоки, підборіддя, носо-губний трикутник), рідше – у зоні зовнішнього слухового проходу, а також на грудях та на спині. Живиться секретом сальних залоз (себумом) і зазвичай перебуває у симбіотичних відносинах із макроорганізмами [3, с. 169].

Основними клінічними симптомами демодекозу, спричиненого обома цими видами кліщів є те, що біля основи волосяного фолікула з'являються білуваті лусочки, спостерігається еритема та ущільнення ділянки шкіри, а також печіння,

свербіж, гіперчутливість. Лабораторно у біоматеріалі виявляються особини кліщів у кількості більше п'яти на 1/см² шкіри. Однак при виявленні в мікроскопічному дослідженні понад п'яти та більше кліщів *Demodex* spp. в полі зору клінічна картина патологічного процесу на шкірі може бути невираженою, і навпаки, знаходячи лише поодинокі особини, у хворого можуть спостерігатися гострі клінічні симптоми [4, с. 5].

Demodex folliculorum, за літературними даними, у дерматологічних пацієнтів з підозрою на демодекоз виявляється значно частіше за *Demodex brevis* [5, с. 1649]. За даними одних дослідників виявляють кліща *Demodex* spp. як у чоловіків, так і у жінок однаково часто [6, с. 12], за даними інших – з різною частотою. Так, у дослідженні, проведеному серед пацієнтів з північної Польщі з підозрою на демодекоз, встановлено, що в аналізованій популяції пацієнтів чоловіки частіше, ніж жінки, мали демодекоз [7, с. 1169].

За результатами клінічно-діагностичних досліджень, проведених нами на базі КНП «Сумська клінічна лікарня №5» серед пацієнтів чоловічої та жіночої статі упродовж 2021–2025 рр., демодекоз було підтверджено у 1845 пацієнтів з патологічними змінами на шкірі обличчя (табл. 1).

Таблиця 1

Частота виявлення підвидів *Demodex* spp. у пацієнтів Сумської клінічної лікарні № 5 з демодекозом залежно від статі

Рік	<i>Demodex folliculorum</i>			<i>Demodex brevis</i>		
	всього	чоловіки, абс./%	жінки, абс./%	всього	чоловіки, абс./%	жінки, абс./%
2021	167	65/39	102/61	118	70/59	48/41
2022	201	77/38	124/62	143	87/61	56/39
2023	289	100/35	189/65	100	78/78	22/22
2024	314	99/32	215/68	162	55/34	107/67
2025	180	90/50	90/50	270	80/30	190/70
Всього	1052	332/32	720/68	793	370/47	423/53

У клініко-діагностичній лабораторії КНП «Сумська міська клінічна лікарня № 5» виявлення *Demodex folliculorum* та *Demodex brevis* у пацієнтів з підозрою на демодекоз здійснюють методом мікроскопічного дослідження епітеліального

зішкрібу [8, с. 436]. За позитивними результатами мікроскопічного дослідження у 1052 (57%) хворих збудником демодекозу був *Demodex folliculorum*, у решти – *Demodex brevis*.

Серед хворих на демодекоз, спричинений *Demodex folliculorum*, у досліджуваний період переважали жінки – більш, ніж у двічі. Серед хворих на демодекоз, спричинений *Demodex brevis* жінок теж було більше, ніж чоловіків, але всього на 6%. Встановлено, що активність кліща *Demodex spp.* у жінок часто змінюється під впливом гормональних коливань – під час менструального циклу, вагітності або менопаузи, що може створювати сприятливі умови для його розмноження. Крім того, використання косметичних засобів, особливо щільних кремів або тональних основ, іноді призводить до закупорювання пор та зміни складу шкірного сала, що також сприяє накопиченню кліщів. Важливу роль відіграє і те, що жінки частіше доглядають за шкірою та звертаються до дерматолога, тому *Demodex brevis* у них частіше виявляють під час обстежень [4, с. 5].

Кількість пацієнтів з позитивним аналізом на наявність кліща *Demodex folliculorum*, як загалом, так і чоловіків, і жінок зокрема, зростала упродовж 2021–2024 років. Загальна кількість пацієнтів з позитивним аналізом на наявність кліща *Demodex brevis*, коливалася по роках, але характеризувалася тенденцією до зростання. З 2021 по 2023 рр. серед них значно переважали чоловіки, а у 2024 і 2025 рр. стали значно переважати жінки.

Отже, проведене нами дослідження підтверджує вірогідність ураження обома підвидами *Demodex spp.* осіб різної статі. У більшості пацієнтів демодекоз спричинюється кліщами підвиду *Demodex folliculorum*. Серед хворих, уражених кліщами *Demodex folliculorum* і кліщами *Demodex brevis*, переважають жінки.

Список використаних джерел:

1. Dopytalska K., Lipa K., Sobolewski P., Szymańska E., Walecka I. Role of *Demodex folliculorum* in dermatology. *Dermatol. Rev./Przegl. Dermatol.* 2019. № 106. P. 507–514.

2. Rychlik K., Sternicka J., Nowicki R.J., Bieniaszewski L., Purzycka-Bohdan D. Significance of *Demodex folliculorum* and *Demodex brevis* in pathogenesis of dermatological diseases – current state of knowledge. *Medicina*. 2025. Vol. 61. №. 4. P. 660–671.
3. Whiting C., Abdel Azim S., Friedman A. The skin microbiome and its significance for dermatologists. *Am. J. Clin. Dermatol.* 2024. № 25. P. 169–177.
4. Шевчук Т.І., Опалько Р.С. Демодекоз як медико-біологічна проблема. Вінниця : Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова, 2021. С. 5–30.
5. Chudzicka-Strugała I., Gołębiowska I., Brudecki G., Elamin W., Zwoździak B. Demodicosis in different age groups and alternative treatment options – A review. *J. Clin. Med.* 2023. № 12. P. 1649.
6. Рошичук Д.С., Рошичук С.І. Кліщі-демоидициди: морфологія та біологія. Захворюваність на демодекоз у дітей. *Український журнал дерматології, венерології, косметології*. 2020. №2. С. 12–20.
7. Rychlik K., Sternicka J., Zabłotna M., Nowicki R.J., Bieniaszewski L., Purzycka-Bohdan D. The prevalence of *Demodex* spp. infestation in dermatological patients in northern Poland. *Life*. 2024. № 14. P. 1196.
8. Торяник В.М., Яценко Б.Г. Сучасні підходи до виявлення кліщів *Demodex* spp. у дерматологічних пацієнтів. *Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку природничо-математичних наук та методик їх викладання* : матеріали І Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. (м. Глухів, 31 жовт. 2025 р.). Глухів, 2025. С. 436–440.

Anastasiia Poliakova

Candidate of Biological Sciences, Docent, Senior Lecturer
at the Department of Theory and Methods of Teaching Natural Sciences,
Oleksander Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

CANNABIS SATIVA L. AS A TOOL FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: BIOCHEMICAL, ECOLOGICAL, AND APPLIED PERSPECTIVES

Contemporary challenges associated with climate change, soil degradation, and the depletion of natural resources can no longer be considered in isolation; rather, they constitute an interconnected systemic problem that necessitates a fundamental reassessment of current approaches to biological resource use. In this context, the transition toward sustainable development models is increasingly linked not only to technological innovation but also to a re-evaluation of the role of individual agricultural species.

Accordingly, interest in alternative crops capable of combining high productivity with relatively low environmental impact is steadily growing. *Cannabis sativa* L. (industrial hemp), in this regard, should not be viewed merely as another technical crop, but rather as a flexible biological resource with the capacity to be integrated into diverse models of sustainable agroecosystems.

The aim of this study is to analyse the biochemical, ecological, and applied dimensions of *Cannabis sativa* L. within the framework of sustainable development, with particular emphasis on the relationship between the species' metabolic characteristics and its ecological functionality.

Biological and Biochemical Characteristics

Cannabis sativa L. is an annual herbaceous species characterized by rapid growth rates and the ability to accumulate substantial biomass over a relatively short vegetative period. It is precisely this rapid development of aboveground biomass that underpins its value as a raw material crop. The morphological differentiation of the stem into bast fibres and woody core (hurds) effectively forms a naturally “dual-component” raw material system, which largely explains the versatility of its downstream applications.

However, the adaptive capacity of *Cannabis sativa* L. is determined less by its morphology than by its metabolism. The species exhibits an intensive secondary metabolism and is capable of synthesizing a wide range of biologically active compounds, including cannabinoids, terpenes, and phenolic constituents. Cannabinoid biosynthesis provides a representative example of metabolic integration: the polyketide and isoprenoid pathways converge at the level of cannabigerolic acid (CBGA), which serves as a central precursor for subsequent transformations.

Importantly, these metabolic processes are not merely “auxiliary” or redundant; they are closely linked to plant stress physiology. Under abiotic stress conditions – such as water deficit, temperature fluctuations, or the presence of toxicants – the antioxidant defence system is activated. In *Cannabis sativa* L., this system is notably multifaceted: alongside enzymatic components (e.g., superoxide dismutase, catalase, and peroxidases), secondary metabolites play a significant role in the direct or indirect scavenging of reactive oxygen species.

Within this framework, cannabinoids may be considered not only as pharmacologically relevant compounds but also as integral components of the plant’s internal regulatory system, contributing to the maintenance of redox homeostasis.

At the same time, it should be acknowledged that the metabolic profile of *Cannabis sativa* L. is highly variable and depends on genotype, cultivation conditions, and developmental stage, which imposes certain limitations on raw material standardisation.

Ecological Potential

One of the most widely discussed characteristics of *Cannabis sativa* L. is its capacity for intensive biomass accumulation, which is directly associated with atmospheric carbon uptake. In a number of studies, the crop is considered a potentially effective component of nature-based solutions for climate change mitigation, although estimates of its carbon balance may vary considerably depending on agronomic conditions.

Particular attention has also been given to the species’ phytoremediation potential. Its well-developed root system enables the uptake and partial accumulation of heavy

metals, thereby opening prospects for its use on degraded or anthropogenically contaminated soils. However, this aspect requires careful interpretation, as the subsequent utilisation of biomass derived from such sites is inherently limited and must be accompanied by appropriate safety controls.

In addition, the agronomic characteristics of hemp cultivation—namely relatively low requirements for pesticides and water—contribute to a reduction in environmental pressure. This makes the crop particularly attractive in the context of sustainable agriculture, especially in resource-limited regions.

An additional avenue lies in the conversion of biomass into biochar, allowing a portion of the sequestered carbon to be transferred into a stable form while simultaneously improving soil properties. Such an approach aligns well with the principles of long-term carbon storage.

Applied Aspects

The practical significance of *Cannabis sativa* L. is largely defined by its ability to integrate into multiple segments of the circular economy. Plant-derived raw materials are utilised in the production of biocomposites, textiles, paper, and construction materials. In particular, hempcrete has attracted attention as a material with a relatively low carbon footprint and favourable thermal insulation properties.

In the food and pharmaceutical sectors, seeds and inflorescences are used as sources of polyunsaturated fatty acids, proteins, and cannabinoids. Their functional properties are actively investigated, although the clinical efficacy of many cannabinoid-based products still requires further validation.

Notably, the multifunctionality of *Cannabis sativa* L. effectively reduces the risks associated with monoculture dependency, as different plant fractions can be incorporated into distinct production chains.

At the same time, the development of this sector remains significantly constrained by regulatory limitations and the heterogeneity of legislation concerning THC content, which complicates large-scale production and standardisation.

Conclusions

Cannabis sativa L. combines high biological productivity, metabolic plasticity, and relative ecological efficiency, making it a promising candidate for integration into sustainable development systems. Its biochemical features – particularly its intensive secondary metabolism and well-developed antioxidant system – contribute to its adaptability across a broad range of stress conditions.

At the same time, the ecological potential of the species—from its role in the carbon cycle to its phytoremediation capacity – should be assessed in relation to specific cultivation conditions and subsequent biomass utilisation pathways.

Overall, *Cannabis sativa* L. can be regarded as a multifunctional component of the circular bioeconomy. Future research perspectives are associated with a more detailed elucidation of metabolic mechanisms underlying stress tolerance, as well as with the development of standardised approaches to its application in agro- and bioengineering systems.

References:

1. Andre, C. M., Hausman, J. F., & Guerriero, G. (2016). *Cannabis sativa*: The plant of the thousand and one molecules. *Frontiers in Plant Science*, 7, 19.
2. Small, E. (2015). Evolution and classification of *Cannabis sativa* (marijuana, hemp) in relation to human utilization. *Botanical Review*, 81, 189–294.
3. Gul, S., Gul, H., Bibi, S., et al. (2023). *Cannabis sativa*: A comprehensive review of its bioactive compounds, pharmacological properties, and environmental applications. *Molecules*, 28(5), 2345.
4. Lyu, D., Backer, R., & Smith, D. L. (2022). Three-dimensional cannabis architecture and nutrient dynamics under abiotic stress conditions. *Frontiers in Plant Science*, 13, 876512.

Lavriva Vladyslava Ivanivna
higher education student, Faculty of Natural Sciences, Bohdan Khmelnytskyi
Melitopol State Pedagogical University, Ukraine
Hryhorashchenko Victoria Aleksiiivna
higher education student, Faculty of Natural Sciences, Bohdan Khmelnytskyi
Melitopol State Pedagogical University, Ukraine

SCIENTIFIC AND RESEARCH WORK IN CHEMISTRY LESSONS

Chemistry is a natural science. In chemistry lessons and after-school hours, you can use various methods and tasks to organize research work:

- finding new ways to solve problems;
- writing chemical dictations;
- solving creative problems;
- independent study of the topic (students look for interesting facts, articles, reports, prepare presentations and reports).

Research activities develop the following skills and abilities:

- to plan one's work correctly;
- to work with different sources of information;
- to analyze facts;
- to present one's research to an audience;
- to evaluate oneself and others [3, P. 80].

To organize scientific research work, teachers can select tasks based on the level of knowledge of students, namely:

- algorithmic level tasks (*oriented to students with a low level of knowledge*);
- partially search level tasks (*for students with an average level of knowledge*);
- creative level tasks (*of increased complexity, requiring the manifestation of cognitive activity*) [5, P. 21–24.].

Chemistry is a subject that allows students to be provided not only with skills and knowledge, but also with research methods, logical thinking, and imagination, which contributes to the formation of research competence in students [8, P. 78–81].

Students' research activities using various teaching aids, additional literature, multimedia programs, and Internet resources are, first of all, an opportunity to interest students in studying chemistry, to form a desire to learn and gain new knowledge. Independent research activities prepare students for study in higher educational institutions and, in general, for adult life in modern society [6, P. 72-73].

Teachers at school use various forms of work with gifted children, including the participation of students in the scientific and research work of the Small Academy of Sciences of Ukraine. It is here that high school students go through the first school of self-development as future scientists and researchers.

When organizing students' research activities in chemistry at school, it is necessary to pay attention to the methods of managing their work: research and illustrative.

The research method involves creating conditions that allow students to conduct experiments independently and draw conclusions.

The illustrative method is characterized by the fact that the teacher describes the experiment, draws conclusions, and the students, having completed the experiment, confirm what was said.

When selecting research tasks, certain features must be taken into account:

1. the nature of the educational material;
2. the method of conducting;
3. the selection of questions according to the program.

A student chemical experiment is an integral part of conducting scientific research. By performing experiments, students learn to confirm theoretical research in practice.

Research experimental tasks are student research, as a result of which students acquire new knowledge and practical skills. Students are asked questions, the answer to which must be confirmed in practice.

Examples of such tasks include the following tasks: «Glucose has the chemical formula $C_6H_{12}O_6$. What is the structure of the molecule of this substance? Prove in practice the structure of the glucose molecule», «In the laboratory it is necessary to

obtain crystalline copper (II) chloride. Suggest methods of obtaining it and carry out experiments» [11, P.128].

According to the new school curriculum, students must use new forms of practical and research activities - these are educational projects, home experiments. In chemistry lessons, students learn to apply their knowledge in practice, think abstractly, and perform experiments. But the formation and application of skills and abilities depends not only on how students have understood the educational material, but also on how much students have memorized chemical concepts, laws, and understood the algorithm for solving problems [9, P. 307].

After all, not only theoretical knowledge acquired in the learning process is important, but also the ability to apply it in various areas [10, P. 2 – 4].

The main task of scientific research is to develop experimental skills, put forward hypotheses, solve problems, generalize, and draw conclusions.

To form practical skills and abilities, the following are used:

- visual learning: observations, demonstrations;
- home experiment is defined according to the program [3, P. 80].

The research function provides a high level of knowledge of schoolchildren, and it is this function that is associated with the development of methods of scientific and research work that are available to the school. A creative teacher at school can interest students in participating in conferences, group work and thereby contribute to the formation of skills and abilities of schoolchildren, especially in chemistry lessons [1, P. 48.].

In recent years, school education has undergone significant changes. The implementation of the goal of studying chemistry at the profile level in high school, as specified in the curriculum for 10-11 grades of general education institutions, is seen in the process of performing a number of tasks, including the ability to observe and explain phenomena occurring in production, in the laboratory and in everyday life; the ability to compare, isolate the essential, establish connections between cause and effect, present the learned material in a coherent manner, independently obtain knowledge and

the ability to use it correctly. That is, the education of high school students is aimed not only at acquiring knowledge, but also at forming student-researchers [2, P. 146].

Levels of development of scientific and research skills of high school students:

The first level allows students to conduct similar experiments.

The second level is determined by the ability of students to conduct experiments and make the first attempts at independent research.

The third level is characterized by a high level of students' knowledge. Schoolchildren independently perform tasks, starting from setting the task and ending with conclusions [4, P. 64–66].

G.P. Pustovit distinguishes the following levels of educational and research activity, depending on the degree of student independence:

– ***reproductive level*** – the student performs the work according to the model, the full algorithm of execution is carried out under the guidance of the teacher;

– ***reconstructive level*** (performance of work according to instructions), the teacher formulates the goal and objectives of the work, and the formulation of the hypothesis, planning and implementation of educational and cognitive and research activities are carried out by students under the control of the teacher;

– ***heuristic level*** (performance of work according to instructions developed by the teacher, in some cases with the help of students). Students independently formulate the goal and make a plan;

– ***research level*** (independent performance of work under the supervision of the teacher) – students demonstrate high knowledge, intellectual development, put forward hypotheses, and draw logical conclusions [7, P. 234-236].

Research activities of schoolchildren in the field of chemistry using experimental research methods consist of the following main stages:

- defining the problem and topic of the study. Formation of the goal and objectives. The goal determines the desired result in the course of the study;

- formation and justification of the hypothesis that underlies the experiment.

Hypothesis - a set of theoretical facts that require verification;

- sequence of the experiment: selection of laboratory equipment and reagents; drawing up an experiment plan and, if necessary, a depiction of the device design, planning work after the end of the experiment (disposal of reagents, features of washing dishes, etc.); identification of the source of danger (description of safety measures when performing the experiment); choice of a form of recording the results of the experiment;

- direct implementation of the experiment, recording observations and measurements;

- analysis, processing and explanation of the results of the experiment: mathematical processing, comparison of the results of the experiment with the hypothesis, explanation of the processes that occurred during the experiment, formulation of conclusions;

- reflection – awareness and evaluation of the experiment based on comparing the goal and results. At the same time, it is worth finding out whether all the operations for performing the experiment were performed correctly.

Preparation of reports, presentations and defense of scientific papers by students [9, P. 307].

References:

1. Chemical experiment: Theory and practice. School world. Special issue of the newspaper "Chemistry". 2008. P. 48.

2. Guzyk N. Ten key competencies that serve the personality and its natural talent: implementation in school education. 2006 – 146 p.

3. Mykytyuk O. M., Solovyova V. O., Vasilyeva S. O. Scientific research of schoolchildren. "Scorpion" KhPU named after G.S.Skovorody. 2003. 80 p.

4. Nedodatko N. G. Formation of educational and research skills of high school students: author's abstract of the dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences: speciality 13.00.01 "Theory and history of pedagogy". 2000. P. 64–66.

5. Padun N. O. Educational and research activity as a means of forming students' research skills. Scientific notes of the NSU named after M. Gogol. Psychological and pedagogical sciences. 2012. P. 21–24.
6. Pronyuk N. P. Organization of the work of the Small Academy of Sciences. Native School. 2000. P. 72-73.
7. Pustovit G. P. Research activity of children and students. Encyclopedia of education. 2008. P. 234-236.
8. Semilit A. S. Features of working with gifted students in chemistry. Collection of scientific reports "Diamond trading tour". 2014. P. 78–81.
9. Sheiko V. M., Kushnarenko N. M. Organization and methods of scientific research activity. 2004. 307 p.
10. Veremieva L. A. From the experience of working on the problem of "Formation of social competencies in chemistry lessons". 2009. P. 2–4.
11. Zagnibida N. M. Project method in chemistry lessons. Ternopil-Kharkiv: Ranok. 2011. – 128 p.

ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ У ЧАСИ КРИЗИ: АДАПТАЦІЯ, ВІДНОВЛЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ

Берлименко Анна Василівна

здобувачка вищої освіти факультету природничих наук
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Левада Ольга Михайлівна

доцентка кафедри географії та туризму
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

Сучасний розвиток цивілізації супроводжується загостренням комплексу проблем, які виходять за межі окремих держав і регіонів та мають загальнопланетарний характер. Серед них – екологічна криза, кліматичні зміни, демографічні дисбаланси, виснаження природно-ресурсного потенціалу, продовольча нестабільність, бідність, воєнні конфлікти, енергетичні ризики, пандемії та інші виклики глобального масштабу. Усвідомлення цих процесів є важливою передумовою формування світогляду сучасного учня, здатного бачити взаємозалежність компонентів системи «природа – суспільство – господарство» [1,3].

Особлива роль у формуванні знань про глобальні проблеми людства належить шкільній географії, адже саме цей навчальний предмет поєднує відомості про природні, соціальні, економічні та політичні процеси, що відбуваються у світі [6]. Географічна освіта створює можливості для комплексного аналізу глобальних викликів, виявлення їх територіальних особливостей, причин виникнення та можливих шляхів подолання. У зв'язку з цим особливого значення набуває пошук результативних методичних підходів до викладання відповідної тематики в закладах загальної середньої освіти.

Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується загостренням низки проблем, що виходять за межі окремих держав і регіонів та стосуються всього людства. До них належать екологічна криза, зміни клімату, демографічні диспропорції, виснаження природних ресурсів, продовольча проблема, бідність, воєнні конфлікти, енергетична безпека, пандемії та інші виклики глобального масштабу. Їхнє розуміння є необхідною умовою формування світогляду сучасного учня, здатного усвідомлювати взаємозв'язки у системі «природа – суспільство – господарство».

Особливе місце у формуванні уявлень про глобальні проблеми людства належить шкільному курсу географії, оскільки саме ця навчальна дисципліна інтегрує знання про природні, соціальні, економічні та політичні процеси у світі. Географія дозволяє розглядати глобальні проблеми комплексно, виявляти їх територіальні прояви, причини виникнення та шляхи подолання [2,5]. Тому актуальним є пошук ефективних методичних підходів до викладання відповідної тематики в закладах загальної середньої освіти.

У педагогічному аспекті поняття «уявлення» розглядається як форма відображення в свідомості людини предметів і явищ, що базується на попередньому досвіді, знаннях і сприйнятті. Формування уявлень про глобальні проблеми передбачає не лише засвоєння фактів, а й осмислення причинно-наслідкових зв'язків, просторових закономірностей та можливих сценаріїв розвитку подій.

Глобальні проблеми людства мають низку характерних ознак:

- планетарний масштаб прояву;
- взаємозалежність і комплексний характер;
- загроза для розвитку цивілізації;
- необхідність міжнародного співробітництва для їх розв'язання;
- потреба у зміні моделей поведінки суспільства.

У шкільному курсі географії ці проблеми вивчаються поступово: від окремих природних чи соціально-економічних явищ у середній школі до системного аналізу глобальних процесів у старших класах.

Одним із провідних у сучасній освіті є компетентнісний підхід, який орієнтує навчання не лише на передачу знань, а й на формування здатності діяти у реальних життєвих ситуаціях. Під час вивчення глобальних проблем учні мають навчитися: аналізувати інформацію з різних джерел; критично оцінювати статистичні дані; прогнозувати наслідки діяльності людини; пропонувати шляхи розв'язання проблем; приймати відповідальні рішення.

Наприклад, під час вивчення теми «Зміни клімату» учні можуть аналізувати кліматичні графіки, карти температурних аномалій, порівнювати рівень викидів CO₂ у різних країнах та робити висновки щодо необхідності переходу до відновлюваної енергетики.

Системний підхід передбачає розгляд глобальних проблем як взаємопов'язаних елементів єдиної системи. Наприклад, демографічне зростання впливає на продовольчу безпеку, збільшення споживання ресурсів, урбанізацію та екологічний стан територій. Учитель має показати учням, що жодна проблема не існує ізольовано.

Ефективними прийомами реалізації системного підходу є: складання схем взаємозв'язків; побудова причинно-наслідкових ланцюгів; аналіз комплексних карт; робота з таблицями та діаграмами.

Проблемне навчання активізує пізнавальну діяльність учнів через створення суперечливих ситуацій, що потребують самостійного пошуку відповіді. Наприклад: Чому країни з високим рівнем розвитку часто мають значний екологічний слід? Чому у світі виробляється достатньо продовольства, але проблема голоду залишається невирішеною? Як урбанізація одночасно сприяє розвитку й породжує нові ризики?

Такі запитання стимулюють дискусію, аналітичне мислення та формують уміння аргументувати власну позицію. Формування уявлень про глобальні проблеми буде ефективнішим, якщо учні бачать їх прояви у власному регіоні. Тому важливим є поєднання глобального і локального рівнів аналізу. Наприклад, для учнів Запорізького регіону можна розглядати:

- вплив промисловості на стан атмосферного повітря;

- проблему водозабезпечення;
- трансформацію природних ландшафтів;
- наслідки воєнних дій для довкілля та населення.

Такий підхід сприяє особистісному усвідомленню значущості теми.

Знання про глобальні проблеми набувають практичного змісту через діяльність учнів. Проектна робота дозволяє досліджувати конкретні питання та презентувати результати. Приклади учнівських проєктів: «Екологічний слід моєї родини», «Водні ресурси нашої громади», «Сортування відходів у школі», «Енергозбереження в побуті», «Молодь за сталий розвиток».

У процесі виконання проєктів розвиваються навички співпраці, пошуку інформації, самоорганізації та відповідальності [4].

Для формування якісних уявлень доцільно використовувати різноманітні методи та засоби: традиційні методи, інтерактивні методи, цифрові засоби.

Особливу роль відіграє картографічний метод, який дозволяє візуалізувати масштаби проблем: поширення голоду, зони опустелювання, райони забруднення океану, осередки конфліктів, міграційні потоки тощо.

Ефективність формування уявлень про глобальні проблеми людства залежить від таких умов:

- науковість і актуальність змісту;
- міжпредметні зв'язки;
- використання сучасних джерел інформації;
- активна пізнавальна діяльність учнів;
- зв'язок із життям громади та особистим досвідом школярів;
- застосування інтерактивних та цифрових технологій;
- створення атмосфери співпраці та відкритого обговорення.

Отже, формування уявлень про глобальні проблеми людства в шкільному курсі географії є важливим напрямом сучасної освіти, спрямованим на розвиток глобального мислення, громадянської відповідальності та екологічної культури учнів. Найбільш результативними є компетентнісний, системний, проблемний,

краєзнавчий та діяльнісний підходи, які забезпечують поєднання знань, практичних умінь і ціннісних орієнтацій.

Вивчення глобальних проблем має не обмежуватися засвоєнням теоретичного матеріалу, а спонукати учнів до активної участі у вирішенні локальних екологічних і соціальних питань. Саме через географічну освіту формується покоління, здатне мислити глобально та діяти відповідально на місцевому рівні.

Список використаних джерел:

1. Глобальні проблеми сучасності : підручник / за ред. В. С. Бакірова (голова), А. П. Голікова, О. А. Довгаль, В. А. Пересадько, В. І. Сідорова. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. 632 с.
2. Гриців А., Котик Л. Вивчення глобальної проблеми війни і миру в середній школі у курсі «Географія». *Реалії, проблеми, перспективи розвитку географії, географічної освіти, екології, туризму та сфери гостинності в Україні*: матеріали конф. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2024. С. 179-183.
3. Книш М, Котик Л. Глобальні проблеми людства: навч. посібник. Львів: Простір-М, 2021. 130 с.
4. Ковальова К. І., Нападовська Г. Ю. Метод проектів як засіб модернізації навчально-виховного процесу з географії. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки*. 2015. №2. С. 113-118.
5. Котик Л.І. Вивчення глобальних проблем людства у середній школі у курсі «Географія». *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. № 7(41). 2024 [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16\(34\)-303-316](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16(34)-303-316)
6. Maude A. Geography and powerful knowledge: a contribution to the debate. *International Research in Geographical and Environmental Education*. 2018. № 27(2). pp. 179-190. <https://doi.org/1080/10382046.2017.1320899>.

Бєлов Олександр Романович
здобувач вищої освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Науковий керівник: Непша Олександр Вікторович
старший викладач кафедри географії та туризму
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

Географічне краєзнавство виступає дієвим інструментом формування національної ідентичності студентської молоді, оскільки сприяє становленню їхніх національно-патріотичних цінностей. Воно забезпечує усвідомлення нерозривного зв'язку особистості з «малою батьківщиною», розкриває її своєрідність та значення в загальнонаціональному контексті. Осмислення території проживання крізь географічну призму формує у студентів почуття причетності до історії та культури свого народу, зміцнює національну самосвідомість і гордість за власну державу [1,5].

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування ролі географічного краєзнавства у формуванні національної ідентичності студентів, а також визначення найбільш результативних форм і методів краєзнавчої діяльності, що сприяють розвитку громадянської активності та усвідомленої національної позиції.

Важливість географічного краєзнавства у процесі формування національної ідентичності зумовлена низкою ключових чинників. Насамперед, воно сприяє утвердженню почуття належності до української спільноти, оскільки пізнання рідного краю дозволяє студентам глибше усвідомити свою причетність до національної історії та культури. Крім того, через ознайомлення з природними ресурсами, культурними надбаннями та видатними постатями регіону формується повага до національної спадщини й почуття гордості за неї, що стимулює прагнення до її збереження та розвитку. Значущим є і розвиток

дослідницьких компетентностей, адже участь у польових дослідженнях, експедиціях і навчальних екскурсіях активізує пізнавальну діяльність, формує відповідальність і соціальну активність студентів. Окрім цього, краєзнавство забезпечує міждисциплінарну інтеграцію знань, поєднуючи географію з історією, біологією, економікою та культурологією, що сприяє формуванню цілісного уявлення про регіон у контексті розвитку української держави [2].

Аналіз науково-педагогічних джерел [1-5] дав змогу систематизувати та обґрунтувати провідні форми організації діяльності, що забезпечують результативне використання географічного краєзнавства як засобу формування національної ідентичності студентської молоді (табл. 1).

Таблиця 1

Форми організації географічного краєзнавства у процесі формування національної ідентичності студентів, складено за [1-5]

Форми роботи	Методичні підходи
Екскурсійно-похідна діяльність	Організація відвідувань природних, історико-культурних об'єктів, підприємств і музеїв сприяє безпосередньому зануренню студентів у простір рідного краю, посиленню емоційного сприйняття та закріпленню знань, що формує відчуття причетності до національної спадщини.
Проектно-дослідницька діяльність	Реалізація студентських проєктів, спрямованих на вивчення особливостей регіону (туристичний потенціал, екологічні виклики, історико-культурний розвиток), сприяє глибшому осмисленню локальної ідентичності як складової національної.
Краєзнавчі гуртки та студентські об'єднання	Позааудиторна діяльність забезпечує сталість інтересу до вивчення рідного краю, розвиток дослідницьких умінь та формування ціннісного ставлення до національної культури через участь у наукових заходах і конкурсах.
Цифрові краєзнавчі практики (віртуальні тури, музеї)	Використання інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема створення віртуальних екскурсій, 3D-моделей і цифрових архівів, актуалізує інтерес молоді та сприяє осмисленню культурно-географічної спадщини в сучасному інформаційному середовищі.

Узагальнення результатів проведеного дослідження дає підстави стверджувати, що географічне краєзнавство виступає дієвим засобом формування національної ідентичності студентської молоді. Воно забезпечує становлення стійкого емоційно-ціннісного зв'язку з рідним краєм, сприяє усвідомленню його унікальності та ролі в загальнонаціональному просторі України. Завдяки цьому відбувається поглиблення національної самосвідомості та формування почуття причетності до власного народу.

Встановлено, що краєзнавча діяльність має комплексний і міждисциплінарний характер, поєднуючи знання з географії, історії, біології, економіки та культурології. Така інтеграція забезпечує формування у студентів цілісного бачення рідного краю як важливої складової національного простору, що є підґрунтям для розвитку національної ідентичності.

Доведено, що особливу ефективність у цьому процесі мають практико-орієнтовані форми роботи, зокрема екскурсійно-похідна діяльність, проєктно-дослідницька робота, функціонування краєзнавчих гуртків, а також застосування сучасних цифрових технологій (віртуальні тури, електронні ресурси). Їх використання підвищує зацікавленість студентів, активізує пізнавальну діяльність і сприяє формуванню активної громадянської позиції.

Окрім того, географічне краєзнавство є важливим чинником розвитку дослідницьких компетентностей. Участь у польових дослідженнях, експедиціях і проєктній діяльності формує у студентів відповідальність, уміння працювати в команді, аналітичне та критичне мислення, що є необхідними складовими сучасної національно свідомої особистості.

Отже, системне та цілеспрямоване впровадження географічного краєзнавства у навчально-виховний процес закладів вищої освіти є важливою умовою формування національної ідентичності студентів, їхньої громадянської зрілості та готовності до активної діяльності в інтересах держави.

Список використаних джерел:

1. Гришко С.В., Непша О.В. Краєзнавча підготовка майбутніх учителів географії. *Сучасні проблеми краєзнавства в світлі діяльності природоохоронних установ та територіальних громад*. Мат-ли Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвячена 60-річчю створення Мезинського археологічного музею та 95-річчю від дня народження його засновника Василя Куриленка. Чернігів: Десна поліграф., 2025. С. 25-27.
2. Максютов А.О. Патріотичне виховання студентської молоді у процесі вивчення географічного краєзнавства : навч.-метод. посібник. Умань : «Візаві», 2012. 120 с.
3. Непша О.В., Белов О.Р., Вінніченко О.М., Коваль Д.О. Національно-патріотичне виховання студентської молоді в системі географічного краєзнавства. *Сучасні проблеми краєзнавства в світлі діяльності природоохоронних установ та територіальних громад*. Мат-ли Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвячена 60-річчю створення Мезинського археологічного музею та 95-річчю від дня народження його засновника Василя Куриленка. Чернігів: Десна поліграф, 2025. С.39-41.
4. Сегіда К. Краєзнавство у вищій школі: досвід підготовки географів в Україні. Харків : Центр краєзнавства ім. академіка П. Т. Тронька ХНУ ім. В. Н. Каразіна , 2021. 108 с.
5. Тімець О. В., Комар В.П. Організація краєзнавчо-туристської роботи з учнівською та студентською молоддю. Умань : Алмі, 2005. 194 с.

Бєльчєв Руслaн Сєргійович
здобувач вищої освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Мєшaльніков Івaн Олєксaндрович
здобувач вищої освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Науковa керівниця: Зaв'яловa Тєтянa Вaсилівнa
старша викладачка кафедри географії та туризму
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

АНТРОПОГЕННА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОЦЕСІВ ГРУНТОУТВОРЕННЯ: ВИКЛИКИ, НАСЛІДКИ ТА НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

У сучасних умовах господарської діяльності людини ґрунтотвірні процеси зазнають суттєвих трансформацій, що виходять далеко за межі локальних змін і набувають глобального характеру. Антропогенний чинник виступає одним із провідних агентів модифікації природних механізмів формування ґрунтового покриву, впливаючи як на окремі його властивості, так і на функціонування ґрунтових систем загалом. Особливо інтенсивно цей вплив проявляється у сфері сільськогосподарського виробництва, однак не обмежується лише нею, охоплюючи промислове, гідротехнічне та урбаністичне освоєння територій [4].

Значні площі природних екосистем зазнали радикальної трансформації: лісові біогеоценози були замінені агроекосистемами, природні трав'янисті угруповання – культурними посівами. Така заміна супроводжується систематичним вилученням біомаси з агроценозів, що порушує природні кругообіги речовин і енергії, знижуючи потенціал самовідновлення ґрунтів. Додатково, реалізація масштабних гідромеліоративних проєктів, створення водосховищ, кар'єрів та інших інженерних споруд призводить до істотних змін гідрологічного режиму територій, зокрема коливань рівня ґрунтових вод, що безпосередньо впливає на напрям і інтенсивність ґрунтоутворення.

Негативні наслідки нераціонального природокористування проявляються у розвитку деградаційних процесів, серед яких провідне місце займають водна та вітрова ерозія, агрофізичне ущільнення, засолення, підкислення, злитизація, а також хімічне забруднення ґрунтів залишками пестицидів та іншими токсикантами. У глобальному вимірі антропогенна діяльність сприяє процесам опустелювання, що підтверджується, зокрема, екологічною кризою, пов'язаною з висиханням Аральське море та деградацією прилеглих ландшафтів [3].

Водночас існують приклади ефективного та науково обґрунтованого втручання людини у ґрунтотвірні процеси. Зокрема, у Нідерланди реалізовано масштабні проекти осушення морських акваторій із формуванням високопродуктивних ґрунтів, а в країнах Скандинавія створено агроєкосистеми на первинно малопродуктивних субстратах, зокрема скелях і болотах. Ці приклади демонструють потенціал раціонального управління ґрунтовими ресурсами за умови використання наукових підходів.

Антропогенна трансформація факторів ґрунтотворення проявляється у кількох основних напрямках: зміні материнських порід (унаслідок рекультивації, видобування корисних копалин), модифікації рельєфу (створення кар'єрів, насипів, дамб), трансформації кліматичних параметрів на різних рівнях (від глобального потепління до локальних мікрокліматичних змін), а також у зміні біоти через аграрну та лісогосподарську діяльність. Опосередкований вплив реалізується через хімічне забруднення, порушення водного режиму, зміну окисно-відновних умов і деградацію рослинного покриву [1].

Прямий вплив людини на ґрунти здійснюється шляхом механічного обробітку, внесення добрив, застосування засобів захисту рослин та проведення меліоративних заходів. Такі дії спричиняють зміну хімічного складу ґрунтів, впливають на їх біологічну активність, знижують різноманіття ґрунтової біоти та можуть порушувати природні екологічні функції. Інтенсивне землеробство, особливо на легких за гранулометричним складом ґрунтах або на схилах, активізує процеси дефляції та ерозії, що призводить до втрати родючого шару і деградації агроландшафтів [2].

З наукової точки зору, формування ґрунтів є результатом комплексної взаємодії таких факторів, як клімат, рельєф, материнські породи, живі організми та час. Вони виступають джерелами речовини та енергії, визначаючи індивідуальні характеристики кожного ґрунтового профілю. Водночас ці фактори виконують не лише ґрунтоутвірну, але й диференціюючу функцію, забезпечуючи просторову різноманітність ґрунтового покриття.

У зв'язку з цим ключовим завданням сучасного землекористування є впровадження науково обґрунтованих систем управління ґрунтовими ресурсами, що передбачають поєднання агротехнічних і меліоративних заходів із урахуванням екологічних обмежень. Такий підхід має бути спрямований на забезпечення сталого підвищення родючості ґрунтів, збереження їх екосистемних функцій та мінімізацію негативного антропогенного впливу.

Список використаних джерел:

1. Буджак Т. В. Антропогенний вплив на деградацію ґрунтового покриття Хотинської височини. *Biological systems*. Vol.17. Is.1. 2025. pp.179-188. <https://doi.org/10.31861/biosystems2025.01.179>
2. Прокопенко Н., Браславська О., Грицик О. Вплив сучасних методів землекористування на деградацію ґрунтів. *Містобудування та територіальне планування*. 2025. № 88. С. 375-389. <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2025.88.375-389>
3. Chen F., Li S., Hao L., An Y., Huo L., Wang L., Li Y., Zhu X. Research Progress on Soil Security Assessment in Farmlands and Grasslands Based on Bibliometrics over the Last Four Decades. *Sustainability*. 2024. № 16(1). 404. <https://doi.org/10.3390/su16010404>.
4. Cowiea, A.L. and Orr, B.J., Sanchez, V.M.C., Chasek, P., et. al. Land in balance: The scientific conceptual framework for Land Degradation Neutrality. *Environmental Science and Policy*. 2018. Vol. 79. pp.25-35. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2017.10.011>

Бородай Марія Миколаївна
здобувачка вищої освіти факультету природничих наук,
спеціальність А4.07 Середня освіта (Географія)
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Арсененко Ірина Анатоліївна
кандидатка географічних наук, доцентка кафедри географії та туризму
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАОЧНИХ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ: КОМПЕТЕНТІСТНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ РОЗДІЛУ «ПРИРОДА МАТЕРИКІВ» У 7 КЛАСІ

У сучасній системі шкільної освіти географія виступає не лише як навчальний предмет, що передає сукупність знань про Землю, а як важливий засіб формування просторового мислення, аналітичних і дослідницьких умінь учнів. Особливого значення наведене набуває під час вивчення розділу «Природа материків», який характеризується складністю змісту, багатокомпонентністю природних систем і необхідністю встановлення причинно-наслідкових зв'язків між географічними явищами.

Актуальність дослідження зумовлена потребою підвищення ефективності навчання географії у 7 класі відповідно до Модельної навчальної програми «Географія. 6-9 класи» (автори: С.П. Запотоцький та ін.) розділ «Природа материків», що є ключовим змістовим блоком курсу. У межах даного розділу учні формують цілісне уявлення про природні умови материків, закономірності їх формування та взаємодію компонентів географічної оболонки. Ефективне засвоєння такого складного матеріалу неможливе без системного застосування наочних методів навчання як основи формування географічної компетентності [4].

У методиці навчання географії наочні методи розглядаються як одна з базових груп методів поряд зі словесними та практичними. Сутність використання різноманітних засобів полягає у візуалізації (карт, схем, моделей,

цифрових ресурсів), що забезпечують безпосереднє або опосередковане чуттєве сприйняття навчальної інформації та формування просторових уявлень [2].

Теоретичні засади принципу наочності були закладені ще у працях Яна Амоса Коменського, який визначав його як «золоте правило дидактики» та наголошував на необхідності залучення органів чуття до процесу пізнання [3]. Подальшого розвитку наведені ідеї набули у працях Й. Г. Песталоцці, який обґрунтував наочність як основу будь-якого пізнання та підкреслював, що навчання повинно базуватися на спостереженні й досвіді [6]. У сучасній педагогіці зазначені положення трансформуються у вимогу забезпечення діяльнісного та компетентнісного характеру навчання.

Наочні методи навчання у шкільному курсі географії виконують комплекс взаємопов'язаних функцій. Насамперед, навчальна функція забезпечує доступність і зрозумілість складного матеріалу через його візуалізацію. Розвивальна функція проявляється у формуванні просторового мислення, здатності до аналітичних умінь, порівняння та узагальнення географічних явищ. Виховна функція сприяє формуванню пізнавального інтересу та ціннісного ставлення до природного середовища. Інформативна функція полягає в тому, що наочні засоби виступають джерелом знань, а управлінська - у можливості організації та регуляції навчально-пізнавальної діяльності учнів. Водночас у сучасній дидактиці виділяють і спеціальні функції наочності: компенсаторну, адаптивну, інструментальну та інтерактивну, що забезпечують індивідуалізацію та ефективність навчального процесу.

Особливого значення наочні методи набувають під час вивчення розділу «Природа материків» у 7 класі. Зміст даного розділу передбачає аналіз природних компонентів (рельєфу, клімату, вод, ґрунтів, рослинності та тваринного світу) та встановлення закономірностей їх взаємодії. Використання карт, атласів, глобусів, кліматичних діаграм, профілів рельєфу, а також моделей природних процесів дозволяє учням візуалізувати взаємозв'язки, що значно полегшує їх розуміння. Зокрема, картографічні засоби навчання дають змогу аналізувати просторове розміщення природних об'єктів і явищ, встановлювати закономірності їх

поширення та здійснювати порівняльну характеристику материків. Моделі та схеми сприяють систематизації знань і формуванню абстрактного мислення. Використання графічної та символічної наочності (діаграми, графіки, кліматичні схеми) допомагає учням інтерпретувати кількісні показники та робити висновки щодо природних процесів.

У контексті сучасної освіти значення наочності суттєво розширюється завдяки впровадженню цифрових технологій, що є складовою Нової української школи. Якщо традиційні засоби наочності формують базові просторові уявлення, то сучасні цифрові інструменти забезпечують перехід до інтерактивного аналізу та моделювання географічних процесів [1, 4].

Особливе місце займають геоінформаційні технології (GIS), зокрема ArcGIS Online та Google Earth, які дозволяють учням здійснювати просторовий аналіз природних об'єктів у динаміці. Використання GIS у вивченні розділу «Природа материків» сприяє формуванню навичок роботи з цифровими картами, аналізу просторових закономірностей і моделювання взаємозв'язків між компонентами природних систем [1].

Цифрові карти та інтерактивні картографічні сервіси забезпечують багатовимірну візуалізацію географічних процесів. У середовищі Google Earth учні можуть досліджувати рельєф материків у 3D-форматі, аналізувати висотну поясність, берегові лінії та просторову структуру природних зон. Це сприяє формуванню цілісного географічного образу територій.

Інтерактивні освітні ресурси НУШ (LearningApps, Kahoot, Classtime, онлайн-атласи та цифрові платформи) забезпечують активну участь учнів у навчальному процесі, реалізуючи принципи діяльнісного та компетентнісного навчання. Учень у такому випадку виступає не пасивним отримувачем інформації, а активним дослідником географічного простору.

Поєднання традиційних і цифрових засобів наочності створює інтегроване навчальне середовище, яке сприяє формуванню ключових компетентностей: просторово-аналітичної, інформаційно-цифрової та дослідницької. Наведене особливо важливо у процесі вивчення розділу «Природа материків», оскільки

дозволяє не лише засвоювати фактичний матеріал, а й моделювати природні процеси та робити обґрунтовані географічні висновки. Використання таких засобів сприяє формуванню географічної компетентності, розвитку дослідницьких навичок і підвищенню якості освітніх результатів. Узагальнення основних груп наочних засобів навчання у процесі вивчення розділу «Природа материків» подано у таблиці 1.

Таблиця 1

**Систематизація наочних методів навчання у вивченні розділу
«Природа материків» (7 клас)**

Група наочних засобів	Конкретні інструменти	Дидактичне призначення	Формовані компетентності
Картографічні засоби	Карти, атласи, глобус	Аналіз просторового розміщення об'єктів, порівняння материків	Просторово-географічна, картографічна
Графічні матеріали	Кліматичні діаграми, графіки, схеми	Інтерпретація кількісних показників, виявлення закономірностей	Аналітична, математико-географічна
Об'ємні моделі	Моделі рельєфу, макети природних зон	Формування просторових уявлень, моделювання природних процесів	Просторова, дослідницька
Цифрові GIS-засоби	ArcGIS Online, Google Earth	Просторовий аналіз, 3D-моделювання, робота з цифровими картами	Інформаційно-цифрова, дослідницька
Інтерактивні ресурси НУШ	LearningApps, Kahoot, Classtime	Активізація навчальної діяльності, перевірка знань у форматі гри	Соціальна, цифрова, навчальна
Онлайн-картографія	Інтерактивні атласи, веб-карти	Оперативне оновлення інформації, візуалізація процесів	Інформаційна, просторово-аналітична

Для порівняльного аналізу ефективності традиційних і цифрових наочних методів навчання у процесі вивчення розділу «Природа материків» доцільно розглянути їх основні характеристики (таблиця 2).

Важливим є поєднання наочних методів із практичною діяльністю учнів. Робота з картами, аналіз кліматичних діаграм, побудова профілів рельєфу, виконання практичних і дослідницьких завдань забезпечують активне засвоєння знань та реалізацію компетентнісного підходу, що відповідає вимогам сучасних освітніх стандартів. Учні не лише отримують інформацію, а й навчаються застосовувати її у різних навчальних і життєвих ситуаціях [1, 4, 5].

Таким чином, наочні методи навчання відіграють ключову роль у вивченні розділу «Природа материків» у шкільному курсі географії. Системне та методично обґрунтоване використання яких забезпечує глибоке розуміння природних процесів, формування просторового мислення, розвиток аналітичних

і дослідницьких умінь учнів. Інтеграція традиційних і цифрових засобів наочності, інтеграція їх із практичною діяльністю створює ефективне освітнє

Таблиця 2

Порівняльна характеристика традиційних і цифрових наочних методів навчання у вивченні розділу «Природа материків» (7 клас)

Критерій	Традиційні наочні методи	Цифрові наочні методи (GIS та інтерактивні технології)
Основні засоби	Карти, атласи, глобуси, схеми, моделі	ArcGIS Online, Google Earth, інтерактивні карти, 3D-моделі
Характер подачі інформації	Статичний, ілюстративний	Динамічний, інтерактивний, багатовимірний
Рівень взаємодії учнів	Переважно спостереження та аналіз	Активна взаємодія, дослідження, моделювання
Формування просторового мислення	Обмежене (2D уявлення)	Розширене (3D-моделювання, масштабування, навігація)
Можливості аналізу	Порівняння, опис, узагальнення	Просторовий аналіз, цифрове моделювання, робота з даними
Оновлення інформації	Повільне, залежить від друкованих джерел	Швидке, автоматичне оновлення онлайн-даних
Роль учня	Пасивно-спостережна	Активно-дослідницька
Роль учителя	Джерело інформації та демонстратор	Тьютор, організатор дослідницької діяльності
Рівень формування компетентностей	Базовий (просторові, картографічні)	Розширений (цифрові, дослідницькі, аналітичні)
Дидактичний ефект	Засвоєння фактологічного матеріалу	Формування компетентностей і дослідницького мислення

середовище, що відповідає вимогам сучасної географічної освіти та сприяє формуванню компетентної особистості.

Список використаних джерел:

1. Арсененко І.А., Арабаджи О.С., Донець І.А., Горбач Я.С. Деякі аспекти використання інноваційних технологій навчання в шкільному курсі «Географія. Материка та океани». Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Наукове сьогодні: перспективи розвитку регіональної науки» (м. Запоріжжя, 17 листопада 2023 р). Запоріжжя-Мелітополь: МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2023. С.16-21.
2. Біда О. А. Методика навчання географії. - Київ : Освіта, 2019. 256 с.
3. Вішнікіна Л. П. Компетентнісно-формувальний урок географії. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки». Вип. 5. 2016. С. 83-88.

4. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи (для закладів загальної середньої освіти)» (авт. Запотоцький С.П., Карпюк Г.І., Гладковський Р.В., Довгань А.І., Совенко В.В., Даценко Л.М., Назаренко Т.Г., Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Нікитчук А.В., Яценко В.С., Довгань Г.Д., Грома В.Д., Горовий О.В.). «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 11.04.2022 № 324)». <https://drive.google.com/file/d/1fJuTRkedVRRsdaS6iVAu4yTWhE25sHp3/view>

5. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. - Київ : Грамота, 2012. 504 с.

6. Фіцула М. М., Степанов О. Педагогіка: навч. посіб. - К.: Академвидав. 2006. 560 с.

Вінніченко Олена Миколаївна
здобувачка вищої освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Цапенко Максим Олександрович
здобувач вищої освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Науковий керівник: Непша Олександр Вікторович
старший викладач кафедри географії та туризму
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

СТАЛАКТИТОВА ПЕЧЕРА «ДРУЖБА» ЯК ГЕОЛОГІЧНА ПАМ'ЯТКА ПРИРОДИ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ ТЯЧІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Печера «Дружба» є геологічною пам'яткою природи місцевого значення «Сталактитова печера» («Печера Дружба»), що входить з 1997 року до складу Карпатського біосферного заповідника та має площу близько 5 га. Об'єкт закріплений рішенням обласного виконавчого комітету від 18.11.1969 року № 414 та переданий до заповідного фонду відповідно до постанови від 12.11.1968 р. № 568. Вона розташована в Закарпатській області, Тячівському районі, у межах села Мала Уголька, на лівому борту верхів'їв однойменного струмка – лівої притоки річки Тересля. Геологічно територія приурочена до зони Закарпатського глибинного розлому, Мармароської тектонічної підзони, що зумовлює складну блоково-розломну будову та високу інтенсивність тектонічних порушень. Географічні координати об'єкта становлять 48°15'25" пн. ш. та 23°38'14" сх. д. У геологічній будові переважають юрські карбонатні відклади, представлені сірими пелітоморфними вапняками, які зазнали інтенсивного карстового перетворення під впливом інфільтраційних вод. Додаткову роль у формуванні карстових процесів відіграє значна тріщинуватість порід та висока кількість атмосферних опадів, що сприяє активному вилуговуванню карбонатного масиву [2,5].

Рельєф території має стрімкий середньогірний характер і відзначається значною розчленованістю та наявністю карстових форм. Вхід до печери розташований на висоті близько 500 м над рівнем моря у межах букового лісового масиву [3]. Він приурочений до дна карстової лійки еліпсоподібної форми зі стрімкими схилами, що свідчить про провальний характер її формування. Генетично печера належить до провально-корозійного типу карстових порожнин, утворення яких пов'язане з поступовим розчиненням вапняків інфільтраційними водами, формуванням підземних порожнин і подальшим обваленням поверхневих перекриттів. Морфологічно печера представлена складною системою вертикальних шахт, галерей і залів, що розвинені на різних гіпсометричних рівнях. Загальна довжина досліджених ходів становить близько 900 м, а глибина сягає 45-50 м[2,5].

Внутрішня будова печери відзначається значною складністю та різноманітністю спелеоморфологічних утворень (рис.1).

Рис.1. Внутрішній вигляд печери «Дружба» [4]

На дні зафіксовано потужні обвальні відклади, що підтверджують провальний механізм її формування. Стіни порожнин характеризуються

наявністю численних тріщин, ніш і зон вторинного мінералоутворення. У різних частинах печери розвинені карстові відкладення у вигляді сталактитів, сталагмітів і геліктитів, що свідчить про тривалий період стабільного мікроклімату та активних гідрохімічних процесів. У північній частині головного залу спостерігається особливо висока концентрація натічних форм, які формують складні мінеральні агрегати.

Гідрологічний режим печери характеризується наявністю підземного водотоку, який періодично з'являється у різних частинах системи, утворюючи невеликі струмки, ванночки та каскади, після чого зникає в обвальних масах. Це свідчить про активну стадію розвитку карстової системи та незавершеність гідрогеологічної структури. Мікрокліматичні умови є стабільними: температура повітря коливається в межах 5-8 °С, а відносна вологість наближається до 100%, що є типовим для глибоких карстових порожнин [5].

Печера «Дружба» є одним із найцінніших спелеологічних об'єктів Українських Карпат і має важливе наукове значення для дослідження процесів карстогенезу, еволюції підземних гідрологічних систем та геоморфологічного розвитку карбонатних масивів. Як складова Карпатського біосферного заповідника, вона входить до системи природно-заповідного фонду України та репрезентує унікальні геолого-геоморфологічні процеси регіону, що потребують подальшого наукового вивчення та охорони.

Список використаних джерел:

1. Геологічні пам'ятки природи місцевого значення Закарпатської області
URL: <https://carpaty.net/?p=13249> (дата звернення: 03.04.2026)
2. Геологічні пам'ятки України: У 3 т. / В.П. Безвинний, С.В. Білецький, О.Б. Бобров та ін.; За ред. В.І. Калініна, Д.С. Рурського, І.В. Антакової. К.: ДІА, 2006. Т. I. 320 с.
3. Екотуристичний маршрут «Буковими пралісами Малої Угольки»
URL: <http://cbr.nature.org.ua/marshrut/uhl1.htm> (дата звернення: 03.04.2026)

4. Печера

Дружба

URL:

<https://zruchno.travel/ObjectEntity/ObjectEntity?lang=ua&idCrm=dcf975ab-f7ef-7331-1c6d-58920453c95b#> (дата звернення: 03.04.2026)

5. Тячівський район.

URL: <https://www.karpaty.info/ua/uk/zk/tc/>

(дата

звернення: 03.04.2026)

Врублевська Галина Анатоліївна
здобувачка вищої освіти факультету природничих наук,
спеціальності ІЗ Туризм та рекреація
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Арсененко Ірина Анатоліївна
кандидатка географічних наук, доцентка,
доцентка кафедри географії та туризму
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Донець Ірина Анатоліївна
кандидатка географічних наук, доцентка,
доцентка кафедри географії та туризму,
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ТУРИЗМ УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗ: ПРОСТОРОВО-АДАПТИВНІ МЕХАНІЗМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У сучасних умовах глобальних викликів, зокрема соціально-економічної нестабільності, наслідків пандемії COVID-19 та воєнних дій, туристична галузь України зазнає суттєвих структурних трансформацій. У таких умовах актуалізується необхідність дослідження рекреаційного туризму, його структурної організації, адаптаційних механізмів та перспектив розвитку.

Рекреаційний туризм виконує важливу функцію відновлення фізичного та психоемоційного стану людини та поступово набуває рис адаптивної соціально-економічної системи, що функціонує в умовах високої невизначеності та кризових впливів [1, 2].

Метою дослідження є аналіз сучасного стану рекреаційного туризму та визначення основних тенденцій його розвитку в умовах кризових трансформацій із урахуванням його структурних підвидів, рівня їх резильєнтності та формалізованої моделі функціонування.

Рекреаційний туризм розглядається як складна багатокomпонентна система туристичної діяльності, спрямована на відновлення життєвих сил людини через відпочинок, оздоровлення та зміну середовища. У сучасних умовах структура

рекреаційної діяльності включає взаємопов'язані підвиди, зокрема лікувально-оздоровчий (санаторно-курортний), екологічний, гірський, пляжно-рекреаційний, активний (спортивно-рекреаційний), wellness- та інклюзивний туризм, кожен з яких характеризується власною ресурсною базою, територіальною специфікою та різною стійкістю до кризових чинників.

У формалізованому вигляді розвиток рекреаційного туризму в Україні в умовах кризових трансформацій доцільно розглядати як нелінійну функціональну систему, що відображає взаємодію ключових чинників туристичного розвитку:

$$RT = f(R, I, S, E, T) \quad (1.1),$$

де RT - рівень розвитку рекреаційного туризму; R – рекреаційно-ресурсний потенціал територій; I – інфраструктурне забезпечення; S – безпекове середовище; E – економічні умови та платоспроможний попит; T – рівень технологічного розвитку, включаючи цифровізацію туристичної сфери. Функція $f(\cdot)$ виступає як узагальнений оператор нелінійної взаємодії зазначених змінних, що відображає синергетичний, багатовимірний і динамічний характер їх впливу на формування інтегрального рівня розвитку туристичної системи.

Кризовий вплив на розвиток рекреаційного туризму формалізується через систему деструктивних чинників:

$$C = (C_1, C_2, C_3, C_4) \quad (1.2),$$

де C_1 – воєнно-політичні кризи; C_2 – економічні кризи; C_3 – екологічні кризи; C_4 – пандемічні та соціальні кризи. Інтегральний показник C відображає сукупний рівень кризового навантаження на туристичну систему.

Вплив кризових чинників на рівень розвитку рекреаційного туризму має мультиплікативний характер і визначається наступною залежністю:

$$RT^* = RT \cdot (1 - C) \quad (1.3),$$

де RT^* – скоригований рівень розвитку рекреаційного туризму в умовах кризових впливів; RT – базовий рівень розвитку системи.

Компенсація негативного впливу кризових чинників забезпечується через адаптаційний механізм трансформації туристичної системи:

$$A = (D, L, S, I, G) \quad (1.4),$$

де A – інтегральний індекс резильєнтності туристичної системи; D – цифровізація туристичної діяльності; L – локалізація та розвиток внутрішнього туризму; S – впровадження принципів сталого розвитку; I – інституційні трансформації; G – ефективне державне та громадське управління (governance). У такому контексті адаптаційні механізми виступають основою формування резильєнтності туристичної системи, що проявляється у її здатності протистояти кризовим впливам, зберігати функціональну цілісність та забезпечувати відновлення і подальший розвиток.

Структурно рекреаційний туризм розглядається як сукупність взаємопов'язаних підсистем, що формують його сегментну організацію:

$$RT = \sum_{i=1}^7 RT_i \quad (1.5),$$

де $i = 1$ – індекс першого елемента множини; RT_i – відповідні підвиди рекреаційного туризму: RT_1 – лікувально-оздоровчий туризм; RT_2 – екологічний туризм; RT_3 – гірський туризм; RT_4 – пляжно-рекреаційний туризм; RT_5 – активний (спортивно-рекреаційний) туризм; RT_6 – wellness-туризм; RT_7 – інклюзивний туризм. Наведена декомпозиція дозволяє враховувати внутрішню неоднорідність туристичної системи та різний рівень стійкості її складових до кризових впливів.

Інтегрована модель розвитку рекреаційного туризму в умовах кризових трансформацій набуває наступного вигляду:

$$RTI = \frac{f(R, I, S, E, T) \cdot (1 - C) + A}{RT_{max}} \quad (1.6),$$

де RTI – інтегральний індекс розвитку рекреаційного туризму; RT_{max} – еталонний (потенційно можливий) рівень розвитку туристичної системи в умовах відсутності кризових обмежень. Запропонована модель інтегрує ресурсний, інфраструктурний, безпековий, економічний і технологічний компоненти, враховує кризове навантаження та адаптаційний потенціал, що дозволяє комплексно оцінювати рівень розвитку рекреаційного туризму як складної відкритої соціально-економічної системи.

Розвиток рекреаційного туризму в Україні доцільно розглядати як відкриту динамічну систему, що функціонує під впливом зовнішніх шоків і внутрішніх обмежень та трансформується через механізми цифровізації, інституційних змін, локалізації туристичних потоків і впровадження принципів сталого розвитку.

Для більш системного аналізу трансформацій рекреаційного туризму в умовах криз доцільно розглянути рівень резильєнтності його основних підвидів, що дозволяє виявити найбільш стійкі та вразливі сегменти галузі (табл. 1).

Таблиця 1

Резильєнтність підвидів рекреаційного туризму в Україні в умовах криз

Підвид рекреаційного туризму	Рівень резильєнтності	Характер впливу криз	Приклади туристичних DESTINATION в Україні
Лікувально-оздоровчий (санаторно-курортний)	Висока	Стійкий попит завдяки медичній та відновлювальній функції, часткова залежність від інфраструктури	Трускавець, Моршин, Східниця, Миргород
Екологічний туризм	Висока	Зростання попиту через переорієнтацію на внутрішній туризм і безпечні природні локації	Шацькі озера, Карпатський НПП, Подільські Товтри, Деснянсько-Старогутський НПП
Гірський туризм	Висока	Відносна безпечність західних регіонів, стабільний внутрішній попит	Карпати (Буковель, Славське, Драгобрат, Верховина)

Wellness / SPA-туризм	Висока	Зростання попиту через психоемоційне навантаження населення	Трускавець, Поляна (Закарпаття), Київська область (SPA-комплекси)
Активний (спортивно-рекреаційний)	Середня	Залежить від безпекової ситуації та доступності територій	Подільські регіони, Карпати, Київщина (VELO- та піші маршрути)
Інклюзивний туризм	Середня–висока	Поступове зростання завдяки соціальній політиці та міжнародним грантовим програмам	Київ, Львів, Вінниця, Чернівці (адаптована міська інфраструктура)
Пляжно-рекреаційний	Низька	Високий рівень ризиків через воєнні дії, мінну небезпеку та обмежений доступ до узбережжя	До 2022 р.: Одеса, Затока, Коблево; нині функціонування частково обмежено

Як видно з таблиці 1, кризові чинники мають комплексний негативний вплив на розвиток рекреаційного туризму, проте водночас стимулюють формування механізмів резильєнтності, зокрема через розвиток внутрішнього туризму та наведених видів рекреаційного туризму, впровадження інноваційних підходів та орієнтацію на принципи сталого розвитку.

Важливою тенденцією розвитку галузі є цифровізація, яка забезпечує підвищення ефективності управління туристичними потоками, оптимізацію використання ресурсів та персоналізацію туристичних послуг. У контексті післякризового відновлення особливого значення набуває впровадження принципів сталого розвитку, що передбачають раціональне використання природних ресурсів, збереження екосистем, мінімізацію негативного впливу на довкілля та активне залучення місцевих громад до розвитку туристичної діяльності [1].

Висновки свідчать, що рекреаційний туризм в Україні функціонує як складна резильєнтна соціально-економічна система, що зазнає істотного впливу кризових факторів, але водночас демонструє здатність до адаптації, відновлення та структурної трансформації. Ключовими напрямками розвитку визначено переорієнтацію на внутрішній туризм, інфраструктурне відновлення, цифрову трансформацію, інституційне зміцнення, реалізацію принципів сталого розвитку та інтеграцію у світовий туристичний простір.

Список використаних джерел:

1. Арсененко І.А., Донець І.А., Донченко Л.М., Непша О.В. Туристичні дестинації України: виклики та можливості в умовах воєнного стану. Наукові перспективи. Серія «Державне управління», «Право», «Економіка», «Психологія» : журнал. 2025. № 2(56). С.63-73. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2\(56\)-63-73](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2(56)-63-73)
2. Арсененко І.А., Донець І.А., Врублевська Г.А., Юрченко А.О. Історичні аспекти розвитку рекреаційного туризму в Україні. Наукове сьогодення: теоретико-прикладні дослідження та перспективи: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Запоріжжя, 14-15 листопада 2025 р.) / уклад.: С. В. Гришко, А. М. Крилова, О. В. Непша, С. І. Пачев, І. А. Арсененко. Запоріжжя-Мелітополь : МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2025. С. 193-197.

Гарбарець Елліна Валеріївна
здобувачка вищої освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Браславська Оксана Володимирівна
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри географії та туризму
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЇ І ТУРИЗМУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ КРИЗОВИХ ВИКЛИКІВ

Сучасні глобальні кризові виклики – пандемія COVID-19, збройні конфлікти, кліматичні зміни та геополітична нестабільність – суттєво вплинули на розвиток географічної науки та туристичної галузі. Для України ці виклики набули особливої гостроти в умовах повномасштабного військового вторгнення, що докорінно трансформувало як систему освіти, так і туристичну сферу. Обидві галузі опинилися перед необхідністю термінової адаптації, пошуку нових стратегій виживання та формування дієвих механізмів відновлення.

Географічна наука і туризм тісно пов'язані між собою: перша забезпечує теоретико-методологічну основу для вивчення просторових закономірностей розвитку туристичної діяльності, друга є важливим індикатором соціально-економічного та культурного стану суспільства. В умовах кризи ці зв'язки стають ще більш очевидними, оскільки руйнування туристичної інфраструктури безпосередньо позначається на можливостях географічних досліджень, а деградація системи географічної освіти послаблює кадровий потенціал туристичної галузі.

Актуальність дослідження визначається нагальною потребою у систематизації стратегій адаптації та напрямів відновлення географії і туризму в умовах глобальних кризових викликів. Мета роботи полягає у визначенні ключових адаптаційних стратегій та окресленні пріоритетних напрямів відновлення обох галузей з урахуванням сучасного кризового контексту.

Глобальні кризи останніх років завдали відчутного удару по туристичній галузі. Зменшення туристичних потоків, відтік інвестицій, руйнування туристичної інфраструктури та погіршення екологічного стану туристичних DESTINATION – такими є головні наслідки кризових потрясінь для сфери туризму [1]. В Україні ці процеси набули критичного масштабу: значна частина туристично привабливих регіонів опинилася в зоні активних бойових дій або поблизу неї, що унеможливило організацію туристичної діяльності.

Географічна освіта також зазнала серйозних випробувань. Переведення навчального процесу у дистанційний формат, вимушене переміщення учнів та педагогів, руйнування шкільних приміщень – усе це поставило під загрозу якість географічної підготовки здобувачів загальної середньої освіти. Формування просторового мислення, яке є ключовим завданням шкільної географії, потребує безпосереднього контакту з картографічними матеріалами, натурними спостереженнями та практичною дослідницькою діяльністю, що в умовах кризи значно ускладнюється.

Водночас криза відкрила нові можливості для обох галузей. Цифровізація, що стала вимушеною відповіддю на кризові виклики, прискорила впровадження інноваційних технологій у географічну освіту та туристичну сферу. Геоінформаційні системи, віртуальні тури, онлайн-картографування та дистанційне зондування Землі набули нового значення як інструменти, що дозволяють підтримувати функціонування обох галузей навіть в умовах фізичних обмежень [2].

Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду дозволяє виділити кілька ключових стратегій адаптації географії і туризму до умов глобальних криз. Перша з них – стратегія цифрової трансформації – передбачає масштабне впровадження цифрових технологій у всі аспекти діяльності обох галузей. У географічній освіті це виявляється у використанні онлайн-картографічних сервісів, ГІС-застосунків та інтерактивних географічних баз даних; у туризмі – у розвитку віртуального туризму, цифрового маркетингу туристичних DESTINATION та онлайн-бронювання.

Друга стратегія – локалізація та переорієнтація на внутрішні ресурси. В умовах обмеженої міжнародної мобільності туристична галузь змушена зосередитися на розвитку внутрішнього туризму, відкриваючи нові можливості для вивчення та популяризації місцевих природних і культурних пам'яток. Географічна освіта, у свою чергу, переорієнтовується на глибше вивчення регіонального компоненту – краєзнавства, локальної географії, місцевих природних систем. Ця стратегія не лише забезпечує виживання галузей в умовах кризи, а й сприяє зміцненню регіональної ідентичності та патріотичного виховання.

Третя стратегія – міжсекторальне партнерство – ґрунтується на об'єднанні зусиль органів державної влади, наукових установ, освітніх закладів та бізнес-структур для спільного подолання кризових наслідків. Така кооперація дозволяє акумулювати ресурси, обмінюватися досвідом та розробляти комплексні рішення, які жоден із секторів не здатний реалізувати самотійно. Прикладом успішного міжсекторального партнерства є проведення міжнародних туристичних форумів, присвячених питанням відновлення галузі після кризи.

Відновлення географічної науки і туристичної галузі після кризи потребує системного підходу та чіткого визначення пріоритетних напрямів діяльності. Першим і найважливішим напрямом є відновлення інфраструктури – як туристичної (готелі, транспортні маршрути, туристичні об'єкти), так і освітньої (школи, університети, наукові установи). Без повноцінної матеріально-технічної бази неможливе якісне відновлення ні туристичної діяльності, ні географічної освіти.

Другим пріоритетним напрямом є кадрове відновлення. Криза призвела до відтоку кваліфікованих фахівців як із туристичної галузі, так і з системи географічної освіти. Повернення та залучення нових кадрів вимагає розробки відповідних стимулів – фінансових, соціальних та професійних. Особливо актуальною є підготовка нового покоління фахівців, здатних поєднувати класичні географічні знання з сучасними цифровими компетентностями та розумінням кризового менеджменту в туризмі.

Третім напрямом відновлення є переосмислення змісту та методів роботи. Досвід кризи продемонстрував необхідність включення до географічних навчальних програм тематики сталого розвитку, управління ризиками, кризової стійкості туристичних дестинацій та адаптації до кліматичних змін. У туристичній галузі це виявляється у переході до більш відповідальних та стійких моделей туризму, що враховують уразливість природних і культурних ресурсів в умовах глобальних криз.

Отже, глобальні кризові виклики, попри всю їхню руйнівну силу, стимулюють пошук нових стратегій адаптації та відновлення географії і туризму. Цифрова трансформація, локалізація діяльності та міжсекторальне партнерство є ключовими стратегіями, що дозволяють обом галузям не лише вижити в умовах кризи, а й набути нової якості. Відновлення інфраструктури, кадрового потенціалу та змістового наповнення – три взаємопов'язані напрями, реалізація яких забезпечить повноцінне відродження географічної науки та туристичної галузі в посткризовий період. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою конкретних механізмів реалізації визначених стратегій і напрямів у контексті повоєнного відновлення України.

Список використаних джерел:

1. Карпенко Ю., Логвин М., Тараненко О., Логвин Д., Луценко О. Стан розвитку туризму в умовах війни та повоєнне відновлення. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2023. № 2 (108). С. 59–68. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-2-8>
2. Туристичні послуги в умовах змін: ринкова динаміка та стратегічні орієнтири. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія*. Том 61. № 1. 2026. С. 95–104. URL: <https://nzg.tnpu.edu.ua/article/view/356031>
3. Стан і перспективи розвитку індустрії туризму в Україні в умовах глобальних викликів. *Економіка та суспільство*. 2024. № 67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-55>

Дорожко Галина Іванівна
вчителька географії
Новенський ЗЗСО Токмацької міської ради Запорізької області, Україна
Сапога Лариса Миколаївна
вчителька географії
Херсонський ліцей № 51 Херсонської міської ради, Україна

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ЕКСКУРСІЙ В ПРИРОДУ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ В УМОВАХ НУШ

Екологічна освіта в сучасних умовах – це безперервний, багатовимірний процес становлення особистості, що охоплює навчання, самоосвіту, накопичення практичного досвіду та формування екологічно відповідальної поведінки. Її сутність полягає у цілеспрямованому розвитку ціннісних орієнтацій, екологічного світогляду, норм взаємодії з природним середовищем, а також у засвоєнні системи знань про раціональне природокористування та охорону довкілля, які реалізуються в реальній діяльності учнів [6].

У процесі еволюції наукового пізнання екологія пройшла шлях від вузької біологічної дисципліни до інтегрованої міждисциплінарної галузі, що охоплює природничі та гуманітарні науки, зокрема географію, біологію, хімію, соціологію та інші напрями. Така міждисциплінарність зумовлює складність її засвоєння без ґрунтовної бази суміжних знань і водночас підкреслює наявність проблемних питань на стику наук, які не можуть бути повноцінно розкриті в межах однієї дисципліни [4]. У зв'язку з цим екологічна освіта потребує системної інтеграції змісту різних навчальних предметів, доповнення їх відповідними тематичними блоками, а також розроблення спеціалізованих курсів і практико-орієнтованих форм навчання для формування цілісного розуміння екологічних процесів [2].

В умовах Нової української школи (НУШ) особливої актуальності набуває реалізація компетентнісного підходу, орієнтованого на формування здатності учнів застосовувати знання у реальних життєвих ситуаціях. У цьому контексті

екологічна освіта набуває надпредметного характеру, оскільки спрямована на розв'язання сучасних соціально-екологічних проблем, формування відповідального ставлення до природи та усвідомлення меж сталого розвитку. Її стратегічною метою є підготовка учнів до прийняття зважених рішень щодо якості життя, розуміння екологічних обмежень розвитку суспільства та необхідності адаптації до змін природного середовища.

Основними завданнями екологічної освіти є формування системи знань про закономірності функціонування природних систем, розвиток умінь аналізувати екологічні ситуації, формування навичок дослідницької діяльності, а також виховання мотивації до активної природоохоронної позиції. Важливим аспектом є також залучення учнів до соціально значущої діяльності, спрямованої на покращення стану довкілля та підвищення якості життя [8].

У цьому контексті особливу роль у шкільному курсі географії відіграють екскурсії в природу як одна з найбільш ефективних форм організації навчально-пізнавальної діяльності. Вони виступають не лише засобом закріплення теоретичних знань, а й самостійною дидактичною формою, що забезпечує безпосередній контакт учнів із природним середовищем. Екскурсійна діяльність є своєрідним «навчанням у природі», яке сприяє формуванню цілісного уявлення про природні процеси та явища [1, 5].

Під час екскурсій учні знайомляться з різноманіттям природних компонентів – ґрунтами, гірськими породами, водними об'єктами, рослинним і тваринним світом, а також з умовами їх існування та взаємозв'язками в природних комплексах. Така діяльність сприяє формуванню первинних екологічних уявлень, розвитку системного мислення та розумінню цілісності природного середовища [3, 7].

Важливим педагогічним ефектом екскурсій є розвиток спостережливості, пізнавального інтересу та емоційно-ціннісного ставлення до природи. Учні отримують можливість безпосередньо сприймати природні об'єкти через різні сенсорні канали – зір, слух, дотик, нюх, що значно підсилює глибину засвоєння

знань. Чим більше органів чуття залучено до процесу пізнання, тим більш багатовимірним і усвідомленим стає сприйняття природних явищ.

Окрім пізнавальної функції, екскурсії мають значний виховний потенціал. Вони сприяють формуванню морально-етичних якостей особистості, відповідальності за стан довкілля, дбайливого ставлення до природних ресурсів. Через емоційне переживання краси природи формується естетичне сприйняття світу, що є важливою складовою екологічної культури школярів.

Отже, екскурсії в природу в умовах НУШ виступають ефективним інструментом екологічного виховання у шкільному курсі географії. Вони забезпечують поєднання теоретичних знань із практичним досвідом, сприяють формуванню екологічної компетентності, розвитку критичного мислення та становленню активної життєвої позиції учнів у контексті сучасних екологічних викликів.

Список використаних джерел:

1. Даценко Л.М., Зав'ялова Т.В., Непша О.В., Самек Ю.І. Місце екскурсій і походів у вивченні корисних копалин в шкільному курсі географії. *Географія та екологія: наука і освіта*. Умань: СПД Сочінський. 2008. С. 44-47.
2. Іванова В.М., Непша О.В. Види міжпредметних зв'язків в шкільному курсі географії. *Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи*. Переяслав-Хмельницький. 2018. Вип. 18. С.17-20.
3. Іванова В.М., Непша О.В., Сапун Т.О. Елементи геології в шкільних курсах природознавства і географії. *Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи*. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В. 2018. С.110-113.
4. Зав'ялова Т.В., Непша О.В., Прохорова Л.А. Екологічна освіта в міжпредметних зв'язках географії і біології. *Екологічна стратегія майбутнього: досвід і новації*. Умань: Видавець «Сочинський М.М.». 2017. С.136-138.
5. Непша О.В., Яровой Д.В. Особливості організації та проведення географічних екскурсій. *Актуальні наукові дослідження в сучасному світі*. Зб.

наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 7(27). Ч. 1. С. 6-10.

6. Прохорова Л.А., Зав'ялова Т.В., Непша О.В. Екологічна освіта та виховання молоді як основа екологічної культури суспільства. *Дискурс в умовах мінливості соціокультурного простору*. Мелітополь: Видавництво МДПУ імені Богдана Хмельницького. 2018. С.143-146.

7. Прохорова Л.А., Зав'ялова Т.В., Непша О.В. Деякі прийоми та методи вивчення мінеральних ресурсів в школі. *Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи*. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В. 2018. С.208-211.

8. Прохорова Л.А., Зав'ялова Т.В., Непша О.В. Готовність майбутніх вчителів географії до екологічного виховання учнівської молоді у сучасній загальноосвітній школі. *Екологія – філософія існування людства: зб. наук. праць*. Мелітополь: ТОВ «Колор Принт». 2018. С.96-100.

Ільченко Сергій Васильович
здобувач вищої освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Наукова керівниця: Прохорова Лариса Анатоліївна
доцентка кафедри географії та туризму
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ВЕЛИКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ВІДКРИТТІВ

Великі географічні відкриття XV-XVII ст. стали одним із ключових етапів світової історії, що зумовив докорінні трансформації у соціально-економічному розвитку як європейських країн, так і нововідкритих територій. Вони сприяли формуванню глобальної економічної системи, становленню світового ринку та переходу від феодальних відносин до ранньокапіталістичних форм господарювання. Їхні наслідки мали комплексний і суперечливий характер, поєднуючи процеси економічного піднесення в Європі з колоніальною експлуатацією інших регіонів світу.

Одним із найважливіших наслідків стало формування колоніальної системи. Після відкриття Америки та морського шляху до Індії європейські держави, передусім Іспанія та Португалія, розпочали активну експансію, спрямовану на захоплення нових територій і ресурсів. Завоювання держав ацтеків і інків супроводжувалося масовим знищенням місцевого населення та руйнуванням традиційних соціально-економічних структур. Колоніальні володіння перетворювалися на джерело дорогоцінних металів і сировини, що забезпечувало швидке збагачення метрополій. Водночас місцеве населення втрачало економічну самостійність і потрапляло в залежне становище.

Економічна модель колонізації Іспанії ґрунтувалася на видобутку дорогоцінних металів, передусім у Мексиці та Перу, де з 1530-х років розпочалася систематична експлуатація багатих рудників. Основною галуззю господарства стала гірничо-промисловість, а колоніальна адміністрація

здійснювала жорсткий контроль за торгівлею та фінансовими потоками. Португальська колоніальна система, натомість, мала більш торговельний характер і базувалася на розвитку плантаційного господарства, зокрема в Бразилії, із широким використанням рабської праці. Обидві моделі сприяли інтеграції колоній у світову економіку, проте водночас закріплювали їхню залежність від метрополій [1, 4].

Формування світового ринку стало ще одним визначальним наслідком Великих географічних відкриттів. У результаті встановлення сталих морських шляхів між Європою, Африкою, Америкою та Азією відбулося об'єднання раніше ізольованих регіонів у єдину систему міжнародної торгівлі. Нововідкриті території стали ринками збуту для європейських товарів, що стимулювало розвиток мануфактурного виробництва. Водночас виник міжнародний поділ праці, в межах якого колонії спеціалізувалися на постачанні сировини, а європейські країни – на виробництві готової продукції.

Значний вплив на економічний розвиток Європи мала так звана «революція цін», спричинена масовим ввезенням золота і срібла з Америки. Упродовж XVI ст. обсяг грошової маси в обігу зріс у кілька разів, що призвело до знецінення дорогоцінних металів і різкого підвищення цін. Це явище мало неоднозначні соціальні наслідки: з одного боку, воно сприяло збагаченню торгово-промислових верств населення, з іншого – призвело до розорення частини феодалів, селянства та найманих працівників. Таким чином, «революція цін» стала важливим чинником перерозподілу багатства на користь буржуазії та посилення капіталістичних тенденцій [3].

Унаслідок Великих географічних відкриттів відбулося також суттєве переміщення центрів економічного життя. Якщо в попередній період домінували середземноморські торговельні центри, то відтепер провідна роль перейшла до держав Атлантичного узбережжя. Занепад італійських міст-республік супроводжувався піднесенням таких портових міст, як Лісабон, Севілья та Антверпен, які стали осередками міжнародної торгівлі й фінансів. Водночас

зростала роль нових економічних інституцій, зокрема товарних і фондових бірж [2].

Важливим наслідком стало також посилення ролі держави в економічному житті. У європейських країнах сформувалася політика меркантилізму, що передбачала активне втручання державної влади в економіку, заохочення експорту, розвиток промисловості та накопичення дорогоцінних металів. Колоніальна експансія розглядалася як засіб зміцнення економічної могутності держави. Така політика сприяла становленню національних економік і розвитку капіталістичних відносин.

Не менш важливими були соціальні наслідки. Великі географічні відкриття сприяли формуванню нових соціальних груп, передусім буржуазії, яка швидко збагачувалася завдяки торгівлі та колоніальній експлуатації. Зростала чисельність найманих працівників, зайнятих у мануфактурному виробництві. Водночас поглиблювалася соціальна нерівність, оскільки значна частина населення, зокрема селяни та дрібні ремісники, зазнавала економічних втрат.

Отже, Великі географічні відкриття стали потужним каталізатором глобальних соціально-економічних змін. Вони сприяли формуванню колоніальної системи, становленню світового ринку, розвитку міжнародного поділу праці та переходу до капіталістичного способу виробництва. Водночас ці процеси супроводжувалися колоніальною експлуатацією, соціальною диференціацією та глибокими трансформаціями традиційних суспільств. Їхній вплив визначив основні тенденції розвитку світової економіки на наступні століття.

Список використаних джерел:

1. Економічна історія України і світу: Підручник / За ред. Б.Д. Лановика. К.: Вікар, 2004. 486 с
2. Кравчук Ю.Б. Економічна історія: Навчальний посібник для студентів напряму підготовки «Економіка і підприємництво». Харків: ХНУВС, 2014. 223 с.

3. Левицький В.О. Конспект лекцій з дисципліни «Історія економіки та економічної думки» для студентів спеціальності 051 «Економіка». Тернопіль: ТНТУ, 2019. 154 с.

4. Юхименко П. І. Економічна історія: навчальний посібник. К.: Вікар, 2006. 341 с.

Коваль Дмитро Олексійович
здобувач вищої освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Науковий керівник: Непша Олександр Вікторович
старший викладач кафедри географії та туризму
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

НАЦІОНАЛЬНІ ПРИРОДНІ ПАРКИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Закарпатська область є одним із найбільш природно-унікальних регіонів України, що характеризується високим рівнем біорізноманіття, складною гірською будовою та значною часткою природоохоронних територій. Важливе місце в системі збереження природної спадщини регіону займають національні природні парки та біосферні заповідники, які забезпечують охорону унікальних екосистем Українських Карпат, підтримання екологічної рівноваги та розвиток екологічного туризму.

Національний природний парк «Зачарований край» розташований у межах Хустського району Закарпатської області та займає площу 6101 га. Це багатофункціональна природоохоронна територія, що поєднує наукову, рекреаційну та освітню діяльність. До складу парку входять унікальні природні об'єкти, зокрема геологічний заказник «Зачарована долина» та торфове болото «Чорні багна», яке є одним із найглибших у Карпатах. Рельєф території представлений гірськими масивами, серед яких домінує гора Бужора (1086 м). Парк має важливе значення для збереження рідкісних болотних і лісових екосистем [1,2].

Національний природний парк «Синевир» розташований у Хустському районі Закарпатської області та охоплює площу 40 696 га. Його територія характеризується гірським рельєфом Привододільних Горган і значною ландшафтною різноманітністю. Головною природною пам'яткою парку є озеро Синевир, яке є однією з найвідоміших туристичних атракцій України. Також у

межах парку розташовані болото Глуханя, мінеральні джерела, водоспади, музейні комплекси та об'єкти дерев'яної архітектури. Флора і фауна парку є багатою та включає значну кількість рідкісних і охоронюваних видів. Важливою складовою є реабілітаційний центр бурих ведмедів, що має унікальне значення для України [1,3].

Рис.1. Озеро Синевир на території НПП «Синевир» [3]

Ужанський національний природний парк розташований у межах Ужгородського району Закарпатської області та займає площу 39 159,3 га. Його створено для збереження природних ландшафтів верхів'я річки Уж та розвитку науково-дослідної і рекреаційної діяльності. Парк є частиною міжнародного біосферного резервату «Східні Карпати» та входить до об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат». Територія характеризується високим рівнем біорізноманіття, наявністю пралісових екосистем, рідкісних видів рослин і тварин, а також цінних історико-культурних об'єктів, зокрема старовікових дерев і зразків традиційної дерев'яної сакральної архітектури [1,4].

Національні природні парки Закарпатської області становлять цілісну систему природоохоронних територій, що відіграє ключову роль у збереженні унікальних екосистем Українських Карпат. Вони забезпечують охорону

біорізноманіття, підтримують екологічну рівновагу регіону та сприяють розвитку наукових досліджень і екологічного туризму.

Завдяки міжнародному визнанню та включенню окремих об'єктів до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, ці території мають не лише національне, але й глобальне значення, що підкреслює необхідність їх подальшого збереження та раціонального використання.

Список використаних джерел:

1. Заповідні території URL: <https://surl.li/vzbarm> (дата звернення: 05.04.2026)
2. Національний природний парк «Зачарований край»
URL: https://ecozakarp.at.gov.ua/?page_id=1974 (дата звернення: 05.04.2026)
3. Національний природний парк «Синевир»
URL: https://ecozakarp.at.gov.ua/?page_id=1812 (дата звернення: 05.04.2026)
4. Ужанський національний природний парк
URL: https://ecozakarp.at.gov.ua/?page_id=1815 (дата звернення: 05.04.2026)

Коваль Софія Михайлівна
здобувачка вищої освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Наукова керівниця: Прохорова Лариса Анатоліївна
доцентка кафедри географії та туризму
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ПЕРЕДУМОВИ ТА НАСЛІДКИ МОРСЬКОЇ ЕКСПАНСІЇ ПОРТУГАЛІЇ ТА ІСПАНІЇ У XV-XVI СТ.

Португалія та Іспанія стали піонерами серед західноєвропейських держав у процесі пошуку нових морських маршрутів до Африки, Індії та Азії. Цей напрям діяльності був зумовлений інтересами ключових соціально-політичних груп – монархічної влади, католицької церкви, купецтва та, передусім, дворянства. Після завершення Реконкісти значна частина іспанських і португальських дворян, орієнтованих виключно на військову діяльність, втратила традиційні джерела зайнятості, що спричинило їхнє економічне зубожіння та заборгованість. Одночасно загострення кризи феодалної системи господарювання призвело до фрагментації земельної власності.

У цих умовах прагнення до швидкого збагачення стимулювало вихідців із дворянського середовища до активної участі у морських експедиціях XV-XVI ст., що зумовило появу нової соціальної групи – мореплавців, конкістадорів та колоніальних адміністраторів. Купецькі кола, своєю чергою, фінансували експедиції з метою встановлення контролю над новими торговельними шляхами й отримання високих прибутків. Католицька церква підтримувала колоніальну експансію, розглядаючи її як засіб поширення християнства та розширення власних економічних ресурсів. Монархічна влада вбачала у завоюванні нових територій і контролі над торгівлею важливе джерело наповнення державної скарбниці, а також інструмент політичного стримування войовничого дворянства. Водночас міська буржуазія прагнула розширити можливості первісного нагромадження капіталу.

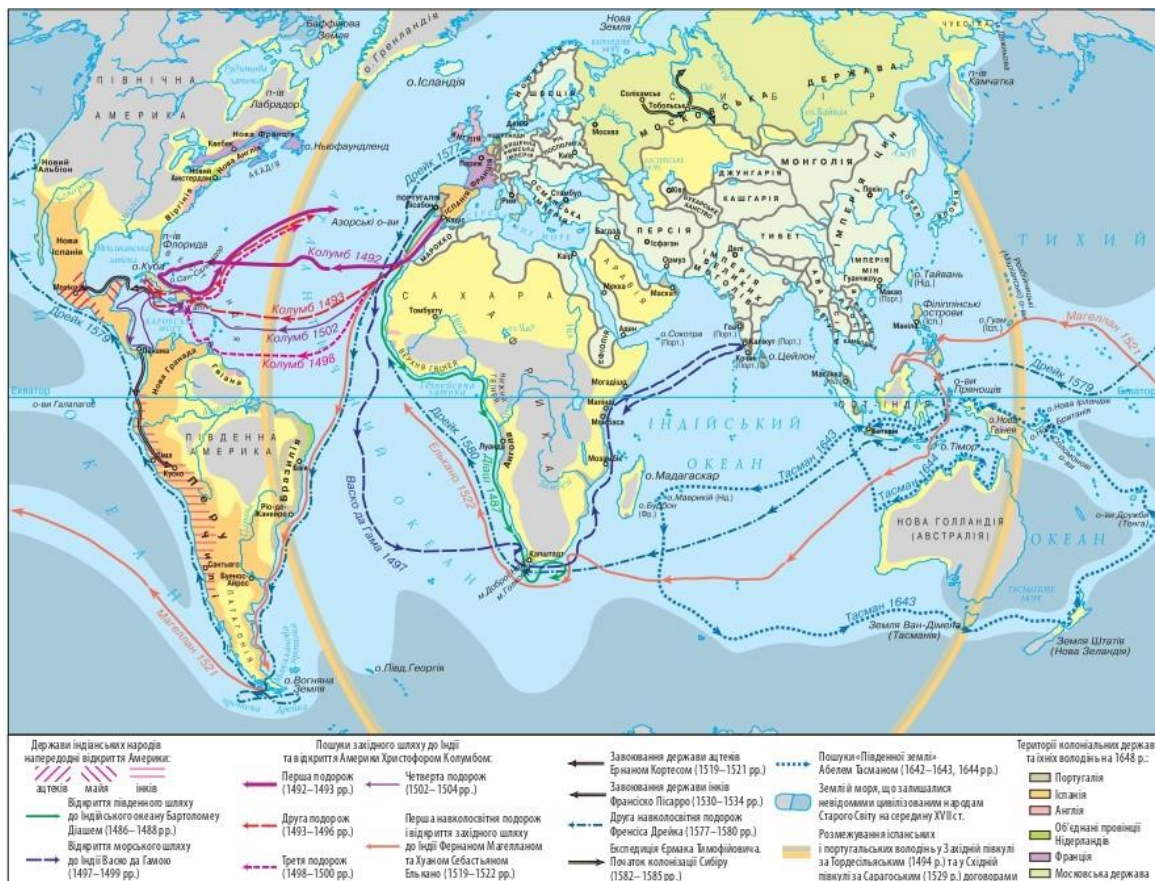

Рис. 1. Великі географічні відкриття [1,с.16]

Геополітичні умови визначили атлантичний вектор експансії Піренейських держав, оскільки традиційні торговельні шляхи Середземномор'я контролювалися італійськими морськими республіками – Венеція та Генуя, тоді як Балтійський регіон перебував під впливом Ганза. Вигідне географічне положення Піренейського півострова сприяло орієнтації на Атлантичний океан.

Португалія першою розпочала систематичне освоєння океанських шляхів, створивши потужний флот і відкривши у першій половині XV ст. острови Атлантики. Подальша експансія вздовж узбережжя Африки завершилася досягненням мису Доброї Надії експедицією Бартоломеу Діаш. Успіх цієї справи було закріплено експедицією Васко да Гама, яка у 1498 р. встановила морський шлях до Індії. Це забезпечило Португалії домінування в торгівлі Південної та Східної Азії, зокрема контроль над ключовими транзитними пунктами, включно з Малаккською протокою [2].

Вагомий внесок у розвиток португальських морських досліджень здійснив Генріх Мореплавець (1394-1460), який організував систематичні експедиції та

сприяв освоєнню нових територій. Упродовж XV ст. португальські мореплавці відкрили й колонізували низку атлантичних островів, зокрема Мадейру та Азорський архіпелаг, а також поступово просувалися вздовж західного узбережжя Африки. Важливим етапом цих досліджень стали подорожі Діогу Кан (1480-ті рр.), який досяг екваторіальних широт, відкрив гирло річки Конго та дослідив південно-західне узбережжя Африки [3,с.15].

Іспанія, у свою чергу, реалізувала альтернативний проєкт – пошук західного шляху до Азії. У 1492 р. експедиція під керівництвом Христофор Колумб досягла островів Карибського басейну, що поклало початок відкриттю Америки. Попри помилкове уявлення про досягнення берегів Азії, ці подорожі започаткували масштабну колоніальну експансію Іспанії. Подальші дослідження, зокрема Америго Веспуччі, довели існування нового континенту.

Важливим етапом у розвитку географічних відкриттів стала перша навколосвітня подорож під керівництвом Фернан Магеллан (1519-1522), яка підтвердила цілісність Світового океану та відкрила західний шлях до Азії.

Важливу роль у подальшому освоєнні відкритих територій відіграли іспанські конкістадори, серед яких вирізняються Франсіско Пісарро (близько 1475-1541) та Ернана Кортеса (1485-1547). Діяльність Пісарро була пов'язана з дослідженням західного узбережжя Південної Америки, зокрема регіону Анд, а також із заснуванням колоніальних центрів. Кортес здійснив завоювання територій Мексики, що стало важливим етапом формування іспанської колоніальної імперії в Америці.

Таким чином, морська експансія Португалії та Іспанії була зумовлена комплексом економічних, соціальних і політичних чинників та стала визначальним етапом формування глобальних торговельних мереж і колоніальних імперій ранньомодерної доби.

Список використаних джерел:

1. Влах М. Історія географії : навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 338 с.

2. Д'ячков С.В., Литовченко С.Д. Всесвітня історія : підруч. для 8 класу загальноосвіт. навч. закладів. Х. : Вид-во «Ранок», 2016. 256 с.
3. Лаврик О.Д. Загальне землезнавство. Книга 1 : навчальний посібник. Умань : ПП Жовтий О. О., 2014. 112 с.

Лисенко Ірина Вікторівна
здобувачка вищої освіти факультету природничих наук,
спеціальності 242 Туризм та рекреація
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Арсененко Ірина Анатоліївна
кандидатка географічних наук, доцентка кафедри географії та туризму
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Донець Ірина Анатоліївна
кандидатка географічних наук, доцентка кафедри географії та туризму
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ПАРАДИГМА ТРАНСФОРМАЦІЇ ТУРИСТИЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ЛОКАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ: ГЕОГРАФІЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР

У сучасних умовах зростаючої геополітичної нестабільності локальні конфлікти стають одним із визначальних чинників трансформації соціально-економічних систем, зокрема туристичної галузі. Туризм як відкрита, динамічна та високочутлива до ризиків сфера особливо гостро реагує на безпекові загрози, що проявляється у зміні напрямів туристичних потоків, скороченні попиту, руйнуванні інфраструктури та порушенні логістичних зав'язків. Відповідно актуальності набуває переосмислення традиційних підходів до аналізу функціонування туристичних систем, а саме переходу від концепції адаптації до більш комплексної категорії резильєнтності, яка передбачає здатність системи не лише пристосовуватися до змін, але й відновлюватися, трансформуватися та забезпечувати подальший розвиток в умовах кризових впливів.

Проблематика впливу кризових явищ на туристичну діяльність активно досліджується у сучасній науковій літературі, в межах якої значна увага приділяється питанням туристичної вразливості, управління ризиками та відновлення туристичних територій. У такому контексті концепція резильєнтності набуває особливого значення як методологічна основа аналізу

стійкості соціально-економічних систем до зовнішніх шоків. Водночас питання формування резильєнтних туристичних систем в умовах локальних конфліктів, особливо в українських реаліях, потребує подальшого наукового обґрунтування та поглибленого дослідження.

Локальні конфлікти являють собою обмежені у просторі та масштабах протистояння, які супроводжуються значним деструктивним впливом на функціонування регіональних систем. Для туристичної галузі зазначене виступає потужним дестабілізуючим чинником, який охоплює всі ключові елементи туристичної системи. Передусім спостерігається різке скорочення туристичних потоків унаслідок зростання безпекових ризиків та зниження довіри до DESTИНАЦІЙ. Погіршення іміджу територій на міжнародному та національному рівнях призводить до втрати конкурентних позицій на туристичному ринку. Руїнування туристичної та транспортної інфраструктури, обмеження доступності територій, зниження інвестиційної активності та відтік трудових ресурсів додатково поглиблюють кризові явища [2]. Таким чином, локальні конфлікти порушують структурну цілісність туристичних систем і зумовлюють необхідність їх глибокої трансформації.

Одним із найбільш виражених наслідків впливу конфліктів є зміна географії туристичних потоків. Туристи демонструють високу чутливість до безпекового чинника, що обумовлює переорієнтацію на більш безпечні регіони. У таких умовах зростає значення внутрішнього туризму, скорочується тривалість подорожей, підвищується попит на індивідуальні та групові форми туризму з обмеженою кількістю учасників. У результаті відбувається перерозподіл туристичних потоків, формуються нові центри туристичного розвитку, тоді як традиційні DESTИНАЦІЇ можуть втрачати свою функціональну роль. Наведене призводить до посилення просторових диспропорцій, поляризації туристичного простору та формування нових моделей територіальної організації туризму.

Вплив локальних конфліктів на туристичну галузь має комплексний характер і виходить за її межі, формуючи широке коло соціально-економічних наслідків (скорочення надходжень до місцевих бюджетів, зростання рівня

безробіття, зниження підприємницької активності, деградацію туристичних кластерів та зменшення інвестиційної привабливості регіонів). У довгостроковій перспективі зазначені процеси негативно впливають на конкурентоспроможність територій та ускладнюють їх інтеграцію у національний і міжнародний туристичний простір.

У сучасній науковій парадигмі доцільно розглядати розвиток туристичних систем у кризових умовах через призму резильєнтності, що визначається як здатність протистояти зовнішнім шокам, адаптуватися до змін, відновлювати порушене функціонування та трансформувати існуючу структуру відповідно до нових соціально-економічних умов. На відміну від адаптивності, яка передбачає переважно пристосування до змін, резильєнтність включає більш широкий спектр характеристик, зокрема здатність до відновлення, інноваційного розвитку та структурної перебудови. Саме тому використання категорії резильєнтності дозволяє більш повно охарактеризувати процеси, які відбуваються у туристичній галузі під впливом локальних конфліктів.

У світовій практиці, одним із прикладів трансформації туристичної системи під впливом воєнного конфлікту є Україна. Повномасштабна війна у 2022 році спричинила суттєві зміни у територіальній організації туризму країни. Південні та східні регіони значною мірою втратили туристичну функцію через високий рівень небезпеки та руйнування інфраструктури. Натомість західні області перетворилися на нові центри туристичного попиту, що супроводжується зростанням ролі внутрішнього туризму. Безпековий чинник став визначальним при виборі туристичних дестинацій, що суттєво вплинуло на поведінкові моделі туристів - спостерігається зростання популярності короткотривалих подорожей, оздоровчого, рекреаційного, воєнного туризму.

У таких умовах формуються ознаки резильєнтності туристичної системи України, що проявляється у диверсифікації туристичного продукту, переорієнтації на внутрішній ринок, активізації ролі місцевих громад, розвитку цифрових сервісів та підвищенні стандартів безпеки. Особливого значення набуває формування нових туристичних напрямів. Важливе місце займають

«Маршрути пам'яті», які виконують не лише туристичну, але й соціокультурну функцію, сприяючи збереженню історичної пам'яті, формуванню національної ідентичності та осмисленню суспільного досвіду (табл. 1)

Таблиця 1

**Формування резильєнтності туристичних систем України
в умовах локальних конфліктів**

Компонент резильєнтності	Механізм формування	Прояв у туристичній системі України	Приклади туристичних регіонів/дестинацій	Результат (ефект)
Просторова (територіальна) резильєнтність	Перерозподіл туристичних потоків між регіонами	Зміщення туризму із небезпечних територій у відносно безпечні	Переорієнтація з Херсонської, Запорізької, Донецької областей на Львівську, Івано-Франківську, Закарпатську області	Формування нових туристичних центрів, збереження галузі в цілому
Економічна резильєнтність	Диверсифікація туристичного продукту та підтримка внутрішнього ринку	Зростання внутрішнього туризму, розвиток локальних сервісів	Карпатський регіон, Київська область (внутрішні тури, короткі подорожі)	Часткове компенсування втрат міжнародного туризму
Інституційна резильєнтність	Адаптація державної політики та управління кризами	Запровадження програм підтримки туризму та громад	Державні та регіональні програми підтримки туризму у Львівській, Київській, Одеській та інших областях	Підвищення керованості та стабілізація сектору
Безпекова резильєнтність	Впровадження систем безпеки та інформаційної прозорості	Інформування туристів про безпечні маршрути, укриття, ризики	Київ, Львів, Чернівці, Одеса (безпечні міські маршрути)	Відновлення довіри до внутрішніх подорожей
Соціокультурна резильєнтність	Розвиток меморіальних практик і локальної ідентичності	Формування «Маршрутів пам'яті», воєнного туризму. Формування волонтерського туризму	Буча, Ірпінь, Гостомель, Бородянка (Київська область), Чернігів; Значна частина регіонів країни	Поява нового сегменту туризму: воєнного, меморіального, волонтерського
Інноваційно-цифрова резильєнтність	Використання цифрових технологій у туризмі	Онлайн-карти, цифрові сервіси, віртуальні тури, Формування «Smart-туризму»	Національні платформи туризму, міські цифрові гіді Львова та Києва	Підвищення доступності та гнучкості туристичних послуг. Сегмент «Smart-туризм»
Комунікаційна резильєнтність	Управління туристичним іміджем територій	Активне просування безпечних регіонів	Львів, Закарпаття як «safe tourism destinations»	Відновлення туристичного попиту та міжнародної довіри
Рекреаційно-функціональна резильєнтність	Зміна структури туристичного попиту	Зростання коротких подорожей, оздоровчого туризму	Карпати, Закарпатські термальні курорти, Поділля	Адаптація до нових поведінкових моделей туристів

У таблиці 1 систематизовано основні напрями формування резильєнтності туристичних систем України в умовах локальних конфліктів. Виокремлено вісім ключових компонентів: просторовий, економічний, інституційний, безпековий, соціокультурний, інноваційно-цифровий, комунікаційний і рекреаційно-функціональний. Кожен із них відображає механізми адаптації та трансформації туризму, що проявляються у зміні туристичних потоків, диверсифікації продукту та розвитку внутрішнього туризму. Практичні приклади засвідчують здатність туристичної системи України зберігати функціональність і формувати нові траєкторії розвитку навіть в умовах війни. Розвиток таких маршрутів свідчить про трансформацію туристичної діяльності та появу нових форм туристичного продукту, орієнтованих на глибокий зміст і соціальну значущість.

У контексті України особливого значення набуває формування військового туризму як складової резильєнтної трансформації туристичної системи, що включає відвідування локацій, пов'язаних із сучасними воєнними подіями та поєднує туристичну діяльність із процесами національної пам'яті, суспільного осмислення війни [4].

Міжнародний досвід підтверджує, що навіть у складних умовах туристичні системи здатні до відновлення за наявності відповідних передумов. Зокрема, країни колишньої Югославії після конфліктів 1990-х років змогли поступово відновити туристичну галузь завдяки стабілізації політичної ситуації, відбудові інфраструктури, активній державній політиці та ефективному просуванню туристичного продукту на міжнародному ринку. Водночас приклад регіонів із тривалими конфліктами, таких як Нагірний Карабах, демонструє, що відсутність стабільності та високий рівень ризиків суттєво обмежують можливості розвитку туризму [1].

У контексті підвищення резильєнтності туристичних систем важливу роль відіграють відповідні механізми та інструменти - диверсифікація туристичного продукту, розвиток внутрішнього туризму, впровадження цифрових технологій, підвищення рівня безпеки, формування ефективної комунікаційної політики та розвиток державно-приватного партнерства [3]. Комплексне застосування

окреслених заходів сприяє підвищенню здатності туристичних систем протистояти кризовим впливам та забезпечує сталий розвиток на довгострокову перспективу.

Отже, локальні конфлікти є потужним чинником трансформації туристичних систем, що зумовлює зміну структури, функціональних характеристик та просторової організації. У таких умовах ключового значення набуває резильєнтність, яка забезпечує здатність туристичної галузі не лише адаптуватися до кризових викликів, але й відновлюватися, трансформуватися та формувати нові траєкторії розвитку. Досвід України та інших країн свідчить про те, що формування резильєнтних туристичних систем є необхідною умовою ефективного відновлення та забезпечення конкурентоспроможності туристичної галузі у постконфліктний період. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою кількісних методів оцінки резильєнтності туристичних систем, а також формуванням ефективних моделей управління туризмом в умовах кризових і посткризових трансформацій.

Список використаних джерел:

1. Арсененко І.А., Бейдик О.О., Донець І.А., Гарбузов І.М. Військові конфлікти, політична нестабільність і тероризм на початку ХХІ сторіччя: вплив на розвиток міжнародного туризму. Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Інтеграція українських наукових досліджень в міжнародний простір: регіональний аспект» / Уклад.: Л.І. Полякова, В.В. Цибульська, О.В. Непша [Електронне видання]. Дніпро: «Середняк Т.К.», 2024. С.295-299.

2. Арсененко І.А., Донець І.А., Донченко Л.М., Непша О.В. (2025). Туристичні дестинації України: виклики та можливості в умовах воєнного стану. Наукові перспективи. Серія «Державне управління», «Право», «Економіка», «Психологія» : журнал. 2025. № 2(56). С.63-73. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2\(56\)-63-73](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2(56)-63-73)

3. Державне агентство розвитку туризму України.

<https://www.tourism.gov.ua>

4. Донець І.А., Арсененко І.А., Хомотюк Ю.П., Павленко Р.В. Військовий туризм як перспективний напрям розвитку туристичних дестинацій. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Наукове сьогодення: перспективи розвитку регіональної науки» (м. Запоріжжя, 17 листопада 2023 р). Запоріжжя-Мелітополь: МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2023. С.195-198.

5. На Київщині та Чернігівщині стартував національний проєкт «Маршрути пам'яті». <https://www.tourism.gov.ua/blog/na-kiyivshchini-ta-chernigivshchini-startuvav-nacionalniy-proiekt-marshruti-pamyati>

Молявко Тетяна Валентинівна
здобувачка вищої освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Наукова керівниця: Гришко Світлана Вікторівна
доцентка кафедри географії та туризму
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Сучасна організація навчання географії ґрунтується на активізації пізнавальної діяльності учнів як основній умові ефективного засвоєння знань і формування компетентностей. У цьому контексті важливу роль відіграють інтерактивні методи, серед яких особливе місце посідає дидактична гра. Вона не лише урізноманітнює освітній процес, а й сприяє розвитку мислення, критичності та навчальної мотивації школярів.

Активізація навчання передбачає цілеспрямоване залучення учнів до пізнавальної діяльності через поєднання самостійної роботи та педагогічного керівництва. Дидактична гра створює для цього сприятливі умови, оскільки поєднує навчальний зміст з елементами ігрової діяльності, що підвищує інтерес і ефективність засвоєння матеріалу [2].

Ігрова діяльність є природною для дітей і відіграє важливу роль у їхньому розвитку. У процесі «вільної» гри учні набувають соціального досвіду, формують навички взаємодії та виявляють ініціативу [1,5]. Водночас дидактична гра відрізняється від «вільної» наявністю чітко визначеної навчальної мети, системи правил та необхідністю досягнення конкретного результату. Вона організовується вчителем відповідно до освітніх завдань і передбачає оцінювання результатів діяльності учнів. Таким чином, дидактична гра поєднує елементи навчання й гри, забезпечуючи баланс між пізнавальною та емоційною складовими освітнього процесу.

Сутність дидактичної гри полягає у створенні спеціально організованих умов, що забезпечують активну, творчу та емоційно насичену діяльність учнів у процесі навчання. Вона вирізняється імпровізаційністю, динамічністю та наявністю так званих «полів творчості» і «полів емоційного напруження», які стимулюють пізнавальну активність, сприяють розвитку уяви та інтелектуальних здібностей школярів. Важливим структурним елементом дидактичної гри є система правил, що визначає її логіку, послідовність дій, організацію взаємодії учасників і часові межі. Саме завдяки цьому забезпечується впорядкованість навчального процесу та досягнення поставлених дидактичних цілей [4].

Особливої значущості дидактична гра набуває у процесі викладання географії, оскільки сприяє формуванню в учнів цілісного бачення взаємозв'язків між природними, економічними та соціальними явищами [2-4]. Вона виступає ефективним інструментом розвитку географічного мислення, умінь аналізувати просторові процеси, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та приймати обґрунтовані рішення. Водночас ефективність використання дидактичних ігор значною мірою залежить від рівня підготовленості учнів, їхньої навчальної мотивації та індивідуальних особливостей. З огляду на це, впровадження ігрових технологій у навчальний процес має здійснюватися поступово, із дотриманням принципів доступності, системності та диференційованого підходу.

Дидактична гра виконує низку важливих функцій у навчальному процесі. По-перше, вона стимулює пізнавальну активність учнів завдяки наявності чіткої мети та змагального елементу. По-друге, сприяє формуванню моральних якостей, оскільки вимагає відповідальності, самодисципліни та здатності працювати в колективі. По-третє, забезпечує розвиток комунікативних навичок через організацію спільної діяльності та взаємодію між учасниками гри. У процесі розв'язання ігрових завдань учні навчаються аргументувати власну позицію, враховувати думки інших і досягати спільного результату.

Мотиваційний потенціал дидактичної гри зумовлений її структурними особливостями. Наявність кінцевого результату стимулює прагнення досягти

успіху, а рівні стартові можливості створюють умови для чесної конкуренції. Важливу роль відіграє також емоційний компонент: ситуація успіху сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання, тоді як невдача сприймається як елемент гри, що не має негативних особистісних наслідків. Крім того, ігрова діяльність містить елемент невизначеності, що активізує мислення та заохочує до пошуку нових рішень.

Структура дидактичної гри являє собою цілісну систему взаємопов'язаних компонентів, кожен із яких виконує визначену функцію в організації навчального процесу. До основних складових належать: дидактична мета, що визначає освітні, розвивальні та виховні завдання; пізнавальний зміст, який відображає навчальний матеріал; правила, що регламентують перебіг гри; ігрові дії як безпосередня діяльність учасників; матеріально-технічне забезпечення, необхідне для її реалізації; очікуваний результат і система оцінювання, яка дозволяє визначити рівень досягнення поставлених цілей (рис.1) [2-4].

Рис. 1. Структура дидактичної гри, складено за [2-4]

Важливою складовою є також чіткий розподіл ролей між учасниками, що сприяє формуванню відповідальності, організованості та розвитку комунікативних умінь. Завдяки цьому кожен учень отримує можливість проявити себе відповідно до власних здібностей і рівня підготовки. Колективний характер дидактичної гри забезпечує ефективну інтеграцію індивідуальних можливостей учнів, стимулює співпрацю, взаємодопомогу та формує навички командної роботи. У результаті створюються сприятливі умови для активної взаємодії, що підвищує результативність навчально-пізнавальної діяльності.

Отже, дидактична гра є ефективним засобом активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках географії. Вона сприяє розвитку інтелектуальних, комунікативних і соціальних компетентностей, формує стійку мотивацію до навчання та забезпечує глибше засвоєння знань. Її використання відповідає сучасним освітнім тенденціям, орієнтованим на особистісно-орієнтоване та компетентнісне навчання, і має значний потенціал для підвищення якості географічної освіти.

Список використаних джерел:

1. Багінська Л., Власенко Р. Ігрові методи навчання в курсі географії основної школи. *The 5th International scientific and practical conference «European congress of scientific discovery» (April 28-30, 2025)*. Barca Academy Publishing, Madrid, Spain. 2025. С.195-203.
2. Кобернік С.Г., Овчарук К.В. Використання дидактичних ігор на уроках географії в основній школі. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» (XXI КАРИШИНСЬКІ ЧИТАННЯ) (м. Полтава, 29-30 травня 2014 р.)* / За заг. ред. проф. М.В. Гриньової. Полтава, 2014. С. 112-113.
3. Пивошенко В. А. Дидактичні ігри – умова успішного навчання на уроках географії. Методичний посібник. Вінниця: ММК, 2016. 96 с

4. Побидайло Н.Г. Застосування дидактичних краєзнавчих ігор на заняттях фізичної географії. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2017. Вип.2. С.284-289.

5. Поручинська І.В., Поручинський В.І., Слащук А.М., Слащук А.А. Використання ігрових технологій на уроках географії. *Вісник науки та освіти*. 2022. №5(5). С.410-421. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-5\(5\)-410-421](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-5(5)-410-421)

Полякова Анна Євгенівна
здобувачка вищої освіти факультету природничих наук,
спеціальності ІЗ Туризм та рекреація
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
Наукова керівниця: Арсененко Ірина Анатоліївна
кандидатка географічних наук, доцентка,
доцентка кафедри географії та туризму
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ТУРИСТИЧНА ПОЛІТИКА РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ СИСТЕМ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ШВЕЙЦАРІЇ ТА УКРАЇНИ

У сучасних умовах розвитку світового господарства туристична галузь функціонує в середовищі постійної невизначеності та підвищених ризиків. Глобальні кризи - фінансово-економічні спади, пандемії, військово-політичні конфлікти, кліматичні зміни - суттєво впливають на динаміку туристичних потоків і стабільність функціонування туристичних систем. Відповідно особливої актуальності набуває проблема формування стійких моделей управління туризмом, здатних забезпечити адаптивність і конкурентоспроможність галузі. Однією з найбільш ефективних моделей вважається швейцарська, яка демонструє високий рівень стійкості навіть у періоди глобальних потрясінь [3 с. 18; 4 с. 45].

Під стійкістю туристичної системи доцільно розуміти її здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім викликам, швидко адаптуватися до змін та відновлюватися після криз без втрати основних функціональних характеристик. У сучасній науковій парадигмі наведене поняття доцільно розширювати через категорію резильєнтності, яка передбачає не лише адаптацію, але й здатність до трансформації та подальшого розвитку системи. Зазначимо, що стійкість формується на основі комплексної взаємодії економічних, соціальних, екологічних, управлінських та маркетингових механізмів. У Швейцарії дані

механізми інтегровані в єдину систему, що забезпечує баланс між розвитком туризму та збереженням ресурсної бази [7 с. 54].

Одним із ключових механізмів є децентралізована модель управління туристичною галуззю. Швейцарія характеризується федеративним устроєм, що передбачає значну автономію кантонів і муніципалітетів у прийнятті управлінських рішень. Наведене дозволяє враховувати регіональні особливості та швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища. Наприклад, у періоди зниження міжнародного туризму місцеві органи влади активно стимулюють внутрішній попит через маркетингові кампанії та спеціальні пропозиції [8 с. 98]. Такий підхід сприяє підвищенню гнучкості системи та зменшенню ризиків.

Водночас децентралізація поєднується з ефективною національною координацією. Організації, такі як Switzerland Tourism, забезпечують формування єдиного туристичного бренду країни, просування на міжнародних ринках та стратегічне планування розвитку галузі [10 с.10]. Завдяки такому підходу досягається синергія між локальними ініціативами та національними цілями. Важливим механізмом забезпечення стійкості є диверсифікація туристичного продукту. Швейцарія пропонує широкий спектр туристичних послуг, включаючи гірськолижний, оздоровчий, культурний, діловий та екологічний туризм. Впровадження багатогалузевої структури дозволяє зменшити залежність від сезонних коливань і окремих сегментів ринку. Наприклад, розвиток літнього туризму компенсує можливі втрати у зимовому сезоні, що особливо важливо в умовах кліматичних змін [11 с. 90].

Не менш значущим є орієнтація на якість туристичних послуг. Швейцарія має одну з найрозвиненіших систем професійної освіти у сфері гостинності, яка забезпечує високий рівень підготовки кадрів, сприяє формуванню конкурентних переваг і підвищує довіру туристів [4 с.74]. У кризових умовах саме якість послуг стає вирішальним чинником приваблення клієнтів і стабільного попиту.

Суттєвим чинником підвищення стійкості є впровадження інновацій та цифрових технологій. У Швейцарії активно використовуються сучасні інформаційні системи для управління туристичними потоками, бронювання

послуг і аналізу поведінки споживачів, що дозволяє підвищити ефективність управління та зменшити витрати [9 с.21]. Крім того, цифровізація сприяє підвищенню прозорості та доступності туристичних послуг.

Окрему увагу слід приділити сталому розвитку як ключовому елементу швейцарської моделі. Збереження природного середовища, раціональне використання ресурсів і впровадження екологічних стандартів є пріоритетами державної політики у сфері туризму [7 с. 56]. Зазначене не лише знижує негативний вплив на довкілля, але й підвищує атрактивність країни для туристів, орієнтованих на екологічну відповідальність.

У контексті сучасних викликів важливим механізмом є управління ризиками та кризовими ситуаціями. Швейцарія застосовує комплексний підхід, що включає моніторинг ризиків, прогнозування кризових сценаріїв і розробку антикризових заходів. Під час пандемії COVID-19 були впроваджені програми підтримки туристичного бізнесу, що дозволило зберегти робочі місця та забезпечити функціонування галузі [1; 5 с. 15]. Такий підхід свідчить про високий рівень інституційної спроможності держави.

Крім того, важливим чинником є позитивний міжнародний імідж Швейцарії як безпечної, стабільної та високорозвиненої країни. Сильний бренд сприяє швидкому відновленню туристичних потоків після криз і формує довгострокову конкурентну перевагу [6 с. 47]. Репутаційний капітал у сучасних умовах є не менш важливим, ніж матеріальні ресурси.

На основі проведеного аналізу сформовано узагальнену модель туристичної політики резильєнтності туристичних систем, що базується на взаємодії інституційних, економічних, соціальних, технологічних, екологічних, безпекових, маркетингово-іміджевих і територіально-просторових компонентів, представлених у таблиці 1. Визначена модель відображає системний характер функціонування туристичної сфери в умовах криз і передбачає її здатність до багаторівневої адаптації. Динаміка резильєнтності розглядається як циклічний процес: «вплив кризи – адаптація – відновлення – трансформація – розвиток», що забезпечує не лише відновлення функціональності, а й якісне оновлення

туристичної системи, підвищення її довгострокової стійкості й конкурентоспроможності.

Таблиця 1

**Механізми туристичної політики резильєнтності туристичних систем:
швейцарська модель**

Компонент резильєнтності	Ключовий механізм	Інструменти реалізації	Прояв у туристичній системі	Результат (ефект резильєнтності)
Інституційний	Децентралізоване управління з вертикальною координацією	Автономія кантонів, національні стратегії розвитку туризму, державно-приватне партнерство	Узгодження локальних ініціатив із національною туристичною політикою	Підвищення адаптивності та управлінської гнучкості системи
Економічний	Диверсифікація туристичного продукту та ринків	Розвиток зимового і літнього туризму, MICE, медичного та екотуризму	Зменшення залежності від сезонності та зовнішніх шоків	Стабілізація доходів і зниження економічних ризиків
Соціальний	Підвищення якості людського капіталу	Професійна освіта, стандарти сервісу, сертифікація персоналу	Формування високоякісного туристичного сервісу	Зростання конкурентоспроможності та довіри туристів
Технологічний	Цифрова трансформація управління туризмом	Smart-туризм, Big Data, онлайн-платформи, цифрові гід	Оперативне управління туристичними потоками та сервісами	Підвищення ефективності та швидкості реагування на зміни
Екологічний	Інтеграція принципів сталого розвитку	Екологічні стандарти, контроль навантаження на території, «зелений» туризм	Збереження природних ресурсів і туристичних ландшафтів	Довгострокова екологічна та економічна стійкість
Безпековий	Комплексне управління ризиками	Моніторинг ризиків, кризове планування, страхові механізми, швидке реагування	Мінімізація впливу криз (пандемій, економічних і природних)	Швидке відновлення функціонування туристичної системи
Маркетингово-іміджевий	Формування сильного туристичного бренду	Національний брендинг, міжнародні кампанії Switzerland Tourism	Висока впізнаваність дестинації на глобальному ринку	Швидке відновлення туристичних потоків після криз
Територіально-просторовий	Поліцентрична організація туристичних дестинацій	Розвиток регіональних туристичних кластерів	Рівномірний розподіл туристичних потоків	Зниження просторових дисбалансів і перевантаження центрів

З метою поглиблення дослідження здійснено порівняльний аналіз механізмів формування резильєнтності туристичних систем Швейцарії та України, що дозволяє виявити ключові відмінності та визначити напрями адаптації ефективних управлінських практик.

В Україні формування резильєнтності туристичних систем відбувається в умовах воєнного конфлікту, що зумовлює фрагментарність управлінських рішень і нерівномірність розвитку територій. Зокрема, в інституційній моделі спостерігається недостатня стратегічна узгодженість, в економічній системі домінує внутрішній туризм за умов обмежених інвестицій, соціальний компонент потребує подальшого розвитку, а цифровізація має фрагментарний характер. Екологічна складова реалізується частково, тоді як безпековий чинник є визначальним і формує специфіку розвитку туристичних дестинацій.

Загалом результати аналізу свідчать, що туристична політика резильєнтності в Україні потребує посилення інституційної координації, розвитку цифрової інфраструктури, формування національного туристичного бренду та інтеграції принципів сталого розвитку з урахуванням умов кризи [2].

Досвід Швейцарії може бути використаний як орієнтир із урахуванням національних особливостей. Зокрема, децентралізація вже реалізується через реформу місцевого самоврядування, відбувається переорієнтація на внутрішній туризм, формуються нові туристичні продукти, зростає роль безпеки як ключового чиннику. Водночас необхідним є посилення інституційної координації, розвиток цифрових платформ, формування єдиного туристичного бренду, інтеграція принципів сталого розвитку.

Таким чином, механізми підвищення стійкості туристичних систем у швейцарській моделі управління базуються на комплексному підході, що поєднує децентралізацію, ефективну координацію, диверсифікацію, інноваційність, високу якість послуг та орієнтацію на сталий розвиток. Досвід Швейцарії свідчить про те, що саме інтеграція окреслених елементів дозволяє забезпечити стабільність і конкурентоспроможність туристичної галузі навіть у найскладніших умовах.

Швейцарська модель туристичної політики може слугувати орієнтиром для України, яка прагне підвищити стійкість туристичних систем. Зазначимо, що впровадження потребує адаптації національної туристичної політики до сучасних кризових умов, однак основні принципи - ефективне управління,

інноваційність та сталий розвиток - є універсальними та мають бути застосовані у різних соціально-економічних і політичних умовах.

Список використаних джерел:

1. Арсененко І.А., Донець І.А., Левада О.М., Полякова А.Є. Швейцарська модель туристичного менеджменту як інструмент формування конкурентоспроможності національного туризму для України. Наукове з'ясування: теоретико-прикладні дослідження та перспективи: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Запоріжжя, 14-15 листопада 2025 р.) / уклад.: С. В. Гришко, А. М. Крилова, О. В. Непша, С. І. Пачев, І. А. Арсененко. Запоріжжя-Мелітополь : МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2025. С. 202-206.
2. Арсененко І.А., Донець І.А., Гришко С.В., Полякова А.Є., Хомотюк Ю.П. Інновації в туристичній сфері і готельно-ресторанному бізнесі як чинник сталого розвитку та адаптації в умовах економічної і геополітичної нестабільності в Україні. Наукові інновації та передові технології : журнал. (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2025. №11(51). С. 594-607. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-11\(51\)-594-607](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-11(51)-594-607)
3. Bieger T. Management of tourism destinations. Berlin : Springer, 2004. 432 p.
4. Buhalis D., Costa C. Tourism management dynamics: trends, management and tools. London : Routledge, 2006. 296 p.
5. Gössling S., Scott D., Hall C. M. Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19 // Journal of Sustainable Tourism. 2020. Vol. 29, № 1. P. 1–20.
6. Keller P. Swiss tourism policy: between liberal market and government intervention // Tourism Review. 2002. Vol. 57, № 3. P. 41–48.
7. Müller H., Weber F. Tourism and sustainability in Switzerland. Lucerne : Lucerne University of Applied Sciences and Arts, 2018. 120 p.

8. OECD. OECD tourism trends and policies 2022. Paris : OECD Publishing, 2022. 300 p.
9. OECD. Using alternative data sources to measure tourism flows. Paris : OECD Publishing, 2025. 150 p.
10. Switzerland Tourism. Annual report 2022. Zurich, 2022. 80 p.
11. Tissot L. The tourism in Switzerland or the arrival of an excellence model // Historia Contemporánea. 2012. № 25. P. 85–102.

Романюта Діана Олександрівна
здобувачка вищої освіти факультету природничих наук,
спеціальності ІЗ Туризм та рекреація
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Найда Валерія Костянтинівна
здобувачка вищої освіти факультету природничих наук,
спеціальності ІЗ Туризм та рекреація
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Арсененко Ірина Анатоліївна
доцентка кафедри географії та туризму
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ І НАЦІОНАЛЬНИХ КРИЗ: ІНСТИТУЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ІМПЕРАТИВИ СТІЙКОСТІ

Глобальні кризи останнього десятиліття, зокрема пандемія COVID-19, повномасштабна війна в Україні, геополітична нестабільність та економічні потрясіння, суттєво трансформували функціональні та структурні параметри світового туристичного ринку. У таких умовах туризм перестає бути виключно сферою споживання та рекреації, перетворюючись на важливий інструмент соціально-економічної стабілізації, територіального розвитку та міжнародної комунікації.

Для України, яка перебуває у стані воєнної агресії, туристична галузь характеризується дуалістичною природою розвитку: з одного боку - різке скорочення туристичних потоків, руйнування інфраструктури та втрата кадрового потенціалу, з іншого - формування нових можливостей для структурної трансформації галузі та переорієнтації на внутрішній ринок, інтеграції у процеси повоєнного відновлення тощо.

Стратегічний розвиток туризму в умовах криз доцільно трактувати як системний процес прийняття довгострокових управлінських рішень,

спрямованих на забезпечення стійкості, адаптивності та конкурентоспроможності туристичного ринку в умовах високої невизначеності. Такий розвиток передбачає поєднання інструментів антикризового управління, інноваційних підходів та багаторівневого партнерства між державою, бізнесом і територіальними громадами.

Метою нашого дослідження є ідентифікація ключових ризиків стратегічного розвитку туризму в умовах кризових явищ, визначення потенційних можливостей для трансформації галузі, а також обґрунтування стратегічних орієнтирів державної політики у сфері туризму України в умовах нестабільності.

У сучасних умовах стратегічний розвиток туризму передбачає, диверсифікацію туристичного продукту, переорієнтацію на внутрішній туризм, розробку сценаріїв антикризового реагування, підвищення ролі регіонального розвитку, активізацію участі місцевих громад у формуванні туристичних пропозицій [1].

Ключовими кризовими факторами, що впливають на розвиток туризму в Україні, є воєнний стан та наслідки пандемії COVID-19. Воєнні дії спричинили значні інфраструктурні втрати, порушення транспортно-логістичних зв'язків, зниження рівня безпеки та інвестиційної привабливості галузі, а також масштабні міграційні процеси. Пандемія, у свою чергу, актуалізувала потребу у впровадженні нових стандартів безпеки, розвитку цифрових сервісів та зміні поведінкових моделей споживачів туристичних послуг.

Систематизація ризиків та стратегічного розвитку туризму в Україні дозволяє виокремити такі групи - політичні (воєнні конфлікти, нестабільність міжнародного середовища), безпекові (загрози життю та здоров'ю туристів, мінна небезпека), економічні (інфляційні процеси, зниження інвестиційної активності), інституційні (недосконалість системи управління, фрагментарність політик), соціальні (зменшення попиту, відтік кадрів), екологічні (погіршення стану природних ресурсів), репутаційні (формування негативного міжнародного іміджу країни) (табл. 1). Водночас кризові явища створюють підґрунтя для

формування нових можливостей стратегічного розвитку. Насамперед, спостерігається активізація внутрішнього туризму як ключового чинника підтримки галузі, що супроводжується зростанням інтересу до національної культурної та природної спадщини. Значного розвитку набувають нові види туризму, зокрема військово-історичний, волонтерський та патріотичний.

Важливим напрямом є формування оновленого міжнародного іміджу України як держави, що демонструє стійкість, солідарність та культурну унікальність. Особливе значення має подальший розвиток сталого і відповідального туризму в умовах післявоєнного відновлення. У такому контексті туризм виступає інструментом культурної дипломатії та міжнародної комунікації. Окремого значення набуває міжнародна підтримка, що реалізується через грантові програми та проекти технічної допомоги, спрямовані на відновлення туристичної інфраструктури та інтеграцію України у світовий туристичний простір. [2].

Цифрова трансформація галузі відкриває нові можливості для розвитку онлайн-сервісів, віртуального туризму, використання великих даних та штучного інтелекту для персоналізації туристичних продуктів і підвищення ефективності управління.

Стратегічні орієнтири розвитку туризму України в умовах криз мають включати - формування інституційної стійкості через розроблення антикризових стратегій, забезпечення безпеки туристичних дестинацій, стимулювання розвитку внутрішнього ринку, активізацію міжнародного співробітництва, реалізацію ефективної комунікаційної політики, впровадження цифрових технологій у всі ланки туристичного ланцюга створення вартості. Ключова роль у реалізації зазначених напрямів належить державній туристичній політиці, яка має бути спрямована на створення сприятливого регуляторного середовища,

Таблиця 1

Систематизація ризиків та стратегічного розвитку туризму в Україні

Група ризиків	Конкретні прояви та приклади в Україні	Наслідки для сфери туризму	Стратегічні орієнтири розвитку	Інструменти реалізації

Політичні	Воєнна агресія РФ, тимчасова окупація територій, нестабільність міжнародних відносин, обмеження авіасполучення	Скорочення в'їзного туризму, втрата частини туристичних дестинацій (південь, схід), зниження інвестиційної привабливості	Диверсифікація туристичних ринків, переорієнтація на внутрішній туризм, інтеграція у європейський туристичний простір	Державні програми підтримки, міжнародні угоди, участь у програмах ЄС, розвиток міжрегіональних маршрутів
Безпекові	Мінна небезпека (деокуповані території), ракетні удари, повітряні тривоги, кіберзагрози	Зниження рівня довіри туристів, обмеження доступу до об'єктів, підвищення витрат на безпеку	Формування безпечних туристичних дестинацій, впровадження стандартів безпеки, розвиток кризового менеджменту	Сертифікація безпеки, цифрові карти ризиків, системи оповіщення, страхування туристів
Економічні	Інфляція, девальвація гривні, падіння платоспроможності населення, скорочення інвестицій, зниження доходів бізнесу	Зменшення попиту на туристичні послуги, банкрутство підприємств, скорочення робочих місць	Стимулювання внутрішнього попиту, підтримка МСП, розвиток доступного туризму	Податкові пільги, грантові програми, державно-приватне партнерство, програми лояльності
Інституційні	Недостатня координація між органами влади, дублювання повноважень, відсутність єдиної стратегії, слабка регіональна політика	Низька ефективність управління, уповільнення реформ, неузгодженість дій	Посилення інституційної спроможності, децентралізація управління, формування єдиної стратегії	Розробка національної стратегії туризму, створення координаційних центрів, цифрове управління
Соціальні	Міграція кадрів за кордон, внутрішнє переміщення населення, зниження купівельної спроможності, психологічні наслідки війни	Дефіцит кваліфікованих кадрів, зниження якості послуг, падіння попиту	Розвиток людського капіталу, підтримка зайнятості, популяризація внутрішнього туризму	Освітні програми, перекваліфікація стимулювання зайнятості, соціальні туристичні програми
Екологічні	Забруднення територій внаслідок бойових дій, руйнування природно-заповідного фонду (Херсонщина, Донеччина), деградація екосистем	Втрата природних туристичних ресурсів, зниження привабливості екотуризму	Відновлення природних ресурсів, розвиток сталого туризму, екологізація галузі	Екологічні програми, міжнародні проекти відновлення, розвиток еко- та slow tourism
Репутаційні	Сприйняття України як небезпечної країни, негативне медіа-висвітлення, асоціація з війною	Зниження міжнародного туристичного потоку, обмеження брендингу країни	Формування позитивного міжнародного іміджу, розвиток туристичного бренду України	Маркетингові кампанії, культурна дипломатія, участь у міжнародних виставках, цифровий брендинг

підтримку підприємництва, координацію дій між зацікавленими сторонами та забезпечення стратегічного бачення розвитку галузі.

Таким чином, слід зазначити, що кризи виступають не лише деструктивним фактором, але й каталізатором глибинних трансформацій у туристичній сфері. Для України це відкриває можливість формування нової моделі туризму, орієнтованої на принципи стійкості, інклюзивності та інноваційності. Реалізація такого підходу дозволить не лише мінімізувати негативний вплив кризових факторів, а й забезпечити інтеграцію туризму у систему національного відновлення та забезпечити його вагомий внесок у соціально-економічний розвиток держави у повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Арсененко І.А., Донець І.А. Інтегроване модулювання відновлення туристичного ринку України: ризики, можливості та сценарії стратегічного розвитку. GRAIL OF SCIENCE : inter. scientific journal. –Vinnytsia : NGO «European Scientific Platform»; SI«Institute of Scientific and Technical Integration and Cooperation», 2026. –No 64. Р. 386-402. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.20.03.2026>
2. Арсененко І.А., Арабаджи О.С., Донець І.А., Врублевська Г.А. Сталий і відповідальний туризм у формуванні міжнародного іміджу України в умовах післявоєнного відновлення. Наукове електронне видання. Географія та туризм: Матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (15 січня 2026 р., м. Харків) / за заг. ред. Муромцевої Ю.І. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2026. С. 337-346. <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/21718>

Хомотюк Юрій Павлович

здобувач вищої освіти факультету природничих наук,
спеціальності А4.07 Середня освіта (Географія. Фізична культура)
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Кирейко Олександр Миколайович

здобувач вищої освіти факультету природничих наук,
спеціальності А4.07 Середня освіта (Географія. Фізична культура)
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Донець Ірина Анатоліївна

кандидатка географічних наук, доцентка кафедри географії та туризму
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ РОЗДІЛУ «НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ І СВІТУ» У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ: КОМПЕТЕНТІСНО-ДІЯЛЬНІСНА МОДЕЛЬ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ДЕМОГРАФІЧНИХ ВИКЛИКІВ

У сучасних умовах глобалізаційних трансформацій, демографічних змін та посилення міграційних процесів зростає значення формування в учнів системних знань про населення як складову соціально-економічного розвитку територій. Розділ «Населення України і світу» у шкільному курсі географії 9 класу відіграє ключову роль у формуванні наукового світогляду учнів, оскільки охоплює питання чисельності, структури, розселення населення та сучасних демографічних викликів. Водночас модернізація шкільної географічної освіти потребує оновлення методичних підходів відповідно до концепції Нової української школи та впровадження компетентісно орієнтованого навчання [1].

Вивчення розділу «Населення України і світу» в умовах воєнного стану набуває особливого значення, оскільки дозволяє учням осмислити реальні демографічні процеси, що відбуваються в країні. Активізація внутрішніх і зовнішніх міграцій, зміни чисельності та структури населення, процеси

депопуляції й урбанізації формують нову соціально-економічну реальність, яку важливо розуміти на науковій основі.

У сучасних умовах особливого значення набуває формування в учнів умінь аналізувати причини та наслідки міграційних переміщень, оцінювати їх вплив на розвиток регіонів, ринок праці та демографічну ситуацію загалом. Особливої ваги набуває розвиток громадянської свідомості, просторового мислення та здатності інтерпретувати актуальні статистичні дані.

Таким чином, вивчення даного розділу забезпечує не лише засвоєння географічних знань, а й формує в учнів компетентності, необхідні для розуміння сучасних викликів, пов'язаних із воєнними подіями та міграційними процесами, і сприяє їх підготовці до активної участі в суспільному житті.

Метою дослідження є обґрунтування ефективних методичних підходів до вивчення розділу «Населення України і світу» в шкільному курсі географії 9 класу з урахуванням вимог модельної навчальної програми та розробки практичних рекомендацій та їх реалізації.

Населення як об'єкт дослідження належить до предметного поля суспільної географії, оскільки виступає ключовим чинником соціально-економічного розвитку територій та формування просторової організації суспільства. У такому контексті зазначене розглядається як системоутворювальний елемент, що визначає динаміку господарських процесів, характер розселення та особливості територіальних соціально-економічних систем.

У науковому дискурсі, відповідно до визначення М. Д. Пістуна, географія населення здійснює комплексний аналіз територіальних відмінностей у перебігу демографічних процесів, а також оцінює їхній вплив на соціально-економічний розвиток суспільства та функціонування господарства загалом [3].

О. І. Шаблій розглядає географію населення як науковий напрям, що інтерпретує населення як територіальну спільноту людей, яка проживає в межах певного простору та характеризується сукупністю кількісних, структурних і якісних параметрів. Запропоноване тлумачення акцентує увагу на виразно просторовій природі досліджень, що принципово відрізняє географію населення

від суміжних демографічних наук, які зосереджуються переважно на статистико-часовому аналізі без належної територіальної диференціації [4].

Перспективні напрями розвитку географії населення пов'язані з її подальшою міждисциплінарною інтеграцією, насамперед із соціально-економічною географією, демографією, соціологією та інформатикою. Важливого значення набуває посилення практико-орієнтованої складової освітнього процесу, що забезпечує формування в учнів умінь застосовувати теоретичні знання для аналізу реальних соціально-демографічних ситуацій.

Окремим стратегічним вектором виступає розвиток дослідницьких компетентностей здобувачів освіти, зокрема навичок роботи з емпіричними даними, їх інтерпретації та просторового моделювання. Перспективним є також активне впровадження геоінформаційних технологій і методів аналізу великих даних (Big Data), що істотно розширює можливості вивчення просторових закономірностей демографічних процесів і підвищує наукову обґрунтованість отриманих результатів.

Вивчення розділу «Населення України і світу» повинно здійснюватися на основі дидактичних принципів науковості, системності, доступності, наочності та зв'язку з реальним життям. Зміст навчального матеріалу має відображати основні демографічні категорії - чисельність населення, природний рух, міграції, статево-вікова структура, етнічний склад, урбанізація та розселення. Необхідно підкреслити, що важливим є забезпечення не лише засвоєння теоретичних знань, а й формування в учнів умінь аналізувати демографічні процеси та робити обґрунтовані висновки.

Суттєву роль у сучасному навчанні відіграє компетентнісний підхід, який передбачає формування в учнів здатності застосовувати знання у практичній діяльності. У процесі вивчення розділу «Населення України і світу» формуються інформаційна, просторова та громадянська компетентності, що реалізуються через роботу зі статистичними даними, картографічними матеріалами та аналіз актуальних демографічних проблем. Використання матеріалів міжнародних

організацій, зокрема Організація Об'єднаних Націй, сприяє актуалізації навчального змісту та формуванню глобального мислення учнів.

Важливим напрямом удосконалення навчального процесу є впровадження діяльнісного підходу, який передбачає активну участь учнів у пізнавальній діяльності. Ефективними є такі методи, як аналіз демографічних пірамід, робота з тематичними картами, виконання дослідницьких завдань, моделювання демографічних процесів, а також проєктна діяльність. Застосування проблемного навчання дозволяє формувати критичне мислення та здатність до самостійного аналізу соціально-економічних явищ.

У вивченні розділу «Населення України і світу» особливого значення набуває використання цифрових технологій. Інтерактивні карти, геоінформаційні системи, онлайн-бази статистичних даних створюють умови для візуалізації складних демографічних процесів і підвищують мотивацію учнів до навчання. Робота з актуальними даними сприяє розвитку аналітичних навичок і формує інформаційну культуру.

Доцільним є також використання Smart-технологій, які передбачають застосування інтерактивних цифрових сервісів, аналітичних платформ та адаптивних освітніх інструментів для аналізу демографічних процесів і підвищення пізнавальної активності учнів. Smart-орієнтований підхід розглядається як складова цифровізації освіти, що передбачає використання інтелектуальних адаптивних технологій навчання.

Проведене дослідження дозволяє визначити, що впроваджена в шкільну географічну освіту модельна «Навчальна програма з географії 6-9 класи» (за редакцією Запотоцького С. П. та співавторів, затверджена Міністерством освіти і науки України) орієнтована на досягнення окреслених результатів навчання та передбачає формування ключових і предметних компетентностей. Зміст розділу «Населення України і світу» структуровано за такими напрямками: чисельність і відтворення населення, структура населення, розселення та урбанізація, міграційні процеси, сучасні демографічні проблеми. Важливою

особливістю програми є орієнтація на практичну діяльність учнів, що реалізується через виконання практичних робіт, досліджень та проєктів [2].

Програма передбачає формування в учнів умінь працювати з різними джерелами інформації, зокрема статистичними матеріалами Державної служби статистики України, картами та інфографікою, що забезпечує актуальність знань і сприяє їх застосуванню у повсякденному житті. Важливим є також принцип спіральності навчання, який передбачає поступове ускладнення змісту та повторення ключових понять на новому рівні.

У таблиці 1 подано узагальнення основних методичних підходів, їх змісту та прикладів реалізації у процесі вивчення розділу «Населення України і світу». На наш погляд, застосування саме комплексу методичних підходів забезпечить реалізацію вимог модельної навчальної програми з географії (6-9 класи, автори Запотоцький С. П. та ін.), сприятиме формуванню ключових компетентностей учнів та підвищить практичну спрямованість географічної освіти [2].

Таблиця 1

**Застосування методичних підходів до вивчення розділу
«Населення України і світу» у 9 класі**

Методичний підхід	Сутність	Методи навчання	Приклади реалізації	Очікувані результати
Компетентнісний	Формування здатності застосовувати знання у практиці	Аналіз статистики, робота з картами, діаграми	Аналіз демографічних показників України за даними Державної служби статистики України	Уміння інтерпретувати демографічні дані
Діяльнісний	Навчання через активну діяльність	Практичні роботи, проєкти	Побудова демографічної піраміди населення	Розвиток дослідницьких навичок
Інтегративний	Поєднання знань різних дисциплін	Міжпредметні зв'язки	Аналіз впливу історичних подій на міграції	Формування цілісного світогляду
Проблемний	Розв'язання проблемних ситуацій	Кейс-методи, дискусії	Аналіз причин депопуляції України	Розвиток критичного мислення
Інформаційно-цифровий	Використання цифрових технологій	Онлайн-карти, ГІС, бази даних	Використання даних Організація Об'єднаних Націй. ГІС-сервіси (ArcGIS Online, Google Earth),	Формування інформаційної грамотності
Smart-орієнтований підхід	Використання інтелектуальних цифрових технологій	Цифрові платформи, аналітичні сервіси	Використання інтерактивних демографічних панелей, онлайн-аналітики	Розвиток цифрової та аналітичної компетентностей

Практико-орієнтований	Застосування знань у реальному житті	Розрахункові завдання	Розрахунок демографічних коефіцієнтів	Формування прикладних умінь

Практико-орієнтоване навчання є невід’ємною складовою ефективного вивчення географії населення. Учні повинні виконувати завдання, спрямовані на розрахунок демографічних показників, аналіз урбанізаційних процесів, порівняння демографічних характеристик різних країн і регіонів. Такі завдання сприяють формуванню дослідницьких умінь та розвитку логічного мислення.

Отже, ефективне вивчення розділу «Населення України і світу» у шкільному курсі географії 9 класу можливе за умови комплексного застосування сучасних методичних підходів, що відповідають вимогам модельної навчальної програми. Поєднання компетентнісного, діяльнісного та інтегративного підходів, використання цифрових технологій і практико-орієнтованих завдань забезпечує формування географічної грамотності учнів і підготовку їх до усвідомлення сучасних демографічних процесів. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні інноваційних методик навчання географії населення в умовах цифровізації освіти та впровадження міждисциплінарних підходів.

Список використаних джерел:

1. Донець І.А., Арсененко І.А., Арабаджи О.С. Трансформації шкільної географічної освіти в Україні в умовах воєнного часу: моделі, методики, інновації. *«Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»): журнал.* 2026. № 3(57) 2026. С. 990-1006. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-3\(57\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-3(57))

2. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Запотоцький С.П., Карпюк Г.І., Гладковський Р.В., Довгань А.І., Совенко В.В., Даценко Л.М., Назаренко Т.Г., Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Нікитчук А.В., Яценко В.С., Довгань Г.Д., Грома В.Д., Горовий О.В.). <https://drive.google.com/file/d/1Aca6arjzRzhJXq3Sqr7DV770Yl8xnJ0l/view>

3. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії: навчальний посібник.

<https://koha.oa.edu.ua/cgi-bin/koha/opac-ISBDdetail.pl?biblionumber=306526>

4. Шаблій О. І. Основи суспільної географії.

<https://librarygo.lpnu.ua/?elbook=osnovy-suspilnoyi-geografiyi-fundamentals-of-human-geography>

Хомотюк Юрій Павлович

здобувач вищої освіти факультету природничих наук,
спеціальності А4.07 Середня освіта (Географія. Фізична культура)
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Арсененко Ірина Анатоліївна

кандидатка географічних наук, доцентка кафедри географії та туризму
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

Наукова керівниця: Донець Ірина Анатоліївна

кандидатка географічних наук, доцентка кафедри географії та туризму
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна*

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ТА ОСВІТНЬО-ІННОВАЦІЙНИЙ РЕСУРС СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

Екологічний туризм у сучасному науковому дискурсі розглядається як багатовимірне явище, що поєднує рекреаційну діяльність із природоохоронною, освітньою та соціокультурною функціями. У системі географічної освіти такий вид туризму набуває особливого значення як ефективний засіб формування екологічної свідомості, просторового мислення та ціннісного ставлення до довкілля. Сутність екологічної туристичної діяльності полягає у відповідальному відвідуванні природних територій із мінімальним антропогенним впливом, що поєднується з пізнавальною діяльністю та екологічним просвітництвом.

Відповідно до підходів, запропонованих Всесвітньою туристичною організацією, екологічний туризм передбачає не лише збереження природних ресурсів і підтримку місцевих громад, але й обов'язкову наявність освітнього компонента, що робить його важливим інструментом навчання і виховання [3].

Проведене дослідження присвячене обґрунтуванню екологічного туризму як педагогічної технології у системі географічної освіти, що інтегрує рівні загальної середньої та вищої освіти. Такий підхід дозволяє забезпечити

наступність формування екологічної компетентності - від базового рівня екологічної свідомості до розвитку професійних і дослідницьких умінь, що реалізуються через практико-орієнтовані та польові форми навчання.

Метою дослідження є обґрунтування екологічного туризму як педагогічної технології та розробленні його структурно-функціональної моделі як освітньо-інноваційного ресурсу.

У педагогічному аспекті екологічний туризм доцільно інтерпретувати як окрему технологію, що інтегрує навчальні, виховні та розвивальні функції освітнього процесу. Специфіка полягає в організації навчання через безпосередню взаємодію здобувачів освіти з природним середовищем, що забезпечує високий рівень наочності, практичної спрямованості та емоційного залучення. На відміну від традиційних форм аудиторного навчання, екотуризм створює умови для активної пізнавальної діяльності, розвитку дослідницьких умінь та формування екологічно відповідальної поведінки. Зазначений освітній інструмент реалізує принципи діяльнісного та компетентнісного підходів, орієнтуючи освітній процес на досягнення конкретних результатів, зокрема формування екологічної компетентності, критичного мислення, здатності до прийняття рішень у сфері взаємодії суспільства і природи.

Освітній потенціал екологічного туризму проявляється у здатності забезпечувати комплексний вплив на особистість. Передусім він сприяє формуванню екологічної свідомості через безпосереднє сприйняття природних об'єктів і процесів, що дозволяє глибше усвідомити взаємозв'язки в системі «людина – природа» та значення раціонального природокористування. У такому контексті важливим є зв'язок екологічного туризму з концепцією сталого розвитку, яка передбачає гармонізацію економічних, соціальних і екологічних інтересів суспільства. Крім того, участь у екотуристичних заходах сприяє розвитку дослідницьких навичок, оскільки передбачає проведення польових спостережень, аналіз природних явищ, роботу з картографічними матеріалами, оцінювання екологічного стану територій. Практична спрямованість такої

діяльності підвищує ефективність засвоєння знань і формує стійкий інтерес до навчання.

Подана в таблиці 1 систематизація дозволяє комплексно охарактеризувати екологічний туризм як педагогічну технологію, визначити його структурні компоненти, функціональне навантаження та освітні результати. Зазначене створює підґрунтя для подальшого аналізу форм і методів впровадження екотуристичної діяльності в освітній процес, а також обґрунтування ефективності використання екотуризму як інноваційного освітнього ресурсу в системі географічної освіти (табл. 1).

Не менш важливим є виховний аспект екологічного туризму. Перебування у природному середовищі сприяє формуванню ціннісних орієнтацій, зокрема відповідального ставлення до довкілля, екологічної етики, патріотизму та поваги до природної й культурної спадщини. Через безпосередній досвід взаємодії з природою формується емоційно-ціннісне ставлення, яке є основою екологічної культури особистості. Водночас екологічний туризм сприяє соціалізації, розвитку комунікативних навичок і здатності працювати в команді, що особливо важливо в умовах сучасної освіти.

У практиці географічної освіти екологічний туризм реалізується через різноманітні форми організації навчальної діяльності, серед яких провідне місце займають навчальні екскурсії, польові практики, туристсько-краєзнавчі походи, експедиції та проєктна діяльність. Ефективність їх використання значною мірою залежить від застосування адекватних методів навчання, зокрема спостереження, польового експерименту, геоекологічного моніторингу, проблемно-пошукових і дослідницьких методів. Важливу роль відіграє залучення природоохоронних територій, що входять до системи Природно-заповідного фонду України, які виступають своєрідними освітніми полігонами, де забезпечується можливість комплексного вивчення природних комплексів у їх природному стані [1].

В умовах сучасних викликів, зокрема екологічних криз і воєнних дій, значення екологічного туризму як інноваційно-освітнього ресурсу суттєво зростає. Такий вид туристичної діяльності виконує не лише освітню, але й

реабілітаційну функцію, сприяючи психоемоційному відновленню людини через контакт із природою. Крім того, екотуризм стає важливим інструментом

Таблиця 1

**Структурно-функціональна модель екологічного туризму
як педагогічної технології**

Компонент дослідження	Змістова характеристика	Педагогічне значення	Освітні результати
Теоретико-методологічні засади	Інтеграція підходів географії, екології, педагогіки; орієнтація на принципи природовідповідності та сталості	Формування наукового світогляду та системного мислення	Розуміння взаємозв'язків у системі «людина – природа»
Сутність екологічного туризму	Відповідальне відвідування природних територій із мінімальним впливом та освітнім компонентом	Засіб поєднання навчання, виховання і розвитку	Формування екологічної свідомості та культури
Екологічний туризм як педагогічна технологія	Освітня діяльність у природному середовищі, що має цілеспрямований і компетентнісний характер	Реалізація діяльнісного та компетентнісного підходів	Набуття ключових і предметних компетентностей
Інноваційно-освітній потенціал	Поєднання когнітивного, діяльнісного та ціннісного компонентів навчання	Забезпечення цілісного розвитку особистості	Розвиток критичного мислення, дослідницьких умінь
Функції екологічного туризму	Освітня, виховна, розвивальна, рекреаційна, соціалізуюча	Комплексний вплив на особистість здобувача освіти	Формування екологічної відповідальності та соціальних навичок
Форми реалізації	Екскурсії, польові практики, походи, експедиції, екологічні стежки, проекти	Урізноманітнення освітнього процесу, підвищення мотивації	Практичне застосування знань, формування досвіду діяльності
Методи навчання	Спостереження, польовий експеримент, моніторинг, дослідницькі та проблемно-пошукові методи	Активізація пізнавальної діяльності	Розвиток аналітичних і дослідницьких компетентностей
Освітнє середовище	Природні території, зокрема об'єкти Природно-заповідного фонду України	Створення умов для автентичного навчання	Поглиблення знань про природні комплекси
Зв'язок із концепцією сталого розвитку	Орієнтація на збалансоване природокористування та збереження ресурсів	Формування екологічного мислення та відповідальності	Усвідомлення принципів сталого розвитку
Виховний потенціал	Формування цінностей, екологічної етики, патріотизму	Виховання відповідального громадянина	Розвиток екологічної культури та поведінки
Соціально-психологічний вплив	Соціалізація, командна робота, психоемоційне відновлення	Гармонізація особистісного розвитку	Розвиток комунікативних навичок, стресостійкості
Значення в умовах сучасних викликів	Виконання реабілітаційної, просвітницької та відновлювальної функцій	Адаптація освіти до кризових умов	Формування готовності до вирішення екологічних проблем
Перспективи розвитку	Цифровізація, інтеграція в освіту, міжсекторальне партнерство	Модернізація освітнього процесу	Підвищення якості географічної та екологічної освіти

екологічного просвітництва, формування відповідального ставлення до відновлення природних територій і залучення громадськості до природоохоронної діяльності. У післявоєнний період розвиток зазначеного виду туризму може відігравати ключову роль у відновленні туристично-рекреаційного потенціалу територій та формуванні нових моделей сталого розвитку [3].

Перспективи використання екологічного туризму в освітньому процесі пов'язані з його подальшою інтеграцією у формальну, неформальну та інформальну освіту, впровадженням інноваційних технологій, зокрема геоінформаційних систем і цифрових платформ, а також розвитком партнерства між закладами освіти, науковими установами та природоохоронними організаціями. Важливим напрямом є також підготовка педагогічних кадрів, здатних ефективно використовувати потенціал екологічного туризму у професійній діяльності [2].

Таким чином, екологічний туризм у сучасному освітньому дискурсі постає як інноваційна педагогічна технологія та стратегічний ресурс модернізації географічної освіти, що забезпечує інтеграцію знань, діяльності та цінностей, відповідаючи глобальним викликам і пріоритетам сталого розвитку суспільства. Системне впровадження екотуристичної діяльності в освітній процес створює передумови для формування нового типу мислення - екологічно орієнтованого, відповідального та практико-діяльнісного.

Список використаних джерел:

1. Арсененко І.А., Донець І. А., Хомотюк Ю. П. Формування географічної компетентності засобами екологічного туризму в закладах загальної середньої освіти. Наукове електронне видання. Географія та туризм: Матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (15 січня 2026 р., м. Харків) / за заг. ред. Муромцевої Ю.І. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2026. С.30-37. <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/21718>

2. Арсененко І.А., Донець І.А., Арабаджи О.С. Трансформація шкільної географічної освіти в Україні в умовах воєнного часу: моделі, методики, інновації. «Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»)): журнал. 2026. № 3(57), 2026. С. 990-1006. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-3\(57\)-990-1006](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-3(57)-990-1006)
3. IN TOURISM. SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT. (2022-2026) <https://www.untourism.int/sustainable-development/tourism-initiatives>

Яковенко Оксана Сергіївна
здобувачка вищої освіти факультету природничих наук
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

Наукова керівниця: Браславська Оксана Володимирівна
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри географії та туризму
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ШКІЛЬНИЙ ТУРИЗМ І КРАЄЗНАВСТВО ЯК ЧИННИКИ ВІДНОВЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ КРИЗИ

Повномасштабне збройне вторгнення 2022 року стало безпрецедентним викликом для системи освіти України. Масове внутрішнє переміщення учнів, руйнування освітньої інфраструктури, тривале перебування в умовах психоемоційного стресу – усе це призвело до часткового або повного розриву між дитиною і її рідним краєм. У таких умовах шкільний туризм і краєзнавство набувають принципово нового значення: вони перестають бути лише навчальним компонентом і перетворюються на механізм відновлення регіональної ідентичності – усвідомленого та емоційно насиченого відчуття приналежності до конкретної території, її природи, історії та культури [1].

Регіональна ідентичність є важливим складником загальнонаціональної самосвідомості. За умов кризи вона виконує стабілізуючу функцію: забезпечує учневі психологічний «якір» у зрозумілому і цінному просторі, знижує тривожність і дезорієнтацію, зміцнює зв'язок поколінь із культурною спадщиною регіону. Саме тому організація краєзнавчо-туристичної роботи в закладах загальної середньої освіти є не факультативним доповненням, а стратегічно важливим педагогічним завданням [2].

Традиційні форми краєзнавчо-туристичної роботи – пішохідні та велосипедні маршрути рідним краєм, польові дослідження природних і культурних об'єктів, шкільні краєзнавчі музеї, тематичні екскурсії – в умовах

активних бойових дій або прифронтового розташування закладу потребують суттєвої трансформації. Ключовим напрямом адаптації стало впровадження гібридних форм: поєднання очних заходів (там, де це безпечно) з дистанційними та цифровими форматами [3].

Серед цифрових інструментів, що довели свою ефективність у 2022–2025 роках, слід виокремити: віртуальні тури регіональними музеями та заповідниками; онлайн-краєзнавчі гуртки та відеоекскурсії, підготовлені самими учнями; інтерактивні карти рідного краю з нанесенням пам'яток природи, культури та історії; геолокаційні квести на основі краєзнавчих даних. Такі формати дозволяють зберігати зв'язок дитини з рідним краєм навіть у ситуації вимушеного переміщення, а також залучають до спільної роботи учнів, що перебувають у різних регіонах або за кордоном.

Науковий інтерес становить феномен «краєзнавства єднання»: практика обміну краєзнавчими матеріалами між переміщеними учнями та учнями приймаючих громад. Такий підхід не лише поглиблює знання про різні регіони України, а й формує загальноукраїнську ідентичність через усвідомлення унікальності та взаємодоповнюваності регіонального різноманіття країни. Переміщений учень, розповідаючи однокласникам про особливості свого краю, одночасно зміцнює власну прив'язаність до нього й розширює горизонти сприйняття батьківщини для тих, хто його приймає.

Воєнні дії завдають безпосередньої шкоди культурній спадщині регіонів: руйнуються пам'ятки архітектури, знищуються або вивозяться музейні фонди, переривається передача усної традиції. У цьому контексті шкільні краєзнавчі проекти набувають документально-охоронного характеру [4]. Залучення школярів до збирання усноісторичних свідчень місцевих жителів, фотодокументування об'єктів культурної спадщини, укладання «Книги пам'яті рідного краю» або створення цифрових архівів локальної культури виконує одночасно кілька функцій: освітню – формування краєзнавчої та дослідницької компетентності; охоронну – фіксація об'єктів, що перебувають під загрозою; психотерапевтичну – залучення до активної творчої діяльності знижує

тривожність і відчуття безсилля; ідентитарну – зміцнення відчуття причетності до конкретного місця.

Не менш важливим є аспект безпеки. Організація будь-яких виїзних краєзнавчих заходів у воєнний час вимагає чіткого алгоритму оцінки ризиків, погодження маршрутів з органами місцевої влади та взаємодії зі службами цивільного захисту. Відповідні процедури мають бути закріплені у локальній документації закладу освіти і включати обов'язковий інструктаж учасників заходів з питань безпеки. Лише за умови системного підходу до безпекової складової можливе повноцінне відновлення польових форм краєзнавчо-туристичної діяльності.

Відновлення України після завершення збройного конфлікту створить нові умови та нові виклики для краєзнавчо-туристичної роботи в школі. Актуальними залишаються завдання психологічного відновлення учнів і збереження культурної пам'яті. З'являються можливості для повноцінного розвитку польових, маршрутних і таборових форм діяльності [2]. Стратегічними напрямками розвитку є інтеграція шкільного краєзнавства в регіональні програми відновлення, розширення міжінституційного партнерства зі шкільними музеями, бібліотеками, краєзнавчими товариствами та туристичними організаціями, а також широке впровадження геоінформаційних систем і мобільних краєзнавчих застосунків у навчальний процес [3].

Практика країн, що пережили збройні конфлікти або масові міграційні кризи, свідчить: включення місцевої та регіональної ідентичності в освітній простір є одним із найефективніших інструментів психосоціального відновлення суспільства. Шкільний туризм і краєзнавство можуть і мають стати частиною загальнонаціональної стратегії такого відновлення. Для цього необхідне підвищення кваліфікації педагогів у сфері організації туристично-краєзнавчої роботи, зокрема в умовах кризових ситуацій і гібридного навчального середовища.

Отже, шкільний туризм і краєзнавство є потужними чинниками відновлення регіональної ідентичності учнів в умовах соціальної кризи. Їх адаптація до

воєнних умов через запровадження гібридних форм, проєктної дослідницької діяльності та цифрових інструментів доводить значний педагогічний потенціал цього напрямку. Системна організація краєзнавчо-туристичної роботи в закладах загальної середньої освіти сприяє збереженню культурної пам'яті, підтримці психоемоційного стану учнів та формуванню їхньої активної громадянської позиції. Перспективи подальшого розвитку пов'язані з інтеграцією шкільного краєзнавства в регіональні програми повоєнного відновлення, розширенням міжінституційного партнерства та широким упровадженням цифрових технологій у краєзнавчо-туристичну діяльність.

Список використаних джерел:

1. Бакало Н., Маховка В., Левченко І. Сталий розвиток і туроператорська діяльність: синергія рекреаційного туризму та краєзнавчих маршрутів. *Економіка і регіон*. 2025. № 4 (99). С. 25–31.
2. Панкова Є. В. Туристичне краєзнавство : навч. посіб. Київ : Альтерпрес, 2003. 352 с.
3. Півень О. Краєзнавство і туризм в системі навчально-виховної роботи студентської молоді. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 415–418.
4. Рафальський О. О., Майборода О. М. Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни : монографія. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 672 с.
5. Ткачівська І. М., Лісовський Б. П. Формування екологічної свідомості старшокласників засобами активного туризму. *Інноваційні підходи до фізичного виховання і спорту учнівської та студентської молоді* : матеріали Всеукр. наук. конф., 27–28 жовтня 2022 р. Тернопіль : ТАЙП, 2022. С. 167–171.

Наукове видання
Міждисциплінарний діалог: Молодь. Наука. Інновації: збірник матеріалів
II Міжнародної науково-практичної конференції
(Запоріжжя, 17 квітня 2026 р.)

Редакційна колегія:

*Фалько Н.М. – докторка психологічних наук, професорка;
Глебова Н.І. – докторка соціологічних наук, професорка;
Полякова Л.І. – кандидатка історичних наук, доцентка;
Гузь Н.В. – кандидатка психологічних наук, доцентка;
Муртазієв Е.Г. – кандидат педагогічних наук, доцент;
Подорожний С.М. – кандидат біологічних наук, доцент;
Проценко А.А. – кандидат педагогічних наук, доцент;
Сіроштан Т.В. – кандидатка філологічних наук, доцентка;
Бєлов О.Р. – голова студентської ради університету;
Кірова Д.О. – перша заступниця голови студентської ради університету.*

Технічні редактори: Бєлов Олександр, Кірова Дар'я

вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, Запорізька область,
Україна, 69000
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького